אינהאלטס־פערצייכניס דעס דריטטען באנדעס.

אינהאלטס-פערצייכניס דעם צווייטען באנדעס.

שום אדם מללמדו לכל מי שירצה וגם לדרוש בו ברבים ויצא ממנו עצה ומוסר ובטחון בלי שום הפסד. ואם קצת מדברי אגדות כתבתי במקום אחד ושניתים אח"כ במקום אחר כפי צורך הענין ולא קצרתי בו לכתוב כדאיתא במקום פלוני כמו שעשיתי ברוב היה לפי שלא הייתי זכור שכתבתיו במקום אחר וזה הוא מעט מזער בכל החבור ובזה אין בו הפסד זולתו טורח המעתיק. והאל יתברך בוחן לבות וכליות יודע שלא חברתי חבור זה להתגדל ולקנות בו שם. כי אדרבה בו גליתי קוצר דעתי ומעוט השגתי אבל רציתי לטרוח שום זמן בחבורו כדי שלא אהא מוכרח לטרוח בכל פעם שאצטרך לבקש דברי ענין אחד שהם מפוזרים במדרשות. אלא שיהא מוכן לצורכי ולצורך הרוצה לבקש בענין זה. אל אלהי הרוחות יתן בלב כל קורא בו שידינני לכף זכות ויציל לכל מעיין בו משגיאה והרהור עון ואמונה כוזבת. כן יהי רצון מלפני אלהי השמים אמן ואמן:

געבען אונד דיעזעס בוך ניכט עטווא אין דרוק צו ברינגען, נור דאס גוטע וואללטע איך דאדורך בעפארדערן; דאס יעדער אין דיעזעם בוכע ראטה זיך האלע, אחראמן אונד פערטרויען אויף גאטט דארין פינדע. ווען איך זא אנגאבעס, וואס איך אן איינער פריהערן שטעללע געגעבען האטטע נאכצוהאלן, דא עס ערפארדערליך וואר, ווידער-האלטע, אהנע אויף פריהער הינצוווייזען, זא געשאה עס, וויל איך איך דעססען ניכט מעהר גענויא צו ערוויננערן וואסטע; יעדאך קאמען דערגלייכען ווידערהאלונגען אהנע אנגאבע נור זעלטען פאר. אים איבריגען קאן דיעזעס דעם ווערקע זעלבסט ניכט שאדען. דער הערר, געפריזען זייא ער, דער הערצען אונד ניערען קעננט, וויס, דאס איך דיעזעס בוך ניכט דעם רוהמע אדער דער ערווערבונג דעס גראססען נאמענס וועגען פערפאססט האבע; אים געגענטהייל האבע איך דאדורך דיא בע-טראנקטהייט מיינעס פערשטאנדעס אונד מיינער אויפפאססונגסקראפט אן דען טאג געלעגט. איך האבע דיעזעס ווערק נור דאראום צוזאממען געשטעללט, אום ניכט צו יעדער צייט, ווען איך עטווא אויסקונפט איבער איינען געגענשטאנד אדער ארדט האבען וואללטע, ערסט צו זוכען, זאנדערן דורך איינע געטראפפענע אָרדנונג יעדעס גלייך אויף צופינדען, אונד דיעזעס בעאבזיכטיגטע איך אויך, דורך דעססען אנפער-טיגונג, פיר יעדען אנדערן. — דער הערר דער גייסטער מאגע דאס הערץ יעדעס לעזערס צו איינעס אידען אורטהייל איבער דיעזעס ווערק שטימען, אונד אללע יעדען, דער דארין שטודירט, בעוואהרען פאר אירריגען אנזיכטען, זינדהאפטען געדאנקען אונד פאלשעם גלויבען; זא זייא עס דער ווילע דעס העררן אים הימעלן.

אמן.

אלא שיתענגו ויתעדנו בחלקם ובנחלתם שנא׳ (תהלים כ״ז) וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום: ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן: חזק.

ארומם ואהלל למלך המלכים אשר לו החכמה והחיים והיכולת אשר הגיעני לזמן הזה להשלים ולחתום חבור המנורה הזאת להאיר בה דברי מוסר ועצה ותוכחה מוכנים ועל מתכונתם. כפי מה שקבצתים מן המדרשות בסדר שהיה יותר נאות אל דעתי כפי חולשות השגתי. והממראות אחרות שלא חברתי בו נשארו בעבור ז׳ טעמים. האחד כשלא מצאתים בחסרון ספרי מדרשות שלא היו בידי. והשני שמאותם הספרים שהיו בידי שכחתי מהם דברים רבים. והג׳ כי הרבה דברים לא רציתי לחברם שראיתי בלבי שלא היה צורך בהם כפי כוונת החבור. והד׳ שהנחתי מלכתוב דברים כשיוכל לבא ההפסד יתירה על השבח בהרבה בני אדם שאינם יודעים להשיג אמתת הדברים הפנימיים. והה׳ עזבתי הדברים החמורים שהם נסתרים וגבוהים ואין מי שישיג כונתם אלא יחיד בדור. והו׳ לא רציתי לכתוב הדברים שחשבתי שיוכל לטעות בהם השומע ויגלה למקום מים הרעים ויהא עונו תלוי בי. והשביעי מצאתי דברים שיש בהם פ״פ למינים כדי שלא אתן מקום לבעל דין לחלוק ושלא יכתב בחבור זה דבר שיראה

געפריזען זייא דער הערר אין עוויגקייט. אמן, אמן!

נון וויל איך דען קעניג אללער קעניגע, דעם ווייזהייט אונד לעבען געהערט אונד דער אללעס פערמאג, הָאך פרייזען דאפיר, דאס ער מיר דאס גליק ווערדען ליעס, דיעזעס ווערק צו פאללענדען, אין וועלכעס איך ווארטע דער מאראל, דעס ראטהעס אונד דער צורעכטווייזונג אויס דען מדרשים ענטנאממען, אן איינאנדער געריייהט אונד געארדנעט האבע, וויא איך עס אם בעסטען פערמאכטע אונד וויא איין געריגגער פערשטאנד עס צוליעס. איך האבע יעדאך זא מאנכעס, וואס איך מיט האטטע אויפנעהמען קאננען, אויס זיעבען פערשיעדענען גרינדען וועגגעלאססען. ערסטענס מאנגעלטע עס מיר אן זא מאנכען מדרש, וואראוס איך האטטע שעפ־פען קאננען. צווייטענס מוסט זא מאנכער גוטער געדאנקע אונד טריפטיגער בעלעג מיינעס געדעכטניס אונטרייא געווארדען, דען איך אין דען ביכערן, דיא מיר פריהער צו געבאטע שטאנדען, געלעזען האבע. דריטטענס וואללטע איך זעלבסט זא מאנכעס דיעזעס בוכע ניכט איינפערלייבען, פאן דעססען נאטהווענדיגקייט איך ניכט איבערצייגט וואר. פיערטענס ליעס איך דאראוס זא מאנכעס וואס דער געוואהנ־ליכע מענשענפערשטאנד ניכט נאך געביהר אויפצופאססען פערמאג אין דיעזעס בוכע אונטערוואהנט, ווייל איך דאדורך מעהר שאדען אלס צו ניטצען גלויבטע. פינפטענס טיעפליעגענדע אידעען אויפצונעהמען, דיא אין דער רעגעל נור פאן ווע־ניגען ערפאסט ווערדען, פאנד איך עבענפאללס פיר אונצולעססיג. זעכסטענס ליעס איך דאס פארט, וואפאן איך איבערצייגט היעלט, דאס דערייעניגע וועלכער עס לעזען ווירד אויף אירוועגע, אן איינען ארט פאן שלעכטען וואססערן געראטהען ווירד, וואָ דאן דעססען זינדע מיר צור שטראפע ווערדען קאננטע. זיעבענטענס ענדליך וואללטע איך דערגלייכען לעהרען, דיא דען גאטטעסלייגנערן עטוואס צו בעווייזען פיר איהרע אנזיכטען דיענען קאננטען, ניכט אויפנעהמען, אום דענזעלבען ניכט, ווען אויך נור טיינבארע בעלעגע פיר איהרע אירריגע אנזיכטען אין דיא האנדע צו

כ״ג שיהיה בתחלת כל ברכה וברכה ובסוף כל ברכה וברכה. מלך כיון ששחה אין זוקף עד שכיים תפלתו. ללמדך שהגדול צריך להיות יותר עני ובזה זכה למעלה וכבוד. כדגרסינן בפ״ק דעירובין (דף י״ג) ללמדך שכל המשפיל את עצמו הקב״ה מגביהו. וכל המגביה את עצמו הקב״ה משפילו וכל המחזר אחר הגדולה גדולה בורחת ממנו. וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו וכו׳ כדאיתא לעיל בנר א׳ כלל ג׳ חלק א׳ פרק שני. גדולה ענוה שמצלת לבעליה ביום חרון אף ה׳ מכל צרה והקב״ה מגן בעדו ושומרו ומסתירו תחת כנפיו עד יעבור זעם שנאמר (צפניה ב׳) בקשו את ה׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף ה׳. ולא עוד אלא שהקב״ה מחנן לענוים שנאמר (משלי ג׳) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. גדולה ענוה שמנחלת לבעליה כסא כבוד שנאמר (שמואל א׳, ב׳) מקים מעפר דל וגומר וכסא כבוד ינחילם. וכתיב (משלי ט״ו) ולפני כבוד ענוה. גדולה ענוה שבישועת ישראל הענוים יהיו מפוארים ועלוזים ושמחים בכבוד שנאמר (תהלים קמ״ט) יפאר ענוים בישועה יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם וגו׳. ולא יפחדו הענוים מחבלו של משיח אבל יהיו נצולין בצדק ובמישור שנאמר (ישעיה י״א) ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ וגו׳. ולא עוד

פֿערריכֿטונג דעס הויפטגעבעטעס פֿאָם אַנפֿאַנגע ביז צו ענדע דעססעלבען געביקקט צו שטעהען, וואָהרענד דער געוואָהנליכֿע מאַן זיך נור צו ביקקען פֿערפֿפֿליכֿטעט וואַר צו אַנפֿאַנג דעס ערסטען זעגענסשפרוכֿעס אונד מיט בעענדיגונג דעססעלבען אונד מיט אַנפֿאַנג דעס בעקענטניססעס אונד צו ענדע דעססעלבען. היעראויס פֿאָלגט, דאַס דער גראָססע בעזאָנדערס זעהר דעמיטהיג זיין מוססטע, וואָדורך ער ערסט רעכֿט צו אַנזעהען אונד גרעססע געלאַנגטע. — וויכֿטיג איסט דיא דעמוטה, דאַ זיא איהרען איננהאַבער פֿאָן יעדעם אונגעמאַך, פֿאָן יעדעם לייד רעטטעט, אונד דער געהייליג־טע בעשירמט איהן אונד שטעללט איהן אונטער זיינען מעכֿטיגען שוטץ, ביז יעדעס אונהייל פֿאָריבער איסט, אונד בעגנאַדיגט איהן מיט זיינער בעזאָנדערן הולד אונד ענדליך גיעבט ער איהם איינען עהרענטהראָן צום ערבע, וויא עס הייסט: „פֿאָם שטויבע ערריכֿטעט ער דען אַרמען אונד דען טהראָן דער עהרע לֶאסט ער זיא ער־בען“; פֿערנער הייסט עס: „דער עהרע געהט דעמוטה פֿאָראַן“. אונד ווען דער הערר פֿאָן ישראל ווירד הילפֿע זענדען, ווערדען דיא דעמיטהיגען אומקראָנט זיין מיט פֿריידע, וואָננע אונד עהרע, וויא עס הייסט: „דיא דעמיטהיגען ווערדען דורך הילפֿע געקראָנט זיין, דיא פֿראָממען ווערדען פֿראָהלאָקקען מיט עהרע, ווערדען לאָב פּרייזען אויף איהרער לאַגערשטעטטע“. אויך ווערדען דיא דעמיטהיגען דיא נאַמענלאָזען ליידען דער משיח׳ס־צייט ניכֿט צו פֿירכֿטען האַבען, וויא עס הייסט: „ער ווירד ריכֿטען מיט גערעכֿטיגקייט דיא אַרמען אונד ענטשיידעט נאַך רעכֿט דיא דעמיטהי־גען דער ערדע“ (ישעיה י״א, ד׳). אונד ענדליך ווירד דער הערר זיא ערפֿרייען מיט איהרעס טהיילע אונד מיט פֿערגניגען ערפֿילען איהר ערבע, וויא עס הייסט: „דיא דעמיטהיגען ווירד ער דיא ערדע ערבען לאַססען אונד זיא האָכֿערפֿרייען דורך אוי־סעראָרדענטליכֿען פֿריעדען“.

וחיים. גדולה ענוה שבה נשתבח אברהם אבינו עליו השלום מפני שהיו בני דורו הגדולים שבהם כגון עפרון החתי מנשאים אותו והיו קוראים אותו אדוני נשיא אלהים והוא ע״ה היה משפיל עצמו עמהם ומתנהג עמהם במדת הענוה ואפי׳ לפחותים שבהם שנאמר (בראשית כ״ג) וישתחו אברהם לפני הגדולים לא נאמר אלא לפני עם הארץ. ואע״פי שהיה נשיא וגבור עשיר וגדול ונביא לא הי׳ מחשב את עצמו למאומ׳ ולא גבה לבו ולא רמו עיניו והיה ענו מאד ושפל רוח ואמר ואנכי עפר ואפר. גדולה ענוה שבה נשתבח יצחק אבינו ע״ה שהרי אבימלך גרש אותו ממלכותו והיה מצליח בכל דרכיו ובכל מעשה ידיו דכתיב (בראשית כ״ו) ויזרע יצחק בארץ ההיא. ומרוב עשרו קנאו בו פלשתים דכתיב (שם) ויקנאו אותו פלשתים ועם כל השבח הזה כשבא אצלו אבימלך מרוב ענותנותו קבלו מאהבה ושלחו לשלום דכתיב (שם) וילכו מאתו בשלום. גדולה ענוה שבה נשתבח יעקב אבינו ע״ה דכתיב (שם ל״ב) כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי. גדולה ענוה שבה נשתבח משה רבינו ע״ה שנאמר (במדבר י״ב) והאיש משה ענו מאד. גדולה ענוה שבה נתגדל אהרן הכהן ע״ה שבהיותו כ״ג היה מרים את הדשן לעבודת האל יתברך והיה משפיל את עצמו לקרוא רבי לכל אדם כדי להביאו לת״ת. גדולה ענוה שבה נתפאר דוד המלך ע״ה באמור על עצמו (תהלים כ״ב) ואנכי תולעת ולא איש וגו׳. וכן מצינו בכל צדיק וצדיק בכל דור ודור שכל מה שהיה הקב״ה נותן להם גדולה היו משפילין בה עצמן. ולפיכך נמשלו ישראל לגפן שנא׳ (שם פ׳) גפן ממצרים תסיע לומר לך מה גפן זו כל אשכול שהוא גדול מחברו הוא יותר נמוך כך ישראל כל מי שהוא גדול מחברו צריך להיות ענו יותר מחבירו. כיוצא בדבר הדיוט שוהה בתפילתו באבו׳ תחלה וסוף ובהודא׳ תחלה וסוף

(משלי כ״ב, ד׳.): „דיא פֿאָלגע דער דעמוטה איזט גאָטטעספֿורכט, רייכטהום, עהרע אונד לעבען". אויך דער שטאַממפֿאַטער אברהם איזט וועגען זיינער דעמוטה אין דער געשיכטע, וויא שאָן פֿריהער מיטגעטהיילט איזט, זאָ זעהר בעריהמט, דען אָבגלייך ער איין פֿירסט, איין העלד, זעהר פֿערמאָגענד אונד איין פראָפֿעט וואַר, היעלט ער עס אויך ניכט אונטער זיינער ווירדע זיך פֿאָר דעם פֿאָלקע דעס לאַנדעס צו ביקקען. אונד וויא דעמוטהספֿאָלל איזט זיינע אייסערונג געגען דען העררן „איך בין יאַ שטויב אונד אַשע"! ניכט מינדער דעמיטהיג וואַרען יצחק, יעקב, משה, אהרן אונד דוד, עבענזאָ דיא גראָססען אונד פֿראָממען יעדעס צייטאַלטערס, אונד יע מעהר גראָססע אונד אַנזעהען דער העררר איהנען אַנגעדייהען ליעס, דעסטאָ דעמיטהיגער בענאַהמען זיא זיך, אונד דעסוועגען ווירד אויך דיא איזראַעליטען צו איינעם וויינשטאָקקע געגליכען, וויא עס הייסט: „איינען וויינשטאָקק אויס מצרים זאָגסט דוא הערויס" (תהלים פ׳, ל״ט.). וויל יע גראָססער איינע רעבע דעמועלבען איזט, דעסטאָ מעהר זיא זור ערדע שטרעבט, עבענזאָ יעדער יע גראָססער יעמאַנד אין אַנזעהען שטעהט, דעסטאָ דעמיטהיגער ער זיך בענעהמען מוס, מעהר אַלס איינע אויזנאַהמע. זאָ וואַר עס איינע פֿפליכט דעם קאָניגס ביים

כמו שאמרו במסכת אבות יהודה בן תימא אמר הוי עז כנמר וקל כנשר וגו׳ לעשות רצון אביך שבשמים. ולפי שלא ילמוד אדם מזה לדברים אחרים אמר אחר זה הוא היה אומר עז פנים לגהינ׳ וכו׳ להורתינו שהבישת צריך ברוב. ומי שהטי׳ ושב צריך להיו׳ לו הביישנו׳ יותר ממי שלא חטא מפני שהשב צריך לו ליבוש מהטאתיו ושיהיו נגד עיניו תמיד כש״ה (תהלים נ״א) כי פשעי אני אדע וגו׳ ואומר בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי וגו׳. ואם מצינו שהחוטא כשירגשו אחרים את עניתיו יביש מאד מהם איך לא יביש מהאל יתברך שהוא יודע כל נסתרות ואין תעלומה לפניו. ועל כזה אמרו בפר׳ תפלת השחר (דף ל״א) כי בשעי פטירת ריב״ז אמרו לו תלמדיו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכו׳ כדאיתא לעיל בנר א׳ כלל ב׳ פ״א. ועוד כראות החוטא שהאל יתברך מעביר על עוני ואין נפרע ממנו ויוסיף בישה בלבו מוחלין לו כדגרסינן בסוף פ״ק דברכות. אמר רבא בר הוננא סבא משמיה דרב כל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו וכו׳ כדאיתא לעיל בנר התשובה כלל א׳ חלק שני פרק שלישי. למדנו שהבושה מועיל לחוטא וכל שכן קודם חטא שינצלהו ממנו ומביאתו למצות ולמעשים טובים:

(שלח) חתימת ספר מנורת המאור·

גדול שכר מדת הענוה אשר בו זוכה אדם אל החוט המשולש שיתאוה כל אדם עושר וכבוד והיים שנאמר (משלי כ״ב) עקב ענוה יראת ה׳ עושר וכבוד

בזעוויכֿטער אין מַנוועגדונג בריגגען, ווית אין אבות יהודה בן תימא לעהרט: זייה אָהבֿטיג אונד שטרענג וויה איין לֶאוּפּ אונד לייכֿט וויה איין אַדלער, דען ווילֶען דיינעס הימּלישען פֿאטערס צו פֿרפֿילֶען; יעדאָך זייה מאַן ניכֿט פֿרעך אין אַנדערן מַנגעלעגענהייט, דען דיה פֿרעכֿהייט, זאַגט דיעזער לעהרער, בערייטעט דיה הֶאלֶע. — ווער איינע זינדע בעגַאנגען, ויה ערקאַננט אונד דען וואַג דער בעססערונג איינגעשלַגען האַט, מוס זיך דאָס שטאַנדגעזיהל אונתר נאָך מַנהייגען מַלס דער זינדערייניע; ער מוס זיינער בעגאַנגענען איהן שטעטס געגענוואֶרטיגען זינדע זיך שעֶמען, ווית עס הייסט: „איך קענגע מיינע זינדע, איך בין בעשֶאמט אונד ער= רֶטהעט.” דען וואַן זָגַסט יפאַגר דאָס זינדער דעססען בעגאַנגענע זינדען פֿאַרהיפֿלעט, זאָ ווירדט ער געוויס זיך שֶעמען אונד פֿרראֶטהען, וויה מוס מַאָן דער זינדער ערסט ערראֶטהען אונד זיך שֶעמען פֿאָר דעם געהייליגטען, דער אַלֶע געהייאנימססע קענט אונד פֿאָר וועלכעם ניכֿטס פֿערבאָרגען איזט. אויס אַלֶען דעם איטגעטהיילטען איזט צו ענטנעהמען, וויה דיה שַמאַהאַפֿטיגקייט דאָס זינדער דיענליך זייה, געטווייגע ערסט בעזאָר ער איינע זינדע בעגעהט, דאַ זיה ניכֿט אַלֶיין דען מענשען פֿאָן זינדען אַבהאָלט, זאָנדערן איהן נאָך צור ערפֿילֶונג דער געבאָטע אונד צור פֿעררעכֿטונג גוטער גאָטטגעפֿאֶלֶיגער האַנדלונגען אַנרעגט.

שלום דעם בוכֿעס מנורת המאור·

דורך דיה זיך מַנגעמייגטע דמאוטה ערווירבט זיך דער מענש איינען דרייא= פֿאַכֿען זעגען, בעשטעהענד אין רייכֿטהום, עהרע אונד לעבען, וויה עס הייסט:

מ"ל דכתיב (הושע ה') בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. ואין בגדו אלא זנית דכתיב (ירמיה ג') אכן בגדה אשה מרעה. ואין זר האמור כאן אלא ממזר. א' גילה ראשו ש"מ גילוי הראש עזותא תקיפא הוא. נשבע בשפתיו ומבטל בלבו היכי עביד והכתיב (ויקרא ה') או נפש כי תשבע לבטא בשפתים ולא בלב. אלא משתבע לה כר' יוחנן דאמר לאלהי ישראל בך אמר מיתינא לך ואפילו הכי מבטל בלבו. ובעלני שושביני ושושבינא מנא היתה תמן דתניא בראשונה היו השושבינים ישנים בבית שהחתן והכלה ישנים שם כדי לשמש את החתן ואת הכלה. כדהוי בעל דנדה היא מיד פירש. ובי קיימי שושבינן חשודין איהו סרהא עילויה. אמרו גדול היה ר"ע שהכחיש את רבותיו. קרי ליה חבריו קרי ליה רבותיו מעיקרא הוו רבותיו כיון דחזו דקא גבר עלייהו קרי ליה חבריו. ובשביל עזי פנים מתחדשי' גזירות בשונאיהן של ישראל. כדגרסינן בפ"ק דתעניות (דף ז') אמר רב סלא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים שנאמר (ירמיה ג') וימנעו רביבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה וגומר. ואמר רב סלא כל אדם שיש בו עזות פנים לסוף נכשל בעבירה שנאמר ומצח אשה זונה וגו'. רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שנכשל בעבירה שנא' היה לך יהית לא נאמר אלא היה. ואמר רבה בר בר חנה ומותר לקרותו רשע שנאמר (משלי כ"א) העז איש רשע בפניו. רב נחמן בר יצחק אמר ומותר לשנאתו שנאמר (קהלת ה') מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונא אל תקרא ישונא אלא ישנא. וגרסינן בפרק כל כתבי הקדש (דף קי"ט). אמר עולא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בשת זה מזה שנאמר (ירמיה ו') הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לכן יפלו בנופלים בעת פקדתים יכשלו אמר ה'. ועכ"ז לא טוב הביישנות בלימוד כמו שאמרו במסכת אבות פרק שני ולא הביישן למד וגם כן לייסר לרשעים צריך עזות ואכזריות

עקיבא עס בעווייזט אויס דעם פערזע: „טרייאלאָז וואַרען זיא געגען דען עוויגען, דען פרעמדע קינדער צייגטען זיא" (הושע ה', ז'). — וועגען דער פרעכען פער-מעהרט זיך אונהייל איין ישראל, דען רב סלא לעהרטע, נור וועגען דער פרעכען פערזאָגט קיין רעגען, אונד זיא זעלבסט פערפאַללען אַם ענדע איהרער זינדען. זאָ לעהרטע אויך עולא: דאַדורך דאַס דיא פרעכהייט זאָ זעהר איבערהאַנד גענאָממען אונד קיין שאַאמגעפיהל מעהר פאָרהאַנדען וואַר, איזט ירושלים צערשטאָרט וואָר-דען, וויא עס אויך הייסט: (ירמיה ו', ט"ו.): „שאָאמען זאָללטען זיא זיך, דאַס זיא זאָלכע גרייעל פעראיבטען; אַבער שאָאמען קאָננטען זיא זיך ניכט, אויך דאַס ערראָטהען האַבען זיא פערלערנט. נון, זאָ מאָגען זיא פאַללען מיט דען פאַללענדען, צור צייט, דיא איך אַלס פריסט בעשטיממט, דאַ געהען זיא אין דיא טיעפע, שפריכט דער עוויגע." ביים שטודיום יעדאָך איזט אונצייטיגעס שאַאמגעפיהל ניכט גוט, דען דער שאַאמהאַפטיגע, הייסט עס אים טראַקטאַט אבות, לערנט ניא וואַס. אונד זאָ פערווערפליך אויך דיא האַרטע אונד פרעכהייט איזט, זאָ זאָלל מאַן זיא דאָך געגען

החלק השני׃

בביישנות ויש בו פרק אחד:

(שלז) פרק ראשון׃

כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו ולתי בלמוד מורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אביתיו על הר סיני ולא יביא לידי חטא כדכתיב (שמות כ׳) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו מלמד שהבושת מביא לידי יראת חטא. מכאן אמרו סימן טוב באדם שהוא ביישן. אחרים אומרים כל אדם שהוא מתבייש לא במהרה הוא חוטא. ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני. ומי שיש לו עזות פנים מעיד על פיסול יולדיו כדאמרינן במסכת כלה פרק רבי יהודה אומר עז פנים לגיהנם ובושת פנים לג״ע. עז פנים רבי אליעזר אומר ממזר. רבי יהושע אומר בן הנדה. רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. פעם אחת היו זקנים יושבים ועברו שני תינוקות לפניהם א׳ גילה ראשו וא׳ כיסה ראשו זה שגילה ראשו רבי אליעזר אומר ממזר רע״א ממזר ובן הנדה. אמרו לו לרבי עקיבא היאך מלאך לבך וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ב מחלק ב׳ דשביעית יעליו נאמר (תהלים כ״ה) סוד ה׳ ליריאיו וגומר. ואמרינן עלה בגמרא מ״ט דרבי יהודה דכתיב (משלי כ״א) העז איש רשע בפניו כיון שמעיז פניו נקרא רשע ורשע לגיהנם. ולר׳ יהודה עשה תשובה מאי. אמר ליה אין לעז פנים תשובה. ובושת פנים לג״ע תניא כל שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. רבי אליעזר אומר ממזר מאי ממזר מום זר. אמרו לו לרבי עקיבא ורבי עקיבא מן התורה

צווייטע אבטהיילונג.

איבער שאַמהאַפטיגקייט.

איין קאַפיטעל.

דעריעניגע וועלכער אין אללען זיינען האנדלונגען, אויסער אים שטודירען שאמהאפ־
טיג זיך בעניממט, ליעפערט דען בעווייז, דאס ער וואהרהאפט גאטטעספירכטיג
איזט, דאס ער ניכט דער זינדע פערפאללען ווירד אונד דאס זיינע אהנען אם בערגע
סיני געשטאנדען, „אונד משה שפראך צום פאלקע: פירכטעט איך ניכט! דען
אום צו פריפען איזט גאטט געקאממען, אונד דאמיט זיינע פורכט אויף אייערעם
געזיכטע זייא, דאס איהר ניכט זינדיגט״, ד. ה. דאס שאמגעפיהל, דאס פאר
זינדיגען בעוואהרט, וואלל דעם אייערעם געזיכטע צו לעזען זיין. עס איזט אלזא,
לעהרען דיא ווייזען, פיר יעדען איין גוטעס צייכען, דער שאמהאפטיג איזט, דען
היערדורך ווירד ער זיך פאר זינדען היטהען. ווער הינגעגען אונפערשעהמט אונד
פרעך זיך בעניממט בעקונדעט; דאס ער דאס שטעהען אונד דיא אבשטאממונג־
נאהמע דער תורה זיינער אהנען אם בערגע סיני לייגנעט אונד דאס וועלכעס זיינע
קינדער, אלזא ניכט אין ריכטיגקייט ערצייגטע, צו בעטראכטען זינד, וויא רבי

הייא. וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה. ורב ששת אמר ליה לשמעיה חזי אם יש שם אחד מבית הבריא. לא תימא במקום אלא אימא כדרך שנפנה ביום. רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא לקרן זוית. ואמרינן נמי התם (שמואל א׳, כ״ד) ואמר להרגך ותחס עליך. ואמר ואמרתי מיבעי ליה. ותחס והסתי מיבעי ליה. אמר ליה דוד לשאול מדין תורה מיתר להרגך מאי טעמא רודף אתה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך. ומאי צניעות היתה בשאול דכתיב (שם) ויבוא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה. תנא גדר לפנים מגדר מערה לפנים ממערה. (שם) להסך את רגליו אמר רבי אלעזר מלמד שסיכך את עצמו כסוכה. בוא וראה כמה חביב לפני הקב״ה מדת הצניעות שאפילו התורה והמצוה שהוא הדר ויופי של האדם יותר הוא משובח אם יעשנו בצינעא. כדגרסינן בפרק לולב וערבה (דף מ״ט) תאנא דבי רב ענן מ״ד (שיר ז׳) חמוקי ירכיך למה נמשלו ד״ת לירך לומר לך מה ירך בסתר אף ד״ת בסתר. והיינו דאמר רבי אלעזר מ״ד (מיכה ו׳) הגיד לך אדם מה טוב וגומר עשות משפט זה הדין. חסד זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. והלא דברים ק״ו ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה (שם) והצנע לכת עם אלהיך דברים שדרכן לעשות בצינעא עאכ״ו. על כן בכל דבר הוא טוב הצניעות:

צו פֿערריכֿטען הבען זאָ ווייט איך שאָן דען לייטען ענטפֿערנט אַלס אַם טאַגע. דאַס טאַל דען דוד פֿערפֿאָלגטע, זאָ גינג ער אונטערוועגס אין איינע האָהלע, אום זיין בעדירפֿניס צו פֿערריכֿטען אונד דיעזע האָהלע וואַר גערדע דוד׳ס צופֿלוכֿטסאָרט. וויא טאַלמוד זאָ דאַמאַלס טראַט דוד הינטער איהן אונד שפראַך: ויאמר דוד ביזט נון אין מיינע האַנד געגעבען, איך קאַן דיינעס לעבען, דאַס נאַך דען איינגען אונ-אויפֿהאָרליך טראַכֿטעט, אין ענדע מאַכֿען, אַבער וויל דיך דיין ציכֿטיגקייטסגע-פֿיהל היערהער געפֿיהרט האַט, זאָלל דיר קיין האַאַר געקריממט ווערדען. אויס דעם מיטגעטהיילטען איזט צו ענטנעהמען, דאַס דער הערר דען ציכֿטיגען פֿאָטערליך שיטצט, אונד וויא בעליעבט דיא איינגעזאַפֿט דער ציכֿטיגקייט פֿאָר דעם געהייליג-טען איזט, ווען זיא בייא אויסאיבונג דער תורה ענטהאַלטענען געבאָטע שטעטס אין אנווענדונג געבראַכֿט ווירד. דען וויא אין דער שטעלע דעם רב ענן געלעהרט ווארדע, זינד דיא וואָרטע דער לעהרע דאַרום „צו דען ריינען דער היפֿטע“ פֿערגליכֿען, אום אויפֿמערקזאַם צו מאַכֿען, דאַ וויא דיעזע שטעטס פֿערבאָרגען גע-האַלטען ווירד, עבענזאָ זינד אויך דיא וואָרטע דער תורה אין איהרער האָהערען אויפֿפֿאַססונג פֿערבאָרגען, גלייכֿזאַם זאָן דער ואָרמאַ דער ציכֿטיגקייט אויסצואַססען, ווען, בעמערקטע רבי אלעזר, דער פּראָפֿעט מיכה ערמאָהנט בייא אַנפֿאַנגען צו בעגעהענדען האַנדלונגען „בעשיידען אונד געהיים צו וואַנדעלן מיט דיינעם העררן“ (ו׳, ח׳.), וויא איזט עס ערסט פֿערבּאָטען האַנדלונגען אין געהיימען אויסצו-איבען, איבער וועלכֿע דער שטאַטמאַנן שטעטס איינען שלייער גערן געדעקקט וויססען וויל. עס איזט דאַהער טעגליך דיא בעאָבאַכֿטונג דער ציכֿטיגקייט בייא יעדער אויסצואיבענדען האַנדלונג אַנצוראַטהען.

לבתר הכי אמר התרגגיל לישמטיה לכרבלתא אי אית לי ולא וביננא ליך. וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה (דף ס"ב) א"ר תנחום בר חנילאי הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים מן המזיקין ומן הנחשים ומן העקרבים וי"א אף הלמותיו מיושבים עליו. הנהו תרי בתי כסאי דהוו בטבריא דכי הוו עיילי להו בתרי אפילו ביממא הוו מתזקי. רב אמי ורב אסי הוו עיילי בהו חד חד להודיה בלילה ולא מתזקי אמרו להו רבנן ולא מסתפיתו אמר להו אנא קיבלנא גמירנא (פי' שד של כ"ה דומה לשעיר) שנאמר (ישעיה י"ג) ושעירים ירקדו שם. אמרה ליה אימיה לרמי בר חמא לא בעית איניש דעייל בהדך לבית הכסא א"ל אנא קיבלנא דבית הכסא גמירנא דאמר מר קיבלנא מבית הכסא שתיקותא וצניעותא קיבלנא דייסורי שתיקותא ומבעי רחמי. אביי מרביא ליה אימרא (פי' מגדל שה שילך עמו לבית הכסא) דעייל בהדיה לבית הכסא. ותרבי ליה גדיא מתחלף ליה שעיר בשעיר. רבא מקמי דנמלוך כי הוה עייל לבית הכסא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בליקנאי כי מלך מותבא ליה ידה ארישיה בהדי כותא (כמין סלון). אמר עולא אחרי גדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע קולו. איסי בר נתן מתני הכי אחורי הגדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע. ובבקעה כל זמן שאין חברו רואהו. מתיבי יוצאין חוץ לבית הבד ונפנין אחרי הגדר והם טהורים. בטהרות הקלו. ת"ש כמה ירחיק מהם ויהיו טהורים כל זמן שאין חברו רואהו הכא נמי בטהרות הקלו. רב אשי אמר מאי כ"ז שאין חברו רואהו דאמר רב אסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרועי. ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר אי צניע באורחותיו וכו' כדאיתא לעיל בחלק הלוית למתים והספד. ואמרינן עלה תנו רבנן אי זהו צנוע זה שנפנה בלילה במקום שנפנה ביום. איני והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית לצאת כדי שלא יתרחק. רב ביממא הוה אזיל עד מילא. לאורתא אמר ליה לשמעיה פני לי דוכתא ברוח דמתא. וכן רבי

עגען זיינע פֿרויא, שׂאָן המהגע. רבי תנחום לעהרטע, דאַס מאַן דיא אייגענשאַפֿט דער זיטטיגקייט זאָגאַר אים הייםליכען זאָללע ניכט אויסער אַכט לאַססע, דען זיא שיטצט זאָגאַר בעזען גייסטערן, שלאַנגען אונד איידעכסען. צוויא זאָלכע אַבטריטטע גאַב עס אין טבריא'ס, ווען זעלבסט אַם טאַגע צוויא לייטע היניינגינגען ווירדען זיא בעשעדיגט, היגעגען אַבער ווען רב אמי, אָדער רב אסי זעלבסט דעם נאַכטס היניינגינגען, בליעבען זיא, וועגען איהרער פֿראָממיגקייט, בעוואָהרט אַבער וועגען איהרער זיטטיגקייט אונגעשטערט. דען זיא זאָגען דער מענש ניא אויסער אַכט לאַססען אונד ווען ער איין בעדירפֿניס בעפֿריעדיגען וויל, זאָ זאָלל ער זיך ווייט אויס דעם בערייכע דער מענשען ענטפֿערנען אונד זאָגאַר זאָ ווייט, וויא רב אסי לעהרט, ביז ער ניכט מעהר שאָן זיינען פֿריינדען געזעהען ווערדען קאַן. דיא ווייזען נאַגען דען נור זיטטיג, וועלכער דעם נאַכטס, אום זיין בעדירפֿניס

והנה היא לאה מכלל דער השתא לאו לאה היא. אלא מתוך סמנין שמסר יעקב לרחל ורחל מסרתן ללאה לא הוה ידע לה לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול. ובדיל צניעותא דהוה ביה בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר. ומאי צניעותא דשאול דכתיב (ש"א, י') ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו וגומר זכה ויצאה ממנו אסתר. ואסתר מאי היא דכתיב (אסתר ב') אין אסתר מגדת וגו'. הא למדנו כי דבר הצניעות מדה מעולה והשובה לאנשים ולנשים:

(שלו) פרק שני.

כמה היא גדולה מעלת הצניעות שאפי' מי שהוא מאומה אחרת הוא אהוב ומפואר בעבורה כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ח') תניא ארשב"ג בג' דברים אוהב אני את הפרסיים. צנועים באכילתן צנועים בבית הכסא צנועים בד"א. ואם האומות הפרוצות מורגלים בדברי צניעות מה לעשות לישראל המובדלים משאר האומות בקדושה ובטהרה ובצינעא. וגם יש לנו ללמוד ק"ו מהחתול. כדגרסינן במסכת עירובין פרק המוציא תפילין (דף ק') אמר רבי יוחנן אלמלי לא ניתנה תורה למדנו צניעות מהחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח"כ בועל. ובמאי מפייס לה אמר רב יהודה אמר רב שמואל הכי אמר ליה זבינגא ליך זוגא (פי' מלבוש) דמטיא ליך עד כרעיך.

זיא; דאהער שטאממטע שאול פֿאָן איהר הער. אונד דיעזער וויעדער היעלט אויס שאמגעפֿיהל געהיים, דאס ער צום קעניג געזאלבט ווארדע, דען ער ערצאָהלטע זיינעם אָנקעל, וויא דער פראָפֿעט איהם געזאגט האבע, דאס דיא עזעלינגען, וועגען וועלכער ער, אום זיא אויפֿצוזוכען, הערומגערייזט זייא, געפֿונדען זיינד ווארדען; פֿאָן זיינער ערנעננונג צום קעניג יעדאָך ערצאָהלטע ער איהם ניכטס, דאהער שטאממטע אסתר פֿאָן איהם. אבער אויך זיא קאם דאדורך צור ווירדע קעניגין צו זיין אונד איהרע נאציאָן צו רעטטען: ווייל זיא איהר פֿאָלק אונד איהרע פֿאמיליע ניכט נאננטע. היעראוס פֿאָלגט אַלזאָ, דאס דיא זיטטזאמקייט אונד פֿערשוויעגענהייט איינע פֿאָרצוג-ליכע אייגענשאַפֿט איזט פֿיר מאָננער וויא פֿיר פֿרויען.

צ ו ו י י ט ע ס ק אַ פ י ט ע ל.

וויא וויכטיג דיא שאמהאפֿטיגקייט איזט געהט דאראוס הערפֿאָר, דאס זעלבסט דעריעניגע, וועלכער איינער אנדערן נאציאָן אנגעהאָרט אונד זיא בעזיטצט געעהרט אונד געליעבט צו ווערדען פֿערדיענט. רבי שמעון בן גמליאל זאגט דיעזע איינגע-שעטצט אַן פערזאָנען אונד ריהמטע דיעזעלבען דעסוועגען זעהר. ווען נון דיעזע איי-געשעטצט זעלבסט ביי אנדערן נאציאָנען אנצוטרעפֿען איזט, וויא מיסטען ערסט דיא איזראעליטען, דיא דורך היילינקייט אונד ריינהייט זיך שטעטס אויסצייכנען זאָללען, בעשטרעבט זיין, זיך דיעזע שאָנע אייגענשאַפֿט אנצואייגנען. רבי יוחנן לעהרטע: וואָרע דען איזראעליטען דיא תורה ניכט געגעבען ווארדען, זאָ קאָננ-טען זיא זאָ מאנכע שאָנע אייגענשאַפֿטען פֿאָן אנדערן געשאָפֿען אבלערנען, זאָ ז. ב. דאס שאמגעפֿיהל פֿאָן דער קאטצע, דיא רעדליכקייט פֿאָן דער מאייזע, דיא פֿאָן דעם ניכטס ניממט, וואס איינער אנדערן מאייזע געהאָרט, וואס פֿערשע-טייען דער בלוטשאנדע פֿאָן דער טויבע, אונד אנשטאנד אונד פֿריינדליכקייט

שבשניהם. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה (דף נ"ו) תנו רבנן מעשה באדם אחד שנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה. א"ר בוא וראה כמה צניעת אשה זו שלא הכיר בה בעלה. אמר ליה רבי חייא זו דרכה בכך אלא כמה צניע איש זה שלא הכיר באשתו. וגרסינן נמי במסכת יומא פרק היציאו לו (דף מ"ז) תנו רבנן ז' בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה הרבה עשו כך ולא הועילו. וגרסינן בפ"ק דמגילה (דף י"ג) אמר רבי אלעזר מ"ד (איוב ל"ו) לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה שיצא ממנו שאול ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצתה ממנו אסתר. ומאי צניעות היתה בה ברחל דכתיב (בראשית כ"ט) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא. והלא בן אחות אביה הוא. אלא כיון שאמר בן רבקה אני אמר לה מנסיבנא ליך. אמרה ליה אין מנסיבנא לך אלא שאבא רמאה הוא ולא יכלת ליה אמר לה אחוה אנא ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי למעבד רמאותא אמר לה אין דכתיב (ש"ב, כ"ב) עם חסיד תתחסד וגו' ועם עקש תתפל. ומאי רמאותא דקאמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי דמעייל ניהלך מסר לה סימנין. כי מטא ההוא יומא עייל לה ללאה אמרה רחל השתא מכספא אחתי מסרתן ניהלה להנהו סימנים והיינו דכתיב (בראשית כ"ט) ויהי בבקר

ערסט פֿערטרויט געמאַכט האַטטע. זאָ גאַב עס איינמאַל איינען מאַן, דער ניכט זעהר וואוסטע, דאַס זיינע פֿרויא אויך איהרע האֶנדע געשמאַקקט זייא, ביז צו איה־רעם טאָדע; דיעס קאַם דאַהער, בעמערקט רבי, ווייל איך דיעזע פֿרויא זאָ זיטטיג, זעלבסט צו איהרעם אייגנען מאַננע, פֿערהיעלט. רבי חייא אויף היערבייא ענטגעגע־נעטע: גענענזייטגטער אַנזיכט, דאַס נעֶמליך דאַס זיטטיגע בענעהמען דיעזעס מאַננעס איינ־זיג אונד אַללעין צו בעוואונדערן איזט. רבי אלעזר בעווייזט אויס איינעם פֿערזע: דער רחל וואורדע דאַרום דאַס גליק צו טהייל, דאַס דער ערסטע קאֶניג אין ישראל, שאול, פֿאָן איהר העראַבשטאַממטע, ווייל זיא זאָ אויספֿאַללענד זיטטיג וואַר; אונד ווייל דיעזער קאֶניג זיך גלייכפֿאַללס זאָ דעמוטהיג אונד שאַמהאַפֿטיג בענאַהם, ענט־שטאַממטע דיא בעריהמטע קאֶניגין אסתר אויס זיינער פֿאַמיליע. רחל'ס זיטטיגקייט לייכטעטע אויס איהרעם בענעהמען געגען איהרע שוועסטער לאה הערפֿאָר. אַלס נאֶמליך יעקב רחל היירטהען וואָללטע אונד לבן איהם זיינע אֶלטעסטע טאָכטער לאה צוגעדאַכט האַטטע, בעשפראַך זיך יעקב פֿאָרהער הייטליך מיט זיינער געליעבטען אונד אונטעררעדעטע זיא גלייכזאַם אין דער שפראַכע דער ליעבע. דער ערוואָהנטע האָכצייטסטאַג וואַר ענדליך בעשטיממט, דיא געשטע וואַרען שאָן פֿאָרהאַנדען אַללע פֿערזאַממעלט אונד יעקב פֿרייעטע זיך שאָן אַם ציעלע זיינער ווינשע. רחל אַבער דיא אויס דעם פֿאַטערס געהייאַנס אונד דען בעטרוג וואוסטע, לעבטע אין אַנגסט אונד בעקיממערניס וועגען איהרעס געליעבטען אונד איהרער שוועסטער לאה, אויס פֿורכט דיא שוועסטער ניכט דער שאַנדע פרייז צו געבען אונטעררעדעטע זיא דיעזעלבע אין דען געהייאַניססען דער ליעבע, וואָראן יעקב אויסשליעסליך זיא איינגעווייהעט האַטטע, דאַ־העֶר קאַם עס אויך, דאַס יעקב ערסט וואוסטע ,,אַלס עס מאָרגען וואַר, דאַ עס לאה

הכלל השני׃

בבושת פנים ונחלק לשני חלקים:

החלק הראשון בצניעות. החלק השני בביישנית:

החלק הראשון בצניעות ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון׃ (שלה)

לעולם ישתדל אדם להיות צנוע בכל דרכיו שבזה היו מתפארים החכמים והחסידים בצניעות גדולה עם ענוה יתירה כמו שמצינו בפרק כל כתבי הקדש (דף קי״ח) שהיה מתפאר ר׳ יוסי בצניעות ואמר מימי לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי לפיכך יש לו לאדם להיות זהיר בשוכבו ובקומו שלא יפשוט חלוקו חוץ ממטתו. וגם בעומדו אל ישב ערום על מטתו אבל יקח חלוקו בהיות מוטה ויכנים בה ראשו וזרועותיו ואח״כ ישב במטתו וילבש בגדיו. ובזה ירגיל תמיד ביום ובלילה באור ובחושך כי מלא כל הארץ כבודו והכל גלוי לפניו כחשכה כאורה. עאכ״ו שיש לו לאדם לנהוג צניעות בדברים שבינו לבין אשתו כי ראוי לזרעו של אברהם אבינו עליו השלום שילמדו במדותיו שאמר לשרה כשהיה רוצה לירד למצרים (בראשית י״ב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. ופירשו רבותינו שעד עכשיו לא הכיר בה מרוב צניעות

צווייטער טיטעל׃

איבער שאַאַמגעפיהל. אין צווייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג׃

איבער געהיימע בעשיידענהייט. אין צוויא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

אין אַללען זיינען האַנדלונגען, זאָוואָהל אָפפענטליך אַלס געהיים זאָלל דער מענש אַנשטאֶנדיג אונד בעשיידען אונד אַהמע דען וויזען אונד פראָממען נאַך, דערען בעשיידענהייט אונד דעמוטה, וויא דיא דעס ר ב י י ו ס י. שטעטס אַלס מוסטער גע-גאָלטען האַבען, זעלבסט ביים אויסוועכסעלונג דעס העמדעס זאָללע מאַן דיא בע-שיידענהייט ניכט אויסער אַכט; מאַן ציעהע עס דאַהער אים בעטטע אַן, וועהרענד מאַן מיט דער אָבערדעקקע אומהיללט איזט, אום ניכט דאַס שאַמגעפיהל צו פערלעטצ-צען, דען בעשטאֶנדיג, זאָוואָהל ביים טאַג אַלס ביים נאַכט, זאָוואָהל ביים ליכט אַלס אים פינסטערן פיללעט דיא העררליכקייט גאָטטעס דען גאַנצען ערדבאַללען אויס, אַללעס איזט שטעטס פאָר איהם אָפפענבאַר, וויא אים ליכטע זאָ אויך אים פינסטערן. ווען מאַן נון געגען זיך זעלבסט שאַמהאַפטיג זיין זאָלל, וויא מיססטע ערסט צווישען זיך אונד זיינער פרויא יעדע ציכטיגקייט אונד שאַמהאַפטיגקייט אויפרעכט געהאַלטען ווער-דען; דען עס איזט פפליכט פיר דען זאָהנען א ב ר ה ם'ס זיך דעססען גוטע אייגענ-שאַפטען אַנצואייגנען. אונד אַלס ער אים בעגריף וואַר וועגען דער הונגערסנאָטה אין אַגיפטען איינצוואַנדערן, שפּראַך ער צו זיינער פרויא ש ר ה: „זיעהע איך ווייס נון דאַס דו איינע פרויא שאָן פאָן אַנזעהען ביזט“, וואָרויס דיא ווייזען דען שלוס ציעהען, דאַס נור דיא פורכט אום איהרע פערזאָן איהן מיט איהרער שאֶנהייט

איהבי השם. כדגרסינן במס׳ שבת פרק אמר רבי עקיבא (דף פ״ח) תנו רבנן ת״ה עליבין ואינן עילבין שומעין הרפתן ואינן משיבין וכו׳ כדאיתא לעיל. וכתב הרמב״ם בפ״ד מאבית שראה בספר מספרי המדות ששאלו לא׳ מן החשובים אי זה יום ששמחת בו מכל ימיך ואמר יום שהייתי הולך בספינה והיה מקומי בפחית המקומות שבספינה בין חבילות הבגדים והיו בספינה סוחרים ובעלי ממון ואני הייתי שוכב במקומי וא׳ מאנשי הספינה קם להשתין והייתי בעיניו נקל ונבזה עד שגלה ערותו והשתין עלי. ותמהתי מהחזק תכונת העזות בנפשו וחי השם לא דאבה נפשי למעשהו כלל ולא התעורר ממנה לי רוח הכעס ושמחתי שמחה גדולה כשהגעתי לגבול שלא הכאיבני ביזוי הסיחר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו. ואם זה אירע לאחד מן החשובים שבגיים מה יש לעשות להסירי ישראל שבכבודם והדרם היא לאחוז תכלית שפלות הרוח בקצה אחרון ולהרחיק מן הגאות ובזה יזכו לכל הדר וכבוד ועילוי בעוה״ז ובעוה״ב:

זיא צו גונסטען דעם רבי עקיבא אנבעפֿאהלענע. מייאמוני טהיילט מיט, דאסס ער אין איינעם בוכע אנגעפֿיהרטעס ערצאֶהלט פֿאנד: עס ווארדע איינמאל איין היידניטשער ווייזע געפֿראגט, וועלכער טאג זיינעס לעבענס פֿיר איהן דער פֿערגניגטעסטע וואר? איך פֿוהר, שפראך דער ווייזע, איינמאל צו וואססער אונד נאהם איינען זעהר אונבעקוועמען פלאטץ אויף דעם שיפֿפֿע איין, וואָ דיא גיטער דער פאססאגיערע אויפגעהייפֿט לאגען. אויף דעם שיפֿפֿע וועלכעס בעפֿאנדען זיך פֿיעלע קויפֿלייטע אונד אנדערע געלדמאֶננער. אלס איך דא אויף איינעם אונבעקוועמען פלאטצע נאכ- דענקענד לאג טראט יעמאנד אויס דען פאססאגיערען נאהע ביים איר הערן אונד וואר זאָ פרעך פֿאָר איינעם אנגעזיכטע דען אורין צו לאססען אונד איך וועלכעס מאַ- אונגעמאהנט צו בעשמוטצען. איך וואר זעהר ערשטוינט איבער דיעזע גרענצענלאָזע פרעכ- הייט, אונד דאָך נאהם איך דיעזע בעליידיגונג היין אָהנע איהן נאָרן צו גערעטהען, איך פֿרייטע איך זאגאר זעהר איבער דיא ניעדערקאֶמפֿונג איינעס גערעכטען אונ- וויללענס, אונד איבעראל נאָך עררינערטע איך דיעזער בעגעבענהייט מיט פֿריי- דען. וואס דיעזעס בעוועיזען דער דעמוטה היידען איינע ריינע זעעלענווארטהע פרוהצייטיג פֿערדערטע, וויא זאָללטען ערסט דיא פֿראָממען אין ישראל בעאבאכטעט זיין, זיך ביים יעדער געלעגענהייט דעמיטהיג אונד ערגעבען אין גאָטט צו בע- נעהמען. דען דיעזעס פֿיהרט נור צור וואַהרען עהרע, גרעֶססע אונד ערהאבענהייט אין דיעזער אונד דער צוקינפֿטיגען וועלט.

אתא א"ל לאבוה. אמר ליה בני אל ירע בעינך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל. והיינו דא"ר ג' ענותנין הן ואלו הן רשב"ג ובן בתירא ויונתן בן שאול. רשב"ג הא דאמרן. בן בתירא דאמר מר הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עלייהו. יונתן דקא"ל לדוד (שמואל א', כ"ג) ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה. ממאי דילמא יונתן בן שאול דהוא דגריר עלמא בתר דוד. בן בתירא נמי הוא דהלל עדיף מיניה אלא רבי שמעון בן גמליאל הוה ענותן. ובמדה הזאת היו מוסיפים בה יחידים ברור. כדגרסינן במסכת סוטה פרק אלו נאמרין (דף מ'). אמר רבי אבהו מריש ה"א ענותנא אנא כיון דהויתי לרבי אבא דמן עכו דאמר איהו חד טעמא ותלמידו הרבה טעמים ולא קפיד אמינא לאו ענותנא אנא. ומאי ענותנותיה דרבי אבהו דאמרה דביתהו דאמוריה דרבי אבהו לדביתהו דרבי אבהו הא דידן לא צריך להאי דידכו והאי דגהין וזקיף עליה יקרא בעלמא הוא דעביד ליה. אזלא דביתהו ואמרת ליה לרבי אבהו אמר לה ומאי נפקא לך מינה מיני ומיניה אתקלס עילאה. ותו אימנו רבנן עליה דרבי אבהו למנוייה ברישא חזייה לרבי אבא דמן עכו דנפישי ליה בעלי חובות אמר להו אית לי רבה. רבי אבהו ורבי חייא בר אבא איקלעו להחוא אתרא רבי אבהו דרש באגדתא וכו' כדאיתא לעיל בראש הקדמת החבור. ובאותם שיש בהם מדת הענוה והשפלות תלמודם מתקיים בהם כדגרסינן במסכת עירובין פר' כיצד מעברין (דף י"ד) אמר רבי אלעזר מ"ד וענקים וכו' כדאיתא לעיל בפרק ג' מחלק ג' של הנהגת לומדי תורה בנר של ת"ת. וגם אותם שהם לומרים וענוים ושפלים וסובלים עלבונם נקראו

צוגלייך מיזט דיא דעמוטה דעס קאָניגסזאָהנעס יונתן, דער צו דוד שפראַך: „דוא ווירסט רעגיערען איבער ישראל; יאָ, דאַס איך דאָך דען צווייטען ראַנג איינצונעהמען האָבטע"! — אונד דיא הערצהאַפטעסטע דעמוטה איינעס לעהרערס איס צייטאַלטער ריבן פיעלע נאַכאַהמער הערפאָר. זאָ ערצאָהלט רבי אבהו, דאַס ער דיא טוגענד דער וואַהרען דעמוטה ערסט פאָן רבי אבא אויס עכו אַבגעלערנט האַבע. דיזער לעהרער האַטטע וויא יעדער לעהרער זייט איינען אתורגאין (איינען געלעהרטען דער דיא פאָרטראָגע דעס אַבערהויפטעס איינער שולע אין דיא לאַנדעסשפראַכע דען צוהאָרערן איבערזעטצענד פאָרטרוג). איינעס טאַגעס טראַף דיא פרויא דעס אתורגאין'ס מיט דער דעס אבא צוזאַממען אונד שפראַך דיא קראַנ־קענדען וואָרטע צו איהר: איין מאַן נור מיזט דער איינענטליכע לעהרער דעס פאָלקעס, דאַס וויס אויך יעדערמאַן. אונד ווען ער דיינעם מאַננע זיין מאָהר לייהעט, אום דאַס געהאָרטע דעם פאָלקע איטצוטהיילען, זאָ געטשיעהט עס אויס אַכטונג געגען איהן, וויל ער אין גראָססעם אַנזעהען ביים קאַיזער שטעהט. איבער דיזע איימערונג בעקלאַגטע זיך דיא פרויא דעס רבי אבהו ביים איהרעם מאַננע, דער איהר אַבער גאַנץ נאַיף דיא דעמיטהיגע אַנטוואָרט גאַב: וואַס שאַדעט דאַס? דורך איך אונד איהן ווירד דעס העררן לעהרע אונטער דעם פאָלקע פערברייטעט אונד דיעס מיזט אונזער ביידער אויסגאַבע. רבי אבהו גינג אין זיינער דעמוטה זאָוויט, דאַס ער, אַלס איהם דיא וויזען צום אַבערהויפטע איהרער שולע מאַכען וואָללטען, ער

לפני. נתתי גדולה לאברהם אמר (בראשית י״ח) ואנכי עפר ואפר. נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו (שמות ט״ז) ונחנו מה. נתתי גדולה לדוד אמר (תהלים כ״ב) ואנכי תולעת ולא איש. אבל אומות העולם אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר (בראשית י״א) הבה נבנה לנו עיר וגומר. לפרעה אמר (שמות ה׳) מי ה׳ אשר אשמע בקולו. לסנחריב אמר (מלכים ב׳, י״ח) מי בכל אלהי הארצות וגומר. לנבוכד נאצר אמר (ישעיה י״ד) אעלה על במתי עב וגומר. לחירם מלך צור אמר (יחזקאל כ״ח) מושב אלהים ישבתי בלב ימים. אמר רבא ואיתימא רבי יוחנן גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ואלו במשה ואהרן כתיב ונחנו מה וכתיב התם (איוב כ״ז) תולה ארץ על בלימה. ובמדה הזאת היה מורגל הלל הזקן בכל דבריו כדגרסינן במסכת שבת פרק במה מדליקין (דף ל״א) תנו רבנן לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו׳ תנו רבנן מעשה בגוי אחד וכו׳ כדאיתא לעיל. וגם במדה זאת מצינו שנהגו תלמידיו כדגרסינן בפ״ק דערובין (דף י״ג) אמר ר׳ אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרין הלכה כמותינו והללו אומרין הלכה כמותינו יצאה בת קול ואמרה להם אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כב״ה. ומפני מה זכו ב״ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחים ועלובין היו וכו׳ כדאיתא לעיל בנר א׳ כ״ג ח׳ א׳ פ״ב. וגם רשב״ג אביו של רבינו הקדוש אחז במדה זאת. כדגרסינן במסכת מציעא פרק השוכר את הפועלים (דף פ״ד) על רבי אלעזר ברבי שמעון דהוה מחשב ליה רשב״ג כמו רבי בריה הלש דעתיה דר׳

אונד זאגטע. משה אונד אהרן צייכנעטע איך אויס, אונד זיא שפראַכען דעמיטהיג: וואַס זינד וויר! דוד אויסגעצייכנעטע איך מיט דער קעניגסווירדע אונד רוהם, אונד ער בעקאַננטע אין זיינער בעשיידענהייט: איך בין איין ווירם, אבער קיין מענש. זעלבסט-פערטרויען הענגענדער אַדַם! וואַהרליך „ניכט וייל איהר צאַהלרייכער זייד אַלס אַללע פעלקער האַבע איך וואָהלגעפאַללען אַן אייך". וויא אַנדערס בענאַהמען זיך דיא גראָססען אַנדערער נאַציאָנען. נמרוד צייכנעטע איך אויס, אונד ער שפראַך אין זיינעם איבערמוטהע: וואָהלאַן, וויר וואָללען איינע שטאַדט אונד איינען ביז אין דען הימעל הינאיינראַגענדען טהורם ערבויען. פרעה צייכנעטע איך צום רעגענ-טען איין, אונד ער שפראַך אין זיינער פערבלענדונג: „ווער איזט דען דער, דען איהר עוויגער נענענט, דאַס איך איהם געהאָרכען זאָללטע"? זאָ שפראַך סנחריב: „ווער איזט אונטער אַללען געטטערן דיעזער לענדער מעכטיג גענוג זיך איינעס איינען אַנטגעגען צו זעטצען". נבוכד נצר פיהרטע איינע פערוועגענע שפראַ-כע אונד אייסערטע: „הינאויפשטייגען וויל איך איבער דיא האָהען דער וואָלקען". אונד ענדליך חירם, דער קעניג פאָן צור, ער גליך זיך איינעם גאָטט צו זיין אונד שפראַך רוהמרעדנעריש: „איך בין גאָטט, זאַס איך אים הערצען דער געוואַס-סער". — אונד זאָ צייכנעטען זיך זאָ פיעלע וועזען אין ישראל דורך איהרע דע-מוטה אויס, זאָ דער גראָססע הלל, זאָ רבי שמעון בן גמליאל, פאַטער דעס גראָססען רבי, אונד מעהרערע אַנדערע. אַם הערפאָררַגענדסטען אונד ריהרענד

של הקב"ה כתיב הכא (חבקוק ב') גבר יהיר לא ינוה וכתיב התם (שמות ט"ו) אל נוה קדשך. וגדולה מזו אמרו שאפי' הוא חכם גדול אם מתיהר בחכמתו ומהלל את עצמו חכמתו משתכחת ממנו כדגרסינן בפרק אלו דברים (דף ס"ו) תנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירא וכו' אמר רב יהודה אמר רב כל המתיהר אם חכם הוא וכו' כדאיתא לעיל בהקדמת הנר הראשון. אבל האדם שנתלבש במדת הענוה עם חכמה ומדות טובות ידמיון זך ושלם ראוי הוא להשרות עליו שכינה כדגרסינן בפר' אין בין המודר במס' נדרים (דף ל"ח) אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור עשיר ועניו וכלן במשה גבור דכתיב (שמות מ') ויפרוש את האהל על המשכן ואמר רב משה רבינו פירשו וכתיב (שם ל"ו) עשר אמות אורך הקרש. ואימא דאריך וקטין אלא מהכא (דברים ט') ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם וגומר ותניא הלוחות ארכן ו' ורחבן ו' ועביין ג'. עשיר דכתיב (שמות ל"ד) פסל לך פסולתן שלך יהא. חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם כולם ניתנו למשה חוץ מא' דכתיב (תהלים ח') ותחסרהו מעט מאלהים. עניו דכתיב (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד:

(שלד) פרק שני.

בזכות הענוה אשר נתלבשו בה אבות הקדושים זכו ישראל שיאהב אותם הבורא יתברך כדגרסינן במסכת חולין סוף פרק כסוי הדם (דף פ"ט) (דברים ו') לא מרובכם מכל העמים חשק ה' וגומר. אמר להם הקב"ה בני אני חושק בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמיכם

קיינען אַנשפּרוך אויף געלעהרזאַמקייט מאַכען קאַנן, דער געהט אין דיא וואָהנונג דעס געהייליגטען ניא איין. זעלבסט ווען יעמאַנד, לעהרטען דיא וויזען, אויף גראָססע געלעהרזאַמקייט אַנשפּרוך מאַכען קאַנן, זיך אַבער זיינער געלעהרזאַמקייט ריהמט אונד פֿיעל צו גוט דאַרויף טהוט, פֿערגיסט זאָ נאַך אונד נאַך זיין וויססען. דער־יעניגע אַבער, וועלכער זיך אין דעמוטה היללעט, זיך ווייזהייט אונד זאָנסטיגע גוטע אייגענשאַפֿטען אַנאייגנעט איזט ווירדיג, דאַס אַבגלאַנץ גאָטטעס אויא־סטראַהלט צו ווערדען, וויא דיעזעס ביים משה דער פֿאַלל וואַר, „דען איהם מאַנ־געלטע נור איין וועניג, אום איין גאָטטליכעס וועזען צו זיין“, נור דער פֿינפֿציגסטע טהייל דער האָכסטען ווייזהייט, וויא רב אונד שמואל לעהרטען; אבענזאָ וואַר ער אויסגעצייכנעט אין זיינער דעמוטה, וויא עס הייסט: „אונד דער מאַן משה וואַר זעהר דעמוטהיג“.

צווייטעס קאַפּיטעל.

אין פֿאָלגע דער דעמוטה, וואָרין זיך דיא הייליגען ערצפֿעטער געהיללט האַטטען, ווארדע דען איזראַעליטען דיא ליעבע גאָטטעס אין זאָ גראָססעם מאַאַססע צו טהייל. עס שפּראַך דער געהייליגטע: מיינע קינדער! איך האַבע וואָהלגעפֿאַללען אַן אייך, דען זעלבסט ווען איך אייך מיט גראָססע אונד רוהם בעשענקע, מאַכעט איהר אייך דאַ־נאָך געריננ. אברהם שטעללטע איך האָך, אונד ער שפּראַך: איך בין שטויב

עבדיתי אמרו ליה אין. אפי׳ למפלה ע״ז אמר ליה צדיקי ה״ז אמר ליה רשע לצדיק ס״ד גברא רבה כירבעם פלה לע״ז אלא לנסויינהו הוא דקא בעי אי מקבלי הורמניה אי לא והתמי כולם. ואף אחיה השילוני צדיקא רבא הוה יטעה בהלין התמיא שנאמר (מלכים ב׳, י׳) ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי וגו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. וכתיב ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה׳ וגו׳ לא סר מעל חטאת ירבעם אשר החטיא את ישראל. אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנאמר (שם) ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אליהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה. ורבא אמר התמי של אחיה השילוני ראה וטעה. גם אמרו שהגסות מפילתו בגיהנם כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף י״ח) ואריב״ל כל המתיהר נופל בגיהנם שנאמר (משלי כ״א) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר (צפניה א׳) יום עברה היום ההוא. ולא עוד אלא שאפילו התחיל ללמוד ומתגאה בו באומרו שהוא ת״ח עונשו גדול כדאמרינן התם במסכת בתרא פר׳ המוכר פירות (דף צ״ח) אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת״ח ואינו ת״ח אין מכניסים אותו במחיצתו

ניעמאן האָן איך אין דיעזער גראָססען פערזאמלונג דאס קאָניג הערקאָמנט צו זיין! אונד מאַנס טפראַכען איינטטיממיג: דוא ביזט אונזער העדר אונד קאָניג! מייטרע אַנערקעננונג, טפראַך ירבעם ווידער, בעדאַרף נאָך דער בעטהאַטיגונג אייטרער אויפריכטיגען געזיננונג געגען איך. ווער וואָללען וויללינ טהון, טפראַך דער האָהע רעטה איינטטימיג, וואס דיינע ווייזהייט פיר גוט פינדעט. זיא וואָרע עס דען, טפראַך ירבעם, ווען איך היעסע איינעס פרעמדען גאָטטעס דיענען? בעוואַהרע אונס דער הימאעל, טפראַכען דיא פראַואמען, דיר היערין צו געהאָרכען. נון בע־ פרבייטעטען ירבעם׳ס קרעאַטורען דיא פערווירדעטען פראָואמען אונד אטכטען איהנען פאָרטטעלליג, וויא עס דעם קאָניגע מיט דיעזער צומוטהונג גאַר ניכט ערנסט זייא; נור איהרען עבען בעטהייערטען געהאָרזאם וואָללטע ער אויף דיא פראָבע שטעללען, דיעס איזט מיט דיעזער צו טהונג זיינע מיינונג סגוועכט. דיעזע ליסט האַטטע דען געווינטטען פראָלג, דען דער גועטצענטווארן, דאס ער דעם קאָניגע פרייא שטעהע איינע אנדערע רעליגיאָן מיט דיא הערדשטענדע איס רייכע איינ־ צופיהרען אמורדע איינטטימיג איס שטאַטטסראַטהע אנגענאָמאען אונד אונטערצייכ־ נעט. זעלבסט דער פראָאמע אונד גאָטטערגעבענע פראָזעט אחיה גינג אין דיא פאַללע. דאס האָן זאָ פיעלען פראָמאען אונד איינעס פראָזעטען איט אונטערצייכנעטע איס שטאַטטסאַרכיו זיך בעפינדליכע אַקטענשטיקק ריעכטע וואַטליכען יסכלאַטליגען קאָניגען אין יטראל נוס פראָוואַנדע, דען גאָטצענדיענסט צום שטאַטסרעליגיאָן אויפ־ רעכט צו ערהאַלטען. אויך דער קאָניג יהוא ווארדע, וויא רבא לעהרטע, נוס גאָטצענדיענסט דורך דיא אונטערטריפט אחיה׳ס פערלייטעט. — רבי יהושע בן לוי לעהרטע: ווער אויס איבערמוטה אונד טטאָלץ זינדיגט, פערפאָללט דער העללע. זעלבסט ווען יעמאַנד זיך דעם שטודיום דער תורה ווידמעט, דאבייא זיך אבער האָכ־ פאָרטיג בענימאט, אינדעם ער זיך מיט זיינעם וויססען בריסטעט, פערפאָללט איינער גראָססען שטראַפע. אויך רב יהודה לעהרטע איס נאַמען רב׳ס: ווער זיך איינעס געלעהרטען גלייך קליידעט, זיך אין איינעם טלית היללעט, אין ווירקליכקייט אבער

הגאות מן המחשבה בפועל במעשה או בדבור עדיין יוכל בנקל להוציא גאות זה מלבו כל זמן שלא שלט עליו כ״כ להוציאו אל הפיעל. אבל מאחר שהורגל בו בכל מעשיו כבר הוא נאחז בו ואינו יכול להניחו עד שמביאו לידי עניות. כדאיתא בפרק במה מדליקין (דף ל״ג) תנו רבנן ד׳ סימנין הן וכו׳ סימן לגסות הרוח עניות וכו׳ כדאיתא לעיל בחלק א׳ מן החבור הזה. וגם טרדתו מן העולם הבא כדגרסינן בפר׳ חלק (דף ק״א) אמר רב נחמן גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם הבא שנאמר (מ״א, י״ב) ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה׳ וגו׳ אל רחבעם מלך יהודה. אמר גמירי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כד חזו ליה לדידיה דיתיב ואנא קאימנא יאמרו האי מלכא והאי לאו מלכא וקטלו לי ואזלו כ״ע לגביה. מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב. אמר להם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל וכתיב (שם) וישם את האחד בבית אל וגו׳. מאי ויועץ אמר רב נחמן בר יצחק שהושיב רשע אצל צדיק אמר להו מלכא אנא אמרו ליה אין. אמר להו כל דאמינא לכו

ער נאָך ענטפֿערנט אונד געשאַנט ווערדען. איזט ער אַבער ערסט אין טהאֶטיגקייט איבערגעגאַנגען, זאָ ווירד ער זיך איממער מעהר דעם מענשען בעמייסטערן, ביז דיעזער דורך פֿעראַכֿטונג פֿאָן אַללען זייטען, דורך נידריגקייטהונג אונד אויסשוועוּנג אַל־לער פֿערבינדונגען, מיט איהם אין אַרמוטה גערַאטהען זירד. דיעזער פֿאָלגט דעם האָכמוטה אויף דעם פֿוסע. דאַן האַט דער האָכמוטה דיא אויסשליעסונג דעס מענשען פֿאָן דער יענזייטיגען גליקזעליגקייט נאָך זיך פֿאָלגע. אונד זאָ ווורדע ירבעם, וויא רב נחמן לעהרטע, אין פֿאָלגע זיינעס האָכמוטהעס פֿאָן דער יענ־זייטיגען גליקזעליגקייט אויסגעשלאָססען; דען ער וואָללטע אין זיינעם האָכמוטהע זיך דיא הערשאַפֿט איבער ישראל ציכערן אונד לעבטע, דאַ דער וואַללפֿאַהרטסאָרט דער איזראַעליטען ירושלים וואַר, איממער אין דעם וואַהנע, רחבעם ווירדע אנד־ליך דאס פֿאָלק פֿיר זיך ווידער געווינגען, בעזאָנדערס ווען דיא וואַללפֿאַהרער דיעזען יודאֶיטען קאֶניג אין דער טעמפעלהאַללע טהראָנען ווערדען זעהען, וואָזו דאַס הויז דוד אַללין בערעכֿטיגט וואַר. ווירדע איך, דאַכֿטע ירבעם, אויך נאַך ירושלים וואַללפֿאַהרען אונד געניאֶטהיגט זיין, אין דער טעמפעלהאַללע גלייך איינעם אַנדערן אויס דעם פֿאָלקע צו שטעהען, זאָ ווירדע מאַן זאַגען: דיעזער רחבעם נור איזט קאֶניג אונד ניכֿט איך; וועלכֿעס לאָכֿט שטירדע איר דאַן בעזאָר! ירבעם בעריעטה זיך דאַהער מיט זיינען ראֶטהען, אום דיא געפֿאַהר פֿאָן זיך אַבצוווענ־דען אונד דאַס רעזולטאַט דיעזער בעראַטהונג בעשטאַנד אין דער איינריכֿטונג צוויי־ער גאָלדענער קאֶלבער אַלס געֶטצענבילדער, דאַס איינע אין בית־אל אונד דאַס אַנדערע אין דן. נון ליעס ער דאַס פֿערבאָט געגען דאַס וואַללפֿאַהרען נאַך ירושלים אַלס לאַנדעסגעזעטץ בעקאַננט מאַכֿען מיט הינווייזונג אויף דיא צוויא ערריכֿטעטען גאָלדענען געֶטצען, וועלכֿע פֿאָן נון אַב ישראל׳ס געֶטטער זיין זאָללטען. אום צו־פֿאָר זיינען טיעף אַנגעלעגטען פּלאַן אונד דאַס פֿערבאָט איס שטאַאַטסראַטהע צור אויספֿיהרונג צו ברינגען, שטעללטע ער, וויא רב נחמן בר יצחק לעהרטע, דענ־וועלכען נור האֶלפֿטע אויס זיינען קרעאַטורען אונד נור אַנדערן האֶלפֿטע אויס אַנ־ערקאַננטען פֿראָממען לייטע, דיא היינטערגאַנגען ווערדען זאָללטען, צוזאַממען. איי־ם הערדען, רעדעטע זיא ירבעם אַן, איינע הערדען, איך וויל דיא פֿריירע גע־

ביותר ותשב עם העניים האומללים. א"ל רבי אמר הכתוב (תהלים קמ"ד) אדם להבל דמה ימיו כצל עובר והממון אינו עומד לעולם. על כן אני רואה ישיבת העניים טובה לי מאד כדי שלא תגבה נפשי ולא תתגאה בעושר הגדול שחנני יוצרי. ועוד שאני שומר מקומי עמהם מעתה שאם אדל וארד מנכסי לא ישתנה מקומי בעבור עניותי. ועוד אני חושב שאנו שוין ביצירה שנאמר (מלאכי ב') הלוא אב אחד לכולנו הלוא אל אחד בראנו. ובזמן שיתגאה האדם יחטא ביותר ויורש גיהנם לפי שהקב"ה שונא את הגאים ואת הגבוהים. וכשמוע רבי עקיבא דברי האיש ומענה פיהו וענינו וענותנותו שבחו וברכו וייטב בעיניו עד מאד. ולפי שהלב הוא המלך והמנהיג לכל האברים שבגוף על כן צריך לקיים ההכנעה והשפלות מלבו של אדם ומהלב תבוא להנהיג בה כל מדותיו וכל דבריו.

החלק השני.

בדבור ויש בו שני פרקים:

(שלג) פרק ראשון.

כשנכנסה בלבו של אדם רוח שטות להתגאות לבו כל זמן שאינו מוציא

דיך זא ערניעדריגסט אונד נור אונטער קוים בעמכטעטען ארמען דיך אויפהאלטסט? איין לעהרער, טפראך דער אמן, דאס גאלד איזט ניכט עוויג פאן בסטטאנד, אלס דאס איך דארויף טטאלן זיין קאננטס, דאהער געהע איך זא גערנע איט דען ארמען אום, דאמיט איך ניכט האכמיטהיג ווערדע איבער דאס, וואמיט איך איין טאס פער בעגנאדיגט האט, זואס ,,דער אענש איין ניכטס איזט, דעססען טאגע וויא איין טאטטען דאהין טווינדען". אויך דעסוועגען געהע איך איט איהנען אום, דאמיט ער איר דאן ניכט טווער ווערדע איט איהנען אואזוגעהען, ווען עס דעם העררן געפיעלע איך ארם ווערדען צו לאססען. בעזאנדערס אבער פינדע איך היערביי גאר ניכטס אויפצאלליגעס, דען ,,פירוואהר איין גאטט האט אונס אללע ערטאפפען אונד איינען פאטער האבען וויר אללע". ווען זיך דער אענט טטאלץ אונד האכפארטהיג בעניאאט, דאן זינדיגט ער פיעל אונד פערפאללט דער האללע, דא דער געהייליגטע דיא טטאלצען אונד האכמיטהיגען האססעט. אלס רבי עקיבא דיא בעטיידענען אאניכטען דיעזעס אאננעס האערטע אונד זיין וואהרהאפט דעמיטהיגעס בענעהאען זאה, זא געפיעל עס איהם גאר זעהר אונד בעטטארקטע איהן דאהער אין זיינעס פארזאטצע אונד ערטהיילטע איהם נאך זיינען זעגען. — דאס הערץ, אוים וועלכעם דאס לעבען, דער ווילע אונד דיא ענטטלוססע ענטטפרינגען, זאלל דער אענט טטעטס אין דעאוטה ערהאלטען דורך ווארט אונד טהאט, דאס זא ווידער אויף דיא איבריגען גליעדער דעס קארפערס איינווירקען ווירד.

צווייטע אבטהיילונג.

איבער דעמוטה מיט דער שפראכע. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

ווען טאן דער האכמוטה זיך דעס אענטען הערץ בעאאכטיגט האט, זאן זאנגע ער אבער נאך ניכט אין אוואנדרונג אונד טהאטיגקייט געקאאאען איזט, קאן

אלהים לא תבזה. וגרסינן נמי בסנהדרין פר׳ נגמר הדין (דף ס״ג) אריב״ל כל הזובח את יצרו ומתודה עליו כאלו כבדו להקב״ה בשני עולמות בעולם הזה והעולם הבא שנא׳ (שם) זובח תודה יכבדנני. ואמר ריב״ל כל המקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה עליו מע״ה כאלו הקריב כל הקרבנות כלן שנאמר (שם) זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳. ואיתא במדרש מעשה ברבי עקיבא שיצא יום אחד לשוק למכור מרגלית אחד והיה איש אחד עשיר גדול והיה מתרושש בעיני בני אדם והיה לובש בגדים בזוים והיה שפל ביותר והיה יושב בבית הכנסת עם העניים וכשראה המרגלית ביד ר׳ עקיבא רצה לקנותו ממנו ופייס לו שילך עמו לביתו ושיתן לו דמי המרגלית. הלך אחריו ר׳ עקיבא וחשב שמתלוצץ בו עד שהגיע לביתו ויצאו לקראתו עבדיו והושיבוהו בכסא זהב ונתנו מים וירחצו רגליו וצוה להוציא ממון ולתת לרבי עקיבא דמי המרגלית וצוה לשחוק אותה עם ששה אחרות וישימו הכל ברפואות. וכשראה כך רבי עקיבא תמה מאד ויצו האיש מהרה וישימו השולחן לפניהם ואכל רבי עקיבא ותלמידיו עמו. וכשסיימו לאכול אמר לו רבי עקיבא אחר שחנך אלהים כל העושר הגדול הזה למה תשפיל

קאמפפט אונד זיינע בעגעגנונגען ווידער רייצאלן בעקעמפט, דער בעעהרט גלייכזאם דען געהייליגטען היער אונד דארט. פערנער לעהרטע דיעזער ווייזע: ווער איין גאנ= אפפער אדער שפייזעאפפער דארברינגט, דער עמפפאנגט נור דען לאהן פיר דאס דארגעבראכטע, ווער היננעגען זיך שטעטס דעמיטהיג בעניממט, דער האט גלייכ= זאם זאממטליכע פערשיעדענען אפפערטהיערע דארגעבראכט, וויא עס הייסט: „איין צערקניירשטעס געמיטה איבערוויעגט דיא שלאכטאפפער דעס העררן". אין מדרש ווירד פאלגענדעס ערצאהלט: רבי עקיבא גינג איינעס טאגעס אויף דען מארקט אום איינע ווערטהפאללע פערלע צו פערקויפען. איין זעהר רייכער אבער פיר זיך אויסגעזבעגנדער מאן, דער שטעטס ארמזעליג געקליידעט גינג, אימשכלונגען זיך געפאללען ליעס אונד דער זעלבסט אים בעטהויזע נור אונטער דען ארמען פלאטץ איינגאהם, דאהער נור אלס ארמער גאלט, — זאה דיעזע פערלע ביים רבי עקיבא אונד ווינקטע ויא צו קויפען אונד באט איהן מיט איהם נאך הויזע צו געהען, וואָ ער איהם דען בעטראג פיר דיעזע פערלע ענטריכטען וואללט. רבי עקיבא גינג זאגאר מיט איהם, יעדאך גלויבטע ער, דאס דיעזער ארמע מיט איהם נור שערץ טרייבע. אלס זיא אבער נאהר דיא טהירע אנקאמען, האררטען שאן דיא דיענער איהרעס העררן, זעטצטען איהן אויף איינען גאלדענען זעססעל אונד וואשען איהם, וויא איבליך, דיא פיסע. דאן געבאט ער דען רבי עקיבא דאס געלד פיר דיא פאן איהם געקויפטע פערלע אויסצוצאהלען. נאכדעם דיעזעס געשעהען וואר בעפאהל ער דיעזע פערלע מיט נאך זעכס אנדערע פערלען צו צערשטאסען, אום איינע מיקסטור דאראויס צו מאכען. רבי עקיבא וואר היערייבער אונד איבער אללעס, וואס ער היער זאה ערשטוינט אונד שוויעג. דאן בעפאהל דער מאן דיא טאפעל צו קרעדענצען אונד באט רבי עקיבא, זא אויך דעססען שילער, דיא איהן וואהרשיינליך בעגליי= טעטע האטטען, אם מאהלע טהייל צו נעהמען. נאך בעענדיגטער מאהלצייט שפראך רבי עקיבא צו איהם: נאכדעם דער העררר דיך מיט זאלכעם אונערמעסליכען פערמאגען בעגנאדיגט האט אום עס דאך יעדעם אויפפאללינג ערשיינען, דאס דיא

בעולם הזה מביאתי לכביד העולם הבא שאין לו ערך ודמיון כדגרסינן בפ״ק דמגלה (דף ט״ו) אמר רבי חנינא עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק דכתיב (ישעיה כ״ח) ביום ההיא יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו מאי לעטרת צבי לעושין צביונו. ולצפירת תפארה למצפין תפארתו יכול לכל ת״ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים. ולרוח משפט זה הדן את יצרו. וליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמיתו. ולגבורה זה המתגבר על יצרו. משיבי מלחמה אלו שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה. שערה שמשכימין ומעריבין לשערי בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמרה מדת הדין לפני הקב״ה רבש״ע מה נשתנו אלו מאלו אמר להם (שם) גם אלה ביין שגו וגו׳ ואין פקו אלא גיהנם שנא׳ פקו פליליה ואין פליליה אלא דינים שנאמר (שמות כ״א) ונתן בפלילים. וגרסינן במסכת סנהדרין פרק אלו הנחנקים (דף פ״ח) שלחו מתם אי זהו בן העולם הבא ענותן ושפל ברך שייף ועייל שייף ונפיק וגריס באורייתא תדיר ולא מחזיק טיבותא לנפשיה יהבו ביה רבנן עינייהו ברב עולא בר אבא. וגם מביאתי לאדם לאריכות חיי העולם הזה כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״ב) ואמר רבי אל״עזר לעולם הוי קבל ועני וקיים. אמר רב זירא אף אנן נמי תנינא בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעיו. ש״מ שאותם שהם שפלי רוח ונשברי לב קרובים יותר אל הש״י והוא שומע תפלתם כדגרסינן בויקרא רבה פרשה ז׳ אמר רבי אבא בר יודן מה שפסל הקב״ה בבהמה הכשיר באדם פסל בבהמה עורת או שבור. והכשיר באדם לב נשבר ונדכה. אמר רבי אלכסנדראי ההדיוט אם משתמש בכלי שבור גנאי היא לו אבל הקב״ה אינו כן אלא כל תשמישיו כלים שבורים שנאמר (תהלים ל״ד) קרוב ה׳ לנשברי לב וכתיב (שם קמ״ז) הרופא לשבורי לב וכתיב (שם ל״ד) ואת דכאי רוח יושיע וכתיב (שם נ״א) לב נשבר ונדכה

קינפטיגע וועלט, וויא דאז לעהרט רבי חנינא: דער געהייליגטע ווירד יעדעס פראממען אוים זיינעם פֿעררינגסטען איינע קראָנע בילדען אונד איהן דאמיט ניערען. זאָ ליעסען איינסט דיא ווייזען ספּעֶקטינאַם דיא אין בבל פֿרעגען, וועלכע טוגענד דען אמן זיך מנאייגנען אוס, אוס דעם גלאָררייכען יענזייטס טהיילהאַפֿטיג צו זיין. אונד ויא ערהיעלטען צור אנטוואָרט: דער דעאיטהיג, בעשיידענען גמאיטהעס איזט אונד זיינע דעאוטה ואָגער אין זיינעס נאָנגע בעקונדעט, איזט דעם יענזייטעס טהיילהאַפֿטיג. דער אענט זייא טעטעטס דעאיטהיג, לעהרטע רבי אליעזר, דאַן זיכערט ער זיך איין האָהעס אַלטער. רב זירא הולדיגט אויך דיעזער מֵגוּיכט, אינ דעם כעלאַנגס, דאַס איין דעאיטהיגער אונד צערקנירשטער דעם געהייליגטען נאָהער שטעהט אונד לייכטער איט זיינעס גסבעטע ערהאָרונג פֿינדעט אַלס וֹאָנסט יעמאַנד: „דען דער העדר איזט נאַהע דענען, דיא געבראָכענען הערצענס זינד“ אונד „ער היילעט געבראָכענע הערצען“, ענטגעגענגעזעטצט דעם אענשען, וויא רבי אלכסנדרי בעמערקט, דער יעדעס צערבראָכענע אַלס אונברויכבאַר בייא זייטע זעטצט. רבי יהושע בן לוי לעהרטע: ווער זיינע בעגיערדען העלדענאיטהיג ניערער=

ונדכה אלהים לא תבזה. ואריב"ל כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר (שם נ׳) ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם:

(שלב) פרק שני.

בוא וראה כמה גדולה מדת הענוה ושפלות הרוח כי מרע"ה שנשתלמו בו מעלות המדות ומעלות השכליות יותר מכל בן אדם ומוסף לזה שהיה שלם במדרגות הנבואה יותר מכל נביא ואמרו עליו שהיה אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה ומכל זה לא שבחו הקב"ה אלא במדת הענוה דכתיב (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד וגו׳. שנינו במסכת כלה דרבן של ת"ה ענו ושפל רוח. ואמרי עלה בגמרא מה"מ דכתיב (צפניה ב׳) בקשו את ה׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה. ואמרינן עלה בגמרא ענו מנין ממשה רבינו דכתיב והאיש משה ענו מאד ובשביל הענוה נשתבח שנאמר (שם) לא כן עבדי משה וגו׳. ושפל רוח מ"ל מאהרן דכתיב (מלאכי ב׳) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא וגומר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה וגו׳. ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום. ותשוב בדעתך היאך רודף שלום אם אינו משפיל רוחו הא כיצד אדם מקללו אומר שלום לו אדם מריב עמו ושותק ועוד אם רבו שנים הוא משפיל רוחו והולך אצל זה ומרצהו וכן לזה. וכן היתה אומנותו של אהרן וכו׳ כדאיתא לעיל בפרק שני של דרכי שלום. ואם יביט אדם מאין נולד ולאין עתיד לילך יהא תמיד שפל רוח וינצל מעברה כמו ששנינו בפר׳ שני מאבות עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים ואי אתה בא לידי עברה דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו׳. והשפלות לאדם

ריכטעט איזט, דעם ווירד דיא הילפע דעם געהייליגטען פיהלבאר אונד זיכטבאר ווערדען, דען עס הייסט: „דאָרט איזט דער וועג, דען איך איהם צייגע, דער צור הילפע גאָטטעס פיהרט".

צווייטעס קאַפּיטעל.

וויא ריכטיג אונד איבערוויעגענד דיא אייגענשאַפט דער דעמוטה איזט, בעווייזט אונזער לעהרער משה, דער פאָללקאָממען וואַר אין אַללען גוטען אייגענשאַפטען, הערפאָררגענד אין גייסטעסבילדונג מעהר אַלס זאָנסט יעמאַנד אונד אָבענדריין אויסגעצייכנעט אין דער פראָפעטיע מעהר אַלס יע איין פראָפעט, זאָ דאַס דיא ווייזען איהן פאַטער דער לעהרע, דער ווייזהייט אונד דער פראָפעטיע נאַננטען אונד דענגאָך לאָבטע איהן דער געהייליגטע נור וועגען זיינער דעמוטה, וויא עס הייסט: „דער מאַן משה וואַר זעהר דעמיטהיג". אונד זאָ וויא משה אַלס מוסטער דער דעמוטה. זאָ איזט אהרן אַלס מוסטער דעס זאַנפטען געמיטהעס גענאַננט, וועל־כעס צור פריעדענסשטיפטונג אונערלעסליך איזט. — ווירדע דער מענש שטעטס איינגעדענק זיין וואָהער ער שטאַממט אונד וואָהין ער צו געהען בעשטיממט איזט, זאָ ווירדע ער געוויס זאַנפט אונד דעמיטהיג זיין אונד זיך פאָר יעדער זינדע היטען. דען דעמיטהיגונג אין דיעזער וועלט פיהרט צור אונבעשרייבליכען עהרע אין דיא

רב חסדא אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אומר הקב״ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר (שם ק״א) גבה עינים ורחב לבב איתו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו. ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע. אמר ר׳ אליכסנדראי כל אדם שיש בו גסות הרוח אפי׳ רוח קימעה עוכרתו (כלומר פורענות קלה מלכדתו). שנאמר (ישעיה נ״ז) והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו. אדם שאין בו אלא רביעית אחת עאכ״ו. אמר רב חייא בר אשי אמר רב ת״ח צריך שיהא בו אחד משמנה בשמינית. אמר רב הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כסאסא לשיבולתא. אמר רב הונא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה. אמר רב נחמן בר יצחק וכו׳ כדאיתא בראש פרק זה. אמר חזקיה אין תפילתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים עצמו כבשר שנאמר (ישעיה ס״ו) והיה מידי חדש בחדשו וגומר יבוא כל בשר להשתחוות וגומר. אמר רבי זירא אדם לא כתיב ביה ונרפא בשר כתיב ביה ונרפא. א״ר יוחנן אדם בגימטריא אפ״ר ד״ם מר״ה. בשר בגימ׳ בוש״ה סרח״ן רמ״ה. איכא דאמרי שאול שהוא בש״ן. אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף הוא נפחת שנא׳ (ויקרא י״ד) ולשאת ולספחת ולבהרת. ואין שאת אלא גבוה שנא׳ (ישעיה ב׳) ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה שנא׳ (ש״א, ב׳) ספחני נא. אריב״ל כמה גדולים נמוכי הרוח שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה עליו מע״ה כאלו הקריב כל הקרבנות כולן שנא׳ (תהלים נ״א) זבחי אלהים רוח וגו׳. ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר

בעווייז היערפֿיר דען פֿערז: „פֿרעכע אויגען אונד האָכמיטהיגעס הערץ ערטראַגע איך ניכט״. נאַך אַנדערן פֿינדעט דיעזער פֿערז אויך דען פֿערלייאדער אַנוועגדונג. רבי אלכסנדראי לעהרטע: דער האָכמיטהיגע האַט זיך פֿאָר יעדעם הויך דעס גע-טיקקעס צו היטען, וויא עס הייסט: „דיא באָזוויכטער, וויא דאַס מעער ווערדען זיא אויפגעשרעקקט״. נאַך רב חייא בר אשי זאָלל דער געלעהרטע יאַ זאָגאַר עטוואַס שטאָלץ בעזיטצען, רב הונא לעהרטע: דער געלעהרטע. ווען ער גאַר אָהנע שטאָלץ איזט, אָדער דעססען צו פֿיעל בעזיטצט, ווירד איין באַן געטהאַן. חזקיה לעהרטע: דאַס געבעט דעס מענשען ווירד נור דאַן ערהאָרט, ווען ער פֿיהלט, דאַס ער פֿלייש זייא אין היגזיכט דער זינדהאַפֿטיגקייט אונד דעס האַרטען פֿערשטאָקקטען הערצענס. רבי יהושע בן לוי לעהרטע: וויא אַנגענעהמען דער וואַהרהאַפֿט דעמיטהיגע פֿאָר גאָטט איזט געהט דאַרויס הערפֿאָר, דאַס ער פֿאָר גאָטט אַנגענעהמער איזט אַלס ווען ער זעממטליכע אָפֿפֿערטהיערע דער וועלט דאַרברעכטע, דען עס הייסט: „איין געבראָכענעס הערץ איבערוויעגט זעממטליכע שלאַכטאָפֿפֿער דעם העררן״; (תהלים נ״א, י״ט.) אונד אויסער דיעזעם ווירד זיין געבעט שטעטס ערהאָרט, דאַ עס פֿערנער דאַזעלבסט הייסט: איין געבראָכענעס אונד געשלאַגענעס הערץ, אָ הערר! פֿערשמאָהסט דוא ניכט״. פֿערנער לעהרטע רבי יהושע בן לוי: וועס-סען געזאַנגעס שטרעבען היעניעדען אויף ערפֿיללונג דער געטטליכען געבאָטע גע-

מתמעט שנאמר (איוב כ"ד) רומו מעט. ושמא תאמר ישנו בעולם ת"ל ואיננו ואם הוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו שנאמר (שם) והומכו ככל יקפצון כאברהם כיצחק וכיעקב דכתיב בהם בכל מכל כל. ואם לאו וכראש שבולת ימלו. מאי (שם) וכראש שבולת ימלו. רב הונא ורב חסדא חד אמר כסאסאה דשבולתא (פי' נעוצה של שבולת) וחד אמר כשיבולתא עצמה. בשלמא למאן דאמר כסאסאה דשיבולתא היינו דכתיב וכראש שבולת אלא למ"ד כשיבולתא עצמה מאי וכראש שבולת. אמר רב אשי וכן תאנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוה גבוהה הוא מלקט. (ישעיה נ"ז) ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא. ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה השרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה. אמר רב אשי לעולם ילמד אדם ממדת קונו שהרי הקב"ה הניח הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני. והניח כל אילנות שבעולם והשרה שכינתו בסנה. אמר רבי אלעזר אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה דכתיב (ישעיה י') ורמי הקומה גדועים וכתיב (דברים י"ב) ואשריהם תגדעון. ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר (ישעיה כ"ו) הקיצו ורננו שוכני עפר שוכבי עפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו. ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנאמר (תהלים קל"ח) וגבוה ממרחק יידע. דרש רבי עוירא ואיתימא ר' אלעזר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו גבוה רואה את הגבוה ואין הגבוה רואה את השפל אבל הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנאמר (שם) כי רם ה' ושפל יראה. אמר

אַם ענדע צום זינקען קאָממט. דען נור מיט דעם צערקנירשטען אונד דעמיטהי-
גען איזט גאָטט הערר. זאָ ערטהיילט ער אויך ישראל נור אויף דעם אונבעדייטענד-
סטען דער בערגע, אויף סיני, אָבגלייך ער בעהערשער אַללער האָהען בערגע
איזט, אויס, וויא רב אשי לעהרטע, דען מענשען דען וועג דער דעמוטה צו
לעהרען; עבענזאָ ליעס ער אונבעאַכטעט זאַממטליכע בייומע דער וועלט אונד נייגטע
זיך דעם סנה אין איינעם ניעדריגען אונד אונבעדייטענדען דאָרנבוש, אום איהם
גלייכזאַם איין בילד פאָן זיינער ליעבע צור דעמוטה צו געבען. רבי אלעזר לעהרטע:
ווער זיך פאָם האָכמוטהע בעהערשען לעסט, ווירד איינסט ניכט מיט אויפער-
שטעהען, דאַ עס הייסט: „ערוואַכעט אונד פראָהלאָקקעט דיא איהר אים שטויבע וואָ-
הנעט“, דאַ איהר אייך שטעטס דעם שטויבע גלייך געאַכטעט, אונד גלייכזאַם אים שטוי-
בע געגרונדעט האַבעט. אונד וויא זעהר אונטערשיידעט זיך, בעמערקט רבי עוירא,
נאַך אַנדערען רבי אלעזר, דער האָכגעשטעללטע מענש פאָם געהייליגטען! יענער
געהעט אין דער רעגעל נור מיט זיינעס גלייכען, מיט האָכגעשטעללטען לייטען אום,
אַבער דער געהייליגטע, דער האָכערהאַבענע לעסט זיינען טהראָן וואַלטען איבער דען
ניעדריגען, וויא עס הייסט: „ערהאַבען איזט דער עוויגע אונד אויף דען ניעדריגען
ריכטעט ער זיינען פֶֿאטערליכען בליק“. יאַ דער הערר דולדעט דען האָכמוטהיגען
ניכט אין זיינעם רייכע. רב חסדא פֿיהרטע אים נאַמען דעס מר עוקבא צום

כל העולם שנאמר (איוב ל״ו) לא יגרע מצדיק עיני ואת מלכים לכסא וגומר. ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו שנאמר (שם) ואם אסירים בזיקים ילכדון בחבלי עוני. וגרסינן במסכת חולין פרק כיסוי הדם (דף פ״ט) מ״ד (תהלים נ״ח) האמנם אלם צדק תדברון מה אמנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם יכול אף בד״ת ת״ל צדק תדברון. יכול אפי׳ הגיס דעתו ת״ל מישרים תשפטו בני אדם. מצינו שאמרו רבותינו על מדת גסות הרוח כמה רעיות אשר אין קץ למספרם כדגרסינן בפ״ק דסוטה (דף ד׳) אמר רבי יוחנן משום רשב״י כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע״ז כתיב הכא (משלי ט״ז) תועבת ה׳ כל גבה לב. וכתיב התם (דברים ז׳) ולא תביא תועבה אל ביתך. ורבי יוחנן דידיה אמר כאילו כפר בעיקר שנאמר (שם ח׳) ורם לבבך ושכחת וגו׳. רבי חמא בר חנינא אמר כאילו בא על העריות כילן כתיב הכא תועבת ה׳ כל גבה לב וכתיב התם (ויקרא י״ח) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו׳. עילא אמר כאלו בנה במה שנאמר (ישעיה ב׳) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה וגו׳ אל תקרי במה אלא במה. מאי (משלי ט״ז) יד ליד לא ינקה אמר רב כל מי שיש בו גסות הרוח אפי׳ הקניה להקב״ה שמים וארץ כאברהם דכתיב ביה (בראשית י״ד) הרמותי ידי אל ה׳ וגו׳ קונה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם. קשיא לדבי רבי שילא האי יד ליד לידי מיבעי ליה. אלא אמרי דבי רבי שילא אפילו קבל תורה מהר סיני כמשה דכתיב ביה (דברים ל״ג) מימינו אש דת למו לא ינקה מדינה של גיהנם. קשיא ליה לרבי יוחנן האי יד ליד יד מיד מיבעי ליה. אלא אמר רבי יוחנן אפילו עושה צדקה בסתר דכתיב (משלי כ״א) מתן בסתר יכפה אף לא ינקה מדינה של גיהנם. אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבה אמר זעירי מהכא (ירמיה י״ג) שמעו והאזינו אל תגבהו. ורב נחמן בר יצחק אמר מהכא (דברים ח׳) ורם לבבך ושכחת וכתיב (שם) השמר לך פן תשכח וגו׳. וכדרבי אבין אמר רבי אילעא דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא כל מקום שנא׳ השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרב אמי וזימנין אמר לה משמיה דרב אסי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף

דורך פערנע בעווייזען, פערווערפליכער אלס גאטטלייגנעריעסט, גאטטעסלעסטערונג, בלוטשאנדע אונד אלס דיא ערריכטונג איינעס אלטארס פיר איינען אבגאטט, אונד ווער איך, נאך רבי יוחנן, דעם ארמען האנע אויפפאהען אונד געהיים שפענ־ דעט, איזט ער אבער דאבייא האכמיטהיג, זא פערפאללט ער דענגאך דער העללע. רבה בעווייזט אים נאמען דעס זעירי, דאס פאר האכמוטה בעזאנדערס געווארנט איזט, דא עס הייסט: „הארעט אונד מערקעט אויף אונד זייד ניכט האכמיטהיג“. אנדערע געלעהרטע פיהרען אנדערע בעווייזשטעללען אויס דער שריפט אן. אויך רב עוירא טהיילטע מיט, זא וויילען אים נאמען דעס רב אמי, זא וויילען אויך אים נאמען דעס רב אסי, דאס דיעניגע, דער זיך דעם האכמוטה פרייז גיעבט,

הכלל הראשון.

בשפלות הרוח ומתחלק לשני חלקים:
החלק הראשון בלב. החלק השני במעשה:
החלק הראשון בלב ויש בו שני פרקים:

(שלא) פרק ראשון.

כמה יש לו לאדם להרחיק מלבו מדת גסות הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בכמה שמות גבה לב ועינים רמות גאה זרום. ואף על פי שבכל המדות הטובות טובה היא הממוצעת בין שתי הקצוות אבל מדה זו אינה כן לא יאחז אדם בה ולא במקצתה כמו שאמרו בפ"ק דסוטה (דף ה') אמר רב נחמן לא מינה ולא מקצתה מי זוטר מ"ד (משלי ט"ז) תועבת ה' כל גבה לב. ולהרחיק לאדם משמץ החטא הזה אמרו בפ"ד מאבות רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנ"ש רמה ר"ל שיטה מאד מאד לשפלות הרוח לגמרי עד קצה האחרון כדי שלא ישאר בנפשו מקום לגאוה כלל. ולא עוד אלא שאם פסקו לו גדולה מן השמים וגבה לבו עלה מורידין אותו מגדולתו כדגרסינן בפ"ק דמגילה (דף י"ג) ובמסכת זבחים פרק טבול יום (דף ק"ב) אמר רבי אלעזר בן חנינא כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולזרעו עד סוף

זיעבענטעס הויפטשטיקק.

ערסטער טיטעל.

איבער דעמוטה דעם גייסטעס.

אין צווייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דעמוטה דעס הערצענס. אין צווייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דער מענש מוסע זיך נור פלייסיגט אויס זיינעם הערצען דען האָכמוטה צו באַננען, דער אין דער העברעאישען שפראַכע זאָ פערשידענארטיג בעצייכנעט ווירד, אַלס האָכמוטה דעס הערצענס, שטאָלצע אויגען, אָדער האָכמוטה אונד האָפפאַרט. ווען עס אויך רעכט איזט זעלבסט בייא אַלגעמיינסטען גוטען אייגענשאַפטען דיא רעכטע מיטטע צו האַלטען, ניכט צו איבערטרייבען, זאָ איזט עס מיט דעם האָכ-מוטהע ניכט אַלזאָ, דיעזען לאַססע מאַן גאַנץ בעזייט, בעטרעטע זיינע שפור גאַר ניכט, דאַ עס הייסט: „איין גרייל דעם עוויגען איזט דער האָכמוטהיגע". זייא ניעדריגען געמיטהעס, לעהרט רבי לויטס אויס יבנה, דען דעס מענשען האָפפנונג איזט געווירם. אונד ווירד דעס מענשען אַנזעהען פאָם העררן בע-דערט אונד ער בעגיאַדט זיך האָכמוטהיג, זאָ ווירד איהם דאַס אַנזעהען, דאַס, וויא רבי אלעזר בן חנינא לעהרט, זאָגאַר אויך פיר זיינע נאַכקאָממען בע-שטיממט וואַר, ענטצאָגען. יאַ דער האָכמוטה איזט, וויא פערשידענע געלעהרטע

מביאה לידי תחיית המתים. והסידות גדולה מכולן שנאמר (תהלים פ"ט) אז דברת בחזון להסידיך. ופליגא דריב"ל דאריב"ל ענוה גדולה מכולן שנאמר (ישעיה ס"א) רוח ה' אלהים אלי וגומר לבשר הסידים לא נאמר אלא לבשר ענוים. אמר רבי יעקב בן אלעזר מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לקרסולה. למדני שהמגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו והמשפיל עצמו הקב"ה מגביהו כדגרסינן בפר' כיצד מעברין (דף נ"ד) ובמסכת נדרים פרק הנודר מן הירק (דף נ"ה) רבא ה"ל לרב המא בר יוסי וכו'. אבל אם הגים דעתו הקב"ה משפילו וכו' כדאיתא לעיל בחלק ה' ובנר ראשון חלק ראשון פר' שני כלל הכביד. ומצינו במדרש מעשה בג' בני אדם שנכנסו לפני המלך היה האחד מהם נשיא השני חכם והשלישי עניו הנשיא ישב בראש והחכם ישב במקום נמוך אצל הנשיא והעניו ישב בשפל אצל החכם. הביט בהם המלך ואמר לנשיא למה קדמת ויישבת בראש אמר ליה מפני שאני נשיא. אמר להכם ואתה למה ישבת במקום גבוה מזה אמר ליה מפני שאני חכם. אמר לעניו ואתה למה ישבת במקום שפל יותר מכולם אמר ליה מפני שאני עניו. צוה המלך להושיב העניו בראש והחכם במקומו באמצע והנשיא בשפל במקום העניו. ראו איך נתקיימה באלו מימרא מה שעשתה הכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה. וגם כל המגים דעתו הקב"ה משפילו אבל המרגיל בשפלות וענוה הקב"ה מעלה אותו לגדולה:

ערלאַנגונג דעס הייליגען גייסטעס אונד דער הייליגע גייסט ענדליך פֿיהרט צור אויפֿ־ערשטעהונג. דען וויכטיגסטען יעדאָך אונטער דיא זיך אַנשליעסענדע טוגענדע פֿרעממי־איגקייט. רבי יהושע בן לוי אַבער האַלט דיא דעמוטה פֿיר וויכטיגער. אויס אַלל דעם איטגעטהיילטען געהט הערפֿאָר, דאַס דער הערר דעניגען, דער זיך האָכמיטהיג האַלט ערניעדריגט אונד ווער זיך זעלבסט ערניעדריגט פֿאָם געהייליג־טען ערהאָבען ווירד. — אים מדרש ווירד פֿאָלגענדעס ערצעהלט. עס וואַרען דריי לייטע, איין פֿירסט, איין ווייזער אונד איין דעמיטהיגער, דיא צום קעניג קאַמען. דער פֿירסט נאַהם איינע שטעללע ערסטען ראַנגעס איין, דער ווייזע זעטצטע זיך נעבען דיעזען אונד דער דעמיטהיגע ענדליך זעטצטע זיך נאַהער אונטן פֿאָם ווייזען אַבער אונטען הין. דאַ פֿראַגטע דער קעניג: וואַרום נאַהמסט דו דען ערסטען זיטץ איין? וויל איך איין פֿירסט בין. וואַרום נאַהמסט דו דען צווייטען ראַנגעס איין? וויל איך איין ווייזער בין. וואַרום זעטצט דו דיך גאַנץ אונטען? וויל איינע דעמוטה עס ניכט צולעסט איר אייגען זעלבסט האָהערען ראַנגעס אַנצונעהמי־נען. דאַ געבאָט דער קעניג דעם פֿירסטען דיא שטעללע דעס דעמיטהיגען איינ־צונעהמען אונד דיעזעם זיינען פּלאַטץ איינצוראַומען, זאָ דאַס ער נאַך אָבער דעם וויי־זען צו זיטצען קאַם, דען נור ווייזהייטסקראַפֿט, דאַמיט זיא פֿאָם ווייזען געטראָגען ווערדען קאַן, געהערט דיא פֿערזאָן דער דעמוטה. ווער זיך אַן דעמוטה געוואָהנט ווירד פֿאָם געהייליגטען ערהאָבען.

את הדין מפני ענותנותו ולא קץ בצרתו שנאמר (ויקרא י׳) וידום אהרן וכתיב (תהלים ל״ז) דום לה׳ והתחולל לו. בעת הצרות הענוים והמשכילים יקבלו אותם מאהבה וידומו שנאמר (עמוס ה׳) לכן המשכיל בעת ההיא ידום. שלישית אם יכבדיהו בני אדם אל יתגאה אלא ידריך עצמו בדרך הענוה ואל יגבה לבו שכן מצינו באברהם אבינו עליו השלום שכבדו עפרון וקראו אדוני נשיא אלהים והוא השפיל עצמו אפילו לפני הפחותים שנאמר (בראשית כ״ג) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. רביעית אם המציאו השם חכמה ובינה ועושר גדול ושררה או חן בעיני המלך או שאר הדברים שרגילין בני אדם להתגדל בהם אל יגבה לבו על חבריו אלא יהיה עניו וצנוע ויתנהג כפי מה שהיה רגיל קודם השררה שנאמר (קהלת י׳) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח ר״ל מקומך הראשון. חמישית כשיראה יסורין באין עליו יעשה תשובה מיד בפרהסיא ולא יניח מלעשות מפני הגאוה כמו שמצינו באנשי הגולה כשהוכיחם עזרא עליו השלום הודו תשובה מיד שנאמר (עזרא י׳) אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות וגומר ועשו תשובה מפני ענותנותם ויושר פעולתם. וגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ב׳) תניא א״ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש

ליעבע פֿאָן איינע טיקקונג גאָטטעס אַנגעהאָמן. איין אוסטער אַבֿגע אהרן זיין, דעם דיא ביידען זאָהנע אין איינעם טאַגע שטאַרבען אונד ער גאַב זיך ניכט דעם שאערץ דער פֿערצוויפֿלונג הין, זאָנדערן שוויעג איט ערגעבענהייט אין דעם ווילֿלען גאָטטעס. דריטטענס, ווירד דער דעאיטהיגע איט עהרענבעציינגונגען איבער־הייפֿט, זאָ בלאָהע זיך זיין הערץ ניכט דעסוועגען אויף. עס דיענע איהם דער שטאַאאפֿאַטער אברהם צום אוסטער, דער פֿאָן עפרון „פֿירסט גאָטטעס״ גע־נאַננט ווארדע אונד זיך דעננאָך פֿאָר דעם פֿאָלקע דעס לאַנדעס ביקקטע. פֿיער־טענס, בעשענקט איהן דער הערר איט פֿערנונפֿט, ווייזהייט אונד גראָסעם פֿער־אָגען, אָדער געלאַנגט ער צור הערשאַפֿט, אָדער ענדליך ווירד ער בעגינסטיגט פֿאָם קאָניגע, דאַ בענעהאע ער זיך ניכט האָכאיטהיג געגען זיינע פֿריינדע, זאָנ־דערן בעהאַלטע זיינע דעאוטה ווי פֿאָרדעם ביי, ווי עס הייסט: „קאָאאט דער גייסט דער הערשאַפֿט איבער דיך, זאָ געבע דיינען פֿריהערן זיטטליכען שטאַנד ניכט אויף״. פֿינפֿטענס, ברעכען ליידען איבער איהן העריין, זאָ טהוע ער אָפֿ־פֿענטליך בוסע אונד לאַססע זיך הירפֿאָן פֿאָן קיינעם ווידערשטרעבענדען געפֿיהל אַב־האַלטען, זאָנדערן געהאָרכע דער איננערן שטיאאע אונד דעאוטה. — רב פנחס בן יאיר לעהרטע: דאַס שטודיום דער תורה פֿיהרט צום שטרעבען דער געבאָטס־אויסאיבונג, דיעזעס פֿיהרט צור זינדענטייא, זינדענטייא פֿיהרט צור ריינהייט, דיעזע פֿיהרט צור אַבזאָנדערונג, פֿיהרט אַבזאָנדערונג צור ריינהייט, ריינהייט פֿיהרט צור היילינונג, דיעזע וויעדער צור פֿורכט פֿאָר זינדען, דיעזע פֿיהרט וויעדער צור דעאוטה, דיא דעאוטה פֿיהרט צור שטרענגען פֿראָאאיגקייט, דיעזע וויעדער צור

על ענין הענוה ונחלק לשני כללים:
הכלל הראשון בשפלות הרוח. הכלל השני בבושת הפנים:

(של) **הקדמה.**

גדולה ענוה שבה הקב"ה משובח ומפואר כדגרסינן במסכת מגילה פרק בני העיר (דף ל"א) אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו ודבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתיב בתורה (דברים י') כי ה' אלהיכם וגומר וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה. שנוי בנביאים דכתיב (ישעיה נ"ז) כי כה אמר רם ונשא וגומר וכתיב בתריה ואת דכא ושפל רוח וגומר. משולש בכתובים דכתיב (תהלים ס"ח) סולו לרוכב בערבות וגומר וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות. על כן יש לו לאדם להדמות למדת בוראו בכל כחו כדי לעלות במעלה העליונה ולהדבקת בענוה ובזה יהא אהוב עם ה' ועם אנשים. וכשיאחז במדת הענוה יהא פרוש ומובדל מכל טינוף בני אדם ויהא זריז בכל דברי קדושה וטהרה ופרישות. כי בה' דברים הענוה ניכרת ואלו הן א' שימחול למי שהרע לו ואפי' יכול לשלם לו שנא' (משלי כ"ד) אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו כי מפני ענותנותו אינו מקפיד על מי שהרע לו. שנית אם יבואו עליו צרות בגופו או בממונו או ימותו בניו או קרוביו יצדיק עליו את הדין ויקבל משפטי השם באהבה כי מדרכי הענוה היא המקבל עליו הייסורים. שכן מצינו באהרן עליו השלום כשמתו נדב ואביהו הצדיק עליו

זיעבענטע אַבטהיילונג.

איבער דעמוטה. אין צוויא טיטעלן.

פאָרוואָרט.

דיא דעמוטה, וואָדורך דער הערר געריהמט אונד געפריזען איזט, איזט זעהר גראָס. רבי יוחנן זאגטע: איבעראלל אין דער שריפט וואָ פאָן דער גראָססע דעס געהייליגטען בעריכטעט ווירד, געשיעהט אויך זיינער הערפאָרשטעכענדען גע-רעכטיגקייט אונד דעמוטה ערוואָהנונג, וויא דאס שאָן אין פריהערן קאפּיטעלן אויספיהרליך אויסגעוויזען איזט וואָרדען. עס זאָלל דאהער דער מענש בעשטרעבט זיין זיך דיא אייגענשאַפט דער דעמוטה אַנצואייגנען אום איממער האֶהער אונד האֶהער צו שטייגען. מיט דער אַנאייגנונג דער דעמוטה ערווירבט זיך דער מענש דאס וואָהל-וואָללען דעס הערן אונד דער לייטע, נאמענטליך ווען דער מענש דעמוטהיגע אויך זיין שטרעבען דאהין ריכטעט, יעדע פערדערבענדע אייגענשאַפט פאָן זיך אבצו-שטרייפען אונד נאך ערלאַנגונג דער ריינהייט אונד היילינקייט נאך קרעפטען שטרעבט. דיא מיט דער דעמוטה פערבונדענען אייגענשאַפטען זינד פאָלגענדע. ערשטענס, זיינעם בעליידיגער פערצייהונג געוואָהרען. צווייטענס, בייא דען אונגליקס-פאללען ליידען, וויא עס זעלבסט פאָן פערוואנדטען, קינדער אָדער אנגעהעריגען ניכט מוררען; בייא אונטערהאַלטונגען קאָרפערשמערצען ניכט זיין געשיק אַנקלאַ-גען, זאנדערן יעדעס הערייננברעכענדע פערהענגניס מיט ערגעבענהייט אונד

נפשו שנא׳ (ישעיה נ׳) נותן נשמה לעם עליה. דבר אחר בשר ודם אם יעשה לו חברו רעה אינה זזה מלבו לעולם אבל הקב״ה אינו כן אלא כשהיו ישראל במצרים והיו המצריים משתעבדים בהם בטיט ובלבנים ולאחר כל הרעית שנעשו לישראל חס הקב״ה עליהם ואמר (דברים כ״ג) לא תתעב מצרי אלא רדפו אחר השלום שנא׳ (תהלים ל״ד) בקש שלום ורודפהו. וכשרצה הקב״ה ליפרע מעמון ומואב מנע מהם השלום שנאמר (דברים כ״ג) לא תדרוש שלומם וטובתם והקב״ה ברא את השלום לישב עולמו כדגרסינן במדרש תהלים אמר רבי אלכסנדראי (תהלים צ״ט) אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות של עולם אם יש לו לאדם דין עם חברו הוא נכנס עמו לדין והם מקבלין עליהם מה שהדיין דן בפניהם ויוצאים ועושין שלום הוי אומר אתה כוננת מישרים. אדם יוצא לדרך ראה חמורו של שונאו שהוא רובץ תחת משאו והולך הוא ומסייעו והוא אומר פלוני עשה לי כך וכך והייתי סבור שהוא שונאי מיד נעשו אוהבים ומי גרם להם מפני ששמרו את התורה שכתיב בה (שמות כ״ג) כי תראה חמור שונאך וגומר הוי אומר (משלי ג׳) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. גדול השלום שבה פקיד ירושלים שנא׳ (ישעיה ס׳) ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה:

רוהע בעגעבען, זא ניאמט ער דערען זעלען סבענפאללס אין אנשפרוך, דעם אָרגענס יערָאך גיעבט ער זיא אויך ריהיג ווידער צוריקק, וויא עס הייסט: „גיעבט צוריקק דיא זעלע דעם פאלקע, דאס אויך איהר וואָהנעט״. ווען יעמאנד פאָן זיינעם נאָכסטען בעליידיגט ווירד, זאָ פערגיסט ער עס איהם פאסט ניא, אבער ניכט זאָ דער געהייליגטע. דיא איזראעליטען ווארדען פאָן דען עגיפטערן זאָ אנהאלטענד געקוועהלט אונד ניעדערגעדריקקט אונד דענגאָך בעפאהל דער הערר: „פערבאנבט קיינען אגרי״, זאָנדערן קאָמאט איהנען מיט פריעדען צופאָר. נור דען פאָלקערן עמון אונד מואב ענטצאָג ער דיא וואָהלטהאט דעס פריעדענס, וויא עס הייסט: „ערקונדיגע דיך ניכט נאך איהרען פריעדען אונד וואָהלבעפינדען״. דער געהייליגטע ערשוף דען פריעדען אום דיא וועלט בעוואָהנט צו מאכען, וויא עס איס אדרש תהלים הייסט: עס לעהרטע רבי אלכסנדראי, עס הייסט: „דוא האסט זיא מיט רעכטמעסזיגקייט אויסגערישטעט״, מיט אנדערן וואָרטען נור ערהאלטונג דעס פריעדענס בייטראגט. האט יעמאנד איינע פאָרדערונג אן זיינען נאָכסטען, זאָ געהען זיא צום ריכטער אונד זיין אויסשפרוך שטעללט דען געשטערטען פריעדען אונטער איהנען ווידער הער. זיעהט יעמאנד דען עזעל זיינעס פיינדעס זיינער לאסט אונטערליעגען, זאָ איילט ער, וויא עס דיא שריפט געביעטעט, העלפען אונד היילפט דען עזעל ענטלאדען אונד אויפריכטען, דיעזע בערייטוויליגקייט אונד געפעלליגקייט ריהרט דען, דער זאָ לאנגע פעסנדזעליג וואר מיט זיינעם נאָכסטען אונד רייכט איהם דיא האנד צור אויסזעהנונג אונד צום דויערנדען פריעדען. אונד זאָ בעוואָהרען זיך דיא טרעפפליכען וואָרטע שלמה׳ס: „איהרע וועגע זינד וועגע פאָן ליעבליכען אונד אללע איהרע פפאדע בעקונדען דען פריעדען״. אונד ענדליך ווירד איינסט ירושלים פאָן פריעדען רעגיערט ווערדען, וויא עס הייסט: „איך ווערדע דען פריעדען צום הערשער אונד דיא געררעכטיגקייט צום בעשיטצער דיר איינזעטצען.

חיץ מן הטבע. גדול השלום שבו שבח הקב"ה את אהרן שנאמר (מלאכי ב') בריתי היתה אתו החיים והשלום. גדול השלום שבשעה שקנא פינחס בן אלעזר קנאת הש"י ברכו בשלום שנא' (במדבר כ"ה) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. גדול השלום שבו נתבשר דוד עליו השלום שנאמר (ד"ה א', י"ב) ורוח לבשה את עמשי וגו' ועמך בן ישי שלום וגומר. גדול השלום כי שלמה המלך עליו השלום נקרא שמו על שם השלום שהיה בימיו שנאמר (שם כ"ב) כי שלמה יהיה שמו וכל ימיו היה שלום בישראל וישבו לבטח שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה. גדול השלום שלא בקש חזקיהו עליו השלום אלא שלום שנא' (מלכים ב', כ') ויאמר טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר אך אם שלום ואמת יהיה בימי. גדול השלום שנשתבח בו מרדכי שנא' (אסתר י') דורש טוב לעמו ודובר שלום וגו'. ובשעת ישיבתה של ירושלים נתברכה בשלום שנאמר (תהלים קכ"ב) שאלו שלום ירושלים. ונתחנך בית המקדש בשלום שנאמר (שם) יהי שלום בחילך וגו'. ונתבשרו ישראל בשלום שנאמר (שם) למען אחי ורעי וגומר. גדול השלום שהוא קודם למלחמת הרשות כדגרסינן באלה שמות רבה (דברים כ') כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום. ראה כמה כחה של שלום ב"ו אם יש לו שונא מהו עושה לו הולך ומדבר לאדם גדול ממנו שיעשה לו רעה אבל הקב"ה אינו כן אלא כל עכו"ם מכעיסין אותו והם ישנים וכל הנפשות עולות אצלו שנאמר (איוב י"ב) אשר בידו נפש כל חי וגו'. ובבקר הוא מחזירן להם לכל אחד ואחד

רען טטאַן אונד דאס פֿייער פֿריערע צו ערהאַלטען וויא. זאָ פריעזו דער הערר דען אהרן: „איין בונד וואַר ביים איהם, דאַס לעבען אונד דער פֿריערען". זאָ ועגנעטע דער געהייליגטע דען דאַס דאַכֿטעווארד גאָטטעס איהרענדען פינחס מיט דעם בונדע דעס פֿריעדענס. אויך דוד בעגריסטע דער הערר מיט פֿריעדען; אונד טלאמה וואורדע דעסוועגען זאָ בענאַנט, וויל אין זיינען טאַגען דער פֿריעדען יטראַל'ס אונגעשטאָרט וואַר. דער איינציגע וואונש דעס קאָניגס חזקיהו בעשטאַנד נור דאַרין, פֿריעדען אין זיינעם רייכע צו ערהאַלטען. אויך מרדכי אשכֿטע זיך דאַדורך בעריהמט, וואַ פֿאָן איהם בעריכֿטעט ווירד: „ער פֿערברייטעטע גוטעס איבער זיין פֿאָלק אונד בעריכֿטעטע נור פֿאָן דעסטען פֿריעדפֿערטיגען געזיננונגען". אונד ווען ירושלים איינסט וויעדער בעזעצט ווירד ווערדען, ווירד זיא מיט פֿריעדען געזעגנעט אונד דער טעמפעל אין פֿריעדען איינגעווייהט ווערדען. אויך דיא איינזעטיגע ערלאָזונג ווירד אין פֿריעדען ערפֿאָלגען, וויא עס הייסט: „וועגען איינער ברידער אונד פֿריינדע וויל איך פֿריעדען דיר איינפֿלאָסען". וויא וויכֿטיג דער פֿריעדען איזט בעוויזט דיעזער פֿערז: „ווען דוא דיך נאָהערן ווירסט צו איינער שטאַדט, אום זיא צו בעקריעגען, זאָ זאָללסט דוא איהר צוערשט דען פֿריעדען אַנביעטען". וויא גאַר אנדערס פֿערפֿאָהרט דער געהייליגטע געגען זיינע בעליידיגער, אַלס דער מענש; ווירד דיעזעס איינע בעליידיגונג צוגעפֿיגט, זאָ זוכֿט ער זיא אויף יעדע מאָגליכֿע אַרט צו פֿערגעלטען. ניכֿט זאָ דער הערר! „אין זיינער האַנד איזט דאַס לעבען אַללער", אונד ווען דיעזעניגען, וועלכֿע איהן דעם טאַגעס איבער ערצירנען, זיך דעס נאַכֿטס צו

גדול השלום שהוא קיום העולם כמו ששנינו בפ"ק דאבות רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. והדין והאמת הם בשביל שישבו בשלום נמצא שעיקרי קיום העולם הוא בשלום. ובברכת כהנים אשר בחר בה השם לברך כהניו לעמו ישראל התימה בשלום. כדגרסינן בספרי יברכך וגומר יאר וגומר ישא וגומר שלום ביציאתך שלום בביאתך שלום עם כל אדם. ר' חנינא סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך. רבי נתן אומר זה שלום בית דוד שנאמר (ישעיה ט') למרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו'. גדול השלום שלא בישר הקב"ה את אברהם אבינו אלא בשלום שנאמר (בראשית ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגומר. גדול השלום שבו שבח הקב"ה ליצחק אבינו כשבא אצלו אבימלך ושלחו בשלום כדכתיב (שם כ"ו) ויעש להם משתה וגומר וילכו מאתו בשלום. להודיענו חסידותו שלא נטר לו איבה על שאמר לו (שם) לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. גדול השלום שלא ביקש יעקב אבינו עליו השלום מהקב"ה אלא שלום שנאמר (שם כ"ח) ושבתי בשלום אל בית אבי וגומר. גדול השלום שלא נתבשרו השבטים אלא בשלום שנא' (תהלים קכ"ב) ששם עלו שבטים שבטי יה וגומר שמה ישבו כסאות וגו' שאלו שלום וגו'. גדול השלום שכשנגלה הקב"ה בתחלה למשה עליו השלום היה מתוך דבר שנשתנית טבעה בשלום שנאמר (שמות ג') וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וגומר הראהו שלום גדולה בין האש והסנה שדומה שנשרף ולא נשרף ואף על פי שהוא

שלום.

וויא וויכטיג דער פֿריעדע איזט געהט דאראוס הערפֿאָר, דאס ער טראָגער דער וועלט גענאננט איזט, אונד דאס רעכט אונד דיא וואהרהייט זינד עבענפֿאללס אויף ערדען פֿערפֿלאנצט דעם פֿריעדענס ווילען. דאהער לויטעט אויך דער שלוס דעס פריעסטערזעגענס: „דער הערר אֶגע דען פֿריעדען שענקען". אין ספרי ווירד דיעזער זאטץ וויא פֿאָלגט ערלייטערט: פֿריעדע זייא מיט דיינעם אויסגאנג, פֿריעדע מיט דיינער צוריקקונפֿט, יא פֿריעדע זייא מיט יעדעם מענשען. רבי חנינא דער סגן דייטעט דען אנגעפֿיהרטען זאטץ: עס זייא פֿריעדע אין דיינעם הויזע, רבי נתן היגעגען בעהויפטעט עס זייא דאמיט דער פֿריעדע דעס הויזעס דוד געמיינט, וויא עס הייסט: „צור פֿערמעהרונג דער הערשאפֿט אונד צום אונענדליכען פֿריע-דען". זאָ ליעס דער געהייליגטע דעם אברהם דיא פֿראָהעססע באָטשאפֿט וויססען דעס פֿריעדענס וועגען; זאָ היעס ער פֿערנער דאס בענעהמען יצחק'ס געגען אבימלך גוט, אלס ער דיעזען פֿאָן זיך ענטליעס אין פֿריעדען, עבענזאָ פֿער-לאנגטע יעקב פֿאָם הערן נור אונגעשטאָרטען פֿריעדען. אלס וויכטיג בעוואָהרט זיך דער פֿריעדען דורך דיא גאנצע אורגעשיכטע ישראל'ס, דען דוד בעריכטעט: „דאָרט שטיעגען אויף שטאֶממע, שטאֶממע גאָטטעס & זיך ערקונדיגענד נאך דעם פֿריע-דען ירושלים'ס". דעם משה ערשיען דער הערר אים דאָרנבוש, אום איהן דיא הערשטעללונג דעס פֿריעדענס זעלבסט אונטער קוים פֿערשיינבארען דינגען צו לעהרען: „אונד עס ערשיען איהם איין ענגעל גאָטטעס אין איינער פֿייערפֿלאממע אין מיטטען דעס דאָרנבושעס" אונד לעהרטע איהן, דאס זעלבסט צווישען איינעם לייכטברעננבאַ-

הרי עושר ואם בבנים הרי בנים אלא י״ר מלפני השם שיהיו צאצאי מעיך כמעיך. וגרסינן נמי במסכת יומא פרק בא לו כ״ג (דף ע״א) אמר רב כי מיפטרי רבנן מפומבדיתא אמרי מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים ומתוקנים. וגרסינן נמי פרק היה קורא בתורה (דף י״ז) כי הוו מיפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי רבי חנינה הוו אמרין הכי רבינו עולמך תראה בחייך אחריתך לחיי עולם הבא ותקותך לדור דורים פיך ידבר חכמות ושפתותיך יביעו דעת לשונך תרחיש רננות לבך יהגה בינה כליותיך תעלוזנה מישרים עיניך יאירו במאור תורה ורגליך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומיא. כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי רבי שמואל בר נחמני אמר הכי (תהלים קמ״ד) אלופינו וגו׳ מאי אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ור״א חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות. וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים בדרך ארץ. מאי אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג. ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל. ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי. ברחובותינו שלא יהא לנו בן ולא תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. ואם יפטר התלמיד מהרב ולן באותו העיר חייב לשוב אצלו למחרת ליפטר ממנו כדאמרינן נמי בפ״ק דמועד קטן (דף ט׳) רבי יונתן בן עמראי ורבי יהודה בן גרים וכו׳ איפטור מיניה מאורתא ובצפרא וכו׳ כדאיתא לעיל בכלל של נשיאי אשה ח״ה פ״ב. ובזה וכיוצא בו ירבה האהבה והשלום:

דעם הערען אהנע מס זין, דיינע קינדער עבענזאללס אין דיך איט אללעס גוטען אויסגעשטטעטטעט. רב טהיילטע מיט: אלס דיא וויזענשילער דען גרסד דער רייזע אויך דער האלטשולע צו פומבדיתא ערלאנגט האטטען מונד זיך פערבשידעטען, שפראכען זיא צו יעדעם דער צוריקבלייבענדען: דער ערהאלטער דעס לעבענס אהנע דיר לאנגעס, קראפטיגעס לעבען שענקען! פֿן איינער אנדערן שטעללע הייסט עס: אלס דיא וויזענשילער דיא שולע דעס רבי אמי, נאך אנדערן דיא דעס רבי חנינה פערליעסען, שפראכען זיא: ניכטס מאנגלע דיר היניעדען, א גענייטער לעהרער! מונד צולעטצט וויא דאס גלארייכע יענזייט פיר דיך בערייט. דיינע געגרינדעטע האפפנונג לעבע פארט מונד פארט; דיין מונד שפרעך שטעטס וויזהייט; דיינען ליפפען ענטשטראמע וויססענשאפט; דיינע צונגע בעוועגע זיך שטעטס צום לאבע דעס הערן; דיין איננערעס הענגע נור רעכטשאפפענהייט; דיינע אויגען זאללען מיאוועער אעהר מונד מעהר פרלייכטעט ווערדען פאם גלאנצע דער תורה מונד דיינע פיסע אהנען איילען דיא ווארטע דעס עוויג אכטיגען צו הארען מונד צו פערברייטען. אהנליכע אבשידסווינשע שפראכען דיא זיך פערבשידענדען וויזענשילער צו רב חסדא, נאך אנדערן צו רבי שמואל בר נחמני, וויא עס אין איינעם פריהערן קאפיטעל איטגעטהיילט איזט ווארדען. — אלל דאס איטגעטהיילטע דיענט נור בעלעהרונג, וויא זיך געלעהרטע געגענזייטיג צו פערהאלטען האבען, אום איינטראכט, פריעדע מונד ליעבע מונטער זיך צו ערוועקקען מונד צו ערהאלטען.

מחברו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו. וכשאהבה היא גדולה בין החברים מברך כל אחד לחברו כשנפטרין לדרכם כדגרסינן בפרק קמא דתעניות (דף ה') רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא. אמרו ליה לימא לן מר מילי דאגדתא אמר להו הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת. אמרו ליה וכי בכדי ספדי ספדיא והנטו הנטיא וקברו קבריא. אמר להו מקרא אני דורש (ירמיה ל') ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' ואל החת וגו' ואת זרעך וגומר מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. כי הוו מיפטרי מהדדי אמרו ליה ליברכן מר אמר להם אמשול לכם משל לה"ד לאדם שהיה מהלך במדבר והיה רעב וצמא ועיף ומצא אילן גדול שפירותיו מתוקין וצלו נאה ואמת המים עובר תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו. וכשביקש לילך א"ל אילן במה אברכך אם אומר שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין שיהא צילך נאה הרי צילך נאה שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך. אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך. אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי תורה אם בעושר

איס טראַקטאַט תעניות ווירד פֿאָלגענדעס ערצאֶהלט: רב נחמן אונד רב יצחק
זאַסען איינסט ביים איינעס גאַסטמאַהלע אונד אַלז גינג רב נחמן צו ענטוואַס פֿאָרצו־
טראַגען, אונד ער שפּראַך: רבי יוחנן שטעללטע דיא בעהויפּטונג אויף, דאַס דער
שטאַממפֿאַטער יעקב ניכט געשטאָרבען זייא. וויא קאַן דיעזע בעהויפּטונג איינע
וואַהרע זיין, ווענדעטען דיא צוהאֶרער איין, דאַ דאָך אין דער טורה בעריכטעט
ווירד, דאַס מאַן איהן געקלאַגט, דאַס ער איינגעבאַלזאַמט אונד בעגראַבען וואורדע?
נאַכשטעהענדער פּסוק געראכטפֿערטיגט דיא אויזגעשטעללטע בעהויפּטונג, לוי־
טעטע דיא אַנטוואָרט, דען עס הייסט (ירמיה ל', י'.): „דוא אַבער פֿירכטע דיך
ניכט, יעקב, מיין קנעכט, שטריכט דער עוויגע, פֿערצאַגע ניכט ישראל; דען
זיעהע! איך בין דיין רעטטער, ערלאֶזע דיך אויס דער פֿערנע אונד דיינע זאֶהנע אויס
דעם לאַנדע איהרער געפֿאַנגענשאַפֿט, יעקב קעהרט צוריק אין רוהע אונד פֿריעּ
דען, עס גיעבט קיינע אֶנגסטיגער מעהר". וויא זיינע זאֶהנע, זאָ מוזט אויך יעקב
שטעטס פֿאָרלעבען. אַלס זיא אין בעגריף וואַרען אויסאיינאַנדער צו געהען שפּראַך
רב נחמן צו רב יצחק: זעגנע מיך איין לעהרער. אונד ער ערצעהלטע דעססען
וואונדער דורך איין גלייכניס. נוך בייאשפּיעל עס בעפֿינדעט זיך יעמאַנד אין דער וויסטע,
מיט הונגריג, דורסטיג אונד ערמאַטטעט, דאַ ערבליקקט ער אונווייט איינען גראָ־
סען אויט פֿריכטען בעלאַדענען בוים, דער סיינען שאַטטענדען אונד ערקוויקקענדען
שאַטטען ווירפֿט אונד איין פֿליסכען זיסען וואַססערס פֿליעסט דיעזעס בוימע נאַהע
פֿאָרבייא. דער וואַנדערער איילט היין צום בוימע, לאַבט זיך אַן דעססען זיסען פֿריכ־
טען אונד דעס קיהלענדען שאַטטען אונד אַן דעם וואַססער דעס פֿליסכענס. אַלס
ער זיך וויעדער צור ווייטעררייזע אַנשיקקטען וואָללטע שפּראַך ער צום בוימע: דיר
אַנגעלט ריין גאַר ניכטס, פֿריכטע, ערקוויקקענדען שאַטטען אונד וואַססער, נאַהרונג
פֿערלייהענדעס וואַססער, אַללעס דיעזעס האַסט דוא; מיט וואַס קאָננטע איך דיך
זעגנען? אונד דאָך, איך ווינשע, עס וואָרע דער ווילל גאָטטעס, דאַס דיא פֿאָן
דיר ענטנאָממענען אונד אַן אַנדערן אָרטען אַנגעפּפֿלאַנצטען שפּראָסלינגע עבענזאָ וויא
דוא מיט אַללעס געזעגנעט זיין מאָכטען. פֿיר דיך האַבע איך איינענטליך עבענזאָ קיינען
זעגען, דען דוא ביזט געלעהרט, רייך אונד פֿאַטער פֿיעלער קינדער, אַבער דער וויללע

אר"ל כל החושד בכשרים לוקה בגופו שנא' (שמות ד') והן לא יאמינו לי וגו' אמר לו הקב"ה משה כבר ישראל הם מאמינים בני מאמינים. מאמינים דכתיב (שם ט"ו) ויאמינו בה' בני מאמינים דכתיב (בראשית ט"ו) והאמין בה'. אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב (במדבר כ') יען לא האמנתם בי. ולקה דכתיב (שמות ד') ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך וגומר. ומי שהושדין אותו בדבר ואין בו מוכפל שכרו כדגרסינן בפרק כל כתבי (דף קי"ח) אמר רבי יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו:

(שכח) פרק שלישי.

הרגל הישיבה והלויה עם החברים היא סבה להרבית אהבה ביניהם ואם ירגילו דבורם בדברי תורה תהיה האהבה יתירה. וגם כשיפטרו לדרכם כל אחד מחברו ידברו בדבר הלכה ומתוך כך יזכרני ויתמיד האהבה ביניהם. כדגרסינן במסכת ברכות פר' אין עומדין (דף ל"א) תאני מר בריה דרבינא בריה דרב ירמיה בר אבא לעולם אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שבשביל כך זוכרו. רב פפא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא ועד בי צניאתא (דקלים דנכלי) כי מטא התם אמר ליה האי דאמריתו הני בי ציניתא דבבל איתנהו משני דאדם הראשון. אמר ליה אדכרתן מילתא דרבי יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא מ"ד (ירמיה ב') בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם ומאחר שלא עבר בה איש מהיכן ישב אדם שם אלא ארץ שגזר עליה אדם הראשון ליישב נתיישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון ליישב לא נתיישבה. וגרסינן נמי במסכת כלה אל יפטר מרבו ולא

ניכט ריכטיג נאכווייזט, קערפערליך געשטראפט, וויל ער דאס צוטרויען דער איז-ראעליטען בעטרעף זיינער נאכטהייליגען אויסזאגונג צו איהנען אין צווייפעל צאג, אינדעם ער שפראך: „אונד זיא ווערדען מיר ניכט גלויבען", דאהער שפראך דער געהייליגטע צו משה: שאן לאנגסט האבע איך ערקאננט, דאס דיא איזראעליטען גלויביג דער גלויי-ביגען זינד אונד דוא ווילסט דאראן צווייפלען! אונד דיא האנד דעס משה ווורדע דעמנאך מיט איינעם אויגענבליקליכען אויסזאטץ בעשטראפט. — דעריעניגע דעססען האנדלונגסווייזע אונרעכטמעסיגער ווייזע אין איין שלעכטעס, געהעססיגעס ליכט דארגעשטעללט ווירד, ערדולדעט דאפפעלטען לאהן, דאהער ווינשט זיך רבי יוסי איינען טהייל דעם לאהנע איינעס זאלכען מאננעס.

דריטטעס קאפיטעל.

דאס פריינדשאפטליכע בייזאממענלעבען דער געלעהרטען פערמעהרט ליעבע אונ-טער איינאנדער, וועלכע נאך געשטייגערט ווירד, ווען זיא שטעטס מיט אונטערהאל-טונגען זיך אויסשליעסליך מיט תורה-שטודיען בעשעפטיגען. אונד שיידעט דער איינע פאם אנדערן, זא זאללען זיא געלעהרטע אידעען אונד איינע געזעצליכע אויסטויסען; דיעס ווירד זיכערע מערקמאהלע דער ליעבעספערמעהרונגען. ווען דיא ליעבע דער געלעהרטען אונטער איינאנדער הערצליכער אונד דויערנדער איזט, זא ווערדען זיא זיך, ווען איינער פאם אנדערן שיידעט, דען בעסטען זעגענסוואונש אויפריכטיג ערטהיילען.

וטבלתי במה חשרתוני אמרנו שמא מטורח הדרך ראה ר׳ קרי אמר להם כך היה. ואתם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות. תני רבנן פעם אחת הוצרך דבר לחכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויים אצלה. אמרו מי ילך אצלה אמר להם רבי יהושע בן חנניה אני אלך. הלך רבי יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפילין ברחוק ד׳ אמות ונכנס ונעל דלת בפניהם אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו. אמר להם בשעה שחלצתי תפילין במה השדתוני. כסבור ר׳ דברי קדושה אל יכנסו במקום הטומאה. בשעה שנעלתי דלת אחרי במה השדתוני אמרני שמא דבר מלכות בינו לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה השדתוני אמרני שמא נתזה צינורא מפיה על בגדיו של רבי. אמר להם העבודה כך היה ואתם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות. למדנו כמה היא טוב לדון לאדם בשר לכף זכות ויגרום אהבה ואחוה בין החברים. והחושד בכשרים הוא רע ונענש בגופו כדגרסינן במסכת שבת פרק הורק (דף צ״ז)

ויר פֿנגעהמען, דאַס דוא אין פֿאָלגע אייגער קאָרפערליכען פֿנטערנעהמונג אייגען נאַכטהיי= לען צופֿאַלל געהאַבט האַבעסט. אונד עס שפראַך דער לעהרער: אייער אורטהייל איזט געפֿעלט אונד צוגלייך שאָנענד. געוויס ווירד דער הערר אייערע האַנדלונגען אייבענט זאָ שאָנענד בעאורטהיילען, וויא איהר יעטצט איינע ייגעטטען האַנדלונגען בעאורטהיילט האַבט. פֿערנער לעהרטען דיא ווייזען, דאַס אייגסט דיא אָלטעסטען אונד געלעהר= טען יודאָ'ס איין אַנליעגען בייא דער ראָמישען קייזערין, אונטער דערען באָטהמאָ= סיגקייט זאָאמטליכע גראָסען ראָמס שטאַנדען, אַנצובריגגען האַטטען. דאַ זיא וועגען איינעס געוואַנדטען אין פֿערלעגענהייט וואַרען, זאָ ערבאָט זיך רבי יהושע בן חנניה היערצו. אונד עס וואַנדערטע רבי יהושע אין בעגלייטונג זיינער שילער נאַך ראָם. אַלס ער פֿאָר דען פּאַלאַסט דער קאַיזערין אונגעפֿאָהר פֿיער עללען ראַפֿאָן ענטפֿערנט וואַר, נאַהם ער זיינע תפילין אַב, גינג דאַן הינאיין אונד שלאָס דיא טהירע הינטער זיך צו. אַלס ער שפּעטער וויעדער צו זיינען שילערן קאַם, נאַהם ער איין רייניגונגסבאַד אונד אונטערריכטעטע זיא. היערנאַך בעפֿראַגטע ער זיא אום איהר אורטהייל איבער זיינע האַנדלונגסוויזע אין ייגעסטפֿערפֿאַססענער צייט. אונד זיא אַנטוואָרטעטען: אַלס דוא דיר דיא תפילין אַבגענאַהמעסט שלאָססען וויר, דאַס דוא דיעזען היילינגען געגענשטאַנד אין דאַס אונרייגע הויז ניכט היגאיינבעהמען וואָלטעסט; דאַס דוא דיא טהירע היגטער דיר צוגעשלאָססען בראַכטע אויף דיא פֿערמוטהונג, דאַס דיין אַנליעגען איין זעהר געהייאעס זייא, אונד אַלס דוא דאַס רייניגונגסבאַד גענאָממען האַבטעסט ווייר, דאַס דוא דיך דעסוועגען היערצו פֿעראַנלאַססט פֿיהלעסט, וייל דיך דיא הערדין איט איהרעס אונרייגען שפייכעל וואַהרשיינליך אַנגעשפּיען האַבע. איהר האַבעט ריכטיג אונד אילדע געאורטהיילט שפראַך דער לעהרער, אונד דאַ איהר זאָ שאָנענד איט איר פֿערפֿאָהרט, אירד דער הערר אייגסט אויך אייערע האַנדלונגען שאָנענד בעאורטהיילען. אויס אַלל דעם איטגעטהיילטען איזט צו ענטנעה= אען, וויא נוטהליך עס איזט דיא האַנדלונגען דעס נעבענמענשען אַגגעם שאָנענד אונד אילדע צו בעאורטהיילען, אונד וויא דיזעס אייגטראַכט אונד ליעבע צו וועגע בריגגט. דער היגעגען דיא האַנדלונגסוויזע איינעס רעכטשאַפֿפֿענען אענשען אין איין שלעכטעס ליכט דאַרשטעללט. דעססען קאַראַקטער איזט בעזוויללינג אונד שלעכט אונד ווירד דעסוועגען קאָרפערליך בעשטראַפֿט. זאָלכעס אשה וואורדע, וויא ריפ=

והלך לביתו ולאחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו. אמר ליה בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי לך אין לי במה השדתני. אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמן לך ולקח בהן. בשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי לך אין לי במה השדתני. אמרתי שמא מושכרות הן ביד אחרים. בשעה שאמרת לי תן לי קרקעות ואמרתי לך אין לי במה השדתני. אמרתי שמא מוחכרות (מושכרין הן ננכן ונכן כורין) הן ביד אחרים. בשעה שאמרת לי תן לי פירות יאמרתי לך אין לי במה השדתני. אמרתי שמא אינן מעושרות. בשעה שאמרת לי תן לי כרים וכסתות ואמרתי לך אין לי במה השדתני. אמרתי שמא הקדיש רבי כל נכסיו לשמים. א"ל העבודה כך היה מעשה שהדרתי כל נכסי מפני הורקנוס בני שלא עסק בתורה עד שבאתי אצל חברי שבדרום והתירו לי את נדרי. ואתה שדנתני לכף זכות המקום ידין אותך לכף זכות. תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו. אמר להם בשעה שהשכבתיה אצלי במה השדתוני. אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי

דען דריטטען מיט גוטען פריכטען אונד רייזע צו זיינעם טרייען קנעכטע. בייא דעאונטבען אנגעלאנגט נאהם ער איהם דען ריקשטאנדיגען לאהן אויס, אונד נאכ־ דעם זיא בייזאממען גוט געגעססען אונד געטרונקען האטטען, פראגטע דער הערר זיינען עהעמאליגען קנעכט: וואס דאכטעסט דוא וואהל, אלס איך דיר דיינען אנ־ שפרוך אויף אויסצאהלונג דיינעס לאהנעס אויף יעדע ארט פערוויגערטע? דא איך קיינען צווייפעל אין דיינע רעכטשאפענהייט צו זעטצען פערמאכטע, שפראך דער קנעכט, זא דאכטע איך, דאס דוא איר אויגענבליקליך דעסוועגען ניכט צו בעצאהלען אים שטאנדע ביזט, וויל דוא דיין באארעס געלד אין ביליגע וואארע אנגעלעגט האבעסט, פערנער דאס דוא דיינע גרונדשטיקקע צור נוטצניסונג דער פריכטע פעראיטטהעט אונד דאס דוא דיא ווירקליך פארהאנדענען פריכטע נאך ניכט פערצעהנטעט אונד ענד־ ליך, דאס דוא דיינע בעווענגליכען גיטער פיר דאס הייליגטהום פערמיטטעלסט געליבדע בעשטיממט האבעסט. דא שפראך דער הערר: איך שווערע צו דיר, דאס דוא אין יעדעם פונקטע ריכטיג געאורטהיילט האסט. אנלאנגענד מיינער בעווענגליכען גיטער, זא האטטע איך זיא פיר'ס הייליגטהום בעשטיממט, אום דאדורך מיינען זאהן הורקנוס צום תורה־שטודיום צו פעראנלאססען. מיינע געלעהרטען פריינדע האבען מיך יעדאך מיטטעלסט זיינעס געליבדע פרייגעשפראכען, דאהער וואר איך אים שטאנדע דיך נאך געביהר צו בעלאהנען. אך, מאכטע דער הערר דיינע האנדלונגען עבען זא גינ־ שטיג בעאורטהיילען, וויא דוא דיא מייניגען בעאורטהיילט האסט! דיא וויזען טהיילטען מיט, דאס איין שטרענגפראממער מיינואל איין יידישעס מאדכען אויס דען האנדען היידנישער רייבער לאסגעקויפט אונד עס זיך אין זיין לאגער געבראכט האבע, אהנע עס צו בעריהרען. אם מארגען דעס אנדערן טאגעס נאהם דיזער פראממע איין רייניגונגסבאד אונד ערטהיילטע היערויף זיינען שילערן וויא געוואהנליך אונ־ טערריכט. היערנאך פראגטע ער דיעזעלבען: וואס דענקט איהר וואהל פאן מיר? ווער דאכטעטן אלס דוא דאס מאדכען אין דיין לאגער נאהמסט, שפראכען דיא שילער, דאס דוא אונזערער קייטהייט צו ווניג צוטרויעסט, דאהער טהאטעסט דוא אלס. אונד אונזער אורטהייל איבער דיין גענאממענעס רייניגונגסבאד געהט דאהין, דאס

להו בהכי שקלי להו. אמרו ליה במאי חשדתינן. אמר להו אמינא מילתא דמצוה אית להו לרבנן ובסיפא להו מילתא למימר. אמרו ליה לישקלינהו מר אמר להו מההיא שעתא אסחתיה לדעתאי מינאי ויהבת להו לצדקה. הלש דעתיה דרבא בדאביי אמרו לית מסתייך דקא מגנא זבותך. אבילרה כרבא. ראו כמה היו מעשיו טובים. וגדולה שבכולם איך היה דנם לכף זכות בדבר זה. ועל כן אמרו בפ״ג דאבות והוי דן את כל האדם לכף זכות. ווהו סבת מניעות הקטטה בין החברים ורבוי השלום. ולא עוד אלא שדנין אותו מן השמים לכף זכות כדגרסינן במסכת שבת פרק מפנין (דף קכ״ז) תנו רבנן הדן את חברו לכף זכות דנין אותו לכף זכות. מעשה באדם אחד שירד מגליל העליון לגליל התחתון ונשכר אצל בעל הבית. אחר ג׳ שנים בעי״ה א״ל תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ואת בני אמר ליה אין לי מעות. תן לי בהמות אמר לו אין לי בהמות תן לי קרקעות אמר ליה אין לי קרקעות אמר ליה תן לי פירות אמר ליה אין לי תן לי כרים וכסתות אמר אין לי. הפשיל טליתו לאחוריו והלך בפחי נפש לביתו. ואחר הרגל נטל שכרו בידו ועמו משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים

בחָטען איהם זיינע אייגענע אמטראטגען לום קויפֿע אן, איט דפר ביטטע, זיא נאך דפרען ווערטה לו בעצאהלען. דא שפראך ער: איך האבע זיא פֿיר דען אונד דען פריין געקויפֿט אונד עבענזאפֿיעל געבע איך דאפֿיר. דענקסט דוא עטווא, שפראכען דיא וויזענטילער, דאס וויר זיא דיר ענטווענדעט האבען? דאס דענקע איך ניכט, שפראך אבא, איך גלויבע נור, איהר וואללעט איינע גוטע האנדלונג דורך אונטער־שטיטצונג איינעס געאיסטען יטאאנר אויסאיבען, לו וועלכעם בעהופֿע איהר דאס געלד בעדירפֿטעט, אונד דארום האבט איהר דיא אמטראטגען גענאמאען. וויר ביטטען, שפראכען דיא וויזענטילער, זיא ווידער אנלונעהאמען, דא איר דיך נור אויף דיא פראגע שטעללען וואללטען, אב דוא אונס דער ענטווענדונג בעשולדיגען ווערדעסט. איך נעהאע זיא נור געגען בעצאהלונג ווידער, שפראך אבא, דא איך פֿאן דעם אויגענבליקק אב, אלס איהר זיא איטגענאמאען האבעט, דען ווערטה דפרזעלבען פֿיר דיא קראנקען בעשטיאמט האבע. — דיא וויזען לעהרען: ווער געגען דיא האנדלונגסווייזע זיינעס נעכסטען נאכזיכטיג אונד אילדע אורטהיילט, איבער דעססען האנדלונגען ווירד אויך אים היאאעל אילדע אונד נאכזיכט געאור־טהיילט. זא וואהנטע אין אבערגאלילאא איין אאן, דער נאך אונטערגאליאא גינג אונד זיך ביא איינעם ווירטהע אויף דריא יאהרע פֿעראיעטהעטע. זיין קאנטראקט גינג אט ריסטטאג לום פֿערזעהנונגספֿעסטע לו ענדע, דאהער באט ער זיינען הערן אום זיינען לאהן, אום לו זיינער פֿרויא אונד זיינען קינדערן לו געהען אונד זיא איט דעם ערהאלטענען לאהנע לו ערנאהרען. דער ווירטה אבער שפראך: איך האבע קיין געלד. גיעב איר פֿיעה, גיעב איר איין שטיקק לאנד, אדער פֿריכטע, אדער זאנסט קליידונגסטיקקע אדער געראטהשאפֿטען, נור לאהנע איך אב, כאט דער קנעכט. אבער אייאער שפראך דער ווירטה: איך האבע ניכטס. דא נאהם דער אאן בעטריבטען געאיטהעס זיינע זאכען אויף אונד גינג דער הייאאטה לו. נאך דען פֿייערטאגען יעדאך נאהם דער הערר דען לאהן פֿיר דען קנעכט ביא זיך אונד בעלוד דריא עזעל, דען איינען איט שפייזען, דען אנדערן איט געטראנקען אונד

(שכו) פרק שני.

כשהאדם מתעסק בדברי מציה וגמילות חסד ושלום ואינו הישר בחבריו הכשרים אבל דן אותם לכף זכות יש לו שלום בארץ וגם מן השמים משלחין לו שלום. כמו שמצינו באבא אומנא (פי' מקיז דם) אע"פ שלא היה אדם גדול אלא בשביל מעשיו הטובים כדגרסינן בפר' סדר תעניות האלו. אבא אומנא הוו מייתי ליה שלמא מרקיעא כל יומא. ולאביי ממעלי שבתא למעלי שבתא. ולרבא ממעלי יומא דכפורי למעלי יומא דכפורי. הוה קא חלשה דעתיה דאביי על דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למעבד כעובדיה. מאי עובדיה דאבא אומנא כי עבוד מלתא הוה עביד להו דוכתא לגבריה להידייהו ולנשי להידייהו. וה"ל לבושא דאית ביה קרנא (וינטוו"ס בלע"ז) שהיה הקיז בו הקרן שמקיז בו. דהיה בזיע כי כוסילתא דכי הות אתיא אתתא הוה מלביש לה כי היכי דלא ליסתכל בה. וה"ל דוכתא מברא למרמא ביה פריטי מאן דאית ליה דאמי ביה. ומאן דלית ליה לא מיכסיף. וכד הוה חזי איניש דלא איפשר ליה הוה יהב ליה פריטי ואמר ליה זיל איברי נפשיך. זימנא חדא שדר אביי זוגא דרבנן למבדקיה אזלו לביתיה ואכלינהו ואשקינהו ומך להו בסתרקי (פירש פיס מקפל מתחיהן מכסיטי למר לינן). בצפרא כרבינהו ואייתינהו לשיקא אמרי ליה לשיימינהו מר אמר להו הכי והכי שוו. אמרו לו דילמא שוו טפי אמר

צווייטעס קאַפּיטעל.

ווען דער מענש זיך בעשעפטיגט מיט ערטהיילונג דער גערעכטעס, מיט אויסאיבונג דער וואהלטהאטיגקייט אונד דעם פריעדענס בעשעפטיגט אונד בעשטעטיגט גוטעס פאן זיינען פריינדען דענקט אונד אורטהיילט, דאן ווירד ער אין פריעדען אויף ערדען לעבען אונד אויך פאם היממעל ווירד איהם גלייך דעם פריעדע געבאטען ווערדען, ווי מיר דיעס נאך דעם בעריכט אין תענית. דער פאלל וואר מיט דעם באדער אבא, מיט אביי אונד רבא. דעם ערסטערן וואורדע דער פריעדענס־גרוס פאם היממעל דעסוועגען טעגליך צו טהייל, וויל ער, אונגלייך וועניגער דורך געלעהרזאמקייט אויסגעצייכנעט, טוגענדהאפט, פאן ריינען זיטטען אונד ניכטיגקייט אונד האהע אייגענטליכקייט וואר. דרויססען אים הויזע האטטע ער איינע פערטהאסונגס ביכסע אויפגעשטעללט, דאמיט יעדער נאך בעליעבען פיר איינען פערזאהם היניינווערפען קאננטע; דעם אינדערבעמיטטעלטען שטאנד עס פאללער־דינגס פרייא, גאר ניכטס דאפיר צו ענטריכטען, אונד זאָ ווארדע ניעמאנד וועגען בעשאהמונג בעשאמט. אביי, דער אויף דעססען אויסצייכנונג אייפערזיכטיג וואר, שיקקטע איינעס טאגעס צוויי וויססענשאפטער צו איהם מיט דער ווייזונג איהם פאן דעססען האנדלונגסווייזע צו בעריכטען. אבא נאהם דיעזע צוויי לייטע פריינדליך אויף, בעווירטהעטע זיא אויף'ס בעסטע אונד רייכטע איהנען צום נאכטלאגער זיינע קאסטבארסטע אפטראגטיכען אין. דער ווירטה גינג ענטווערער פריה צייטיג צו זיינען קראנקען אדער בעזאנגר זיך אין איינעם אנדערן צימער אונד דיא וויססענשאפטער פאקקטען דיא אפטראגליכען צוזאממען אונד גינגען דאמיט אב. דער ווירטה טראף זיא אויף דער שטראסע, וואהרשיינליך האבען זיא איהן דא ערווארטעט, אונד זיא

שקלל את ישראל מברכה שבירכן בלעם הרשע. אחיה קללם בקנה שנאמר (מלכים א׳, י״ד) והכה ה׳ את ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהם כיון שדוממות הרוחות עומד במקומו אף ישראל כן. אבל בלעם הרשע ברכן בארז מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו וכיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והפכתו על פניו. ובזמן שאהבה ואחוה בין חברים מרבה הריעות והשלום ביניהם. וכשימצא אדם חבר אהוב נאמן לו יקנהו בכל יכולתו כמו ששנינו בפ״א מאבות וקנה לך חבר. לכן הוציאו בלשון קנין ולא אמר ועשה לך חבר או התחבר לאחרים ר״ל שצריך לאדם שיקנה לו אוהב לעצמו שיתקן בו כל ענייניו כמו שאמרו או חברותא או מיתותא. ואם לא ימצאהו צריך שימשכהו לאהבתו עד שישיג אוהב שימשך תמיד אחר רצונו עד שתתחזק אהבתו. כמו שאמרו חכמי המוסר כשתאהב אהוב על מדות אוהביך ואל תאהב על מרותיך. וכשיכוין כל אחד משניהם להפיק רצון חברו יהיה כוונת שניהם ביחד דבר אחד בלתי ספק וירבה האהבה ביניהם:

רעס פֿיינדעס, דען דער פּראָפֿעט אחיה פֿלוכטע ישראל מיט דעם וואָרטען: „דער עוויגע ווירד ישראל שלאַגען, (מיט אונשטעטיגקייט) דאַס וויא איין ראָהר אים וואַססער היין אונד העהר געוואָרפֿען ווירד", אַבער פֿעסט זיצט דיא ווארצעל דיעזעס ראָהרס, אונד קיין ווינד קיין שטורם קאַן עס ענטווארצלען, נור ניעדערבייגען פֿער= מאַג ער עס; יעדאָך ווען דער שטורם זיך לעגט אונד שטילע איינטריטט, ערהעבט זיך דאַס געבייגטע אונד ניעדערגעדריקקטע ראָהר ווידער. זאָבאַלד ווען עס אַב= געמאָהט ווירד, זאָ איזט דעססען ווארצעל נאָך טריעבע אַנדערער ראָהרען קראֶפֿטיג גענוג. בלעאַם היננעגען זעגנעטע ישראל אונד פֿערגליך עס מיט איינער צעדער. ברויזט דער שטורם אויס מיטטערנאַכטסזייטע, זאָ ענטווארצעלט ער זיא; ווירד זיא איינמאַל געפֿעללט, זאָ טרייבט זיא ניכט מעהר אויס נייע עאַסאָר; איהרע ווארצעל האַט ניכט דיא טריעבקראַפֿט אַלס דיא דעם ראָהרעס איזט. — ערווערבע דיר איינען פֿריינד, הייסט עס אים טראַקטאַט אבות, דאָז אויסט אַללעס אויפֿביסטען, זאָ איינען מאַן פֿאָן גוטעם קאַראַקטער אונד גוטען רייגען זיטטען פֿיר דיך צו געווינגען אונד האַסט דוא איהן פֿיר דיך געוואָננען, זאָ זוכע איהן דורך וואָהלוואָללען, ליעבע אונד היינגעבונג אַן דיך צו פֿעססעלן, דען דיא וויזען לעהרען, ענטוועדער איינען וואַהרען פֿריינד ערוואָרבען, אָדער, בעפֿאָר מאַן זיך דען פֿאַלשען פֿריינדען פריי= גיעבט איזט בעססער דער טאָד. זאָ לעהרען אויך דיא מאָראַליסטען: פֿיהלסט דוא דיך צו יעמאַנד היינגעצאָגען, זאָ זייא דיא אורזאַכע היערצו זיינע אויפֿריכטיגע נייגונג צו דיר, בעזאָנדערס אַבער זיינע זיטטענריינהייט, אַבער ניכט דיא אין דיר וואָהנענ= דע אונענטשלאָססענע אונד פֿראָמיגקייט. ווען דיא געגענזייטיגע פֿריינדשאַפֿט יאמער אויפֿריכטיג איזט, זאָ ווירד זיא אויך אָהנע צווייפֿעל שטעטס אים צונעהמען זיין אונד זיך מיט יעדעם טאַגע שטייגערן.

לבדו וגו'. וחכמי המחקר אמרו האדם מדיני בטבע. ולפי שחברת הרבים לא תשלם כי אם בהיות ביניהם אהבה ואחוה ושלום ורעות צותה תורה בתקוני סדרי בני אדם והנהגת קצתם עם קצתם בדברים רבים שהם סיוע לזה. והם לגמול חסד עם כל אדם ולהשיב המשכון לנצרך לעתים ידועים ולעזוב מעל בהמת חברו ואף על פי שהוא שונא לו ולהקים ולהשיב אבידה ושלא ישנא את אחיו בלבבו ושלא ינקום ושלא ינטור. ודברים אחרים כאלו שהם משפטים צדיקים הנכללים בתוך סוג אחד והוא (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך ופרשוהו רבותינו מאי דעלך סני לחברך לא תעביד. כדגרסינן בפר' במה מדליקין (דף ל"א) על אותו שבא להתגייר לפני הלל הזקן וביקש ממנו שילמדהו תורה ברגל אחד כדאיתא לעיל. וקשה היא דבר השנאה שמסבב לו לאדם לבוא לידי שפיכות דמים דכתיב (במדבר י"ט) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב וגו' כדאיתא בנ"ב כ"ו ח"ב פ"א. וגרסינן נמי במסכת יומא פר' בראשונה (דף כ"ב) תניא (ויקרא י"ט) לא תקום ולא תטור אי זו היא נקימה ואי זו היא נטירה. נקימה אמר ליה השאילני קרדומך אמר ליה איני משאילך למחר בא אצלו אמר ליה השאילני מגלך אמר ליה איני משאילך כמו שלא השאלתני קרדומך זו היא נקימה. נטירה אומר לו השאילני קרדומך אומר לאו למחר בא אצלו ואמר ליה השאילני מגלך אומר ליה הילך ואיני כמותך שלא השאלתני קרדומך זו היא נטירה וכו'. ולעולם יקבל אדם עצת אוהבו אפילו אומר לו דברי תוכחות והירופין כי לטובתו הוא מתכוין כדי להחזירו למוטב ולמנעו מדרך רעה. ויתרחק מעצת שונאו אף על פי שנראה לו שהוא מהללו ומשבחו שאינו אלא להחניפו עד שיתמיד בדרך לא טובה ולבו בל עמו. כדגרסינן פרק חלק (דף ק"ה) אמר ר' שמואל בר נחמני מ"ד (משלי כ"ז) נאמנים פצעי אוהב ונעתרות וגומר טובה קללת אחיה השילוני

גלייכזאם דאס מענשען ליעגט. דא נון דיא מענשליכע געזעללשאפט אהנע בעשטאנד אונד אונפאללקאממען וועהרע, ווען זיא ניכט אויף ליעבע, פריעדען אונד געזעלליגקייט בערוהטע, זא זינד אין דער תורה פילע געבאטע ניעדערגעלעגט, דיא דיעזעס אללעס בעצוועקקען אונד אייגטראכט בעווירקען, דען זיא געביעטעט זעלבסט דעם פיינדע איין פערלאָרנעס גוט צוריקקצושטעללען, וואָהלטהעטיג זיין געגען יעדערמאן, ניעמאנד אים הערצען צו האססען; זיך אן ניעמאנד צו רעכען אונד דערגלייכען מעהר מעהר, אום דען מענשען אויף דיא הויפטלעהרע הינצופיהרען: ליעבע דיינען נעכסטען וויא דיך זעלבער, דאס הייסט וויא דיא ווייזען דייטען: וואס דיר ניכט בעהאגט, טוהע דיינעם נעכסטען ניכט צו. אמן נעהמע זאָן זיינעס פריינדעס יעדע צורעכטוויזונג, יעדען וואהלמיינענדען ראטה, ענטהיעלט ער אויך שטראפווארטע, פריינדליך אן, דא זאלכער ראטה צום גוטען געגעבען איזט, אום אבצופיהרען פאם שלעכטען וועגע, וואהין דיא פערפיהרער אים איהרען שמייכעלייען גערן פערלייטען וואללען. רבי שמואל בר נחמני לעהרטע אים רעכט: דער פלוך דעם פריינדעס איזט דעננאך נוטצליכער אלס דער זעגען

לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר ליה הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם. מכאן ארשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיעו לאמו. מאי עביד ליה אמר אביי דשאיף ליה משחא ומלי ליה כחלא (פי' יסוך שמן בין עיניו וכן יתן כחול סביב עיניו) כדי שתשאלנו אמו מי עשה כן. והאידנא דחיישינן לכשפים אמר רב פפא דשאיף ליה מאותו המין. איני והאמר רבי חנינא הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנאמר (שם ל"ד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. לא קשיא הא במילתא דעבידא לאגלויי הא במילתא דלא עבידא לאגלויי. והא שבת מילתא דעבידא לאגלויי הוא. מתן שכרה לא עבידא לאגלויי:

החלק השני.

באהבת החברים ויש בו שלשה פרקים:

(שכו) פרק ראשון.

לפי שצרכי בני אדם מרובין מצרכי שאר הבריות ורובם צריכין בתקונם למלאכות רבות בשארם וכסותם ולאלו המלאכות צריכים פועלים רבים. נתחייב להם שתופם והברת קצתם לקצתם דבר טבעי להם והכרחי במציאותם. וגם לזה רמוזה תורה באמרה (בראשית ב') לא טוב היות האדם

דאס איך דער עווינע עס בין, דער איך היילינט". היעראוס ניממט רבי שמעון בן גמליאל דען שלוס, דאס ווער איינעם קינדע איינע שפייזע רייכט, אויך דעססען מוטטער דאפאן אין קעננטניס זעטצען זאללע. ווען עס אבער פאן איינער אנדערן שטעללע, נאך רבי חנינא, הייסט, דאס מאן דעניעניגען וועלכען מאן איין געשענק מאכט, ניכט דאפאן אין קעננטניס צו זעטצען ברויכט, זא פינדעט דיעזעס לעהרע נור אנוועדונג ביים איינעם געשענקע וועלכען דער עמפפאנגער אפפענבאר דען געבער ערפאהרט, זאנסט וואר דיעס נויצפאלהאפט, אויס נאטה־ווענדיג. ווען אלזא דיא איזראעליטען פאם שאנסטען אללער געשענקע, פאם שבת, דענאך פריהער אין קעננטניס געזעטצט ווורדען, זא געשאה עס דארום, וויל דיא הויכשאטצע היערביים דער אויך בעאבאכטונג דעס שבת פערלאנגענדע זאהן מוזט, אונד דיעזער מוזט, וויא לייכט צו ערראטהען, דאס אייגענטליכע אבער דעמעס פערבארגענע געשענק.

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער נאָכסטענליעבע. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווענן דער אונאבהאלטיגען אנהערבעדירפניססע דעס מענשען איס פערגלייך צו דען איבריגען געשאפפען דער ערדע איזט דער געזעללשאפטליכע פערבאנד, איינע נא־טירליכע פאלגע דער מענשליכען בעדירפניססע, איינע אונאבוועגדליכע נאטהווענ־דיגקייט. דיא שריפט גאב דיעזעס פערהאלטניס דער מענשען צו איינאנדער מיט ווייניגען ווארטען אן אונד זאגט: „עס איזט ניכט גוט, דאס דער מענש אללעין זייא", וואס אויך, נאך דער בעהויפטונג דער נאטורפילאזאפען, אין דעם חר־

ואפילו עם גוי בשוק. כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומקובל על הבריות. אמרו עליו על ריב"ז שלא הקדימו אדם שלום בעולם ואפילו גוי בשוק. וגם אמרו במסכת גיטין פרק הניזקין (דף נ"ט) במשנה על דברים רבים מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון אחריו לוי אחריו ישראל. מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום. בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום. מצודות חיה ועופות ודגים יש בהן גזל מפני דרכי שלום. ור' יוסי אומר גזל גמור. עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום. ורבי יוסי אומר גזל גמור. אין ממחין עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחים ותנור אבל לא תברר ולא תטחון עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה בזמן שהיא טמאה אבל לא בזמן שהיא טהורה אבל משתטיל את המים לא תגע עמה. שאין מחזיקין ידי עוברי עברה. וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ומחזיקין ידי גוים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום. גם מצינו תנאים שהתנה יהושע כשהנחיל לישראל את הארץ. וגם אחרים הנקראים תנאי ב"ד וכולם הם לדרכי שלום כדי שלא ירבה בישראל קטטות ותחרות. כדגרסי' במס' קמא פרק מרובה (דף פ"א) עשרה תנאים התנה יהושע שמרעין בחורשין ומלקטין עצים משדותיהם ומלקטין עשבים מ"מ וכו' כדאיתא התם. וכדי להוסיף בין ישראל שלום ואהבה אמרו רבותינו ז"ל שאם יתן אחד מתנה לחברו שיודיענו. כדגרסינן בפ"ק דשבת (דף י') אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו שנאמר (שמות ל"א) לדעת כי אני ה' מקדשכם. תניא נמי הכי

אייכהערציג אונד לייכט צו בעזאנפטיגען, וועלכע פֿריעדען צו פֿערברייטען צווישען זיי-
נען ברידערן אונד פֿערוואנדטען, זעלבסט געגען איינען אונבעקאננטען היידען; וויא
מאן פֿריינדליך אונד פֿריעדליך, אויך דאס מאן בעליעבט זייא אים הימעל אונד אנ-
גענעהם אויף ערדען אונד שטעטס ווילקאממען אונטער דען לייטען. פֿאָן רבי
יוחנן בן זכאי ווירד בעריכטעט, דאס ער שטעטס געגען יעדערמאן אָהנע אויס-
נאהמע דער רעליגיאָן מיט דעם פֿריעדענסגרוס צופֿאָרקאָממענד וואר. דעם פֿריע-
דענס וועגען רופֿט מאן זור געזעטצראָללע צוערסט דען פריעסטער, דאן דען לע-
ויטען אונד צולעטצט דען איזראעליטען או. ז. וו. פֿערנער געבאָטען דיא ווייזען
זעלבסט איינעם אַראמען אַנדערער רעליגיאָן ניכט צו פֿערוועהרען וואָהרענד דער ערנ-
טעצייט זיך, וואס דעם יודישען אַראמען געהאָרט, אַנצואייגנען. דיעזע צולאססונג
ערהייטט דער פֿריעדען. אויך דירפֿען פֿרויען דער פֿריעדפֿערטיגקייט וועגען גע-
גענזייטיג געפֿעללינג זיין. מאן זאָלל, לעהרט רב, דעמיעניגען דעם מאן איינע גאבע
אָדער איין געשענק צוקאָממען לאָסט, עס אויך צו וויססען טהון, אום דאדורך דער
געגענזייטיגען ליעבע אונד דעם פֿריעדען פֿאָרשוב צו געבען. דער געהייליגטע
שפראך צו משה: איין קליינאָד האבע איך אין מיינעם שאטצע, דאס איך ישראל צו פֿער-
עהרען וויל, געה הין אונד מעלדע זיא דאזאָן אין קענטניס: „אום צו ערפֿאהרען,

ובאהרן כתיב (במדבר כ׳) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל אפילו נשים ולא נשים בלבד אלא אפי׳ קטנים מתפלשים ובוכים לקיים מה שנאמר ויבכו את אהרן וגומר. תאנא שמנים אלף בחורים קרואים בשם אהרן יצאו אחרי מטתו ממאן דהוה בעי לגרשה והדר ואיעברה. ואמרינן נמי עלה במסכת אבות פ״א הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות וכו׳. ואמרינן עלה בפרק דרכן תניא גדול הוא השלום שהעולם עומד עליו דתנן בג׳ דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. וכתוב במדרש רבי שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כ״ט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום:

(שכה) פרק שלישי.

לפי שירבה השלום בין החברים וגם בני ישראל צוו רבותינו בדברים המסבבים אהבה ושלום והזהירו מהדברים המונעים השלום. כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ו׳) אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הרגיל ליתן שלום לחברו ויום אחד לא נתן עיבר משום בקש שלום ורודפהו ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן שנא׳ (ישעיה ג׳) בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם. ואמרינן נמי התם פרק היה קורא (דף י״ז) מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ובמענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו

שילערן אהרן׳ס זײַן, ליעבע דען פֿריעדען אונד שטרעבע נאַך פֿריעדען אונד ליעבע דיא לייטע. אויך הייסט עס פֿערנער אין דיעזעם טראַקטאַט: דיא װעלט איזט אויף פֿריעדען געגרינדעט, װיא עס הייסט: דריא דינגע ערהאַלטען דיא װעלט: געזעטץ, װאַהרהייט אונד פֿריעדען. אויך הייסט עס אים מדרש. רבי שמעון בן חלפתא לעהרט: װיא װיכטיג דער פֿריעדע איזט בעװייזט, דאַס קיין געפֿעס איינען געגענשטאַנד דעס זעגענס אין זיך אויפֿצונעהמען קאַן, דאַס ניכט פֿאָללקאָממען, דאַס הייסט אין זיך גאַנץ אונד אים פֿריעדען איזט, דען עס הייסט: „דער עװיגע װירד מאַכט געבען זיינעם פֿאָלקע, דער עװיגע װירד זעגנען זיין פֿאָלק מיט פֿריעדען" אונד פֿאָללקאָממענהייט.

דריטטעס קאַפּיטעל.

דאַמיט דיא נאַכסטענליעבע שטעטס אים צונעהמען זייא, האַבען דיא װייזען אַללע האַנדלונגען אויסצואיבען געבאָטען, דיא ליעבע אונד פֿריעדען הערבייצופֿיהרען אונד פֿאָר אַללע האַנדלונגען געװאַרנט, דיא ענטצװייאונג אונד אונפֿריעדען בעפֿאָרדערן. רבי חלבו לעהרט אים נאַמען דעס רב הונא: װער זיינעם נאַכסטען טעגליך דען פֿריעדענסגרוס ביעטעט אונד עס נור איינען טאַג אונטערלעסט, אויף דען פֿינדעט אַנװענדונג: יענער װילט דען פֿריעדען אונד דיעזער פֿערטרייבט איהן. װער אַבער דען געבאָטענען גרוס ניכט ערװידערט װירד רייבער גענאַננט, דען עס הייסט: „דער רויב דעס אַרמען שטעקקט אין איירען היוזערן" (דעם װאָהל ניכטס צו רויבען איזט, אַלס דאַס מאַן איהם נור דען צו ערװידערנדען גרוס פֿאָרענטהאַלטען קאַן, װאַס גלייך איינעם רויבע אַנצוזעהען איזט). אביי פֿפֿלעגטע אים מונדע צו פֿיהרען: שטעטס פֿערבינדע דער מענש קלוגהייט מיט גאָטטעספֿורכט, זייא

היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו וגו׳. ועל זה אמרינן במסכת כלה פרק הרבן וכן היתה אומנותו של אהרן שמע על שנים שהיו מריבין הולך אצל האחד ואומר לו שלום עליך רבי והוא אומר שלום עליך רבי ומורי מה יבקש מורי כאן והוא אומר פלו׳ חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אוי לי שסרחתי על חברי. מיד אותו האיש היה מהרהר בדעתו ואומר ומי כזה הצדיק בא אלי לפייסני. ועל כן היה אומר לו רבי אני הוא שסרחתי עליו והולך אצל האחר ואומר לו כן. פגשו שניהם בדרך זה אומר לזה ימחול לי מורי שאני סרחתי וזה אומר לזה כן. שמע על בעל ואשתו שעשו מריבה הולך אצל הבעל ואומר לו בשביל ששמעתי שנתגרית עם אשתך אם אתה מגרש אותה ספק תמצא כמותה ספק לא תמצא כמותה ועוד אם אתה מוצא ומתנצית עמה תחלת דבריה אומרת לך כך עשית לאותה אשה ראשונה. ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו. תדע לך שכן הוא שביון שנפטר משרע״ה מה כתיב (דברים ל״ג) ויבכו בני ישראל את משה וגו׳ ל׳ יום

וואהרהאפטע לעהרע פיהרטע ער אין זיינעם מונדע, אונד אונרעכט מערקטע מאן ניכט אויף זיינען ליפפען". אהרן האטטע דיא נאכאהמונגסווירדיגע געוואהנהייט, ווען ער אין ערפאהרונג געבראכט, דאס צוויא לייטע אין צווישטראכט מיט איינאנ־ דער לעבטען, זא גינג ער צו איינעם דער ביידען אונד שפראך צו איהם: פריעדע זייא מיט דיר מיין העדר! איך דאנקע דיר מיין העדר אונד לעהרער! וואס מוט דער וומונט מיינעס לעהרערס? יענער מאן, שפראך אהרן, דער דיך בעליידיגט האט, ערוועהלטע איך צו דיר צו געהען אונד דיך אין זיינעם נאמען צו איבערביטטען, דען ער בערייעט דיא דיר צוגעפיגטען בעליידיגונגען. זאלכע אייסערונגען אויס דעם מונ־ דע דיעזעס פראיטשלערס צו העהרען מאכטען שטעטס דען בעסטען איינדרוקק אונד בליעבען ניא אהנע דען געוואונשטען ערפאלג, דען יענער שפראך: איך ביטטע זא גערנע אום פריעדען דיא האנד. דאן גינג אהרן וויעדער צו דעם אנדערן אונד רעדעטע איהן עבען זא אן, וואדורך אויך דיעזער זיך פרייהאנדער פערזעהנען ליעס. אונד ווען זיך דיעזע ביידען פיינדע שפעטער צופאלליג בעגעגנעטען רייכטען זיא זיך פריינדליך דיא האנדע אונד יעדער פריהערע גראלל וואר פערגעססען. ערפוהר אהרן, דאס צווישען עהעלייטען שטרייט אויסגעבראכען זייא, זא וואנדטע ער דען עהעמאן אויף אונד שפראך צו איהם: איך האבע פאן דיינער אונצופריעדענהייט מיט דיינער פרויא געהערט, יעדאך ווען דוא דיך פאן איהר שיידען לאססען ווילסט אונד איינע אנדערע פרויא הייראטהען ווירסט, זא איזט נאך צו בעצווייפלן, אב זיא דיא גוטען איינגענשאפטען דיינער ערסטען פרויא בעזיצען ווירד, דיא שלעכטען איינגענשאפטען אבער ווערדען פיר דיך נאך דריקקענדער זיין, דען ווען דוא איינמאל מיט איהר אין שטרייט געראטהען ווירסט, זא ווירד זיא דיר דיינע נאכלעססיגקייט גלייך פארווערפען אונד שפרעכען, דאס דוא דיך עבענזא געגען דיינע ערסטע פרויא בע־ נאמען האבעסט. ערטראגע דיר ליעבער איינען זאלכען אונאנגענעהמען פארוואורף אונד בעהאלטע וואס דוא איינמאל האסט. זאלכע פריינדשאפטליכע ראטהשלעגע פאנדען איבעראלל גוטען איינגאנג אונד פיהרטען דען געשטערטען פריעדען וויעדער הערבייא. אונד דעסוועגען וואר אהרן דער ליעבלינג דעס גאנצען פאלקעס, אונד אלס ער שטארב „בעווייניטען דען אהרן דאס גאנצע הויז ישראל" וואהרהאפט, מאנגער אלס פרויען אונד קינדער. עס ווירד דאהער אים טראקטאט ברכות ערצעהלט: נאכדעם דען

אור והאור מבנים שלום בין בני עולם. וזכר לדבר (ישעיה מ"ה) יוצר אור ובורא חושך עושה שלום וגומר. גדול השלום שבו מסיימין התפלה שהיא ברכת עושה שלום ובה מסיימין ברכות של ליל שבת שהיא ופרוס עלינו סוכת שלום. וסיום הקרבנות שלום דכתיב (ויקרא ז') זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. וניתן לאוהבי תורה שנאמר (תהלים קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך וגומר. וניתן ללומדי תורה שנאי (ישעיה נ"ד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום. וגם לעושה תשובה שנאמר (שם נ"ז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב. וכל שכן לחסידים שנאמר (תהלים פ"ה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו. וניתן לעושה צדקה שנאמר (ישעיה ל"ב) והיה מעשה הצדקה שלום. גדול השלום כי שם הקדש שהיה נכתב בקדושה נמחק על המים להטיל שלום בין איש לאשתו כדגרסינן בסוף מסכת סוכה (דף נ"ג) הני ט"ו מעלות כנגד מי אמרן דוד אמר רב חסדא בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא (כלומר לף המים למעלה) ובעא למשטפיה לעלמא אמר ט"ו מעלות ואחתיה. אי הכי אמאי קרי ליה מעלות ירידות מיבעי ליה אלא אי איתמר הכי איתמר בשעה שביקש דוד לכרות שיתין קפא תהומא ובעא למשטפיה לעלמא אמר דוד איכא דידע למכתב שם ומשדי ביה ולא הוה דקאמר מידי עד דאמר דוד כל היודע לומר דבר זה ואינו אומר יחנק בגרונו. נשא אחיתופל ק"ו בעצמו אמר ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום לכל העולם כלו עאכ"ו. שדא שם ונחת תהומא שיתסר אלפי גרמידי כיון דהוא דנחית טפי אמר כמה דמידלי טפי מירטב עלמא אמר הני חמש עשרה מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי. אמר אביי ש"מ סומכא דארעא (פי' עובי הארץ עד התהום) אלפי גרמידי הוא. והא קא חזינן דדאיב ואתי מיא אמר רב משרשיא הנהו סולמי דפרת (פי' מי פרת עולין מתחת סקיקין). והרודף אחר השלום נקרא תלמידו של אהרן לפי שהיתה כך מדתו של אהרן ובו שבחו הכתוב דכתיב (מלאכי ב') תורת אמת

אונד טהיילט איהן איט דען געטאָפּפען. אום אַלזאָ דיא וויכטיגקייט דעס פֿריעדענס הערפֿאָרצוהעבען טהיילעטע דאַס געבעט (שמונה עשרה) איט פֿריעדען, זאָ ענדיגען אויך דיא זעגענשפּריכע דער נאַכט נוס טבת איט פֿריעדען; אויך דיא לעהרע איבער דיא אָפּפער טהיילעט איט דעם פֿריעדענאָפּפער. דען פֿריינדען דער לעה= רע גיעבעט דער געהייליגטע דען פֿריעדען, וויא עס הייסט: „גראָסער פֿריעדען זייא בעשיעדען דען פֿריינדען דיינער לעהרע", זאָ אויך דעניעניגען, דיא זיך מין דער תורה בעפֿלייסיגען, פֿערנער דען ביסענדען אונד דען טערענגראָמען, דען דיא טהאָטיגע פֿראָמיגקייט בעטטהעטע אים פֿריעדען. וופר אַלזאָ פֿריעדען צו פֿער= בריישען שטרעבט ווירד טילער אהרן'ס גענאַננט, דעסטען הויפטטוגענד אים פֿריעדענטטיפֿטען בעשטאַנד, וויא אויך דיא טריפֿט פֿאָן איהם אויסזאַגט: „דיא

מנלן מאלישע דכתיב (מלכים ב׳, ג׳) לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא וגומר ועתה קחו לי מנגן וגומר ותהי עליו יד ה׳. אמר ר׳ מני כל אדם שכועס אפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו מגדולתו מנא לן מאליאב דכתיב (שמואל א׳, י״ז) ויחר אף אליאב בדוד ויאמר וגומר אני ידעתי את זדונך וגו׳. וכי אזיל ליה שמואל למימשחינהו בכולהו כתיב בהו (שם ט״ז) גם בזה לא בחר ה׳ ובאליאב כתיב (שם) ויאמר ה׳ אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו מכלל דמעיקרא הויא חויא ואימאים השתא. והמדה המשובחת לכל משכיל ובה יהיה שלום בעולם הזה ובעולם הבא שלא יכעוס ויסבול עלבונו ויעביר על מדותיו וימחול למי שפשע לו ובזה ימחלו עונותיו מן השמים כדגרסינן בפר׳ קמא דראש השנה (דף ט״ז) אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר (מיכה ז׳) נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע:

(שכד) פרק שני.

גדול השלום ששמו של הקב״ה קרוי שלום שנאמר (שופטים ו׳) ויקרא לו ה׳ שלום. ובכל הדברים שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נתן להם קצבה ותכלית חוץ משני דברים התורה והשלום. תורה מנין שנא׳ (תהלים קי״ט) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. שלום מנין שנא׳ (ישעיה ט׳) למרבה המשרה ולשלום אין קץ. גדול השלום שלא התחיל הקדוש ברוך הוא לבראת דבר בעולם אלא באור שהיא שלום שנאמר (בראשית א׳) ויאמר אלהים יהי

טטע, זאָ פֿערלאָססט איהן דער פּראָפֿעטענגייסט, וויא דיעס ביים אליסע דער פֿאלל וואַר, אונד איזט יעמאַנדעם איינע אויסצייכנונג צוגעדאַכט, זאָ ווירד זיא, וויא רבי אמי זאַגט, וועננ ער צירנט, וויעדער פֿאָן איהם גענאָממען, דענן בעווייז היעפֿו-צו ליעפֿערט אליאב, דעם איינגענטליך דיא קאָניגסווירדע צוגעדאַכט וואַר, אללײן ער האַבע איבער זיינען ברודער דוד, דער זיך מיט גליות מעססען וואָללטע, גע-צירנט האַטטע, בילדעטע ער דיעזע האָהע ווירדע איין. — דיא טאָגענד טו-גענד דעם מענשען בעפֿעסטיגט אין פֿריעדפֿערטיגקייט אונד נאַכזיכט געגען דיא שוואַכען דעם נעבענמענשען, היעדורך ווירד איהם אויך נאַכזיכט אונד פֿערציי-הונג זיינער זינדען אים היממעל צו טהייל. זאָ דייטעט אויך רבה דען פֿערז: „ער פֿערצייהט דאָס פֿערגעהען" דעמיעניגען, דער עבענפֿאַללס זיינעם מיטמענשען ווילליג יעדעס איהם צוגעפֿיגטע בעליידיגונג פֿערצייהט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

זעהר וויכטיג אונד ווערטהפֿאָלל איזט דער פֿריעדע, דאַ דער נאַמע דעס געהייליג-טען „פֿריעדע" גענאַננט איזט: וויא עס הייסט: „ער נאַננטע איהן עוויגער, פֿריע-דע". אונד אללען דינגען, דיא דער געהייליגטע אין זיינער וועלט געשאַפֿפֿען, זעטצטע ער ציעל אונד גרענצע, נור ניכט דער תורה אונד דעם פֿריעדען, וויא עס הייסט: „צור אויסברייטונג דער הערשאַפֿט, אונד צור אונענדליכקייט דעס פֿריעדענס". דאָס ליכט, מיט וועלכעם דער הערר זיינע שאָפּפֿונג בעגאַן, טראָגט דען פֿריעדען אין זיך

ירמיה מרפתי אמר אף משכחת למודו ומוסיף טפשות שנא׳ (קהלת ז׳) כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתיב (משלי י״ג) וכסיל יפרוש אולת. רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר (שם כ״ט) איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע. וגרסינן במסכת שבת פרק האורג (דף ק״ה) על משנת הקורע בחמתו דא״ר אמי דחייב בשבת משום דאינו מקלקל אלא מתקן דקא עביד נחת רוח ליצרו. ודמי לה תלמודא וכה״ג מי שרי והתניא רבי שמעון בן אלעזר משום רבי חלפתא בן אבא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי הקורע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע״ז שכך אומנותו של יצר הרע היום אומר עשה כך ולמחר אומר לו לך ועבוד עבודה זרה והולך ועובד. אמר רבי הנין מאי קרא (תהלים פ״א) לא יהיה בך אל זר וגו׳ אי זהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע. לא צריכא דקא עביד למירמא אימתא לאנשי ביתיה. כי הא דרב יהודה שליף מצובי אחת מן הבגד בחמתו. רב אחא בר יעקב תביר מאני תבירי. רב ששת רמי לה לאמתיה מיניני ארישא (פי׳ ניר של דגים קטנים). ועל כן אמרו במס׳ ברכות פרק תפלת השחר (דף כ״ט) אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך. וגם הכעס מסבב לאדם לשכח תלמודו כדגרסינן בפסחים פרק אלו דברים (דף ס״ו) אמר רשב״ל כל אדם הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו. חכם מנלן ממשה דכתיב (במדבר ל״א) ויקצוף משה על פקודי וגו׳ וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגומר אשר צוה ה׳ את משה מכלל דמשה איעלם מיניה. ואם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו.

מיט רעכנאך טטרפֿפֿאַללינג, וויל מר היעראיט זיינע וואוטה קיהלט אונד איהר גלייכֿ־ זאַם פֿריידע אמַכט. רבי יוחנן בן נורי לעהרט: ווער אים לאָרנע זיינע קליידער לערריסט, זיינע געפֿאַסע לערבריכט אונד זיין געלד אויסטטרייט, דער איזט איי־ נעם געאַטלענדיענער גלייך לו אַכטען. דען דער לאָרן גיעבט זיך אין דער רעגעל דורך אונבעלוויגבאַרען טראָטלן קונד, דער לו אַללעם פֿאָהיג איזט. דער פראָפֿעט אליהו גאַב דעם רב יהודה, ברודער דעם רב סלא־חסידא פֿאָלגענדע לעהרע: ליר־ נע אונד זינדיגע ניכט, אונד ווען דוא איך בעגריף ביזט אויף רייזען לו געהען, בעטפרעכע דיך לופֿאָר איט דיינעם טאָפפֿער (דאַס הייסט, פֿלעהע לו איהם, דאַס ער דיינען וועג געלינגען לאַססע). רבי שמעון בן לקיש לעהרט: ווער הייפֿיג אין וואוטה געראָטה, איזט ער איין וויזער, זאָ פֿערלאָסט איהם זיינע ווייזהייט. דען בעוויז היעפֿרלו ליעפֿערט משה, דען עס הייסט (במדבר ל״א, י״ד): „אונד משה לירנטע איבער דיא בעפֿעהלסהאַבער דעם העערעס“, אונד דאָ ער גע־ לירנט האַטטע, „טפראַך אלעזר דער פֿריעסטער (כהן) לו דען אַננערן דעס העערעס, דיא אין דען קריעג געקאָמאען: דיעס איינע זאַטלונג דער פֿעראָרד־ נונג, וועלכע דער עוויגע דעם משה געבאָטען“ (דאַז. פֿ. כ׳). לירנט איין פראָ־

הכלל השני׃

ברברי שלום ויש בו שני חלקים:

ההלק הראשין ברדיפת שלום. ההלק השני באהבת הבריות:

החלק הראשון ברדיפת שלום ויש בו שלשה פרקים:

(שכג) פרק ראשון׃

כל הרוצה לרדוף אחר השלום צריך לו להרחיק עצמו מכל הדברים המסבבים קטטה ומריבה שהיא הפך השלום. והסבה הרעה מכולם היא הכעס כי כל אדם שמושל עליו כעסו לא יהא לו שלום מלמעלה ולא מלמטה לפי שברוב כעסו יחטא לשמים וגם ירב עם בני אדם הרגילים עמו. על כן הזהירו רבותינו ז״ל על הכעס. כדגרסינן בפ״ד דנדרים (דף כ״ב) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל אדם הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו שנאמר (קהלת י״א) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר (משלי ט״ז) וגם רשע ליום רעה. ולא עוד אלא שתחתוניות שולטת בו שנאמר (דברים כ״ח) ונתן ה׳ לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש. אי זהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו תחתוניות. ואמרי׳ עלה אמר רבה בר רב הונא כל אדם שכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו שנאמר (תהלים י׳) רשע כגובה אפו בל ידרוש וגו׳. רב

צווייטער טיטעל.

איבער דען פריעדען.

אין צווייא אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

איבער דאַס שטרעבען נאַך פריעדען. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דער אויפריכטיג נאַך פריעדען שטרעבענדע מוס זיך פאָן שטרייט אונד צאַנקערייען ענטפערנט האַלטען, אום איבערהויפט יעדע געמיטהסאויפוואַללונג, אויפבראויזען אונד צאָרן אונטערדריקקען. דען דערייניגע, וועלכער זיך פאָן זיינעם צאָרנע בע-הערשען לאַסט, פערווירכט זיך וועדער אין ערדען נאָך אים הימעל דען פריעדען, דאַ צאָרן שטעטס פערדאַממונג נור ווידרע אויס אונד צו אונפריעדען אונד ווייטער אויסגעבונג. רבי שמואל בר נחמני לעהרט אים נאַמען דעס רבי יונתן, דאַס זאַממטליכע האָללענשטראַפען דעססען האַררען, דער היציג צירנעט. רבה בר רב הונא שטעללט דיא בעהויפטונג אויף, דאַס דען צירנענדען זעלבסט דיא שכינה ניכט צו בעזאַנפטיגען פערמאַג, דען עס הייסט: „דער פרעפלער, אין זיינעם האָכמוטהע פאָרשט אונד פראַגט פר ניכט נאָך דעם הערען". אים טראַקטאַט שבת ווירד געלעהרט: ווער אַם שבת עטוואַס אים צאָרנע צערייסט, אָבגלייך זאָנסט קיינע שטראַפע ערפאָלגט, ווען מאַן אַם שבת עטוואַס פערדירבט,

אמר רב בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר (פירש גורר פלות המאכל) אמר רב הסדא אנא לא בעניותאי אכלי ירקא ולא בעתירותאי בעניותאי משום דגריר ובעתירותאי אמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי. ואמר רב הסדא בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא ליבצע ביצועי. אמר רב הסדא אנא מעיקרא לא הואי בצענא עד דשדאי ידא בכולי מאנא ואשכחי בהו כל צרכי. ואמר רב הסדא האי מאן דאיפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכיל נהמא דחיטי עובר משום בל תשחת. ואמר רב פפא האי מאן דאיפשר למישתי שיכרא ושתי המרא עובר משום בל תשחת. ולא היא בל תשחת דגופיה עדיף. ואמר רב הסדא בר בי רב דלית ליה מישחא נמשי במיא דחריצי. ואמר רב הסדא בר בי רב דובין בשרא לזבין עונקא. דתלתא מיני בשרא יטעום ביה. ואמר רב הסדא בר בי רב דובין כותניתא ליזבון דנהר אבא ונהוורא כל תלתין יומין וממצי ליה תריסר ירחי שתא ואנא ערבא. מאי כותניתא כותנא נאה. ואמר רב הסדא בר בי רב לא ליתוב אציבתא הדתא דמבליא מאניה. ואמר רב הסדא בר בי רב לא לישדר מאניה לאושפיזא להוורי ליה משום דלאו אורח ארעא דלמא חזי ביה מידי ואתי למגניא. גם בראותם כי מוסר התלמידי חכמים הוא שלא לשנות בדברים בשום דבר אלא להכניס שלום בין איש לאשתו ובין החברים התירו להם לשנות בשלשה דברים שהוא לשם שמים. כדאמרינן במציעא פרק אלו מציאות (דף כ"ג) הני ג' מילי עבדי רבנן דמשנו בדבורייהו במסכתא באושפיזא ובפוריא למאי נפקא מינה אמר מר זוטרא לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא אי ידעין ביה דלא משני אלא בהני תלת מהדרינן ליה ואי לא לא מהדרינן ליה. והזהיר בכל מוסר הרי זה משובח:

נאכדעם דיא ווייזען הסבמן וואהרגענאממען, דאס דיא געלעהרטען זא פיעל אלס טהונליך זיך שאן אונוואהרהייטען ענטפערנט היעלטען, איט אויסנאהמע דער פריעדענסטיפטונג צווישען עהעלייטען אונד פריינדען, וואס אלסאן, אוס דיעזע צו סטאנדע צו ברינגען, נור אונוואהרהייט זיינע צולעסיג געהאלטען דארף, האבען זיא איהנען געסטאטטעט, ווען זיא איט זאלכען פראגען אנגעגאנגען ווערדען, ווארויס אויס וואהרען ענטוואהרטען אויף זאלבסטלאבט אונד אונגעלעגענהייט געטאדעלט ווערדען קאן, זיך איטאונטער דער אונוואהרהייט צו בעדיענען. אויך איינעם געלעהרטען עט= וואס פערלאהרען געגאנגען, האבע איין בעזאנדערעס קעננצייכען דאראן אנגעבען צו קאננען, זא גלויבע אאן איהם, ווען ער דען פערלאהרענען געגענשטאנד ביים יעאאנד ערבליקקט, אוין'ם וואהרט. אויך ער אבער אויף הייפיגע אונוואהרהייטען ערטאפפט ווארדען, זא אויך אאן ניכט אן זיינער אויסזאגע אהנע בעווייז געבונדען. — דער געלעהרטע אלזא, דער דיא אנגעפיהרטען רעגעלן אונד לעהרען זיך צו איינען אאכט, אויך צו ריהאען.

אומרים אף לא יהלך בקומה זקופה. וי"א אף לא יפסיע פסיעה גסה. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק אלו קשרים (דף קי"ד) ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן גנאי היא לתלמיד חכם שיצא במנעלים מטולאים וכו'. ואמר רבי יוחנן כל תלמיד חכם שנמצא רבב (לכלוך שיון על בגדיו) חייב מיתה הכתיב (משלי ח') כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי. רבינא אמר דבר ממש שנאמר (שם ז') מרבדים רבדתי ערשי. וגם הזהירו לתלמיד חכם שלא יחזיק עצמו בפרישות מבחוץ יותר ממה שהוא מבפנים. וכ"ש שלא יהא מן הצבועים לבני אדם באמרם שהם פרושים. כדגרסינן במסכת סוטה פרק היה נוטל (דף כ"ב) ת"ר ז' פרושים הם פרוש שכמי פרוש נקפי פרוש קיזאי פרוש מדוכיא פרוש מה חובתי ואעשנה פרוש מאהבה פרוש מיראה. פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם שמל שלא לש"ש. פרוש נקפי זה המנקף את רגליו (שינו מרים רגליו והולך ינקש בלד גודל). פרוש קיזאי אמר רב נחמן המקיז דם לכותלים (יעלם עיניו מלהסתכל בנשים ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם ש תם). פרוש מדוכיא אמר רבא בר שילא דמשפע במדוכיא (שהולך כפוף). פרוש מה חובתי ואעשנה הא מעליותא היא אלא דאמר מה חובתי תו ואעשנה. פרוש מאהבה פרוש מיראה. א"ל אביי ורבא לתנא לא תיתני פרוש מאהבה פרוש מיראה דאמר ר' יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן. אמר רב נחמן דמטרא מטמרא ודמגליא מיגליא בי דינא רבה ליתפרע מהני החייפי גונדי (שמתכסים בטליתות ומראין עצמן כפרושים). אמר ליה ינאי מלכא לדביתהו אל תתיראי לא מן הפרושים ולא מן שאינן פרושים אלא מן הצבועים שדומין לפרושין העושין מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. גם אמרו כי בעבור שהתלמידים חכמים אינם יגעים להעשיר אבל שמחים בחלקם ואין רודפין אחרי המותרות ולהרבות דאגה אחר רבוי נכסים שטוב להם לרחם על כליהם כמו שעשה יעקב אבינו שחזר על פך קטן. על כן יעצו לתלמיד חכם בכל דבר המרבה שמירה ובמיעוט הוצאה כמו שאמרו במסכת שבת פרק ר' אליעזר דתולין (דף ק"מ)

ליטע פאסטן. נאך אנדערן זאלל ער ניכט שטאלז, אנדערן לאנגזאם אונד בעשיידען איינ־הערגעהען. רבי יוחנן לעהרט: דער געלעהרטע געהע ניכט אויס איין אונזויבערן שמוטציגען קליידערן; ער ווירדיגט דאדורך דיא תורה הערונטער אונד איזט דעסווע־גען דעס טאדעלס ווערטה. דער געלעהרטע איירע יעדע שיינהייליגקייט, אונד בע־נעהמע זיך אויסוועגדיג עבענזא ווי אין זיינער בעהויזונג. דען דיא שיינהייליגען בעגעהען געוועהנליך שאנדליכע האנדלונגען וויא זמרי אונד אפפען אנשפרוך אויף בעלאהנונג אונד עהרע איינעס פינחס. דא דיא געלעהרטען זיך מיט דער רעגעל איט מיה־רעם געדינגען הויזע בעגניגען אונד ניכט נאך רייכטהום שטרעבען, זא זאללען זיא, זא לעהרען דיא ווייזען, יעדעס געגענשטאנד, דען זיא בעזיטצען שאנען, אום נור געריגגע אויסגאבען ואגאר אויך אין היניכט איהרער שפייזען, צו האבען. —

להלבין פניו של האיבל. ורבי חייא מהיכא גמיר לה מרבי מאיר דתניא מעשה באשה אחת שבאת לבית מדרשו של ר"מ א"ל רבי אחד מכם קדשני בביאה כתב רבי מאיר גט ונתן לה עמדו כולם וכתבו ונתנו לה. ורבי מאיר מהיכא גמיר לה ממעשה דשמואל הקטן ושמואל הקטן מהיכא גמיר לה משכניהו בן יחיאל דכתיב (עזרא י׳) ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות. ושכניה בן יחיאל מהיכן גמיר לה מיהושע דכתיב (יהושע ז׳) ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל. אמר לפניו רבונו של עולם מי חטא א"ל הקב"ה וכי דילטור (פי׳ רכיל) אני לך והפל גורלות. ואיבעית אימא ממשה דכתיב (שמות ט"ז) ויאמר ה׳ אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ונומר. וכל ת"ח הבוהר מעצמו דרך הישרה הרי הוא מכבד את התורה:

(שכב) פרק שני.

מפני שתתלמיד חכם הוא ראוי להיות מובדל במדותיו מכל שאר בני אדם על כן אמרו שאפילו הדברים שאינם מוזהרים ואף לא מבוערים לשאר בני אדם שהם גנאי לת"ח. כדגרסינן במסכת ברכות פרק כיצד מברכין (דף מ"ג) תנו רבנן ששה דברים גנאי לתלמיד חכם אל יצא לשוק כשהוא מבושם ואל יצא במנעלים מטולאים ואל יצא יחידי בלילה ואל יספר עם אשה בשוק ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ואל ישב במסיבה של עמי הארץ. ויש

זאָגאן נוג לערנטע רבי חייא פֿאָן רבי מאיר, דער וואָהלכעס נאַרטגעפֿיהלט פֿאָן שמואל, דעם קליינען אבגעלערנטע; אבער אויך דיעזער שמואל מייגנעטע עס זיך פֿאָן ביבלישען פערזאָנען אן, וויא עס הייסט: „דא בעגאן שכניה זאָהן יחיאל, פֿאָן דען זאָהנען עילמ'ס אונד שפראַך צו עזרא: וויר וואַרען טרייאלאָז געגען אונזערן גאָטט, דאס וויר הייאטהעטען אויסלאָנדישע ווייבער" (עזרא י׳, ב׳). אבגלייך דיעזער קיין היידנישעס וויב געהייראַטהעט האַטטע שפראַך ער דאָך זאָ, אום זיינע ברידער ניכט צו בעשעמען. אבער דיעזער מייגנעטע זיך דיעזעס נאַרטגעפֿיהל פֿאָן יהושע, אונד דיעזער וויעדער פֿאָן משה אן. יעדער געלעהרטע זאָלל, דער געפֿליססענטליך אין דען וועג דער טוגענד וואַנדעלט, דער בריגנט דיא לעהרע צו אכטונג אונד אנזעהען.

צווייטעס קאַפיטעל.

דא דער געלעהרטע זיך דורך גוטע זיטטען אויסצייכנען זאָלל, זאָ אום ער זאָגאַר זעלבסט רעכטמאַסיגען אונד האנדלונגען, דיא פֿאָן דעם געוואָהנליכען מאַננע געשפראָכען אונד אויסגעאיבט ווערדען ניכטס אויפֿפֿאַללענדעס אונד פֿערלעטצענדעס בעקונדען, אינזאָפֿערן זיא אַבער קיין פֿאָלגעאיין ניטצליכעס ענטהאַלטען, ניכט אים אונדע פֿיהרען אונד אויסאיבען. עס לעהרען דאַהער דיא וויזען אים טראַקטאַט ברכות (פֿאָל. מ"ג): דער געלעהרטע געהע ניכט פּאַרפֿיומירט, אָדער איט פֿליטטער בעלעגטען שוהען אויף דער שטראַסע, געהע ניכט אַלליין דעם נאַכטס אויס, שפרעכע איט קיינער פֿרויא אויף דער שטראַסע, דאַ עס אויפֿפֿאַללען קאָננטע, זייא ניכט דער לעטצטע אים לעהרגעביידע אונד נעהמע ניכט אים קרייזע אונוויסענדער

בעיניו כדבר הולין. כדגרסינן בסנהדרין פר׳ ד׳ מיתות (דף נ״ב) אמר רבי אליעזר למה ת״ח דומה בפני עם הארץ בתחלה דומה לקיתון של זהב כדאיתא לעיל בהתימת נר תלמוד תורה. וגם אמרו שלא יכנס שלא ברשות במקום גדולים. וגם אם אחר נכנס שלא ברשות שיאמר אחד מהגדולים על עצמו שהוא היה אותו שנכנס שלא ברשות כדי שלא יתבייש חברו ברבים וכן בדומה לזה. כדגרסינן בפ״ק דסנהדרין (דף י״א) תני רבנן אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה מעשה ברי׳ שמעון בן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה לעלייה השכים ומצא ה׳ אמר מי זה שעלה שלא ברשות ירד. עמד שמואל הקטן על רגליו ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמד הלכה למעשה. א״ל שב בני שב ראויות כל השנים לעבר על ידיך אלא שאמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה. ולא שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא היה ומחמת כיסיפא הוא דעביד הכי. כי הא דקא יתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא עמד רבי חייא ויצא עמדו כולן ויצאו. למחר מצאו ר״ש ב״ר א״ל את הוא שצערתא אבא א״ל ח״ו לא תהא כזאת בישראל. והא שיצאתי הוא כדי שלא

זאָ נעהמע איהן יעמאַנד אין שוטץ אונד שפּראַכע, ער האַבע איהן איינגעפֿיהרט, דאַמיט מאַן ניכט זו שאַנדע קאָמע. ווען דיא ווייזען דאַס שאַלטיאַהר בעשטימ־טען דורפֿטע קיין אונבערופֿענער זוגעגען זיין. זאָ טראַף זיך יעדאָך איינמאַל, דאַס רבי שמעון בן גמליאל זיעבען ווייזען אין דען ראַטהסזאַאַל בעשטעללען ליעס, אום דאַס יאַהר זום שאַלטיאַהר זו מאַכען, אונד אַלס מאַן אין דען זאַאַל טראַט, אַכט געלעהרטע אַנוועזענד פֿאַנד. אָהנע זיך לאַנגע זו בעזיננען שפּראַך ער: דער אונגעלאַדענע ענטפֿערנע זיך! דאַ שטאַנד שמואל, דער קליינע גענאַננט, אויף אונד שפּראַך: איך בין דעריעניגע וועלכער אונאיינגעלאַדען ערשיענען איסט. מיינע אַבזיכט איסט אויך ניכט היער איינע שטימע אַבצוגעבען, זאָנדערן בלאָס אַבצוואַר־טען וויא מאַן איין שאַלטיאַהר בעשטיממט. בעהאַלטע דיינען פּלאַטץ מיין זאָהן, שפּראַך רבי שמעון בן גמליאל, בעהאַלטע פּלאַטץ, דאַ דוא ווירדיג ביזט, דאַס דורך דיך איינמאַל דאַס שאַלטיאַהר בעשטיממט ווערדע. איך וואָללטע בלאָס מיט איינעם בעפֿעהלע דאַס געבאָט דער ווייזען אויפֿרעכט האַלטען. אונד שמואל וואַר ניכט דער אונגעלאַדענע, אַבער עס גינג איהם ניכט איבער'ס הערץ, דאַס יעמאַנד אין דיעזער פֿערזאַממלונג בעשאַמט ווערדע. זאָ היעלט אויך רבי איינסט אין איינער פֿערזאַממלונג פֿאָן געלעהרטען איינען פֿאָרטראַג. יעמאַנד דער געראַדע קנאָבלויך געגעססען האַטטע שטאַנד נאַהע בייא איהם אונד דיעס וואַר איהם פֿערדריסליך, דאַהער שפּראַך ער, זיך אונטערברעכענד: ווער קנאָבלויך געגעססען האַט ענטפֿערנע זיך! דאַ ערהאָב זיך זוערסט דער ווייזע רבי חייא אונד פֿיעלע אַנדערע פֿאָלגטען זיינעם בייאשפּיעלע אונד ענטפֿערנטען זיך. טאַגעס דאַרויף בעגעגנעטע רבי שמעון, זאָהן רבי'ס דען רבי חייא אונד שפּראַך זו איהם: דוא האַסט גע־שטערן איינעם פֿאַטער דורך דיינען קנאָבלויכגענוס אין שאַנדע געבראַכט. איך בין קיין פֿריינד דעס קנאָבלויכס, גאַב רבי חייא צור אַנטוואָרט, איך פֿערליעס אַבער דאַרום זוערסט דען האָרזאַאַל, אום איינען אַנדערן, דאַס זיך זו ענטפֿערנען גע־באָטען וואורדע, ניכט דער שאַנדע אויסגעזעטצט זיין זו לאַססען. אונד דיעזער

החלק השני׃

בדרך ארץ של תלמיד חכם ויש בו שני פרקים׃

(שבא) פרק ראשון׃

בראות רבותינו דעות בני אדם איך הם הסרות ואינם עומדות על בוריין שיבחרו לעצמם הנהגה מדינית בדרך ישרה ויקחו להם המדות שהם יותר הגונות לגוף ולנפש דברו בהם כל אחד כפי דעתו. וכשראה רב אשי להבר התלמוד כתב דברי מוסרים אלו בין הפרקים אגב גררא כדי שילמוד מהם הדרך הטובה כל מי שירצה ללכת בקו היושר. ולפי שהחכמים הם עיני כל ישראל וכל שאר בני אדם משגיחים בהם אם יראו להם מדה גרועה כדי שיעלילו להם תואנה וידברו עליהם דופי על כן הם צריכים להיות פרושים עד קצה אהרון ורחוקים מכל השד. לפי שיהא נקדש שם שמים על ידם בפי כל אדם ויכספו הכל ללמוד תורה וללמדה ויאמרו על לומדיה אשריהם ואשרי יולדתם ויהא שם שמים מתאהב על ידם. כדגרסינן פר׳ יום הכפורים (דף פ״ו) תניא (דברים ו׳) ואהבת את ה׳ אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך וכו׳ כדאיתא בחתימת נר ראשון ובפ״ג של הנהגת לומדי תורה. גם הזהירו רבותינו כי תלמיד חכם לא יהא רגיל אצל עם הארץ כדי שלא יהא

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס בעטראַגען איינעס געלעהרטען. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

נאַכדעם זיך דיא וויזען איבערצייגט האַטטען, דאַס דער פערשטאַנד דעם מענ=שען אַנגעלעהנט איזט, אונד דאַס ער אין דער רעגעל ניכט אַנגעוועגדעט ווירד אום אין דען וועגען גאָטטעס צו וואַנדעלן אונד דעם נאָכסטען געגענאיבער, ווייא עס דיא פראָממיגקייט אונד דער אַנשטאַנד פערהייסט, זיך איינע אַנגעמעססענע שטעללונג צו געבען, זאָ וועהלטען זיא זיך פערשיעדענע פערהאַלטונגסרעגעלן אונד וואָרטע דער אָרטען צו געבען, וועלכע רב אשי, בייא דער צוזאַממענשטעללונג דעס תלמוד׳ס געפליססענטליך מיט אויפגענאָממען האַט, דאַמיט יעדערמאַן דיעזע וועגע קעננע אונד זיא זיך צו איינען מאַכע. דאַ יעדאָך דיא געלעהרטען, דיא אויגען דעס פאָלקעס גענאַננט, יעדעס פאָלק אויסער דיעזען זאָללען, זאָ מיססען זיא זיך מעהר אַלס יע=דער אַנדערע פאָר איבלער נאַכרעדע אין אַכט נעהמען. זיא האַבען דאַהער נור בעזאָנדערן אויפגאַבע יעדען אַנשטאָס, יעדע איבלע נאַכרעדע פאָן זיך פערן צו האַלטען, דאַמיט דער נאַמע גאָטטעס דורך זיא געהייליגט ווערדע אונד זיא נאַכאַהמער איהרעס טוגענדהאַפטען פינדען, דאַמיט עהרליך דורך איהרען איינפלוס דער נאַמע דעס העררן געליעבט אונד געהייליגט ווערדע, ווייא געשריעבען ווירד דער פערז: „דוא זאָללסט ליע=בען דען עוויגען, דיינען גאָטט“ דערמאַהנען, דאַס ער דורך דיך געהייליגט ווערדע. דער געלעהרטע, לעהרען דיא וויזען, זאָללטע מיט קיינעם געוועהנליכען מאַננע אומגאַנג, אום דאַדורך ניכט פאָן זאָלכען צו פערליערען. אויך וואַרטעטע ער ניכט אונאיינגעלאַדען אין געזעללשאַפט דער לעהרער, איזט ער נון איינמאַל וואַרטעטען.

מסוכנים למי שאינו בקי בהרכבתם ובטבע החולה ובזמן החולי. גם יש רפואות טובות להחזיק האיברים לגוף האדם החלושים באבנים טובות ומרגליות וזהב וכסף והקב"ה ברא כנגדן דשאים ועשבים לרפואת הדלים אם יבא רופא שיכירם. ויש רפואות אחרות במינים אחרים רבים. כלל הדברים הטובה שברפואות היא ההנהגה במאכלים דקים וקלים הנאותים להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחוקתו קודם שיבא לידי חולשה ואל יכנס לסמנים שקצתם הם הממיתות זולתי בחלאים הכבדים שהם צריכים לו על כל פנים. והטובה שבכלם היא שמירת הבריאות אשר היא התרחק האדם מהמאכלים והמשקים הגסים והכבדים המסבבות החולאים וגם מהרבות מהמאכלים והמשקים אף על פי שהם קלים לפי שמרבים בם עפושים בבני מעים וגורמין להם סבות ומקרים לבא לידי חלאים. וכשיהא זהיר בדברים אלו אל יצטרך לרופא זולתי אם יהיה לו טבע רעוע ואם יצטרך לו אף על פי שהתירו לשאול ממנו עצה יתפלל לפני השם יתברך ויצעק ויתחנן לו והוא ישמע תפלתו. וגם ילך אצל חכם שיתפלל בעדו כדגרסינן במסכת בתרא פרק יש נוחלין (דף קט"ז) דרש רבי פנחס בר חמא כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנא' (משלי ט"ז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה. ועל כלם ישים אדם כל בטחונו בבורא עולם אשר בידו לשמור הבריאות ולרפאות החולאים כמו שנא' (שמות ט"ו) אני ה' רופאך:

ספרען אַלס ניטצען. זאָ גיעבט עס אויך ווירקזאַמערע אויס דען שטיינען מעטאַללען אונד דען טהייערסטען שטיינען געבילדעט, דיא נור שטאַרקונג דעס ערטראַגזעטטען קאָרפערס דיענען. דאַמיט אַבער אויך דען אַרמען אָהנליכע נור קראַפטיגונג דיענען. האַט דער געהייליגטע קרייטער געשאַפפען, דיא דיעזעלבע שטאַרקונגסקראַפט ענטהאַלטען, אַבער ביים ווייטעם בילליגער אונד פיר זיא לייכט צו בעשאַפפען זינד. פערנער גיעבט עס נאָך אַנדערע אייסערע מיטטעל אַלס אַדערלאַסס אונד שראַפּען. יעדאָך בעשטעהט דיא בעסטע געזונדהייטספפלעגע דאַרין, לייכטע שפייזען אונד נור אין געריגגעם מאַאַסע צו געניעסען, זאָ וועהר אַלס מעגליך דער קרייטער צו ענטהאַלטען, דיא דיא מיננערע היטצע פערמעהרען, אויסער וועו זיא נור בעזייטיגונג איינער איינגעוואורצעלטען קראַנקהייט דיענליך זינד. פאָר דעם גענוס שווערער שפייזען נעהמע מאַן זיך וועהר אין אַכט אונד זעלבסט מיט לייכט פערדוילכען שפייזען אונד געטראַנקען איבערלאַדע מאַן דען מאַגען ניכט, דאַן ווירד מאַן דעם אַרצטעס וואָהל ניכט בעדירפען. אונד זעלבסט וועו דער קאָרפער פאָן איבערמאַסיס שוואַכליכער נאַטור אונד פאַסט אימאמער קראַנקליך איזט, זאָ זעטצע מאַן דאָך, טראָטצדעם דאַס עס געשטאַטטעט איזט דען אַרצט צו ראַטהע צו ציהען, בעזאָנדערס זיין פערטרויען אויף גאָטט אונד פלעהע איננבריננסטיג צו איהם, דען ער איזט דער העדר דער היילקראַפט. רבי פנחס בר חמא לעהרט: ווער איינען שווערדאַניעדערליעגענדען קראַנקען אין זיינעם הויזע האַט, געהע צו איינעם בעקאַנטען פראָממען, דאַס ער פיר דיעזען קראַנקען צו גאָטט ביטטע. — יעדענפאַללס זעטצע דער מענש זיין פערטרויען אויף דען שעפּפער דער וועלט, אין דעססען מאַכט עס ליעגט זיינע געשעפפע צו טעדטען אונד דיא קראַנקען צו היילען, וויא עס אויך הייסט: „איך, דער עוויגע, בין דיין אַרצט“.

המקרים והוצרכו לרפואות בני אדם שהם כמשמשים באפלה גוזרין על הסתום מן העין בבחינות ונסיונות ואף על פי שאמרו הרופאים הנסיון סכנה. וסמכו לזה סמך מן ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות. ודברו בדברי רפואות שהם נחלקים לכמה פנים יש רפואות אשר הם בדברי לחש והם קלים מכולם ועל כן נכתבו קצתם בתלמוד אבל עתה אין שום אדם בקי בהם ובשמותיהם. ויש רפואות כתובים בתלמוד בדברים טבעיים ויש אחרות בדברים שהיו יודעים ומכירים בהם שהם סגולות לרפאות חולים ידועים. ואחר כך נתחדשו באומות רופאים שלא השיגו בדברי לחש וגם לא בדברים שהם סגולות בלתי מעט מזער לפי שלא קבלים מרביתם אלא שהיו בקיאים בחכמת הטבע ובמלאכת הרפואה שהוא ענף ממנה ובחרו לכתוב דברים הטבעיים. והם בראשונה רפואה בהרגל מאכלים דקים וקלים והנהגות טובות ואם לא יכלו לרפאתו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים ואם לא שיתן לו מהסמים האחרים אפי' הם

טרויסן. אונד דאמיט דיא אורפאליטען קיינעס נערברעכליכען טטאב, דאס פארלטע אונד רעמספן אעדיקאמענטען, אאנדערן נור דעם געהייליגטען פערטרויען ואללען, האבען דיא וויזען דאס בוך איבער פארנייאק נדס, דאס איבערפליסיג וואר, גאנץ בעזייטיגט. נאכדעם אבער דיא אורפאליטען זיך דער זינדע פריין געגעבען אונד דיא ווגע איהרעס טאטפערס פערלאססען האבען, גאב גאט זיא הין יעדעס נופאלל אונד אונפאלל, וואדורך זיא דער הייליאיטטעל אונד דער ארלטע בעדורפטען, דיא אבער עבענזא ווי בלינדע נאך דעם נעבעל הערומאפיהלען, אום דיא קראנקהייט צו ערקענ-נען, טראטנדעם דאס זיא וואהל וויססען, וויא געפאהרליך אפט דערלייא ערקעננוננגס-פערזוכע זינד. דאהער האבען דיא וויזען זא פערטיפערטיגטע הייליאיטטעל פיר זא אאניגפאכע קראנקהייטען אים תלמוד אנגעגעבען, וואדוגטער איין גערינגער טהייל זיאמפאטהעטישע קורען זינד, וועלכע דארין בעשטעהען, פעראיטטעלסט איינעס טערוכע, אדער איינעס געבעטעס דיא קראנקהייט צו היילען. יעדאך גיעבט עס יעטצט פאסט גאר קיינע קעננער דיעזער ארט הייליקונסט אעהר. אנדערע אים תלאוד בעטריעבענען איטטעל זינד נאטירליכע איטטעל, אונד ווידער אנדערע זינד ווניגער נאטירליך אבער ביים דיעזער אונד יענער קראנקהייט פינדען זיא איהרע ריכטיגע אונפאהלבארע אנוועגדונג. נאכדעם אבער דיא פרנייאוויססענשאפט אויך אונטער אנדערע נאטיאנען בעטרעכטליכע גייסטער פאנד, דיא נור וועניג פאן איהרעס לעה-רערן אין זיאפאטהעטישען קורען איינגעווייהט וואדען, ריכטעטען זיא איהר הויפט-אויגענאערק אויף דיא נאטור אונד דערען ערטייונגען אונד דיא ארנייאיטטעל, דיא נום טהייל, אויסער דענען אים תלאוד, אים אונליף ווארען, אונד זא זאאאעלטען זיא פערבונדען איט איהרען איינענען ערפאהרונגען פילע טרפפליכע איטטעל אונד פאס-טען זיא אין איינעס ווערקע צואאאען. איהרע אויפגעשטעלטען הויפטרעגלען זינד פאלגענדע, דאס אאן זיך פאן לייכטפערדויליכען אונד דינכאך נאהרהאפטען שפייזען געוואהנע. איט איינע איינגעטרעטענע פערהארטונג אויך דאדורך ניכט צו בעזייטי-גען, זא ווירד דיעזעלבע איטטעלסט קליסטירע אונד איין אויס פערטיערענען ביטטערן קרייטערן בערייטעטער טראנק געוויס בעזייטיגט. יעדאך אום ביים אנפערטיגונג דעס טראנקעס בעזאנדערס אויף דיא בעשאפפענהייט דעס קערפערס אונד דאס אלטער דעס קראנקען גענויא ריקקזיכט גענאאאען ווערדען, זא מוסט קאן דערזעלבע אעהר

לדיר (דף ס׳) תני רבנן דבר בעיר כנוס רגליך שנאמר (שמות י״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו׳ ואומר (ישעיה כ״ו) לך עמי בוא בחדרך וגומר ואומר (דברים ל״ב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. מאי ואומר וכ״ת ה״מ בלילה אבל ביממא לא ת״ש לך עמי וגומר וכ״ת ה״מ היכא דליכא אימה בגואי אבל היכא דאיכא אימה מגואי אימא כי נפיק ויתיב ביני אינשי בציבתא טפי מעלי ת״ש מחוץ תשכל חרב וגומר אף על גב דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבה כי היה הוי כי האי גוונא היה סכר כוי דביתיה שנאמר (ירמיה ט׳) כי עלה מות בחלונינו וג׳. תנו רבנן רעב בעיר פזר רגליך שנאמר (בראשית י״ב) ויהי רעב בארץ וירד אברם וגומר ואומר (מ״ב, ז׳) אם אמרנו נבוא העיר וגומר. מאי ואומר וכ״ת ה״מ היכא דליכא ספק נפשות אבל היכא דאיכא ספק נפשות לא ת״ש (שם) אם יחיונו נחיה. תנו רבנן דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרך כיון דיהבא ליה רשותא מסגי בהדיה. שלום בעיר אל יהלך אדם על צידי דרכים מפני שמלאך המות בצידי דרכים כיון דלית ליה רשותא מחבא חבויי ומסגי. תנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם לבית הכנסת יחידי מפני שמלאך המות מפקיד שם כליו. והני מילי דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו שם עשרה. תנו רבנן כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר כלבים שוחקים אליהו הנביא בא לעיר וה״מ היכא דליכא נקבה בהדייהו. גם דברי מוסרים אחרים הכתובים בתלמיד אין צריך לחזור ולכותבם בנר זה של דרך ארץ שכבר הם כתובים למעלה כל אחד במקומו הראוי:

(שכ) פרק שביעי.

רופא חנם הוא מעלה ארוכה ומרפא להולכים בדרכיו ועוסקין בתורתו ובוטחים בו ואינם צריכין רפואה אחרת כל זמן ששמים בטחונם בו. ועל כן גנזו ז״ל ספר רפואות כדי שיבטחו ישראל בחסד המקום ב״ה ולא על משענת קנה רצוץ. אבל לאחר שחטאו ישראל והלכו בקרי עזבם בידאם אצל

אויסגעלייטעט אין עגיפטען געבאָטען: „עס געהע ניעמאַנד אויס זיינעם הויזע״. אויך לעהרען דיא ווייזען: ווען הונגער אין איינעם אָרטע אָדער לאַנדע איזט, זאָ פערלאַססע מאַן דאַס, וויא עס אברהם געטהאַן האַט. פערנער לעהרען דיא וויי־זען: ווען דיא הונדע הייַלען, זאָ איזט׳ס איין צייכען, דאַס דער טאָדעסענגעל אין דיא שטאַדט איזט געקאָממען, ווען זיא אבער פריינדליך בעללען, זאָ איזט עס איין צייכען, דאַס דער פראָפעט אליהו אין דער שטאַדט געקאָממען איזט, אונד לעטצ־טערעס איזט נור אַנצונעהמען, ווען קיינע טהיערע אונטער איהנען איזט.

זיעבענטעס קאַפּיטעל.

איין אונענטגעלטליכער אַרצט איזט דער הערר דענען, דיא אין זיינע וועגע וואַנ־דעלן, אין זיינער תורה זיך בעפלייסיגען אונד אויף איהן איהר פערטרויען זעטצען. זיא בעדירפען קיינעס אַנדערן אַרצטעס אונד היילמיטטעלס זאָ לאַנגע זיא נאָטט פער־

שיפורא ושמתיה. אתא לקמיה א"ל כי אותבוה ניהלה באודניה דההוא גברא
מאי ח"ל למעבד. א"ל אפילו הכי באתרא דשכיחי רבים למה לכו למיתב.
אמר ליה זיל שלים א"ל ליקבע לי מר זימנא דמייתינא דמי קבע ליה זימנא
ולא אתא בזימנא. כי אתא א"ל אמאי לא אתית בזמנך א"ל כל מידי דצייר
והתים וכייל ומני לית לן רשותא למישקל עד דאשכחיניה מידי דהפקרא.
אמר אביי מה"א האי דשדי מיא מפים הצבא היא משום ציבתא עד דאמר
לי מר משום דאיכא מים הרעים. ההוא בר שיראה דהוה בי רב פפא אזיל
לאתויי הצבא דמיא מן נהרא איעבב כי אתא חזא דהוו שדי מיא מפומא
דהצבא אמר אי הוה ידענא דעבדיתו הכי לא איעכבית. וגרסינן נמי בפרק
ג' שאבלו (דף נ"א) אמר ריב"ל ג' דברים שח לי מלאך המות אל תכנס יחידי
לבית הכנסת שאין מלמדין בה תינוקות מפני שאני שרוי שם ומפקיד כלי
שם. ובזמן שדבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך אלא מן הצד ובזמן
ששלום בעיר אל תלך מן הצד אלא באמצע. ואל תעמוד בפני הנשים בשעה
שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהם ויש לי רשות להבל. מאי
תקנתיה אי איבא נהרא ניעבר ואי איבא דרבא אחרינא ניזיל. ואי איכא
אגידא ליקום אחורי ואי לא נהדר לאחורי מאה גרמידי ואי לא לימא ו' זימני
יגער ה' בך השטן עד דהלפיה מיניה. וגרסינן במסכת קמא פר' הכונס צאן

אירקליך, יעדאך בשטעטיגטע ער זיינע טהאט דאדורך, דאס דיא טראגער דאס
מהערע פאס איהם אין'ס אהר געגאסען האבען, דאהער וואר ער גענעטהיגט
אבצוזיטצען. נון, שפראך רב אשי, דא דוא קיין רעכט האסט דאס פאלק צו
נעהמען ווא לייטע געהען, זא ביסט דוא אויך פערפפליכטעט דיעזען לייטען דען
שאדען צו פערגוטען. איך בין אבער יעטצט ניכט בייא געלדע, שפראך דער דאמאן,
געוואהרע איר איינע פריסט; אונד זיא ווארדע איהם געוואהרט. נור בעשטימ־
טען זיי פריסטען פיר יעדאך ניכט, זאנדערן איינגע טאגע שפעטער. ווארום האסט
דוא דען טערמין ניכט איינגעהאלטען? פראגטע רב אשי. דאס קאמט דאהער,
אנטווארטעטע דער דאמאן, וויל וויר ניכט געוויססען קאננען איבער פערטאגעס־
נעס, פערוויגעלטעס אדער געצאהלטעס געלד, איך וואר דאהער גענעטהיגט ווייט
הערומצוזוכען, בעפאר איך בייא יעמאנד אונפערטאסטעטעס אונד צוגלייך אונגעצאהל־
טעס געלד פאנד. — פאן דעם וואסער, וועלכעס מאן טרינקען וויל, זאלל מאן, וויא
אביי לעהרט, בעפאר מאן טרינקט, ערסט עטוואס אבגיסען. רבי יהושע בן
לוי בעריכטעט: דער טאדעסענגעל האט איך פאלגענדעס געלעהרט: געהע ניכט
אליין אין איינע שולע היניין, ווא קיין לעהרער זיינע שילער אונטעררייכטעט, דא איך
איינע אהרגערעטהע דארין בעוואהרע אונד זעלבסט דארט איך אויפהאלטע.
הויזט דיא פעסט אין דער שטאדט, זא געהע ניכט אין מיטטען דער שטראסע זאנ־
דערן אויף דעם בירגערשטייג; יעדאך אין צייטען דער רוהע אונד דעס פריעדענ'ס
געהע נור אין מיטטען דער שטראסע. קעהרסט דוא פאן דער בעשטאטטונג איי־
נער לייכע צוריק, זא מענגע דיך ניכט אונטער דיא פרויען, זאנדערן האלטע דיך זא
פיעל אלס מעגליך פאן איהנען פערן. דיא וויזען יעדאך לעהרען: נור זייט איינער
פעסט ענטפערנט מאן זיך ניכט אויס זיינער בעהויזונג, דען זא ווירדע אויך דען

ממאי מפחיד. ידא אאוסיא דרגא לפחדא. ידא אפיתא דרגא לשינתא. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק במה אשה יוצאה (דף ס״ב) אמר רב אמי שלשה דברים מביאין לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו ערום וכו׳ כדאיתא לעיל. וגרסינן נמי במסכת חולין פר׳ כל הבשר (דף ק״ה) אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי אארעא משום זוהמא היא עד דאמר לי מר משום דשריין רוח רעה עלייהו. אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שקלי מידי מפתורא כי נקיט איניש כסא בידיה שמא יארע דבר קלקלה בסעודה הוא עד דאמר לי מר דקשה לרוח צרדא. וה״מ מישקל ולא מיהדר אבל מישקל ומיהדר לית לן בה. מר בר רב אשי קפיד אפילו אסיתא ובוכנא דתבלי דמידי דצריכי לסעודתא נינהו. אמר אביי מריש הוה אמינא האי דכנשי נשוורא משום מנקרותא הוא עד דאמר לי מר משום דקשי לעניות. ההוא גברא דהות קא מהדר בתריה שרא דעניות ולא הוה יכיל ליה משום דהוה זהיר בנשוורא טיבא. יומא חד אכל נהמא איזבלי אמר השתא אשכחתיה דיבילנא ליה בתר דאכיל אייתי מרא ומחפרא שקלינהו ואזיל שדינהו במיא. שמעיה דקאמר וי לי דאפקיה לההוא גברא מביתיה. ואמר אביי מריש ה״א האי דלא שתינא אופיא משום מאיסותא הוא עד דאמר לי מר משום דקשי לכרסם. משתייא קשי לכרסם מינפה ביה קשי לרישא. מרחייה קשי לעניותא מאי תקנתיה לישקעיה שיקיעה. ואמר אביי מריש ה״א האי דלא אכלי מידי דנפל מפתורא לארעא משום דמאים עד דאמר לי מר דקשה לריח הפה. לכרסם דחמרא שיכרא דשיכרא מיא דמיא לית ליה תקנתא. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא. אמר אביי מה״א האי דלא אכלי ירקא מבישא דאסר גנאה משום דמתחזי כרעבתנותא עד דאמר לי מר משום דקשי לכשפים. אמר אביי מה״א האי דלא יתבי תותי מרזיבא משום שופכין הוא עד דא״ל מר משום דשארו מזיקין תותייהו. הנהו שקילאי דהוו דארו חביתא דחמרא בעו לאיתפוהי איתבוה תותי מרזיבא ואיפקע אתו ואמרו ליה לרב אשי אפיק

בלוטעט אלס ביזהער פערמוטהעכטען). ווער זיין הויפט אזגט אויף דער העגד רוהען לאסט, פיהרט היינפיגען טאדעל הערבייא. אביי פראגטע: פריהער ווער איך דער איי נונג, דאס מאן דארום איינע נור פערדע געפאללענע טפייזע ניכט ווידער אויפהעבט אונד געניעססע, וויל עס אונאנשטענדיג איזט, איך האבע יעדאך שפעטער ערפאהרען, דאס דער גענוס זאלכער שפייזע דען מטהעם איבעלריעכענד מאכט. איינע זאמט טראגער ומצנטען, אוס ויך צו פרהאלטן איהרע לאסט, איין פאס איט ויין, אונטער איינער דאכרינגע בעהוטזאם ניעדער אונד ויעהט, אס צערטפרטנג. דא ויא היער דען איינפלוס איינער איבערנאטירליכען מאכט פערמוטהעטען, גינגען ויא צו רב אשי אונד פראגהטען איהם דיעזען טרויריגען צופאלל. דיעזער בעפאהל דעם טהאטער, איינען דאמאן, איט פערדראהונג דעם באננעס, פאר געריכט צו פרטיינען אונד ער ערטיילען

קטב מרירי תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד דבתר טיהרא דקמי טיהרא קטב מרירי שמיה ומיחזי בחיש והדר כבדא דבמבא. ובתר טיהרא קטב ישוד צהרים שמיה ומיחזי בקרנא דעיזא והדר כנפיא. אביי הוה קא שקיל ואזיל רב פפא מימיניה ורב הונא משמאליה חזייה לההוא קטב מרירי דקאתי להדי שמאליה אהדריה לרב הונא מימיניה ולרב פפא משמאליה אמר ליה רב פפא ואנא מאי אעביד א״ל את שעתא קיימא לך. ומתקיפת תמוז עד ט״ז באב ודאי שכיחי ומשיתסר ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי. ומשתכחי בטולא דהצבא דלא הוי גרמידא בטילא דצפרא דלא הוי גרמידא ובטילא דפניא דלא הוי גרמידא ועיקר בטילא דבית הכסא. אמר רב יוסף הני תלת מילי יהבי עוורונא לנהירא מאן דסריק ביבשתא ושתי טיף טיף וסאים מסאני אדמתני כרעיה. תלא להמא בביתא קשה לעניותא ולא אמרן אלא ריפתא אבל בשרא וכוורי לית לן בה. והיינו דאמרי אינשי תלא לסלתיה תלא למזוניה. פארי בביתא קשה לעניותא. נשארה בביתא קשה לעניותא. בלילי רביעיות ובלילי שבתות שרו מזיקין עלייהו. שרא דמווני נקיד שמית ונקוד קרו ליה. שרא דעניותא נביל שמיה ונביל קרו ליה. צעיא אפומא דהצבא קשה לעניותא. משתי מיא בעיצא קשה לשרוקתי. אבל תהלי ולא משא ידית מיפחיד תלתא יומי. דמסובר ולא משא ידיה מפחיד שבעה יומי. דשקיל מוייה ולא משא ידיה מפחיד תלתא יומי. שקיל טופריה ולא משא ידית מפחיד חד יומא. דמשא רישיה ולא משא כרעיה מפחיד חד יומא ולא ידע

וטהר אין אַכֿט צו נעהמען; דער איינע הערירט פֿאָראיטטאַגס אונד הייסט קטב מרירי אונד דער אַנדערע אים נאַכֿמיטטאַג אונד הייסט קטב ישוד צהרים. פֿאָן דער זאָננענווענדע דעס אָנפֿטעס תמוז אַב, ביז צום זעכֿצעהנטען דעס אָנאַטעס אב טווירקט אין דער רעגעל דער ווירבעלווינד אויף דען טטראַסען, פֿאָן דא אַב אַבער אויט זיין ערטיינען אַבוועכסעלנד. דעססען געוואָהנליכער אייפֿענטהאַלטסאָרט איזט דער נאָך ניעדריגסטטהענדע עפֿייא, אָדער ער ווייזט אין דען אַבענדסטטען דער געביירע, דיא אַבגעזאָנדערט טטעהען. רב יוסף זאַהרט, דרייא דינגע אַכֿען דען אפּגטען בלינד, נעמליך: ווען ער טטעטס זיין האַאר טראָקקען קעמאט, פֿערנער, ווען ער דיא פֿאָן איינעם וואַססערפֿאַס הערונטריפֿענדען טראָפֿען אויפֿטלירפֿט אונד ענדליך ווען ער אויף דיא עבען געוואַטענען פֿיסע דיא טוהע אנטטעקקט, בעפֿאָר ער זיא ריין אַבגעטראָקקנעט האַט. ברויט אין קאָרב געלעגט אונד אין דער לופֿט געהיררט בריגנט אַרמוטה. היערפֿאָן קאָמט אויך דאַס טפריכֿוואָרט: דאַס ברויט אין דער לופֿט, דאַס געלד אין דיא גרופֿט! פֿיטע אונד פֿלייט אין דער לופֿט טראָקקנען איזט געסטאַטטעט. ברעזאַמען אים הויזע לייכֿטזינניג הערומגעטטרייט (דאַס גערינגע ניכט אַכֿטעט) בריגנט אַרמוטה אינ׳ס הויז. ווער זיך דאַס האַאר בעטניירעט אונד זיך ניכט גלייך וואַטט, טרעקקט דאַרויף דרייא טאַגע. ווער נור מרמר לאַסט אונד זיך ניכט גלייך וואַטט, טרעקקט זיעבען טאַגע, אונד ווער זיך דיא נאַגעל בעטניידעט אַהנע זיך גלייך צו וואַטען, טרעקקט איינען טאַג (וויל דאַס האַאר, דאַס בלוט אונד דיא נאַגעל, דיא איט דעם גאַנצען קאָרפּער פֿערבונדען זינד, דורך דערען אַנטפֿערנונג פֿאָן דעאוסלבען איינע בלוטאויפֿרעגע, איינע אנטלערע נירקולאַטיאָן דעס

טולא דבנדא טולא דתאנה טילא דפרחא טילא דורדתא ואיכא דאמרי אף טולא דארבא וטולא דערבתא. כללא דמילתא כל דנפיש ענפיה קשי טיליה. וכל דקשי סילויה קשי טיליה בר מכרמישא דאע״ג דקשה סילייה לא קשה טוליה. דאמרה ליה שרתין לבר פרהין איזדהר מסילייה דכרמיש דאיהו קטיל ליה לאביה ולדידך קטיל ליך. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דפריש מכולהו טולי דבי פרחי. רוחי דבי ורדתא שידי דבי איגרי רשפי למאי נפקא מינה לקמיעה. האי דבי פרחי בריה בפני עצמה היא שאין לה עינים למאי נפקא מינה לגווי לה. זימנא חדא אזל ההיא צורבא מרבנן קא מפני בי פרחי שמע דקא אתו עילוייה וגזי לה כי אזלא נפלא אדיקלא דבקיה לדיקלא צווח דיקלא ופקעא איהי. אמרי לבי ורדתא שידי האי ורדתא דסמיכא למתא לא פחתא משיתין מיני שדים למאי נפקא מיניה למכתב קמיעה. ההוא בר קשא דמתא דאזל ואיפנא תותי ורדתא דהוה סמיכא למתא ואיתזק. אתא ההוא מרבנן דלא הוה ידע דורדתא דסמיכא למתא לא פחיתא משיתין מיני שידי. כתוב ליה קמיעה להד שידא. שמעינהי דקא תלו חינגא בגווהי וקא משרא ואמרו סודריה דמר מרבנן בדקינן ביה במר ואפי׳ ברוך לא ידע. אתא ההוא מרבנן דהוה ידע דבי ורדתא לא פחיתא משיתין מיני שידי כתב ליה קמיעה לשיתין שידי שמעינהו דקא אמרו דלו מינייכו מהכא דלא ניקטול מינייכו. דבי אגרי רשפי למאי נפקא מינה למכתב קמיעה.

בייאע איינעם גאַרטענס. רב אַשי בעריכטעט, דאַס ער אויגענגייגע וואַר, וויא רב כהנא יעדעם שאַטטען איינעם בויאעס אויסוויך. דען אויך איינעם בליטהענרייכען בויאע, וואָ נאַהם מאַן פאַן, ניסטען באָזע גייסטער (וואַהרשיינליך דיא בעטייבענדע דיפֿטע); איין צווייגענרייכער בוים איזט דער אויפענטהאַלטסאָרט דער דאַאמאָנע, רשף גענאַננט.*) דיא גייסטער דעס בליטענ־בויאעס האַבען קיינע אויגען, דעס־וועגען קאַן מאַן זאָר איהנען פֿליעהען, איין וויזענשילער ועטצטע זיך איינמאַל נייע־דער אונטער זאָוך איינעם בויאע, דאַ אערקטע ער, וויא דיא גייסטער איבער איהן הערנידפֿאַללען בעמעכטיגטען, אונד ער איילטע פֿלוגס דאַפֿאָן; דער איהם נאַכשווירענדע גייסט שטאָלפערטע איבער איינע וואורצעל אונד קאַם אום, אַבער אויך דער בוים פינג אַן צו פֿערדאָררען. מאַן מוס זיכפֿן דיא פֿערטיערענגא אַרטען גייסטער אונד דאַאמאָנע גענויא בעצייכנען אונד בעטרייבען צו קאָננען, אום גסגען איהרע בעטאָ־דיגונגסווכט טיטצענדע אַמולעטטע אַנצופֿערטיגען. זאָ הייסען דיא גאַרטענגייסטער רטון. זאָ האַט מאַן זיך אויך פֿאָר דען צוויא גייסטער (ווירבעלווינדע,)

*) דאַס אויך דיא צווייטערנדען אונד זינגענדען פֿאָגעל רשף גענאַננט זינד איזט קיינעם צווייפעל אונטערוואָרפען. איין איינער צייט וואָ דער אַסקעטיסאוס צור זיטטענלעהרע זיך אויסגעבילדעט האַטטע, אונד גייסט אונד געזאיטה גלייכזאַם איט בעטלאַג בעלעגט וואורדע פיר דאַס בעטטאָנדיגע רינגען אונד זעהנען נאַך איינער וועלט פֿאָלל דעס טאָנען אונד ליעבליכען, קאַן עס קיין וואונדער נעהאען, ווען דאַרויף היגגעאַרבייטעט וואורדע יעדע נאַטורגענעה־ליכקייט איין באָזע גייסטער אונד דעאָנע אומצוואַנדעלן. בייא איינינען נאַלרעיקען יעדאָך איזט דאַס נאַטירליכע אונד וואַהרע לייכט הערויסצופינדען.

דער איבערזעטצער.

יקימנה. הני בי תרי דמצעא להו אשה נדה אם תחלת נדה היא הורגת א׳ מהם ואם סוף נדה היא מריבה נעשית ביניהם מאי תקנתיה נפתח באל ומסיים באל אי נמי נפתח בלא ומסיים בלא. הני תרתי נשי דיתבן באורחא בפרשת דרכים ומכוינן אפייהו להדדי הנך ודאי בכשפים עסקי מאי תקנתיה אי איכא דרכא אחרינא ניעול שם ואי איכא פתחא ניעול בגוה. ואי לאו אי איכא נהרא נעבריה. ואי איכא איניש אחרינא בהדיה לינקוט בידיה וניחלפי. ואי לא נימא הכי איגרת אזלא אוסיא בלוסיא מתקטלין בחיק קבל. האי מאן דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה איזהו דקדים ומשמש אחדא ליה רוח זנונים. מאי תקנתיה לימא הכי (איוב י״ב) שופך בוז על נדיבים וגו׳ ויתעם בתוהו לא דרך. אמר רבי יצחק מ״ד (תהלים כ״ג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע זה הישן בצל דקל יחידי ובצלה של לבנה. בצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפל טולא דחבריה עילוייה אבל נפל טולא דחבריה עילוייה לית לן בה. ובצלה של לבנה נמי לא אמרן אלא במערבא אבל במדינהא לית לן בה. והני מילי בשדה אבל בחצר אף על גב דנפל טולא דחבריה עליה חיישינן. תניא נמי הכי הישן בצל דקל יחידי בחצר דמו בראשו. מאי איריא בחצר אפילו בכולי עלמא נמי אלא לאו ש״מ אף על גב דנפל טולא דחבריה עילוייה חיישינן. האי מאן דמפני אגידרא דדיקלא אחדא ליה רוח פלגא. האי מאן דמסגי רישיה אגידרא דדיקלא אחדא ליה רוח צרד׳. האי מאן דפסע אדיקלא אי מיקטל קטיל אי אעקר מתעקר ומאית ולא אמרן אלא דלא מנח כרעיה עילוייה אבל מנח כרעיה עילוייה לית לן בה. חמשה טולי הווין טולא דדיקלא יחידאה

ניטע ריטוע ווסזען גוויססען זיך ניכט דורכגעהען לאַססען.*) רבי יצחק בעווייזט אויס דעם פסוק: „ווען איך אויך גינגע אים טהאַלע דער טאָדעסשאַטטען, זאָ פירכטע איך ניכטס באָזעס, דען דוא ביזט בייא מיר“ (תהלים כ״ג, ד׳.), דאַס היערונטער דיא שאַטטען פיעלער דאַטטעלבייאמע אויף דעם פעלדע צו פערשטעהען זייא; דאַס שלאַפען אים שאַטטען איינעס דאַטטעלבוימעס אויף דעם פעלדע אַבער איזט יעדענפאַללס געפאָהרליך, זאָ אויך דאַס שלאַפען אים שאַטטען פיעלער דאַטטעל;

---

*) היער איזט איין בעטראַכט צו ציעהען, דאַס דערלייא זענטענצען פיר איין הייסעס קלימא בערעכנעט זינד אונד נור איין זעהר וואַרמען געגענדען איהרע אַנוועננונג פינדען. דער ליכט איין שאַללוואַטה פערפאַללענדע הונד, דאַס רוהע טיקקישע טוויין, דיא איין הייסען איססיג פענעטירענדען לאַנדערן איט געפאַהרליכען גיפטע אויסגעריסטעטע טהאַנגע, וועלכע אויף איהרע בייטע לויערנד זיך אונטער דען דיקקען בלאַטטערן דער דאַטטעלפאַלמע פערבאָרגען האַלט אונד ענדליך דיא ליכט אויפצורעגענדע פאַנטאַזיע דעם מאַננעס דורך דאַס ערשיינען איינער וועיבליכען געשטאַלט. זינד ליטער געגענשטאַנדע פאַן וועלכען ענטפערנט זיך צו האַלטען דיא ווייזען איט רעכט לעהרען. דען איס טעקסטע אַנגעפיהרטען פערזען, האַלס אַנצ צווענדענדע איטטעל, איינע דאַסליכאַנעללע ערקלאַרונג צו געבען, וואַרע צו געוואַגט; נור זאָ פיעל ווילטעט הערפאָר, דאַס דאַזיט בעאַבזיכטיגט ווירד שטעטס אויף דיא אַללמאַכט גאָטטעס אַל, דיא דעם מענשען איין יעדער דראָהענדען געפאַהר שוטץ געוואַהרט, צופערזיכטליך זיין פערטרויען צו זעצען. דער איבערזעטצער.

מדברי הכשוף. וכן דרשו (דברים י״ח) מלא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות. וע״כ כתבו במסכת שבת פר׳ המוציא יין (דף פ״א) ובמסכת חולין פר׳ כל הבשר (דף ק״ה) רב הסדא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי בארבא אמרה לה ההיא מטרוניתא אותבן בהדייכו ולא אותבוה אמרה איהי מילתא ואסרה לארבא אמרו אינהו מילתא ושריוה. אמרה להו מאי אעביד לכו דלא מקנהיתו בהספא ולא קטליתו כינא אמנייכו ולא שלפיתו ירקא ואכיל להו מבישא דירקא דאסר גינאה. וגם הורו לנו דרך לשמור מכל הדברים המזיקין. כדאמרינן בפרק ערבי פסחים (דף קי״א) אמר ריש לקיש ד׳ דברים העושה אותם דמו בראשו ואלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולין והעובר על מים שפוכים ואפילו ששפכתן בתו לפניו. הנפנה בין דקל לכותל לא אמרן אלא דלא הוי בינייהו ד׳ אמות אבל הוי בינייהו ד׳ אמות לית לן בה. וכי לית ליה ד׳ אמות לא אמרן אלא דליכא דרכא אחרינא אבל אית ליה דרכא אחרינא לית לן בה. והשותה מים שאולין לא אמרן אלא דשאלינהו קטן אבל שאלינהו גדול לית לן בה. ולא אמרן דקטן שאלינהו אלא בשדה אבל בעיר לית לן בה. ובשדה לא אמרן אלא מים אבל חמרא ושכרא לית לן בה. והעובר על מים שפוכים לא אמרן אלא מים דלא אפסקינהו בעפרא או ברוקא אבל אי איכא חד מינייהו לית לן בה. והני מילי היכא דליכא למיחש לכשפים אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים אף על גב דאיכא כולי האי חיישינן. ההיא גברא דהוה רכיב חמרא וסיים מסאני גמוד מסאניה ולקי בברעיה. תנו רבנן ג׳ אין ממצעין אותן ואין מתמצעין ביניהם הכלב והדקל והאשה ויש אומרים אף החזיר וי״א אף הנחש. ואם ממצע מאי ליעביד אמר רב פפא נפתח באל וניפסיק באל. (במדבר כ״ג) אל מוציאם וגומר עד מה פעל אל. אי נמי נפתח בלא וסיים בלא. (שם) לא איש אל ויכזב עד ולא

אהאלטען. זיא האבען דאהער אויס דעם זאטצע: ,,דוא זאללסט עס ניכט לערנען, אום טהאטיג דאדורך צו זיין" בעוויזען, דאס מאן זאלכע קיננטע וואהל ערלער-נען מיססע, אום זיא צו פערשטעהען אונד ווייטער צו לעהרען. רב חסדא אונד רבה בר רב הונא זאססען איינסט אין איינעם קאהנע אונד וואללטען עבען פאם לאנדע שטאססען, דא ערשיען איינע פֿיינגעקליידעטע פֿרויא אונד ווינקטע איהנען צו ווא-רען. דא זיא ניכטס גוטעס אהנטען פערוויינערטען זיא דען איינטריטט אין דען קאהן אונד שיקקטען זיך אן אבצופאהרען; דער קאהן יעדאך וואר ניכט פאן דער שטעללע צו ברינגען. דא זיא מערקטען, דאס דיעזע פֿרויא איהן דורך איינען צוי-בערשפרוך געבאננט האבע, שפראכען זיא איינען פֿראממען אויס דער געהייא-לעהרע ענטלעהנטען שפרוך, וואדורך דער קאהן אין בעוועגונג קאם, אונד זיא שטיעססען אב פאם לאנדע. דיא ווייזען לעהרען: מאן געהע ניכט צווישען הונ-דען, דאטטעלבייאמען, שווינען, שלאנגען אונד פֿרויען דורך, אויך זאללען צווייא

בחמה יוצאה (דף נ"א). לוי בריה דרב הונא בר חייא ורבה בר רב הונא הוי אזלי באורחא קדמיה חמריה דלוי לחמרא דרבה בר רב הונא חלשא דעתיה אמר אימא ליה מילתא כי היכא דאיתותב דעתיה אמר ליה חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומיא בשבת אמר ליה הכי אמר אביך משמיה דשמואל הלכה כחנניה. וגם אמרינן בפ"ג שאכלו (דף מ"ז) תנו רבנן אין מכבדין לא בדרכים ולא בידים מזוהמת כבר תירץ רבי מאיר גמירי אם כל אחד מהם הולך לדרכו אבל אם הולכין לענין אחד הולקין כבוד זה לזה. וגם תקנו שלא תלך אשה בשוק ובנה אחריה משום דגרסינן בסנהדרין פרק כהן גדול (דף י"ט). אמר רמי בר חמא התקין רבי יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה. ואמר רמי בר חמא התקין רבי יוסי בצפורי שיהיה נשים מספרות בבית הכסא משום ייחוד. ועב"ז צריך להיות צנוע בבית הכסא האיש כל שכן האשה כדגרסינן במסכת ברכות פר' הרואה (דף ס"ב) תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין ממזרח למערב ולמדתי שאין נפנין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר ליה רב יהודה עד כאן העזת פניך ברבך אמר ליה תורה היא וללמוד אני צריך:

(שיט) · פרק ששי ·

אף על פי שדברי הכשופים לא יוכלו להזיק למי שהוא מתמים דרכיו ובוטח בש"י ואינו מקפיד על דברים אלו כפי שכתוב למעלה בנר שני בחלק הכשוף. אבל כראות חכמים ז"ל איך בני אדם ערלי לב ומקפידים על דברים באלו ויוכלו להזיקים על כן לימדו לישראל הדברים שיוכלו להנצל מהם

מַן דַאס געזאַגטע פינדעט יעדאָך נור אַנווענדונג אין אַן געמיינשאַפטליך איינע רייזע אַנטריטט. — ביים קיינער געלעגענהייט פערלעצט מַן דען אַנשטאַנד; מַן בעאָבאַכטע שטעטס וואַס דיא זיטטליכקייט געביעטעט, זאָלכעס ביים דער געוואָהנ־ ליכסטען האַנדלונג דיא דיא נאַטור ערהייטט. מַן זעטצע זיך דאַהער ניכט ניעדער צווישען דער מאָרגען־ אונד אַבענדזייטע פערריכטע זיא ניכט שטעהענד. דיעזע רעגעל, בעמערקט רבי עקיבא, האַבע איך דעם רבי יהושע אַבגעמערקט.

זעכסטעס קאַפּיטעל.

אָבגלייך דעריעניגע. וועלכער אויף גאָטט פערטרויט אונד אין דען וועגען דער טוגענד וואַנדעלט, דען איינפלוס דער צויבעריא, דיא איינווירקונג געהייאַער נאַ־ טורקרעפטע אויף זיך דורכאויס ניכט צו פירכטען האַבע, זאָ האַבען דיא ווייזען דענגאָך אויף דיא אונטשאַטטהאַפטיגקייט פאָן דערלייא איינפליסטע אונד וויא איהנען צו בעגעגנען זייא אויפמערקזאַם צו מאַכען פיר נאָטהיג עראַכטעט, דאַ זיא דעם איינ־ געוואורצעלטען גלויבען אַן דיעזע דינגע, ניכט אַרדערס, ענטגעגענצווירקען פער־

מליך. תלה נפשיה באסקריא דספינתא (פי׳ תורן של ספינה) ואמר כל דשאיל לי מילתא בדר׳ חייא ודר׳ אישעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתא נפילנא מאיסקריא וטבענה בנהרא. אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל לבני בשבת וראויין לתת להם סלע נותנין להם סלע ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל. ואם אמר אם מתו ירשו אחרים תחתיהם. בין שאמר תנו בין שאמר אל תתנו אין נותנין להם אלא שקל. הא מני רבי מאיר היא דאמר מצוה לקיים דברי המת. אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סימא משתי עיניו וגידם בשתי ידיו וקיטע בשתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיתה מטתו מונחת על גבי ספלים של מים וכו׳. כדאיתא לעיל בנ״ג פ״ג מהלק פרנסת עניים. ואמרינן נמי בפר׳ במה מדליקין (דף ל״ב). רב לא עבר במברא דאית בה גוי אמר דילמא מיפקיד דינא עליה ומסתבינא בהדיה אבל שמואל לא עבר אלא במברא דאית בה גוי אמר שטנא בתרתי אומי לא שליט. רבי ינאי בדיק ועבר דאמר רבי ינאי לעולם לא יעביר אדם במקום סכנה ויאמר יעשו לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין מזכיותיו. אמר רב יוסף מאי קרא (בראשית ל״ב) קטנתי מכל החסדים. רבי זירא ביומא דשותא לא נפיק ביני דיקלי. וגם הורו לנו איך יכבד אדם לגדול הימנו בהלוכו. כדגרסינן במסכת יומא פרק א״ל הממונה (דף ל״ז). תניא שלשה שהיו מהלכים בדרך הרב באמצע גדול לימינו וקטן לשמאלו. וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם אבינו מיכאל באמצע גבריאל בימינו רפאל בשמאלו. ומסקינן התם שאם אין שם אלא הוא וגדול ממנו שילך בשמאלו ולא שילך שוה לו בקרימה אלא דמצדד אצדודי ר״ל שיטה מעט לאחוריו כדי שלא ידמה שהיא חברו. ואמרינן נמי בפרק במה

ערנאָהרען, שפרעכען זיא, אונד שטודירען. דיעס פֿערדראָס איהן אונגעמיין, דאַהער גאַב ער צור אַנטוואָרט: איך האַבע שאָן איינעס וויססען נאָך ניכטס פֿער= לערנט אונד יעדעס, דער איינע פֿראַגע וועגען איינעס געזעטצעס אַן איך ריכטעטען ווירד, וויל איך דיא שטעללע אונד דען פֿערפֿאַססער דערזעלבען זאָ אַנגעבען, וויא זיא אין דער מסכות דעס רבי חייא אונד רבי אושעיא אויפֿצופֿינדען זינד. אונד איין גרייז שטעללטע איהן מיט איינער פֿערפֿאַנגליכען פֿראַגע אויף דיא טראָבע, אונד ער היעלט וואָרט. — אַבער וואָ דאַס געשיקק ניכט הערויספֿאָרדערן אונד אויף איינענע אָדער פֿרעמדע פֿערדיענסטע באויען, דען געזעטצט עס געשעהע יעמאַנד איין וואונדער, זאָ מאָגע ער אויך בעפֿירכטען, דאַס ער דאַדורך ווידער אַנדערוואַרטס צו נאַכטהייל קאָממען קאַן, אינדעם איין זיך ערוואָרבענעס פֿערדיענסט נור איינמאַל אין אַנרעכנונג קאָממען קאַן. — דיא וועיזען לעהרען, וואַס דרייא לייטע אונטערוועגעס געהען, זאָ געהט דער לעהרער אין דער מיטטע, דער אַנגעזעהענע צור רעכטען אונד דער מינדער אַנגעזעהענע צור לינקען דעס לעהרערס. איממער געהט דער מינדער אַנגעזעהענע צור לינקען דעס אַנגעזעהענען; אויך איזט׳ס רעכט, דאַס ער ניכט פֿאָראויס טרייטע, דען דעם אַנגעזעהענען געביהרט איממער דער פֿאָררַאַנג.

דהוה עביד רב הונא א"ל בינקותיה לא דכירנא בסיבותי' דכירנא אמר ביומא דעיבא מפקין ליה לגוהרק' (תיבה מלויה בתגלא) דדהבא וסייר לה לכולה מאתא כל אשיתא דהוה רעיעא הוה סתר ליה אי אפשר למרה למבני לה בני לה ואי לא בני לה מדנפשיה. וכל בהדי פניא דמעלי שבתא משדר שליח לשוקא וכל ירקא דהוה יתיר לגינאי זבין ליה ושדי לנהרא. וליתביה לעניים אמר זימנין דסמכא דעתייהו ולא אתו לזבוני. נשדיה לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה. כד הוה כריך ריפתא הוה פתח לדשא ואמר כל דצריך ליעול וליתי. איכא דאמרי מלתא דשיבתא (פי' מגפה ס"כ) הוה גמירי הוה מנח ליה כוזא דמיא ותלי ליה אעיברא דדשא ואמר כל דצריך ליעול וליתי כי היכי דלא לסתכן. אמר רבא כולהו מצינא דליקים בהו לבר מהא משום דנפישי בני חילא דאיכא עניים טפי. אילפא ורבי יוחנן הוה דחיקא להו מילתא טובא אמרי ניקום וניזיל ונעביד עיסקא ונקיים בנפשין (דברים ט"ו) אפס כי לא יהיה בך אביון. אזלו איתיבו תותי ההיא אשיתא רעיעא הוו קא כרכי ריפתא. שמעיה ר' יוחנן למלאכי השרת דהוה אמר חד לחבריה תא נשדיה עלויהו וניקטלינהו שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. אמר ליה אידך שבקינהו דחד מינייהו קיימא ליה שעתא. אמר ליה רבי יוחנן לאילפא שמע מר מידי א"ל לאו. אמר ש"מ אנא הוה דקיימא לי שעתא ניהדר אנא ואקיים בנפשאי (שם) כי לא יחדל אביון וגו'. עד דאתא אילפא מלך רבי יוחנן וכי אתא אילפא אמרו ליה אי יתיב מר וגרים לאו מר הוה

ערלאַהלט ווירד וואָרדען. אילפא אונד רבי יוחנן וואַרען אין איהרער יוגענד זעהר אַרם אונד לעבטען זעהר קיממערליך. דא שפּראַך איינער צום אַנדערן: וויר מאַכטען אונזער גליק אים האַנדעל פערזוכען, אום אין ערפיללונג געהען צו לאַססען דאַן ווארט: „בעזאָנדערס זאָלל אין דיר זעלבסט דיא טוגענד דער אַרמוטה ניכט ליעגען", אונד זאָ פערזוכטען זיא איהר הייל, פערדיענטען אויך עטוואַס, וואָבייא זיא זיך אונטער איינע פערוויטטערטע מויער זעטצטען אום דאַן טראָקקענעס ברָאָדע זיך צו זעטטיגען. דאַ הערטע רבי יוחנן פאָלגענדעס געשפרעך מיט אַן: איר וואָללען דיעזע ביידען איזסיגגאֶנגער, דיא דיא זעגנייטיגע גליקזעליגקייט וועגען אייטלעס אירדישען געווין פֿאַרנאַכלעססיגען, אונטער דיעזער מויער בעגראַבען. דאַס געהט ניכט אַן, שפּראַך איין אַנדערער, דאַ איינער פאָן איהנען בעשטיממט איזט, איין אַנגעזעהענער פערדיענסטפאָללער לעהרער אין ישראל צו זיין. דאַס וואַנדטע זיך רבי יוחנן מיט דער פראַגע אַן זיינען געפֿאֶהרטען: האַסט דוא היער עטוואַס געהערט? ניכט איינען לויט פערנאַהם איך, גאַב דיעזער צור אַנטוואָרט. דאַ דאַכטע רבי יוחנן ביי זיך: דאַס איזט דאָך וואָנדערבאַר! אַם ענדע בין איך צום לעהרער אין ישראל ערזעהען! נון גוט, איך קאָממע דען וואָרטען דער טריפט נאַך וואָ עס הייסט: „עס ווירד קיין בעדירפטיגער פעהלען אונטער דיר". אונד ער גינג זיינעס בערופֿע נאַך אונד וואורדע איין בעריהמטער לעהרער. אילפא קאַם פאָן זיינער געשעפֿטסרייזע נאַך הויזע אונד וואורדע זאָן דען ווייזען איבער זיינע אַנטזינגע בעשעפֿטיגונג צו רעדע געשטעללט. אַלזאָ אוס זיך קיממערליך

לשרויה לשמתיה אבליה אריה היינו דאמרי אינשי גירדנא דלא טייון שתא בציר' משניהי (כלומר ההורג שלין לו גוסת וכרבן יד כל בו והורגין אותו). תא חזי מה בין גנבי דבבל ללסטי דא"י. וגם הזהירו מלעבור במקום סכנה כדגרסינן במסכת תעניות פר' סדר תעניות אלו (דף כ') ההיא אשיתא (פי' חומה רעיעתא) דהות בנהרדע' דלא הוו חלפי רב ושמואל תותא אף על גב דקיימא באתרא תליסר שנין. יומא חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם אמר שמו' לרב ניתו מר ונקיף אמר ליה לא צריכא האידנא דאיכא רב אדא בר אהבה בהדן דנפישא זכותיה ולא מסתפינא. רב הונא הוה ליה חמרא בביתא דהוה רעיעא בעו לפנוי' משכיה רב אדא בר אהבה בשמעתא עד דפנינהו בתר דנפק נפל ביתא ארגיש רב אדא בר אהבה איקפד. אמר לאו היינו דרבי ינאי דאמר רבי ינאי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו. מאי עובדיה דרב אדא בר אהבה כי הא דאיתמר שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי להבירי בהניכתו. ואמרי לה בהכינתו. אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא

געפֿאַהרדראָהענדען אָרט. ביים נהרדעא שטאַנד איינע אַלטע פֿערוויטטערטע מויער, ביים וועלכער ווערדער רב נאָך שמואל יעמאַלס פֿאָרבייא גינג, אויסער דאַס איינע מאַל, אַלס רב אדא בר אהבה פֿאָרבייא גינג, דאַ ליססען זיא איהרע פֿורכט פֿאָר שיינבאַרער געפֿאַהר אונד גינגען אויך פֿאָרבייא. רב הונא בעזאַס איין אַלטעס זעהר באַופֿאַלליגעס הויז, וואָרין ער זיינען וויין ליעגען האַטטע. אום אויסער געפֿאַהר ביים הערויסשאַפֿפֿונג דעס וויינעס צו זיין, ליעס ער דען פֿראָמ־ מען רב אדא בר אהבה צו איינעם שפּאַציערגאַנגע איין, פֿיהרטע איהן אונפֿער־ מערקט אין דאַס בויפֿעלליגע הויז אונד דיספוטירטע זאָלאַנגע דאָרט מיט איהם, ביז דער גאַנצע וויין הערויסגעשאַפֿפֿט וואַר, אונד נאַכדעם אויך דיעזע צווייא געלעהרטען דאַס הויז פֿערלאַססען האַטטען שטירצטע עס צו זאַממען. היערויס מיזט צו שליעס־ סען, דאַס דאַזו פֿערדיענסט דעס רב אדא בר אהבה דיא אַרבייטער פֿאָר אויגענ־ בליקליכער געפֿאַהר געשיטצט האַט. דיעזער פֿראָממע לעהרער ערווייכטע בעקאַננט־ ליך איין האָהעס אַלטער, דאַהער פֿראַגטען איהן איינסט זיינע שילער: רבי, דורך וועלכעס פֿערדיענסט געלאַנגטעסט דוא צו זאָ האָהעם אַלטער? דעסוועגען, שפּראַך רב אדא, וויל איך ניא מיט איינעם הויסגענאָססען צאַנקטע, ניא! איינען ווירדיגערן אַלס איך בין דען ראַנג שטרייטיג מאַכטע, ניא אַן תורה דאַכטע אין קאָטהיגער שטראַס־ סע, ניא פֿיער עללען גינג אָהנע תפֿילין אונד אָהנע איינע געדאַנקען מיט תורה צו בעשעפֿטיגען, ניא אים שטודירזאַאַלע געשלאַפֿען האַבע, ניא איך געפֿרייט, ווען יע־ מאַנד בעשעמט ווירדע אונד ענדליך, וויל איך ניא יעמאַנד ביים זיינעם שפּאָטטנאַ־ מען נאַננטע. רפרם בר פפא ערזוכטע עבענפֿאַללס דעם רבא זאָלטע איהם איניגע אויס דעם לעבען רב הונא'ס, דיא אין איינער פֿריהערן שטעללע אויספֿיהרליך

ומן הלסטים ומחברים רעים ומכותל רעוע ואל יכבד למי שהוא גדול הימנו ובצניעות האשה בכל הליכה וצניעות האיש בבית הכסא וכיבש יצרו. כדגרסינן במסכת קמא פר׳ הכונס צאן לדיר (דף ס׳) אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב שנאמר (שמות י״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. וגרסינן במסכת ע״ז פרק אין מעמידין (דף כ״ה) תנו רבנן נטפל לו עכו״ם בדרך טופלו לימינו. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר בסיף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו היו עולין בעלייה או יורדין בירידה לא יהא ישראל למטה ועכו״ם למעלה אלא ישראל למעלה והוא למטה ואל ישחה לפניו שמא ירוץ את גלגלתו. שאלו לאן אתה הולך ירחיב לו הדרך כדרך שהרחיב לו יעקב לעשו שנא׳ (בראשית ל״ג) עד אבוא אל אדני שעירה וכתיב (שם) ויעקב נסע סוכתה. מעשה בתלמידי רבי עקיבא שהיו מהלכין בדרך לכזיב ופגעו בהם לסטין אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו להם לעכו כיון שהגיעו לכזיב פרשו. אמרו להם תלמידי מי אתם אמרו להם תלמידי רבי עקיבא אמרו אשרי רבי עקיבא ותלמידיו שלא פגע בהם אדם רע מעולם. רב מנשי הוה קא אזיל לבי תורתא פגעו בית גנבי אמרו ליה להיכן אזלת אמר להו לפומבדיתא כי מטא לבי תורתא פירש. אמרו ליה תלמידי׳ דיהודה רמאה את אמר להו ידעיתו ליה ליהוו הנך אינשי בשמתאי. אזלו עבוד גנבותא עשרים ותרתין שנין ולא אצלחו. כולהו אתו למשריה שמתיה הוה בהו ההוא גורדנא (פיירז סורג) דלא אתא

אַללער אָרט, פֿאָר רייבערן, שלעכטער געזעללשאַפֿט אונד שלעכטעם געמייער; וויא מאַן ניכט פערפֿליכטעט זייא אונטערוועגס איינעם אַנגעזעהענען מאַן דען פֿאָררַאַנג איינצוראַוּמען, אָדער אויסצוווארטען; וויא זיך איינע פֿרויא אויף רייזען צו פֿערהאַלטען האַבע אונד זאָ ווייטער אונד וויא מאַן איבערהויפט דיא באָזען טריעבע, דיעזע פֿאַסגעייסטער אונטערוועגס בעקעמפֿפֿען זאָלל. רב יהודה לעהרט אים נאַמען רב'ס, דאַס מאַן שטעטס אין דיא העררבערגע איינקעהרע, וועיל עס נאָך טאַג איזט אונד זיא נור דאַן ווידער פֿערלאַססע, ווען עס שאָן טאַג איזט. פֿערדאַכטיג שיינענ= דען פערזאָנען גיבע מאַן דאַס ציעל זיינער רייזע ניכט אַן. זאָ רייזטען אויך איינינע שילער דעס רבי עקיבא נאַך דער שטאַדט כזיב, אונטערוועגס טראַפֿען זיא מיט מעהרערען רייבערן צוזאַממען, דיא זיא אום דאַס ציעל איהרער רייזע פֿראַגטען. נאַך עכו רייזען וויר, גאַבען דיא שילער צור אַנטוואָרט. אַלס זיא אַבער אין דען נאַהעליעגענדען כזיב צוריקבליעבען, פֿראַגטען דיא רייבער: ווער זייד איהר? שילער דעס רבי עקיבא. הייל רבי עקיבא אונד זיינען שילערן, שפראַכען דיא רייבער, דאַס איהרע קלוגהייט אייך פֿאָן אונזערער רויבגיער געררעטטעט האַט! זאָ טראַף אויך איינסט רב מנשי, דער נאַך בי=תורתא רייזטע, מיט דיעבען צו= זאַממען אונד ער גאַב פֿאָר נאַך דעם פֿערנליעגענדען פומבדיתא צו רייזען, אַלס נאַך דער ערסטגענאַננטען שטאַדט קאַם, טרעננטע ער זיך פֿאָן איהנען אונד דיא דיעבע וואוסטען זיך ניכט אַנדערס צו רעכען, אַלס איהן בעטריגער צו שימפֿפֿען, אונד דעסוועגען ווורדען זיא אין באַן געטהאַן. אויך גהע מאַן ניכט אויף איינען

יקבםל בסבר פנים יפות ומיד בבואם ישים לפניהם לאכול כיפעמים שהעני בא מדרכו רעב והוא בוש לשאול ויתן להם לחמו ומימיו וכל אשר יוכל בפנים מאירות ובשמחה. ואף אם יש בלבו דאגה יסירנה מלבו בפניהם וינחמם בדברים ויהיה להם למשיב נפש. ואף אם יש לו מאה עבדים או שפחות יטרח הוא בעצמו ויעמיד עליהם שהרי מי לנו גדול באברהם אבינו ששימש למלאכים והיו לו כמה עבדים ושפחות ובני ביתו ואף על פי שנדמו לו כערביים. וכל מה שעשה להם בעצמו שילם הקב״ה לבניו בכבודו ובעצמו. ואל יאמר בפניהם קצת מתלאותיו כי דברים אלה משברין רוחם כמדומה להם שבשבילם הוא אומר כך כמעט אין לו שבר בעמלו. וגם יכבדם כאדונים לו כאברהם שקראם אדונים. וגדולה הכנסתם מהקבלת פני שכינה. ובשעת האוכל יראה עצמו כאלו מצטער על שאינו יכול להטיב להם יותר כמו שנאמר (ישעיה נ״ח) ותפק לרעב נפשך תצא נפשי שאין לי מה ליתן לך. ואם ילינו אצלו ישכיבם במיטב מטותיו כי גדולה מנוחת היעף בהיות שוכב בטיב ויותר עישה לו נחת רוח המשכיבו היטב מן המאכילהו והמשקהו וגלגל היא שחוזר בעולם. ובצאתם ילוה אותם ויתן להם פת צידה לדרך כי על פת להם יפשע גבר על אשר לא נתן יהונתן לדוד בהפרדו ממנו נתגלגל הדבר ונהרגו כהני נוב שמונים וחמש איש נושאי אפוד בד. והעניק תעניק להם מסת נדבת ידך וכל הזריז יותר אשריו:

(שיח) פרק חמישי.

בענייני הדרכים הורו לנו רבותינו ז״ל איך ירחיק אדם עצמו מן הסכנות

דיא פפליכט דעס ווירטהעס יעדאך מוס זיינען געסטען מיט פריינדליכקייט ענט=
געגען צו קאממען, איהנען צו העלפען, וויא דער שטאממפאטער אברהם עס געגען
דיא ענגעל געטהאן, דיא ער פיר וואנדערער היעלט, — ווען איהם אויך פיעלע דיענער
צו געבאטע שטעהען, גלייך עססען פארצוזעטצען, דא עס זיך לייכט טרעפפען קאן,
דאס איין הונגריגער וואנדערער דא איזט, דער זיך שאמט עטוואס צו פאָרדערן. ווערקט
מאן ביים גאסטע קוממער אָדער זאָרגע, דאן טראָסטע מאן איהן, וועלכע איהן צו
צערשטרייען, דאמיט ער קערפערליך אונד גייסטיג געניססע. ניעמאנד בעהעלליגע
זיינע געסטע מיט זיינען אייגנען ליידען, דא דיעס בעטריבענד אויף זיא איינווירקען
מוס. מאן ביטטע זיא, דאס זיא רעכט געמעטהליך צוגרייפען, אונד צייגע זיך מיט=
לייטהיג, ווען זיא היערין ניכט ווילפאהריג זינד. איבערנאכטען דיא געסטע ביים
איהם, זא זאלל ער פיר איין גוטעס נאכטלאגער זארגען, דען דיעזעס ערקוויקקט דען
מידען מעהר אלס איינע גוטע מאהלצייט. פעראבשיעדען זיך דיא געסטע, זא געבע
מאן איהנען עטוואס שפייזע אויף דען וועג מיט אונד בעגלייטע זיא. דען דעססען
האררעט הייל, דער דיעזע פארשריפטען טרייליך בעפאלגט.

פ י נ פ ט ע ס ק א פ י ט ע ל.

דיא ווייזען האבען בעזאנדערע פערהאלטונגסרעגעלן געגעבען, וויא מאן זיך
אויף רייזען צו פערהאלטען האבע, וויא מאן זיך אין אכט נעהמע פאר געפאהרען

אתה מלקה אותן ולי לא הלקית אמר ליה רבי אתה חכם וביך דרך ארץ ובני אדם הנכנסין אצלי גזרתי עליהן שיהו אוכלין ושותין והן נודרין בתורה ומברין ולי מסורת חכמים שכל הנודר בתורה סופג את הארבעים. אמר לו וכך אתה עושה להן אמר לו הן. אמר לו גוזר אני שתלקה איתן מ׳ ומ׳. מ׳ בשבילך ומ׳ בשביל חכמים ששיגרוני אצלך. הלך רבי יהושע וספר הדברים לפני חכמים. על כן אל יסרב אדם בְכל מה שיגזור עליו בעל הבית. וגם מכל מה שיעריך שלהנו בעל הבית אל יתן ממנו האורח כלום אפי׳ לבניו של בעל הבית בלי רשותו כדגרסינן במסכת חולין פר׳ גיד הנשה (דף צ״ד) מעשה באחד שזימן אורחין בשני בצורת וכו׳ כדאיתא לעיל בחלק אונאת דברים בנר שני. ולעולם ידמה בלבו האורח ויאמר שכל מה שטרח בעל הבית בסעודה היה בשבילי כדגרסינן בפר׳ הרואה (דף נ״ח) בכלל דברי בן זומא הוא היה אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח לי בעל הבית כמה בשר הביא כמה יין הביא כמה גלוסקאות הביא כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי. אכסנאי רע מהו אומר כל מה שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על אכסנאי טוב מהו אומר (איוב ל״ו) זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים. ועל אורח רע כתיב (שם ל״ז) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב. והאורח אל יביא עמו אורח אחר בלי רשות בעל הבית כדגרסינן במסכת בתרא פרק המוכר פירות (דף צ״ח) כתוב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בבירת חמיו וקל מהתן אורח מכנים אורח וקל מאורח מבנים אורח משיב דבר בטרם ישמע שנאמר (משלי י״ח) משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלימה. מצאתי כתוב במאמר חיי עולם בענין זה אם באו אורחים לביתו

גאַסטע. — פאָן דעם, וואַס דער ווירטה זיינען גאַסטען פאָרזעטצט זאָללען זיא קיינעם אַנדערן עטוואַס מיטטהיילען, זעלבסט דען קינדערן דעם ווירטהעס ניכטס, אָהנע דעססען איינווילליגונג. יעדער גאַסט האַלטע זיך איבערצייגט, דאַס יעדעס איהם פאָרגעזעטצטע געריכֿט זיינעטוועגען בערייטעט וואָרדען זייא, וואַס איהם אום זאָ מעהר געגען דען גאַסטגעבער צום דאַנק פערפּפליכֿטען מוס. מאַן בריגנע יעדאָך, ווען מאַן צו יעמאַנד צו טישע געלאַדען איזט, ניכֿט איינען צווייטען אונגעלאַדענען גאַסט, אָהנע בעזאָנדערע איינווילליגונג דעם גאַסטגעבערס, מיט זיך, דען בן=סירא לעהרט: אַללעס האַבע איך מיט דער וואַגשאַלע (דעס פערשטאַנדעס) געוואָגען אונד בין צור איבערצייגונג געלאַנגט, דאַס ניכֿטס געהאַלטלאָזער זייא אַלס קלייע; דאָך ווערטהלאָזער נאָך איזט דער איידאַם, דער אין דעם הויזע דעס שוויגערפאַטערס וואָהנט; נאָך פיעל גערינגערעס ווערטהעס שיינט מיר דער צו זיין, וועלכֿער איינען אונגעלאַדענען גאַסט זיינעם גאַסטגעבער צופֿיהרט, אַם ווערטהלאָזעסטען יעדאָך ערשיינט מיר דער, וועלכֿער איינע פֿראַגע פֿאָראייליג בעאַנטוואָרטעט אָהנע זיא רעכֿט געהאָרט אונד אויפגעפאַסט צו האַבען, דען עס הייסט: (משלי י״ח, י״ג.) „אַנטוואָרטען עהע מאַן פערשטאַנדען, בעקונדעט טהאָרהייט אונד פֿיהרט צו שאַנדע“.

וראיתי תינוק אחד יושב בפרשת דרכים אמרתי לו בני באי זו דרך אלך לעיר אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה. הלכתי בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר היו מקיפות אותה גנות ופרדסים חזרתי לאחורי עד שהגעתי לתינוק אמרתי לו והלא אמרת לי זו היא קצרה אמר לי ולא כך אמרתי לך זו קצרה וארוכה. עמדתי ונשקתיו על ראשו ואמרתי אשריכם ישראל שכלכם חכמים מגדוליכם עד קטניכם. והמתאכסן עם חברו כל מה שיגזור עליו בעל הבית יעשה כדגרסינן התם מעשה ברבי שמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין נכנסין אצלו וגזר עליהם שיאכלו וישתו והם נודרין ומברין ובשעת פטירתן היה מלקה אותן. נשמעו הדברים אצל ריב"ז והחכמים היו מקנתרין עליו בדבר. אמרו מי ילך ויודיענו אמר להם רבי יהושע אני אלך ואראה מה מעשיו אמרו לו לך לשלום. הלך ומצאו יושב על פתח ביתו אמר לו שלום עליך רבי. אמר לו שלום עליך רבי ומורי. אמר לו כלום אתה צריך אמר לו לינה אני צריך אמר לו שב לשלום. ישבו שניהם ועסקו בתורה עד לערב. אמר ליה נלך למרחץ אמר ליה לך כרצונך. היה רבי יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו לאחר שיצאו אכלו ושתו כיון שאכלו ושתו אמר ליה מי מלויני. אמר ליה אני. והיה רבי יהושע מחשב בדעתו מה אשיב לחכמים ששגרוני. נפנה רבי יהושע לאחוריו אמר ליה למה נפנית אמר ליה דבר אני צריך לשאול ממך אמר ליה אמור. א"ל מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך

רייזען בעפאנד, איינען קנאבען, דא וואָ דיא וועגע זיך קרייצטען, זיטצען. איך פֿראגטע דיעזען קנאבען: וועלכער וועג פֿיהרט צור שטאדט? אונד אינדעם ער מיר צוויא וועגע צייגטע שפראך ער: דער איינע וועג איזט קורץ אונד לאנג, אונד דער אנדערע איזט לאנג אונד קורץ. איך שלוג דען קורץ=לאנגען וועג איין. אלס איך נאהע אן דיא שטאדט קאם פֿאנד איך, דאס זיא פֿאן אללען זייטען מיט פֿרוכט= אונד לוסטגערטען אומגעבען וואר, זאָ דאס איך גענאֶטהיגט וואר וויעדער אומצוקעה= רען. אלס איך וויעדער צו דעם קנאבען קאם שפראך איך: דוא האסט מיר יא געזאגט, דאס דיעזער וועג דער קירצערע זייא! ניכט זאָ האבע איך דיר געזאגט, שפראך דער קנאבע, זאָנדערן דאס ער קורץ אונד לאנג זייא. דא קיססטע איך דיעזען קלוגען קנאבען אין איינע ארמע אונד קיססטע איהן אויף זיין הויפט אונד שפראך: הייל דיר ישראל, דאס ווייזהייט וויא אונטער דיינען ערוואכסענען אויך אונטער דער צארטעסטען יוגענד איינהיימיש איזט! — ווער צו גאסטע געלאדען איזט בייא זיינעם פֿריינדע, זאלל יעדען וואונש דעססעלבען צו ערפֿיללען זוכען. זאָ טראף זיך'ס דאס איינסט בייא רבי שמעון בן אנטיפרס גאסטע איינטראפֿען, דיא ער ערוואכטע פֿאן דען פֿארגעזעטצטען שפייזען צו עססען, שטאטט איהם צו ווילפֿאהרען שוואורען זיא ניכטס אנצוריהרען, נאכהער יעדאך זעטצטען זיא זיך צו טיש אונד אססען אונד טראנקען, אלס זיא זיך אבער נון וועגגעהען אנשיקקטען, דא פריג= געלטע ער זיא דורך, וויל זיא אין זיינעם בייזיין פֿאלש געשוואָרען האבען. אלס ער שפעטער פֿאן רבי יוחנן בן זכאי אונד דען וויזען אנטשולדיגט רבי יהושע וועגען זיינעס אונגעביהרליכען בענעהמענס געגען גאסטע צו רעדע געשטעללט ווארדע, רעכטפֿערטיגטע ער זיינע טהאט דורך דען פֿאלשען שוואור דער

לפניך ולא לפנינו שום חטא ושום הרהור עבירה ועון מעתה ועד עולם. ואמרינן נמי התם (דף מ"ז) תנו רבנן שנים ממתינים זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין והבוצע פושט ידו תחלה ואם בא להלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. ואמרינן במס' יום טוב פרק אין צדין (דף כ"ה) תנו רבנן השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן בשנים דרך ארץ בשלשה הרי זה מגסי הרוח. וכשיתארח אצל אכסנאי אל יראה עצמו כגרגרן להשלים כל מאכל שיניחו לפניו כדגרסינן במסכת עירובין פר' כיצד מעברין (דף נ"ג) תניא אמר רבי יהושע בן חנניה מימי לא נצחני אדם אלא אשה תינוק ותינוקת. אשה מאי היא דתניא אמר רבי יהושע בן חנניה פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת ועשתה לי פולין פעם אחת סעדתי ולא שיירתי כלום שנית סעדתי ולא שיירתי כלום שלישית הקדיחתו במלח כיון שלעסתי משכתי ידי הימנו. אמרה לי רבי מפני מה משכת ידיך אמרתי לה כבר סעדתי מבערב אמרה לי היה לך למשיך ידיך מן הפת שכך אמרו חכמים אין משיירין פאה באלפס אבל משיירין פאה בקערה. תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך והיה הדרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לאו שדה היא זו אמרתי לה בדרך כבושה אנכי הולך אמרה לי ליסטים כמותך כבשוה. תינוק מאי היא פעם אחת הייתי מהלך

אונד ווערדער דיר נאך אונס פיגע זיך איינע זינדע אונד פערגעהען צו פאן נון ביז אין עוויגקייט. דיא ווייזען לעהרען, דעם אנגעוועהענהרן אאן געבע אאן ועלבסט בייא טיש דאס פארערכט איט דעם ערהאבענן דער אאהלצייט, אויך צייגע אאן זיך ניכט גיעריג אונד הייסהונגריג אדער וויא איין פרעססער. רבי יהושע בן חנניה ערצאהלט, דאס ער פאן איינער פרויא, דאן ווידער פאן איינעם אאדכען אונד ענדליך פאן איינעם קנאבען איזט בעשאמט ווארדען. איך אס איינסט, ערצאהלטע דיעזער, בייא איינער פרויא אעהרערע טאגע. אם ערסטען אונד צווייטען טאג אס איך אללעס אויף, וואס זיך אין דער שיססעל בעפאנד. אם דריטטען טאג וואר דאס עססען דעראאסען פערזאלצען, דאס איך נור איינגע לאפעל דאפאן געניעססען קאננטע. רבי, שפראך דיא פרויא, ווארום עססעסט דוא הייטע ניכט? וויל איך שאן הייטע אם טאגע געגעססען האבע, גאב איך צור אנטווארט, יעדאך ליעס איך איר דאס דאליעגענדע ברא͏ד גוט אונדען. איזט דיר ניכט, שפראך דיא פרויא ווידער, דיא לעהרע דער ווייזען בעקאננט, דאס אאן פאר דעם גאסטע אללעס געקאכטע אויפשטעללען זאלל? איך האבע עס דערען פארטריפט געוויס געטהאן. אבער דוא האסט דען אנטטאנד פערלעטצט אונד ליעססעסט איר ניכטס דאזאן איבריג. דיעזען אנטטאנד, זאללטע דיר איין הייטיגעס זאלן איכ'ס געדאכטניס רופען! זא בעפאנד איך איך איינסט אונטערוועגעס אונד אערקטע איינען דורך איין פעלד פיהרענדען פוסשטייג, דען איך איינשלוג. דא שפראך איין אאדכען צו איר: רבי! דיעזעס פעלד איזט אייגענטהום איינעס אנדערן, דער עס ניכט געשטאטטעט זיך איינען וועג דורך צובאהנען. איך געהע יא היער אויף איינעם געבאהנטען פוסשטייג, וואר איינע אנטווארט. יא, שפראך דאס אאדכען, דיעזען שטייג האבען רייבער צו איהרער בעקוועמליכקייט געבאהנט! זא טראף איך אויך, אלס איך איך אויף

בשר שמן ויין ישן. אמר רבא בשר שמן כל השנה כולה ויין ישן בתקיפת תמוז. אמר רב ענן בר תהליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל והוה קאכיל תבשילא דאדרי (מין כמהין) ואי לא דיהיב לי מיניה איסתכני. אמר רב אשי הייתי קמיה דרב כהנא והוה קא אכיל גרגלידי דלפתא בחלא ואי לא דיהיב לי מיניה איסתכני. רב פפא אמר תמרי ההיניניתא (פירש תמרה מנה). כללא דמילתא כל מידי דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא. אבוהי בר איהי ומנימין בר איהי מר ספי מהד מינא ומר ספי מכל מינא ומינא מר משתעי אליהו בהדיה ומר לא משתעי אליהו בהדיה. הנהו תרי חסידי ואמרי לה רב מרי ורב פנחס בריה דרב חסדא מר קדים וספי ומר מאחר וספי מאן דקדים וספי קדים אליהו ומשתעי בהדיה. ויאריך על שלחנו לפי שאם יבא עני ימצא שלחן עריך לאכול כדגרסינן במסכת ברכות פרק הרואה (דף נ"ד) אמר רב יהודה שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו והמאריך בבית הכסא. ואם ה"ו יהיה שנת בצורת ירעיב עצמו אפילו יהיה לו אוכל רבי כדי שיצטער עם הצבור כדגרסינן בפ"ק דתענית (דף י"א) אמר רב הונא אמר רב כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה שנא' (איוב ה') ברעב פדך ממות וגו'. וכשיאכל בחבורה או עם אושפיזכנו יהא זהיר בדרכי המוסר כדגרסינן במסכת ברכות פרק שלשה שאכלו (דף מ"ו) אמר רבי יוחנן משום רשב"י בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית. מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ורבי מוסיף בה דברים והצלה בכל נכסיך ויהיו נכסיך ונכסינו מצליחין וקרובין לעיר ולא ישליט שטן במעשה ידיך ולא במעשה ידינו ואל יזדקק

אמן עסמע'יעדאך ניכט דאס אנדערן איינמאל לאנגע בייא דער טאפעל, דאמיט ווען איין ארמער קאממט, דאס ער עטוואס נאך פארפינדעט. דען רב יהודה לעהרט: דרייא דינגע פערלאנגערן דאס לעבען דעס מענשען, נעמליך: ווער לאנגע זיין געבעט פעררינטעט, לאנגע טאפעל האלט אונד לאנגע זיך ענטלעערט. זאר זייט איינער הערשענדען הונגערסנאטה זאלל מאן זיך ליעבער ענטבעהרונגען אויסזעצען, טראטצדעם, דאס מאן מיט נאהרונגסמיטטלן פאללקאממען פערזעהען איזט, דיעס געשעהע, אום דער מענגע זיינע טהיילנאהמע צו צייגען. טפייזט מאן מין געזעללשאפט אדער מיט גאסטהאן, זא בעטראגע מאן זיך נאך פארשריפט. רבי יוחנן לעהרטע מיט נאמען דעס רבי שמעון בן יוחאי: דער הויזהערר שניידע דאס בראד אן אונד טהיילע דאן דאפאן מיט אנשטאנדיגע טהיילע רונטער דיא גאסטע, אונד דיא גאסטע שפרעכען: עס זייא דער ווילע גאטטעס, דאס דיזער הויזהערר ניכט בעשאמט ווערדע היענידען, אונד אין יענזייט. רבי פיגטע דיעזעם ועגענספרוך נאך צו: עס וואלטע דאס גליקק אין דיינער האבע, אונד דיינע אונזערע ליעגענדע גיטער אמגען נאהע בייא דער שטאדט זיין. ווערער נייד נאך איסגונסט האבע אמכט איבער דיינע אונד אונזערע גיטער אונד האנדעווערק,

קודם אכילה הרי זה יפה מאוד. לא ישתה מים קרים כשיצא מן המרחץ ואין צריך לומר שלא ישתה במרחץ. ואם צמא כשיצא ואינו יכול למנוע עצמו יערב המים ביין או בדבש וישתה. ואם סך בשמן בימות הגשמים אחר שישתטף הרי זה טוב. ולא ירגיל אדם עצמו להקיז דם תמיד ולא יקיז אדם דם אלא אם כן צריך לו ביותר ולא יקיז לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אלא בימי ניסן ובימי תשרי מעט. ולאחר חמשים שנה לא יקיז כלל. ולא יקיז אדם דם ויכנס למרחץ בו ביום ולא יקיז ויצא לדרך ולא ביום שבא מן הדרך ויאכל וישתה ביום ההקזה פחות ממה שהוא רגיל וינוח ביום ההקזה ולא יתעמל ולא יטייל וגם במיעוט המשגל ובסדר עשייתו לשם מצוה. ומי שהוא זריז בדבר יהא בריא כל ימיו בעזרת השם:

(שיז) פרק רביעי.

לעולם יהא אדם זהיר במדות טיבות בכל דבר ובאכילתו בין כשאוכל בביתו בין כשאוכל בחבורה או עם אושפיזכנו בביתו. כיצד כדגרסינן בפר' כיסוי הדם (דף פ"ד) דרש רב עוירא וזמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דרבי אסי מ"ד (תהלים קי"ב) טוב איש חונן ומלוה וגומ' לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וכו' כדאיתא לעיל בפ"א בכלל נשואי אשה. ואם יש שמש לפניו יטעימנו מאשר הוא אוכל כדי שלא יבוא לידי סכנה כדגרסינן במסכת כתובות פרק אף על פי (דף ס"א) א"ר יצחק בר חיננא הכל משהין בפני השמש חוץ מבשר ויין. אמר רב חסדא

באדע, בעפֿאָר אמן שוואַס געניעסט איזט זעהר צוטרעגליך. ווען אמן אויס דעם באַדע שטייגט טרינקע אמן קיין קאַלטעס וואַססער, אוואָוועניגער אים באַדע זעלבסט. איזט דער דורסט זעהר העפֿטיג, זאָ מענגע אמן דאַס וואַססער מיט ווײן אָדער האָניג. זעהר צוטרעגליך איזט פֿיר דען קאָרפּער בעזאָנדערס אים ווינטער, נאַכדעם אמן דאַס באַד פֿערלאַססען אונד דען קאָרפּער גוט געטראָקנעט האַט, דענזעלבען מיט אָהל צו בעשטרייכען. אמן לאַססע זיך נור-לור אַדער ווען אמן אונטער פֿינפֿציג יאַהר אַלט איזט אונד עס דיא נאָטה ערהייסט, אונד דאַס נור אים פֿריהלינג אָדער הערבסט. איזט דיעס געשעהען, זאָ נעהמע אמן אין דעמ= זעלבען טאַגע קיין באַד, געהע ניכט אויף רייזען, אמן בעוועגע זיך אויך נור אונד עססע נור זעהר מעסיג. ווער נאַך דיעזען אַנגעגעבענען פֿאָרשריפֿטען זיך פֿערהאַלט, ווירד מיט דער גאָטטליכען הילפֿע אַלל זיין לעבטאַג געזונד אונד קראַפֿ= טיג בלייבען.

פיערטעס קאַפּיטעל.

דיא מעסיגקייט אים גאַנצען איזט איינע גוטע איינענשאַפֿט. אמן זייא אַלזאָ מע= סיג אים עססען ונוואָהל אין זיינער בעהויזונג, אַלס צו גאַסטע אָדער דער הערבער= גע; איאמער, בעמערקט רב עוירא, איאמער געניעסע דער מענש וועניגער אַלס ער פֿאָר זיך שטעהען האַבע. איינעס דיענער דער אויפֿוואַרטעט געבע אמן פֿאָן דען אויפֿגעטראַגענען שפּייזען צו קאָסטען, אום ניכט דעם ניידע אָדער דער איטגונסט אויסגעזעצט צו זיין, אָדער אַבער אום דעם געלוסט דעם דיענערס צו געניגען.

רעים. וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו מתעמל או משהה נקביו או מי שמעי קשים אפילו אוכל מאכלות טובים ושמר עצמו על פי הרפואה כל ימיו יהיו מכאיבים וכחו תשש. ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות והוא ראש התחלואים. רוב החולאים הבאים על האדם אינו אלא מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים. הוא שאמר שלמה בחכמתו (משלי כ״א) שומר פיו ולשונו וגו׳ כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע ולשונו מלדבר אלא מצרכיו. דרך הרחיצה שיכנס אדם למרחץ משבעה ימים לשבעה ימים לא יכנס סמוך לאכילה ולא כשהוא רעב אלא כשיתחיל המזון להתעכל במעיו ורוחץ כל גופו בחמין שאין גופו נכוה בהם וראשו בלבד בחמין שגופו נכוה בהם ואחר כך ירחץ גופו בפושרין ואחר כך ירחוץ בפושרין מן הפושרין עד שירחוץ בצונן ולא יעביר על ראשו כלל לא פושרין ולא צונן ולא ירחוץ בצונן בימות הגשמים. ולא ירחוץ עד שיזיע ויפרך כל גופו ולא יאריך במרחץ אלא בשזיע ויפרך כל גופו ישתטף ויצא. ובודק עצמו תמיד קודם שיכנס למרחץ ואחר שיצא שמא יהיה צריך לנקביו. וכן בודק עצמו תמיד קודם אכילה וקודם בעילה ואחר בעילה. וקודם שייגע ויתעמל ואחר שייגע ויתעמל. וקודם שיישן וכשיעור סך הכל עשרה. וכשיצא אדם מן המרחץ ילבש בגדיו ויכסה ראשו בבית החיצון כדי שלא ישלוט בו הרוח הקרה ואפילו בימות החמה צריך ליזהר. וישהא אחר שיצא ואחר שיגע ויתעמל עד שתתיישב נפשו וינוח גופו ויסיר החמימות ואחר כך יאכל. אם ישן מעט כשיצא מן המרחץ

פיעל בעוועגונג אונד קערפערבעטעטיגונג אונד ניכט דען מאגען איבערלאדען, דא ניזאמט דער קערפער פאן קראפט צו אונד געדייהט. ווער אבער דעם רוהיגען איס־סיגגאנגע פראהנט אונד דאבייא נאך ניעמאלס אונפערדוילכע שפייזען געניססט טוואכט זיינען קערפער אונד אמכט איהן קראנק. טווערע אונפערדוילכע שפייזען זינד דיא גרונדלאגען צו קראנקהייטען, זינד גיפטע פיר דען קערפער; זא זינד עבען אויך נאהרהאפטע שפייזען, אים איבערמאססע גענאססען, גלייך אונפערדוילכען שפייזען אונגעזונד. אונד דאס וואללטע אויך שלאמה אויסדריקקען איט זיינער לעהרע: „דער דען מונד״ פאר שלעכטען שפייזען אדער איבערמעסיגעם גענוס „אונד זיינע צונגע בעוואהרט״ פאר פיעלען שפרעכען. יעדען טאג נעהמע מאן איין וואר־מעס באד, אבער ניכט פאר דעם עססען, אדער ווען מאן הונגער פערשפירט, זאנדערן ווען דאס עססען צו פערדויען בעגיננט. נאך פרשאלגטעם ווארמען באדע נעהמע מאן עס גלייך דאראויף עטוואס ליגער, ביז מאן איין גאנץ קאלטעס פאן פרי־טעס קוועלוואססער נעהמען קאן. דען קאפף יעדאך וואשע מאן נור מין זעהר ווארמען וואססער. מאן בלייבע ניכט לאנגע אים וואססער, זאנדערן זאבאלד מאן טוויים פערשפירט, טראקנע מאן זיך אב אונד פערלאססע דאס באד. דאן קליידע מאן זיך שנעלל אן, בעדעקקע דאס הויפט, אום איינער שארלכען צוגלופט ניכט אויסגעזעטצט צו זיין. זא ווית פאר דעם עססען זאלל מאן זיך אויך פאר דעם באדע אונד דעם שלאפענגעהען צו ענטלעערען זוכען. איין וועניג שלאפען נאך דעם

ואינם כמו אלו והם עוף המים ובני יונה הקטנים והתמרים ולחם הקלוי
בשמן או לחם שנילש בשמן והסלת שנפו אותה כל צרכה עד שלא נשאר
בה ריח מורסן והציר והמוריים אין ראוי להרבות מאכלות אלו. ואדם שהוא
חכם וכובש את יצרו ולא ימשך אחר תאותו ולא יאכל מכל הנזכרים כלום
אלא אם נצרך להם לרפואה הרי זה גבור. לעולם ימנע אדם עצמו מפירות
האילן ולא ירבה מהם ואפילו יבשין ואין צריך לומר רטובין וקודם שיתבשלו
כל צורכן הרי הם רעים לגוף. החרובין רעים לעולם וכל הפירות החמוצים
רעים ואין אוכלין מהן אלא מעט בימי החמה ובמקומות החמין. והתאנים
והענבים והשקדים טובים בין רטובים בין יבשים ואוכל מהן אדם כל צרכו
אבל לא יתמיד אדם אכילתו מהם אף על פי שהם טובים מכל פירות
האילן. והדבש והיין רע לקטנים ויפה לזקנים וכל שכן בימות הגשמים.
לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפים כל ימיו ויהיה קרוב לשלשול מעט. וזה
כלל גדול מאד ברפואה בכל זמן שהרעי הוא נמנע או יצא בקושי חלאים
רבים באים עליו. ובמה ירפה אדם מעיו אם נתאמצו מעט אם היה בחור
יאכל בבקר מלוחים שלוקים מתובלים בשמן זית ובמורים ובמלח. ואם יהיה
זקן ישתה דבש מזוג במים חמין בבקר וישהא כמו ארבע שעות ואחר כך
יאכל סעודתו ויעשה כן יום אחר יום ג׳ או ד׳ ימים אם צריך לכך עד שירפו
מעיו. ועוד כלל אחר אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה
ואינו שבע ומעיו רפים אין חולי בא עליו וכחו מתחזק ואפילו אכל מאכלות

איינע געזונדע שפייזע. וויעדער אנדערע שפייזען גיעבט עס, דיא, ווען זיא אויך ניכט זא נאכטהייליג זינד אלס דיא אנגעפיהרטען, עבען ניכט בעזאנדערס נאהר־האפט זינד, אלס: וואססערפאגעל, יונגע טויבען, דאטטעלן, אים אהל געקנע־טעטעס אדער אין אהל גערעסטעטעס ברָאד, אונד ווייצענמעהל ערסטער זארטע, זויבער געמאהלט, אונד ענדליך פישבריהע אויס וויין אונד עססיג בערייטעט. דעריענינגע אבער, דער זיינע בעגיערדע בעצוויננט אונד דיעזע גענאננטען שפייזען לעסט, זיא אבער נור דאן געניעסט, ווען זיא איהם צור שטערקונג פערארדנעט זינד, ווירד העלד גענאננט. פאן געגוססע דער בוים־פריכטע האלטע מאן זיך פערן, זא־גאר פאן געדערטען, געשווייגע פאן אונרייפען. דער גענוס דעס באקסהארנעס איזט איממער נאכטהייליג, אונד פאן דען פריכטען, דיא איינגעלעגט ווערדען אין זאלץ אדער עססיג געניעססע מאן נור ווניג. פייגען, וויינטרויבען אונד מאנדעלן זינד אונטער אללען פריכטען דיא צוטרעגליכסטען. וויין אונד האניג איזט נאכטהייליג פיר יונגע אונד צוטרעגליך פיר אלטע לייטע, בעזאנדערס אים ווינטער.—אויס פערהאר־טעטעם שטוהלגאנג ענטשטעהען פיעלע קראנקהייטען, דאהער זוכע מאן דענזעל־בען געלינד צו ערהאלטען. אין דער יוגענד עססע מאן צו מארגענס געזאלצענע איט געווירצען פערזעטצטע שפייזען; דיא פישבריהע זייא איט זאלץ אונד בוימאהל פער־זעטצט. אים אלטער אבער טרינקע מאן פריה מארגענס האניג אין ווארמען וואססער אויפגעלאזט אונד נאך פיער שטונדען ערסט נעהמע מאן דאס פריהשטיקק, זא פאהרע מאן דרייא ביז פיער טאגע פארט. איינע הויפטגעזונדהייטסרעגעל איזט,

וקרוסטומלין אוכל אדם תכף למזונו ולא ירבה מהן. כשירצה לאכול בשר עוף ובשר בהמה כאחד אוכל תחלה בשר העוף וכן בצים ובשר העוף אוכל בתחלה ביצים. בשר בהמה דקה ובשר בהמה גסה אוכל בתחלה בשר בהמה דקה. לעולם יקדים אדם דבר הקל ואחר כך הכבד. בימות החמה אדם אוכל מאכלים הקרים ולא ירבה בתבלין ואוכל את החומץ ובימות הגשמים יאכל אדם מאכלים החמים ומרבה בתבלין.ואוכל מעט מן החרדל ומן החלתית. ועל דרך זו הולך ועושה במקימות הקרים ובמקימות החמין בכל מקום ומקום כראוי לו. יש מאכלות שהם רעים ביותר עד מאד וראוי לאדם שלא לאכלן לעולם כגון הדגים הגדולים המלוחים הישנים והגבינה המלוחה הישנה והכמהין והפטריות והבשר המליח הישן ויין מגתו והתבשיל ששהה עד שנדף ריחו. וכן כל מאכל שריחו רע או מר ביותר הרי אלו לגוף כמו סם המות. ויש מאכלות שהם רעים ביותר אבל אינם כמו הראשונים לרוע לפיכך ראוי לאדם שלא לאכול מהם אלא מעט ואחר ימים רבים ולא ירגיל עצמו להיות מזונו מהן תמיד או לאכלן תמיד עם מזונו כגון דגים גדולים וגבינה וחלב ששהה אחר שנחלב כ"ד שעות ובשר שוורים גדולים ותיישים גדולים והפול והעדשים והספיר ולהם שעורים ולהם מצות והכרוב והחציר והבצלים והשומים והחרדל והצנון כל אלו מאכלות רעים הן אין ראוי לאדם לאכול מאלו אלא מעט עד מאד ובימות הגשמים אבל בימות החמה לא יאכל מהם כלל. והפול והעדשים בלבד לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. והדלועים אוכל מהם בימות החמה. ויש מאכלות שהם רעים

גלייך נאך דער מאהלצייט, אבער נור ווניג. צוערסט עססע מאן געפליגעל, דאן רינדפלייש, ערסט אייערע אדער קליינפיעהפלייש, דאן רינדפלייש, זאָ גסהע מאן מיאמער דאָס לייכטפערדוילכען צום שווערפערדוילכען איבער. אין זאָממערטאגען עססע מאן קאלטע גריכטע ווניג געווירצט, אבער פיעל מיט עססיג פערזעטצט; אים ווינטער הינגעגען ווארמע שפייזען שטארק געווירצט מיט זענף אונד לאָוער-קרויט פערזעטצט. עס גיעבט שפייזען, דיא פאַסט זאָ נאַכטהיילינג זינד פיר דען קאָרפער וויא גיפט, אונד עס וואָרע רעכט זיא ניא צו עססען, נעמליך: גאנץ אלטע איינגעזאלצנע פישע, אלטען קאָזע אונד אלטעס געזאָלצענעס פלייש, דאן שוואממען דיא שאָן איבעל ריעכען, אדער שאָן ביטטער שמעקקען. אויך מאָסט מוס שאָדליך צו טרינקען. איבעראַל אנדערע שפייזען גיעבט עס, דיא עבען גענאנט ניכט צו-טראָגליך, אבער ניכט זאָ נאַכטהיילינג זינד, וויא דיא אנגעפיהרטען, בעזאָנדערס ווען זיך דער מאגען דאראן געוואָהנט האט, אלס: גראָסע איינגעזאלצנע פישע, קאָזע, פיער אונד צוואנציג שטונדען אלטע מילך, פלייש פאָן גראָסען אָכסען אונד אלטען באָקקען, ליזען, ערבזען, גערסטען- אונד אונגעזייערטעס בראָד, שטרינקע, טניטטליך, צוויבעל, קנאָבלויך, זענף אונד רעטטיג: דאַ דיעזע דינגע ניכט גוט פערדוילך זינד, זאָ זאָלל מאן נור ווניג דאפאָן. אונד דאס נור צור ווינטערסצייט געניסען, באָהנען אונד ליזען אבער זינד זאָוואָהל אים זאָממער אלס אויך אים ווינטער נאַכטהיילינג צו עססען, אים זאָממער מוס דער קירביז

להסך את רגליו יעשה מיד. לא יאכל אדם עד שיתמלא כריסו אלא יפחות כמו רביע משבעתו. ולא ישתה מים אלא בתוך המזון מעט ומזוג ביין. וכשמתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא צריך לשתות. ולא ירבה לשתות מים אפי׳ כשיתעכל המזון עד שיבדוק עצמו יפה יפה שמא יהיה צריך לנקביו. לא יאכל אדם עד שיהלוך קודם אכילה עד שיתחיל גופו להום או יעשה מלאכה או יתיגע ברגע אחד. כללו של דבר יענה גופו ויתיגע בכל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה ויתיגע ברגע אחד וישקוט מעט עד שתיישב נפשו ואוכל. ואם רחץ בחמין אחר שייגע הרי זה טוב ואחר כך שותה מעט ואוכל. לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמאלו ולא יהלך ולא ירכב ולא יזעזע עצמו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו. וכל המטייל אחר אכילתו או שייגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים. היום והלילה כ״ד שעות די לו לאדם לישן שליש שהוא שמנה שעות ויהיו בסוף הלילה כדי שתהיה מתחלת שנתו עד שתעלה השמש שמנה שעות. ונמצא עומד ממטתו קודם שתעלה השמש. לא ישן אדם על פניו ולא על עורפו אלא על צדו בתחלת הלילה על צד שמאלו ובסוף הלילה על צד ימין. ולא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה כמו ג׳ או ד׳ שעות ולא יישן ביום. דברים המשלשלין בני מעים כגון ענבים ותאנים ותותים ואגסים ואבטיחים ומיני הקשואים ומיני הלפפונות אוכל אדם אותם בתחלה קודם אכילה ולא יערבם עם המזון אלא שוהה מעט עד שיצאו מבטן העליון ואוכל מזונו. ודברים שהם מאמצים בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים

זיבער איין, ווען מאן זאגאר נאך עטוואס הונגער פערשפירט. וואהרענד דעם עססענס טרינקט מאן נור איין וועניג וויין מיט וואססער געמישט, יעדאך ווען דאס עססען צו פערדויען בעגיננט, דאן טרינקט מאן וואססער נאך בעליעבען. פאר יעדער מאהלצייט מאכע מאן זיך בעוועגונג, פערריכטע איינע ארבייט, אום דאס בלוט אין ראשערעס אומלויף צו בריינגען, דאן ערהאלט מאן זיך איין וועניג; דאס וואשען היערויף מיט ווארמען וואססער איזט זעהר צוטרעגליך, הערנאך געהע מאן צו טיש. נאך דער מאהלצייט פערהאלטע מאן זיך רוהיג, בעוועגע זיך ניכט, געהע אדער רייטע ניכט שפאצירען, ביז דיא גענאססענען שפייזען פערדויט זינד; דען בעוועגונג גלייך נאך דעם עססען בריינגט קראנקהייטען צו וועגע. טאג אונד נאכט ענטהאלטען פיער אונד צוואנציג שטונדען, וואפאן איין דריטטעל, אכט שטונדען, דעס נאכטס צום שלאף אויסרייכען. מאן געהע יעדאך ערשט צו בעטטע דרייא ביז פיער שטונדען נאך איינגענאממענער אבענדמאהלצייט. אויך שלאפע מאן ווערדער אויף׳ם געזיכט, נאך אויף׳ם ריקקען, זאנדערן אנפאנגס אויף דער לינקען אונד דיא אנדערע הלפטע נאכט אויף דער רעכטען זייטע, אונד שטעהע מיט זאננענאויפגאנג אויף. אם טאגע שלאפע מאן גאר ניכט. דינגע, דיא געלינ- דען שטוהלגאנג פעראורזאכען, אלס ווייטרויבען, פייגען, מעלאנען אונד זאנסטיגע בויםפריכטע געניעסע מאן פאר דער הויפטמאהלצייט, טרינקע עטוואס דארויף, בעפאר מאן דיא מאהלצייט איננימט, אונד דינגע דיא פערהארטונג פער- אורזאכען, אלס גראנאטאפפעל, פירזיכע, אפפעל אונד גלאראפפעל, עססע מאן

מינייהו פסקי הלבא ומינייהו עברי הלבא. דמשמשא בי רחייא הוו לה בני נכפי. דמשמשא על ארעא הוו לה בני שמיטי. דדרכא על דמא דחמרא הוו לה בני גירדאני. דאכלה חרדלא היו לה בני זילולני. דאכלי תחלי הוו לה בני דולפני כדאיתא לעיל בפ״ג מהלק קרושת החבור. וגם יש דברים שהם סימן יפה להולה כפי הטבע אף על פי שהביאו סמך מהפסיק ואוכלים המסייעין לרפאות החולי ובן דעת יבחר בחיים. כדגרסינן בפרק הרואה (דף נ״ו) ששה דברים סימן יפה להולה ואלו הן עיטוש זיעה שלשול קרי שינה חלום. עיטוש דכתיב (איוב מ״א) עטישותיו תהל אור. זיעה דכתיב (בראשית ג׳) בזעת אפיך תאכל לחם. שלשול דכתיב (ישעיה נ״א) מהר צועה להפתח. קרי דכתיב (שם נ״ג) יראה זרע יאריך ימים. שינה דכתיב (איוב ג׳) ישנתי אז ינוח לי. חלום דכתיב (ישעיה ל״ח) ותחלימני והחייני. ששה דברים מרפאים את החולה מחליו ורפואתו שלימה וכו׳ כדאיתא לעיל בחלק זה. עשרה דברים מחזירים את החולה לחליו וחליו קשה ואלו הן האוכל בשר שור ובשר שמן ושחלים ובשר צלי ובשר צפירים וביצה צלויה ותגלחת ובית המרחץ כבד והלב וגבינה. וי״א אף אגוזים. ויש אומרים אף קישואים. דתניא דבי רבי ישמעאל למה נקרא שמם קישואים מפני שהם קשים לגוף כחרבות. ואמרינן עלה הא בדרברבי הא בדזוטרי. ואחר התלמוד נולד הרמב״ם בחור השם שלם בתורה ובכל חכמה מפוארה ובלל במשנה תורה בספר המדע בהלכות דעות בפ״ד דברים הנאותים לענין זה לכל מיני הבריאת כפי הכמתו וזמנו. ואמר הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא שהרי אי איפשר שיבין או ידע והוא חולה על כן צריך האדם להרחיק עצמו מהדברים המאבדין את הגוף ולהנהיג עצמו בדברים המבריאין והמחלימין ואלו הן. לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב ולא ישתה אלא כשהוא צמא ולא ישהא את נקביו אפילו שעה אלא כל זמן שהוא צריך להשתין או

אויך. זאָ מוזט דער גענוס דסם ועגבסם חאָהרענגר דער טוואַנגערטאַפֿט פיר דיא פרוכט נאַכטהייליג. דער גראָסע רב א ט ה אמיאוני, דער מויסטער טאַלמודי־טען מונד פילאָזאָפישעס וויססען מין דער מערילין מויספראָרדענטליך בעוואונדערט וואַר, ספריכט זיך פאָלגענדערמאַסען מין הלכות דעות מוים: זאָלאַנגע דער מענט קראָפטיג מונד געזונד מיזט, מוס עס זיינע מויפגאַבע זיין, דעם הערצן נאַך קראָפטען זו דיענען, דאַ ער מאַן דיעזען דימנסט, וואָן ער קראַנק דאַרניעדער ליעגט, מונמאַכלאָסליך בעהינדערט מיזט. עס פערטטפהעט זיך נון פאָן זעלבסט, דאַס דער מענט מאָלעס בעזייטיגען מוס וואַס זיינעם קאָרפער נאַכטהייליג זיין קאָננטע, מונד זאַכטען, דימ זיינעס קאָרפער נאַהרונג מונד קראָפטיגונג פערטאַפפען, מין זיך מויפנימאט. דער מענט ססטע מאָזאָ נור, ווען ער הונגריג מונה טרינקע נור ווען ער דורסטיג מיזט, מונד יעדעס קאָרפערליכע בעדירפניס זאָלל ער מונגעזוימט בע־פריעדיגען. מאַן ססטע מויך ניכט ביז זור מיבערזאַטטיגונג, זאָנדערן מאַן האַלטע

שמן ופת נקייה ויין ישן דמעלו לכולי גופא. ואמרינן נמי בקמא פר׳ מרובה (דף פ״ב) תנו רבנן המשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה זרע והורג כינה שבבני מעים. וי״א מכנים את האהבה ומוציא את הקנאה. וגרסינן נמי במסכת שבת פר׳ המוציא יין (דף פ״א) תניא שמנה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות ואלו הן האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה ושדרו של דג ודג מליח שלא בישל כל צורכו והשותה שומרי יין והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חברו. וי״א אף התולה עצמו בבית הכסא. וגרסינן נמי בפר׳ ערבי פסחים (דף קי״ב) אמר אביי עור ודג וכוס וחמין וביצים וכינים קשים לדבר אחר. עור דגני אמשכא דצילא. דג שיבוטא ביומי ניסן. כוס שיורי כסא דהרסנא. חמין המימי דראמי על רישיה. ביצים מאן דמסרך אקליפי. כנים מאן דמחור לבושיה ולא נטר ליה תמני יומי והדר לביש משום דבריאן הנהו מיני וקשין לדבר אחר. וגרסינן נמי במסכת נדה פרק כל היד (דף י״ז) וכן היה רשב״א חמשה דברים העושה אותם מתחייב בנפשו ודמו בראשו. האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה והשותה משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה והלן בבית הקברות והנוטל צפרניו וזורקן לרשות הרבים והמקיז דם ומשמש מטתו. האוכל שום וכו׳ אף על גב דמניחי בסילתא מציירי וחתימי רוח רעה שורה בהם ולא אמרן אלא דלא שייר עיקרן או קליפתן אבל שייר עיקרן או קליפתן לית לן בה. והשותה משקין וכו׳ אמר רב יהודה אמר שמואל והוא שלנו בכלי מתכת. אמר רב פפא וכלי נתר ככלי מתכת דמי. והלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה וזימנין דמסכנין ליה. והנוטל צפורניו וזורקן לרשות הרבים מפני שהאשה מעוברת עובר עליהן ומפלת. ויש דברים שהם רעים לעוברות ולמניקות כדגרסי׳ במסכת כתובות פר׳ אע״פ (דף ס׳) ולא תאכל עמו דברים הרעים לחלב מאי נינהו אמר רב כהנא כגון כשות והזיז ודגים קטנים ואדמה. אביי אמר אפי׳ קרא והבושא. רב פפא אמר אפי׳ קורא וכופרא. רב אשי אמר אפילו כמכא והרסנא

(כימן) גענאָססען איינען אויסשלאג הערבייא פיהרט. רבי שמעון בן יוחאי לעהרט: ווער איינע שפייזע אָדער איינען טראנק, דער אין איינעם אייזערנען בעהאלט. דערט איבער אין איינעס ניכטערנען אָדער זאָנסטיגען אמטשלגעפאָס איבער נאַכט אויפבעוואהרט געוועזען איזט, גענייסט, דער קאן זיך (וואגען דעס אין וואָלכען געפאַססען ענטהאלטענען ארזעניקס) איינע טאָדליכע קראנקהייט צוציהרען. זאָ איזט׳ס אויך נאַכטהיילינ דיא נאגעל צו בעטניידען אונד דאס אבגעשניטטענע אויף דיא שטראססע צו ווערפען. דען עס קאן לייכט טרעפפען, וואן איינע שוואנגערע פרויא דאר איבער וואגגעהט, דאס זיא אבאָרטירט. וואן איינע סטייגנרע פרויא, לעהרט רב כהנא, האָפפען, קריידע אָדער קליינע פישכען געניעסט, זאָ שווינדעט איהר דיא

ובחמרא אתון כמאי תבריתו ליה אמר ליה בציבי. דביתהו דרב פפא תברא ליה בתמניא אופי פרסייתא. תנו רבנן דג קטן מליח פעמים ממית בשבעה ובי״ז ובכ״ז ואמרי לה בכ״ג ולא אמרן אלא בשיל ולא בשיל אבל בשיל שפיר לית לן בה. אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא שתא שכרא בתריה אבל שתא שכרא בתריה לית לן בה. וגרסינן נמי בפר׳ שלשה שאכלו (דף נ״א) תנו רבנן אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו. והמשתכר ממנו קשה לכל גופו וכל שכן לבני מעים. תנו רבנן ששה דברים נאמרו באספרגים אין שותין ממנו אלא חי ומלא ומקבלו בימין ושותה משמאל ואין משיחין עליו ואין מפסיקים בו ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ואין סומכין אותו אלא בימינו. והתניא אין סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא בדחמרא הא בדשיכרא. וגרסינן נמי בפר׳ אין עומדין (דף ל״ד) תנו רבנן ג׳ דברים רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבונות. וגרסי׳ נמי בפסחים פר׳ אלו הן העיברין (דף מ״ב) תנו רבנן שלשה דברים נאמרו בכותח הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף. מטמטם את הלב משום נסיובי דחלבא. ומסמא את העינים משום מלחא. ומכחיש את הגוף משום קומניתא דאומאית. תנו רבנן שלשה דברים מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ואלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק. פת קיבר ריפתא דקיפיסקא. שכר חדש דלא חליף עליה ארבעים יום. ירק בשאר ירקי אבל תומי וכרתי לית לן בה. תנו רבנן שלשה דברים ממעטין את הזבל וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים ואלו הן פת נקייה ויין ישן ובשר שמן. פת נקייה דסמידא. בשר שמן דצפירתא דלא אפתח. יין ישן עתיק דעתיקי. כל מידי דמעלי להאי בר מזנגבילא רטיבתא ופלפלא אריכתא ובשר

אייגענטהימליכע פיסע פאן איבגעמאכטען, איבערצוקערטען אָרפער זיבען אונד וואהלריעכענדען טאַג נאך דער זאלצונג אונגעוואנד אונד קראַנקען איינע קראַנקהייט הערבייפיהרען. רב פפא, דער ביערברויער וואַר, מיינט, וועַן מאַן ביער נאך דעם גענוס דער זאלבען טרינקט, זאָ ווירד איהנען יעדע שאָדליכקייט בענאָממען. דיא ווייזען לעהרען: שפאַרגעלוויין ניכטערן גענאָססען איזט גוט פיר'ס הערץ, קאָנטערפירט דיא אויגען אונד דען מאַגען, דאַהער איזט'ס גוט, זיך מיט דיעזעם טראַנקע צו געוואָהנען, וועער איהן אבער איבערמאָסיג גענייסט, דאס פר זיך דאדורך בערויבט, דער שאַדעט זיינעם גאַנצען קאָרפער. מאַן טרינקע אויך דיעזען טראַנק נור איט וואססער פערמישט. אויך האַבען דיא ווייזען געלעהרט: דרייא דינגע פערמעהרען דען שטוהלגאַנג, פערמינדערן געביקקהייט אונד שוואַכען דאס געזיכט, נעמליך: קלייעברָאד, יונגעס ביער אונד קרייטערגעמוס. צווייבעל איט פֿאָלגען געמאכטע זינד ניכט שאָדליך. ענטגעגענגעזעטצטער ווירקונג זינד: ווייסבראָד, פֿעטטער ווײן אונד פעטטעס פלייש. אויך דער גענוס דעם קנאָבלויכס איזט פיר דען קאָרפער צוטרעגליך. א.ב. ער איזט דער געזיכט, דאס שטאַהרפלייט איס פריהלינגסמאָנאַטע

ג׳ ברכות. ומי איכא מידי דהוי שליק מזונו אמר רב אשי קלח של כרוב שנינו. תנו רבנן טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים. כרישין קשה לשינים ויפה לבני מעים. כל ירק מוריק וכל קטן מקטין. כל נפש משיב את הנפש. כל הקרוב לנפש משיב את הנפש. כרוב למזון תרדין לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכה. טחול יפה לשינים וכו׳ מאי תקנתיה נלעסיה ונשדייה. כרישין קשה לשינים וכו׳ מאי תקנתיה נשלקינהו ונשתה מימיו. כל ירק מוריק. אמר רב הסדא בסעודה ראשונה של הקזת דם. ואמר רבי יצחק כל האוכל ירק חי בערב קודם ד׳ שעות אסור לספר הימנו מאי טעמא משום ריחא. ואמר רב יצחק אסור לאכול ירק חי קודם ד׳ שעות. אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אתי לקמייהו ירק חי קודם ד׳ שעות. אמימר ורב אשי אכלי ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתיך דא״ר יצחק כל האוכל ירק חי קודם ד׳ שעות אסור לספר הימנו אי משום ריחא אנן הא קא אכלינן והא משתעת בהדן. אמר להו כאידך דרבי יצחק סבירא לי דאמר רבי יצחק אסור לאכול ירק חי קודם ארבע שעות. כל קטן מקטין אמר רב הסדא אפילו גדיא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רובע אבל אית ביה רובע לית לן בה. כל נפש משיב את הנפש אמר רב פפא אפי׳ גלדני דבי גילי. כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב אונקא. א״ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבשרא אייתי לי מהיכא דסמיך לבי ברוך. כרוב למזון ותרדין לרפואה. למזון אין לרפואה לא והא תניא ששת דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין ודבש וקיבה והרת ויותרת הכבד. מאי למזון אף למזון. אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכה. איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי משבחת לי לפתא לא תימא לי במאי כרכת רפתא. אביי אמר מבלי בשר. ורבא אמר מבלי יין. אי תימא רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים. ורבי יוחנן אמר מבלי יין. אמר ליה רבא לרב פפא סודנא אנן תברינן ליה בבשרא

טרוק בעטען. דיא ווייזען לעהרען: דער גענוס דער מילץ איזט גוט פיר דיא צאהנע, אבער נאכטהייליג פיר דען מאגען, דאהער זאלל מאן זיא ניכט פערשלוקקען. קרעססע אבער איזט שאדן פיר דיא צעהנע, אבער גוט פיר דען מאגען. ... דיא נאך ניכט נור רייפע געלאנגט זינד בעווירקען האגערקייט. ... קאהל איזט גוט אלס נאהרונגסמיטעל ... רב יצחק איזט דער מיינונג: דאס ניכטערן ראהעס קרויט געגעססען ... אונד זייא. איבערהויפט איזט קרויט איין אונגעזונדעס עססען, אויסער, ווען מאן ... ווען עס מיט פלייש געקאכט איזט ווארדען. רבא אונד רבי יוחנן זינד דער מיינונג: ... ראהעס קרויט געגעססען, אבער דאראוף ווין געטרונקען איזט געזונד. ... פינדעט נור געקאכטעס קרויט פיר געזונד. נאך דען ווייזען זינד

ומחוקרת הגוף בבריאותו לעבודת האל יתברך. ותהרת הכלל הוה נכנסרת מלאכת הרפואה אשר היא שמירת הבריאות ורפואת החולי. ועל כן כתבו בתוך אגדות בתלמוד אשר הם רובם דברי מוסרים וקצת דברי המאכלות שמקיימרת האדם בבריאותו וגם אותן שהן קשין לאדם לרפאית מחליו. כדגרסינן במסכת ברכות פר' כיצד מברכין (דף ל"ט) אמר רב חסדא תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעיים. אמר אביי והוא דיתיב אבי תפי ועביד תוך תוך. ואמרינן התם אמר רבה בר שמואל משום רבי חייא אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואין אתה ניזוק. ותניא אידך אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקה ולא שתה מים. ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני אסכרה. תנו רבנן המקפה את אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים. וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת. אמר רב מארי אמר ר' יוחנן הרגיל בעדשים פעם אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו אבל בכל יומא לא משום דקשה לריח הפה. אמר רב מארי אמר רבי יוחנן הרגיל בחרדל אחד לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו אבל כל יומא לא משום דקשה לחולשא דליבא. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים. ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין כל גופו של אדם. אמר רבי חנינא בר חמא הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב. מתיבי רשב"ג אומר קצח אחד מסימני מית היא וישן למזרח גרנו דמו בראשו. לא קשיא הא בריחא הא בטעמא. אימיה דרבי מאיר הוה מדבק ליה בריפתא ומקפלא ליה. וגרסינן התם בסוף הפר' (דף מ"ד) אמר רבי ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנה כי אתא רב דימי אמר טבא הדא ביעיתא מגלגלתא משיתא קסיי סלתא. אמר רב זירא מגלגלתא משיתא מתייתא מארבע שליקתא כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו. רבי עקיבא אומר אפילו לא אכל אלא שליק מזוני מברך עליו

פֿערפֿאָללקאָממנונג דער זעעלע זאָ אונענטבעהרליך זינד, האַבען דיא ווייזען נאָך גאַנץ בעזאָנדערס דער אַרצנייאוויססענשאַפֿט אונד דער נאַטורלעהרע דעס מענשע־ קערפערס פֿיעלע אויפֿמערקזאַמקייט געשענקט, וואָס אויך אויס פֿערשיעדענען שטעללען איק תלמוד צו ענטנעהמען איזט. זאָ לעהרט רב חסדא איין ברייא אויס תרדין, (טערעבינטהענבלעטהען) בערייטעט, איזט גוט פֿיר'ס הערץ אונד קראַנ־ קערפֿירט דיא אויגען אונד איינגעווידע. נאָך אביי זאָלל דיעזער ברייא גוט איינגע־ קאָכט ווערדען. אויך לעהרען דיא ווייזען, דאַס מאַן נאָך יעדעם עססען נור גוטען פֿערדויאונג וואַססער טרינקען זאָלל. רב מארי טהיילט מיט איס נאַמען דעס רבי יוחנן, דאַס פֿאָן יע דרייסיג טאַגען לינזען אָדער ווען געגעססען, דאַס קראָר־ פער צוטרעגליכער זינד אַלס אַרצנייא. רבי ינאי, רב דימי אונד רב זירא האַל־ טען זאָוואָהל געבראַטענע אַלס געקאָכטע אייערע פֿיר זעהר נאַהרהאַפֿט. רבי עקיבא לעהרט וועד נור קרויט אַלס אַבענזייט פֿערצעהרט אום דען איבליכען ועגסנס־

יקר קרחנני וחננבי. במערבא לא קפדי אזוגי בנהרדעא קפדי אזוגי. רב דימי מנהרדעא קפיד אפילו ארישמא דחביתא הוה עובדא ופקע הביתא. כללא דמלתא כל דקפדי קפדי בהדיה. כי אתא רב דימי אמר שתי בצים ושתי אגוזים ושתי קשואים ודבר אחר הלכה למשה מסיני. ולא הוו ידעי רבנן מאי ד"א וגזרו רבנן בכל מילי משום ד"א. והא דאמרן עשרה תמניא שיתא וארבעה לית בהו משום זוגות לא אמרן אלא במקום דליכא למיחש לכשפים אבל במקום דאיכא למיחש לכשפים אפי' טובא חיישינן. ההוא דגרשה לדביתהו אזלה ונינסב לההוא חנונא דהוה רגיל למישתי חמרא גביה. כל יומא הוה עבדי ליה כשפים ולא הוה מהניא משום דהוה מזדהר מזוגי. כל יומא הוה שתי מדידיה ההוא יומא אשקיתיה מדידה עד שיתסר הוה יכיל לאיזדהורי מכאן ואילך לא הוה יכיל לאיזדהורי נפשיה ואפיקתיה בזוגית בשוקא חוייא ההוא טייעא גים ביה אמר חזו גברא קטיל דאזיל אזלי פגע בדיקלא הבקיה צווח דיקלא ופקע גברא. אמר רב עוירא קערות וכברות וכוסות אין בהם משום זוגות כללא דמילתא גמרו בידי אדם לא חיישינן בידי שמים חיישינן. חנות אין בהם משום זוגות. נמלך אין בהם משום זוגות. אורח אין בו משום זוגות. אשה אין בה משום זוגות ואי אשה חשובה היא חיישינן. ואמרינן התם דכ"ע תרי מקמי תכא וחד בתר תכא לא מצטרפי משום מעשה דרבה בר נחמני. וגם אמרו שלא יצניע אדם אוכלין ומשקין תחת המטה ואפי' מחופין בכלי ברזל מפני רוח רעה ששורה עליהן. ושומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו:

(שטז) פרק שלישי.

רז"ל היו שלמים בכל מדע ומשיגים בכל הכמה שהיא משלמת השכל

זעהר דאפאר היטעטע. אלס רב דימי נאך פאלעסטינא קאם לעהרטע ער: וויר האבען עס אלס איינע איבערליעפערונג פאן משה, דאס דער גענוס צווייער אייערס, צווייער ניססע, צווייער מעלאנען אונד נאך איינעס ניכט מעהר בעקאננטען געגענשטאנדעס זעהר געפאהרליך איזט, אונד גראדע וועגען דיעזעס איינען אונבעקאננטען געגענשטאנדעס, האבען דיא וויזען יעדען גענוס אין צווייצאהל אונטערזאגט. יעדאך איזט היערביי אין אונטערשיעד צו מאכען צווישען שפייזען אונד געטראנקע פאן מענשען בערייטעט, וואבייא דיא צווייצאהל ניכט שאדעט, אונד צווישען זאלכען שפייזען אונד געטראנקען, דיא דיא נאטור געצייטיגט האט, דורך דיעזע געראדע קאן דער מענש לייכט צו שאדען קאממען. שליסליך האבען דיא וויזען אנגעאָרדנעט, דאס מאן וועדער שפייזען נאך געטראנקע, זעלבסט אין פערשלאססענען געפעססען, אונטער דאס בעטט שטעללען זאללע. ווער אלזא וויא פארגעשריעבען פערפאהרט, דעם געשיעהט קיין אונגליקק.

דריטטעס קאפיטעל.

אויסער אנדערן וויססענשאפטען, דיא צור ערהאלטונג דעס קערפערס אונד צור

ישתה תרי ויעשה צרכיו דילמא חליש ומיתרע. ת״ר השיתה כפלים דמו בראשו. אמר ר׳ יהודה בד״א בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו. אמר רב אשי חזינא ליה לרב חנינא בר ביבי דכל כסא וכסא חזי אפי שוקא ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא. אמר רבי זירא לישן כלצאת לדרך דמי. ובביתו לא והא רבא מני כשירא (פי׳ קורות). ואביי כי היה שתי חד כסא הוה מנקטא ליה אמיה תרי כסי בתרי ידיה. ורב נחמן בר יצחק כי היה שתי חד כסא היה מנקט ליה שמעיה תרי כסי בתרי ידיו. אדם חשוב שאני. אמר עולא עשרה כוסית אין בהם משום זוגות. עולא לטעמיה דאמר עולא ואמרי לה במתניתא תאנא עשרה כוסית תקני חכמים בבית האבל. ואי ס״ד יש בהן משים זוגות אפשר דמתקני רבנן מלתא דאתי בה לידי סכנה. אבל תמניא חיישינן. רב חסדא ורב הונא דאמרי תרוייהו שלום לרעה אין מצטרף אבל שיתא חיישינן. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יחנך לרעה אין מצטרפת אבל ד׳ חיישינן. אביי ורבא דאמרי תרוייהו וישמרך לרעה אין מצטרף. ואזלא רבא לטעמיה דרבא אפקינהי לרבנן אזוגי ואע״ג דאיתזק בה רבא בר ליואי לאו משום הכי אלא משום דאיתבי לרבא בפרקיה. אמר רב יוסף אמר לי יוסף שידא אשמדאי מלכא דשידי ממונא בזוגי ומלכא לא איקרי מזיק. ואיכא דאמרי אדרבה מלכא רתח היא רשותא בידיה כל מה דבעי עביד. אמר רב פפא אמר לי יוסף שידא אתרי קטלינן אארבע קא מזקינן. אתרי בין בשוגג בין במזיד אארבע בשוגג לא במזיד אין. ואי אישתלי ונפיק נינקיט זיקפא (פי׳ אגודל) אגודל דימיניה בידא דשמאליה וזיקפא דשמאליה בידא דימיניה. ונימא הכי אנא ואתין הא תלתא. ואי שמע קלא דאמר אתין ואנא הא ארבעה נימא איהי ואנא חמשא. ואי שמע קלא דאמר אתין ואנא שית נימא איהי ואנא ז׳ הירה עובדא עד מאה וחד ואפקע שידא. אמר אמימר אמרה לי רישתינהו דנשים כשפניות (פי׳ נגידתן) האי מאן דפגע בנשים כשפניות לימא ליה הכי הרי חמימי בדיקולי חרתי בזעו לפימייכו נשים הרשאית. קרח קרחיתי ופרח פרחיתו ואיבדר תבלוניכו אפרחיה זיקא למוריקא הדתא דנקטיתי נשי הרשיאתא אדהנני והנכי לא אתיתי לגי השתא דאיתיתי לגו

טהיילט מיט מיר נאמען דעס יוסף שידה: אשמדאי דער קעניג דער גייסטער האט דיא אויפזיכט איבער דיא צווייצאהל אונד דיעזער, אלס קעניג, פיגט קיינען שאדען צו. נאך אנדערן איזט דיעזער איס זא זעהר צו פירכטען, דאס ער דאך גאנץ נאך ווילקיהר האנדלען קאן. רב פפא טהיילט מיט מיר נאמען דיעזעס יוסף שידה: צווייא בעכער הינטעראיינאנדער צו לעערען איזט געפעהרליך, פיער בעכער אבער איזט נור שעדליך. יעדאך ווירדע איך פאלגענדע ניכט צו זעהר ריסקירט אויף דיא געפאהר דער צווייצאהל געמאכט, וועהרענד אלז אין נהרדעא איך

לא יאכלו ממנה עשירי. מעשה היה ואכלו תשעה ולא מתו ואכל עשירי ומת. אמר רבי ירמיה זהו שוקע. תנו רבנן מים שנתגלו לא ישפכם ברשות הרבים ולא יגבל בהן את הטיט ולא ירבץ בהן את הבית ולא ישקה מהן את בהמתו ולא בהמת חברו ולא יטול מהן פניו ידיו ורגליו. אחרים אומרים מקום שיש בו סירטא אסור ושאין בו סירטא מותר. אחרים היינו ת״ק איכא בינייהו גב היד וגב הרגל ורומני דאפי׳. ואמרינן נמי התם רב לא שתי מיא מידי ארמאה אמר לא זהירי בגילויא אבל מבי ארמלתא שתי אמר סידרא דגברא נקיטא. שמואל לא שתי מיא מבי ארמלתא דלית לה אימתא דגברא ולא מיכסא מיא אבל מבי ארמאה שתי. ואידך לא שתי מיא לא מבי ארמאה ולא מארמלתא. וג״כ אמרינן התם ביין דברי גילוי ובמשקין אחרים ואף על גב דבזמן הזה אין מצויין בינינו נחשים הזהיר בגילוי בורח עצמו מן הסכנות. וגם אמרו שהמים פושרים חוץ מבית המרחץ שמזיקין לגוף כדאמרינן במסכת חולין פרק כיסוי הדם (דף פ״ד) אמר רבי יוחנן כסא דהרשין (פי׳ טוב לסתום כיס של מכספים) ולא כסא דפושרין ולא אמרן אלא בכלי מתכות אבל בכלי חרס לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא שרא בהו ציבא (פי׳ פרסי עצנין ותבלין) אבל שרא בהו ציבא לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא שניץ (פי׳ הרתיח) אבל שניץ לית לן בה. וגם אמרו שישמור האדם מלשתות עלוקה במים כדגרסינן פ״ק דע״ז (דף י״ב) תנו רבנן לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן היאורים ולא מן האגמים לא בפיו ולא בידו אחת מפני הסכנה מאי סכנה סכנת עלוקה. מסייע ליה לרבי חנינא דאמר ר״ח הבולע נימא של מים מחמין לו המין בשבת וכו׳. וגם הזהירו על אכילה ושתיה של זוגות כדי שלא יבא לידי סכנה. דגרסינן בפרק ערבי פסחים (דף ק״ט) על משנת ולא יפחתו לו מד׳ כוסות של יין אפשר דמתקני רבנן מידי דאתי לידי סכנתא. והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יעשה צרכיו תרי ולא יקנה תרי. אמר רב נחמן אמר קרא ליל שמורים הוא לה׳ לילה המשומר ובא מן המזיקין. רבינא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה. רבא אמר כ״א וא׳ מצוה בפני עצמו הוא. ולא יעשה צרכיו תרי נמלך הוא. אמר אביי הכי קאמר לא יאכל אדם תרי ויעשה צרכיו ולא

חנינא לעהרט: ווער אם שבת איינע אים טרינקוואססער בעפינדליכע אנעקקע פערשלוקקט, דער דארף זיך ווארמעס וואססער, (וואהרשיינליך אום ברעכן איטטעל), אן דיזעם טאגע קאָכען לאססען. — דאַ דיא וואהלטהאַט נאך רבביניסשער פעסט־שטעללונג בייא גענוס דער שפייזען אָדער געטראֶנקע געפאֶהרליך איזט, וואָלל מאן וועדער צווייא גלייכע געגענשטאֶנדע אין איינעם מאַלע עססען נאך צווייא, פיער אָדער זעכס בעכער היינטער איינאַנדער לעערען. וואן אבייא אָדער רב נחמן איינען בע־כער לעערען וואָללטען, זאָ ליעססען זיא זיך גלייך דרייא בעכער פילען. רב יוסף

וגו׳ קול ה׳ חוצב להבות אש קול ה׳ יחיל מדבר קול ה׳ יחולל אילות. ואי לא לימא הכי לולשפן אניגרון אגירדפי בי כוכבי יתיבנא בי בלעי שמנה. ואי לא אי איכא איניש דגנו גביה מתעריה ונימא ליה פלניא צחינא מיא והדר לישתי. ואי לא ניקשקש נבתמא אחצבא ונישתי ואי לא נירק מינייהו נירק והדר לישתי. וגם אמרו שלא ישתה מים כשהוא נעור משנתו לפי שמוגו הם מאד וישנהו להפכו ויזיקנו עד שידבר ויקרר הבל פיו. כדגרסינן התם ובמסכת ע״ז פ״ק (דף י״ב) תני רבנן לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן היאורים ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה. מאי סכנה סכנת שברירי ואי צחי מיא ואיכא איניש אחרינא בהדיה לימא פלניא צחינא מיא ואי לא נימא איהו לנפשיה פלניא פלניא אמרה לי אימא אזדהר משברירי ברירי ירירי ירי דמשתכח בכיסי חיורי. וגם הזהירו לאדם מן המים המגולין שמא בא נחש לשתותן והטיל בהם ארס. ויש ארס שהוא ממית ויש מלקה. כדאמרינן במסכת ע״ז פרק אין מעמידין (דף ל״א) אמר שמואל לכל השרצים יש להם ארס של נחש ממית ושל שרצים מלקה. אמר ליה שמואל לחייא בר רב אידי תא ואימא לך מילתא דהוה אמר אבוך הני ארמאי דהוו ווקני משום דשתו גילויא. והא דלא מייתי איידי דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו. וגם יש הפרש בארס הנחש בין לזה בין לזה. כדאמרינן התם (דף ל׳) אמר רב ספרא משום רבי יהושע דרומאה שלשה מיני ארס הן של בחור שוקע ושל בינוני מפעפע ושל זקן צף. למימרא דכמה דקשיש כחיש חיליה והתניא שלשה כל זמן שמזקינין גבורה מתוספת בהן ואלו הן דג ונחש והזיר. כח מוסיף זיהריה קליש. של בחור שוקע למאי הלכתא לכדתניא חבית שנתגלתה אף על פי ששתו ממנו תשעה לא ישתה ממנו עשירי. מעשה היה ושתו תשעה ולא מתו ושתה עשירי ומת. אמר רבי ירמיה זהו שוקע. וכן אבטיה שנתגלתה אף על פי שיאכלו ממנה תשעה

בעטע ער װאַססער דען כיין אונד װעניגסטען פוסס, װאָרין דיא מאַכט דעס הערין איבער דאַס װאַססער זאָ װאָהר אונד טרעפפענד געשילדערט איזט. איזט דער מאַטערקרוג אבער אונבעדעקקט, זאָ גיעססע מאַן װאַססער פטוואַס דאַפאָן אַב. אום איינער פערקעלטונג פאָרצובייגען, טרינקע מאַן ניכט גלייך נאַך דעם ערוואַכען. אויך לעהרען דיא ווייזען, דאַס מאַן דעס נאַכטס קיין װאַססער אויס פליססען, בעכען אונד טייכען טרינקען זאָלל, דאַ מאַן דאַדורך לייכט צו שאַדען, אָדער גאַר צור בלינדהייט קאָממען קאַן (וויל פלוסוואַססער, דאַס אין דער רעגעל זעהר קיהל איזט, דעם קערפער, ווייא ער אויך אין נאַכטיגטער טעמפעראַטור, שאַדען אוס). וואַססער דאַס אויפ׳ם וואַראמען פלאַץ גשטאַנדען האָט, זאָלל מאַן עבענפאַללס ניכט טרינקען, דאַ עס דורך העריינגעפאַללענעס אונגעציפער לייכט שעדליך זיין קאַן. אויך זאָלל מאַן פאַרשטעהענדעס וואַססער ניכט אייגאַלן צום טרינקען פיר׳ס פיעה בעניטצען. זעלבסט ווען אונד אַנדערע געטרענקע זאָלל מאַן ניכט פאַססען דאַסטעהען לאַססען, וויל לייכט גיפטיגעס אונגעציפער היניפייגפאַללען קאַן, באַדוואַססער איזט עבענפאַללס זעהר שעדליך צום טרינקען. רבי

כשם שקשה למטה כפלים כך יפה למעלה כפלים. אמר רב פפא למטה למטה מן הבצים למעלה למעלה מן הבצים. ושאר כל ההרחקות מהמשגל שהם טובות לאדם לגוף ולנפש כתובות בנר א׳ חלק תאוות המשגל ובנר שלישי חלק דרך החבור והנזהר בדבריהם וחי בהם:

(שטו) פרק שני.

לפי שהאדם היא עליל לקבל מאורעת המקרבירת לו לידי סכנת מהם מסבת המשרתים ומהם מסבת כישוף ומהם מצד ארס. על כן הזהירו מהם רבותינו בדברים המזיקים ולפי שהמים הם יותר עלולים לקבל טימאה בכל אחד מאלו הצדדים דברו בהיה. וגם כל בן דעת ילמד ממנו לדברים אחרים וכל השמירות האלו הם צריכין למי שמקפיד בהם ואינו דבק בעבידת הש״י אבל הבוטח בש״י והושק באהבתו ודבק בעבידתו חסד יסובבנו. ועם כל זה טוב לאדם לשמור עצמו מהנזקים המפירסמים יותר אל העם. ולפי שאחד מאלף אינו בקיאים בשעות המוכנות הנזקים לשמור בהם מן מקרים המזיקים דברו חכמים ברוב שהלילות הם מזומנת לתלאות ולפגעים. ובעבור כי לילי רביעית ולילי שבתות שולטים בהחלתם הכוכבים המזיקן ברוב בלילי רביעית שבתאי ובלילי שבתות מאדים הם קרובין יותר לנזקין ועל כן דברו בהם באמרם בפרק ערבי פסחים (דף קי״ב) תנו רבנן לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעית ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו. ואם צחי מיא לימא ז׳ קולות שאמר דוד על המים והדר לשתי. (תהלים כ״ט) קול ה׳ על המים אל הכבוד הרעים וגו׳ קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים

צווייטעס קאַפּיטעל.

דאַ דער מענש לייכט צו שאַדען קאָממען קאַן, צום טהייל דורך דאַס פּלאַנעטענ-סיסטעם, צום טהייל ווידער דורך געהיימע נאַטורקרעֶפטע אונד ענדליך דורך אונבעדאַכטזאַמקייט, זאָ האַבען דיא ווייזען ניכט נור דאַפיר געוואַרנט, זאָנדערן אויך רעגעלן אַנגעגעבען, אַללען דיעזען שאַדען פערורזאַכענדען געגענשטענדען צו בעגעגנען. גאַנץ בעזאָנדערס אַבער קאַן דער מענש דורך טרינקוואַססער, דאַס לייכט געפאַהר בריינגענדע געגענשטענדע אין זיך אויפנימט, צו שאַדען קאָממען, דאַהער האַבען דיא ווייזען דיעזען געגענשטאַנד פיעלזייטיג בעשפּראָכען אונד יעדע מעגליכע געפאַהר דורך דען גענוס דעססעלבען אַנגעגעבען. אַבער אויך פאָר אַנדערן געגענשטענדען, דיא אונריינעס אונד שעדליכעס אין זיך אויפנע-נעהמען פפלעגען, האַבען זיא געוואַרנט, דאַמיט יעדער זיך דאַפאָן אונטערריכטע אונד בעפרייע, אום דאַס געהייליגטע אין רייניגקייט זיך צו נעהרען, דער איהן שיטצען אונד מיט זייענער גנאַדע אויסגעבען ווירד. עס זאָלל דאַהער, וויא דיא ווייזען לעהרען, ניעמאַנד אין פינסטערער נאַכט, בעזאָנדערס אַבער אין דער נאַכט צום פירטען טאַג אונד אין דער צום זיעבענטען טאַג וואַססער טרינקען, וויל דיעזע צוויא נעכטע אונטער איינפלוס צווייער פּלאַנעטען שטעהען, דאַ מאַן זאָנסט דער גרעסטען געפאַהר אויסגעזעצט איזט. אום עס אַבער דורכאויס ווינען דורסט שטיללען, זאָ

עריות ושפיכות דמים וחלול שבת. וגם יזהר שלא ישמש מטתו מתוך חולשא הגרסינן במסכת גיטין פר׳ מי שאחזו קורדיקוס (דף ע׳) תנו רבנן הקיז דם ושימש הויין לו בנים ותיקין הקיזו שניהם ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן. אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא טעם מידי אבל טעים מידי לית לן בה. אמר רבה בר הונא בא מן הדרך בצהרים ושימש מטתו הוין לו בנים ותיקין. תנו רבנן היוצא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור מיל מפני ששד של בית הכסא עולה עמו ואם שימש הויין לו בנים נכפין. תנו רבנן המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית מיושב אוחזו אלריא. היא מלמעלה והוא מלמטה אוחזו דלירא מאי דלירא שלשולי. אריב״ל סם דלירא הרדרא. מאי הרדרא אמר אביי מוריקא החיוי. רב פפי אלים ליה ובלע ליה. רב פפא אלים ליה ושדי ליה. אמר אביי מי שאינו בקי בדרך ארץ לייתי תלתא קפיזי קורטמי דחחי ונידוקינהו ונישלוקינהו בחמרא ונשתה. אמר רבי יוחנן הן הן החזירוני לנערותי. שלשה דברים מכחישין כחו של אדם פחד דרך ועון. פחד דכתיב (תהלים ל״ח) לבי סחרחר עזבני כחי. דרך דכתיב (שם ק״ב) ענה בדרך כחי. עון דכתיב (שם ל״א) כשל בעוני כחי. ג׳ דברים מתישין כחו של אדם ואלו הן אכל מעומד ושתה מעומד ושימש מטתו מעומד. חמשה קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד ושתה ועמד ישן ועמד שימש מטתו ועמד הקיז דם ועמד. וששה דברים העושה אותם מיד מת ואלו הן הבא מן הדרך ונתיגע והקיז דם ונכנס לבית המרחץ ושתה ונשתכר וישן על גבי קרקע ושימש מטתו א״ר יוחנן והוא שעשאן כסדרן אמר אביי כסדרן מת שלא כסדרן חליש. איני והא מעורת עבדה לעבדה תלת מינייהו ומית ההוא כחיש הוה. שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן הדרך ארץ והדרך ועושר ומלאכה יין ושינה חמין והקזת דם. שמונה דברים ממעטין את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק ובכיה ושינה על גבי קרקע וגדגניות וכישות שלא בזמנה והקזת דם למטה כפלים. תאנא

קערפער מיט יוגענדליכער קראפט אונד ער ערלאנגט דיא צייגונגסקראפט וויעדער. דריא זאכען שוואכען דען מענשען, נעמליך: פורכט, אנהאלטענדעס רייזען אונד זינדיגען. פיעל האנדלונגען שוואכען דען קערפער אונד פיהרען איהם דעם טאדע נעהער, נעמליך: שטעהענד עססען, שטעהענד טרינקען, שטעהענד שלאפען, שטעהענד זיך בעגאטטען אונד שטעהענד זיך נור וואססער לאססען. אכט האנדלונגען פעררינגערן דען בעפרוכטונגסשטאפף, נעמליך: דאס געניסען פיעלען זאלצעס, פיעל הונגערן, כראנקהאפטיגער אויסשלאג, פיעל וויינען, שלאפען אויף בלאססער ערדע, דער גענוס דעס קאריאנדערזאמענס אונד דעס אונצייטיגען גענוססעס דער קאסטוסוואורצעל (דיא מאן איננערליך נור גאנץ זעלטען געברויכט ווירד) אונד דאס צו אפטע אדער לאססען אן דען פיסען. ווער זיך אין אכט צו נעהמען וויס פאר דערליי איבעלשטאנדע גיבט זיינער געזונדהייט מעהר דויער אונד האלטבארקייט.

במקומו. ולהנהגת הבריאות קבעו זמן לסעודות רוב בני אדם בשעה ד׳. כדגרסינן בפ״ק דשבת (דף י׳) תנו רבנן שעה ראשונה מאכל לודים שנייה מאכל לסטים שלישית מאכל יורשים רביעית מאכל פועלים חמישית מאכל כל אדם. איני והאמר רב פפא ארבעה זמן סעודה לכל היא אלא איפוך ארבעה מאכל כל אדם ה׳ מאכל פועלים שישית מאכל ת״ח מכאן ואילך כזורק אבן לחמת. ואמר אביי לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה. ואם הוא רגיל לאכול מעט אחר תפלתו ותלמודו יותר טוב הוא לו לחזק גופו ובריאותו כדגרסינן במסכת מציעא פרק המקבל (דף ק״ז) תנו רבנן י״ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן המזיקין ומחכימת פתי וזוכה ללמוד וללמד ודבריו נשמעין ותלמודו מתקיים בידו ואין בשרו מעלה הבל ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת את הכינה שבבני מעיים. וי״א מכנסת את האהבה ומוציאה את הקנאה. ואמרינן נמי התם ובפרק החובל במסכת קמא (דף צ״ב) אמר ליה רבה לרבא בר מארי מנא הא מילתא דאמרי אינשי שיתין רהטו רהיט ולא מטו לגברא דמצפרא כרך. ואמרו רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה. אמר ליה דכתיב (ישעיה מ״ט) לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כיון דלא ירעבו ולא יצמאו ממילא ולא יכם שרב ושמש. אמר ליה את אמרת לי מהתם ואנא אמינא לך מהכא (שמות כ״ג) ועבדתם את ה׳ אלהיכם זו קריאת שמע ותפלה. וברך את לחמך ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים בשחרית מכאן ואילך והסירותי מחלה מקרבך. ואל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו כדי שלא יבואו ביראתו לידי עברה. כדגרסינן בפ״ק דגיטין (דף ו׳) אמר רב הסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל. אמר רב יהודה אמר שמואל כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי ג׳ עבירות גילוי

אביי מיינט: ווען מאן גלייך פריה דאס פריהשטיקק צו זיך גענאממען האט, זא קאן מאן אויך דיא ערסטע מאהלצייט נאך ספעטער אום אנגעגעבענען צייט צו זיך נעהמען. אן איינער אנדערן שטעללע זאגט דיא ווייזען דער גמרא, דאס דער גענוס דעס פריה־שטיקקען גוט זייא זאוואהל אים זאממער געגען דיא היטצע אלס אים ווינטער געגען דיא קאלטע, דען עס הייסט: ,,אונד ער ווירד זעגנען דיין ברוד אונד דיין וואססער" דאס דוא פריה גענאססען האבען ווירסט. רב חסדא, זא אויך רב יהודה אים נאמען שמואל'ס לעהרען, דאס מאן זיך געגען זיינע הויזלייטע, בעזאנדערס אבער געגען זיינע פרויא ניכט בהרט, אירריט אונד צאנקיש בענעהמען זאלל, דא דיעזעס צו זינדען פיהרען קאן. אביי לעהרט: ווער קערפערליך זא געשוואכט איזט, דאס איהם דיא ערנייאונגסקראפט אבגעגאנגען, דער קאנן אין איינעם דרייאונדרייסיגטאגיגען געטטראנקע זעגען ...ע איט וויין, דיעזער בערייטעטע טראנק געטרונקען בעלעבט דען

ואמרינן נמי התם א"ל רב לרבה מ"ט לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדדן שמעתתיה אמר ליה אמאי איזיל לגביה דכי אזילנא מותיב לי במילי דעלמא. ומאי מילי דעלמא אמר ליה האי מאן דעייל לבית הכסא לא ליתיב להדיה ולא ליטרח טפי דהאי כרכשתא אתלת שיני יתבא ודילמא דמשתמטי שיני דכרכשתא ואתי לידי סכנה. אמר ליה הוא עסיק בהיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא כל שכן זיל לותיה. וגרסינן נמי בפרק הרואה (דף ס"ב) אמר רב יהודה לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית לצאת כדי שלא יתרחק. תני בן עזאי אימר השכם וצא כדי שלא תתרחק. ממשמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב ואחר כך ממשמש אפי' עושים לו כשפים באספמיא באין עליו מאי תקנתיה לימא הכי לא הוס ולא תהתות לא לי ולא לי לא אהנו ולא מהנו לא הרשי דהרשי ולא חרשי דהרשיאתא. תני בן עזאי אומר על כל משכב שוכב חוץ מן הקרקע ועל כל מושב שב חוץ מן הקורה. אמר שמואל שינה דעמוד השחר כאצטמא לפרולא. בר קפרא הוה מובין מילי בדינרי ואמר אדכפנא אכול ואדצהית שתי אדרתחא קדירך שפוך. קרנא קרי ברומי מאן מובין תאני תאני דאבוך ובין. אמר להו רבא לרבנן כי עייליתו בשבילא דמיוהד למיסק בדברא לא תחזו להאי גיסא ולא להאי גיסא דילמא יתבן נשי ולאו אורח ארעא לאיסתכולי בהו. רב ספרא עאל לבית הכסא אתא רבי אבא נחר ליה אבבא אמר ליה ליעול מר בתר דנפק א"ל עד כאן לא עילת לשעיר וגמרת מילי דשעיר מי לא תנן מצאו נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם. ואיהו סבר מיסתכן הוא דתניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון. וגם יבדוק עצמו קודם סעודה דגרסינן התם בפרק מי שמתו (דף כ"ג) תנו רבנן הנכנס לסעודת קבע יהלך עשר פעמים של ד' ד' פסיעות. ואמרי לה ד' פעמים של י' י' פסיעות ונפנה ונכנס וישב

סאן אויס וויל עס הייס איזט, פערריכטע דיינען נאָטהדורף אָהנע פערטיעבונג, גלייך ווען דוא דאס בעדירפניס פערשפירסט, אונד ווירד איינע שוואַרע געוואכט, דאַן פערקיילטע, דען דיעס איזט דיא זיכערסטע געלעגענהייט זיא איט פֿאָרטהייל צו פערקיילטן. רבי שמעון בן גמליאל שטעללט דיא בעהויפטונג אויף, דאס דיא אונטערדריקונג דער פערריכטונג דעס נאָטהדורף געשוואָללט דעם לייבעס אונד דיא אונטערדריקונג דעס אורינלאַססענס דיא געלבזוכט צור פֿאָלגע האַט. בעזאָנדער אַבער האַלטע צו טיטע געהט פריפע אַן, האַב עס ניכט צופֿאָר נאָטהווענדיג זיא זיך צו ענטלעערען. — אום דער געזונדהייט קיינע איינטראַכט צו טהון, האַבען דיא ווייזען דיא פֿיערטע אָדער פֿינפֿטע אַבגעמעססענע צור מבהאַלטונג דער פרסטען מאַהלצייט בעשטיממט, יע נאַכדעם דיא אַרבייט אָדער דאַס געשעפֿט איזט, דאס מאַן פֿאָרהער פערריכטעט. נאַך רב פפא האַלט אין געלעהרטער (וועהל אין ריקזיכט אויף דעס סאן ויטלענדס לעבענסמאַרט) זייגע פרסטע מאַהלצייט אין דער זעכסטען שטונדע.

טיבה טפת צינן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם. הוא היה אומר יד לעין תקצץ. יד להוטם תקצץ. יד לפה תקצץ. יד לחסודא תקצץ. יד לאמה תקצץ. יד לפי טבעת תקצץ. יד לגיגית תקצץ. יד מסמא. יד מחרשת. יד מעלה פיליפים. תניא רבי יוסי אומר בת הורין היא זו ומקפדת עד ג׳ פעמים. אמר רבי יוחנן פיך מעביר בת מלך ומרבה שער בעפעפים ופוסק את הדמעה. וגרסינן נמי במסכת כלה אמר רבי יהודה אמר שמואל וכו׳ כדאיתא לעיל בנר ראשון בפ״ג מהלק תאות המשגל. וגם יזהר אדם שלא יקבל הלוקו שחרית מיד השמש ולא יקבל נטילת ידים ממי שלא נטל ידיו. כדגרסינן במסכת ברכית פר׳ שלשה שאכלו (דף נ״א) תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע ג׳ דברים סח לי סוריאל שר הפנים אל תטיל חלוקך שחרית מיד השמש ותלבשני ואל תטיל ידך ממי שלא נטל ידיו ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שאסתלגונית של מלאכי חבלה יושבת ומצפה לו לאדם אימתי יבא לידי דברים אלו ויכשל בהם. ואמרי לה אסתכסיפירת של רוח רעה יושבת ומצפה. ויבדיק עצמו בבית הכסא קודם שיתפלל לטהר גיפו ולשמור בריאותו לנקות גופו מרוח רעה. כדגרסינן במסכת שבת פרק המוציא יין (דף פ״ב) הנצרך ליפנות ואינו נפנה רב חסדא ורבינא חד אמר רוח רעה שולטת בו. וחד אמר רוח זוהמא שולטת בו. והנצרך ליפנות ואינו יכול ליפנות יעמוד וישב יעמוד וישב. רב חנן מנהרדעא אמר יסלק לצדדין. רב הונא אמר ימשמש בצרור באותו מקום. ורבנן אמרי יסיח דעתו. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל שכן דכי מסח דעתיה לא מפנה א״ל יסיח מדברים אחרים. אמר רבי ירמיה מדפתי לדידי הוי לי ההוא טייעא דקם ויתיב וקם ויתיב עד דשפיך כקדרה.

ריהרען. מאן לאססע זיך, ווא רבי ישמעאל בן אלישע לעהרט, פאָן קיינעם אנדערן פריהמארגענס דאס העמד אנציעהען, זאָ זיך אויך ניכט פאָן איינעם, דער זיך זעלבער נאך ניכט געוואשען האט, דאס וואססער צום וואשען רייכען, ענדליך זאָלל מאן דען בעכער דעס ערסטען פריהשטיקקסטרונקס נור דעם, דער איהן געריכט, ווידער איבערגעבען. איבערהויפט זאָלל יעדער, בעסאָנדר ער זיין פריהגעבעט פערריכטען וויל, זיך זאָ פיעל אלס מעגליך פאָן אונראטה פאָן איננען אונד אויסען רייניגען, אום דאן פאָר זיינעם הערן אונד שעפפער ריין צו ערשיינען. רב חסדא היעלט זאָגאר בעזאָנדערע פאָרלעזונגען איבער דיא ערהאלטונג דער גע- זונדהייט אונד שטעללטע דיא בעהויפטונג אויף, דאס עס נור ערהאלטונג דעס קאָרפערס נאטהווענדיג זייא, בייא מנטלעערונג דעססעלבען ווערדע איט אנשטרענ- גונג נאך מיט בעהענדיגקייט צו פערשאפפען, דא מאן זאָנסט עטוואס אים לייבע פערלעטצען קאָננטע. בן עזאי ווארנט פאָר דעם ניעדערלעגען אויף דיא ערדע. שמואל האָלט דען פריהשלאף ביז דער טאג אנבריכט זעהר נוטצליך אונד שטאָר- קענד פיר דען קאָרפער. בר קפרא גאב פאָלגענדע געזונדהייטסרעגעלן: עססע נור ווען דוא הונגער שפירסט, טרינקע נור ווען דיך דירסטעט, שיטטע דאס עס-

הכלל הראשון·

ברורך ארץ ונחלק לשני חלקים:

החלק הראשון במה שראוי לכל אדם· החלק השני במה שמובדלים בו תלמידי הכמים:

החלק הראשון במה שראוי לכל אדם ויש בו שבעה פרקים:

פרק ראשון· (שיד)

אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם בזריזות ובמוסר נאות וחי בהם בבריאות ושלוה ויהא אהוב לאל יתברך ולבריות. בבקר בהקיצו משנתו יזדעזע מאימרת בוראו ויזכור חסדו אשר עשה עמו ואמינתו אשר שמר לו בהחזיר לו נשמתו אשר הפקיד אצלו· ובזה יברך בלבו אלהיו אשר הגדיל לעשות עמו חסד ורחמים ושהצילו מכל המקרים המזומנים לבא על האדם בכל עת וק״ו בלילה שהיא יותר מוכנת למאורעות ולהלאים ולאסכרות· וישמור מאד שלא יגע בידו לאברי החושים הפתוחים להלל שהם עלולים יותר לקבל טומאה עד שיטול ידיו במים ג׳ פעמים להעביר הרוח רעה ששורה בהם בלילה. כדגרסינן במסכת שבת פר׳ שמנה שרצים (דף ק״ח) שלח ליה רבי ינאי למר עוקבא לישדר לי מר מהנך קילורי דמר שמואל שלח ליה שדורי משדרנא לך דלא תימא צר עין הוא· אלא הכי אמר שמואל

זעכסטעס הויפטשטיקק·

ערסטער טיטעל·

איבער אַנשטאַנד אונד גוטע זיטטען.

אין צווייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג·

איבער אַנשטאַנדיגעס בענעהמען דעם מענשען, אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דיא אויפגאבע דעס מענשען אין וועלכער ער לעבען אונד דיא ער שטעטס הורטיג אויסאיבען זאלל אין פרידפערטיגקייט אונד אין ליעבע צו גאָטט, בעשטעהט דארין, דאס ער, ווען ער פריה ערוואכט, דורכדרונגען ווירד פאָן עהרפורכט פאָר גאָטט, דעם שאֶפפער אונד דער גנאַדען געדענקע דיא ער איהם דאדורך צו טהייל ווערדען ליעס, דאס ער מיט זיינער [illegible] דיא זעעלע זיינעם קאֶרפער וויעדער צוגעפיהרט, דענ= זעלבען געשיטצט אונד בעוואהרט האט פאָר אונגליק וואֶהרענד דער פינסטערניס= סען נאכט. אין דיעזעס בעוואוסטזיין האט דער מענש דורך דריימאליגעס וואשען דער האֶנדע אונד דעס געזיכטעס אויך פאָן דען טאג צו זעגנען, דאס ער פאָן אללעס וואָהרענד דיעזער נאכט אנגעהייפטען אונריינען זיך געריינגט האבע, דא עס געפאֶהרליך איזט מיט אונגעוואשענען האֶנדען דיא צארטען גליעדמאססען צו בעי

שמדברים על האדם אחרי מותו ניכר אם הוא בן העולם הבא וסמכוהו על פסוק (ישעיה ל׳) ואזניך תשמענה דבר מאחריך. כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ״ג) בעא מיניה רבי אלעזר מרב אי זהו בן העולם הבא אמר ליה ואזניך תשמענה דבר מאחריך וכו׳ כדאיתא לעיל בחלק הלוית למתים. וגרסינן בסיף פרק המוציא יין (דף פ״ב) אמר ליה רב הונא לרבא בריה מ״ט לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדדן שמעתתיה. א״ל משום דאמר מילי דעלמא ולא תורה. א״ל הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת מילי דעלמא כ״ש זיל לותיה. על כן כל הרוצה להיות שלם במדותיו ובריא לעבודת בוראו ומרוצה לעם ונקי מהש״י ומישראל ילמוד בדברי דרך ארץ ויאהב לכל אדם ויותר לחביריו ויהא חביב לו דברי חבריו כדברי עצמו שזהו שרש לרוב המוסרים הכתובים בתורה מהמצות המעשיות לאדם עם חברו שהם נכללות בפסוק (ויקרא י״ט) ואהבת לרעך כמוך. ודרשו בו דעלך סני לחברך לא תעביד וזהו שלמד הלל לגוי שבא להתיהד אליו ע״מ שילמד לו כל התורה ברגל אחד וא״ל פסוק זה ואהבת לרעך כמוך. מימרא זו בפרק במה מדליקין וכתובה למטה בנר הענוה ולעיל. ומי שיהא שלם בדרך ארץ וילמוד בתורה הוא שלם במדותיו ויאהב השלום וירדוף אחריה ויהא טוב עם ה׳ ועם אנשים ויהא שלם בגופו ובממונו בעולם הזה ובריא לעבוד האל יתברך ויזכה לחיי העולם הבא:

אַלס רעכטשאַפפען בעטראַכטעט ווערדע, אונד זאָ קאַן מאַן, ווי דיא ווייזען ריכטיג בעמערקען, אויס דעם נאַכרעדען נאַך דעם הינשיידען איינעס מענשען לייכט ערקעננען, אָב ער דעס יענזייטס טהיילהאַפטיג זיין ווירד אָדער ניכט, וועלכע מיי־ נונג אויך אין נאַכשטעהענדעם פערז איהרע בעגרינדונג האַט, נעמליך: „דיינע אָהרען ווערדען פערנעהמען איינע אַנערקעננונגסוואָרטע, דיא דיר נאַכפאָלגען ווירד“ (יעזעיה ל׳, כ״א). אויך רב גיעבט דיעזעם פערז דיעזעלבע דייטונג. רב הונא מאַכטע זאָגאַר זיינעם זאָהנע רבא איינען פאָרוואורף, וויל ער דיא פאָרלעזונגען דעס רב חסדא איבער זיטטענלעהרע ניכט פלייסיג מיט אַנגעהערט. ווער אַלזאָ זאָהר גאָטט אונד דען מענשען רעכטשאַפפען אונד בעליעבט זיין וויל, שטרעבע נאַך גוטען זיטטען אונד זוכע אויף יעדע מעגליכע ווייזע דאַריבער זיך צו אונטעררירכטען אונד דאַרין צו פערפאָללקאָממנען, בעזאָנדערס מאַכע מאַן זיך צור אויפגאַבע מיט פריינד־ פריינדליכקייט, צופאָרקאָממענהייט אונד ליעבע יעדערמאַן צו בעגעגנען, וואַס אויך דיא שריפט בעזאָנדערס אַנעמפפיעהלט מיט דען וואָרטען: „ליעבע דיינען נעכ־ סטען ווי דיך זעלבסט“, וואַס דיר אַלזאָ ניכט צוזאַגט. לעהרען דיא ווייזען, דאַס טהוע אויך דיינען נעכסטען ניכט צו. זאָ לייטעטע אויך הלל׳ס אונטעררירכט אַן איינען היידען, דער צום יודענטהומע זיך בעקעננען וואָללטע, ווען, וועהרענד ער אויף איינעם פוסע פאָר איהם שטעהען וויל, ער איהן דען גאַנצען איינהאַלט דער תורה מיטטהיילען וואָללטע. גאַנץ איינבעפאַנגען שפראַך הלל צו דיעזעם היי־ דען: ליעבע דיינען נעכסטען ווי דיך זעלבסט, אונד דו האַסט דיא גאַנצע לעהרע אויסגעפאַסט. — ווער אַלזאָ פאָללקאָממען איזט אין גוטען זיטטען, דען פריעדען ליעבט אונד דען מענשען ווי גאָטט אַנגעטעהם איזט, דער ווירד סיואָהל דעס גו־ טען געניעסען זאָוואָהל איין דיעסזייטס אַלס אין יענזייטס.

דאמינא לך א״ל כן. א״ל אכל כלבא פיתיה דינאי. קם תפסיה א״ל ירותתי גבך ואת מונע לי. א״ל הד זמן הוינא עבר על בי מדרשא ושמעי ינקיא אמרין תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב קהלת ינאי אין כתיב כאן אלא יעקב. א״ל למה זכית דתיכול על פתורי. א״ל מימי לא שמעית מילא בישא וחזרתיה למאריה ולא שמעית תרין דמתקשין דין לדין ולא יהבית שלמא ביניהון. א״ל כל הדא דרך ארץ גביך וקריתך כלבא קרי עליה (תהלים נ׳) ושם דרך אראנו בישע אלהים דאר״ש בר נחמני כ״ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה״ד (בראשית ג׳) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ החיים זו תורה. וגרסי׳ במס׳ מכות פר׳ אלו הן הגולין אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב נחמן מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. מן התורה דכתיב (במדבר כ״ב) לא תלך עמהם וכתיב קום לך אתם. מן הנביאים דכתיב (ישעיה מ״ח) אני ה׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך. מן הכתובים דכתיב (משלי ג׳) אם ללצים הוא יליץ וגו׳. וגרסינן במסכת שקלים (דף ה׳) חייב אדם לצאת ידי הבריות כמו שהוא חייב לצאת ידי שמים מן הת ורהמן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה דכתיב (במדבר ל״ב) והייתם נקיים מה׳ ומישראל. מן הנביאים דכתיב (יהושע כ״ב) אל אלהים ה׳ הוא יודע וישראל הוא ידע. מן הכתיבים דכתיב (משלי ג׳) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. למדנו שברשות האדם דרכו ושהפץ הקב״ה באדם שיהיה נקי לעיני בני אדם. ועל כן אמרו כי במה

הםט נון איין ברחר געגעססען! דיעזע בעליידיגונג ברחכטע דען פרעמדען דער״ אחססען אויף, דחם ער אויםטפרחנג אונד רבי ינאי נחרנפרגליהט חנטריס: איך החבע ביים דיר איין ערבטהייל צו פאָדערן, „דען משה החט אונס דיא תורה געבחטען, איין ערבטטיקק צו זיין פיר זחממטליכע געמיינדען יעקב׳ס״, דיעזע טפרוך החרטע איך איינמחל אין איינער טולע ערלייטערן, דחס אויך דער אונגעלעהרטעסטע פן דער תורה טהייל החבע, אונד ניכט נור דיר געהערט זיא; ווחרום בעטיאפפסט דוא איך? וואס איבריגענס איך בטטריפט, זא החבע איך ניא צוגעגעבען יעמאנד צו פערלייארדען אונד טטעטס ליעס איך עס איר נור אויפ׳ געבע זיין דען פריעדען צווישען טטרייטענדען הערצוטטעללען. פערנייהם, טפרחך רבי ינאי, פערנייהע דאס איך דיך פחרהייליג בעליידיגט החבע, דוא ביזט איין אחן פאָן גוטען זיטטען אונד געפעלליגעם אנטטאנד. אונד ער ברחכטע אויף דיעזען אין אנווענדונג דען פערז: „ווער אכט החט אויף זיינען וואנדעל, דעם צייגע איך דער היילפס גאָטטעס פערטרויען״ (תהלים נ׳, כ״ג). אונד פינדען זיך אין דער הייליגען טריפט פיעלע טטעללען, דיא איבער גוטע פיהרונג אונד גזיטטונג בעלעהרען. אויך הייסט עס אים תלמוד: דער מענש מוזט פערפפליכטעט איא פאָר גאָטט זא אויך פאָר דען מענטען וועגען זיינער האנדלונגען זיך טטעטס צו רעכטפערטיגען, וואס וויעדערום דורך טטעללען אויס דער הייליגען טריפט נאכגע׳ וויעזען ווירד. אונד אבגלייך דעם מענטען דיא וואהל זיינער וועגע אנהייאגעגעבען איזט, זא איזט עס דעננאך ניכט אין אבערדעס צו סטעללען, דאס עס אין דען ווילֹ לען דעס גאָטהייליגטען ליעגט, דאס דער מענש פאָר זיינען מיטמענטען טטעטס

צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ וכו׳ כדאיתא לעיל. וגרסינן בפרק היה קורא (דף י״ז). מרגלא בפומיה דרבי מאיר גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהא יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל שעה. מרגלא בפומהון דרבנן ביבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר וחברי מלאכתו בשדה הוא משכים למלאכתו ואני משכים למלאכתי כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו. שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ובעניה ובמענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה. אמרו עליו על ריב״ז שלא הקדימו אדם שלום ואפילו גוי בשוק. וגרסינן בבמדבר סיני מעשה בר׳ ינאי שהלך בדרך בא אדם א׳ שהיה משופע ביותר א״ל משגה רבי איתקבלת גבן אמר ליה מה דיהני לך הכניסו לתוך ביתו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו באגדה ולא מצאו. א״ל שב בריך אמר ליה יברך ינאי בביתיה. א״ל תימא מה

פֿאָלגטע זיך צו מייסטערן: שטודירע מיט גאַנצעם הערצען אונד גאַנצער זעעלע, אום מיינע וועגע צו ערקעננען. בעוואַהרע מיינע לעהרע אין דיינעם הערצען אונד מיינע פֿורכט זייא דיר שטעטס געגענוואַרטיג. בעוואַהרע דיינען מונד פֿאָר יעגלי= כער זינדע אונד שטרעבע דיך זעלבסט דורך גוטעס האַנדלונגען צו הייליגען, אונד איך, דער הערר, ווערדע מיט דיר זיין צו יעדער צייט. יעדער דער ראַבבינען צו יבנה פֿאָלגטען זיך צו מייסטערן: איך בין איין געשעפּף דעס הערען אונד דער דען אַקקער בעשטעללעט איזט ניכט מינדער. איך פֿערריכטע מיט דעם פֿריהען מאָרגען ביז שפּעט אין דער נאַכט איין שטאַדטווערק אונד יענער עבענזאָ פֿלייסיג אים פֿעלדע. קיינער פֿאָן אונס זעהנט זיך דעם אַנדערן שטעללע איינצונעהמען, אונד יעדער אַקקערמאַנן, ווען ער זיך אויך נור וועניג מיט דעם שטודיום דער תורה בעשעפֿטיגען קאַנן, זאָ קאָממט עס דאָך לעדיגליך נור אויף זיינען גוטען וויללען אַן. אביי פֿאָלגטע דען שפּרוך אים מונדע צו פֿיהרען. שטעטס זייא דער מענש דאַ= רויף בעדאַכט דעם הערען מיט עהרפֿורכט אונד דעמוטה צו דיענען; יעדעם העפֿליך אונד פֿריינדליך צו בעגעגנען, פֿריעדליכע געזיננונגען געגען זיינע ברידער, זיינע פֿערוואַנדטען אונד יעדערמאַן אַן דען טאַג צו לעגען, דאַס ער וואָהל אויף ערדען ווי אים הימעל בעליעבט זייא. זאָ וואַר אויך רבי יוחנן בן זכאי גע= גען יעדערמאַן מיט דעם פֿריעדענסגרוס צובערקאָממענד. ווי אים אדרש ער= צעהלט ווירד, בעגעגנעטע איינסט רבי ינאי איינעם זעהר אַנשטענדיג געקליי= דעטען אונד דעם אייסערן אַנשטאַנדע נאַך געבילדעטען מאַנן, דען ער צו זיך צום מיטטאַג לוד, אונד דער פֿרעמדע נאַהם דיא איינלאַדונג אַן. אַלס זיא ביים טישע זאַסען וואָלטע רבי ינאי איין געלעהרטעס געשפּרעך מיט דעם פֿרעמ= דען אַנקניפּפֿען, דער אַבער אין זאָלכען געביעטען גאַנץ אונבעוואַנדערט וואַר. ענדליך וואָללטע ער איהן דען זעגענסשפּרוך איבער דאַס מאַהל פֿאָרצוטראַגען, וואָס דער פֿרעמדע עבענפֿאַללס ניכט פֿערמאָכטע אונד פֿערגאַס, דיעס ווי דעם הויזהערן פֿאָלגט. רבי ינאי אויסס מייסטערטע געבראַכט שפּראַך: איין הונד

בדרכי שלום ומתחלק לשני חלקים:

הכלל הראשון בדרך ארץ. הכלל השני בדברי שלום ואהבה:

הקדמה. (שיג).

כשהשכל הנאות נאצל על מי שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם בני אדם השכל שהוא קנוי ממנו אין לו מניעות כדי שלא יגיע ויחזור אל המקום אשר נחצב משם שהוא השכל הפועל. אבל כשהאדם הרגיל עצמו במדות לא טובות ואינו משיג דברים הנקראים דרך ארץ או אינו רוצה להתעסק בהם אפי' כפי מזגו השיג כמה שכליות והיה עמלו בתורה מונעות לו מדותיו מלהיות שלם וגם אינו יכול לעמוד בבריאות נפשו לעבודת האל יתברך. ועל זה אמרו בפ"ג ממסכת אבות אם אין דרך ארץ אין תורה ר"ל שאינו יכול להיות שלם בתורה ובמצות המעשיות אשר הם ליישוב בני אדם ושלותם. והוא דומה למי שזורע זרעונין טובים בשדה של ויבורות שהצומח ממנו אינו טוב. נמצא שידיעת דרך ארץ ויישר המדות מדריך לאדם להיות שלם בתורתו. ועל זה אמרו במסכת ברכות פרק הרואה (דף ס"ג) דרש בר קפרא אי זו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה הוי אומר זה דרך ארץ שנא' (משלי ג') בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. וגרסינן בפרק אין עומדין (דף ל"ב) תנו רבנן ד' דברים

זעכסטע, אַבטהיילונג.

איבער דאַס שטרעבען נאָך פֿריעדען. אין צוויי אַבטהיילונגען.

פֿאָרוואָרט.

פֿערווענדעט דער מענש דיא זיך אייטערנרע קראַפֿט דער איהם צו טהייל געוואָרדענע זעעלע, דען גייסט צום גוטען אונד הייזאַמען, דאַס ער ליעבעס פֿערברייטעט אונד אין דויערנדער פֿריעדליגקייט מיט דען מענשען, לעבט, דאַן איזט דיא אויפֿגאַבע פֿאָללקאָממען אויף ערדען געלעזט, אונד דיעזער ווירקזאַם געוועזענע גייסט פֿערלאַסט ענדליך זיינע היללע, אום זיך מיט זיינעם אורקוועלל ווידער צו פֿעראיינען. געוואָהנט דער מענש זיך אַבער אַן שלעכטען אייגענשאַפֿטען, וואָ ער דורך אייגנעס פֿערשולדען בעהינדערט איזט אויף דיא אומגעוועלט וואָהלטהאָטיג איינצווירקען, זאָ האַט ער, טראָטזדעם דאַס ער אַנדערווייטס זיך דעם שטודיום דער תורה געווידמעט האַט, זיינע אויפֿגאַבע אויף ערדען דעננאָך פֿערפֿעהלט. דען אָהנע גוטעס זיטטען, לעהרט רבי אלעזר בן עזריה, פֿראָממט דאַס תורה=שטודיום ניכט, עס גלייכט גוטער זאַאַט אויף שלעכטען אונפֿרוכטבאַרען באָדען געזאָעט. נור פֿערפֿאָללקאָממנונג דער תורה=שטודיעם זינד גוטע זיטטען אונד אייגענשאַפֿטען דורכאויס נאָטהווענדיג. גאַר איינע קליינע אַבער מאַכטיגע שטעללע, בעמערקט בר קפרא, איזט דאַס אַנהייגען גוטער זיטטען, אַבער דאַס תורה=וויססען פֿאַללט אין ניכטס צוזאַממען אָהנע דיעזע שטיטזע. זאָ הייסט עס אויך: „אין אַללען דיינען וועגען ערקעננע איהן (זעלבסט ווען דוא גענאָטהיגט ביזט צור פֿערהערליכונג גאָטטעס איין געבאָט צו פֿערלעטצען) אונד ער ווירד עבנען דיינע פֿפֿאַדע" (משלי ג', ו'.) רבי מאיר

שבשמים ונמלטו שנא׳ (במדבר כ״ו) ובני קרח לא מתו למה שלא נשתתפו לעצרת אביהם ובאחרים כתיב (שם ט״ז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. אבל אלו שנסתכלו למעלה נמלטו שנא׳ (תהלים ל״ד) הביטו אליו ונהרו וגו׳. וכן דוד כשנסתכל למעלה נמלט שנא׳ לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגו׳. ולא עוד אלא הרשעים שנסתכלו למעלה נמלטו שכן אתה מוצא בנבוכד נצר (דניאל ד׳) אנה נבוכד נצר עיני לשמיא נטלית ונקרע מקצרת גזר דינו. ומה אם הרשעים שחייבים להקב״ה כשמסתכלים למעלה מוחל להם ישראל שהם בני קדושה בני אברהם יצחק ויעקב אם מסתכלין למעלה ועושין תשובה שלימה אינו דין שהקב״ה מוחל להם. ומפני שהיה דוד משכיל פירש מעונותיו והתודה עליה׳ ועשה תשובה ואמר (תהלים נ״א) לך לבדך חטאתי וגומר מחל לו הקב״ה. וכן אתה מוצא שבלשון שהקב״ה מרחיק את החוטאים בה מקריב את השבים שנא׳ (הושע ב׳) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. וגרסינן בואלה שמות רבה פרשה ט״ו שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו שנים עומדין לפני המלך א׳ מלמד קטיגורא ואחד מלמד סניגורא שלא המלמד קטיגורא מלמד סניגורא ולא המלמד סניגורא מלמד קטיגורא אבל הקב״ה מלמד קטיגורא ומלמד סניגורא הפה שאמר הוי גוי חוטא הוא הפה שאמר פתחו שערים ויבוא גוי צדיק. הפה שאמר עם כבד עון הוא הפה שאמר ועמך כולם צדיקים. הפה שאמר בנים משחיתים הוא הפה שאמר וכל בניך למודי ה׳. הפה שאמר כי תרבו תפלה אינני שומע היא הפה שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה. הפה שאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגומר הוא הפה שאמר והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

נבוכדנצר אונד דעם בעגייסטערטען זענגער דוד פערגעבונג געוועהרט. דיזעלבער בעקאננטע זיינע זינדע מיט פערטרויאונגספאללעם בליקק אונד שפראך: ,,צו דיר הערר, צו דיר אללין האבע איך געזינדיגט'' אונד דער געהייליגטע גע-וועהרטע איהם פערגעבונג. דען דער הערר קאן אנקלאגער, פערטהיידיגער אונד ריכטער צוגלייך זיין, וואס איהם אנטגעגען לעבען נור דורך דרייא פערטיידיגענדע פער-זאגען בעוואפקעטטעלליגט ווירד. ער שפראך צו ירמיה איטטעלסט דעם פראפעטען: ,,וועהע זינדהאפטעם פאלק'', אבער אויך: ,,אפפענעט דיא טהארע, דאס איינגעהע דאס גערעכטע פאלק''. ער שפראך: ,,איין פאלק ביזט דוא בעלאדען מיט זינדען'', אבער אויך: ,,דיין פאלק אויס לויטער גערעכטען בעשטעהעט עס''. ער בעצייכנעטע זיא: ,,קינדער דער פערדערבהייט'', אבער אויך: ,,דיינע קינדער זינד געלעהרטע גאטטעס''. ער שפראך: ,,ווען איהר אויך געבעטע הייפט, איך הערע זיא ניכט'', אבער אויך: ,,בעפאר זיא רופען אנטווארטע איך''. ער שפראך פערנער: ,,איירע נייאמאנדע אונד פייערטאגע האססעט איינע זעעלע'', אבער אויך: ,,פאן איינעם נייאמאנדסטאג צום אנדערן אונד פאן איינעם שבת צום אנדערן ווירד יעדעס פלייש קאממען, זיך פאר איר צו בייגען, שפריכט דער עוויגע''.

נעשית כהלכתה ולא ישוב עוד למשובתו. וזהו חסד גדול שעושה הקב"ה עם החוטאים שמוחל עונם ולא יזכרו ולא יפקדו לעולם ובלבד שישמור כל תנאי התשובה. ויזהר אדם מהדברים המעכבין את התשובה שהם מיבדלים לה' פנים. הפן הא' מגודל העון שהוא ענשו שאין מספיקים בידו לעשות תשובה. הפן הב' שהם דברים שנועלים דרכי התשובה בפני עושיהם. הפן הג' שהם דברים שאינו יודע למי חטא כדי שיחזיר לו. הפן הד' בדברים שהם קלים בעיני בני אדם והוא חוטא בהם וחושב שאינו חוטא. הפן הה' בדברים המושכים לבו של אדם וכשיתחיל לידבק בהם אינו יכול לפרוש. ואלו הה' פנים חלקם הרמב"ם ז"ל אל כ"ד דברים מהלכות תשובה של משנה תורה. ואל ידמה בנפשו בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים והחסידים בשביל עונותיו שעשה אלא יאמין בודאי שהוא אהוב ונחמד ויריד לפני הקב"ה כאלו לא חטא מעולם ואולי שכרו כפול מפני שטעם טעם החטא וכבש יצרו ופירש ממנו. כדגרסינן במדרש תהלים (תהלים מ"ה) למנצח וגו' לבני קרח משכיל שיר ידידות. ביא וראה בבני קרח שעד שלא עשו תשובה לא נקראו ידידים שנא' למנצח על וגו'. (שם ל"ב) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע וגו'. (משלי ט"ו) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה אלו בניו של קרח שנסתכלו למעלה לאביהם

פֿערגעהען, וויא פֿיר דען איינצעלנען זאָ אויך פֿיר דיא געזאַממטהייט פֿערזאָהנונג צו פֿערווירקען, אונד אויך עס אַלס איינע בעזאָנדערע גנאַדע גאָטטעס געהייליגט צו פֿער־אַכטען, דאַס ער דען זינדערן איינען וועג צור בוסע געבאָהנט האַט פֿערבונדען מיט דער צוזיכערונג, דאַס פֿאָר איהנען דיא זינדען ניא מעהר אַנגערעכנעט ווירד. דאָהער וואָן דער מענש זיינע זינדען ערקאַננט האַט, זיא בערייעט אונד אויפֿריכטיגע בוסע טהון וויל, זאָ מוס ער אויך יעדעס הינדערניס אויס דעם וועגע רייאמען, דער צו איהר פֿיהרט. עס גיעבט יעדאָך פֿינף אַרטען זינדען, וואָראויף דער מענש קיינע פֿערגעבונג פֿערלאַנגען קאַנן אָדער איזט. ערסטענס אויך איין גראָססעס אונגלאַבלאָסליך אויסמיכענדעס פֿערגעהען; צווייטענס אויך זאָלכע פֿערגעהען וואָראויף, וויא פֿריהער נאַכגעוויעזען, קיינע פֿערצייהונג ערפֿאָלגט; דריטטענס וועָן מאַן ניכט וויס געגען וועָן מאַן דורך בעלייבונג געזינדיגט האַט; פֿיערטענס וועָן מאַן איינעס זינדע ניכט אַלס זאָלכע ערקעננט אונד זיא בעגעהט, אונד פֿינפֿטענס, וועָן ער, טראָטץ דעם ערקעננען דער זינדע אויס געוואָהנהייט ניכט פֿאָן איהר לאַססען קאַן. — איין משנה = תורה האַט מיימוני ריעוע פֿינף פֿערשיעדענאַרטיגע זינדען נאַהער ערלייטערט. — דער ביסענדע געבע זיך ניכט דער מיינונג הין, דאַס ער דיא האָהע שטופֿע דער פֿראָממען אונד גערעכטען, וועגען זיינער בעגאַנגענען זינדען, ניכט ערריינען קאָננע, זאָנדערן ער דאַרף זיך אין דעם גלויבען בעשטאַרקען, דאַס ער זאָ בעליעבט פֿאָר דעם געהייליגטען זייא, אַלס וואָן ער ניא געזינדיגט האָטטע. דען עס איזט קוים צו בעצווייפֿלען, דאַס ער איינען דאָפּפעלטען לאָהן ערנדטעט, דאַ ער דיא קראַפֿט בעזאַס, זיך אויס דעם טאָמעלע דער זינדע צו רייסען אונד זיינע בעגיערדע זאָ העלדענמיטהיג ניעדערצוקעמפֿפֿען. יאַ אַללע דיא־ניגען, דיא איהרען פֿאָהטערן בליק נאַך האָבען צום הימליטען פֿאַטער ריכטען אונד אוס פֿערצייהונג פֿלעהטען, ווירד וויא דען זעהנען קרח'ס, דעס רוהמוואָללען

אמר לפניו ימחו על קדושת שמך. אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. אימא ליה ליצחק אפשר דבעי רחמי עלייהו. אמר ליה ליצחק בניך חטאו. אמר לפניו בני ולא בניך. ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה שנא׳ (תהלים צ״א) ימי שנותינו בהם ע׳ שנה דל עשרין דלא ענשי עלייהו פשו להו חמשים דל עשרין וחמש דלילתא פשו להו עשרין וחמשא דל תריסר ופלגא דצלויי ודמיכל ודבית הכסא פשו להו תריסר ופלגא. אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך וא״ת כולהו עלי הא קריבת נפשי קמך. פתחו ואמרו כי אתה אבינו וגו׳. נשאו ידיהם כנגד יצחק אמר להם קראו להקב״ה שהוא אבינו שבשמים מיד נושאין עיניהם ואומרין אתה ה׳ אבינו גואלנו מעולם שמך. נמצא שהקב״ה שהוא אבינו שבשמים עתיד לגאלינו למען רחמיו וחסדיו ולמען קדושת שמו בעולם. וכוונתו ותחלת מחשבתו בבריאת העולם היה על זה הזמן שעתיד לבוא כמו שאמר החכם תחלת המחשבה סוף המעשה ולזה רמז באומרו נעשה אדם בצלמנו וגו׳. ר״ל שיכירו כל בני אדם האמת ויפנו לבם מן הבטלות אל המושכלות ויהיה מלכותו ואמונתו ואחדותו פשוט וידוע לכל באי עולם כדכתיב (זכריה י״ד) והיה וגו׳ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. כראיתא למעלה בנר המצות בחלק התפלות על פי׳ הקדיש כן יהי רצון במהרה בימינו:

חתימה.

(שיב) גדולה תשובה שהיא מכפרת דבר קל ודבר המור ליחיד ולרבים כשהיא

מיט זיינען קינדערן צו ערערטערן האטטע, וויא עס הייסט: „יצחק ווירד אונס ניכט פערקעננען". אונד עס ווירד זיך ווענדען דער העררר צו יצחק מיט דען וואָרטען: דיינע קינדער האבען געזינדיגט! דא ווירד דיעזער אנטוואָרטען: ניכט מיינע קינדער נור זינד זיא, אויך דיינע קינדער זינד זיא, דאהער זאָ וויא איך וועגען איהרער פערגעבונג ביטטע, מוזט דו אויך דיינע זאכע איהנען צו פערצייהען. אונד זיא ווערדען איהרע הענדע ביטטענד געגען יצחק אויסשטרעקקען אונד שפרעכען: „אונזער פאטער ביזט דוא" פלעהע פיר אונס! אונד דיעזער ווירד שפרעכען: רופעט דען געהייליגטען אן, ער איזט אונזער אללער פאטער! אונד זיא ווערדען ווענדען איהרע פלעהענדען בליקקע נאך אָבען אונד שפרעכען: „דוא, עוויגער, ביזט אונזער פאטער, אונזער ערלאֶזער, עוויג וואָהרט דיין נאמע!" היערויס פאָלגט, דאס דער היממלישע פאטער בערייט זיין ווירד אונס אויס גנאדע אונד בארמהערציגקייט צו ערלאֶזען, אום זיינען נאמען צו הייליגען אין דער וועלט אונד דאס ער נור אבזיכט דער איינסטיגען ערלאֶזונג דיא גאנצע שעפפונג אינ'ס דאזיין ריעף, וויא דער ווייזע עס קורץ אנדייטעט: אויס דעם אנפאנגע לאֶסט זיך אויף'ס ענדע שליסען. אויך אין דעם זאטצע: „וויר וואָללען איינען מענשען מאכען אין אונזערעם עבענבילדע" ליעגט אויסגעדריקקט דער טיעפע זין, דאס עס נור דארויף אבגעזעהען וואר, דאס דער מענש אים שטאנדע זאָלל זיין דיא וואהרהייט צו ערקעננען, אום זיך מיט זיינעם פערשטאנדעסקראֶפטען אבצווענדען פאָם אייטעלן אונד פערגאֶנגליכען אונד דער גאָטטעסערקעננטניס צוצווענדען. דיא צייט דער ריינען אונד אויפריכטיגען גאָטטעסערקעננטניס איזט אבער אונצווייפעלבאר דאָס משיח-רייכס. „אונד עס ווירד זיין אן דיעזעם טאגע ווירד דער עוויגע איינס זיין אונד זיין נאמע איינס".

שלום.

דיא אויפריכטיגע בוסע איזט פערמאֶגענד שוואכע אויך איין געריגעס מאס שווערעס

מפני שלא זכיתי לבן זכר דכתיב (ד"ה א', ו') נין בנו יהושע בנו. באותה שעה נותנין אותו לדוד אמר להם ודאי אברך ולי נאה לברך שנא' (תהלים קט"ז) כוס ישועות אשא. להראותינו שדוד המלך והבא מגזעו מובחר לברך בשם ה' ולהודות לאל יתברך באותו הזמן שיחייה הקב"ה לדוד עם שאר צדיקי ישראל. והגואל יביא מזרעו כמו שנאמר (ישעיה י"א) ויצא חוטר מגזע ישי וגו'. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק אמר רבי עקיבא (דף פ"ט) הד"ש רבא מ"ד (שם א') לכו נא ונוכחה בואו נא מבעי ליה יאמר ה' אמר ה' מיבעי ליה. לעתיד לבוא אמר להם הקב"ה לישראל לכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם. אמרו לפניו רבונו של עולם אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע וגו' ולא בקש רחמים עלינו. אצל יצחק שברך את עשו והיה כאשר תריד וגו'. אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים עלינו. אצל מי נלך עכשיו. יאמר ה' אמר להם הואיל ותליתם עצמיכם בי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ"ד (שם ס"ג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו לעתיד לבא אומר הקב"ה לאברהם בניך חטאו. אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך. אמר אברהם לא ה"ל צער גידול בנים. אימא ליה ליעקב דה"ל צער גידול בנים איפשר דבעי רחמי עלייהו א"ל ליעקב בניך חטאו.

זענס ניכט ריהמען קאננטע. אונד אלס ער אן דוד געריכט ווירד ווערדען, ווירד ער איהן אנגעהאמען אין דער איבערגייבונג, דאס ער היערצו ווירדיג זייא, דאהער שפראך ער: „דען קעלך דעס היילס וויל איך ערהעבען אונד דען נאמען דעס עוויגען אנרופען!" היערדורך ווירד געצייגט, דאס דוד אונד איין נאכקאממע פאן איהם אויסערקאהרען זייא דען הערען צו פרייזען נור זייט, ווען דער געהייליגטע איהן בעלעבען ווירד נעבסט דען איבריגען איזראעליטישען פראממען, אונד דאס איין ערלאזער אויס דיעזעם קאניגסהויזע ערשטעהען ווירד, ווייא עס אויך הייסט: „עס ווירד אויסגעהען איין שפראס פאם שטאממע ישי". רבא לעהרטע: דער הערר ווירד צור משיח-צייט צו ישראל שפרעכען: „געהט דאך אונד ערקונדיגט אייך איינען פירשפרעכער", געהט צו אייערען שטאממפאטערן! אונד ישראל ווירד שפרעכען: אברהם היערצו וועהלען, דער איז אנגעהערט: „וויסטע דאס פערפארונג זיין ווירד דיין נאכקאממע", האבע אייטשפריך דאגעגען צו טהון, איזט ניכט געטהאן. יצחק זעגנעטע זיינען זאהן עשו איז דער אונטערדריקונג זיינעס ברודערס, אונד יעקב בליעב קאלטבליטיג דאבייא, אלס גאט צו איהם שפראך: „איך ווערדע איט דיר היגאונטערציעהען נאך מצרים" אונד פלעהטע ניכט פיר זיינע קינדער. צו וועם אלזא זאללען וויר אונס דעמנאך ווענדען? וויל איהר נון, ווירד דער הערר שפרעכען, אייער בעזאנדערעס פערטרויען אין מיך זעטצט, זא וויל איך, „ווען אייערע זינדען זיין ווערדען וויא פורפור, זיא זא וויס וויא שנעע בלייכען". רבי שמואל בר נחמני טהיילט איט איים נאמען דעס רבי יונתן: אין יענער צייט ווירד דער געהייליגטע צו אברהם שפרעכען: דיינע קינדער האבען געזינ-דיגט, אונד דיעזער ווירד אנטווארטען: הערר! פערטילגע זיא, אום דער וועלט דיינע געראכטיגקייט צו צייגען, וויא עס הייסט: „אברהם ווייס פאן אונס ניכטס ווייסען". אויך יעקב ווירד זא שפרעכען, טראטצדעם ער פיעלע ליידען

כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר (הושע י"א) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל וגימר וכתיב (בראשית א') ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ועל זה הזמן קראוהו בגמ' בכתובות עולם הבא דגרסינן בסוף מסכת כתובות (דף קי"א) (דברים ל"ב) ודם ענב תשתה חמר אמרו לא כעולם הזה עולם הבא העולם הזה יש צער לבצור וצער לדרוך העולם הבא אדם יוצא לשדה ומביא ענבה אחד בקרון או בספינה ומניחה בזוית ביתו ומסתפק ממנה כפיטם גדול ועציו מסיקן תחת תבשילו. ד"א ודם ענב תשתה חמר אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרבי יין שנאמר ודם ענב תשתה חמר אל תקרי חמר אלא חומר והיא כור של ל' סאה. וגם כן קראוהו בגמ' דסוכה לעתיד לביא כדגרסינן במס' סוכה פרק החליל (דף נ"ב) דרש רבי יהודה בר אלעאי לעתיד לביא מביא הקב"ה ליצר הרע ושוחטו וכו' כדאיתא למעלה בנר ראשון בח"ו מחלק תאות המשגל. ללמדנו שאין בימות המשיח יצר הרע המתאוה לעונות כמו שנא' (יחזקאל י"א) והסירותי לב האבן וגו'. וגרסינן נמי בסוף מס' פסחים (דף קי"ט) דרש רב עוירא זימנין אמר ליה משמיה דרבי אסי וזימנין אמר ליה משמיה דר' אמי מ"ד (בראשית כ"א) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם וגו' מלמד שעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול בו חסד לזרעו של אברהם. ולאחר שיאכלו וישתו נותנין לו כוס של ברכה לאברהם ואומרין לו טול ברך והוא אמר להם אני איני מברך מפני שיצא ממני ישמעאל. נותנין אותו ליצחק אומרין לו טול ברך אומר להם איני מברך מפני שיצא ממני עשו. אומרין ליעקב טול ברך אומר להם איני מברך מפני שנשאתי ב' אחיות והתורה עתידה לאסרן ובאת תורה ואסרתן. אומרין למשה טול ברך אומר להם איני מברך מפני שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. נותנין אותו ליהושע אומרין לו טול ברך אמר להם איני מברך

לונג יטרא'ס פֿאַסט איבער וויכטיגער אַלס דען טאַג, אַן וועלכעם הימעל אונד ערדע ערשאַפֿפֿען ווארד אַרדען. — אויס דעם שפרוך: „דאַס קינד ווארדע גראָססער אונד מאַן ענטוואָהנטע איהן אונד אברהם מאַכטע איינע גראָססע מאַהלצייט" ווירד נאַכ־געוויעזען, דאַס דער געהייליגטע פיר זיינע פראָממען איין גראָססעס גאַסטמאַהל געבען ווירד אַן דעם טאַגע, וואָ זיינע גיטע געגען דיא נאַכקאָממען אברהם'ס זיך בעזאָנדערס קונד געבען ווירד. נאַך דיעזעם מאַהלע ווירד אברהם איין געפֿיללטער בעכער, דען זעגען דאַריבער צו שפרעכען, געריכט ווערדען, וועלכער איהן אַבער צוריקקרייכען ווירד, וויל ער אויך פֿאַטער דעס אונגעראַטהענען זאָה־נעס ישמעאל איזט. יצחק ווירד דיעזען בעכער וועגען עשו, יעקב וועגען דער צוויא געהייראַטהעטען שוועסטערן, וועלכע הייראַטה דיא טורא שפּעטער פֿערבאָטען האַט, צוריקקרייכען. אויך משה ווירד איהן צוריקקרייכען, וויל איהם דאַס גליק ניכט צו טהייל ווארדע נאַך פּאַלעסטינא איינצוציקען. יהושע ווירד איהן עבענפֿאַללס צוריקקרייכען, וויל ער זיך איינעס מאַנגעלס נאַכקאָממ־

זמן רב. ואמרו רבותינו שמלך אחד שאינו מזרע דוד יקדימנו ויהרג ויקראוהו משיח בן יוסף. כדגרסינן במסכת סוכה פרק החליל (דף נ"ב) תנו רבנן משיח שעתיד ליגלות במהרה בימינו אומר לו הקב"ה שאל ממה אתה מבקש ואני נותן לך שנאמר (תהלים ב') אספרה אל חק וגומר היום ילדתיך שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. כיון שראה שמשיח בן יוסף נהרג אמר לפניו רבונו של עולם איני מבקש ממך אלא חיים שנאמר חיים שאל ממך וגו'. ולאחר שיקבץ הגליות וינצח מלחמת גוג ומגוג כמו שכתוב בנביאות בהרבה מקומות וידמה בעיני הבריות שהוא כמו בריאת עולם חדש בהיות ישראל יושבים לבטח עם רשעי עולם הנמשלים לנמר ולזאב. ועל זה אמר ישעיה (ישעיה י"א) וגר זאב עם כבש וגו' ויהורו כולם לדת האמת ויאכלו דבר המותר. ולזה רמז באומרו (שם) ואריה כבקר יאכל תבן וגו'. ולא ירעו בני אדם אלו לאלו כמו שנא' (שם) לא ירעו ולא ישחיתו וגו'. ויקבעו כולם עתים בתורה כמו שנאמר (שם) כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'. ולא יהיו בעולם מלחמות כמו שנאמר (שם ב') וכתתו חרבותם וגו'. ויהיה פרנסתם ולבושיהם מזומנת. ולזה רמזו באומרם בסוף מסכת כתובות (דף קי"א) ואמר רבי חייא בר יוסף עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר (תהלים ע"ב) יהי פסת בר בארץ וגו'. וכן כל כיוצא בדברים האלו שנאמר על ימות המשיח ידמה לבני אדם שהוא חדוש עולם. ועל זה אמרו רבותינו במס' פסחים פרק האשה (דף פ"ה) אמר רבי יוחנן גדול יום קיבוץ גליות

ישראל אוס זיך זאממלן אונד זעהר לאנגע לעבען ווירד. אויך לעהרען דיא וויזען, דאס איין קינד אויס דעם הויזע דוד שטאממענדער קעניג זיך אויפווערפען ווירד, דער פאָר דעם וואהרען משיח ערשיינען אבער ערשלאגען ווערדען ווירד, אונד דיא וויזען נענגען ריעזען: משיח זאָהן יוסף'ס. דען נאך וואהרען משיח, וועלכער קאָממען זאָלל, ווירד דער געהייליגטע שפרעכען: לאס האָרען דיינען וואונש אונד איך געוואָהרע דיר איהן, אונד דער וואהרע משיח, דער פאָן טאָדע דעם פאָלשען משיח אונטעררישטעט איזט, ווירד שפרעכען: הערר דער וועלט! נור לעבען ערביטטע איך איר! אונד זאָ הייסט עס אויך: „לעבען ערביטעט איך איר פאָן דיר". נאכדעם זאָוואָהל פערבאננטען פערזאממעלט אונד דיא גראָססען קאָמפפע, וואָפאָן דיא פראָפעטען זאָ אויספיהרליכע שילדערונגען געבען, דורכ-געקעמפפט זיין ווערדען, ווירד עס דען מענשען בעדינקען, אלס ווען דיא וועלט זיך פערייניגעט, אלס ווען זיא אוין'ס נייע געשאפפען וואָרדען וואָרען, אונד ישראל, דאס שאָן פראָפעטען נאך זאָווען שפרגליכען איזט, ווירד פריעדליך וואָהנען מיט דען פרעפלערן, דען וואָלפען, דיא סבענבאָלס דען וועג נאך וואהרען גלויבען איינשלאגען אונד נור פרליבטע שפייזען געניעססען ווערדען, וויא דיעס דער פראָ-פעט אויסדריקקט: „דער לאָווע וויא דאס רינד ווירד שטראָה עססען'. אונד ווערדער נייד נאך אונטערדריקקונג אָדער אונאיפעניגקייט אונד קריעג ווירד מעהר הערשען, זאָנדערן אללעס ווירד איינעס פרהאבענען ניוואָ דער גאָטטעסערקעננט-ניס נאכשטרעבען, אָהנע פאָן באָזען טריעבען בעאונרוהיגט אונד פאָן הייליגען נאהרונגסזאָרגען געשטאָהרט צו זיין. רבי יוחנן האָלט דען טאג דער פערזאממ-

אם עושין ישראל תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן ומחזירין למוטב. הניא אידך רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. שנאמר (ירמיה ג') שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו. אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר (ישעיה נ"ב) כה אמר ה' חנם נמכרתם וגו' חנם נמכרתם בעבודה זרה ולא בכסף תגאלו ולא בתשובה ולא במעשים טובים. אמר ליה רבי אליעזר והלא כבר נאמר (מלאכי ג') שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות ואמרתם במה נשוב. אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר (ירמיה ג') כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפח' והבאתי אתכם ציון. אמר ליה רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה ל') בשובה ונחת תושעון. א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר (שם מ"ט) גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך. אמר ליה רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ירמיה ד') אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב. אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר (דניאל י"ב) ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו וגו' וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה. מיד שתק רבי אליעזר. נמצא שהתשובה לישראל יקרב הגאולה קודם שיגיע קץ הזמן הקצוב לה ואם לא ישובו הקב"ה יגאלם בזמנם:

(שיא) פרק עשירי.

המלך המשיח שעתיד לגלות מובטח לנו שעתיד להחזיר מלכות של דוד ליושנה ובונה בית המקדש ומקבץ נדחי ישראל ויהיה

איזט דער מיינונג, דאס נור בלאס דיא ערלעזונג הערבייאפיהרען קאן. דען עס הייסט: „קעהרעט צוריק קינדער דער אויסגעלאססענהייט, איך וויל אייך היער־פאָן היילען. וויר זינד בערייט צו דיר צו קאָממען, דען דוא ביזט דער עוויגע אונ־זער גאָטט". זאָ איזט רבי יהושע דערזעלבען מיינונג, נור מיט דעם צוזאטצע, דאס ווען ישראל קיינע בוסע טהוט, זאָ ווערדען זיא דורך אונאנגענעהמע ליידען אונד דראנגזאלע דאצו פעראנלאססט. — היעראוס איזט נון צו שליעססען, דאס דיא איזראעליטען דורך אויפריכטיגע בוסע דיא ערלעזונג נאך פאָר דער בעשטיממטען צייט הערבייפיהרען קאָננען; קעהרען זיא אבער ניכט מיט אויפריכטיגקייט אונד גאנצעם הערצען צוריק, דאן ערלאָזט זיא דער געהייליגטע גאָטט צו דער פאָן איהם בעשטיממטען צייט.

צעהנטעס קאפיטעל.

עס איזט אונבעצווייפעלבאר, דאס דער ישראל איינסט ערלאָזענדע משיח אויך דאס דעפירטע קאָניגסהויז איינזעצען, דען טעמפעל וויעדער אויפבויען אונד

אהישנה לא זכו בעתה. ואמרינן עלה רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפיתחיה דרשב״י אמר ליה אימת אתי משיחא. אמר ליה זיל שייליה א״ל והיכא יתיב אמר ליה הוא יתיב אפתחא דרומי בין סובלי חולאים. אמר ליה ומאי סימניה אמר ליה כלהו כי שרו בחד זימנא שרו ובחד זימנא אסרי ואיהו שרי חד ומעיין בה ואסיר חד. קסבר דלמא איבעי לי ולא איעכב. אזל לגביה אמר ליה שלום עליך רבי אמר לו שלום עליך בר ליואי. אמר לו אימת אתי מר אמר ליה היום. למחר אשכחיה לאליהו אמר ליה הזיתיה א״ל אין יהב לי שלמא ואמר לי שלום עליך בר ליואי. א״ל ההיא דאמר לך בר ליואי אבטחך לך ולאבוך לעלמא דאתי. א״ל אמר לי היום אתינא ולא אתא א״ל היום אם בקולי תשמעו. ואמרינן נמי התם אמר רב כלו כל הקיצים כולם ואין הדבר תלוי אלא בתשובה. רבי יהושע בן לוי אמר דיו לאבל שישב באבלו. כתנאי רבי אליעזר אומר

דער המרר טפריכט, ווען ישראל זעלבסט נור ערלזונג דורך וואהרהאפטע פראמאיגקייט ניכט ביואכטעט, זא בריגגע איך זיא נו דער פאן איר בעטטיואז טען נייט; נייגען זיא זיך אבער דורך געפאלליגע הנדלונגען איהרער ווירדיג, דאן פיהרע איך זיא טלייניג הערבייא. דיעזער לעהרער טראך איינסט דען פראפעטען אליהו טטעהענד אם איינגאנגע דער האהלע, וואָרין רבי טאעון בן יוחאי בעגראבען איזט אונד באט איהן, איהם נו זאגען, ווען דער אטיח קאמען וויר. געהע היין אונד פראגע איהן זעלבער, גאב אליהו נור אנטוואָרט. אבער וואָ פינדע איך איהן, פראגטע רבי יהושע ווידער. ער בעפינדעט זיך, טפראך אליהו, בייא דער פפארטע פאן פאראדיזע, דיא אויך דער זייטע וואָ ראָם ליעגט, זיך בעפינדעט, אונד בעטעפטיגט זיך איט זייגען וואונדען. וואָראן אבער איזט ער נו ערקענען, פראגטע רבי יהושע ווידער. דאראן, טפראך אליהו, דאס זאָוואהל ניכט קראנקע אללע פערבאנדע איהרער וואונדען אויך איינאל אבנעהען, דער אטיח אבער נואט יעדען פערבאנד אב אונד לעגט איהן גלייך ווידער אן, דיעס געטיעהט, דאאיט ווען ער נור ערלעזונג אויפגעפאָרדערט וירד, אויך גלייך בערייט זיין קאן. אונד רבי יהושע גינג נו איהם אונד בעגריסטע איהן איט דעם איבליכען פריעדענסגרוס, וואָרויף ער נור אנטוואָרט ערהיעלט: פריעדע איט דיר זאָהן לוי'ס! דאן פראגטע איהן רבי יהושע: ווען ער קאָמען ווערדע, אונד דער אטיח טפראך: הייטע! אונד רבי יהושע ענטפערנטע זיך דאראויף ווידער. אם אנדערען טאג טראף ער ווידער דען פראָפעטען, דער איהן פראגטע אב ער דען אטיח געטפראָכען. יא, אנטוואָרטעטע רבי יהושע, ער רעדעטע איך אן איט דען וואָרטען: פריעדע איט דיר זאָהן לוי'ס. היערויט, טפראך אליהו, וואָלטע ער אויסדריקקען, דאס דיא גלייך דיינעס פאטער טהייהאפטיג זיין וירסט דעם גלאָרייכען יענזייטס. אבער בעמערקטע רבי יהושע, ער האט דאך אונוואהרהייט געראדעט, דען ער פערזיכערטע איך דאס ער „הייטע" נאמליך נאך געטטערן קאמען וואָללטע, אונד היעלט ניכט וואָרט. יא, טפראך אליהו, דוא האסט דיעס וואָרט ניכט אין זיינעם וואהרען זיננע אויפגעפאסט, ער מיינטע דאס הייטע פאָן: הייטע, ווען איהר איינער טטיאמע געהאָרכען ווערדעט!" דען, וויא רב לעהרט, איזט דיא נור ערלזונג בעטטיאטע נייט וואהל טאָן נאהע, נור אויך דיא אויפריכטיגע רייע אונד בוסע ישראל'ס קאמט עס נאך אן. אויך רבי אליעזר

רוח ה׳ נוססה בו וכתיב בתריה ובא לציון גואל וגו׳. הא למדנו כי כשיהיו עוד ישראל דחוקים בגולה אל יתיאשו מן הגאולה אבל יהבו בו תמיד כי יותר מחכה בה הקב״ה כדגרסינן התם (דף צ״ז) מאי (חבקוק ג׳) אם יתמהמה חכה לו שמא תאמר אני מחכה והוא אינו מחכה ת״ל חכה לו אפילו הקב״ה מחכה. מי מעכב מדת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת למה אני מחכה כדי לקבל שכר שנאמר אשרי כל חוכה לו:

(שי) פרק התשיעי.

אף על פי שבאו גליות וצרות על ישראל האל הרחמן הוא מרחם תמיד עליהם שנאמר (ויקרא כ״ו) ואף גם זאת בהיותם וגו׳ וזכרתי את בריתי וגו׳. ואם שמחו עכו״ם במפלתם של ישראל שנאמר (איכה א׳) כל איבי שמעו רעתי ששו וגו׳ אל נקמות ה׳ ינקום מהם נקמת ישראל כדאיתא באיכה רבתי על פסוק (שם) תבוא כל רעתם לפניך וגו׳ אייתי עליהון מה דאיתית עלי דקדק עליהון מה שדקדקת עלי. ועולל למו קטף עוללותיהון כמה דקטפת עוללותי. וכל העכו״ם יביאו דורון לישראל ולמלכם כדאמרינן פרק ע״פ (דף קי״ח). עתידה ארץ מצרים שמביא דורון למלך המשיח כסבור משיח שלא לקבל דורונות אומר לו הקב״ה קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים מיד יאתיו חשמנים מני מצרים. נשאו כוש ק״ו בעצמן ומה הללו שנשתעבדו בהם בישראל כך אנו עאכ״ו מיד כוש תריץ ידיו לאלהים. נשאה מלכות בבל קל וחומר בעצמה ומה הללו שאין אחיהם כך אנו שאחיהם עאכ״ו וגומר. והדבר תלוי עד יגיע קץ הגאולה או אם ישוב ישראל בתשובה שמיבטח לנו כי יחישנה הקב״ה כדאמרינן בפרק חלק (דף צ״ח) אמר רבי אליכסנדרי רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (ישעיה ס׳) בעתה וכתיב (שם) אחישנה זכו

טהייטען איזט צו ענטנעהמען, דאס ישראל זעלבסט אונטער דען דריקקענדסטען פערהעלטניססען ניא דיא האפפנונג אויף ערלאזונג אויפגעבען זאלל. דער הערר פערלאנגט דיא ווייזען ניכט, אונד הייל דענען, דיא צו איהם האפפען.

נ י י נ ט ע ס   ק אַ פ י ט ע ל.

ביא אללען לײדען אונד דראנגזאלען אונד ביא אללער פערבאננונג האט ישראל אן דער באַראהערציגקייט דעס הערן ניכט צו ווייפלען, דען גאטטעס וואלטעט זיינע גנאדע אונד זיין ערבאַראמען איבער איהנען, וויא עס אויך הייסט: „טראָטצדעם דאס זיא אין פיינדעסלאנד זיין ווערדען, ווערדע איך זיא ניכט פערשמאַכטען, פילמעהר ווערדע איך איהנען אייגען בונד מיט דען פאָטערן געדענקען". אויך דיא צייט דער גראָססע ישראל'ס ווירד נאָהער ריקקען אונד איינטרעטען אונד איהרע בעדריקקער ווערדען איהנען אונד איהרעם געזאַלבטען טריבוט צאָללען אונד געשענקע ברינגען, זאָ אגיפט, זאָ כוש אונד בבל. רבי יהושע בן לוי זאגט דען ווידערשפרוך אין דעם אויסדרוק בעתה „צו איהרער צייט" אונד אין אחישנה „שלייניג ווערדע איך דיא ערלאָזונג ברינגען", אויף פאָלגענדע אַרט צו ערלייטערן:

ולא אחמיניה. רב יוסף אמר ייתי ואזכה דאיתיב בטולא דכופתא דחמריה (פי' גלל סרוכי של חמורו). אמר ליה אביי לרבה מאי טעמא אילימא משום חבלו של משיח והתניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים ומר הא תורה והא גמילות חסדים אמר שמא יגרום החטא וכו'. אי נימא משום דכתיב (עמוס ה') כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש וגו'. אראך דוגמא בעולם הזה אדם יוצא לשדה פגע בו סנטר כמי שפגע בו ארי נכנס לעיר ופגע בו גבאי כמי שפגע בו הדוב נכנס לביתו בניו ובני ביתו מבקשים ממנו להם ואין לו דומה לו כמי שנשכו נחש. אלא משום דכתיב (ירמיה ל') שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון. מאי ראיתי כל גבר וגו' אמר רבה בר יצחק אמר רב אפילו גבורה של מעלה. מאי ונהפכו וגו' אמר רבי יוחנן פמליא של מעלה ופמליא של מטה באותה שעה אמר הקב"ה אלו מעשי ידי ואלו מעשי ידי היאך אאבד אלו מפני אלו היינו דאמרי אינשי רהיט ונפיל תורא רמז לסוסיה באורייה (פי' כמו לאורוות סוסים). דרש ר' יוסי בר שמלאי מאי דכתיב (עמוס ה') הוי המתאוים את יום ה' למה זה לכם וגו' הוא חשך ולא אור. משל לתרנגול ולעטלף מצפים לאור אמר ליה תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה מפני שאורה שלי היא אתה למה לך אורה. והיינו דא"ל ההוא מינא לרבי אבהו אימתי אתא משיחכון א"ל בנפיל חשיכה להנהו אינשי שנאמר (ישעיה ס') כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים וגו'. ואמרינן נמי התם (דף צ"ח) אמר רבי יוחנן אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנאמר (תהלים י"ח) כי אתה עם עני תושיע. ואמר רבי יוחנן אם ראית דור שצרות באות עליו חכה לו שנא' (ישעיה נ"ט) כי יבא כנהר צר

ווערדען ניכט הינרייכען דיא פפערדע דער קריעגעריטען אטריער דאראן אנזובינ־דען. עולא אונד רבה וואללטען ניכט דאס משיח־רייך דו ערלעבען. אביי אמכטע רבה דעסוועגען פארוואורף, מיט דעם בעמערקען, דאס איהן זיינע טו־גענד אונד פראממיגקייט פאר לײדען אללער ארט דו שיטצען פערמאגען. דא אנט־וואָרטעטע רבה: זעלבסט נור איינע בעגעגנונג זינדע וואלטע דאך אללע ריהמע גרענלעזאלען לײדען אױבער איך. אויך רבי יוחנן שפראך זיך געגען דיט־ליקיט פנכנואָ אוים וויא רבה געגען אביי. — איין אינאנדער פראגטע איינסט שאָטטיט רבי אבהו: וואן ווירד דען אייער משיח קאָממען? דו דער צייט, גאב ער דור אנטוואָרט, וואן דיא וואָרטע ישעיה'ס אין ערפיללונג געהען ווערדען ווא־לכע לוי־טען: „זיעהע דיא פינסטערניס בעדעקקט דען ערדבאָדען אונד אונדורכדרינג־ליכער נעבעל דיא נאציאָנען". רבי יוחנן לעהרטע: ווען דוא אערקעסט, דאס איין צייטאלטער אן יעדער איגטעלליגענץ אונד גוטען אייגענשאפטען אבניממט, דאָרטער דאס זיך אונהייל אונד לייד איבער דאסועלבע הייפען, דאן גיעב דיך דער האָפפ־נונג אויף דיא באלדיגע משיח־צייט איט נואפריכט הין. אויס אלל דעם איטגע־

כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שיתיאשו ישראל מן הגאולה שנא' (שם) ואפס עצור ועזוב כביכול אין עוזר וסומך לשונאיהם של ישראל. רבי זירא כי חזי לרבנן דמתעסקי בה אמר במטותא מינייכו לא תרחיקוניה. תני רבנן שלשה באים בהסיח הדעת אלו הן משיח ומציאה ועקרב. ואמרינן עלה אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיבוקש דג קטן לחולה ולא ימצא שנא' (יחזקאל ל"ב) אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך. וכתיב בההיא ענייני ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל וגו'. אמר רבי חמא בר חנינא אין בן דוד בא עד שיכלה מלכות זלה מישראל שנא' (ישעיה י"ח) וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז וכתיב בתריה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות. אמר רבי זעירי אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל שנא' (צפניה ג') כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי וכתיב והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'. אמר רבי שמלאי אמר רבי אלעזר משום רשב"י אין בן דוד בא עד שיכלו שופטים ושוטרים מישראל שנא' (ישעיה א') ואשיבה ידי עליך וגו' וכתיב ואשיבה שופטיך וגו'. אמר עולא אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר (שם) ציון במשפט תפדה וגו'. ואמרינן עלה שאלו תלמידים את רבי יוסי בן קסמא אימתי בן דוד בא אמר להם מתירא אני שמא תאמרו ליתן לכם אות אמרו לו אין אנו מבקשים ממך אות. אמר להם שער זה נופל ונבנה ונופל ונבנה ונופל ואין מספיקים לבנותו עד שבן דוד בא אמרו לו תן לנו אות אמר להם לא כך אמרתי אליכם שאתם מבקשים ממני אות אמרו לו אף על פי כן תן לנו אות. אמר להם אם כן מי מערות יהפכו לדם ונהפכו לדם. בשעת פטירתו אמר להם בני העמיקו לי ארוני שאין לך דקל שבארץ ישראל שאין סוס של פרסיים אוכל בו תבן ואין לך כל דקל ודקל שבארץ ישראל שאין סוס של מדינים נקשר בו. עולא אמר ייתי ולא אחמיניה וכן אמר רבה ייתי

ווירד. — עס באטען איינסט דיא שילער דען רבי יוסי בן קסמא איהנען מיט געוויסהייט דיא טאגע דעס משיח אנצוגעבען. אונד עס שפראך דיזער לעהרער: דאס טהאר (דיא פפארטע) ראמס ווירד איינשטירצען אונד ווידער עררי= כטעט ווערדען, דאן ווידער איינשטירצען אונד עבענפאללס ערריכטעט ווערדען, אבער ענדליך ווירד עס ווידער פאללען אונד ווירד ניכט מעהר עררייכטעט ווערדען קאננען, ביז דער משיח ווירד קאממען. גיעב אונס אויך איין וואהרצייכען, רבי! באטען זיא דיא שילער. אונד ער שפראך: דאס וואססער אין דען אונטערירדישען האה= לען, דאס דעם מעערע צוסטראמט, זאלל צו בלוט ווערדען, אונד עס ווורדע צו בלוט. אלס דיעזער לעהרער שטערבען וואללטע באט ער זיינע שילער זיינען זארג גאר טיעף צו פערזענקען, דען אין דען משיח=טאגען ווערדען דיא קריעגספפערדען פער= זער אן פאללע פערדע נאך פאלעסטינא ברינגען, דאס זיא גענאטהיגט זיין ווערדען דיא זארגע אויסצוגראבען, אום זיא צו קריפפען צו פערווענדען, אונד דיא פאלמבייאמע

אמר רבי יוחנן דור שבן דוד בא בו ת"ח מתמעטין והשאר עיניהם כלות בו ביגון ואנחה וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקידה שנייה ממהרת לביא. תנו רבנן שביע שבן דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים בו (שם ד') והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. שנייה חצי רעב משתלחין בעולם ומתים אנשים נשים וטף וחסידים אנשי מעשה ותורה משכחת מלומדיה. שלישית רעב גדול. רביעית שיבע ואינו שיבע. חמישית שיבע גדול ותורה חוזרת ללומדיה. בששית קולות. בשביעית מלחמות. במוצאי שביעית בן דוד בא. רב יוסף אמר כמה שבועי הלפי כי הכי ולא אתא. אמר ליה אביי בו' קילות ובז' מלחמות מי הוי. אי נמי כסדרן מי הוו. בעקבות משיחא חוצפא ישגא דכתיב (תהלים פ"ט) אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך. אמר רבי יהודה אמר רב דור שבן דוד בא בית הוועד יהיה לזנות והגליל יאשם ואנשי גבול יסיבבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סיפרים תסרח ויראי שמים ימאסו פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת שנא' (ישעיה נ"ט) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל מאי ותהי האמת נעדרת אמרי דבי רבי ינאי מלמד שנעשה אמת עדרים והלכה למדבר. מאי וסר מרע משתולל אמרי דבי רבי ינאי כל אדם שהוא ירא שמים משולל על הבריות. ואמרי עלה (דף צ"ז) רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו זקנים וזקנים יעמדו לפניהם בת קמה באמה וכלה בחמותה ואין הבן מתבייש מאביו. רבי נחמיה אמר דור שבן דוד בא בו העזות ירבה והיקר יעוות והשכל יאבד והגפן תתן פריה והיין ביוקר וכל המלכות נוטה למינות. אמר רבינא מאי קראה (ויקרא י"ג) כולו הפך לבן טהור הוא. (דברים ל"ב) כי יראה כי אולת יד אין בן דוד בא עד שירבו המסורות. ד"א כי יראה כי אולת יד עד שיתמעטו תלמידי חכמים. ד"א כי יראה כי אולת יד אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכים. ד"א כי יראה

אונהייל דען אנפאנג נעהמען אונד מיט יעדעם יאהרע זיך שטייגערן, ביז אים זיעבענטען יאהר איין אללגעמיינער קריעג דיא בעוואהנער דעס ערדבאללס אלל-זייטיג געפאהרדען ווירד, אונד נאך אבלויף דיעזעס יאהרעס בעגיננט דאס משיח'ס־רייך. אויך ווירד אין דיעזעם יאהרע דיא אויסגעלאססענהייט אונד פרעכהייט אונטער דען מענשען דיא העכסטע שטופע עררייכט האבען, קיינע אויפריכטיגקייט אונד וואהרהייט ווירד אויף ערדען מעהר אנגעטראפפען זיין, וויא עס הייסט: „אן דער וואהרהייט ווירד'ס מאנגעלן“, אונד נאך רבי ינאי ווירד יעדער גאטטעספירכטיגע פיר איינען נאררען געהאלטען ווערדען. נאך רבי נהוראי ווירד זיך דיא טאכטער געגען דיא מוטטער אונד דער זאהן געגען דען פאטער אויפלעהנען. רבי נחמיה פיגט נאך הינצו, דאס דיא גאטטעסלייגנונג זאגאר אויף דען טהראנען דער קעניגע פלאטץ נעהמען ווירד. נאך איינער אנדערן אנזיכט ווירד דער משיח דאן ערסט ערשיינען, ווען אללעס וויססען אונד אללעס פערזאגען, אדער דיא האפפנונג אויף דיא ערלעזונג אויפגעהערט האבען

חינקו ושבעתם משוד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיז כבודה:

(שט) פרק שמיני.

כשמגיע זמן עלות עמוד השחר נראה לעין שמאפיל קודם שיאיר כך אור העתיד לבוא שכתוב עליו (ישעיה ל׳) והיה אור הלבנה וגו׳. כשיקרב זמנו להאיר יחשך בראשונה מקורות הזמן וגם יאפיל מהעדר האורה האמיתית שהיא התורה. כדגרסינן במסכת שבת פ״ר אליעזר דתולין (דף קל״ח) תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל שנא׳ (עמוס ח׳) הנה ימים באים נאם ה׳ אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה׳ וכתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה׳ ולא ימצאו. דבר ה׳ זו הלכה דבר ה׳ זו הקץ דבר ה׳ זו נבואה. מאי ישוטטו לבקש אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות לידע אם טהורה היא או טמאה ואין מבין. תניא רשב״י אומר הס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנא׳ (דברים ל״א) כי לא תשכח מפי זרעו אלא מאי ישוטטו לבקש את דבר ה׳ ולא ימצאו שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. תניא בפרי חלק (דף צ״ז) אמר ליה רב נחמן לרב יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי. אמר ליה ומאן הוא בר נפלי אמר ליה משיח דכתיב (עמוס ט׳) ביום ההיא אקים את סוכת דוד הנופלת. אמר ליה הכי

עסגעניעט אין פֿערגיגליכער בעטיחונג פֿאָם ליטערן איהרער הערליכקייט אונד פֿהרע״.

אַ כ ט ע ס ק אַ פּ י ט ע ל.

נור נייט וואן דער מאָרגענשטערן נוס פֿאָרשיין קאָמאט אירר עס בפקשגנטליך ערסט פֿינסטער, בעפֿאָר דער טאַג הערייגבריכט; אבענזאָ ווירד דאַס ליכט, דאָס דיא מיינסטיגע ערלאָזונג פֿערקינדען ווירד פֿערדונקעלט ווערדען דורך טרויריגע ערחייגניססע אוס דיעזע נייט, דער אין אַנגעל דאַס ליכטעס דער תורה. דען דיא ווייזען לעהרען: אַלס דיא גראָסטען לעהרער אין דיא שקאָדעמיע צו יבנה איינצאָ-גען בעהויפטעטען זיא, דאַס איט דער נייט דאַס וויססען דער תורה אין ישראל גאַנץ אין פֿערגעססענהייט קאָמאען ווירד, דאַ עס הייסט: „זיעהע טאַגע ווערדען קאָמאען, שפריכט דער עוויגע, אונד איך ווערדע הונגערנאָטה זענדען אין דאַס לאַנד, ניכט הונגער נאַך ברויד, ניכט דורסט נאַך וואַססער, זאָנדערן וועגען אַנגעלס וואָלכער, דיא דאַס גאָטליכע וואָרט פֿערקינדען״. רבי שמעון בן יוחאי אויס ענטגעגענגעזעטצטער אַנזיכט, דאַ עס הייסט: „זיא (דיא לעהרע) אירד איס אונדע זיינער נאַכקאָמאען ניכט פֿערגעססען ווערדען״, נור ווערדען זיא, אוס מיין דיא וואַהרהייט צו קאָמאען, ערסט איבער יעדעס געבאָט אייניגען אויסטויש פֿען איססען. נאַך רבי יוחנן ווערדען אין דען טאַגען דעס משיח׳ס = רייכעס דיא געלעהרטען זעהר געריגנאָהליג זיין, אין עלענד אונד אונהייל ווירד דאַס אַנ-דערע פֿערדראָנגען אונד ליידען מאַלער אַרט ווערדען איט יעדעס טאַגע צונעהמען. דיא אייזען לעהרען, דאַס ויעבען יאַהרע פֿאָר טאַן ווירד דיא נאָטה אונד דאַס

יכולין לעמוד בה. ומיום שפשטה מלכות וגוזרין עלינו גזירות קשות ומבטלין ממנו תורה ומצות ואין מניחין אותנו ליכנס לשבוע הבן דין הוא שנגזור עלינו שלא נשא נשים ולא נוליד בנים אם כן נמצא זרעו של אברהם אבינו כלה אלא הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ולא יהו מזידין. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה. ואמרינן עליה אמר רבן שמעון בן לקיש כל המתאבלים על ירושלים בחרבנה עתידין לשמוח עמה בבנינה. מלאכי השרת נתאבלו עליה שנאמר (שם ל"ג) הן אראלם וגומר ועתידים לשמוח עמה שנאמר (שם ס"ב) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים וגומר. חמה ולבנה נתאבלו עליה שנא' (שם י"ג) חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו. ועתידין לשמוח עמה שנאמר (שם ל') והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וגו' ביום חבש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. שמים וארץ נתאבלו עליה שנא' (שם נ') אלביש שמים קדרות ושק וגו' וכתיב (ירמיה ד') ראיתי את הארץ והנה תהו ובוהו ועתידין לשמוח עמה שנאמר (ישעיה מ"ד) רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה וגו' כי גאל ה' יעקב וגו'. אילנות נתאבלו עליה שנא' (חבקוק ג') כי תאנה לא תפרח וגו'. ועתידין לשמוח עמה שנא' (יחזקאל ל"ו) ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. הרים וגבעות נתאבלו עליה שנאמר (ירמיה ד') ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הגבעות התקלקלו. ועתידין לשמוח עמה שנא' (ישעיה ס"ב) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. והקב"ה כביכול נתאבל עליה שנא' (שם כ"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולהגור שק. ועתיד לשמוח עמה שנא' (שם ס"א) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. וכל המתאבל עליה ישמח בנחמתה שנא' (שם) לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר וגו'. וכתיב (שם ס"ו) שמחו את ירושלם וגילו בה וגו'. וכתיב (שם) למען

פֿעראָרדנונג דאַרויף אונטערבלייבען, וויל דאס געזעטץ: ישראל היערבייא ניכט בעשטעהען ווירד קאָננען. עבענזאָ גינגע עס ניכט אַן דאס היירַאטהען צו אונ־טערזאַגען, וויל זאָן זייטען דעס שטאַאַטעס דיא אויסאיבונג דער בעשניידונג אָדער דאס שטודיום דער תורה אונטערזאַגט זייא. היערונטער ווירדע יעדענפֿאללס דאס געזעטץ וואָהל ליידען, דאַהער קאַן זאָלך איין געזעטץ ניכט ערלאַססען ווער־דען. — רבי שמעון בן לקיש לעהרט: דיעיעניגען וועלכע אום דיא צערשטערונג ירושלים'ס אויפֿריכטיג טרויערן ווערדען דעססען וויעדעראויפֿבויא צו איהרער פֿריידע ערלעבען. זיט בעזאָגען אויס דער שריפֿט טרויערט דיא גאַנצע שעפּפֿונג, זעלבסט דיא ענגעל אונד דער געהייליגטע טרויערן אָב דיעזעם אונפֿערמיידליכע איבער ישראל הערייגעבראַכטעס אונהייל אונד יעדעס טרויערנדען ווירד דעסוועגען איינסט אויך טראָסט אונד פֿריידע ווערדען, דען אויפֿבויא ירושלים'ס צו זעהען. דען עס הייסט: „אויף דאס איהר וויגעט אונד אייך זעטטיגעט אן דען בריסטען איהרעס טראָסטעס.

בשר ואין שותין יין. אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין קרבן על גבי המזבח ועכשיו בטל. נשתה יין שממנו מנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל. אמר להם אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות. איפשר בפירות. פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים. איפשר בפירות אחרות. מים לא נשתה שכבר בטלו ניסוך המים. שתקו. אמר להם בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי איפשר שכבר נגזרה גזירה. ולהתאבל יותר מדאי אי איפשר שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה. מאי קראה אמר רב אדא בר אהבה דכתיב (מלאכי ג׳) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו. אי איכא גוי כלו אין ואי לא לא. אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט. וכמה אמר רב יוסף אמה. ואמר רב חסדא וכנגד הפתח. עושה אדם כל צורכי סעודה ומשייר דבר מועט. כמה אמר רב פפא כסא דהרסנא דגים קטנים מטוגנין בשומן. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. אמר רב פפא מה ניהי בת צדעא (פי׳ כשאשה קולעת שער ראשה משיירת ממנה דבר מועט בין אזנה לפדחתה כנגד צדעתה) שנאמר (תהלים קל״ז) אם אשכחך ירושלם וגו׳ תדבק לשוני לחיכי אם לא וגו׳ על ראש שמחתי. מאי על ראש שמחתי ר׳ יצחק אמר זה אפר מקלה שבראש החתנים. אמר ליה רב פפא לאביי היכא מנח ליה א״ל במקום תפילין שנאמר (ישעיה ס״א) לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר וגומר. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנא׳ (שם ס״ו) שמחו את ירושלם וגילו בה וגו׳ משוש כל המתאבלים עליה. תניא א״ר ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור עלינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אלא שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור

ויא קאננטען וויר, שפראכען זיא, פלייש אדער וויין געניסען וואס אים טעמפעל זאנסט געאפפערט ווארדע? נון זא איססעט איהר, בעמערקטע רבי יהושע ווייטער, אויך קיין ברחד, וועגען דער שפייזעאפפער, קיינע פריכטע, וועגען דער דארגע־ברכטען ערסטלינגספריכטע, יא זאגאר קיין וואססער געניסען, דא דיעזעס אם סוכות־פעסטע דארגעבראכט ווארדע! איך ראטהע אייך, מיינע פריינדע, דאהער אן, ניכטס צו איבערטרייבען, מאן מוס דיא טרויער אונד דיא ענטהאלטזאמקייט וועגען דעס אונגליקקס צווייט אויסדעהנען, אלס דאס געזאמאט־יטראל דאביא בעשטעה־הען קאן. דורך אייסערע צייכען, לעהרען דיא ווייזען, קאן מאן דיא טרויער אום דיא צערשטערונג דעס טעמפעלס אן דען טאג לעגען. בויעט מאן איין הויז, זא איבער־וועררפע מאן עס ניכט גאנץ מיט קאלק, זאנדערן לאססע ביים איינגאנגע עטוואס אונאיבערטינכט. ביא איינעס געזעלשאפטמאהל לאסע מאן איין געריכט ווענינגער. דיא הויזפרויא לעגע צוואר איהר געשמיידע אן, אבער עטוואס לאססע זיא פארט, אום זא איינע ערמאננערונג אן דיא צערשטערונג דעס טעמפעלס צו לאססען. ר׳ ישמעאל בן אלישע זאגטע: אויך איך וואררע דער מיינונג, דאס מאן נאך דערע צערשטע־רונג דעס טעמפעלס וועדער פלייטשפייזען נאך וויין געניסען זאללטע, נור אום דיעזע

למאן דאמר על בטול תורה מאי כי נשבה. כיון שגלו אין לך בטול תורה גדול מזה. תני רבנן ג׳ הקב״ה בוכה עליהן על מי שאיפשר לו לעסיק בתורה ואינו עיסק. ועל שאי אפשר לו לעסיק בתורה ועוסק. ועל פרנס המתגאה על הצבור. רבי הוה נקיט ספר קינות בידיה והוה קארי ביה כי מטא להאי פסוקא השליך משמים ארץ תפארת ישראל נפל סיפרא מידיה אמר מאיגרא לבירא עמיקתא עתיקא. וגרסינן בפרקא קמא דע״ז (דף ג׳) אמר ליה רב אחאי גלילאה לרב נחמן בר יצחק משחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב״ה. ומנלן דליכא שחוק קמיה אלימא מקרא דכתיב ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ודילמא איתו היום ותו לא. אלא משום דכתיב (תהלים קל״ז) אם אשכחך ירושלם וגומר ודילמא שכחה הוא דליכא קמיה אבל שחוק מיהא איכא. אלא מהכא (ישעיה מ״ב) החשיתי מעולם אחריש אתאפק. אלא ברביעית מאי עביד יושב ועוסק ומלמד תינוקות של בית רבן תורה שנאמר (שם כ״ח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים למי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים. ומעיקרא מי היה מיגמר להו. אי בעית אימא מטטרון ואי בעית אימא הא והא עביד. בלילא מאי עביד. אי בעית אימא כעין יממא ואי בעית אימא רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלפים עולמות שברא שנא׳ (תהלים ס״ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרא שנאן אלא שאינן. ואי בעית אימא יושב ושומע שירה מפי חיות שנאמר (שם מ״ב) יומם יצוה ה׳ חסדו וגומר. וגם רבו פרושים שהיו רוצים להרבות באבלות ולענות גופם יותר מן הראוי ולא הניחום חכמים כדגרסינן במסכת בתרא פרק חזקת הבתים (דף ס׳) תנו רבנן כשחרב הבית באחרונה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין נטפל להם רבי יהושע אמר להם בני מפני מה אתם אין אוכלין

קלאגעליעדער אונד מאלט ער דען פערז אלז: ,,דער הערר ווארף פאם הימעל נור ערדע דיא הערליכקייט ישראלס״, פיעל איהם דאס בוך אויס דער האנד אונד ער ווײנטע: אך וויא גאר טיעף איזט ישראל געזונקען! — רבי אחאי, דער גאלי־ לעער שפראך צו רב נחמן בר יצחק: זייט דעם טאגע דער צערשטערונג דעס טעמפעלס איזט זעלבסט דער געהייליגטע ניכט מעהר פראהליך, דען עס הייסט: ,,איך אונטערדריקקטע וייט יע, שווייגטע אונד האלטע צוריקק״ יעדע פראהליכקייט, אונד ער בעשעפטיגט זיך אויסשליסליך מיט דעם אונטערריכט קלײנער קינדער, דיא פריהצייטיג געשטארבען זינד, דא עס הייסט: ,,וועם אונטערריכטעט ער מיט וויססען אונד וועם בריגנט ער קענטניססע בײא? דיא פאן דער מילך אונד פאן דער מוטטער־ ברוסט ענטוועהנטען״. — דיא ווייזען לעהרען: נאך דער צערשטערונג דעס צווייטען טעמפעלס גאב עס פיעלע פהאריזעער אין ישראל, דיא יעדעם פלייש־ אונד וויינגע־ נוססע ענטזאגטען. דער אין אנזעהען שטעהענדע רבי יהושע ערהיעלט היערפאן קונדע אונד גינג צו איהנען, זיא וועגען איהרער ענטזאגונג צו רעדע צו שטעללען.

ארץ ישראל ת׳ פרסה. באותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזירים ושילמד את בנו חכמת יונית. ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא העומר מגנות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר. איני והא אמר ר׳ בארץ ישראל לשון פרסי למה אלא או לשון קדש או לשון יוני. והא אמר רב יוסף בבבל לשון ארמי למה לי או לשון קדש או לשון סורסי. לשון יוני לחוד חכמת יוני לחוד. והכמת יונית מי אסירה והא אמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב״ג עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי אלף ילדים היו בבית אבא חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמת יונית ולא נשתיירו מהן אלא אני כאן ואחי אבא בעסיא. שאני של רשב״ג דקרובין היו למלכות דתניא מספר קומי הרי זה מדרכי האמורי. ואמרו אבטליוס בן ראובן התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות. של בית רבן גמליאל התירו להם חכמה יונית שקרובין למלכות היו. בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר וכו׳ תנא משום צניעותא. ולא עוד אלא שאפילו השכינה כביכול נגלית עמהם כדגרסינן במסכת מגלה פרק בני העיר (דף כ״ט) תניא רשב״א חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ב נר ראשון של חלק המצות. וגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ה׳) (ירמיה י״ג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מאי במסתרים אמר שמואל מקום יש להקב״ה שבוכה בו ומסתרים שמו. ומאי מפני גוה אמר רב שמואל מפני גאותן של ישראל שניטלה מהן. ומי איכא בכיה קמיה קב״ה והא אמר רב פפא אין עצבות לפני הקב״ה שנאמר (ד״ה א׳, ט״ז) עוז והדוה במקומו לא קשיא כאן בבתי גואי כאן בבתי בראי. ובבתי בראי ליכא עצבות והכתיב (ישעיה כ״ב) ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההיא לבכי ולמספד. שאני חורבן בית המקדש דאפילו מלאכי השרת בכו ביה שנאמר (שם ל״ג) הן אראלם צעקו חוצה וגו׳. וכתיב (ירמיה י״ג) ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה. אמר רבי אלעזר שלש דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו מארצם. ואיכא דאמרי אחת על בטול תורה. בשלמא למאן דאמר על ישראל שגלו מארצם היינו דכתיב (שם) כי נשבה עדר ה׳ אלא

וויהעגדע רוהֶע טהאַט אוגר טזראַכֿטן דעמווענפן דען כאַן אוים איבער דען, דער שפרנער זיינען זאָהן נאָך אין דער גריעכֿיטען וויעהייט אונטערריכֿטען ליסטע אָדער טווייגע אויפֿנאָגע. יערָאך וואורדע נור ניינט דעם. רבי טאמון בן גאליאל דעם ערלערנען דער גריעכֿיטען פילאָזאָפיע ווידער געשטאָטטעט, וויל אוך דיע־ זע נייט פילע ווייזען בייא דעם ראָמישען האָפע לוטריטעט האַטטען דער דיעזער וויססענשאַפט געגען בעואָנדערס לוגמטהאַן ווער. — זעלבסט איך היאאס!, הייסט עס אים תלמוד, טרויערטען דיא ענגעל וועגען דער לערשטאָרונג דעם טעמפעלס, דען עס הייסט: „וויעהע דיא ארמלם יפאאפרן דרויסען״. רבי לאַז איינסט דיא

בסוף מסכת סוטה (דף נ"ד) בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות של חתנים ועל האירוס. בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרת כלות ושלא ילמד אדם את בנו חכמת יונית. בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון שלה בתוך העיר. אמר רב לא שני אלא של מלח ושל גפרית אבל של הדס ושל ורד מותר. ושמואל אמר של ורד אסור ושל קנים ושל חילת מותר. ולוי אמר אפילו של קנים ושל חילת אסיר. ועל האירוס מאי אירוס אמר רבי אלעזר טבלא דחד פומא. רבה בר רב הונא עבד ליה לבריה תנבורא אתא אבוה אשבחיה תבריה. א"ל מחלף בטבלא דחד פומא זיל עביד ליה אפומא דהצבא או אפומא דקפיזא. בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרת כלות מאי עטרת כלות אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עיר של זהב. תניא נמי הכי איזו עטרת כלות עיר של זהב. אבל עושה הוא כיפה של מלח. תאנא אף על חופת חתנים גזרו מאי חופת חתנים והורית מוצהבת. אבל עושה פורפיארות ותולה בה כל מה שירצה. ושלא ילמד אדם את בנו חכמת יונית. תנו רבנן כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ וארסטובלוס מבפנים ובכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית אמר להם כל זמן שעוסקים בעבודה אינן נמסרין בידכם. אותו היום שלשלו להם דינרין בקופה העלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ רגליו בחומה נזדעזעה

בעגנונג ענטהאלטע זיך ניכט דעם ריינען גענוססע דער פֿריידע הינגעבען. אלס אספסינוס ירושלים בעלאגערטע ווארדע פערבאָטען דעם ברייטיגאם אם האָכ־צייטסטאגע אויסער איינעם מירטהענקראנץ ניכט מעהר ווי ביזהער איינע קראָנע אויפֿצוזעטצען אונד דיא פויקע צו שלאגען. אלס נאך דעססען בעגאנגע פֿאָם העערע טיטוס קאם ווארדע פֿערבאָטען, דער ברויט פֿאָן איהרעם האָכצייטסטאגע ווי ביזהער איינע קראָנע אויפֿצוזעטצען אונד זיא פֿאָן איהרעם פֿאטערהויז אין דאס איהרעס ברייטיגאמס ווי איבליך צו פֿיהרען, דאָך אונטער איינעם טהראָנהימעלן דורך דיא שטאדט צו געהען איזט געשטאטטעט. אויך דאס שטודיום דער גריעכי־שען ווייזהייט ווארדע דאָן פֿריהער אונטערזאגט, אונד צוואר, ווי דיא וויזען לעהרען, דורך נאכשטעהענדעס ערייגניס. אלס הורקנוס מיט זיינעם ברודער ארסטובולוס אום דיא קראָנע שטריטט, שטאנד יענער פֿאָר ירושלים אונד שלאָס עס איין. אום דיא טעגליכען אָפֿפער, וועלכע אין דיא שטאדט מאנגעלטע, דארברינגען צו קאָנ־נען, ליעס מאן טעגליך איינע קיסטע מיט געלד פֿאָן דער מויער הערונטער, וואָפֿיר דיא בעלאגערטע דיא ערפֿאָרדערליכען אָפפֿערטהיערע גאבען, דיא פֿערמיטטעלסט איינער ווינדע הערויף געצאָגען ווארדען. אין דעם לאגער דראוסען וואר אבער איין אין דער גריעכישען ווייזהייט זעהר קונדיגע גרייז, דער צו דעם האסמאָנעיטען פרינ־צען הורקנוס שפראך: זאָלאנגע דוא דען בעלאגערטען דיא אונענטבעהרליכען אָפּ־פֿער ליעפֿערסט בלייבען דיינע אונטערנעהמונגען אָהנע ערפֿאָלג. אלס דער אויסטויש טאגעס דאראויף וויעדער שטאטטפֿינדען זאָללטע, ווארדע פֿאָן דער ווינדע שטאטט איי־נעס שאפֿעס איין שוויין געבונדען, דאס זיך ביים הערויפֿווינדען פֿאָן דער מויער אנ־קלאממערטע אונד שרעקליך דאביי גרונצטע. דיא וויזען ערצעהלען דיעזע ענט־

ונביא וגו׳. וקצת דברים אלו וגם מעשיות אחרים כתובים באיכה רבתי על פסוק על אלה אני בוכיה. וגרסינן במסכת כתובות ראש פר׳ מציאת האשה (דף ס״ו) ת״ר מעשה בריב״ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים וכו׳ כדאיתא לעיל בפר׳ שני מחלק פרנסת עניים. ואמרינן עלה תניא אמר רבי שמעון אראה בנחמה אם לא ראיתיה שמלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו וקראתי עליה מקרא זה (שיר א׳) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן. וכשם שנתקיימו מקראות אלו של פורעניות אשר באו בעונם של ישראל כך עתיד להתקיים כל טובתם הכתוב בנבואות כדגרסינן בסוף מכות (דף כ״ד) וכבר היו רבן גמליאל ור׳ אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך וכו׳ כדאיתא בנר שני כלל ח׳ חלק ב׳ פרק שני. אלא תלה הכתיב נבואת זכריה בנבואת אוריה באוריה כתיב (מיכה ג׳) לכן בגללכם ציון שדה תחרש ובזכריה כתיב (זכריה ח׳) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים עד שלא נתקיימה נבואת אוריה הייתי מתיירא שמא לא תתקיים נבואת זכריה עכשיו שנתקיימה נבואת אוריה שמח אני שבידוע שנבואת זכריה מתקיימת. ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו:

(שח) פרק שביעי.

כשחרב בית שני היו חכמים גדולים וכשראו את הגלות תחל הזה הארוך והמר גזרו מפני אבלות הבית שלא ירבו ישראל בגלותם בשמחה כדגרסינן

דער זיטץ דער גערעכטיגקייט, ווירדע צערשטערט. — אויך ווירד אים תלמוד דאס שרעקקליכסטע בילד ענטווארפען פאן דער וועהרענד דער בעלאגערונג אין ירושלים הערשענדען הונגערסנאָטה. מיטטער האבען איהרע אייגנע קינדער געשלאכטעט אונד זיא מיט היסהונגער פערצעהרט. רבי יוחנן ערצעהלט, דאס דיא אין רייכטהום אונד איבערפלוס ערצאָגענע טאָכטער דעס נקדימון בן גוריון וועהרענד דיעזער שרעקקענסצייט אויף דער שטראסע אומהעראירטע, אום דיא צווישען דען פפערדען דער אראבער ליעגענדען גערשטענקערנער אויפצוקלויבען, אום דאדורך ווענינגסטענס מיט עטוואס דען הונגער צו שטיללען. — אלס דיא ווייזען איינען פוכס דורך דען טעמפעל לויפען זאהען פינגען זיא אן יאמערליך צו וויינען אונד שפראכען: נון איזט'ס אום דיעזען היילינען אָרט געשעהען, אונד נור רבי עקיבא פערמאָכטע עס זיא צו טרעסטען. זעהט, שפראך ער, דיא אונהייל הער=ביי פיהרענדען וואָרטע דער פראָפעטען אין ערפיללונג געהען, זאָ בלייבט אונס אויך געוויס דיא האָפפנונג אויף ערפיללונג איהרער טרעסטענדען פערהייסונג איבער ישראל'ס איינסטיגע גרעסע.

זיעבענטעס קאַפּיטעל.

זור צייט דער צערשטערונג דעס צווייטען טעמפעלס אונד דער אנהאלטענדען פער=באננונג גאב עס אונטער ישראל אנערקאננטע געלעהרטע, דיא ערקאננטען עס [illegible] דער טעמפעלצערשטערונג צו טרויערן, בעזאנדערס אבער זאָ לאנגע דיא פער=

עיניו באשת רבו ושוליא דנגרי הוה (פי' תלמיד לנגרים) פעם אחת נצרך רבו ללוות אמר לרבו שגר אשתך אצלי ואלויך שגר אשתו אצלו ושהה איתה שלשה ימים ושלחה וקדם הוא ובא אצלו. אמר לו אשתי ששגרתי לך היכן היא א"ל פטרתיה ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך אמר ליה מה אעשה אמר אם אתה שימע לעצתי גרשה אמר ליה כתובתה מרובה אמר אני אלווך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה הלך זה ונשאה. כיון שהגיע זמנו לא היה לו לפרעו אמר לו ביא ועשה עמי בחובך והיו שניהם יושבין ואוכלין והוא היה עומד ומשקה עליהם והיו דמעות נוטפות מעיניו ונופלות בכוסיהם ועל אותה שעה נחתם גזר דין. ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד (פי' לשם ליס). והגזירה היתה גדולה עד שבאו לאכול עם הרעב הגדול אשה את בנה אשר אהבתו יותר מגיפה וגדלתו בתענוגים גדולים. כדגרסינן במסכת יומא פרק אמר להם הממונה (דף ל"ח) מעשה בדואג בן יוסף שהניח בן קטן לאמו ובכל יום מודדתו בטפחים ונותנת משקלו זהב לבית המקדש כיון שגבר אויב טבחתו ואכלתו. ועלה קונן ירמיהו (איכה ב') אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים. ורוח הקדש משיבו אם יהרג במקדש ה' כהן

באַט איהם זיין לעהרהעררר אום איינע פֿלייהע. זענדע דיינע פֿרויא צו איר, שפּראַך דער נייאמעטאַבלירטע אונד איך ווערדע דיר דאַס געלד בעזאָרגען. דיעזעס געשאַה. אַבער דיא טרייאלאָזע פֿרויא בליעב דרייא טאַגע אים הויזע איהרעס בוהלען פֿערבאָר- גען. דער בעזאָרגטע עהעמאַן קאַם צו זיינעם סהעטאַליגען לעהרלינג אום אויסקונפֿט ווענען זיינער פֿרויא צו ערהאַלטען. זיא איזט, גאַב ער צור אַנטוואָרט, גלייך נאַך עמפֿאַנגנאַהמע דעס געלדעס פֿאָן איר געגאַנגען; וויא איך אַבער אינצווישען ער- פֿאַהרען האַבע, טרייבט זיא זיך מיט פֿרעמדען מאַננסלייטען הערום. וואַס מוזט דוא אַנצופֿאַנגען, פֿראַגטע דער ענטריסטעטע עהעמאַן? וואַס זאָנסט, ערהיעלט ער צור אַנטוואָרט, אַלס זיך פֿאָן איהר שיידען צו לאַססען. דאָך דאַס קאַן איך ניכט, שפּראַך דער עהעמאַן וויעדער, דאַ עס איר אַן דעם געלדע מאַנגעלט, איהר דיא איטגיפֿט צוריקקצוערשטאַטטען. נאַך אייניגען בעדענקען שפּראַך דער פֿערפֿיהרער איך וויל דיר פֿאָן דער טרייאלאָזען פֿערהעלפֿען, היעמיט לייהע איך דיר דאָ פֿיעל, אַלס איהרע איטגיפֿט בעטראָגט. דער בעטראָגענע עהעמאַן נאַהם דאַס געלד, ליעס זיינע וויעדער צוריקגעקאָממענע פֿרויא פֿאָר געריכט פֿאָרדערן, לעגטע איהרע איטגיפֿט ניעדער אונד ליעס זיך פֿאָן איהר שיידען. נאַכדעם דיעזעס געשעהען וואַר פֿערהאַ- זייאטע זיין מעהאַליגער לעהרלינג ניכט דיעזע טרייאלאָזע זיך אַנטרויען צו לאַססען. אַבער ניכט גענוג דער שאַנדע פֿיר זיינען לייכטגלייביגען לעהרהעררן, זאָ פֿאָרדערטע ער איהם פֿאָר געריכט אונד פֿערלאַנגטע דאַס איהם געליעהענע געלד צוריק. דאַ דיעזער בעטראָגענע נאַהרונג צו לייסטען ניכט אים שטאַנדע וואַר, זאָ מוסטע ער זיך זיינעם קוועלער צום שקלאַפֿען הינגעבען. אונד ווען יענער מיט זיינער פֿרויא ביים טישע זאַסען אונד דעם גענוססע לעבטען, מוסטע איהנען דיעזער אויפֿטראַגען אונד דען בעכער קרעדענצען, אונד עס ראַנגען זיינע טהרעֶנען, פֿאָן זיינעם קוועֶלערן ערפֿרעסט, אויף דיא אַבגעצעהרטען וואַנגען הערונטער אונד מישטען זיך מיט דעם ווינע, דען ער איהנען פֿאָרזעצען מוסטע. אונד דיא זינדהאַפֿטיגקייט דעס העררן נאַהם וועגען דיעזער גרויזענהערציגערע טהאַט איין ענדע אונד דער טעמפעל

ובבתו של רבי ישמעאל שנשבו לשני ארונים נזדמנו שניהם למקום אחד זה אומר יש לי עבד שאין כיופיו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין כיופיה בכל העולם. אמרו בוא ונשיאים זה לזה ונחלוק בילדים. הכניסם להדר אחד זה יושב בקרן זוית ובוכה וזו יושבת בקרן זוית ובכתה. זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים ואיך אשא שפחה וזאת אומרת אני כהנת בת כהן גדול איך אנשא לעבד ישבו ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה וגעו בבכיה עד שיצתה נשמתן ועליהם קונן ירמיהו על אלה אני בוכיה עיני עיני וגו'. אמר רבן שמעון בן לקיש מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה צפנת שהכל צופין בה. בת פניאל בתו של כהן גדול ששמש לפני ולפנים שנשבה ונתעללו בה שבאים כל הלילה למחר הלבישה שבעה הלוקים והוציאה למוכרה בשוק בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לי הראני יופיה אמר לו ריקה אם אתה רוצה ליקח קח שאין כיופיה בכל העולם. אמר אף על פי כן הפשיטה ששה הלוקים שביעי קרעתה ונתפלשה באפר אמרה רבונו של עולם אם עלינו לא הסת על קדוש שמך לא תחס. ועליה קונן ירמיהו (ירמיה ו') בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאום יבוא השודד עלינו. עליך לא נאמר אלא עלינו כביכול עלי ועליך בא השודד. אמר רב יהודה מ"ד (מיכה ב') וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו. מעשה באדם אחד שנתן

אונד איין אַנדרער רֶאמער דעססען טאָכטער געפאַנגען גענאָממען האַטטע. אַלס דיעזע רֶאמער גלייך דאַרויף צוזאַממען קאַמען, פריעז דער איינע דיא שאָנהייט זיינעס שקלאַפען אונד דער אַנדרע דיא אַנמוטה זיינער שקלאַפין. זיא קאַמען נון אויף דען איינפאַלל דיעזעס שאָנע פאַאַר מיט איינאַנדער צו פערהייראַטהען אום דיא אויס דיעזער עהע הערפאָרגעהענדען קינדער אונטער זיך צו טהיילען: עס ווורדע נאַכט אונד דיא געשוויסטער וואַרען אין איין פינסטערעס געמאַך געבראַכט, אָהנע זיך געגענזייטיג צו ערקעננען. אונד דער ברודער, שטאַטט דאַס אויגענבליקליכען פיזיטען געגונסטע לעבען צו וואָללען, זאָג זיך צוריקק אין איינען ווינקעל אונד איבער-דאַכטע זיין טרויריגעס געשיקק, דען פערלוסט זיינעס אַדעלס אונד זיינער ווירדע אונד ווינטע ביטטערע טהרענען דיא נאַכט הינדורך איבער דיא איהם אויפגע-בירדעטע צומוטהונג. אויך דיא שוועסטער וועהנטע זיך אין איינען אַנדערן ווינקעל אונד דאַכטע מיט קוואַערפאַללען הערצען דאַראַן, דאַס זיא, דיא פריעסטערטאָכ-טער איינעס היידען פרייגעגעבען זייא, אונד אונאויפהאַלטזאַם ראַננען איהר דיא טהרענען פאָן דען וואַנגען דיא גאַנצע נאַכט הינדורך. אַלס עס אַבער ווידער טאַג ווורדע, דאַ ערקאַננטען זיך דיא געשוויסטער, אונד דיא איבערמעסיגע פריידע דעס וויעדערזעהענס גאַב איהנען מיט דער ערסטען אומאַרמונג דען ערווינשטען טאָד. היערויף פינדען אַנווענדונג דיא וואָרטע ירמיהו'ס: „אַך דעסוועגען בין איך איינע וויינערין, איין אויגע, אַך איין אויגע פערגיסט וואַססער". — נאַכטטהעהענדעס ווירד נאַך אַלס גרונד צור צערשטאָרונג דעס טעמפעלס אַנגעפיהרט: עס האַטטע איין מייסטער איינען רייכען לעהרלינג, דער עס מיט זיינער מייסטערין גוט מיינטע. אַלס ער אויס דער לעהרע טראַט אונד איין אייגענעס געשאַפט גרינדעטע

נמצאו בראש הרוגי ביתר. רבי ינאי ברבי ישמעאל אומר ג׳ קופות של מ׳ סאה. במתניתא תאנא ארבעים קופות של ג׳ סאים ולא פליגי הא דריש׳ הא דרדעא. אמר רב אשי ארבעה קבין מוחי תינוקות נמצאו על אבן אחת. עילא אמר תשעה קבין אמר רב כהנא ואיתימא רבי שילא מאי קראה (תהלים קל״ז) בת בבל השדודה וגימר אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע. בני ציון היקרים המסולאים בפז מאי המסולאים בפז אילימא דהוה מחפי בפיזא האמרי דבי רבי שילא מתקל תרי אסתרי פיזא נחת לעלמא חדא ברומי והדא בבילי עלמא אלא שהיו מגנין את הפז ביופיין. מעיקרא השיבי דרומאי הוו נקטי גליונא דגושפנק׳ ומשמשי ערסייהו (פירוש גזרות כסות טבתותמיהן) מכאן ואילך מייתו בני ישראל ואסרי בכרעי דפורייהו ומשמשי. א״ל חד מינייהו לחבריה האי מי איכא כתיבה אמר ליה אין דכתיב (דברים כ״ח) גם כל חלי וכל מכה וגימר. אמר ליה כמה מרחקנא מדוכתא פלן א״ל אנגר פסתא ופלגא (פי׳ מעט דק ותצי) א״ל אי מטאי להתם לא צריכנא לך. אמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב״ג מאי דכתיב (איכה ג׳) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר ובכל אחת ואחת היו בה ארבע מאות מלמדי תינוקות של בית רבן ובכל מלמד היה לו ארבע מאות ילדים וכשהיה אויב נכנס היו דוקרין אותו בחיטריהן. וכשגבר אויב ולכדום כרכום בספריהן והציתו׳ באש. תנו רבנן מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי אמרה לו תינוק אחד יש בבית האסורין יפה עינים וטוב רואי קווצותיו סדורות לו תלתלים. הלך ועמד על פתח בית האסורין ואמר (ישעיה מ״ב) מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים ענה אותו תינוק ואמר הלוא ה׳ זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך וגימר אמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל. העבודה איני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו אמרו לא זז משם עד שפדאו בדמים רבים. ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל ומנו רבי ישמעאל בן אלישע. אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה בבני

זו מאַכען וויא אויספֿאנגרייך דיא שטאַדט ביתר וואַר אונד בעוואָנדערט וויא אויסער-אָרדענטליך צאַהלרייך דערען איינוואָהנער וואַרען, טהיילט רב יהודה איים נאַמען שמואל'ס מיט, דער עס געהאָרט האַט פֿאָן רבי שמעון בן גמליאל, דאַס אין דיעזער שטאַדט פֿיער הונדערט שולען זיך בעפֿאַנדען, וואָרין פֿיער הונדערט לעה-רער, יעדער פֿיער הונדערט קינדער, אונטעררִיכט ערטהיילטע. איינגעשלאָסען וואַגטע זיך קיין לעהרער אין איינע זאָלכע שולע, דאַ דער זיכערע טאָד איהם בעזאָרגטע. נור דער איבערמאַכט דער לעהרער, דיא אין מאַססע איינדראַנגען, אונטערלאַגען זיא. דיא פֿיינדע היעלטען זיא איין אין איהרע אויף פאַפּירוס אָדער פערגאַמענט געשריע-בענע ביכער אונד פֿערבראַננטען זיא. — עס ווירד פֿאָן רב יהודה איים נאַמען שמואל'ס ערצאָהלט, דאַס איין לעהרער דען זאָהן דעס האָהענפריעסטערס ישמעאל

לעבודה זרה אמר להו כתוב בתורה (דברים כ"ו) את ה' האמרת וגומר וה' האמירך ככר נשבענו להקדוש ברוך הוא שאין אנו ממירין איתו באל אחר אף הוא נשבע לנו שאינו מסיר אותנו באומה אחרת. א"ל קיסר אשדי לך גושפנקא (פירש חותמי שלורתי טבוע בו כדי שתשא נראה משתחוה לה) וגחין ושקליה כי היכי דלימרו קביל עלה הורמנא דמלכא. א"ל חבל עלך קיסר ומה לכבוד עצמך כך לכבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה. אפקיה למקטליה אמרה להו אמיה הב לי' ניהלי ואנשקיה אמרה להו בני לכו אמרו לאברהם אביכם אתה עקרת מזבח אחד ואני עקרתי שבעה מזבחות. אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצאת ב"ק ואמרה (תהלים קי"ד) אם הבנים שמחה. ריב"ל אומר זו מילה שניתנה בשמנה. רשב"ל אומר אלו תלמידי חכמי' שמראים הלכות שחיט' בעצמן דאמר רבה כל מילי ליהוי איניש בנפשיה בר משחיטה ודבר אחר (זירש לרעת). רב נחמן בר יצחק אמר אלו ת"ח שממיתין עצמן על ד"ת כהדרש רשב"ל אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם שנאמר (במדבר י"ט) זאת התורה אדם כי ימות באהל. אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן ארבעים סאה קציצי תפילין (פי' דפוס תפילין לבד מהרלוינום)

ער עבענפֿאַללס ענטהויפטעט. דער זעכסטע שפראַך: ,,דוא זאָללסט דיך פֿאָר איינעם אַנדערן געטטע ניכט ביקקען'', דיעזע פּפֿליכט שטעהט האֶהער אַלס איין לעבען, אונד דער ווטהעריך ווינקטע אַבערמאַלס, אונד דער קנאַבע פֿאַנד דען טאָד. נון וואורדע דער יינגסטע, זיעבענטע קנאַבע פֿאָרגעפֿיהרט אונד אויך דאַס קאַיזערס גע=באָט, זיך פֿאָר זיינעם געטטע צו בייגען, שפראַך ער, עס היישט: ,,דען עוויגען האַסט דוא הייטע צו ערקלֶארען פֿערגאַנלאַססט, דאַס ער דיין געטט זיין וויל אונד דאַס דוא וואַנדעלן וואָללעסט אין זיינען וועגען, אונד דער עוויגע האַט דיך הייטע צור ערקלאֶ=רונג פֿערגאַנלאַססט, דאַס דוא זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק זיין וואָללסט'', אויך גינגען וויר דיא פֿערפּפֿליכטונג איין, איהם מיט קיינעם אַנדערן געטטע אויסצוטויטען, דיעזער שוואור איזט אויך פֿיר איך בינדענד! דאַ שפראַך דער קאַיזער: איין זאָהן, איך וויל איינען זיעגעלרינג צור ערדע ווערפֿען, בייגע דיך דאַנאַך, זאָ ווערדען וועניג=סטענס דיא לייטע היער אים נאאער גלויבען, דאַס דוא דיך פֿאָר איינעם געטטע געביקקט האַבעסט. אָ קאַיזער, שפראַך דער בעגייסטערטע קנאַבע פֿעראֶכט=ליך, דוא טהֶאסט דיך פֿאָר דען אַנוועזענדען, וויל דוא וויא איבער איינע ברידער זאָ אויך איבער איך ניכטס פֿערמאָגעסט אונד זאָ וואָללסט דוא דיינע עהרע רעטטען! דיא עהרע דעססען, דער איבער אונס טהראָנעט שטעהעט האֶהער אַלס דיא דיינע, איהם געהאָרכע איך. אונד דער האָכערצירנטע קאַיזער ליעס אויך דיעזען צערטען קנאַבען הינריכטען. פֿאָר דער הינריכטונג וואורדע עס דער מוטטער נאָך געשטאַטטעט איהרע קינדער צו אומאַרמען, אונד זיא שפראַך צו יעדעם מיט טראָ=נען, דיא ריהרענדען וואָרטע: געהעט איין צו אברהם אונד זאַגעט איהם: ער האַבע איינען איינציגען זאָהן אָפּפֿערן וואָללען, אַבער איך האַבע זיעבען זאָהנע דעם נאַמען דעס העררן צו עהרען געאָפּפֿערט! אַבער דאַס מוטטערהערץ קאָננטע דען שמערץ איבער דען פֿערלוסט איהרער זאָהנע ניכט לאֶנגער ערטראַגען אונד זיא גינג הינאויף אויף'ס דאַך אונד שטירצטע זיך הינאַב. אונד עס ליעס זיך איינע שטים=מע גלייך נאָך דיעזעם טרויעריגען ערייגניס פֿערנעהמען: ערפֿרייעט ווירד ווערדען דיא מוטטער מיט איהרען זאָהנען אים גלאָררייכען יענזייט. — אום מענשליך

נהרות בבל וגומר מלמד שהראה לו הקדוש ב״ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני. חורבן בית ראשון דכתיב על נהרות בבל. חורבן בית שני דכתיב (שם) זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים וגו׳ האומרים וגו׳. אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא רבי אמי ואמרי לה במתניתא תאנא מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון והרגישו בעצמן למה הם מתבקשים אמרו אם אנו טובעים בים אנו באים לחיי העולם הבא דרש להם גדול שבהם (שם ס״ח) אמר ה׳ מבשן אשיב אשיב ממצולות ים. מבשן אשיב מבין שיני אריות ממצולות ים אלו הטובעים בים. כיון ששמעו ילדות כך קפצו כולם ונפלו לתוך הים נשאו ילדים קל וחומר בעצמם ומה הללו שדרכן לכך כך אנו שאין דרכינו לכך עאכ״ו קפצו כולן ונפלו לתוך הים ועליהם אמר הכתוב (שם מ״ד) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ורב יהודה אמר רב אמר זו אשה ושבעה בניה דאתיוה לקמיה דקיסר אייתו לחד אמרו ליה פלח לעבודה זרה אמר להו כתיב בתורה (שמות כ׳) אנכי ה׳ אלהיך וגומר אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לע״ז אמר להו כתיב בתורה (שם) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לע״ז אמר להו כתיב בתורה (שם כ״ב) זובח לאלהים יחרם אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לע״ז אמר להו כתיב בתורה (דברים ו׳) שמע ישראל וגומר אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לע״ז אמר להו כתיב בתורה (שם) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים וגומר אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח לע״ז אמר להו כתיב בתורה (שמות ל״ד) כי לא תשתחוה לאל אחר אפקוהו וקטלוהו. אתיוה לאידך אמרו ליה פלח

דער אַנגעפֿיהרטע פֿערז בעזאָג האַבע אויך דיא גלייכענֿעססטע פֿראזע איט איהרען זיעבען זֶהנען. עס װאורדע נעֶמליך איינע אוטטער איט איהרען זיעבען זֶהנען געפֿאַנגען איינגעבראַכֿט פֿאָר דען קאַיזער אונד דיעזער טפראַך צו דעם עֶלטעסטען דער זיבען: בייגע דיך פֿאָר דיעזעם גאָטטע היער. עס הייסט, גאַב דיעזער צור אַנטוואָרט: ,,איך, דער עוויגע, בין דיין גאָטט״, דאַהער קאַן איך דיעזען ניכֿט אַנערקעננען. אויך איינען װינק דעס קאַיזערס װאורדע דיעזער קאָפּבע געמאָרדעט. אַלס דעם צווייטען קאַבען דיאזעלבע צואוטהונג געאַכֿט װאורדע טפראַך ער, עס הייסט: ,,דוא זאָללסט קיינען אַנדערן גאָטט האַבען נעבען איר״, דאַהער קאַן איך ניכֿט וויללפֿאַהרען, אונד אויך ער װאורדע ענטהויפטעט. דער דריטטע טפראַך: ,,דער צו איינעם גאָטצען אָפפֿערט זאָלל פֿערניכֿטעט װערדען״; אויך איהן טראַף דאַסזעלבע טיקקזאַל. דער פֿיערטע טפראַך: ,,האָרע יטראַל, דער עוויגע איזט אונזער גאָטט, דער עוויגע איזט איינציג״, איך דאַרף דאַהער קיין אַנדערעס וועזען אַנערקעננען, אונד וועגען דיעזער ווידערטפענסטיגקייט פֿיעל זיין הויפט. דער פֿינפֿטע טפראַך: ,,וויססע הייט אונד ניאַא׳ס דיר צו הערצען, דאַס דער עוויגע איזט גאָטט אונד קיינער אעהר״, איך אוס דאַהער דאַס טיקקזאַל איינער ברידער טהיילען, אונד זאָ װאורדע

סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה קטל עליה ולא נח בחורים ובתולות ולא נח תינוקות של בית רבן קטל עליה ולא נח. אמר זכריה כל הטובים שבהם הרגתי ניחא לך דאכלינהו כולהו כד א"ל הכי מיד נח. בההיא שעתא הרהר תשובה בדעתיה אמר ומה ישראל דלא הרגו אלא חד גברא כך ההוא גברא דקטל כמה נפשתא עאכ"ו. ערק אזל שדא פריטא (פי' גוויסה) בביתיה ואיגייר. תאנא נעמן גר תושב היה נבוזר אדן גר צדק היה. מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים. מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון. היינו דכתיב (יחזקאל כ"ד) נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות זה דמו של זכריה. (בראשית כ"ז) הקול קול יעקב והידים וגו' הקול זה אנדריאנוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ק"ך רבוא כפלים כיוצאי מצרים. קול יעקב זה אספסינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי לה ד' אלפים רבוא. והידים ידי עשו זה מלכות אדום שהחריב את בתינו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו. ד"א הקול קול יעקב אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב. והידים ידי עשו אין לך מלחמה שמנצחת שאין בה מזרעו של עשו. והיינו דאמר רבי אלעזר מ"ד (איוב ה') בשוט לשון תחבא בחרחורי לשון תחבא. אמר רב יהודה אמר רב מ"ד (תהלים קל"ז) על

פינדליכע מעהר אונד דיא שטאדט וועלכעט פערוואנדעלטען זיא אין איינען שוטטהויפען. — עס הייסט: „דיא שטיממע איזט יעקב'ס שטיממע, אונד דיא הענדע זינד עשו'ס הענדע", היערויס ווירד בעוויזען, דאס יצחק מיט פראפעטישעם גייסטע דאס איינסטיגע געשיקק ישראל'ס פאָרויסגעזעהען האבע. וועגען אנדריאנוס דער זא פיעלע טויזענדע אין אלכסנדריא אין עגיפטען אונשולדיגער וייזע הינגעשלאכטעט האט, ערהאב ישראל זיינע שטיממע אונד וועהקלאגטע, אונד וועגען אספסינוס, דער איין אהנליכעס בלוטבאד אין ביתר אנגעריכטעט ערהאב יעקב אבערמאלס זיינע שטיממע אונד יאממערטע אונד וועהקלאגטע; עס וואַרען דיעס דיא הענדע עשו'ס, דעס אדום, דיא ישראל זא שאנדליך מארדעטען, דען טעמפעל צערשטערטען אונד דיא איינוואהנער יודעאס אין פערבאננונג אונד סקלאפעריי טריעבען. רב יהודה בעוויעז אים נאמען רב'ס, דאס דער געהייליגטע דוד דיא צערשטערונג דעס ערסטען טעמפעלס זייגטע, דא עס הייסט: „בייא דען שטראמען בבל'ס זאסען וויר", זא אויך דיא דעס צווייטען טעמפעלס, דא עס אן איינער אנדערן שטעללע הייסט: „געדענקע דאך, א עוויגער! דען זעהנען אדום'ס, דען גרויענפאררעגענדען טאג אין ירושלים". עס ווירד מיטגעטהיילט: איינע מוננאהל קנאבען אונד מאדכען וואורדען צו וואססער נאך געפאנגענע טראנספארטירט אונד זיא הארטען, וויא זיא נור וואללוסט אונד שאנדונג בעשטיממט וואַרען, דא בעשפראכען זיא זיך אונטער איינאנדער, אונד נאכדעם דער וויססענרייכסטע אונטער איהנען דורך דען פערז: „עס שפראך דער עוויגע פאן בשן: צוריקקברינגען ווערדע איך אייך אויס דער טיעפע דעס מעערעס" בעוויעזען האטטע, דאס זיא דאס גלאררייכען יענזייטס ניכט פערלוסטיג געהען, שפראנגען זיא אויסנאללגען אין דאס מעער אונד דיא וועללען דעקקטען זיא צו. רב יהודה טהיילט מיט אים נאמען רב'ס, דאס

מאחר דהוו צדיקי כולי האי מ"ט איענשי אמר ליה דלא איאבול על ירושלים דכתיב (ישעיה ס"ו) שמחו את ירושלם וגו' כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכל שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה:

אשקא דריספק חרב ביתר דהוו נהיגי דכי הוו מתיליד ינוקא שתלי ארזא ויניקתא שתלי תורניתא וכי הוו מנסבי קייצי להו ועבדי גננא. יומא חד הוה חליף ברתיה דקיסר איתבר שקא דריספק וקצו ארזא ועיילו ליה אתו נפלו עלייהו ומחונייהו. אזלו אמרו לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עלייהו. גדע בחרי אף כל קרן ישראל וגו' אמר רב חייא בר אבא אלו שמונים אלף קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה והרגו בה אנשים ונשים וטף עד שהלך הדם ונפל לתוך הים הגדול ושמא תאמר קרובה היתה רחוקה היתה מיל. תניא רבי אליעזר הגדול אומר שני נחלים יש בבקעת ידים אחד מושך אילך ואחד מושך אילך ושיערו חכמים שני חלקים מים ואחד דם. במתניתא תאנא שבע שנים בצרו אומות העולם כרמיהם מדמן של ישראל בלא זבל. אמר רבי חייא ברבי א"ר יהושע בן קרחה כח לי זקן אחד בבקעה זו הרג נבוזר אדן רב טבחים מאתים ואחד עשר רבוא ובירושלים הרג תשעים וארבע רבוא עד שהלך דמם כמים ונגע בדמו של זכריה לקיים מה שנאמר (הושע ד') ודמים בדמים נגעו. אשכחיה לדמיה דזכריה דהוה קא רתח וסליק אמר להו מאי האי אמרו ליה דם זבחים דאישתפיך. אמר להו אייתו לי דמא ואנבדוק אייתו ליה דמא ונבו ולא דמי. אמר להו אי אמריתו מוטב ואם לאו סריקנא לבשרייכו בהנך אינשי במסרקי דפרזלא. אמרו ליה מה נימא לך נביא הוה בינן דהוה מוכח לן במילי דשמיא קמנא עליה וקטלניה והאי כמה שני דלא נייח דמיה. אמר להו אנא מפייסנא ליה אייתי

שטאדט ירושלים וואהרהאפט געניעסען, דיא אום זיא וואהרהאפט אונד אויפריכטיג טרויערן, וויא עס הייסט: „פרעהליך ווערדען דיא טרויערנדען אום ירושלים זיין".

שאגען איינער דייכזעל ווירדע ביתר צערשטערט, וואס וויא פאלגט בעריכטעט ווירד. עס וואר זיטטע אין דיעזער שטאדט, דאס ווען איין קנאבע געבאהרען ווירדע, דאס פפלאנצטען דעססען עלטערן איינע צעדער אונד ווען איין מאדכען, איינע פיכטע. אונד אויס דיעזען ביידען בייאמען ווירדע בייא דער פערהייראטהונג, דער צור טרויאונג בענאטהיגטע טהראנהיממעל בעזאנדערס דיא פיער שטיטצען דעססעל־בען געציממערט. איינעס טאגעס פוהר דיא טאכטער דעס קאיזערס דער שטאדט פארבייא אונד עס בראך דיא דייכזעל איהרעס וואגענס. אהנע ווייטען ווירדע איין דערארטיגער בוים אומגעהויען, אום דיא דייכזעל דאראוס צו מאכען. דיעס רייצטע דען יודען איינוואהנערן אין איהרע ראכע אונד איינע גוואלטטהאט צו זיין, דאהער פיעלען זיא איבער דיא בעגלייטונג דער קאיזערטאכטער הער אונד מיסהאנדעלטען זיא, אונד אויך דיעזע האהע פערזאן ווירדע געמיסהאנדעלט. וועלכען שימפף קאנטע דער קאיזער ניכט אונגעשטראפט לאססען, דאהער זאנדטע ער מעה־רערע לעגיאנען, דיא זעממטליכע איינוואהנער, פאם יינגלינג ביז צום גרייזע שלאכטעטען אונד ניעדערמעצעלטען, אונד דאס בלוט שטראמטע אין דאס איינע מייל דאפאן בפי־

כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אלו ס׳ רבוא עיירות שהיו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ מג׳ שהי׳ בה כפלים כיוצאי מצרים ואלו הן כפר ביש כפר שחלים כפר דכריה. כפר ביש דהוו בישי ולא יהבי ביתא לאושפיזא. כפר שחלים שהיתה פרנסתם משחלים (מין מאכל סוף) כפר דכריה אמר ר׳ יוחנן שהיו נשותיהם יולדות זכרים ויולדות באחרונה נקבות ופוסקות. אמר עולא לדידי חזי לי ההוא אתרא ואפילו שתין רבואתא דקני לא מחזיק. א״ל ההוא מינאה לרבי חנינא שקורי משקריתו. אמר ליה ארץ צבי כתוב בה. מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בזמן שיושביה עליה רווחה ובזמן שאין יושביה עליה גמדא (פי׳ כויז). רב מנימין בר חלקיה ורב חלקיה בר טובי ורב הונא בר חייא הוו יתבי ואמרי אי איכא דשמיע ליה מילתא מכפר סכניא של מצרים לימא פתח חד מנייהו ואמר מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין הגוים והשיאום זה לזה אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך לא נגע בה עד יום מותו. כשמת אמרה להם ספדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף דאלו ביוסף חדא שעתא והאי כל יומא ויומא ואלו ביוסף לא בהדא מטה והאי בהדא מטה ואלו יוסף לאו אשתו והאי אשתו. פתח אידך ואמר מעשה ועמדו ארבעים מודיאות בדינר והסר השער מודיא אחת. ובדקו ומצאו אב ובנו שבעלו נערה מאורסה ביום הכפורים והביאום לב״ד וסקלום וחזר השער למקומו. פתח אידך ואמר מעשה באחד שנתן עיניו באשתו לגרשה והיתה כתובתה מרובה מה עשה הלך וזימן את שושביניו והאבילן והשקן והשכירן והשכיבן על מטה אחת והביא לובן ביצה והטיל ביניהם והעמיד להם עדים. ובא לבית דין והיה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן ובבא בן בוטא שמו אמר להם כך מקובלני משמאי הזקן שלובן ביצה סולד מן האור (פי׳ נתיינט ומגליד) ושכבת זרע דוהה מפני האור (פי׳ וכגלע בנגד) ובדקו ומצאו כדבריו והביאוהו לב״ד והלקוהו והגבוהו כתובתה ממנו. אמר ליה אביי לרב יוסף וכי

בעלייכטונג בעגינסטיגטע דאַס אַנלעגען דער שטוראַלייטערן אונד זאָ בעשטעטיגט דער פייער דיא אויערן. אין דעם איינען שטאַדטפיערטעל וואָהנטען דיא איינוואָהנער פאָן פיינדעסהאַנד היינגעשלאַכטעט אונד אין דעם אַנדערן פיערטעל אַמ נאָך דורך טאַגן, גענוס אונד שפיעל דען זינג איבער דען געטלאַגענען אונד ווידער אַבגעלאָגענען פיינד. אַבער ניכט לאַנגע דויערטע דיא פריידע, דען אויך דיעזע פראָהליכען פעסט לען אונטער דען טווערטערן דער ראָמער. דיעזע שטאַדט האַטטע גראָסע אונד בעריהמטע געלעהרטע אויפצוווייזען, אַבער אויך זיא פיעלען אונטער דען האַנדען דער ראָמער. אונד עס פראַגטע אביי דען רב יוסף: וויא קאַם עס, דאַס דיא פראָמען אונד געלעהרטען אומקאַמען? דאַהער, שפראַך רב יוסף, וויל זעלבסט זיא ניכט איינגלייך אום ירושלים אונד דען טעמפעל טרויערטען. דען נור דיאיעני־ גען ווערדען דיא פריידע איבער דען וויעדעראויפבויא דעם טעמפעלס אונד דער

וראה כמה גדול כחה של בושה שהרי סייע הקדוש ברוך הוא את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו:

אתרנגולא ואתרנגולתא חרב טור מלכא דהוו נהיגי כי הוו מפקי חתנא וכלתא מפקי קמייהו תרנגולא ותרנגולתא כלומר פרו ורבו כתרנגולין. יומא חד הוה חליף גונדא דרומאי (פי' פל' רומי) שקלינהו מינייהו נפול עלייהו ומחונייהו אזול אמרה ליה לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עלייהו הוה בהו ההוא בר דרומא דהוה קפיץ מילא וקטיל בהו כמה אלפי שקליה קיסר לתאגיה ואיתביה אארעא אמר רבוניה דעלמא כוליה אי ניהא לך לא תמסריה לההוא גברא ולמלכותי בידיה דאחד גברא. אבשיליה פומיה לבר דרומא ואמר (תהלים ק"ח) הלא אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו והא דוד נמי אמר הכי אתמוהי קא מתמהא הלא אלהים זנחתנו ולא תצא וגומר. עאל לבית הכסא אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה. אמר הואיל ואיתרחיש לי ניסא האי זימנא אשבקינהו שבקינהו ואזל. איזדקרו (פי' קיפלי"ס) ואכלו ושתו ואדליקו שרגא עד דאתחזי בליינא דגושפנקא מרחוק מילא (פי' חי שהיתה לו צורה בטבעתו היה מכירה רחוק מיל מן היניר למרלה הנרום) אמר אהובי קא אחיכו בי יהודאי הדר אתא עילוייהו. א"ר אסי תלת מאה אלפי שלפי סייפא עלו לטור מלכא וקטלו ביה תלתא יומא ותלתא לילתא ובהך גיסא הילולי והנגי. ולא הוו ידעי הני מהני. בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב.

האבען. — טרעפליך בעמערקט רבי שמעון בן אלעזר, דאס דאס איבער ישראל הערייגעבראכענע אונהייל ריין איינע פאלגע דער דעם בר־קמצא אונפער־ דיענטערווייזע צוגעפיגטען בעליידיגונג וואר. געגענזייטיגער האס נור פיהרטע דיא צערשטערונג ירושלים'ס אונד דיא איינעשערונג דעס טעמפעלס הערבייא.

איין האהן אונד איינע הענע ווארען אורזאכע צור צערשטערונג דער פאלקרייכען שטאדט טור־מלכא. עס וואר נעמליך זיטטע אין דיעזער שטאדט, ווען איין ברויטפאאר צור טרויאונג גינג, דאס פאר דאסזעלבע איין האהן אונד איינע הענע פאראנגעטראגען ווּרדע, צום צייכען דער פרוכטבארקייט. בייא איינער זאלכען געלעגענהייט קאמען רעמישע זאלדאטען הערבייא אונד איגנעטען זיך געוואלטזאמער ווייזע דעם הינערפאאר אן. דיעזע געוואלטטהאט פעראורזאכטע איינע שלעגע־ רייא, וואָ דיא רעמער דען קירצערן צאגען. דעסוועגען פערלייאומדעטען זיא דיא יודען בייא קייזער אונד ער שיקקטע איינע העערעסמאכט אב, אום דיעזע שטאדט צו ציכטיגען. איין געוויססער בר־דרומא זאממעלטע אום זיך דיא טאפפערסטען דער שטאדט אונד מאכטע זעהר הייפיג גליקקליכע אויספעללע, דען בעלאגערערן שטעטס בעדייטענדען שאדען אונד פערלוסט צופיגענד, ביז ענדליך דאס קייזערליכע העער אונפעררִיכטעטער זאכע ווידער אבצאג. גלייך דאראויף זאלל בר־דרומא דורך איינען שלאנגענביס אומגעקאממען זיין. דיעזעס ווּרדע דעם פאלקע הינטערבראכט, אלזאבאלד גאב ער בעפעהל דיא שטאדט ווידער צו בעלאגערן אונד איינצו־ שליעסען, אונד וועהרענד דיא איינוואהנער פעסטע גאבען וועגען דעם אבצוגס דעס העערעס אונד דיא שטאדט צום צייכען דער בעפרייאונג דיא גאנצע נאכט העלל ערלייכטעט וואר, זאממעלטע זיך דער פיינד אונטער איהרען מויערן, דיא

ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש בעולמי ויתוש שמה עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליבשה ובא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים. ואמאי קרי ליה בריה קלה דמעלנא אית ליה מפקנא לית ליה. יומא חד הוה חליף אבבא דבי נפחא שמע קל ארזפתא (פי' קורנס ולישתיק לותו יתוש) אישתיק אמר שמע מינה איכא תקנתא מכאן ואילך מייתן ומהו קמיה לגוי יהב ליה ארבע זוזים לישראל אמר ליה מסתייך דקא חזית בסנאך. עד תלתין יומין עבד הכי מכאן ואילך כיון דדש דש. תניא אמר רבי פנחס בן עקיבא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כציפור דרור משקל שני סלעים במתניתא תאנא כגוזל בן יונה משקל שני ליטרין. אמר אביי נקיטינן פיו של נחשת צפורניו של ברזל. כי הוה מיית אמר להו קליוה להוא גברא ובדרוה לקטמיה אשב ימי דלא לישכחיה אלהא דיהודאי ולוקמיה בדינא. אונקולס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעי לאיגיורי אזל אסקיה לטיטוס בנגידא (פי' אוב) אמר מאן חשוב בההוא עלמא אמר ליה ישראל ומהו לאידבוקי בהו אמר מילייהו נפישן ולא מצית לקיומינהו זיל איגרי בהו בהאי עלמא והוית רישא דכתיב (איכה א') היו צריה לראש וגומר כל המיצר לישראל נעשה ראש. א"ל דיניה דההוא גברא במאי אמר ליה במאי דפסק אנפשיה כל יומא מכנפי ליה ודייני ליה וקלו ליה לקטמיה ומבדרי לקטמיה אשב ימים. אזל אסקיה לבלעם בנגידא א"ל מאן חשוב בההוא עלמא אמר ליה ישרא' ומהו לאדבוקי בהו א"ל לא תדרוש שלומם וגומר כדאיתא לעיל. תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם. תניא אמר ר"ש בן אלעזר בא

אונד פרייטענדסטען געסטאָפפע דעם העררן צו פאָדרן מיט דיר דען קאַמפף בעשטעהען. אַלס טיטוס געלאַנגעט וואַר פלאָג איינע איקקע אין זיינע נאַזע, זעטצטע זיך פעסט אין זיינעם געהירן אונד מאַרטערטע איהן זיעבען יאַהרע. איינעס טאַגעס גינג ער איינער שמיעדע פאָרבייא, דאַ ערשראָקקטע דאַס געהאַממער אין דערזעלבען דיא פיקקענדע איקקע אונד זיא היעלט שטיללע. דיעזעס טהאַט דאַס געקוועלטען טיטוס וואָהל, דאַהער ליעס ער טעגליך פאָר זיך האָממערן, אום דער איקקע איינהאַלט צו טהון. נאַך פערלויף פאָן דרייסיג טאַגען אַבער וואַר דיא איקקע אַן דאַס געהאָממער געוואָהנט אונד ליעס זיך וויטער ניכט שטאָרען. רבי פנחס זאָהן עקיבא'ס ערצ-צאָהלטע, דאַס ער צוגעגען וואַר, וויא נאַך דעם טאָדע דעם טיטוס דעססען קאָפף געאָפפנעט ווורדע, אונד מאַן פאַנד אין דעמזעלבען איינע איקקע פאָר, דיא פאַסט זאָ גראָס וואַר, וויא איינע יאָהריגע טויבע. ליט טעסטאַמענט ווורדע דיא לייכע דעס טיטוס צו אַשע פערברענגט אונד אויף זיעבען מעערע געשטרייט, אום זאָ דעם שטראַפ-געריכטע גאָטטעס צו ענטגעהען. דער שוועסטערזאָהן דעס טיטוס מיט נאַמען אונקלוס זאָהן קלוניקוס וואָללטע צום יודענטהומע איבערגעהען, אונד טיטוס זאָלל איהם אים טרוימע ערשיענען זיין אונד איהם, פאָרשטעללענד וויא שווער עס זייא דיא געבאָטע דיעזער רעליגיאָן צו בעאָבאַכטען, פאָן זיינעם פאָרהאַבען אַבגעראַטהען

עליה רב יוסף ואיתימא רבי עקיבא משיב חכמים אחור וגומר. איבעי ליה למימר לישבקינהו הא זימנא ואיהו סבר דילמא כולי האי לא עביד והצלה פירתא נמי לא הוי. אסיתא דאסיוה לרבי צדוק מאי היא יומא קמא אשקיון מיא דחיבג׳ למחר אשקיון מיא דפארי (פי׳ מים שנשרו בהן סובין) למחר מיא דסיפיסיקתא (פי׳ סובין נכין וקמח מעורב בו) למחר מיא דקמחא עד דרווח מעיה פורתא פירתא. אזל שרריה לטיטוס (דברים ל״ב) ואמר אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שהירף וגידף כלפי מעלה מה עשה תפס בידו זונה ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה תחתיו ועבר עליה עבר׳ ונטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה הדם מבצבץ ויורד וקסבר הרג את עצמו שנאמר (תהלים ע״ד) שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות. אבא חנן אומר (שם פ״ט) מי כמוך חסין יה וקשה שאתה שומע גדופו ונאוצו של אותו רשע ואתה שותק. דבי רבי ישמעאל תאנא (שמות ט״ו) מי כמוך באלים מי כמוך באלמים. נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרותגני (פירש כלי גדול שמשין בו יין) והביא כל הכלים שבמקדש והכניסן לתוכו והושיבן בספינה לילך ולהשתבח בעירו שנאמר (קהלת ח׳) ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו אל תקרי קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו ואיכא דאמרי קבורים ממש דאפילו מילי דהוה מיטמרן איגליין להו. עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה לי שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים בא פרעה וטבעו במים בא סיסרא וטבעו במים אף הוא עומד עלי לטובעו במים אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה. יצאת בת קול

שטאַרט ירושלים געבעטען האַט, אַלג אין דער פֿורכט פֿאָר איינער פֿערניינונג דען מיטוואָרט געלעגען האַבען. טיטוס פֿערגנוגט דיא מויערן ירושלים׳ס אונד נאַהם ריעזע שטאַדט מיט שטורם, לִיעם פֿלינדערן אונד מאָרדען אונד טריעב, נאַך דען ראַבבינישען בעריכטען, אים פֿאַלרהייליגסטען אויף איינער אויפֿגעראָללי טען תורה אונצוכט. אונד נאַכדעם דיא קאָסטבאַרסטען געפֿעסע אונד געראַטה שאַפֿטען אוים דעם טעמפעל וועגגעשאַפֿט וואַרען ליעם ער דיעזעס פֿאַכטגעביי, דאַ, ריעזע ניעדערע ירושלים׳ס אין בראַנד שטעקקען. דיא געפֿעסע אונד געראַטה שאַפֿטען ליעם ער גלייך קריעגסטראָפֿעען נאַך אָרגאַנד דער בעפֿעגטען אין דעם לאַגדע פֿאָן איינער שטאַדט אין דיא מויערע בריינגען אונד עֶפֿפֿענטליך אויסשטעללען, וואָרגען ערסט ליעס ער זיא איין טיל פֿערלאַדען, אום זיא נאַך ראָם צו שאַפֿפֿען. דער וואַגע נאַך פֿרהאָב זיך איין אָסטיגער שטורעווינד אונד בעדראָהטע דאַס טיל, וואָרויף זיך טיטוס מיט דען היילִיגען געפֿעסען אונד געראֶטהשאַפֿטען בעפֿאַנד, צו פֿערזונקען. אונד עס שפראַך טיטוס: דער גאָטט דער איזראַעליטען טייגט נור צו וואַססער מאַכ־ טיג צו זיין, וואַס ער אויך שאָן געגען פֿרעה אונד סיסרא בעטהעטיגט האַט, אוואָ האַגאַמאַכטיגער איזט ער צו לאַנד. דאַ ליעס זיך איינע שטיממע פֿערנעהמען וועא פֿאָלגט: דוא שטאָלטעסטע דער אַכט דעם הערן, דאַהער זאָלל איינעם דער קליינסטען אונד

מלך שנאמר (ירמיה ל׳) והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא. ודקא אמרת אי מלכא אנא אמאי לא אתית לגבאי בריוני דאית בן לא שבקינן. אמר לו מי שיש לו חבית של שמן ודרקן (פירש נחש) כרוך עליה לא היו שוברין את החבית בשביל הדרקן אשתיק קרי עליה רב יוסף ואיתימא רבי עקיבא (ישעיה מ״ד) משיב חכמים אחור ודעתם יסכל איבעי למימר ליה מיתינן צבת׳ ושקלינן לדרקון וקטלינן ליה וחביתא שבקינן לה. אדהכי אתא ההוא פריסתקא אמר ליה קום דמית לי׳ קיסר ואימנו להו השיבי דרומאי לאותבך ברישא הוה סאים חד מסאניה בעא למסיימא לאחרינא לא עייל בעא למשליפיה לאידך לא נפק. אמר ליה מאי האי אמר ליה לא תצטער שמועה טובה היתה לך דכתיב (משלי ט״ו) שמועה טובה תדשן עצם. אמר ליה אלא מאי תקנתא. ליתי איניש דלא מייתבא דעתך מיניה וליחליף קמך דכתיב (שם י״ז) ורוח נכאה תיבש גרם. עבד הכי ועייל א״ל ומאחר דחכמיתו כולי האי עד האידנא מאי טעמא לא אתית לגבאי אמר ליה ולא אמרי לך אמר ליה אנא נמי הא אמרי לך. א״ל מיזל קא אזלינן ואיניש אחרינא בעי לשדרני׳ בעי מנאי מדי דאיתיב לך א״ל תן לי יבנה וחכמיה ושלשלתא דרבי רבן גמליאל ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק. קרי

רבי יוחנן, װאָהרליך דוא ביזט קײזער, דאַ אין ערפֿיללונג געהען אום: „דער לי׳ בענאָן (טעמפעל), דורך דען מאַכטיגסטען װירד ער פֿאַללען״. פֿאָלגענדער דײנעם צװײטען פֿאָרװורף, זאָ זאָג דיא טולר געװיס ניכט פֿון איר, זאָנדערן פֿון דעניענינגען דיא יעדע בעװעגונג אין דער שטאַדט מיט מיסטרויאישען אויגען איבערװאַכטען. איינע געגענרעפֿלעקטיאָן, װעלכע דער פֿעלדהערר איין, מיט קראַפֿט, בערעכ׳ נונג אונד אויזיכט אויסגעפֿיהרט האָטטע אונס טהאָן דיא טהאָרע אָפֿפֿנען קאָננטען. דאַ שװיעג רבי יוחנן. װאָהרענד דיעזעס געשפּראַכס קאַם איין געזאַנדטער אויס ראָם אָן מיט דער פֿראָהען באָטשאַפֿט, דאַס, דאַ דער קאַיזער געשטאָרבען, דער זענאַט איהן, דען פֿעלדהעררן צום קײזער פּראָקלאַמירט האַטטע. אַלס נון דער צום קײזער פּראָקלאַמירטע פֿעלדהערר זיך דען צװײטען שטיפֿעל אַנציעהען װאָללטע, זאָ גינג עס ניכט, דאַ דער פֿוס עטװאַס אַנגעשװאָללען װאַר. דיעזען אונפֿאַלל װוסטע ער זיך ניכט צו ערקלאָרען אונד עס שפּראַך רבי יוחנן: דיעזע אויפֿפֿאַללענדע ערשײנונג איזט איינע פֿאָלגע דער נײען דיר געװאָרדענען פֿראָהען באָטשאַפֿט, דען עס הייסט: „איינע גוטע נאַכריכט מאַכט דיא קנאָכען פֿעטט״. לאַססע איינען פֿאָן דיר איבעראויס געהאַסטען מענשען פֿאָריבערגעהען אונד אַללעס קעהרט אין דיא אַלטע אָרדנונג צוריקק, דאַ עס עבענפֿאַללס הייסט: „געקראָנקטעס געמיטה טראָקנעט דיא קנאָכען אײן״. אונד דער קײזער טהאַט אַזאָ אונד עס געשאַה װיא רבי יוחנן געשפּראָכען. דאַ איך נון זעהע, שפּראַך דער קײזער, דאַס דוא זאָ איין װײזער מאַן ביזט, זאָ לאַס האָרען דײנע ביטטע, איך װילל זיא דיר געװאָהרען, בעפֿאָר איך נאָך ראָם אַבגעהע. אונד עס באַט רבי יוחנן איס טון פֿיר דיא שטאַדט יבנה אונד דיא װײזען, דיא דאַרין װאָהנען, אום שאָנונג דער פֿאַמיליע דעס רבן גמליאל אונד אום אַרצטע, דיא רבי צדוק הײלען זאָללטען. דער קײזער געװאָהרטע זײנע ביטטע, פֿערליעס דאַס לאַגער אונד זאַנדטע טיטוס אָן זײנע שטעללע. דער גרונד, דאַס רבי יוחנן ניכט אום שאָנונג דער בעלאַגערטען

אבא סיקרא ריש בריוני דירושלים בן אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה שלח ליה תא גבאי אתא בצינעא לגביה אמר ליה עד אימתי עבדיתו הכי וקטליתון לעלמא בכפנא אמר ליה ומאי אעביד דאי אמינא להו מידי קטלי לי. א"ל חזי לי תקנתא לדידי דאיפיק איפשר דהוה הצלה פורתא. א"ל נקיט נפשך בקצירי (פי' החזק עצמך כחולה) וליתי כולי עלמא לשאול בך ולימרו דנח נפשיה ואייתי מידי סריא (כלומר דבר מסריח כמו נבלה) ואגני גבך וליעיילו בך תלמידך ראינהו ידעי דהוי קליל ממיתא. עביד הכי נכנס בו רבי אליעזר מצד אחד ורבי יהושע מצד אחר כי מטא לפתחא בעו למדקריה אמר להו יאמרו רבן דקרו בעי למדחפיה אמר להו יאמרו רבן דחפו פתחו ליה אבבא נפק. כי מטא לגביה אמר ליה שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא. אמר ליה מיחייבת תרי קטלי. חדא דלאו מלכא אנא וקא קרית לי מלכא ועוד אי מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי. אמר ליה דקא אמרת לאו מלכא אנא אי לאו דמלכא את לא הוה מימסר ירושלים בידך דכתיב (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול ואין לבנון אלא בית המקדש ואין אדיר אלא

אונווערלעטצט אויף דיא שטראַססע ווערפען". — אבא סיקרא, דער שוועסטערזאָהן דעס רבי יוחנן בן זכאי וואַר קאָממאַנדאַנט אין ירושלים אונד דיעזער ליעס איהן צו זיך ביטטען, אום זיך מיט איהם געהיים צו בעשפרעכען. אַלס ער ער־שיענען וואַר שפראַך רבי יוחנן צו איהם: וויא לאַנגע ווירסט דוא נאָך צאָגערן מיט דעם קאַיזער וועגען פֿריעדענס צו אונטערהאַנדלען, ערקעננסט דוא ניכט, דאַס דער הונגער אַללעס הינראַפֿפֿט? איך וועהס וואָהל דאַס אַללעס אונד דען יאַממער, שפראַך אבא סיקרא, וויל איך אַבער דעם זיכערן איר פֿאָן דען צעלאָטען צוגעראַכטעטען טאָד ענטגעהען, זאָ דאַרף איך קיינע אונטערהאַנדלונג וועגען פֿריעדענס אַנקניפּ־פען. גיעב איר ראַטה, שפראַך רבי יוחנן, וויא איך אין דאַס פֿיינדליכע לאַגער קאָממען קאָננטע. אונד אבא סיקרא ערטהיילטע איהם פֿאָלגענדען ראַטה: אונ־טער איטוויססען דיינער צופֿערלאַססיגסטען שילער שטעללע דיך קראַנק אונד לאַס פֿערברייטען, דאַס דוא געשטאָרבען זייעסט. דאַן לאַססע איין שטיקק פֿלייש פֿאָן איינעם אַאַס נעבען דיך לעגען, אום דיינעם טאָדע מעהר געוויססהייט צו געבען, דיינע שילער טראַגען דיך דורך'ס טהאָר, אום דיך דרויססען צו בעערדיגען, פֿיר אַללעס איבריגע לאַס איך זאָרגען. אונד רבי יוחנן טהאַט וויא איהם געראַטהען וואורדע. אַלס זיינע שילער, רבי אליעזר אונד רבי יהושע אַן דער שפּיטצע, מיט דער פֿערדעקקטען לייכע אַן דאַס טהאָר קאַמען, וואָללטען דיא אולטראיסטען הייפֿטלינגע, דער איבערליעפֿערונג וועגען, דאַראַן ריטטעלן אָדער גאַר נאָך איהר שטעכען, אַבער אבא־סיקרא אַכטעטע זיא אויף דאַס אונאַנשטאַנדיגע געגען איינע לייכע אויפֿמערקזאַם, אונד זיא ליעסען דאַפֿאָן אַב אונד דאַס טהאָר וואורדע געעפֿפֿ־נעט. דרויססען שפראַנג ער פֿאָן דער באַהרע אונד ליעס זיך פֿאָר דעם פֿעלדהערן, דער עבען אים אַנגרייפֿען בעגריפֿען וואַר אונד איינען טהייל ערסט איינגענאָממען האַט־טע, פֿיהרען, וועלכען ער אַנרעדעטע: פֿריעדע זייא מיט דיר קאַיזער! דוא האַסט צווייפֿאַך דען טאָד פֿערדיענט, לויטעטע דיא אַנטוואָרט, איינמאַל, וויל דוא איינער שפּאָטטעסט אונד איר דען טיטעל קאַיזער בייאַלעגסט, דער איר ניכט צוקאָממט, אונד צווייטענס, וויל דוא ניכט שאָן פֿריהער דעם פֿריעדענס וועגען צו איר הערויסגעקאָמ־מען ביזט. איך האַבע ניכט אונוואַהרהייט געשפּראָכען, ניכט געשמייכעלט, שפראַך

רב חסדא אכלבא (פי' אוצרות) דחיטי מיבעיא שיתין אכלבא דציבי. הוה להו למיזן עשרין וחד שתא. הוו בהו הנהו בריוני אמרי להו רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו. אמרי להו ניפוק ונעביד קרבה בהדייהו אמרי להו רבנן לא מסתייעא מילתא. קמו קלינהו אכלבי דחיטי ושערי הוה כפנא. מרתא בת בייתוס עתירא דירושלם הוה שדרה לשליחה אמרה ליה זיל אייתי לי סמידא (פי' סולת מנוקה) אדאזל אזדבן ולא אשכח אתא אמר לה סמידא ליכא חיורתא (פי' פת נקיה) איכא אמרה ליה זיל אייתי מינה. אדאזיל איזדבן ולא אשכח אמר לה ליכא חיורתא גושקרא (פי' פת קיבר) איכא. אמרה ליה זיל אייתי לי מינה. אדאזל איזדבן אתא ואמר לה גושקרא ליכא קמחי דשערי איכא אמרה ליה זיל אייתי לי אדאזל אזדבן. הוה שליפא מסאנה אמרה איפוק אחזי אי משכחנא מידי למיכל איתיב לה פרתא בכרעה (פי' פרש של גללי בהמה) נח נפשה קרי עלה ריב"ז הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה וגומר. איכא דאמרה גרוגרות אכלה דרבי צדוק ואיסטניסה ומתה. דרבי צדוק יתיב ארבעין שנין בתענית דלא ליחריב ירושלים בימיו כי הוה אכיל מידי הוה מתחזי מאבראי. וכי הוה בריא (כלומר כשגמר תעניתו ורצה להברות עצמו) מייתין ליה גרוגרות מייץ מינייהו ושדי להו. כי קא ניחא נפשה אפיקתה לכולי דהבא וכספא שדיתיה בשוקא אמרה האי למאי מיבעי לי. והיינו דכתיב (יחזקאל ז') לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת ה' וכתיב (שם) כספם בחוצות ישליכו.

ורגען. אלס דיא בעלאגערונג אויסערארדענטליך דריקקענד ווארדע צייגטען זיך דיא וויזען צום אונטערהאנדעלן געניגט אונד וואללטען דעסוועגען הינאויס אינ'ס לאגער געהען. אבער דיא אונרוהיגען, שטאדטרייניגען קאמפפע גאבען עס ניכט צו אונד, אום דורך נאטה צום קאמפפע גענאטהיגט צו ווערדען, שטעקקטען זיא מאגאצינע פאר־ראטהסמאגאזינע, אין דענען אויף איין אונד צוואנציג יאהרע פאר־ראטה אויפגעשייכערט וואר, אין בראנד אונד דאס עלענד אונד דיא גראסליכסטע הונגערסנאטה נאהם שטינדליך אפהר צו. זעלבסט דיא רייכע מרתא, דיא טאכ־טער בייתוס קאם אין דיעזער הונגערסנאטה אום. נאך דער בעהויפטונג מייני־גער ואלל זיא פאן־לגעוואהרטע אויף דער שטראסע געלעגענע טאלע מיינער פייגע, דיא דער פראממע רבי צדוק אויסגעזאגען אונד וועגגעווארפען האטטע גיטריג געגעססען האבען אונד דאראן געשטארבען זיין. דיעזער רבי צדוק וואר פיערציג יאהרע, אים פאסטוויזען, דאס דער טעמפעל צערשטערט ווערדען ווירד, גע־פאסטעט האבען, אום דאדורך דאס אונהייל אבצוווענדען, אונד זיינע אבצעהרונג בע־טאנד אויס איינער פייגע, דיא ער אללאבענדליך אויסזויגטע. אלס דיעזע ערלע פרויא דען טאד פאר אויגען זאה, ליעס זיא אלל איהר גאלד אונד זילבער אויף דיא שטראסע ווערפען מיט דער אייסערונג: וואזו פראממט איר דיעזער טאנד, פיר דען איך ניכט איינמאל זא פיעל בראד בקאממען קאננטע, אום איינען הונגער צו שטיללען! אונד זא גינגען אין ערפיללונג דיא ווארטע יחזקאל, דיא דא לויטען: „צור פערפלי־טונג ווירד זיין איהר זילבער אונד גאלד, דאס זיא ניכט צו רעטטען פערמאג אם טאגע דעס גאטטליכען צארנס". פערנער הייסט עס: „איהר זילבער ווערפען זיא אלס

חיי מימא. סביר רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו ר' זכריה בן אינקילוס יאמרו בעלי מומין קרבין למזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל לימר ליה אמר להו רבי זכריה בן אינקילוס יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג. א"ר יוחנן ענותנותו של רבי זכריה בן אינקילוס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלנו מארצנו. אתא א"ל שדריה עליוה לנירון קיסר. כי אתא שדא גירא למזרח אתא נפל לירושלים למערבא אתא נפל לירושלים. לארבעה רוחות שבעולם אתא נפל לירושלים. אשכחיה להחוא ינוקא א"ל פסוק לי פסוקיך א"ל (יחזקאל כ"ה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל. אמר הקב"ה ניחא ליה לחרובי ביתיה וכפורי ידיה (פי' לקנח ידיו) בההוא גברא קא בעי ערק אזל ואיגייר נפק מיניה ר"מ. שדריה עילויה לאספסיאנוס קיסר. אתא צר עלה תלת שני הוו בהדייהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה (פי' זרחה בשבילו) ובן כלבא שבוע הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע ובן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות איכא דאמרי שהיתה כסתו (פי' כסא שלו) מונחת בין גדולי רומי. חד אמר להו אנא זיינא לכו בחיטי ושערי. וחד אמר להו אנא בחמרא ומלחא ומישחא. וחד אמר להו אנא בציבי (פי' בעצים) ושבחו רבנן לדציבי יותר מכולהו דרב חסדא כל אקלידיה (פי' מפתחות) הוה מסר לשמעיה לבר מדציבי דאמר

איבעררייכטע איהן אים נאמען דעס קאיזערס צום אָפּפער. דיא וויזען וואַרען דער מיינונג, דאַס דיעזער שטיער געאָפּפערט ווערדען זאָללטע, אום דען קאַיזער ניכט אויפצובריינגען. דאַ דיעזעס דאָך ניכט דעם געזעטצע נאַך צולאָססיג וואַר, זאָ וואָללטע מאַן דען בר־קמצא אומבריינגען, אום איהן אונשעדליך צו מאַכען. היערגעגען טהאַט רבי זכריה בר אונקילוס איינשפּרוך, אונד בר־קמצא שטאַטטעטע דאַן דעם פערשלאָגע וייטער וענדונג דעם קאַיזער בעריכט אַב. אויפגעבראַכט איבער דיא איהם געוואָרדענע פערזעהנליכע בעליידיגונג זענדעטע דער קאַיזער איין גראָסעס העער אונטער בעפעהל דעס גרויזאַמען נערא געגען ירושלים. דער זאָה אַבערגלויבען ניכט גאַנץ פריי, נערא טהאַט פּפֿיילע נאַך אַללען וועלטגעגענדען היין, אונד וואונדערבאַר גענוג, איממער טראַפען זיא געגען ירושלים, דאַ היעלט ער זיך פאַן דער איינגאַהמע דיעזער שטאַדט איבערצייגט. היערנאַך ליעס ער איינען קנאַבען אויפ־ זאַגען אונד זאָה זיך ברינגע. וועלכער פערז אונד וועלכע דייטונג דעסועלבען וואורדע דיר הייטע געלעהרט? דאַ שפּראַך דער קנאַבע, עס הייסט: „איך ווער־ דע איינע ראַכע געבען אויף אדום אנגען איינעס פאָלקעס ישראל", דאַן אדום, דאַס דען טעמפעל צערשטאָרען אונד ישראל אין פערבאַננונג פיהרען ווירד. דיעס בראַכטע נערא צום נאַכדענקען, דיא פורכט פאָר ראַכע פיהרטע איהן אין דען שאָס דעס יודענטהומס אונד דער גראָסע רבי אמיר שטאַממטע פאָן איהם אַב. נערא ווורדע דורך אספסיאנוס ערזעטצט, דער ירושלים דריי יאַהרע בעלאַגערטע. דאַן אין ירושלים וואַרען דריי דער רייכסטען לייטע, דער איינע היעס נקדימון בן גוריין, דער אַנדערע כלבא־שבוע אונד דער דריטטע בן־ציצית־הכסת. דער איינע ערבאָט זיך דיא שטאַדט מיט וואַיצען אונד גערסטע, דער אַנדערע מיט ווײן אונד אָהל אונד דער דריטטע מיט האָלץ צו פער־

תמיד ומקשה לבו יפול ברעה. אקמצא ובר קמצא חרב ירושלים. אתרנגולא ואתרנגולתא חרב טיר מלכא. אשקא דריספק (יופן של מרכבת נשיא) חרב ביתר:

אקמצא ובר קמצא חרב ירושלים. דההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא. עבד סעודתא. א״ל לשלוהא זיל אייתי לי קמצא אזל אייתי בר קמצא. אשכחיה דיתיב א״ל מכדי דההוא גברא בעל דבביה הוא. מאי בעית הכא קום פוק. אמר ליה הואיל ואתיתי שבקן ויהיבנא לך דמי דאכילנא ושתינא א״ל לא. יהיבנא לך דמי פלגא דסעודך א״ל לא. יהיבנא לך דמי כולה סעודיך אמר ליה לא. נקטיה בידיה ואפקיה. אמר הואיל והוו יתבי רבנן ולא מיחו ביה שמע מינה לאו לשם שמים עסקי איזיל ואיכול כהו קורצא ביה מלכא (פי׳ מלשינות). אזל אמר ליה לקיסר מרדו בך יהודאי א״ל מי יימר א״ל שדר קרבנא הרא להקריב על מזבח הזית אי מקרבי ליה. שדר בידיה עגלא תליתאה בהדי דקא אתיא שדא ביה מומא בניב שפתים (פי׳ בשפה העליונה) ואמרי לה בהריץ שבעין דוכתא דלדידן מומא ולדידהו לא

יוחנן טהיילטע איט, דאס וועגען דער פערוועכסלונג דער נאמען דעס קאנא איט בר־קאנא אויט ירושלים, וועגען איינעס האהנעס אונד איינער העננע טור־מלכא אונד וועגען איינער דייכסעל, ביתר צערשטערט אויט ווארדען. עס וואר נאמליך אין ירושלים איין אנגעזעהענער מאן, דער איין פריינד פאן קאנא אונד פיינד פאן בר־קאנא וואר. דיעזער פעראנשטאלטעטע איינסט איין גראססעס גאסטמאהל, צו ויינעם וואוטליכע פריינדע אונד זא אויך זיינען פריינד קאנא צו ניך. איין דיענער טיען דיעזען נאמען איבערהארט צו האבען אונד צוד דען בר־קאנא, וועלכער קאם אונד אונטער דען פראהליכען גאסטען פלאטז איינאהם. אלס דער הויזהערר איהן געוואהר ווורדע טפראך ער צו איהם: ניכט גענוג דאס דוא איך האססעסט, דראנגסט דוא דיך נאך פראטעססען אין איין הויז, ענטפערנע דיך! טאגע איינע עהרע, באט בר־קאנא, איך וויל דיר דאס, וואס איך פערצעהרע גערן ערסטאטטען. אלס דער הויזהערר איט אונגעטטים דארויף דראנג, זיך צו ענטפערנען, באט ער וויעדער: טאגע איינע עהרע, איך וויל דיר דיא האלפטע, יא אללעס וואס דיך דיעזע אמהלצייט קאסטעט צוריקקערסטאטטען, נור בעטיאפפע איך ניכט. אבער דער הארטע הויזהערר אכטעטע ניכט אויף דיעזעס אנערביעטען, פאסטע איהן געוואלטזאם בייס ארם אונד צערדטע איהן צור טהירע היגאוים. דא זאן בר־קאנא אויף ראכע אונד טוואור זיינע גאנצע וואוטה איבער דיא וויזען, דיא בייא זיינען טיאפף צוגעגען וואפרען, אהנע איינטפרוך צו טהון, אדער צו פעראיטטעלן, אויסצוטיטטען. אונד ער איילטע נאך ראם, לעגט זיך דעם קאיזער פארטטעללען אונד בעניכטיגטע דיא אונטער ראיטער באטהאמיגקייט טטעהענדע איינוואהנער ירושלים׳ס דער אבטריננינקייט אונד עמפארונג. וואדורך ווילסט דוא דייגע אנגאבע בעווייזען? פראגטע דער קאיזער. זענדע, טפראך בר־קאנא איינען טטיער נאך ירושלים, דער אין דיינען נאמען געאפפערט ווערדען זאל, אונד דוא ווירסט דיך וואהל באלד פאן איהרער ווידערטפענסטיגקייט איבערצייגען. אונד דער קאיזער איבערגאב איהם איינען פעטטען טטיער, איט דעם אויפטראגע, דענועלבען אין זיינען נאמען דארט אפפערן צו לאססען. אונטערוועגס בראכטע בר־קאנא איינען פעהלער אן דער אבערליפפע אדער אם אויגענליעדע דעס טטיערעס אן — וואס איבריגענס בייא דען היידניטען אפפערן ניכט אלס פעהלער בעטראכטעט ווורדע — אונד

שמך. מה זית זה אחריתו בסופו שניטעו עבשיו ואינו טוען עד זמן גדול ואחר כך טוען פירות הרבה אף ישראל אחריתן בסופן. לקול המולה גדולה הצית אש עליה ורעו דליותיו אמר רב חנינא בר פפא קול מילייתו של מרגלים נתרועעו דליותיהם של ישראל דאמר רב חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם. מתקיף לה רב אחא בר חנינא האי לקול המולה לקול מילה מיבעי ליה. אלא אמר לו הקדוש ב"ה לאברהם קולך שמעתי והמלתי עליהם. אני אמרתי ישתעבדו בארבע מלכיות כל אחד ואחד כארבע מלכיות השתא חדא חדא דפסיק לה. וא"ר בזה אחר זה עבשיו בבת אחת. אריב"ל למה נמשלו ישראל כזית מה זית זה אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אף ישראל אין להם בטלה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ואמר ר' יוחנן למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית זה אין מוציאין שמנו אלא על ידי כתישה אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא על ידי ייסורין. למדנו שעל ידי הייסורין חוזרין ישראל בתשובה ונכפר להם עונם ויושיעם האל המושיע:

פרק ששי. (שז)

כבר למדנו שבמקדש שני אף על פי שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים שנחרב בעון שנאת חנם שהיה ביניהם. וגרסינן נמי במסכת גיטין פרק הנזיקין (דף נ"ה). אמר רבי יוחנן מ"ד (משלי כ"ח) אשרי אדם מפחד

טע דיעזעס בויאעס דען בעשטען אהל סבגעבען, עבענזא ווירד יסראל וויינע בעסטען פריכטע ערסט שפאט אונד נאך איס יעצט געניעסען. אונד זא האבע איך דיך ערהארט אונד איך איהרער פרבפראעט, „דאס איהרע קאסגעטאנע" איך זו איר געדרונגען זינד, אונד דסרין, דסס זיא צערשטרייט זינד אויף דען גאנצען ערדבאדן איט איינע ליעבע זו איהנען עבענזאלס זו פרקענגען. רבי יהושע בן לוי לעהרטע: דארום איט יסראל זו איינעם אהלבוים פערגליכען, וויל ווית דעסטען בלעטטער זאוואהל איס זאאאער ווית איס ווינטער גרינענד זינד, עבענזא ווירד אויך יסראל זא וואהל דיעזער אלס דער קינפטיגען וועלט טהיילהאפטיג זיין. רבי יוחנן לעהרטע: דעסוועגען איט יסראל זום אהלבוים פערגליכען, וויל זא ווית דיא פריכטע דעסזעלבען נור דען אהל דורך דיא פרעססע פאן זיך געבען, עבענזא בעססערט זיך יסראל נור דורך דרוקק. אויס דעס איטגעטהיילטען ווירד דיא לעהרע, דאס טאפרלען אונד ליידען דען וועג זור בעססערונג אנבאהנען, וואדורך דער הערר דען איורפעליטען דיא זינדע פערצייהעט אונד איהנען בייאשטעהט דער הערר דער הילפע.

זעכסטעס קאפיטעל.

ווית סאן מעהרפאך איטגעטהיילט איט, ווארדע דער צווייטע טעמפל נור וועגען אונ׳ בעגרינדעטען הסססעס געגען איינאנדער צערשטארט, דאוואהל דאס שטודיום דער תורה געפפלאגען, דיא געבאטע אונד אילדטהאטיגקייט אויסגעאיבט ווארדען. רבי

בעבור ה׳. בן ידיד זה אברהם דכתיב מה לידידי בביתי. ויבנה ידיד זה בית המקדש דכתיב מה ידידות משכנותיך. לידיד זה הקב״ה דכתיב אשירה נא לידידי. בחלקו של ידיד זה בנימין דכתיב ידיד ה׳ ישכון לבטח וגומר ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכתיב נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. יבוא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבוא טוב זה משה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא. ויקבל טוב זו תורה דכתיב כי לקח טוב נתתי וגומר. מטוב זה הקב״ה דכתיב טוב ה׳ לכל וגומר לטובים אלו ישראל דכתיב הטיבה ה׳ לטובים. יבוא זה ויקבל זאת מזה לעם זו. יבא זה זה משה דכתיב כי זה משה האיש. ויקבל זאת זו תורה דכתיב וזאת התורה. מזה זה הקב״ה דכתיב זה אלי ואנוהו. לעם זו אלו ישראל דכתיב עם זו. יצרתי לי. עם זו קנית. אמר רבי יצחק בשעה שחרב הקב״ה בית המקדש מצאו לאברהם עומד בבית המקדש אמר (ירמיה י״א) מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו שמא בשוגג חטאו אמר לו (שם) עשותה המזמתה אמר לו שמא מיעוטן חטאו אמר לו רובן חטאו אמר לו היה לך לזכור להם ברית מילה אמר לו ובשר קדש יעברו מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי. מיד הניח ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה אמר הס ושלום אין להם תקנה יצתה בת קול ואמרה (שם) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה׳

מיט. — רבי יצחק לעהרט: צור צייט אלס דער געהייליגטע דען טעמפעל צער־שטאָרען ליעס שטאנד דער שטאממפאטער אברהם אין דעמזעלבען, אונד דער הערר פראגטע איהן: וואס בריגנט דיך, מיין ליעבלינג, אין מיין הויז? אונד אברהם אנטוואָרטעטע: אין אנגעלעגענהייט מיינער קינדער קאם איך היערהער. דיינע קינדער, שפראך דער הערר, האבען גאר שוועהר געזינדיגט, דאהער זינד זיא פער־טריעבען וואָרדען. פיעללייכט, בעמערקטע דער בעקיממערטע שטאממפאטער, האַ־בען זיא אבזיכטסלאָז געזינדיגט? זיא האבען, שפראך דער הערר, מיט פאָללעם בע־וואוסטזיין אונד אבזיכטליך אונאבלאססיג געזינדיגט. אָ, פלעהטע דער שטאממפאטער, געדענקע איהנען וועניגסטענס דאס בונדעס דער בעשניידונג! אויך דיעזעס געזעטץ ניכט אן, שפראך דער הערר וויעדער, דא זיא אויך דיעזעס געבאָט גאנץ אויסער אכט ליעססען. פיעללייכט, שפראך דער שטאממפאטער וויעדער, פיעללייכט ווען דוא איהנען פריסט געוואָהרט האָטטעסט, זאָ וואָרען זיא ענדליך צו דיינער גנאדע צוריק־געקעהרט, איך וואר וואָהל לאנגמיטהיג געגען זיא, שפראך דער הערר, אבער עס וואר קיינע בעססערונג, קיינע ריקקעהר אין אויסזיכט, דען זיא פראָהלאָקקטען איינע געבאָטע צו פערהאָהנען. דא שלוג דער שטאממפאטער זיינע האָנדע איבער'ן קאָפף אונד יאממערטע אונד וויינטע ביטטערליך, אך, פראגטע ער, איזט נון גאר ניכט אויף רעטטונג אונד אינדערונג איהרעס געשיקקס צו האָפפען? דא ליעס זיך איינע היממלישע שטיממע פערנעהמען: פערצאגע ניכט אברהם, האממע דען לויף דיי־נער טהרענען: „איינען גרינען אָהלבוים, שאָן פאן פרוכט אונד פאן געשטאלט האט דיך גאָטט גענאננט" (ירמיה י"א, ט"ז.) אונד זאָ וויא דיעס לעטצטען, רייפען פריכ־

עונם לא נתגלה קיצם.׳ ואמר רבי יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים אמר ליה ריש לקיש והא אחרונים אף על גב דאיכא שעבוד מלכיות קא עסקי באורייתא׳ אמר ליה בירה תיכיה בנין בית המקדש שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. וגרסינן נמי במנחות פרק כל המנחות באות מצה (דף נ״ג) אמרו ליה רבנן לרבי פרידא רבי עזריה בירה דרבי אבטולס דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא אמר להו מאי כולי האי אי בר אוריין הוא יאי ואי בר אבהן ובר אוריין יאי ויאי. בר אבהן ולאו בר אורין אשתא איתכליה. אמרו ליה בר אוריין הוא אמר ליעול וליתי. חזייה דהוה עבירא דעתיה פתח ואמר (תהלים ט״ז) אמרת לה׳ ה׳ אתה וגו׳ אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם החזיק לי טובה שהודעתיך בעולם אמר להו טובתי בל עליך אין אני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם תחלה שנאמר (שם) לקדושים אשר בארץ המה וגומר. כיון דקא שמעי׳ דקאמר אדירי פתח יביא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים. אדיר זה הקב״ה דכתיב אדיר במרום ה׳. ויפרע לאדירים אלו ישראל דכתיב ואדירי כל חפצי בם. מאדירים אלו מצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים. באדירים אלו מים דכתיב אדירים משברי ים. יבוא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים. יבוא ידיד זה שלמה דכתיב וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה

עס טיינט דעסוועגען דאָך, בעמערקט פֿערנער רבי יוחנן, דאַס דאַו נייטאָלטער
אוס דען ערסטען טעמפעל נאָך גאָטטגעפֿעלליגער געוועזען זיין אוס אַלס דאַס אוס
דען צווייטען טעמפעל, דאַ יענעס צו דעס גליקקע ווידער געלאַנגטע דען צווייטען
טעמפעל צו ערבויען. ריש־לקיש היגעגען פרייזט דיא נייטאַלטער נאָך דעם
צווייטען טעמפעל אַלס בעססער, דאַ עס געדולדיג דאַס יאָך דער פֿערבאַננונג
ערטראָגט. — רבי עזריה, זאָהן דעס אבטולס, איין נאַכקאָמאע דעס גראָ=
סען עזרא, שטאַנד איינסט אים פֿאָרהויז דעס רבי פרידא אונד דיא וויזען ער=
באַטען פֿיר איהן דען איינלאַס. דיעזער בעמערקטע אַבער: איך גלויבע אויך דאַס=
סען האָהע אַבקונפֿט, ווען ער גראַדע קיין געלעהרטער איזט, גאַר ניכטס, אונד
דיא וויזען פֿערזיכערטען, דאַס ער אויך געלעהרט זייא. אַלס רבי עזריה אונג=
ליך איינגעלאַססען ווארדע קאָננטע מאַן עס איהם אַן גאָר געוויכטיגען זאַכען, דאַס איהם
דאַס איהם דאַס לאַנגע האַררען פֿערדריססטע. רבי פרידא מערקטע גלייך דעססען
אונמוטה אונד שפראַך, עס הייסט: „דוא שפראַכסט צום העררן: גאָטט ביזט דוא״;
עס שפראַך דיא „גראָססע פֿערזאַממלונג״: הערר דער וועלט! פֿערגעלטע עס מיר,
וויל איך עס צור אויפֿגאַבע מיר זיין לעס, דיינען גראָססען נאַמען אויף ערדען צו פֿער=
ברייטען! אונד עס ווארדע איהר צור אַנטוואָרט „מיינע הולד ניצט ניכט דיר״; נור
אברהם, יצחק אונד יעקב, דיא ערסטען פֿערקינדער אונד פֿערברייטער מיינעס
נאַמענס, האַבען איינציג אונד אַלליין היערויף אַנשפרוך „דען היילינגען, דיא אויף ער=
דען וואַרען״ נור קאָמאט מיינע הולד צו. היערויף בעמערקטע רבי עזריה: דער
הערר פֿערגעלטעט יעדען אונטער ישראל, לאָסט יעדען זיינע הולד לייכטען, דאַר
פֿאָר איהם גוט, בעליעבט אונד פֿעסטען ווילען אים אויסאיבען זיינער געבאָטע

ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו שלשה דברים ע"ז גלוי עריות ושפיכות
דמים ע"ז דכתיב כי קצר המצע וגומר ואמר רבי יוחנן קצר מצע זה מהשתרר
עליו שני ריעים כאחד. והמסכ' צרה כהתכנס אמר רבי שמואל בר נחמני
כי מטי רבי יוחנן להאי קרא בכי ואמר מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים
נעשות לו מסכה צרה. גלוי עריות דכתיב יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה
וגו' א"ר יצחק מלמד שהיו מביאות מור ואפרסמון במנעלהן ומהלכות בשוקי
ירושלים וכשמגיעו' אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם
ומכניסות בהם יצר הרע כארס. שפיכות דמים דכתיב וגם דם נקי שפך
מנשה הרבה מאד וגומר. אלא מקדש שני מפני מה חרב שהיו עוסקין
בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ללמדך
ששקול שנאת חנם כנגד שלשה עברות שבתורה ע"ז גלוי עריות ושפיכות
דמים. רשעים היו אלא שתלוי בטחונם בהקב"ה דכתיב (מיכה ג') ראשיה
בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו
לאמר הלא ה' בקרבנו. לפיכך הביא הקב"ה עליהם שלשה פורעניות כנגד
שלשה עברות שבידם שנאמ' (שם) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם
עיין תהיה והר הבית לבמות יער. ובמקדש ראשון לא הואי שנאת חנם
והכתיב (יחזקאל כ"א) מגורי אל חרב היו את עמי וא"ר אלעזר אלו בני
אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם.
ההוא בנשיאי ישראל היה דכתיב (שם) זעק והילל בן אדם כי היא היתה
בעמי יכול לכל ת"ל היא בכל נשיאי ישראל. א"ר יוחנן ראשונים שנתגלה
עונם שלא היו מכסין פשעיהם נתגלה קיצם ע' שנה אחרונים שלא נתגלה

דערן". — דער ערסטע טעמפעל וואורדע צערשטערט וועגען פערמישטער זינדע
נאָמליך וועגען געטצענדיענסט, בלוטשאַנדע אונד דעם פערגיססען אונשולדיגען בלו-
טעס. דער צווייטע טעמפעל וואַר צוואַר קיין אָפּפער דיעזער זינדען, דאַ אום דיא
צייט דעסועלבען דאס שטודיום דער תורה בעטריעבען, דיא געבאָטע בעאָבאַכטעט
אונד מילדטהאָטיגקייט געאיבט וואורדע, נור לאַג אַבער דיא שולד, אַן דעם אונבע-
גרינדעטען אונפערזעהנליכען האַס געגען שולדלאָזע, דער נאָך שטראַפבאַרער איזט
אַלס געטצענדיענסט, בלוטשאַנדע אונד פערגיעססען אונשולדיגען בלוטעס, אונד דיעז
וואַר האַט פיהרטע דיא צערשטערונג הערבייא. אונד ווען אויך שאָן רבי אלעזר
נאַכגעוויזען וויר, דאַס זעלבסט צור צייט דעס ערסטען טעמפעלס האַס אונד נייד
פאָרהערשטע, זאָ וואַר דיעס נור אונטער דען גראָסען דעס רייכעס, אַבער ניכט
אונטער דעם פאָלקע דער פאַלל. רבי יוחנן בעמערקט זעהר טרעפפענד, דאַס.
דאַ דיא זינדען נור צייט דעס ערסטען טעמפעלס בעקאַננט אונד אויפגעצייכנעט וינד,
דורך וועלכע דיא איזראַעליטען דיא צערשטערונג איהרעס רייכעס הערבייגעפיהרט
האַבען, דעסוועגען וואַר אויך דיא צייט איהרער פערבאַננונג אויף זיעבענציג יאַהרע,
אַנגעגעבען; דיא זינדע אַבער, דיא דיא צערשטערונג דעס צווייטען טעמפעלס הער-
בייגעפיהרט האַט, וואַר, ווייא אַנגעפיהרט, איינע היימליכע, דאַהער איזט אויך
איין שלייער געדעקקט איבער דיא צייט אין וועלכער דיא ערלאָזונג שטאַטטפינדען זאָלל.

בלמידי. מנשה קדר את האזכרות. אמון שרף את התורה. אחז בטל את העבודה. מנשה הרס את המזבח. אמון העלה שממית על גבי המזבח (כלו' בטל היגעותם עד שלדת עכבים על המזבח). אחז התיר את הערוה. מנשה בא על אחותו. אמון בא על אמו. אמרה לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו אמר לה כלום אני עושה אלא להכעים. כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי כלום אנו צריכין אלא לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו משתמשים בו. אמרו ליה צדיקים והלא כסף וזהב שלו הוא שנא' (חגי ב') לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות אמר להם כבר נתנו לנו דכתיב (תהלים קט"ו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. וגרסינן נמי במסכת יומא פ"ק (דף ט') אמר רבי יוחנן בר תורתא מפני מה הרבה שילה מפני שהיה בה שני דברים גלוי עריו' ובזיון קדשים גלוי עריות שנאמ' (שמואל א', ב') ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו וגומר אשר ישכבון את הנשים ואף על גב דאמר רבי שמואל בר נחמני כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה אלא מתוך ששיהו את קניהן מעלה עליה' הכתוב כאלו שכבום. ובזיון קדשים דכתיב (שם) גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וגו' ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה'. ומקדש

תורה, ווא עס הייסט: „דען בוך דער תורה פֿערוויגעלטע ער"; אמון ליעס אין איהר אוממאוערלען דען נאמען געטטעס, אמון אבער ליעס ווא גאר פֿער־ברענגען. אחז שטאֶרטע דען געטטעסדיענסט; מנשה ליעס דען אלטאר נידער־ריססען, אונד אמון ליעס איהן אלסגא אונבענוטלט שטעהען, כיזאיהן שפיננען איט איהרען געוועבען אוזאגאבען. אחז געשטאטטעטע דיא אונצוכט; מנשה בעפֿרעלטע זיך איט בלוטשאנדע אונד אמון טריעב דיעזע אבסיימליכקייט אויף'ס העכסטע. דער דער קאָניג יהויקים וואר יעדאך איט דעם טראָטלע אונד דער איספֿלטונג זיינער פֿאָרגאָנגער געגען געטט נאָך ניכט צופֿריעדען אונד אייגטע: וויא פֿערטטאנדען עס ניכט רעכט גאָטט צו ערצירנען, איך וויל דאס בעססער אאכען. דיא בעהויפּ־טונג, דאס וויר דעססען ניכט בעדירפֿען אויז געהאַלטאַז, דאס קאַן דורך דאס גלאָנצענדע גאָלד דעס פרוים*) ערועטלט ווערדען. אבער דעם הערן געהאָרט יא אויך דאס זילבער אונד דאס גאָלד, ווענדעטען דיא פֿראָמאען איין. דאס וואָרע אונ־בעשטרייטבאר, ענטגעגנעטע יהויקים, ווען עס ניכט היססע: „דער היממעל געהאָרט דעם עוויגען, דיא ערדע אבער איבערגאב ער דען אענשעני־

*) פרוים איז זינגולאר פרוה, דיעס דער נאַאע איינעס צויבערערס (יומא דף ל"ה), וועלכער זעהר גערן גאָלד אוואָגעלעגט, וואָס דער ... קינסט דער פֿערוואַנדלונג אונעדלער מעטאַללע אין גאָלד, ... ניבער וועגען איהרער קינסט פיר צויבערער אַנגעזעהען ... ווענען דעם נאַאען איינעס ... פרוה, גענאַנט ווערדען. דיא שטעללע איז טעקסטע יש לנו זהב פרוים ... ערזעטזט ... עסבעזיכטיגט ווערדען אוסטע. דער איבערזעטצער.

כל העם הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום כבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה׳ באמת. ר״ל שהנביאים ההם שנבאו לרעה איננו נודע מדרך שנבאו על הרעה אם נבואתם אמת או שקר אבל יודע אמתתם בהנבאם לשלום ולטובה ותתקיים ע״כ. אבל ברור וידוע הוא כי על שלא שבו ישראל ולא רצו ליכנע והתמידו במרדם והכעיסו לבוראם נתקיימו הגזרות עליהם כמו שמצינו שמלכי ישראל וקצת מלכי יהודה גרמו על ישראל בפשעם ובעונות המורות כדגרסינן בפרק חלק (דף ק״ג) ע״פ (מ״ב, כ״א) וגם דם נקי שפך מנשה הרב׳ מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה הכא תרגימו שהרג ישעיה. במערבא אמרי שעשה צלם משא אלף בני אדם ובכל יום ויום הורג את כולם. כמאן אזלא הא דרבה בר בר הנה דאמר שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כלו כמ״ד ישעיה הרג. כתיב (בדה״י ב׳, ל״ג) פסל וכתיב (שם) פסילים בתחלה עשה פרצוף אחד ולבסוף עשה לו ארבעה פרצופים כדי שיראה שכינה ויכעוס. אחז העמידו בעלייה שנאמר (מלכים ב׳, כ״ג) ואת המזבחות אשר על הגג עליית אחז. מנשה העמידו בהיכל דכתיב (שם כ״א) וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה׳ אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה וגו׳ אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם. אמון הכניסו לבית קדש הקדשים שנאמר (ישעיה כ״ח) כי קצר המצע מהשתרע א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן קצר מצע זה מהשתרר עליו שני רעים כאחד כלומר שכינה וצלם. והמסכה צרה כהתכנס א״ר שמואל בר נחמני כי הוה מטי רבי יוחנן להאי קרא הוה בכי אמר מי שכתוב בו (תהלים ל״ג) כונס כנד מי הים נעשית לו מסכה צרה. אחז התם את התורה שנא׳ (ישעיה ח׳) צור תעודה חתום תורה

בראַכטע, דאַס דאַז רייך ענדליך אויסגעלאָשט ווורדע. „מנשה פֿערגאָס גאַר זעהר פֿיעלעס אונשולדיגעס בלוט, ביז דאַס ער ירושלים דאַמיט אַנגעפֿיללט האַטטע פֿאָן איינעם ענדע ביז צום אַנדערן״ (מלכים ב׳, כ״א, ט״ז.), אונד מאַנשעס אין שטיינען אונד טראָקקען זעטצטע, וויל ער דען פראָפֿעטען ישעיה, דער זאָגע נאַך, אמאָר= דען ליעסע. דיא געלעהרטען אין פאַלעסטינאַ בהויפטען אויך דאַס אַנגעפֿיהרטען פֿערז, דאַס ער איינען קאָלאָססאַלען געצען, וועלכען טויזענד מענשען צו טראַגען האַטטען פֿערפֿערטיגען ליעס, אונד מיט יעדעם טאַגע ליעס ער דיעזע טויזענד אונ= שולדיגע מענשען הינשלאַכטען. אַבער ער בעגניגטע זיך ניכט מיט דעם געויכטע דעס איינען געצען, ער ליעס שפּעטער דיעזען געצען נאָך מיט פֿיער געויכטערן פֿער= זעהען, אום מעגליכסט דען הערען נאָך מעהר צו ערצירנען, אונד דיעזען געצען ליעס ער ענדליך אין דאַס הייליגטהום שטעללען, וועלכעס פֿרעכהייט דער קאָניג אחז ניכט בעגינג, דאַ דיעזער זיינען געצען אויף איינען גערייאיגען באָדען אויפֿשטעללען ליעס. אמון, זאָהן מנשה׳ס, טריעב זיינע פֿרעכהייט נאָך וויטער, אינדעם ער איינען געצען אין דאַס אַללערהייליגסטע אויפֿשטעללען ליעס. אחז פֿערזיעגעלטע דיא

גזר דינם שכבר מצינו שנעשה כן באנשי נינוה וכל שכן בישראל שהוא מרחם עליהם בזכות אבותם. וגם מצינו באחאב כי לאחר שנגזרה עליו הגזרה ברוב רשעו ועל מעשה כרם נבות היזרעאלי עד שנאמר עליו (מ״א, כ״א) המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים וגו׳. ואמרו רבותינו עליו בפרק חלק (דף ק״ב) אחאב אח לשמים ואב לע״ז אח לשמים דכתיב (משלי י״ז) ואח לצרה יולד אב לע״ז דכתיב (תהלים ק״ג) כרחם אב על בנים ואומר (מלכים א׳, ט״ז) ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם. אמר רבי יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהיה תחלה לקלקלה. וגם מזבחות כגלים על תלמי שדי אין לך תלם ותלם בא״י שלא העמיד עליו ע״ז ועל כי נכנע לשוב נאמר עליו (שם כ״א) ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט. מיד נאמר לאליהו הנביא הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו. למדנו כי למען לא היתה התשובה שלמה לא נקרע הגזר דין מכל וכל אבל האריך אפו מעליו. ולזה רמז ירמיה הנביא כשהלק על חנניה בן עזור כדאי׳ בראש המפתח שהיה ירמיהו מנבא לרעה ולמיתה ושיהיה נבוכד נצר נוצח ומבקיע ערי ישראל ושיחריב בית המקדש וחנניה בן עזור היה מתנבא לטובה להשיב כלי בית השם שהוליכו לבבל להחזירם לירושלים ואמר לו ירמי׳ בטענתו שהיה טוען על העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתי באמרי שנבוכד נצר יגבר ויחרב בית המקדש אף על פי שלא יתקיים דברי ולא יגבר נבוכד נצר ויחזרו כלי בית ה׳ כמו שאתה אומר אין בזה שום הכחשה בנבואתי אולי הקב״ה ירחם עליהם אבל אם לא יתקיים דברך לבלתי בוא כלי בית ה׳ כמו שאתה אומר יתקיים הכזב על דברך ולא תתקיים נבואתך עד שיתקיימו ההבטחות שהבטחת. שכן כתיב (ירמיה כ״ח) אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני

דער קעניג אחאב, איבער דען אין פֿאָלגע זיינער טייאַלישען האַנדלונג געגען נבות דאַס טרעקקליכסטע פֿערהענגט ווארדע אונד פֿאָן דעם רבי יוחנן בעהויפטעט, דאַס דעססען געריגגסטע האַנדלונג גאָטטלאָזער פֿעראַכטונגסווירדיגער וואַר אַלס דיא אויספֿאָללינסטע דעס ירבעם, — אַלס ער איט וואָרט אונד טהאַט בערייעטע, זאָ ווארדע זיין אורטהייל געמילדערט: „ניכט איבער איהן, הייסט עס, וויל איך דאַס אונהייל הערייינברעכען לאססען, זאָנדערן אין דען טאַגען דער רעגיערונג זיינעס זאָהנעס וויל איך דאַס אונהייל אויסשיטטען איבער זיין הויז.״ יעדאָך וויל זיינע רייע ניכט פֿאָללקאָממען אונד גאַנץ אויפֿריכטיג וואַר, זאָ ווארדע דאַס אורטהייל איבער איהן נור געמילדערט, אַבער ניכט גאַנץ אויפֿגעהאָבען. אונד זאָ שטעהט עס פֿעסט, דאַס דיא הערטנאָקקיגקייט דער איזראַעליטען, דיא גאָטטלאָזיגקייט דער קעניגע אין ישראל אונד איינינגער קעניגע אים רייכע יהודה אונגליקק איבער ישראל.

היכל ואמרו לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גוברין לפניך הרי מפתחות העזרה מסורין לפניך וזרקום כלפי מעלה יצאת כמין פסת יד וקבלתן מהם. ואף הם קפצו ונפלו לתוך האור. ועליהם קינן ישעיהו (ישעיה כ"ב) משא גיא חזיון וגו' כי עלית כלך לגגות. ואף הקב"ה מקרקר עליהם (כדאמר ומתרגמינן) שנא' (שם) מקרקר קיר ושוע אל ההר. וגרסינן בסוף איכה רבתי השיבנו ה' אליך ונשובה וגומר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם השיבני אמר להם שלכם הוא שנא' (מלאכי ג') שובו אלי ואשובה אליכם. אמרו לפניו רבונו של עולם שלך הוא שנאמר (תהלים פ"ה) שובנו אלהי ישענו לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה וגומר. חדש ימינו כקדם כאבות הראשונים דכתיב (דברים ל"ג) ומראש הררי קדם. ד"א חדש ימינו כקדם דכתיב (מלאכי ג') וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים וגו' כימי עולם זה משה דכתיב (ישעיה ס"ג) ויזכור ימי עולם משה עמו. וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עדיין ע"ז בעולם. כי אם מאס מאסתנו וגומר אמר רבי שמעון בן לקיש אם מאיסה היא לית סבר ואם קציפה היא אית סבר דכל מאן דכעים סופיה לאיתרצויי:

(שו) פרק חמישי.

אף על פי שנגזרו הגזרות על ישראל לפי שידע בוראם העונות שהיו עתידין לעשות לא גלו אלו אלא על שלא שבו בתשובה שאם שבו היה נקרע

וועה! ויר קֶאננען דיין הויז ניכט פֿערנער מעהר שיטזען אונד פֿיהלען אונס ניכט לֶענגער נאָך ווירדיג דיא שליססעלטרֶאגער דעססעלבען צו זיין, אונד זאָ שליידערטען זיא דיא שליססעל אין דיא הֶאהע, אונד איינע האַנד גריף זיא אויף אונד זיא פֿער־שוואַנדען. אבער דיא האָכהערציגען יינגלינגע קאָננטען איהר לעבען נאָך איהרען שמערץ ניכט מעהר ערטראַגען, דאַהער שטירצטען זיא זיך הינאב אין דיא אום זיך גרייפֿענדען פֿלאַממען. אונד ישעיה קלאַגטע דעסוועגען זייער געפרעססטען ברוסט לופֿט מיט דען וואָרטען: „זאָ זאָללע געהען זיא אויף דיא דעכער!" רבי שמעון בן לקיש בעווייזט אויס דעם פֿערזע: „ווען דוא אונס פֿערשמֶאהט הֶאטטעסט? דיינען צאָרן האַטטעסט דוא אונס יא גאַר זעהר פֿיהלען לאַססען," דאס היערויס געפֿאָלגערט איין שטראַהל דער האָפֿפֿנונג לייכטעט. דען פֿערשמֶאהונג ליעסע קיינע האָפֿפֿנונג צו, אבער דער אין צאָרן געשטאַנדענע איזט צו בעזענֿפֿטיגען אונד ליעסע קאַן ביים איהם ווידער רעכט געמאַכט ווערדען, וויא פֿהערעס.

פֿינפֿטעס קאַפּיטעל.

טראָטצדעם, דאס איבער דיא איזראַעליטען אונהייל בעשלאָססען ווארדע אין דער פֿאָראויסזיכט דער זינדען, דיא זיא בעגעהען ווערדען זאָ קאַם עס דען דאָך דען ערסט אין אויספֿיהרונג, אלס אללע האָפֿפֿנונג אויף איהרע רייע אונד בוססע אויפֿגעגעבען וואר. דען ווען זיא זיך נור צור רייע געוואַנדט האָטטען, זאָ וואָרע געוויס דאס איבער איהנען שוועבענדע פֿערהֶאנגניס, וויא פֿאָן דען איינוואָהנערן ניניוה'ס אבגעוואַנדט וואָרדען, שאָן אויס פֿערדיענסט איהרער פֿאָטער. . .

באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי שרוב ההיכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורעניתא היא עיקר. בשנייה מנא לן דתניא רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חובה. אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה והלויים עומדים על דוכנם ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים (תהלים צ"ד) וישב עליהם את אונם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו גוים וכבשום וכן בשנייה. נלכדה ביתר גמרא. ונחרשה העיר מנא לן דתניא כשחרב טורנוסרופוס הרשע את האולם נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה בא אותו הגמון ועמד על בית המדרש ואמר בעל החוטם מבקשים בעל החוטם מבקשים שמע רבן גמליאל אזל טשא מינייהו אזל לגביה בצינעא אמר ליה אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי אמר ליה אין אמר ליה אישתבע לי אשתבע ליה. סליק לאיגרא נפיל ומית וגמירי דכל אימת דגזרי גזירתא ומית חד מינייהו מבטלי לה לגזירתא יצאת בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העוה"ב. תנו רבנן כשחרב הבית בראשונה נתקבצו כתות כתות של פרחי כהונה ומפתחות העזרה בידם ועלו לגגו של

אחכטע, ווייל אַן דיעזעם טאַגע ערסט דער טעמפעל גאַנץ ניעדערברַאננטע. דיא וויזען היינגעגען האַבען איט רעכט דען ניינטען טאַג נאך פֿאַסטטאַג איינגעזעטצט, וויל אַן דיעזעם טאַגע דער אַנפאַנג דעס טעמפעלבראַנדעס וואַר. — דער טאַג דער צערשטאָהרונג דעס ערסטען טעמפעלס וואַר גערַאדע אַם אויסגאַנג דעס שבת'ס, אַן איינעם שאַלטיאַהר, יהויריב היעלט גערַאדע וואַכע אים טעמפעל אונד דיא לווייט טרוגען דען פיער אונד נייננציגסטען פּסאַלם פאָר; איט קראַפטיגער אונד העללער שטיממע, וואָהרענד דרויסען דער קאַמפף אַם וויטהענדסטען וואַר, זאַנגען זיא: „דער הערר קעהרט איהר אונרעכט איבער זיא זעלבער, פערטילגט אין איהרער באָסהייט זיא, זיא פערטילגט דער עוויגע אונזער גאָטט!" אַבער קוים האַטטען זיא געענדיגט, דאַ וואַרד איהרע לייער צערטריממערט, דיא שטאַטטע איהרעס געזאַנגעס איין שוטטהויפען. אונד אַן דיעזעם טאַגע איזט דער צווייטע טעמפעל עבענפאַללס איין רויב דער פלאַממע אונד גאַנץ ירושלים דער ערדע גלייך געמאַכט וואָרדען. אונד טורנוסרופוס גאַב איינעם הויפטמאַן דען בעפעהל, רבן גמליאל אויפצוזוכען אונד איהן צו טאָדטען. דער הויפטמאַן זוכטע דיעזען אויף אין זיינעם לעהרגעביידע אונד שפראַך: וואָ איזט דער גראָסנאָזיגע? (דער דורך גראָססע אונד געלעהרזאַמקייט הער= פאָררַאגענדסטע זיינעס צייטאַלטערס). רבי גמליאל מערקטע דיא נאַהע געפאַהר אונד פערבאַרג זיך. דער הויפטמאַן אַבער זוכטע איהן אויף אין זיינעם שלופווינקעל אונד שפראַך צו איהם: רבי, קאַננסט דוא מיר דאַס יענזייט צו זיכערן, וואַן איך דיר דאַס לעבען שענקע, אונד רבן גמליאל זיכערטע עס צו פערמיטטעלסט איינעס איידעס. גלייך דאַרויף גינג דער הויפטמאַן הינאויף אויף דען באָדען שטירצטע הערונטער אונד בליעב טאָדט. דאַ ליעס זיך איינע הימלישע שטיממע פערנעהמען וויא פאָלגט: דיעזער הויפטמאַן איזט בעשטימט פיר'ס גלאָררייכע יענזייט! — דיא וויזען האַבען געלעהרט: אַלס דיא יונגען העלדענמוטהיגען פריעסטער אַללע האָפנונג אויף רעטטונג דעס ערסטען טעמפעלס אויפגעגעבען, שטיעגען זיא אויף דאַס דאַך דעס= זעלבען אונד שפראַכען איט טרויערנדעם הערצען אונד בעבענדער שטיממע: הערר דער

מטבע זו. פצו עליך פיהם וגו׳ אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מפני מה הקדים פה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ואותה בכיה של חנם שבכו ישראל בסבת המרגלים היא גרמה להם בכיה לדורות בליל זה. דגרסינן בפר׳ בתרא דתעניות (דף כ״ט) תניא בכ״ט בסיון שלח משה מרגלים וכתיב (במדבר י״ג) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום ארבעים הסר חד הוו אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מלייו דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי וכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם וגו׳. ואמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן אותו היום ערב תשעה באב היה אמר הקב״ה הם בכו בכיה של חנם אני אקבע להם בכיה לדורות. חרב הבית בראשונה מ״ל דכתיב (מלכים ב׳, כ״ה) ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר וגו׳ בא נבוזראדן רב טבחים וגו׳ וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך וגו׳ איני והא כתיב (ירמיה נ״ב) ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר וכתיב וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך וגו׳. ותניא אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשרה ואי אפשר לומר בעשרה שכבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו בו וקרקרו בו׳ ושמיני ותשיעי עד שפנה היום שנאמר (שם ה׳) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. לעתות הערב הציתו בו את האש ונשרף עד שקיעת החמה בעשור לחדש והיינו דא״ר יוחנן אלמלי הייתי

ביינס.״ — אים תלמוד ווירד בעריכטעט, דאס אם ניין אונד צוואנציגסטען דעס מאנאטס סיון משה דיא אויסקונדשאפטער אויסזאנדטע, דיא, דא זיא פיערציג טאגע אויסבליעבען, אם אכטען אב צוריקקעהרטען, אונד זיא בעריכטעטען מיט דעם (פה) מונדע, וואס זיא מיט דעם (עין) אויגע ניכט געזעהען האבען: דאס לאנד זייא שלעכט, אונפרוכטבאר, דיא איינוואהנער ריזענהאפט גראס אונד מעכטיג, דיא שטאדטע פעסט אונד אונאיינגענעהמבאר אונד עס וויינטע דאס פאלק אב דיעזער אב־שרעקקענדען שילדערונג, אונד ווי רבה בר בר חנה אים נאמען דעס רבי יוחנן בעריכטעט, שפראך דער געהייליגטע: זיא וויינטען נון אין דער נאכט גאנץ אומזאנסט, פערגיעססען טהראנען וועגען איינער טייטונג, דאהער זאללען זיא אין שפאטערען צייטען וועגען איינעס וואהרען, אויפריכטיגען אונד אונפרוכטבאליכען פער־לוסטעס יאהר פיר יאהר אין דיעזער נאכט וויינען. דען אן דיעזעם (נייטען) טאגע דעס מאנאטס אב איזט דער ערסטע אונד צווייטע טעמפעל, זא אויך דיא שטאדט ביתר פאן דען פיינדען צערשטערט ווארדען. אייגענטליך דראנגען דיא היידען שאן אם זיעבענטען דיעזעס מאנאטס אין דען טעמפעל, וויא עס היישט: „אים פינפטען מאנאט, אם זיעבענטען דעס מאנאטס, דאס איזט דאס צוועלפטע רעגיערונגסיאהר דעס קעניגס נבוכדנצר, קאם נבוזר־אדן, דער פעלדהערר אונד פער־בראננטע דאס גאטטעסהויז,״ אבער זיא צעכטען, שערצטען אונד טריעבען אונפוג צופאר דריי טאגע ביז דער טאג זיך נייגטע, וויא עס הייסט: „וועהע אונס, דא דער טאג זיך נייגט אונד דיא אבענדשאטטען פערלענגערן,״ דאן ערסט ליסען זיא דען טעמפעל אין פלאממען אויפגעהען. רבי יוחנן איזט דאהער דער אנזיכט, דאס דער צעהנטע דיעזעס מאנאטס אלס פאסטטאג געפייערט ווערדען

ישראל אשר בחר בורעו של אברהם ונתן להם מחכמתי. ובכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם יפטרן והלכו לבתיהם. בכה תבכה בלילה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ב׳ בכיות הללו למה אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני. בלילה על עסקי לילה שנא׳ (במדבר י״ד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אותו היום תשעה באב היה אמר הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות. ד״א בלילה כל הבוכה בלילה קולו נשמע. ד״א בלילה כוכבים ומזלות בוכים עמו. ד״א כל השומעים קולו בוכים כנגדו. ומעשה בשכנתו של רבן גמליאל שמת בנה והיתה בוכה בלילה והיה ר״ג שומע קולה ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו למחר הכירו בו עבדיו והוציאוה משכנתו. ודמעתה על לחיה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כאשה שבוכה על בעל נעורי׳ דכתיב (יואל א׳) אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעורי׳. היו צריה לראש אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל המצר לישראל נעשה ראש שנאמר (ישעיה ח׳) כי לא מועף לאשר מוצק לה. ואמר רבה בר בר חנה כל המציק לישראל אין נעשה עיף. לא אליכם כל עוברי דרך אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מכאן לקובלנה של תורה (פי׳ כשמודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תהא כולת לך כמו שבא׳ אלי). מאי כל עוברי דרך אמר רב עמרם עשאוני כעובר על דת דאלו בסדום כתיב וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה ואלו בישראל כתיב ממרום שלח אש בעצמותי. ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר. א״ר יוחנן מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאלו בסדום כתיב (יחזקאל ט״ז) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת להם ושלות וגומר ויד עני ואביון לא החזיקה ואלו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות וגו׳. סלה כל אבירי ה׳ אמר עולא כאדם שאומר נפסל

קיסטע זיא אונד גאב איהנען זילבער אונד גאלד אונד שפראך: געפריזען זייא דער העררע, גאטט ישראל׳ס, דער וואהלגעפאללען געפונדען האט אן דען נאכקאממען אברהם׳ס אונד איהנען פאן זיינער וויזהייט איטגעטהיילט האט! ניעהמט הייא אין פריעדען. אונד זא איזט דיא לעהרע אויך איינע געגרינדעטע, דאס, איבעראלל וואהין זיא איהרע פערבאננונג געפיהרט האטטע, זיא, פערמיטטעלסט איהרעס פערשטאנ־דעס, איבער איהרע הערדען דיא אבערהאנד האטטען, וואדורך זיא פרייא געשפראכען אונד פרייא געלאססען ווארדע. — (רבה בר בר חנה גיעבט נון איס נאמען דעס רבי יוחנן פערשידענע ערקלארונגען דער איינצעלנען זאטצע אונד שטעללען אין דען קלאגעליעדערן). רב עמרם דייטעט דען זאטץ: „איך געמאכה ניכט זא איהר וואנדרער (עוברי דרך),״ ישראל שפריכט: גאטט האט איך געציכטיגט וויא איינען, דער דען וועג דער תורה פערלאססען האט אונד געטרעטען, וויא סדום דורך פייער, אויך היער הייסט עס: „ער זאנדטע פייער פאם הימעל אין איינע גע־

וישראל נפנה לצרדין שכן דרך ישראל להיות צנוע. רדף אחריהם ומצא כדבריהם ונשקם על ראשם והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם. אמרו לו כמדומה לנו שאדוננו בן קלוסתא של מלך הוא. הלך ושאל לאמו אמר לה אם את מגדת לי מוטב ואם לאו אני מצוה והורגין אותך אמרה לו בני בשעת חופה יצא בעלה ונכנס קלוסתא של מלך ובא עליה ונתעברה ממני. הביא להם בשר אמרו לו בשר זה יש בו טעם כלב הלך ושאל לאמו אמר לה אם את מגדת לי מוטב ואם לאו אני מצוה והורגין אותך אמרה לו בני כבשה אחת יש לנו ומתה אמה והניקה מכלבא א'. הביא להם יין אמרו לו יין זה יש בו טעם מת הלך ושאל לאמו אמרה לו היין מדליות של קבר אביו. נתן להם כסף וזהב ונשקם ואמר ברוך ה' אלהי

פֿאָרטרייבען, דאהער מיט מיך אונזער טאם ריכטיג, דאס ער מירסעליט זיין אוס. אלס זיך דער הערר פֿאָן דער וואהרהייט איהרער טאימע מן אָרט אונד שטעללע איבערצייגט האטטע, קיסטע ער זיא אויף דיא שטירן אונד פֿרייטע זיך מיט איהנען אונד בראכטע זיא אין זיינע בעהויזונג, דא ליעס ער פֿיר זיא איינע גראָסע מאהלצייט בערייטען אונד גאב איהנען זיינע פֿריידע איבער זיא אעהרפֿאך צו ערקעננען. אלס זיא איהן זאָ אין זיינער פֿראָהליכקייט בעטראכטעטען שפראכען זיא צו איהם: וואן וויר אונס ניכט אירען כיוט דוא דער זאָהן איינעס טאראפֿריכטערס*). היעריבער בעטראָפֿפֿען איילטע ער צו זיינער מוטטער אונד אונטער אנדראָהונג דער טאָדעס-שטראפֿע נאָטהיגטע ער איהר דאס געשטאָנדניס אב, דאס דיעזע לייטע דיא וואהר-הייט געפֿראָכען האבען. נון וואורדע איהנען פֿלייש אונד ווין פֿאָרגעזעצט, אלס זיא ערסטערעס געקאָסטעט האבען, שפראכען זיא: דאס פֿלייש שמעקקט וויא הונדעפֿלייש אונד דער ווין דען זיא טראנקען, בענאנטען זיא טאָדטענווין, וויל ער זאָ איינען לייכענ-אַרטיגען נאכגעשמאקק, וואהרשיינליך אים געראכע האטטע. דיעזע איינסאגונג זעט-טע איהרען הערן אבערמאלס אין שטויגען אונד ער איילטע צו זיינער מוטטער אונד פֿערלאנגטע אויפֿשלוס. וואהל איזט דאס פֿלייש דאס איינעס יונגען לאמטען שאאפֿפֿס, שפראך דיא מוטטער, אבער דא איך דיא מוטטער דעסועלבען פֿריהצייטיג פֿערלאָהרען ליעס אונד אבען דיעזעס שאָפֿליין ניכט גאנץ אָהנע דיא נאָטהיגע נאהרונג לאססען וואָללטע, דא עס נאך ניכט צו פֿרעססען פֿערשטאנד, זאָ ליעס איך עס פֿאָן איינער הינדין זייגען. וואס דעם ווין בעטריפֿפֿט, זאָ האבען דיא לייטע אבענפֿאללס רעכט. דער ווינשטאָקק, דער איהן געליעפֿערט, איזט אויף דעם גראבע דיינעס פֿאטערס גע-פֿלאנצט, דאָרט וואס ער וואָהל נאהרונג אוס דעססען לייכע געזאָגען אונד זיא דאן דעבען מיטגעטהיילט האבען. דא גינג ער צוריקק צו דען לייטען אונד הערצטע אונד

---

*) נאך דער מיינונג אין קאָממענטאר נפש יהודה: דאס דער טאראפֿריכטער דעם הערן מאָהליך געוועזען זייא, אום מענגעלאָממען ווערדען, דאס דיא לייטע מיט דער אָרטליכקייט אונד דען איינוואָהנערן דער שטאדט שאָן פֿריהער בעקאננט געוועזען זיין מיססען, דא זיא נאך דער ערסטען מאָהלצייט אונד אלס געפֿאנגענע איהרעס הערן דאס געהייאנים אָפֿפֿענ-באָרטען. אים קאָממענטאר יפה ענף צו מדרש איכה רבתי צו דיעזער שטעללע, איזט דיא פֿראגע: וואָהער דיא צווייא לייטע אוך דאס געהייאנים געוואוסט האבען וויא פֿאָלגט בעאנטוואָרטעט: ענטוועדער וואר איהר הערר פֿרעך, וויל אונד אויספֿערשאָמט גלייך איינעם טאראפֿריכטער, (וואס יעדאָך אוים זיינעם פֿריינדליכען בענעהמען ניכט גוט צו שליעסען זייא), אָבער, וואס וואהרשיינליכער איזט, זיא פֿערשטאנדען עס, אוים דען ליניען דער האנד, זעלבסט אויך דיא אבשטאממונג צו שליעסען.

דער איבערזעטצער.

וגרסינן נמי בפרק חלק (דף ק"ד). איכה ישבה בדד. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מפני מה לקו ישראל באיכה מפני שעברו את התורה שניתנה באל"ף בי"ת. בדד אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אני אמרתי (דברים ל"ג) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב ועכשיו בדד יהיה מושבו שנאמר בדד ישב. העיר רבתי עם אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שהיו משיאין קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיו להם בנים הרבה. היתה כאלמנה אמר רב יהודה אמר רב כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור. רבתי בגוים שרתי במדינות אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שבכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם. ת"ר מעשה בב' בני אדם שנשבו מהר הכרמל והיה שבאי מהלך אחריהם אמר אחד לחברו גמל מהלך לפנינו והיא סומא בא' מעיניו וטעון שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן ושני בני אדם מנהיגים אותו א' גוי וא' ישראל. אמר להם השבאי עם קשה עורף מנין אתם יודעים אמרו לו גמל אוכלת עשבים של פניה מצד שרואה אוכלת ומצד שאינה רואה אינה אוכלת. וטעונה שתי נודות אחד של שמן ואחד של יין שמן מטפטף וצף ויין מטפטף ושוקע. ושני בני אדם מנהיגין אותה אחד גוי ואחד ישראל גוי נפנה לדרך

גאטטעס, דאס י צעהן, דיא צעהנגעבאטע, דאס כ צוואנציג, דיא בעצייכנונג וואר=דע אים צוואנציגסטען צייטאלטער נאך דער שאפפונג אברהם געבאטען, אונד דאס ה פינף, דיא פינף ביכער דער תורה. (אים טעקסטע ווערדען פון דיא איינצעלנען ווארטע אונד זעצע אויף דיא עבען אנגעפיהרטע ווייזע ערקלערט, וואפאן שאן געזעהען איזט) עס הייסט: „דיא גראססע מוטטער דען פעלקערן, דיא הערר=שערין איבער לענדער" וואס רבה בר בר חנה, אים נאמען דעס רבי יוחנן, ערקלערט: איבעראלל וואהין זיא געבראכט ווערדען, דא ווערדען זיא איהרער הער=רען הערררען זיין. דען דיא ווייזען האבען פאלגענדעס געלעהרט: עס ווירד איינסט צוויא איזראעליטען אויף דעם בערגע כרמל פאן איינעם פירסטען געפאנגען גענאמ=מען ווארדען. ער באנד זיא אן איינאנדער אונד ליעס זיא פאר זיך הער געהן. דא שפראך דער איינע צום אנדערן: עס געהט איין פאן צוויי לייטען געפיהרטעס קאמעעל, דאס אויף צווייען טהיילען בעלאסטעט איזט, פאר אונס, אונד איזט אויף איינעם אויגע בלינד; אין דעם איינען טהיילע איזט וויין אונד אין דעם אנדערן אהל אונד איינער דער פיהרער איזט איזראעליט אונד דער אנדערע הייד. וואהער וויססעט איהר דיעזעס, פראגטע איהר הערר? דאס איזט לייכט צו ערקלערן, וואר איהרע אנטווארט. דען דאס קאמעעל דארט ווייט זייען בינדעל בלאס פאן איינער זייטע דעס בינדעלס, וויל עס דיא אנדערע זייטע דעס זעלבען ניכט זיעהט. אויס ביידען טהיילען, וויא וויר היער אויף דען באדען בעמערקען, דרינגט פליססיגקייט, דיא דעס איינען יעדאך, דא עס וויין איזט, ווירד פאן דער ערדע איינגעזאגען, אונד דיא דעס אנדערן, אלס פעטטע מאססע, בלייבט זיכטבאר אויף באדען, דאהער דער שלוס דאס דיעזע פליססיגקייט אהל זייא. דער איינע דער פיה=רער דעס קאמעעלס ענטפערנטע זיך איטטען אויף דער העערשטראססע הין זיין נאטה=דורפט צו פערריכטען, דאפאן שליסען וויר אויף זיינע ראהייט אונד זיין הייד=ענטהום. דער אנדערע היינגעגען טהאט דיעזעס אבזייט, אויס זיטטיגקייט, וויא עס דיא ווייזע

דעתו עד שאמר להם מקרא זה ירהבו הנער בזקן יבוא מי שמנוער מן המצות וירהב במי שמלא מצות כרמון. והנקלה בנכבד יבוא מי שהמורות דומו׳ עליו בקלו׳ וירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות. ובכל זה לא נכנעו עד שבא ירמיה הנביא והראה להם מגילת איכה שכתיבות בה הרעות הגדולות שבאו עליהם בעונותינו והתחלה במלת איכה שהוא לשון תוכחה גדולה כדגרסינן בראש איכה רבתי. שלשה אמרו בלשון זה של איכה משה ישעיה ירמיה. משה אמר איכה אשא לבדי ישעיה אמר איכה היתה לזונה ירמיה אמר איכה ישבה בדד. אמר רבי יהושע בן לוי משל למה״ד למטרונא שהיו לה שלשה שושבינין אחד ראה אותה בשלותה ואחד ראה אותה בפחזה ואחד ראה אותה בנוולה. משה ראה את ישראל בזמן שהיא בכבודה ובשלותה אמר איכה אשא לבדי וגומר. ישעיה ראה אותה בפחזה אמר איכה היתה לזונה. ירמיה ראה אותה בנוולה ואמר איכה ישבה בדד. שאלו תלמידיו את בן עזאי אמרו לו רבינו דרוש לנו דבר אחד ממגילת קינות אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם ובעשרת הדברות ובמילה שניתנה לעשרים דור ובחמשה חומשי תורה כמנין איכה.

עהער וואר דער פראָפעט ניכט איינעס בערוהיגט, אַלס ביז ער געשפראָכען האַט= טע: עס ווירד שטאָלצירען דער יונגע, וויססענלאָזע קנאַבע איבער דען אין געלעהר= זאַמקייט אַלט אונד גרויזגעוואָרדענען מאַן, אונד דער פעראַכטעטע, וועגען זיינער גאָטטלאָזיגקייט געריננגעשאַטצטע נידריגע ווירד זיך האָכפאָרטהיג בענעהמען געגען דען מאַננהאַפט וועגען זיינער שטרענגען פראָממיגקייט געעהרטען מאַן. אַבער דיעזער פערקינדעטע פעראַכט, דיעזע טרויריגע שילדערונג דער אונמאָראַלישען נטשטאָנ= דעס בליעבען גאַנץ ווירקונגסלאָז ביי דען פערשטאָקקטען, ביז ירמיה קאַם אונד איהנען זיינע קלאַגעליעדער מיט נפררישעטטערנדען האַרלעגטע, וואָרין דיא גראָסע= ליכסטע נוקונפט, דיא איהרער האַררטע, איינע פאָלגע איהרער ווידערהאַפטיגקייט, מיט דען דישטערסטען פאַרבען געמאַהלט איזט. אונד וויא משה איינסט אין זיינעס מאַנזוטהע אויסריעף: „אַך וויא קאַן איך אים שטאַנדע זיין פאָן איירעס איהזונגקייטען, אייערע לאַסטען אונד איירען שטרייט צו טראַגען;" וויא ישעיה זיינעס קאמערבע= לאַסטעטען הערצען לופט מאַכטע מיט דער שילדערונג: „אַך וויא האַט זיא צור בוה= לערין זיך הערפאַבגעווירדיגט, דיעזע טרייע פעסטע," זאָ בעגיננט אויך דער טרויע= רענדע ירמיה זיינע קלאַגעליעדער מיט דעם הערצצערייסענדען „וויא" (איכה): „אַך, וויא איינזאַם זיצט זיא נון דאַ דיעזע פאָלקרייכע שטאַדט!" דיעזע דריא גראָסע פראָפעטען, בעמערקט רבי יהושע בן לוי, גלייכען דריים פריינדען איינער פירשטין. דער איינע קעננט זיא אויס דען טאַגען איהרער גראָסע אונד איהרעס גליקעס, דער אַנדערע אויס דען טאַגען איהרער אויסאַרטונג אונד זעלבסטענטווירדיגונג אונד דער דריטטע ענדליך נור אויס דען טאַגען איהרען ליידען. — דען בן עזאי באַטען איינסט זיינע שילער איהנען עטוואַס אויס דען קלאַגעליעדערן אויף אונגעוואָהנליכע וויזע צו ערקלאָרען, אונד ער בעגאַן וויא פאָלגט: ישראל איזט ניכט פריהער פער= באַננט וואָרדען, אַלס ביז זיא פאָן דער איינהייט גאָטטעס, פאָן דען צעהנגעבאָטען, דער בעשניידונג אונד פאָן דען פינף ביכערן דער תורה געלייגנעט האַבען, דען דיעזע ליעדער בעגיננען מיט איכה: דאָס א בעדייטעט איינס, דיא איינהייט

מדרכם הרעה כמו שמצינו בישעיהו וירמיהו שהתרו בהם כמרה התראות עד שקללם ישעיהו הנביא כראות זדון לבם. כדגרסינן במסכת חגיגה פרק אין דורשין (דף י"ד) כי אתא רב דימי אמר שמנה עשרה קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה (ישעי' ג') ירהבו הנער וגומר. י"ח קללות מאי נינהו כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים ומיהודה משען וגומר. משען אלו בעלי מקרא ומשענה אלו בעלי משנה כגון רבי יהודה בן בתירא וחבריו. ופליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר ז' מאות סדרי משנה. כל משען לחם אלו בעלי תלמוד. וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים. גבור ואיש מלחמה גביר זה בעל שמועות ואיש מלחמה זה שיודע ללחום במלחמתה של תורה. שופט זה דיין שדן דין אמת. נביא כמשמעו. קסם זה מלך דכתיב (משלי ט"ז) קסם על שפתי מלך. וזקן זה הראוי לישב בישיבה. שר המשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה. ד"א שר חמשים כרבי אבהו דאמר רבי אבהו אין מעמידין תורגמן על הציבור פחות מחמשים. ונשוא פנים זה שנושאים פנים לדורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא למטה כגון רבי אבהו בי קיסר. ויועץ זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים. וחכם זה תלמוד המחכם את רבותיו. חרשים זה תלמיד שבשעה שפותח בדברי תורה נעשים הכל כחרשים. ונבון זה שמבין דבר מתוך דבר. לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שניתנה בלחש. ונתתי נערים שריהם אמר ר' אלעזר אלו בני אדם המנוערים מן המצות. ותעלולים ימשלו בם א"ר יעקב בר אחא אלו תעלי בני תעלי (פי' שועלים). ולא נתקררה

נאָך בבל, זאָ זאַנדטע איהנען דאנאָך דער געהייליגטע זיינע פראָפעטען, ויא צו וואַרנען אונד צו ערמאַהנען, אום צוריקצופיהרען צום הערררן. בעזאָנדערס ישעיהו אונד ירמיהו וואַרען עס, דיא פיעלפאַך צור ריקקעהר צו גאָטט אונד צור בוסע פערמאַהנטען, אַבער עס האַלף ניכטס, אונד אַלס הויפטזעכליך ישעיהו דיא פער־שטאָקקטהייט איהרער הערצען ניכט ניעדערצוקעמפפען פערמאָכטע, דאַ פלוכטע ער איהנען אונטער פערקינדיגונג דעם גרעסליכסטען אונהיילס. אלס רב דימי פאָן פאַלעסטינאַ נאַך בבל קאַם לעהרטע ער, דאַס ישעיהו אַכטצעהן פליכע דען איזראַ־עליטען אַנדראָהטע, ביז ער אויסגעשפראָכען: „עס ווירד דער קנאַבע שטאָלצירען איבער דען אַלטען,“ איבער דען עהרליך, דער זיך געלעהרזאַמקייט אונד וויזהייט ערוואָרבען האַט, דאַ ערסט היעלט ער איננע. אונד זאָמאָטליכע אַכטצעהן פליכע זינד אים דריטטען קאַפיטעל דיעזעס פראָפעטען ענטהאַלטען (דיא נאַך רב פפא, דען וויזען אונד רבי אבהו אים טעקסטע מיט ערלייטערונגען געגעבען זינד). רבי אלעזר גיעבט דען זאַטץ: „איך ווערדע קנאַבען איבער זיא צו הערררן“ ויא פאָלגט: איך ווערדע לעערע, ווימטענלאָזע מענשען צו האַבערן געבען איבער זיא. רבי יעקב בר אחא גיעבט דען זאַטץ: ותעלולים „שפאָטטער ווערדען הערשען איבער זיא,“ עבען זאָ ווירד דיא טלויאַהייט דעם פוכועס (דיא זיא זאָ נאַך אונד נאָך פאַן דען וועגען גאָטטעס אַבפיהרען ווירד), רעגירען איבער זיא. אַבער ניכט

בפה דכתיב ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה וגו׳ ומתנחמין בפה דכתיב אז ימלא שחוק פינו וגומר. חטאו בלשון דכתיב וידרכו את לשונם קשתם שקר וגו׳ ולקו בלשון דכתיב דבק לשון יונק וגו׳. ומתנחמין בלשון דכתיב אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וגומר. חטאו בלב דכתיב ולבם שמו שמיר ולקו בלב דכתיב וכל לבב דוי ומתנחמין בלב דכתיב דברו על לב ירושלים וגומר. חטאו ביד דכתיב ידיכם דמים מלאו ולקו ביד דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ומתנחמין ביד דכתיב יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות. חטאו ברגל דכתיב כי רגליהם לרע ירוצו ולקו ברגל דכתיב טרם יתנגפו רגליכם ומתנחמין ברגל דכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. חטאו בהוא דכתיב כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא ולקו בהוא דכתיב ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם ומתנחמין בהוא דכתיב אנכי אנכי הוא מנחמכם. חטאו בזה דכתיב כי זה משה האיש ולקו בזה דכתיב על זה היה דוה לבנו ומתנחמין בזה דכתיב ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו. חטאו באש דכתיב הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש ולקו באש דכתיב ממרום שלח אש וגו׳ ומתנחמין באש דכתיב ואני אהיה לה הומת אש סביב נאם ה׳. חטאו ביש דכתיב היש ה׳ בקרבנו ולקו ביש דכתיב הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי וגומר ומתנחמין ביש דכתיב להנחיל אוהבי יש. חטאו בכפלים דכתיב חטא חטאה ירושלים על כן וגומר ולקו בכפלים דכתיב כי לקחה מיד ה׳ כפלים וגומר ומתנחמין בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם:

פרק רביעי. (שה)

אף על פי שכתוב בתורה שנגזרו על ישראל הגליות על עונותם שידע הבורא שעתידין לעשות. קודם שהגלם בגלות ראשונה של עשרת השבטים והשניה של בבל שלה להם נביאיו שהתרה בהם כמה פעמים שישובו

שטראַפֿט אונד ווידער גטרעטטעט (וואָו אים טעקסטע אויך דיא בעלאָגע אנגע־פֿיהרט זינד). זאָ וואַר עס אויך דער פֿאַלל, ווען זיא דורך פֿייער, אָדער דורך זאָנסט איינען געגענשטאַנד אָדער בלאָססען אויסדרוקק, אלס זה אָדער יש געזינדיגט האַטטען, זאָ וואורדען זיא אין פֿאָלגע דעססען געשטראַפֿט אונד עבען לויט דיעזעם געגענשטאַנד אָדער אויסדרוקק ווידער גטרעטטעט. זאָ הייסט: „ירושלים האַט צווייפֿאַך (כפלים) געזינדיגט" דאַהער „וואורדע פֿאָן דער האַנד גאָטטעס צווייפֿאַך בעשטראַפֿט גענאָממען;" אַבער אויך דיא טראָסטונג זאָלל גלייכמאָסיג זיין דער שטראַפֿע, דען עס הייסט: „טראָסטעט אייך צווייפֿאַך, שפּריכט אייער העררי!"

פיערטעס קאַפּיטעל.

אָבגלייך אין דער טרױט, אים פֿאָראויסוויססען דער זינדען יטראַעלס, פֿעראַעררקט שטעהט פֿאָן דער פֿערבאַננונג דער צעהן שטאַממע אונד דער דעס שטאַממעס יהודה

מההיא עני אמר לו אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו אתה למד אמר לו הן. אמר לו בכל יום ויום אמור שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. א״ל חס ושלום להזכיר בשם ה׳ שלא למדו אביו כך. מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקע כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה לקיים מה שנאמר (ויקרא כ״ו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם בתר דאביקו בה (פירוש לאחר שנקשרו בה תקפו חבתן עליהן). ואף על פי שעיניתיהם של ישראל גרמו להם כל טביתם בה לקו ובה מתנחמים. כדאיתא באיכה רבתי ע״פ (איכה א׳) כי רבות אנחותי ולבי דוי את מוצא כי בדבר שחטאו ישראל בה לקו ובה מתנחמין. חטאו בראש דכתיב נתנה ראש ונשובה וגומר ולקו בראש דכתיב על מה תוכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי ומתנחמים בראש דכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם. חטאו באזן דכתיב ואזניהם הכבידו משמוע ולקו באזן דכתיב אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ומתנחמין באזן דכתיב ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר. חטאו בעין דכתיב ויאמר ה׳ יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה וגו׳ ומשקרות עינים וגו׳ ולקו בעין דכתיב עיני עיני יורדי מים וגומר ומתנחמין בעין דכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון. חטאו באף דכתיב והנם שולחים את הזמורה אל אפם ולקו באף דכתיב אף אני אלך עמם בקרי וגומר ומתנחמין באף דכתיב ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם. חטאו בפה דכתיב וכל פה דובר נבלה ולקו

מעהר אַם לעבען זייא, זאָ פֿראַגטע איהם אלישע׳ם: וויללסט דוא איינען שפרוך לער-נען, וואָדורך דוא אַם לעבען בלייבסט? אונד דער קנאַבע בעיאהעטע. זאָ בעטעטע יעדען טאַג, שפראַך אלישע׳ם מיט פֿייערליכער שטיממע: האָרע ישראל, דער עווינע איזט אונזער גאָטט, דער עווינע איזט איינציג! דאַ אֶכצטע דער קנאַבע, אין לעטצטער קראַפֿטאַנשטרענגונג: ווענדע דיך וועג פֿאָן איר, ווענדע דיך וועג, איך מאַג קיינען גאָטט אַנרופֿען, דער איר פֿאָן איינעם פֿאַטער ניכט געלעהרט וואורדע! אונד ער לאָג אוים זיינעם בוזען איין געטצענביילדכען הערפֿאָר אונד קיססטע אונד אומאַרמטע עס קראַמפֿהאַפֿט, אונד זאָ שפֿרטימער ער. אונד עס פֿיעל דיעזער גאָטצע ניעדער אויף דיא ערדע אונד דער קנאַבע פֿיעל אויף דעמזעלבען, אונד זאָ גינג אין ערפֿיללונג דיא דראָהונג דער טריפֿט: „איך ווערדע איירע לייכען געבען אויף איירע ענטזעעלטע ט״א פֿלעי׳. — אים מדרש איכה רבתי ווירד דיא בעהויפטונג אויפֿגעשטעללט, דאַס, וואָדורך ישראל געזינדיגט אונד צו ליידען פֿעראורטהיילט וואורדע, עס אויך וויעדער בעפֿרייעט איזט וואָרדען. זיא שפראַכען: „לאַססט אונס פֿעסטזעטצען איין הויפט (ראש) אונד נאַך אעגיפטען צוריקקעהרען", דאַרום וואורדען זיא אויך אים הויפטע געציכטיגט, דען עס הייסט: „וואָצו וואָללעט איהר נאָך געשלאַ-גען ווערדען, ווען דאַס לייר נאָך נגיאאט? יעדעס הויפט איזט שאַן ערקראַנקט". אַבער אויך טראָסט קאַם איהנען איט דעם הויפט, דען עס הייסט: „עס גינג איהר קאָניג איהנען פֿאָראַן, אונד דער עווינע פֿאָן איהרער שפיטצע" (איהרעם הויפטע). עבענזאָ וואַר עס, ווען זיא איט דעם אָהרע, דעם אויגע, דער נאַזע, דעם מונדע אונד דער צונגע געזינדיגט האַטטען, זאָ וואורדען זיא דורך דיעזע גע-

אלא הקב"ה דכתיב (שמות ט"ו) ה' איש מלחמה. שלחו להו דיל תייר ואתי תייר ואתי. שלחו ליה הלך בדרך מרחוק ואין רחוק אלא בבל שנא' (מלכים ב', כ') מארץ רחוקה באו מבבל וכתיב (ירמיה ה') הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים וגו'. שלח להו איכא צדיקי דבעו רחמי ואהדרו ליה. שלחו ליה צרור הכסף לקח בידו. ואין כסף אלא צדיקים שנא' (הושע ג') ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים. שלח להו איכא רשיעי ואהדרוה בתיובתא ואהדרו ליה. שלחו ליה כבר קבע להן זמן שנא' (משלי ז') ליום הכסא יבא ביתו ואין כסא אלא זמן שנא' (תהלים פ"א) בכסה ליום חגינו שלח להו סיתוא הוא ולא מצינא מתלגא וממטרא. שלחו ליה איתא שינא דטורי סיתוא ניתיה בארעא שנאמר (ישעיה ט"ז) שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון. שלח להו כי אתינא לית לי דוכתא למיתב. שלחו ליה קברות שלהם מעולין מפלטרין שלכם שנאמר (ירמיה ח') בעת ההיא וגומר יוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ואת עצמות הכהנים. והכל היה בהטאם. כדגרסינן בפ"ד מיתות (דף ס"ג). אמרו אליהו הצדיק היה מחזר על נפוחי רעב שבירושלים פעם אחת מצא תינוק אחד נפוח מוטל באשפה אמר לו מאיזו משפחה אתה אמר לו ממשפחה פלונית אמר לו כלום לא נשתייר מאותה משפחה אלא אתה אמר לו לאו חוץ

פערלאַססען. ער קאַן אַבער אויך ווידער דאַהין צוריקקעהרען, ווידמעטע דיא לאַנד= וואָרט דעם כבוכד נלר. זייא נור אָהנע פורכט, זעטצען זיא איהן ווידער זאַגען, דיא בעטטיאוונג איבער דאַס פאָלק איזט, נאַך בבל צו וואַנדערן, דאַ קיינע פראַא= אטן אונד גערעכטען אונטער איהנען זינד, דיא זיא טיטלען קאָננטען. וויא לייכט אַבער קאַנ׳ס קאָממען, דאַס דיא פרעפלער זיך נור רייא אונד בוסע וואַנדען? זעטס ער איהנען ווידער זאַגען. דאַס קאַן נון וועניג פרוכטען, אאַכטען זיא דעם קאָניג ווידערום פאָרטטעללינג, דאַ בעשלאָססען איזט, דאַס זיא אוין זיעבענציג יאַהר אין בבל פערבאַננט זיין זאָללען, אונד טראָטנדעס, דאַס עס ווינטערצייט איזט, וואָ פיעלע רעגען אונד שנעע דיך איס נוגע אונד איס לאַגערן בעהעאַט, זאָ קאָממע נור אָהנע וויטערע בעדענקליכקייט; עס גיעבט איס לאַנדע יודאַאַ פיעלע האָהע פעלזען אונד גערייאיגע גראָבער, וואָ אמאַן פאָר רעגען אונד שנעע פאָללקאָממען זיכער איזט. אונד זאָ זאַנדטע נבוכד נלר זיינען פעלדהעררן נבוזר= אדן איט איינעם אונגעהעאָסליכען העערע איבער יודאַאַ, וואָס אַבער בעוואָנדערס איינע פאָלגע דער זינדהאַפטיגקייט דער איינוואָהנער דיזעס לאַנדעס וואַר. דען בעוויז, וויא זעהר אַבטריננינג אמאַן אין דיזעס לאַנדע געגען גאָטט וואַר, ליעפערט נאַכשטעהענדע טרויריגע ערצאָהלונג אויס דעם תלמוד: דער פראָאמע אליהו׳ס גינג, וואַהר= שיינליך נור בעלאַגערונגסצייט, אין ירושלים אומהער אונד זוכטע, דיא דעם הונגער= טאָדע נאַהע וואַרען, צו טראָסטען, זאָ זאַה ער אויך איין קנאָבליין איט דעם טאָדע רינגענד אויף איינעם קאָטההויפען ליעגענד, דעס ער זיך איטליידספאָלל נאָהער= טע, איט דער פראַגע: וועלכער פאַמיליע געהאָרסט דוא אַן אונד ווער פאָן דער= זעלבען איזט נאָך אַס לעבען? אַלס דער קנאַבע איט קוים פערנעהאבאַרער שטיאמע איהם זיינע פאַמיליע נאַננטע אונד הינצופיגטע, דאַס ניעמאַנד אויס דיזער פאַמיליע

לכפירי (פי' לקנח) בההוא גברא ערק אזל גרע לרישיה ולדיקניה ושדר פרטיתא בביתיה (פי' סלח שטר גוולס לביתיה) יאיגייר. תאנא נעמן גר תושב היה. נבוזראדן גר צדק היה. מבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק ומאן נינהו רב שמואל בר שילת. מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים ומני רבי עקיבא והביריו. מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן אינון שמעיה ואבטליון. ואף אותו רשע (פי' נבוכד נלר) בקש להכנים מזרעו תחת כנפי השכינה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שהרב את ביתך ושרף את היכלך תכנים את זרעו תחת כנפיך היינו דכתיב (ירמיה נ"א) רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע אל השמים משפטה ונשא עד שחקים. אמר עולא זה נבוכד נצר הרשע. רבי שמואל בר נחמני אמר אלו נהרות שבבבל והיינו ציניייתא דבבלאי. (פי' דקלים רעים של נהרות בבל שאין נושאין פירות לפי שהמים רעים). אמר עולא עמון ומואב שיבבי בישי (פי' שכינים רעים) דירושלים הוו כי חזו לנביאי דאינביאו עלה מצפון תפתח הרעה שלחו ליה לנביכד נצר תא אתי עלה. שלח להו מסתפינא דלא תיסק בי כי היכי דסליקת לסנחריב. שלחו ליה (משלי ז') כי אין האיש בביתו ואין איש

ניכטונג דעם טמאפעלס ערופהען הפט, מוס זיינען גמנזסן גריס מיבער מיך מוס= זטיטטען! מונד נבוזר= מדן ליען דמפמן, אמכטע זיך דורך מבטניידען ויינעס הויפט מונד קיננהמרעס מונקעננטליך, טיקקטע דמן זיין טעמטמאעגט נמך הויזע, מונד גינג זוס יודענטהומע מיבער. — מיס תלמוד ווירד מן מיינער מנ= דערען טטעללע מיטגעטהיילט, דמס נעמן דען גלויבען, מבער ניכט דיא מפר= פפליכטענדע גמבמטע דער מיורמעליטען מנגענמממען; דמס נבוזר= מדן גמנן זוס יודענטהומע מיבערגעגמנגען; דמס פמן דען מורענקעלן המן'ס מיס בני= ברק געלעהרטע פונגירטען, וומהרענד בעומנדערס רעממען מורענקעל רב טמומל בר טילת הערפמררמגטע; דמס ענדליך טמעיה מונד מבטליון, דיע= זעביידען טרעגער דער טרמדיטימן, מורענקעל דעם סנחריב וומרען. מויך מוס דען נמכקממען דעס נבוכד נצר ומללטען מייניגע ווירדיג זו לעהרערן ווערדען, מבער עס טפרמכען דיא דיענענדען ענגעל פמר דעם געהייליגטען: הערר דער וועלט! דיא נמכקממען דעססען, דער דיינען טעמפעל צערטטערט מונד דמס מללערהייליגסטע מין פלממען מויפגעהען ליעס, זמללען פיר ווירדיג ערמכטעט זיין, מונטער יטרמל זו לעהרען? דמהער הייסט עס (ירמיה נ"א, ט'.): וויר המבען היילען וומללען מן בבל, מונד עס מיזט ניכט זו היילען, פערלמססעט עס! למססעט מונס ציעהען יעגליכער מין זיין למנד, דען עס דרינגעט מין דען הימעל דעססען גטריכט, טטייגט עמפמר ביז מן דיא וומלקען." — עולא לעהרטע: מלס דיא נמכ= טטען פמלקער מוס פמלעסטינמ, עמון מונד מומב, יטרמל'ס פערפמלל מערקטען מונד פערנמהמען, וויא דיא פרמפעטען פערגעבענס זור בוסע ערמממהנטען, מיט דער מנדרמהונג נבוכד נצר קעניג פמן בבל זייא בעטטיממט ירוטלים זו פער= העערען, — זמ זמנדטען זיא זו דיעזעם מיט דער מויפפמרדערונג. דער פרמפעטען פערהייסונג מין מויספיהרונג זו ברינגען. מבער דיעזער לעהנטע עס מב, מיט דעם מיינוומנדע, דמס עס מיהם וויא סנחריב ערגעהען קעננטע. דמ ליעסען זיא מיהם וויעדער זור ערמוטהיגונג זמגען: דער טיטלענדע ווירטה המט זיין היי=

פטיש כרול מחודד שחותך את סנרול) שדר ליה נבוכד נצר לנבוזר אדן וכולהו שדנהו בדשא דירושלים ובלעתינהו כולהו דכתיב ועתה פתוחיה יחד וגו׳. פש ליה חדא אמר איקום ההוא גברא דלא תיסק ביה כי היכי דסליקא לסנחרב נפק בת קלא וא״ל שואר בן שואר (פי׳ דלג בן דלג דלגת פעם אחת עם סנחריב ועכשיו פעם שניה) נבוזר אדן על ידיך למיחרב בירת המקדש הדר מחיא בקתא דגרגא ופתחה. והיינו דכתיב (שם) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. עאל איתילי נורא בהיכל הוה נוהרה קמיה אתא הקב״ה בטש ביה היינו דכתיב (איכה א׳) גת דרך ה׳. חזא רעתיה א״ל הקב״ה עמא קטילא קטילת קימחא טחינה טחנת. היינו דכתיב (ישעיה מ״ז) בת בבל וגו׳ קחי רחים וטחני קמח. חטים לא נאמר אלא קמח. חזא דמא דזכריה דקא רתח אמר להו מאי האי אמרו ליה דם זבחים דאישתפיך אמר להו אייתו דמא ואינסי אי דמי אייתו ליה דמא ואינסי ולא דמי. אמר להו אי אמריתו מוטב ואי לא מסריקנא בשרייכו במסרקי דפרולא אמרו ליה האי כהן ונביא הוא דאיתנבי להו לישראל וקטלוה. אמר להו אנא אפייסיניה. אייתי סנהדרי גדולה קטל עליה ולא נח. קטל עליה תשעים וארבע רבוא ולא נח קריב גביה ואמר ליה זכריה נביא כל טובים שבהם הרגתי ניחא לך דאקטלינהו לכולהו מיד נח. בההיא שעתא הרהור תשובה בדעתיה אמר ומה על נפש אחת כך ההוא גברא דקטל כל הני נשמתא עאכ״ו. אי הקב״ה בעי לאחרובי ביתיה קא בעי

אהנע פייערונג פאן זעלבסט קאכטע אונד זיפרעטע, דאהער פראגטע ער דיא אונ־טערהעבדען, וואס דאס פיר בלוט זייא? ווארויף איהם נור אנטווארט ווארדע, עס זייא בלוט פאן דארגעבראכטען אפפערן. דא בעפאהל ער נאך מעהר בלוט פאן אפפערן צו ברינגען אונד ליעס עס אויף דיעזעס בלוט גיעסען, דאס זיך אבער אין דיא ערדע איינזאג, אהנע יענעם בלוט צו שטיללען אונד צו דעאמפפען. דא געבאט ער ענדליך מיט שטרענגע, אונטער אנדראהונג פאן אמארטערן, איהם דיא וואהר־הייט צו בעריכטען, דא געשטאנד אמן איהם איין, דאס דיעזעס דאס בלוט דעס פריעסטערס אונד פראפעטען זכריה'ס זייא, דער, וויל ער צור בעססערונג אונד ריקקעהר צו גאטט ערמאהנטע, ערשלאגען ווארדע. דיעזעס בלוט שפראך נבוזר־אדן, בעראובט איינער זיהנע, אונד מר ליעס זאמטליכע מיטגליעדער דעס האהען ראטהעס הערבייאבריינגען אונד זיא איבער דעם קאכענדען בלוטע טאדטען, אונד דא עס אונאויפהארליך פארטוידעטע, זא ווארדע נאך איינע אונצאהליגע מענגע דאריבער געטאדטעט, איזאטער אבער אהנע ערפאלג. דא שפראך ער ענדליך: מיט עס עטווא דיין ווונט, זכריה'ס, דאס איך זאמטליכע מיורדאליטען, דיר נור זיהנע הינטאדטעטע? דיא פארניגליכסטען אונטער איהנען האבען בערייטס דייט־נעטוועגען געבלוטעט! אונד זיעהע, דאס בלוט האערטע צו קאכען אויף אונד צערראן, דיעזעס ערחייגניס יעדאך ברראכטע איהן זעלבער צום נאכדענקען אונד ער שפראך. ווען דיא מיורדאליטען זא געניכטיגט ווערדען, וויל זיא דאס בלוט איינעס אונשולדיגען אמ:טען פערגאססען האבען, וועלכע שטראפע אאג ערסט איינער האררען, דער איך פיעלע טויזענדע דיעזעס פאלקעס אויף אמארדעריטע ווייזע האבע היגאפפערן לאססען! פך, איך אהנע וואהל, דאס איהר גאטט איך צום חערקלייג דער פער־

אל חזקיהו ונבוכד נצר סופריה דבלאדן הוה אשכחינהו דהוו קא אזלי לגביה חזקיהו אמר להו להיכא אזליתו אמרו ליה לקרתא דירושלם. היכי כתביתו אמרי ליה שלם למלכא חזקיה שלמא לקרתא דירושלם ושלם לאלהא רבה. אמר להו לא תכתבון הכי אלא הכי כתיבו שלמא לאלהא רבא ושלמא לקרתא דירושלם ושלמא למלכא חזקיהו אמרו ליה קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרונקא אזל בתרייהון ד׳ פסיעות ואתא גבריאל ואוקמיה ואלמלי לא בא גבריאל ואוקמיה לד׳ פסיעות לא נשתייר מישראל שריד ופליט. בלאדן בן בלאדן מאי היא בלאדן מלכא הוה ואתהפיך אפיה והוה לכלבא יתיב מרודך אבבא ודאין דינא וכי הוה כתיב כתיב שמיה ושמיה דאבוהא היינו דקאמר נביא (מלאכי א׳) בן יכבד אב ועבד אדוניו אמר הקב״ה אם אב אני איה כבודי ממרודך. ואם אדונים אני איה מוראי מנבוזראדן דכתיב ביה (ירמיה נ״ב) בחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלים ומי סליק נבוכד נאצר לירושלים והא כתיב (שם) ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וגומר ויאסרוהו בנחושתים ויביאהו בבלה וגומר. וא״ר אבהו רבלתה זו אנטוכיא אלא דמות דיוקנו הקיקה על מרכבתו ואימה יתירה נופלת עליו ודומה כמי שהוא עומד לפניו. (תהלים ע״ד) ועתה פתוחיה יחד בכשיל וגו׳ אמר רבא טעון תלת מאה כודניאתא נרגי דפרזלא דשליטי בפרזלא (פירוש פרדות נושאות

גליקקסוואונש צו זייגער גענעזונג, בעגלייטעט פאָן קאָסטבאַרען געשענקען. דער דאַמאַליגע געהייאוסקריטאַיר נבוכד נצר וואַר גייט דער אבפאַססונג דעס שרייבענס ניכט אַנוועזענד. קוים יעדאָך, דאַס דער געוואַנדטע דאַמאַלס אויס דער טהירע וואַר טראַט ער וויעדער איין אונד ערפוהר וואַס פאָרגעפאַללען וואַר. דאַ ליעס ער זיך בעריכטען, וויא דאַס שרייבען אבגעפאַסט זייא, אונד דער איינגאַנג לויטעטע: פריעדע דעם קעניג חזקיה, פריעדע דער שטאַדט ירושלים אונד פריעדע דעם גראָססען גאָטט או. ז. וו. דאַ בעמערקטע ער: וואַן איהר דעם גאָטטע דעס קעניגס חזקיה דיא איינגאַנגשטעללע ,,גראָסס" בייאלעגט, זאָ געביהרט איהם דאָך פיגליך דיא ערסטע שטעללע אין דעם זענדשרייבען! דער קעניג זאַה דען פעהלער איין אונד בעאויפטראַגטע נבוכד נצר דען געזאַנדטען צוריקצורופען אונד איין אַנדערעס שרייבען אבצופאַססען. קוים וואַר נבוכד נצר פיער שריטטע געגאַנגען, זאָ קאַם דער געזאַנדטע, דען דער ענגעל גבריאל אומצוקעהרען בעוואָג, צוריק; אונד דאַרום וואורדע אויך איהם דיא עהרע וויא אָבען בעמערקט, צו טהייל. דאַהער הייסט עס אויך: ,,אים פינפטען מאָנאַט, אַם צעהנטען טאַג דעס מאָנאַטס, אים נייגצעהנטען רעגיערונגסיאַהר דעס קעניגס נבוכד נצר, קעניגס צו באַבילאָן, קאַם נבוזר־אדן, דער פעלדמאַרשאַלל אונד שטאַנד פאָר דעם קעניג פאָן בבל אין ירושלים." אונד דיעזער קעניג ליעס צערשמעטטערן דען טעמפעל אונד מאָרדען אונד פערהעערען אַללעס לאַנד אונד גראָסמאַרטיגע דורך זיינען פעלדהערן נבוזר־אדן, דאַ קאַם דיעזער פאָן איינע שטעללע אונד מערקטע אויף דעם פערגאָססענען בלוט, דאַס

למה היו מצליחין הרשעים כ"כ שהשלימו א"ה כל רצונם ונתנה ירושלים ברשות נבוכד נצר ואמר (ירמיה י"ב) צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה וגומר. והשיב לו הקב"ה באי זה דבר זכה נבוכד נצר לגדולה הזאת. להודיענו כמה הוא יותר גדול גמולם של צדיקים בעולם הבא. כדגרסינן בפר' חלק (דף צ"ו) על פסוק זה מאי אהדרוה ליה (שם) כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים. משל לאדם שהיה משתבח ואמר יכול אני לרוץ שלשה פרסאות לפני הסוס בין בצעי (פירש אגמי) המים לימים נזדמן לו רגלי אחד כיון שרץ עמו מיל אחד נלאה אמרו לו ומה עם בן אדם כך לפני הסוס עאכ"ו. ומה אם מיל אחד כך שלשה פרסאות עאכ"ו. ומה בשכר ארבעה פסיעות שפסע לכבודי אני משלם לו שכר ואתה תמה לכשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסיסים לקיים מצותי עאכ"ו. היינו דאמר ירמיה (ירמיה כ"ג) לנביאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי. הני ארבעה פסיעות מאי הוא דכתיב (מלכים ב', כ') בעת ההיא שלח בראדך בלאדן וגומר משום דשמע כי חלה חזקיהו שלח ליה ספרים ומנחה. אין לדרוש את המופת אשר היה בארץ. דאמר ר' יוחנן יום שמת בו אחז היו בו שני שעות יום ובי חלה חזקיה ואתפח אהדרינהו הקב"ה להני עשר שעות ניהליה שנאמר (ישעיה ל"ח) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה אמר להן וואי האי אמרו ליה חזקיה חליש ואיתפח. אמר איכא גברא כי האי ולא בעינא לשדוריה שלמא שנאמר בעת ההיא שלח בראדך בלאדן וגו' ספרים ומנחה

וואונדערטע זיך דענכאָך ירמיהו איבער דאס שטעטע וואָהלערגעהען דער פרעפלער. דיעס זינד זיינע ווארטע: „רעכט, גאָטט, ביזט גערעכט, וויא זאָללטע איך מיט דיר איך'ס גערעכט געהען? יעדאָך וואס רעכט איזט, דאפאָן דארף איך דאָך מיט דיר רעדען: ווארום געלינגעט דעם זינדער זיין וועג, ווארום לעבען גליקליך, דיא אללען פרעפעל טרייבען?" (ירמיה י"ב, א'). היראויף וואורדע איהם צום בעשיידע: דאס מיט עס דעם פראָממען יענזייטס וואָהלערגעהע, בעסטען זיא דיעסזייטס האב, אונ־ טער דער נאַכמהערטפאַסט נבוכד נצר'ס. אונד דיעזעס וואורדע דאַרום דיא עהרע צו טהייל איבער ישראל וויא איבער ירושלים צו הערשען, וויל ער פיער שריטטע צו עהרען גאָטטעס געגאנגען איזט, וואס איך תלמוד וויא פאָלגט בעריכ־ טעט ווירד: דער טאג אין וועלכעם דער גאָטטלאָזע קאָניג אחז געשטאָרבען וואר, רויערטע נור צווייא שטונדען, דאמיט ער ניכט בעטרויערט ווערדע, אונד אלס חזקיהו קראנק וואר, זאָ איזט דעם טאגע, אין וועלכעם ער גענזונד ווארדע, צעהן שטונדען, דיא דער שטערבעטאג דעס אחז איינגעביסט האטטע, צוגעקאָממען. דאַ פראגטע דער קאָניג בראדך־בלאדן זיינע אומגעבונג, ווארום דיעזער טאג זאָ לאנגע אנגע־ האלטען, אונד עס וואורדע איהם צור אנטוואָרט: דיעזעס וואונדער געשיעהט דער גענעזונג דעס קאָניגס חזקיה צו עהרען. דיעזער בעריכט זעטצטע דען בבלישען קאָניג אין שטוינען אונד פערוואונדערונג אונד ער זאנדטע אן חזקיהו אונגעזייזט איינען

ומערב דאייתית בהדך לבנייהו וקטלתינהו מאי אמרת להו. אמר ליה ההיא גברא בההוא תמהא (פירש פתיל) נמי יתיב. אמר ליה מאי תקנתיה אמר ליה שני נפשך. אמר ליה במאי אשני אמר לי׳ זיל אייתי לי מספרא ואגזיך רישך ודיקנך. יבי אזלת ליבא דידע לך. א״ל מספרא לית לי. אמר ליה זיל להך ביתא ויהבין לך מספרא נחתי מלאכי השרת ועבד ואוקימו בה רהייא לסוף אתא סנחרב אמר להו אית לכו מספרא אמרו ליה אי בעית למיתן לך מספרא טחין האי קבא דקשייתא (גריציני תמידים) ויהבין לך מספרא. טחין האי קבא דקשייתא ויהבו ליה מספרא עד דאתא חשך אמר ליה זיל אייתא לי נורא הוי קא מייתי נורא אזל מנפח ביה אתלי לי׳ נורא בדיקניה סוף סוף וגייז ליה לרישיה. היינו דכתיב וגם את הזקן תספה אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גירדתיה לארמאה ושפיר ליה איתלי נורא בדיקניה ולא שבעת הוכא מיניה. הוה קא אזיל אשכח דפא מתיבותא דנח כי מטא לגביה אמר ליה אגן עליה דההוא גברא כי היכי דאגנת עלי׳ דנח בדרא דטופנא (פי׳ בדור המבול) ונכסי (פי׳ כשתצא) לבריה קמך. שמעי בניה אמרו ליה כולי האי סלקת בך ולא הדרת בתשובה וקא פלהת לע״ז קטלוה דכתיב (מלכים ב׳, י״ט) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגימר. וכל הנסים באו לישראל באותו זמן למען זכות חזקיהו:

(דש) פרק שלישי.

אף על פי שעונותיהם של ישראל סבבו גלותם היה תמה ירמיהו על זה

טער, אַן דער איבערפֿאַהרט דעם טטראָאטעס, דעם קעניג דער אַססירער, דאַס הויפטהאַאַר אונד דאַס האַאַר דער פֿיסע אונד אויך דען באַרט ווירד ער פֿערניכ- טען.״ אַלס דיעזעס געשעהען אונד ער אויף דיא הייארייזע צו וואַססער בעגריפֿפֿען וואַר, פֿאַנד ער איין טוויאאַעגדעס ברעטט וואָדורך ער אַן דיא אַרכֿע נח׳ס ערינערט ווורדע, דאַ ריעף ער זיינען גאָטט אַן, דאַס ער איהן רעטטען מאָגע, וויא נח אין דער זינדפֿלוטה איזט גערעטטעט וואָרדען, דאַפֿיר וואָללע ער איהם איינען זיינער זאָהנע צום אָפּפֿער ברינגען. וויא דיא זאָהנע דיעזעס געליבדע פֿערנאַהמען שפּראַכען זיא צו איהם: ״וואָציעל עלענד אונד אונגליקק איזט איבער דיך געקאָממען אונד נאָך מיזאעסט פֿערהאַררעסט דוא אין דיינעם וואַהנגלויבען אונד ווענדעסט דיך ניכט רייעפֿאָלל צו גאָטט דעם שעפּפֿער אונד רעגיערער דער וועלט? ״אונד עס וואַר אַלס ער זיך ביקקטע אין דעם טעמפּעל נסרוך׳ס צו זיינעם גאָטטע, זאָ ער- שלוגען איהן אדרמלך אונד שראצר זיינע זאָהנע״ (מלכים ב׳, י״ט, ל״ז). — אַללע דיעזע וואונדער ערייגנעטען זיך פֿיר ישראל אום דיעזע צייט, אים פֿערדיענ- סטע דעס פֿראָממען חזקיהו.

דריטטעס קאַפּיטעל.

אָבגלייך דיא זינדען ישראל׳ס דען פֿערפֿאַלל דעס רייכעס הערבייגעפֿיהרט האַט- טען אונד זיא פֿאָן נבוכדנצר אויס איהרער היימאַטה פֿערטריעבען וואָרדען, פֿער-

וייבשו וסערה כקש תשאם. רבי ירמיה בר אבא אומר כפים ספק להם שנאמר (יחזקאל כ״א) וגם אני אכה כפי אל כפי. רבי יצחק אומר אזן גלה להם ושמעו חיות אומרות שירה ומתו שנאמר (ישעיה ל״ג) מקול המון נדדו עמים מרוממתך נפצו גוים. וכמה אשתייר מנהון אמר רב עשרה שנאמר (שם י׳) ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם. וכמה נער יוכל לכתוב יו״ד וכמה יו״ד עשרה. ושמואל אמר תשעה שנאמר (שם י״ז) ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה אמר ה׳ וגו׳. רבי יהושע בן לוי אמר י״ד שנאמר שנים שלשה גרגרים ארבעה וחמשה וגומר. רבי יוחנן אמר חמשה. ואלו הן נבוזר אדן ונבוכד נאצר וסנחרב ושני בניו. נבוזר אדן גמרא. נבוכד נאצר דכתיב ביה (דניאל ג׳) ורויה די רביעאה דמה לבר אלהין. ואי לא חזא ליה מנא הוה ידע. סנחריב ושני בניו דכתיב (ישעיה ל״ז) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב. ואמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו (שם ז׳) ביום ההוא יגלח ה׳ בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה וגומר. לסוף אתא קב״ה אידמי ליה כאיניש סבא אמר ליה כל הני משרייתא ובני מלכי מזרח.

הויכטע אונטער זיא אונד זיא פֿערדאָררטען, אונד דער שטורם טרוג זיא וויא שטאָפּ= פעל דאַפֿאָן." נאַך רבי ירמיה בר אבא האַט ער זיינע הענדע צוזאַממען געשלאַ= גען אונד פֿאָן שרעקק זינד זיא געשטאָרבען. נאַך רבי יצחק ענדליך האַט ער דאַס געהאָר דעס העערעס דעראַססען געשאַרפֿט, דאַס עס דיא געוואַלטיגען געזאַנגע דער חיות אים היממעל פֿערנאַהמען אונד דיעס וואַר דער גרונד צו דעססען פֿער= ניכטונג, דען עס הייסט: „פֿאָר דער שטיממע דעס אַללמעכטיגען גערויעס זינד דיא פֿאָלקער געוויכען, אויס דיינער האָהע קאַם'ס, דאַס זיך פֿאָלקער צערשטריי= טען." כון ווירד אים תלמוד דיא פֿראַגע ערערטערט, וויא פֿיעלע פֿאָן דעם גאַנצען העערע אַם לעבען בליעבען. נאַך רב וואַרען עס צעהן, דען עס הייסט: „אונד דער איבעררעסט דער בייאַמע זיינעס וואַלדעס וואַרען פֿאָן געררינגער אַנצאַהל, דיא איין קנאַבע (דורך איין פינקטכען י) אויפֿצייכנען פֿערמאַג." נאַך שמואל וואַרען עס ניין, דאַ עס הייסט: „עס ווערדען איבריג בלייבען איין איהם א. ז. וו. פֿיער אונד פֿינף וויא איין בליהענדעס רייז, שטריכט דער העלר צבאות." רבי יהושע בן לוי בעוויעס אויס שבען דיעזעם פֿערזע, דאַס פֿירצעהן אַם לעבען געבליעבען זינד, אונד ענדליך נאַך רבי יוחנן זינד בלאָס פֿינף אַם לעבען גע= בליעבען, אונד צוואַר: נבוזר= אדן, נבוכד נאצר אונד סנחריב מיט זיינען ביידען זאָהנען. רבי אבהו לעהרטע: נאַכדעם סנחריב זיינען אונטערגאַנג פֿערלוסט מערקטע, וואַר ער בעזאָנדערס דעסוועגען זעהר בעטריבט אונד ניע= דערגעשלאַגען, וויל ער קיין מיטטעל אויסצופֿינדיג צו מאַכען וואוסטע, וואָמיט ער דיא פֿירסטען, דיא איהם איהרע זאָהנע אַנפֿערטרויט האַטטען, איבער איהרען פֿערלוסט בעשוויכטיגען ווירד קאָננען, דאַ זיא כון אַללע צו לייכען געוואָרדען זינד, אונד עס ווירדע איהם אַנגערעכטעט זיך אונקענטליך צו מאַכען, דורך דאַס אַב= שניידען זיינעס הויפּט קין אונד באַרטהאַארעס, דאַהער הייסט עס אויך: „אַם זעלביגען טאַגע ווירד דער הערר שערען מיט איינעם געליעהענען שערמעססער

מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וגומר אמר רבי אבהו הללו ראשי גייסות. אמר רבינא דייקא נמי דכתיב (ישעיה י׳) במשמניו רזון משמני דאית כהון. אמר רבי אבהו מאי קראה דכתיב בדברי הימים (ד״ה ב׳, ל״ב) וישלח ה׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור שמע מינה. ת״ר ראשונים עברו כשחי שנאמר (שם ח׳) וחלף ביהודה שטף ועבר. אמצעיים עברו עד צואר שנאמר עד צואר יגיע. אחרונים העלו עפר ברגליהם עד שלא מצאו מים לשתות והפרו ושתו שנאמר וחלף ביהודה ושטף ואומר (שם ל״ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי. במה הכם רבי אליעזר אומר ביד הכם שנא׳ (שמות י״ד) וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתיד ליפרע מסנחריב. רבי יהודה אומר באצבע הכם שנאמר (שם ח׳) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא. היא האצבע שעתידה ליפרע מסנחריב. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אמר לו הקב״ה לגבריאל גבריאל כלום מגלך נטושה אמר לו כבר נטושה מששת ימי בראשית שנאמר (ישעיה כ״א) כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כובד מלחמה. רשב״א אותו זמן בישול פירות היה אמר לו הקב״ה לגבריאל כשאתה הולך לבשל את הפירות הזדקק להם שנאמר (שם כ״ח) מידי עברו יקח אתכם. אמר רבא היינו דאמרי אינשי אגב אורחיך לבעלי דבבך אשתמע (כלומר כשתלך לדרכך לתוקן הפרלה לבוכלך והפקידו) ויש אומרים בחוטמו נשף (נפח) בהם שנאמר (שם מ׳) וגם נשף בהם

טוויגטן אויס אונד טלוג איס לאגער דער אססירער הונדערט פינף אונד אכטציג טויזנד אאן. אלס אאן פריהמארגענס אויפשטאנד, זיעהע! דא ווארען זיא אללע טאָרטע לייכען.״ רבי אבהו בעוויעז איס (ד״ה ב׳, ל״ב כ״א). דאס איס לאגער דעס סנחריב איינע אענגע פירסטען אונד אָבערע איט אוזגעקאָאאען זינד. איך תלאוד ווירד דיא פראגע, וואָדורך האט דער ענגעל דאס העער געטאָדטעט, וויא פאָלגט בעאנטוואָרטעט: רבי אליעזר לעהרט: איט דער האנד האט ער עס געטאָדטעט, דען עס הייסט: „יטראל זאה דיא גראָסע האנד״ וועלכע איינסט דאס סנחרבש עס העער פערניכטען ווירד. רבי יהודה לעהרט: איט דעם פינגער, דען עס הייסט: עס טפראכען דיא בילדערטריפטדייטער צו פרעה: „עס איזט דיעס דער פינגער גאָטטעס,״ דער איינסט סנחריב׳ס העער פערניכטען ווירד. רבי אליעזר, זאהן דעס רבי יוסי דעס גאליזאָערס לעהרט: עס טפראך דער געהייליגטע צום ענגעל גבריאל: איזט דיין טווערדט בלאנק אונד טארף? טאָן זייט דען זעכס טאגען דער טאָפפונג, ליטטעטע גבריאל׳ס אנטוואָרט, דען „פאָר דען טווערדטערן ווערדען זיא פליכטיג, פאָר דעם געוועטצטען טווערדט, דען געטפאננטען באָגען אונד דעם דרוקקע דעס קריעגעס.״ נאך רבי טאעון בן יוחאי ערטהיילטע דער הערר דעם גבריאל, דער איבער דאס רייפווערדען דער פריכטע געזעטצט איזט, דען אויפטראג, דיזע איבערראייפע פרוכט צו פערדערבען; אונד זא פאָללפיהרטע, נאך ר׳ב א, דיעזער ענגעל זיינע אויפטראָגע איט איינעם אאלע. נאך אנדערער איינונג פערניכטעטע עס גבריאל איט זיינעם הויכע, דען עס הייסט: „אונד ער

לנו הרדה הרמה גבעת שאול נסה צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות נדדה מדמנה יושבי הגבים העיזו. מאי עוד היום בנוב לעמוד אמרו ליה כלדאי החוזים בכוכבים עד האידנא אותו יום נשתייר מעון נוב עיר הכהנים אי עלית האידנא יכילתא להון. אורחא דבעיא לסגויי בי' יומי סגיא בחד יומא. אבתי הני טובא נינהו צהלי קולך בת גלים הקשיבי וגומר ענתות לא מחושבנא הוא אלא נביא הוא דקאמר לכנסת ישראל צהלי קולך בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב שנקראו גלים. הקשיבי לישה לא תסתפי מסנחריב אלא תסתפי מנבוכדנצר דמתיל לאריה שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו. מאי עניה ענתות דעתיד למינביה עלך גברא דאתי מענתות שנאמר דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות. התם קרי ליה ליש הכא קרי ליה ארי אמר ר' יוחנן ששה שמות יש לו לארי ארי כפיר ליש לביא שחל שחץ א"ה בצרי להו עברה מעברה תרתי אינון. מאי ינופף ידו הר בת ציון שדו ליה ביסתרקיה (פי' שדו לסנחריב מתחיו ביסתרקי תפי"ט כליג"ו) סליק ויתיב עלייה עד דחזא כלה ירושלים. אמר הדא היא קרת דירושלים דעלה ארגשית כל משרייתי הלא היא זעירא והחיא חלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקיף ידי אמרו ליה נשדי ביה ידא האידנא (כלומר נלחם בם) אמר להון השתא תמהיתו דאתיתון מאורחא רחיקא (פי' נתייגעתם מהולכת הדרך) מחר כל חד וחד מנכון ייתי לי גולמי הרג טינא מינה (פי' חתיכה של חומה) מיד ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא (פי' כיון שלן דינא בטל הדין). ואע"פ שמחנהו היה גדול הושיעם האל יתברך מהם כדכתיב (זכריה ב') לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וגו'. וגרסינן נמי התם (דף צ"ה) אמר רב יהודה אמר רב בא עליהם סנהריב במ"ה אלפים בני מלכים יושבין בקרונות של זהב ועמהם שגלונות וזונות ושמונים אלפים גבורים לובשין שריון וקליפה וס' אלפים גבורים אוזרי חרבות רצים לפניו וכן באו עם אברהם וכן עתידים לבוא עם גוג ומגוג. במתניתא תאנא אורך מחנהו ארבע מאות פרסה רוחב צואר סוסיו ארבעים פרסה סך מחנהו מאתים ואחד עשרה רבוא חסר חד. בעי אביי חסר אלפא או חסר מאה או חסר חד תיקו. מתיבי (מלכים ב', י"ט) ויצא

וויל דיא פאטטראָנען, איהן אויפמערקזאם אפּגענר אויף דיא ווינדע טאוס, דער פאן דיעזעם טאגע זאמטליכע פריעסטער נוב'ס הינטשלאכטען ליעס, איהם דיעזען טאג אלס איינען גליקליכען פיר איהן בעצייכנעטען. אבער טראָטץ דעם גראָססען אונד געאיבטען העער דיעזעס טיראננען גינג עס דורך גאָטטליכע אפּכט אונטער, „דען ניכט דורך העער אָדער שטאַרקע, זאָנדערן דורך איינען גייסט זאגע איך,“ אונד זאָ טראַף זיך'ס „אלס עס וואר אין דערזעלביגען נאכט אונד עס גינג דער ענגעל דעס

בא סנחריב מלך וגו׳ ביהודה ויחן על הערים הבצורות ויאמר לבקעם אליו. האי רישנא להאי פרדישנא (פי׳ וכי מנילין דורון לדין כוז). אחרי הדברים והאמת מאי אחרי אמר רבינא לאחר שנשבע הקב״ה ואמר אי אמינא לחזקיה דמייתינא ליה לסנחריב ומסרנא ליה בידך אמר לא איהו בעינא ולא בעיתותא בעינא. מיד קפץ הקב״ה ונשבע דמייתינא ליה שנאמר (ישעיה י״ד) נשבע ה׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשביר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו. מאי ועל הרי אבוסנו אמר הקב״ה יבא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו וסיעתו שנא׳ (שם י׳) והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחבל עול מפני שמן א״ר יצחק נפחא אמר הקב״ה אני מחבל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב. בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטפטרס ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינקת שלא היו בקיאין בהלכות טהרות. ועל הדור ההוא הוא אומר (שם ז׳) והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה אע״ג דאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה. (שם ל״ג) ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים שוקק בו אמר להם נביא לישראל צאו ואספו שללכם אמרו כאו״א לעצמו או להלוק אמר להם כאוסף החסיל מה אסיפת חסיל זה כאו״א לעצמו אף שללכם כאו״א לעצמו. אמרו לו והלא ממון של עשרת השבטים מעורב בו אמר להם כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה כך ממון של עשרת השבטים כיון שנפל ליד סנחריב נטהר. אמר רב הונא עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום ואלו הן בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו עברו מעברה גבע מלון

דערלאַכען פֿאָרדערונג קאַם סנחריב: דער קעניג פֿאָן אשור, אונד קאַם נאַך יהודה אונד בעלאַגערטע דיא פֿעסטע שטעדטע אונד גדאַכטע איין זיא איינצודרינגען״. אַבער חזקיה וואַר פֿראָם, געראַכט אונד גאָטטעספֿירכטיג, דאַהער ליענטע דער הערר איבער דיעזען טירען. אונד דער העוויגע דער העערשאַרען שוואור: „וויא איך עס בעדאַכט, זאָ וויא עס אונד איא עס בעשלאָססען, זאָ בעשטעטיגע עס זיך; אשור וויל איך אין מיינעם לאַנדע צערקניקקען אונד אין מיינען בערגען ניעדער־טרעטען״. דאַס יאָך, דאַס ער חזקיה אויפֿערלעגט, וויל איך צערברעכען, איין פֿרייער מאַן זאָל ער בלייבען, דאַ ער דורך וויזע פֿאָרדערונגען זיין פֿאָלק פֿאָן דן ביז באר־שבע, פֿאָן גבת ביז אנטפטרס פֿיר דיא וויססענשאַפֿט אונד דאַס שטודיום דער תורה ערליעהט. אונד עס שטאַרב דאַס גאַנצע אום ירושלים געלאַגערטע העער סנחריב׳ס אין איינער נאַכט,* אונד ישראל טהיילטע זיך אין דעססען בייטע. נאַך רב הונא, דער זיינע לעהרע אויף דאַס לעהנטע קאַפיטעל ישעיה׳ס בעווירט ריקקטע סנחריב אין איילמאַרשען פֿאָר ירושלים — אין איינעם טאַגע מאַכטע ער לעהן טאַגערייזע — אום דיעזע פריעסטערשטאַדט צו איבערראַשען,

בפ"ק דעבודה זרה משתבח להו רבי אבהו למינאי ברב ספרא דאדם גדול הוא וכו' אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת וכו' כדאיתא בהקדמת החבור. ותשובת הרבים אפילו בדוחק צרות וייסורין וגלוית תהא מקובלת לפני המקום ב"ה ונגאלין בה כדאמרינן בפרק חלק תניא רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אמר ליה רבי יהושע וכי אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקדוש ב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב. למדנו שהייסורין מקרבין את הגאולה:

(שג) פרק שני.

הנביא ישעיה ניבא על עשרת השבטים שעתידין להגלות בעונם על ידי סנחריב מלך אשור ולבסוף נענש לפי שחשב לשלוח ידו על ירושלים. וזכותו של חזקיהו המלך הגין על יהודה וירושלים. כדגרסינן בפרק חלק (דף צ"ד) וכי מאחר שברשות אזל מאי טעמא איענש כי אינבי אעשרת השבטים אינבי ואיהו יהיב דעתיה אכולהו ירושלים כדכתיב (ישעיה ט') כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי והאחרון הכביד וגו' מאי כי לא מועף וגו' אמר רבי יוחנן אין מיסרין עם עיף לתורה ביד שמציק לו. מאי כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אלא כאחרונים שהכבידו עליהם עול תורה. מאי דרך הים ועבר הירדן אמר הקב"ה ראויין הללו לעשות להם נס כעוברי הים וכדורכי הירדן מאי גליל הגוים אמר הקב"ה לאותו רשע אם אתה חוזר בך מיטב ואם לאו אני אעשה אותך גליל הגוים. בדברי הימים (ד"ה ב', ל"ב) אחרי הדברים והאמת האלה

גאנצליכע פערניכטונג אויסברייטען ווירדע. — דיא בוסע דער מענשען פאָרדערט דער גאָטטליכען פירזעהונג ערהאלטונג בייא געהייליגטען, דען רבי אליעזר לעהרט: ווען דאס געזאממטע ישראל נור בוסע ניכט ניאמט, זאָ ווירד עס ערלאָזט, ווען זיא אבער קיינע בוסע טהוט, ערוויעדערט רבי יהושע ווייטער, זאָ ווערדען זיא דורך שטרענגע אונד ניעדערדריקקענדע געזעטצע, גלייך דענען דעס המן, דאצו גענאָטהיגט אונד זיא בעסטען זיך אונטער דען שוטץ דעס הערררן מיט רייעפאָללען הערצען, אונד איהנען ווירד רעטטונג. היערויס איזט אלזאָ דער שלוס צו ציעהען, דאס שווערע ליידען דיא פאָרבאָטען דער ערלאָזונג זינד.

צווייטעס קאַפּיטעל.

דער פראָפעט ישעיה ווייסאַגטע איבער דיא צעהן שטאָממע, דאס זיא וועגען איהרער שוועררען זינדען דורך סנחריב אוים איהרער הייאמטה ווערדען פערטריפּבען ווערדען. אלס דיזער אבער אויך זיינע האנד איבער ירושלים אויסשטרעקקען וואָללטע ווארדע ער פאָם הערון געציכטיגט, וויל דאס פערדיענסט, איינעס פאָלגע דער פראָממיגקייט דעס קאָניגס חזקיהו זאָוואָהל פיר יהודה אלס פיר ירושלים איינע שוטצמויער וואר. דען עס הייסט (דברי הימים ב', ל"ב, א'.): „נאך דיזער

דכתיב ודרך חיים תוכחת מוסר. להודיענו כי בייסורי הגוף גובר הנפש שהיא הפכי. ועל כן טוב להם לישראל לענות גופם בייסורין יצרית וגלויית ולא יענש נפשם בעולם הנצחי. ועל כן בחר אברהם אבינו בזרעו שיפלו בגלות על עונם כדי שלא יפלו בגיהנם כדגרסינן בב"ר פמ"ב ע"פ (בראשית ט"ו) ויהי השמש באה ועלטה היה וגו'. שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו. גיהנם ומלכיות מתן תורה ובית המקדש אמר ליה כל זמן שבניך עוסקים בב' נצולין מב' פרשו מב' הם נדונין בב'. א"ל במה תתרצה שידונו בניך בגיהנם או במלכיות רבי חנינא בר פפא אמר אברהם בירר את המלכיות רבי יודן ורבי מאיר ורב המא בר חנינא אמרו אברהם בירר גיהנם הקב"ה בירר לו את המלכיות הה"ד (דברים ל"ב) אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם שהסכים יתברך לדברו. רבי הונא בשם רבי אחא אומר היה אברהם תמה כל היום במה אברר גיהנם או מלכיות וכו'. וגם הראה הקב"ה הגליות ליצחק ויעקב ברוח הקדש שעתידין ישראל להטיא בארץ וליפול בגלות על חטאם וטוב להם לישראל ליענש בגופם הכלה ולא בנפשם אשר נחצבה מלמעלה ותוכל לקנות שכל וחיי העולם. ועוד כי כיון שישראל נבדלו ליטול חלקם בארץ החיים. ועולם הזה הוא הפך עולם הבא שפלות בעולם הזה תגרום להם גדולה לעתיד לבוא בימות המשיח ובתחיית המתים גם לגופם ובעולם הבא לנפשם כמו שהוא מפורש יותר ארוך למעלה בפ"ק מחלק העולם הבא בנר תלמוד תורה. והוץ מזה אפילו למי שהחמור בעיניו עונש העולם הזה וייסוריו מצינו כי לטובת ישראל ולאהבתם פיקד עליהם עונם מעט מעט כדי שלא תמלא סאתם כמו לעכו"ם כדגרסינן

וויכטיגע געגענשטאַנדע רייך זייא. אברהם ועלבסט, הייסט עס אין בראשית רבה, פרוואָהלטע פיר זייגען נאַכקאָממען נור אַבבוסונג איהרער זינדען דיא עגיפטישע טקלאַפעריי, דאַמיט זיא ניכט נור הָעללע פערדאַמט ווערדען. נאַך שמעון בר אבא, דער עס מיטטהיילטע אים נאַמען דעס רבי יוחנן, פיהרטע דער העֶרר דעם שטאַממפאַטער אברהם פיער געגענשטאֶנדע פאָר נאָהעליך: דיא העֶללע, דער אונטערדריקונג אונטער פרעמדער הערשאַפט, דיא עמפפאַנגונג דער תורה אונד דען טעמפעל, מיט דער אייפערונג: זאָ לאַנגע דיינע נאַכקאָממען דיא ביידען לעצטערען אין עהרען האַלטען, ווערדען זיא פאָן דען ביידען ערסטערען בעפרייט זיין. אויך יצחק אונד יעקב ליעס דער העֶרר זעהען, וויא איהרע נאַכקאָממען, אין פאָלגע איהרער זינדען, אין פערבאַננונג ווערדען וואַנדערן מיססען. — ימרענפאַללס איזט עס נוטרעגליכער, דאַס דער קערפער, דער נור פערגיכטונג בעשטיממט איזט, אין פאָלגע דער זינדען ליידע, אַלס וואָן דיא זעעלע, דיעזע פאָלאַמאַס געטטעס, דיא דאַ איזט נור טהעטיגקייט דעס פערשטאַנדעס אונד נור ערווערבונג דעס עוויגען לעבענס, טטראַפע ערדולדען מיססטע. וואָן נון יעמאַנד דורך דיא איבער איהן פערהענגטען ליידען אונד קערפערשמערצען פאַסט ניעדערגעבייגט ווירד, זאָ מאָגע איהם נון טראָסטע אונד נור בערוהיגונג דינען, דאַס דיא ניכטיגונג נו ויינעם הייל געשעהע, דאַמיט דאַס מאַאַס זיינער זינדען ניכט פאָלל ווערדע, ווָדורך זיינע

נמצא שהאדם הוא שנאמר עליו בצלמנו כדמותינו ר"ל בשביל הצדיקים. ואמרינן נמי התם ר"ל אמר והנה טוב זה העולם הזה מאד זה העולם הבא. למדנו שנברא האדם על אותם שזוכים לעולם הבא שהם הצדיקים. ועל דא גרסינן התם אמר ר' ברכיה בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו אמר אם אבראנו הרי רשעים עומדים ממנו ואם לא אברא אותו היאך צדיקים יוצאין ממנו מה עשה הק"בה הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו הה"ד (תהלים א') כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד מהו תאבד אבדה מכנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו. נמצא שהכוונה היתה בשביל הצדיקים שהם ישרא' שקבלו את התורה סובלין ייסורין וגלות למרק עונם ולסגף גיפם כדגרסינן התם ובפרק חלק אמר רב הונא והנה טוב מאד זו מדת ייסורין וכי ייסורין טובה מאד אתמהא אלא שעל ידיה באין הבריות להיי העולם הבא. וכן שלמה אמר ודרך היים תוכחות מוסר. אמרת צא וראה אי זו דרך מביא את האדם להיי העולם הבא הוי אומר זו מדת ייסורין. וגם תורה וארץ ישראל נתן הקב"ה לישראל על ידי ייסורין דגרסינן בפ"ק דברכות (דף ה') תניא רשב"י אומר שלשה מתנות טובות נתן הק"בה לישרא' וכולן לא ניתנו אלא על ידי ייסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא תורה דכתיב אשרי הגבר אשר וגו'. ארץ ישראל דכתיב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העוה"ב

בען פֿאָן אדם), אונד זואַר זאָך איין אדם, דער זיך דער פֿאָרם אונד דעם לעבענ־בילדע גאָטטעס ווירדיג צו מאַכען פֿערשטעהט, איין פֿאָללקאָממענער, פֿאָם גייסטע גאָטטעס אויסגעלעטעטער מענש, דער געזעצע, טוגענדהאַפֿט אונד פֿראָם אונד ריין פֿיר'ס גאָרדייכעס יענזייט איזט. דאַהער לעהרטע רב ברכיה פֿערנער: אלס דער הערר איכ'ס ווערק גינג אדם צו ערשאַפֿפֿען מערקטע ער, דאס דעססען נאַכקאָממען זאָוואָהל אויס פֿרעפֿלער אלס אויס פֿראָממען בעשטעהען ווערדע, אונד ער נאַהם אַנשטאַנד זיין ווערק וועגען דער קינפֿטיגען פֿרעפֿלער צו פֿאָללענדען; אַבער דער פֿראָממען וועגען ווענדעטע ער זיך אַב פֿאָן דען אישטאַמטעטען דער פֿרעפֿלער אונד ערשוף דען אדם אין זיינער באַרמהערציגקייט, דאַהער הייסט עס אויך: „דער עוויגע קעננט דען וועג דער געדעכטען אונד דיא דער פֿרעפֿלער פֿערניכטעסט דוא." ויא אַלזאָ נאַכגעוויסען איזט וואַלט ווארדע דיא וועלט וועגען דעריעניגען ערשאַפֿפֿען, דיא צום הייל איהרער זעלבסט דיא תורה מאַפֿאַנגען האַבען אונד דיא זאָוואָהל קאָרפערליכע אַלס זעעלענליידען אין איהרער צערשטריינג, צור לייטערונג אונד בעפֿרייאונג פֿאָן איהרען זינדען, ווילליג ערטראַגען; אונד זאָ בעהערציגען זיא דען שפרוך סלאמה'ס: „דער וועג צום עוויגען לעבען וירד דורך ליידען געבאַהנט." דרייא טאָגע געגענשטאַנדע, לעהרט רבי שמעון בן יוחאי, גאַב דער געהייליגטע אַן ישראל, נאַמליך דיא תורה, דאס געלאָבטע לאַנד אונד דאס יענזייט, אונד זיא מאָפֿינגען דיעזעלבען נור פֿערמיטטעלסט ליידען, דיא נאָטהווענדיג פֿיר דען קאָרפער זינד אונד ווערען, דאַאיט דיא זעעלע ערקראַפֿטיגע אונד פֿיר דיעזע דרייא

מכל טוב קודם שברא אדם. משל לאדם הנושא אשה לבנו והכן לו כל צרכי קודם הכניסו לחופה. וגם האדם לא נברא אלא בשביל ישראל אשר הבדילו מכל האומות וכוונת ראשית העולם היה בעבורם דכתיב (ירמיה ב׳) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה. והכי איתמר בב״ר פרשה א׳ ישראל עלו במחשבה להבראות כבכורה בתאנה בראשיתה. ואמרינן עלה רבי הונא בשם רבי שמואל בר רב יצחק מחשבתן של ישראל קדמה לכל משל למלך שהיה נשוי למטרונה אחת ולא היה לו ממנה בן לימים נמצא המלך עובר בשוק אמר טלו מילנין וקלמין וקינדלין אלו לבני (פי׳ דיו ונייר וקולמוסין) והיו הכל אומרי׳ מלנין וקלמין וקלמוסין רוצה ובן אין לו והוא אומר לנו טלו מלנין זו לבני חזרו ואמרו המלך אצטגנין הוא אילולא שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד בן הימנה לא היה אומר טלו קלמין ומילנין זו לבני. כך אילולא שצפה הקב״ה שאחר כ״ו דורות ישראל עתידין לקבל תורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל. אמר ר׳ בניה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר (משלי ג׳) ה׳ בחכמה יסד ארץ. רבי ברכיה אומר בזכות משה שנאמר (דברים ל״ג) וירא ראשית לו ולפיכך נאמר על יצירתו והנה טוב מאד. ואמרינן התם בפרק שביעי מאד זה אדם

ער זיא איט מַלעס טאָנען אונד גוטען פֿאָללאויך אויסגעטטאַטטעט, בעפֿאָר ער דסן מענטען אינ׳ס דסיין גערופֿען, דסאיט ער מַללעס איט זיינעם איינטריטט אינ׳ס לס־בען פֿאָרפֿינדעס; גלייך איינעם וואָרגעסנדען פֿאַטער, דער זיין קינד פֿערעהליכט אונד פס, בעפֿאָר דיא פֿערבינדונג געטיפֿהעט, איט מַללעם נאָטהיגען נור הויזהאַלטונג בעסענקט. — אונד מדם, וויא דיא וועלט, זינד, וועגען יטראל׳ס, דאַס דער הערר אויסגעזאָנדערט האַט פֿאָן מַללען פֿאָלקערן, געטאַפֿפֿען, דסן עס הייסט: „היילוג וואַר יטראל דסם הערין, איין ערסטלינג זיינער פֿרוכֿט״ (ירמיה ב׳, ג׳.). אויך אין בראשית־רבה ווירד מַלזאָ געלעהרט, איט דער פֿערגלייכונג יטראל׳ס נור ערסטען פֿרוכֿט איינעס פֿייגענבויאעס. רב הונא, אים נאַמען דעס רב שמואל בר רב יצחק אַכֿט דיסוע לעהרע דורך איין גלייכניס מַטוייליכער, נאָאַ־ליך איין קאָניג, דער זיך איט איינער פֿירסטין פֿערהייראטהעט, איט איהר מַבער אמעהרערע יאהרע קיין קינד געצייגט האַטטע, געהט אין בעגלייטונג זיינער דיע־נער אויף דער שטראַסע, דאַ בעפֿיעהלט, אויפֿמַללענדער ווייזע, פֿיר זיינען זאָהן פאַפּיער: דינטע אונד פֿעדערן נוס טרייבען נו קויפֿען. דיא דיענער, איבער דיע־זען אויפֿטראַג פֿערוואונדערט, וואוסטען זיך דסנוסלבען ניכֿט מַנדערס נו ערקלאָרען: מַלס דאַס איין שטערנדייטער דעס קאָניגע איינען זאָהן פֿאָן דיעזער זיינער געמאַה־לין פֿערקינדעט האַבען אוס. עבענזאָ מוזט׳ס דער פֿאַלל איט יטראל. וועו דער געהייליגטע אין זיינער מַללוויסענהייט ניכֿט פֿאָראויסגעזעהען האָטטע, דאַס יטראל נאָך פֿערלויף דער ערסטען נוואַנציג צייטאַלטער דיא תורה, דיא איהר דאַ־זיין, וויא רב בניה לעהרטע, פֿאָר דער טאָפֿפֿונג פֿרהיעלט, עמפֿפֿאַנגען ווירדע, זאָ האָטטע ער ניכֿט היניאין געשריעבען: „געביעטע דען קינדערן יטראל׳ס״ אָדער: „רעדע נו דען קינדערן יטראל׳ס.״ אויך הייסט עס אין דער טריפֿט: „זיעהע עס וואַר זעהר גוט,״ וואָרונטער אדם געמיינט זייא (דען מאד ענטהאָלט דיא נוכֿסטאַ־

אמתיה דרבי ביתא הוו שריין בני ברבושתא (פי׳ היו מוטלין עם בני תולדה) וקא כנשא להו אמר לדה זיל שבקינהו דכתיב (תהלים קמ״ה) ורחמיו על כל מעשיו סלקו ייסורי מיניה. כל שני דייסורי דרבי אלעזר ברבי שמעון לא שכיב איניש בלא זימניה. כל שני דייסורי דרבי לא איצטריך עלמא למיטרא דאמר רבא בר רב שילא קשה יומא דמטרא כיומא דדינא. אמר אמימר אי לאו דצריך לברייתא בעינן רחמי עליה ונבטליניה. ואפ״ה כי הוו עקרי פוגלא ממישרא (פי׳ כלשר היו עוקרין לכון מתגרונה) מליא גומא בירא דמיא. ואף על פי שבעונותינו אין צדיק בארץ שישאל ייסורין ויחפוד בביאתן להרבות זכותו ירא שמים ישמח בייסורין הבאין עליו ויהלל לבוראו על שאינה יותר קשים עליו ושנותן לו כח לסבלם יגדל שכרו בעולם שכלו טוב:

החלק השני.

בייסורי רבים ויש בו עשרה פרקים:

(שב) פרק ראשון.

כשברא הקב״ה העולם הזה היה בעבור האדם על כן הכין עולם מלא

דיינער בעשטיממונג ענטגעגען. אָבער אָבען אים היממעל וואורדע זיינע אויגענ-בליקליכע הערצלאָזיגקייט איבעל אויפגענאָממען, אונד דעסוועגען וואורדען קערפערשמערצען איבער איהן פערהענגט. יעדאָך נאָך צוואָלף יאַהרען, דאַ טראַף זיך'ס דאַס זיינע הויזהעלטערין טאָגלונגלאָז יונגע קראַפטלאָזע וויעזעלכען בייס ריי-ניגען דעם ציממער מיט אויסגעפעגט אונד רבי אַטרעקטע עס, דאַ טריעב ער זיא אַן: לאַסס דיא אונשולדיגען טהיערכען רוהיג ליעגען, אויך געגען דיעזע זאָלל מאַן ניכט גרויזאַם זיין, „דאַ דעם הערן ערבאַרמען איבער אַללע זיינע געשאָפפע וואַלטעט.“ אונד דיעזע האַנדלונג וואורדע אָבען אים היממעל האָך אויפגענאָממען, אונד פרייגעשפראָכען וואורדע ער פאָן דען לאַנגיאָהריגען שמערצען. אַלס אַטרק-ווירדיגקייט ווירד פערנער בעריכטעט, דאַס, זאָ לאַנגע רבי אלעזר ליטט, יעדער דאַס געהעריגע לעבענסאַלטער ערררייכטע, אונד זאָ לאַנגע רבי ליטט, עס מאַן קיי-נעם רעגען אַנגעלטע. — ווען עס נון אויך קיינען פראָממען גיעבט, דער צו גאָטט פלעהען זאָללטע, אום אויפערלעגונג פאָן קערפערליידען, זאָ מאָגע זיך וועניג-סטענס יעדער גאָטטעספירכטיגע פרייען איבער ליידען אונד שמערצען, דיא איבער איהן פערהענגט ווערדען אונד זיינען טאָפפער פרייזען, דאַס ער איהן ניכט נאָך העהרטער אונד עמפפינדליכער צוכטיגט, מיט דער ביטטע אום קראַפטיגונג זיא ער-טראַגען צו קאָננען. געמיטהעט דיעזעס, זאָ האַררעט זיין זיכער איין גראָססער לאָהן אים גלאָרררייכען יענזייט.

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא, דיא מענגע טרעפפענדען לײדען; אין צעהן קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דאַ דער געהייליגטע בלאָס דעס מענשען וועגען דיא וועלט ערשאַפפען, זאָ האַט

ויסורין כל יומא באורתא הוו מייכין ליה שתין נמטי (פירש היו מקפלין מתחת פניו לבדים שקורין פילטרי"ש) ונגהו מתותיה בצפרא שתין משיכלי (פי' כלי כמין עריכות קטנות) דמא וכיבא. כל יומא הוו עבדא ליה דביתהו שיתן מני לפרא (מיני מלכל מינופין מתלכים) ואכיל להו ולא היה מנחא ליה דביתהו למיפק לבי מדרשא כי היכי דלא לידחקו רבנן באורתא אמר להו אחי ורעי בואו. בצפרא אמר להו אחי ורעי לכו משום ביטול תורה. יומא חד שמעה דביתהו א"ל את קא מייתת להו עילווך. כלית לממונא של בית אבא (פי' כמכלים ומרקנין נגזים) אימרדא ואזלא לבי נשא סליקי הנך סיפונא (פי' יורדי הים בלניות) עיילו ליה שיתין עבדי כי נקיטי שתין ארנקי ועבדין לי' שיתין מיני לפרא ואכל להו יומא חד אמרה לברתא זיל וקא חזי מאי קא עביד אבוך האידנא אתאי אמר לה שלני גדול משלכם קרי אנפשי' (משלי ל"א) היתה באניות סוחר ממרחק תביא לחמה וזה הפסוק על התורה נאמר. וגרסינן נמי התם אמר רבי חביבין ייסורין קביל עליה ייסורין תריסר שנין שית בצמרתא (לכן נמקום קטנים) ושית בצפרנא (חולי בנתוך ספה). אהורייהו (עומרי סוסים) דר' הוה עתיר משבור מלכא כי הוה רמי כיסתא (מספוא) לגמליה הוה קא אזיל קליה לתלתא מילי הוה מכוין ורמא בההיא שעתה דעייל רבי לבית הכסא ואפי' הכי הוה קא עביר קליה לקלייהו עד דהוו שמעי ליה נהותי ימא. ואפילו הכי ייסורי דר' אלעזר ברבי שמעון עדיפי מדרבי דאלו ייסורי דרבי אלעזר ברבי שמעון מאהבה באו ומאהבה הלכו וייסורי דרבי על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו דההיא עגלא הוו ממטו ליה לבי שחיטא אזיל תלייא רישיה בכנפיה דר' וקא בכי א"ל זיל לכך נוצרת אתו עליו ייסורין. ועל ידי מעשה הלכו יומא חד הוה כנשא (פי' מכנדת סכית)

דער פֿערגעלעגענען טהאַטזאַכען, טטרענג געוּטענזיך אוגד גערעכט ווער, בעטריב. טע ער זיך ריין אוים געוויססענסנערטהייט דאַך זעהר דאַריבער, דאַס ער געגאָטהיגט ווער, זאָ אמַנכען נום טאָדע צו פֿערורטהיילען, אוגד דאַכטע איאמער פֿון דער אַחגליכ. קייט איינעס אונגערעכטען אורטהיילס, וואָדורך ער איינע זינדע אויף זיך געלאַדען האַבע, דאַהער פֿלעהעטע ער צו גאָטט, איהן היעניעדען נאָך איט ליידען אוגד קאָרפערקוואַלען צו בעשטראַפֿען, דאַאיט ער זיינען טהייל פֿון יענזייט ניכט פֿערלוסטיג געהע; אוגד ער ווארדע ערהאָרט, ווית דיעס אים טראַקטאַט ב ב מ = א ציעאַ נאַהער אויסגעפֿיהרט איזט. אויך דער גראָסע ר בי האַטטע איט קאָרפערליידען צו קאַאפֿען, ער ליטט בעזאָנדערס אויסערגעוואָהנליך פֿון פֿעהאָרטונג אוגד דען שטיין זיבען יאַהרע, אוגד אויך ער נאַהם דיא שמערצען איט ליעבע אַן. איך תלאור ווירד דער גרונד צו זיינע ליידען אוגד צו דער בעפֿרייאונג דאַפֿאָן ויא פֿאָלגט בעריכטעט. עס ווארדע איינאַל איין קאַלב צור שלאַכטבאַנק געפֿיהרט אוגד אַאן בראַכטע עס פֿאָר רבי פֿאָרבייא, דאַ ריסס זיך דאַס קאַלב צו רבי'ס פֿיסען הין, אוגד קייערטע זיך ניעדער אוגד בריללטע גאַר יאָאמערליך, אַלס וואָללטע עס דאַאיט דיא ביטטע אויסדריקקען: נור דוא קאַננסט איך פֿאָם זיכערן טאָדע רעטטען! רבי פֿער. סטאַנד דעם קאַלבעס געבריללל אוגד טפראַך: היפֿרצו ביזט דוא געשאַפֿפֿען, גאַהע

מלך בירושלים וכתיב ויעש הרע בעיני ה׳ ואומר (משלי כ״ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו וגומר וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם למד תורה ולבנו לא היה לומר אלא לומר לך כל עמל שעמל בו וכל טורח שטרח בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין שנאמר (ד״ה ב׳, ל״ג) וידבר ה׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה׳ עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה וכהצר לו חלה את פני ה׳ אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו וידע מנשה כי ה׳ הוא האלהים. מאי עבדי ליה שדיוה בתנורא דנחשא ושריוה נורא תותיה והוה קא מצטער טובא אמר היכי איעביד איקרי להקדוש ב״ה בעים עילויי. איקרי לעבו״ם לית ביה ממשא. מה עשה קרא לגדולים ולא עניהו לקטנים ולא ענוהו. אמר לפניו רבש״ע אי עניית לי. עניית לי ואי לא אמרי איהו כוותייהו. מיד ענייה שנאמר ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו וגו׳ (למלכותו השיבו ולא לעולם הבא) וידע מנשה כי ה׳ הוא האלהים הא למדת שהביבין ייסורין. וגם מצינו הייסורין הקשים שקבל על עצמו נחום איש גם זו דאמרינן בפרק סדר תעניות (דף כ״א). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא בשתי עיניו. וגידם בשתי ידיו. וקטע בשני רגליו. והיה כל גופו מלא שחין וכו׳. כדאיתא לעיל בפ״ג מחלק פרנסת עניים. וגם מצינו לרשב״י ובנו שישבו במחבוא במערה י״ג שנים. כדגרסינן בפרק במה מדליקין (דף ל״ג) יתיב רבי יהודה ברי ורבי יוסי ורשב״י וכו׳. כדאיתא לעיל בהקדמת הנר הראשון. וגם מצינו לרבי אלעזר ברבי שמעון ולרבינו הקדוש שקבלו עליהן ייסורין. כדגרסינן במסכת מציעא פרק השוכר את הפועלים (דף פ״ד) ואפילו הכי לא סמך רבי אלעזר ברבי שמעון למסמך אנפשיה קביל עליה

דעם קאֶניגס פֿאָן יהודה״ (משלי כ״ה, א׳). עס איזט נון דיא פֿראַגע צו שטעללען, וועלכע חזקיה, דער, וויא ערזיכטליך, איין בעשיטצער אונד פֿריינד דעס וויססענס וואר, זיין אייגענעס קינד אָהנע אונטערריכט אין דער גאָטטעסערקעננטניס גע-לאססען האבען? עס איזט זאָ גוט רעכט אנצונעהמען, דאַס דער פֿאַטער איהן אונד אונטערריכט ביי דיעזעם זיינעם זאָהנע פֿרוכטלאָז בליעב, ניכטס פֿערמאָכטע איהן צור בעססערונג צו פֿיהרען, ביז ער מיט אונגליק אונד ליידען געשטראַפֿט ווארדע, אונד נאכדעם ער אללע איהם בעקאַננטע גאָטטער פֿערגעבענס אום ביישטאַנד אונד בעפֿרייאונג אויס דען קוואַלען אנגערופֿען האַטטע, גינג ער אין זיך אונד ווענדעטע זיך צו דעם, דעססען שטראַפֿענדע האַנד איהן זאָ שווער געציכטיגט האַט, „אונד מנשה ערקאַננטע, דאַס דער עוויגע דער וואַהרע גאָטט זייא, אונד דער הערר ליעס זיך ערפֿלעהען אונד בראַכטע איהן נאך ירושלים אונד זעטצטע איהן איין אין זיין קאָניגרייך.״ — רבי אלעזר ברבי שמעון וואַר קריעגסמאַנ-ריכטער אונד עס קאַם צו וויילען פֿאָר, דאַס ער זאָ מאַנכען רייבער הינריכטען ליעס. טראָטצדעם אבער, דאַס זיין אורטהייל, נאך פֿאָרהערגעגאַנגענער גענויער פּריפֿונג

אמר ליה קביל עליך ייסורין. אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד דכתיב (תהלים נ"א) תחטאני באזוב ואטהר. נסתלקה ממנו שכינה דכתיב (שם) השיבה לי ששון ישעך. ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב (שם קי"ט) ישובו לי יריאיך וידעי עדותיך. הני ששה חדשים מנא לן דכתיב (מלכים א', ב') והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלים וגו' וכתיב (שמואל ב', ה') בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך ל"ג שנה על כל ישראל והני ששה חדשים לא קחשיב ש"מ נצטרע. א"ר אליעזר אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם מחול לי על אותו עון אמר ליה מחול לך עשה עמי אות לטובה וכו' כדאיתא לעיל בפ"א מחלק שכר התשובה. וגרסינן נמי בפרק חלק (דף ק"א) תנו רבנן כשחלה ר' אליעזר נכנסו ארבעה חכמים לבקרו ואלו הן ר' טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים דאלו טפה של גשמים בעה"ז ואתה בעה"ז ובעה"ב. נענה ר' יהושע ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה דאלו גלגל חמה בעולם הזה ואתה בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל מאב ואם דאלו אב ואם בעולם הזה ואתה בעולם הזה ובעולם הבא. נענה רבי עקיבא ואמר חביבין ייסורין שמכפרין עליך. אמר להם סמכוני ואשמע דברי עקיבא בן יוסף תלמידי שאמר חביבין ייסורין אמר ליה עקיבא זו מנין לך. פתח ואמר כתיב בדברי הימים (ד"ה ב', ל"ג) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה

אָפֿפֿענטליך בעגעגנעטען ווירדען האָלטע אַב, העררר, דיא שטראַפֿע פֿאָן איר!" דאַס דיא ווייזען זיא ניכט בעגוטאַכטען, איך פֿרייאטצרפֿכען אָדער פֿערדאַאמען. אויך היערין וויללפֿאַהרפ איך דיר, ערהיעלט ער צור אַנטוואָרט. או. ז. וו. — אַלס ר' אלעזר איינסט קראַנק וואַר בעזוכטען איהן פֿיער ווייזען, נעמליך רבי טרפון, רבי יהושע, רבי אלעזר בן עזריה אונד רבי עקיבא. יעדער וואַגטע איהם עטוואַס טראָסטענדעס. רבי טרפון שפראַך: דוא ביזט ישראל וויכטיגער אַלס דער רעגען, דאַ ער נור היענידען פֿרוכטע טרייבט. ר' יהושע שפראַך: דוא ביזט וויכטיגער אַלס דיא זאָננע, דיא נור היער דורך איהר ליכט אונד וואָרמע ערקוויקקט. רבי אלעזר שפראַך: דוא ביזט וויכטיגער פֿיר ישראל אַלס פֿאַטער אונד מוטטער, דיא קינדער פֿיר'ס דיעססייט זאָרגען, דוא אַבער זאָרגסט פֿיר איהר יענזייטיגעס הייל. רבי עקיבא שפראַך: נים דיא שמערצען מיט פֿריידען אויף, דען זיא ערווירקען פֿערזאָהנונג דיר. דאַ שפראַך דער קראַנקע לעהרער: הילפֿט מיר, דאַס איך מיך אויפֿריכטע, אום דען בעוויז פֿאָן איינעם שילער עקיבא, זאָהן יוסף'ס, צו פֿערנעהמען צו האָרען. אונד עס בעגאַן רבי עקיבא וויא פֿאָלגט. עס הייסט: „צוועלף יאָהרע וואַר מנשה אַלט, אַלס ער קעניג וואַרד, אונד פֿינף אונד פֿינפֿציג יאָהרע רעגיערטע ער צו ירושלים, אונד ער טהאַט, וואַס בעזע וואַר אין דען אויגען גאָטטעס", (ד"ה ל"ג, א' או. ב'), דען הייסט עס: „אויך דיעס זינד גלייכניססע פֿאָן שלמה, דיא פֿערפֿאַסט האַבען דיא מאַננער חזקיה'ס,

ובא לו בכוונת המשגיח על הכל כדי לנכות מרעותיו ומחטאתיו: ולמי שלא נזדמן לו שום הפך ובאין לו כל דבריו כסדר הוא ממתין למלאת סאתו בלתי לצדיק גמור לבדו אשר הוא שלם וזוכה לשתי שולחנות. והצדיק שבאין לו ייסורין וקבלן מאהבה·יראה זרע יאריך ימים ולבסוף יקבל שכרו הגדול:

(שא) פרק רביעי·

החסידים הראשונים היו אוהבין הייסורין ומקבלים אותן על עצמן בסבר פנים יפות יש מהם לכפר עונם ויש מהם להרבות שכרם כמו שמצינו בדוד המלך עליו השלום דגרסינן פרק חלק (דף ק״ז) דרש רבי דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד לפני הקדוש ב״ה רבש״ע (תהלים י״ט) שגיאות מי יבין א״ל שביקא לך. מנסתרות נקני א״ל שביקא לך. גם מזדים חשך עבדך. דלא לישתעו בי רבנן א״ל שביקא לך. אל ימשלו בי אז איתם שלא יכתב סרחוני. א״ל אי אפשר ומה יו״ד של שרי עומד וצוח כמה שנים לפני עד שבא יהושע והוספתיה לו שנאמר (במדבר י״ג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע כל פרשה כלה על אחת כמה וכמה. ונקיתי מפשע רב אמר לפניו תמחול לי על אותו עון כלו אמר ליה כבר עתיד שלמה בנך לומר (משלי ו׳) היחתה איש אש בחיקו וגו׳ לא תבוינה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה. אמר ליה כל היכי ליטריד ההוא גברא.

אבער אונגעטטאָרט אין רוהע אונד גענוס לעבט, דעראָגע ניטטערן אָב דאַס אונ־ הייל, דאַס פלאָטצליך איבער איהן הערייננברעכען ווירד. דער הערר לאָסט זיין זינ־ דענמאַס פאָלל ווערדען, צו זיינעם פערדערבען. איין פאָללקאָממען, טטעטס אטקעל־ לאָזער פראָממער אבער בלייבט מיואמער אונגעטטראַפט אונד געניעסט זאָוואָהל דאַס דיעסזייט וויא דאַס יענזייט. דער פראָממע יעדאָך, דער צווייללען פעהלט, כיואט ער דיא איהן טרעפפענדען ציכטיגונגען מיט ליעבע אַן; זאָ ערפרייט ער זיך איינעס לאַנגען לעבענס, זיין אויגע ווידעט זיך אַן זיינער קינדער צאָהל אונד ענדליך עמפפאָנגט ער יענזייטס דען ליעבליכסטען טהייל צום לאָהן.

פיערטעס קאַפיטעל.

דיא פריהערן פראָממען נאַהמען יעדע שטראַפע גאָטטעס מיט ערגעבענהייט אונד ליעבע אויף, אונד צוואַר דער איינע טהייל, וויל ער וואוסטע, דאַס איהם דאדורך זיינע זינדען פערגעבען ווערדען, אונד דער אַנדערע טהייל, אום איינען גרעסטערן לאָהן צו עמפפאַנגען. — רבי דוסתאי אויס בירי פערגליך דוד צו איינעם קליינ־ האָנדלער, דער זיינע וואַרע פערהייננעלט; דען דוד באַט דען געהייליגטען זאָ נאָך אונד נאָך אום פערגעבונג זיינער זינדען. הערר דער וועלט! שפראַך ער: ,,ווער פערמאַג עס זיך אין אַכט צו נעהמען פאָר אירטהיאמערן‘‘? דיעזע פערגעבע איך דיר, ערהיעלט ער צור אנטוואָרט. ,,אָ, פערצייהע איר אויך דיא געהייאמען זינדען‘‘ פלעהעטע דוד ווייטער. אויך דיעזע זאָללען דיר פערגעבען זיין, לוי־ טעטע דיא פרפרייליכע אנטוואָרט. דאַ פלעהטע דוד פערנער, ,,אָ! וועגען דער

ביותר למה שהיא פיקעת וכשפשתנו יפה מקיש עליו ביותר למה שהיא משובחת כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד את מי מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן וגומר. ולייסורין האלו קראו רבותינו ייסורין של אהבה כשאינן המירין. כדגרסינן בפ"ק דברכות (דף ה'). פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא. ח"א כל ייסורין שיש בהן ביטול תורה אינן ייסורין של אהבה שנא' (תהלים צ"ד) אשרי הגבר וגו'. והד אמר כל ייסורין שיש בהן ביטול תפלה אינן ייסורין של אהבה שנאמר (שם ס"ו) ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. אמר להו רבי יוחנן אלו ואלו ייסורין של אהבה שנאמר (משלי ג') כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו'. ואמרינן עלה א"ר יוחנן נגעים ובנים אינן ייסורין של אהבה ונגעים לא הוו ייסורין של אהבה והוא אמר מר כל מי שיש בו מארבע מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה. מזבח כפרה הוו ייסורין של אהבה לא הוו. ואי בעית אימא לא קשיא הא לן והא להו. ואם הם קלים כדי שלא יבטלוהו מתורה ומתפלה הן ייסורין של אהבה ובאין לאדם להשלימו ולשבחו במי שעומד בהן. ואצל הצדיקים כל דבר שלא בא להם כסדר הראוי נקראין ייסורין. כדגרסינן במסכת ערכין פרק יש נערכין (דף ט"ז) עד היכן תכלית ייסורין אמר רבי אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל. מתקיף לה רבי זעירא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני גדולה מזו אמרו אפילו נתכוונו לו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן בצונן ומזגו לו בחמין ואת אמרת כולי האי. מר בריה דרבינא אמר אפילו נהפך לו חלוקו. רבא אמר ואיתימא רבי יצחק ואמרי לה במתניתא תנא אפילו הושיט ידו ליטול שלשה מן הכיס ועלו בידו שנים ודוקא שלשה ועלו בידו שנים אבל שנים ועלו בידו שלשה לא דלא אית ליה טירחא למשדייא. וכל כך למה דתנא דבי רבי ישמעאל כל מי שעברו עליו ארבעים יום בלא ייסורין קבל עולמו. במערבא אמרי פורענות מזומנות לו. ללמדנו שכל דבר שבא לו לאדם שלא כסדר נקראין ייסורין

ווייס. דאס ער גוט אונד קרעפטיג איזט, קלאפפט ער שטערקער, מערקט ער אבער, דאס ער האהל אונד ווערקפרטיג איזט, דאן פערפאהרט ער לייזע אונד בע־הוטזאם מיט דאס קלאפפען, דאס ער ניכט אונטער זיינען שלאגען גאנץ פערניכטעט ווערדע. — אונד ליידען, דיא איבער פראממע הערייןברעכען, אויפאפפערן ויא ער־טראגליך זינד, דאס איהן ווערדער איהם שטערירען נאך איין פערריכטונג דעם געבעטעס בעהינדערט איזט, ווערדען „ליידען איין ליעבע" גענאננט, אונד וויא רבי יוחנן ריכטיג בעמערקט, פינדעט אויך נאך איינען ליידענדען איין ווענדונג דער פערז: „דער עווינע ניכטיגט דען, וועלכען ער ליעבט." יעדאך ווירד יעדעם אונגמאסך יא יעדע אונבעקוועמליכקייט, דיא דען אמנטען איין איממטיאאונג פערוטעטנט, „ליידען איין ליעבע" גענאננט, דיא איהם פאן גאטט צוגעפיגט ווערדען, אום איך זעצבעסט צו בעאבאכטען אונד פאן יעדעם אמקפל, דער אויך איהן הפאטפעט, צו בעפרייען. ווער

אם יעמוד בנסיונו אם לאו מנסהו לגלות לבו ומעשיו בפני בני אדם שאינם מכירים מה שיש בלבו ולגדלו בעיניהם. וגם להוציא מה שבכח שכלו אל הפועל. וגם להיישיר בני אדם ממעשיו כמו שעשה לאברהם אבינו שנתנסה בעשרה נסיונות ועמד בכולן להודיע כמה היא חבתו של אברהם אבינו ר״ל להודיע החבה לכל באי עולם. ולמי מנסה הקב״ה לאותו שמכיר שיעמוד בנסיונו שנאמר (תהלים י״א) ה׳ צדיק יבחן. כדגרסינן בב״ר משל למה״ד ליוצר הזה כשהוא בודק כבשונו אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק עליהן פעם אחד עד שהוא שוברו. ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו הקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברין כך הקב״ה אינו מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד בנסיון את מי היא מנסה את הצדיקים שנאמר ה׳ צדיק יבחן. וגרסינן בפסיקתא אמר רבי אלעזר משל לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רעה על אי זו מהן מטריח לא על זו שכחה יפה כך אין הקב״ה מנסה את הרשעים. למה שאין יכולין לעמוד דכתיב (ישעיה נ״ז) והרשעים כים נגרש את מי מנסה את הצדיקים שנאמר ה׳ צדיק יבחן וגו׳. א״ר נתן הפשתני הזה כשפשתנו רעה אינו מקיש עליו

גרינגע בעשאפֿפֿענט. ער ווענדעטע איבער דען פֿראָממען פֿערזוכונגען אונד ליידען אללער ארט, אום צו זעהען, אָב ער זיא מיט געדולד אונד ערגעבענהייט ערטראגען ווירד, אונד אבגלייך דאס הערץ אין זיינער פֿאָללשטענדיגהייט וואָהל בעקאננט איזט, וויא אונד דאס דיעזער פֿראָממע אין דערגלייכען בעשטעהען ווירד, זאָ פריפֿט ער איהן דענכאָך, דאמיט דעססען אויסגעצייכנעטע עבענפֿאללס איבערצייגט ווערדע, וועלכע פֿע־סטע וואורצעל דאס פֿערטרויען אונד דיא ליעבע צו גאָטט אין דעם הערצען דעם פֿראָמ־מען געפֿאַססט האבען, וואָדורך ער ניכט אללײן אין גלויבונג אונד געהאָרזאם אין דען אויגען דיעזער לייטע שטייגט אונד געווינט, זאָנדערן איהנען צוגלייך צום מו־סטער דער נאכאהמונג ווירד. אויך געשטאטטען פֿערזוכונגען אונד ליידען ברעכען דעם־וועגען הערצען איבער דען פֿראָממען, דאמיט דיא אין איהם שלומערנדען טוגענ־דען אונד זיינע פֿראָממיגקייט זיך בעשטעטיגען אונד בעוואָהרען. זאָ פריפֿטע דער הערר דען שטאממפֿאָטער אברהם צעהנמאל אונד ער בעשטאנד אין זיינעם אונערשיטטערליכען גלויבען אונד ליעבע. דיעזעס געשאַה אַבער, דאמיט יעדער־מאַן זיך איהן צום מוסטער אונד פֿאָרבילד נעהמע. אונד זאָ פריפֿט דער הערר גע־וועהנליך דיעיעניגען, פֿאָן דערען שטאנדהאַפֿטיגקייט ער פֿאָרהער איבערצייגט איזט, דאַהער הייסט עס: „דער עוויגע פריפֿט דען גערעכטען." גלייך איינעם טאָפּפֿער, דער דורך שלאַגען אן דען טאָפּפֿען דיעזעלבען פריפֿט, אָב זיא אָהנע פֿעהלער זינד, זאָ פריפֿט דער הערר אויך נור דיא פֿאָללקאָממענען פֿראָממען, אום צו ערפֿאַהרען, אָב זיא גאנץ זינד אונד אין איהרער פֿראָממיגקייט פֿערבלייבען ווערדען. דען פֿערפֿעל־לער היינגעגען אונטערווירפֿט ער ערסט קיינער פריפֿונג, דאַ ער וויים, דאס ער זיא ניכט בעשטעהען ווירד. רבי אלעזר בעדיענט זיך היערצו פֿאָלגענדעס בילד, נעמליך: איין הויזהערר בעזיצט צוויא אָכסען, דער איינע איזט קראַפֿטיג אונד דער אַנדערע שוואַכליך, דאַהער בעדיענט ער זיך נור פֿאָרטשאַפֿפֿען דער לאסטען אויסשליעסליך דעם קראַפֿטיגען אָכסענס. רבי נתן בעמערקט, דיעזעס פֿערהעלט־ניס גלייכט דעמיעניגען, דער פֿלאַכס אויס דען שטענגעלן קלאָפֿפֿט; איזנאָפֿערן ער

מרע. וגם כתיב (איוב ל״ב) ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וגומר. ודבר איוב הוא אחד מסתרי התורה. ומצינו שבאין על צדיק אחד יסורין רבים ועל אחד יסורין מעטים ועל אחד לא כלום אלא כל ימיו שמחים. ועל כזה אמרינן במסכת יומא פרק בראשונה (דף כ״ב). אמר רב הונא כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמאריה סייעא. ויש צדיק אחד שהוא בעניני השוב במותי וכל ימיו מכאיבים. ועל דא גרסינן במסכת מועד קטן פר׳ אלו מגלחין (דף כ״ח). אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מטרא ומר מצלי ואתי מטרא. רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין. ורבה חיה ארבעין שנין. בי רב חסדא שתין הלולין ובי רבה שתין תכלי. בי רב חסדא לחמא סמידא לכלבי׳ ולא מיבעי בי רבה לחמא דשערי מיבעי ולא משתכח. וברוך היודע על מה זה ועל מה זה וגם כל הנסתרות אשר לפניו גלוי כל דבר ואולי היסורין הן לטובתי להבאת הגוף ולעדן הנפש שהם שני הפכים או הם באים מצד אחר שהוא נסתר ממנו. ובמה טוב מאמר הרמב״ם שאמר בספרו הנכבד כי מה שאמר רבא הם דברי יחיד ופעמים שבאין על הצדיק יסורין ונסיונות ולנסותו אם יעמוד בנסיונו. ואף על פי שהוא יתברך בוחן לבי ויודע בו

דאך קאממט עס הייפיג פאר, דאס דער איינע פראממע פאן פיעלען, דער אנדערע ווייטער נור פאן ווענינגען ליידען היימגעזוכט ווירד, אונד דער דריטטע גאר פער- שאנט בלייבט אונד אלל זיין לעבטאג פרעהליך אונד וואהלגעמוטה לעבט. דער אויס- גאנג היערמיבער קיין אורטהייל זיך ערלויבען, דען ער אטעקט אלזט ניכט, לעהרט רב הונא זעהר ריכטיג, וויא נאהע איהם דיא גאטטליכע הילפע איזט; דיא האנד גאטטעס דינגט איהם נאך טירם אונד ער לעבט אין רוהע אונד פריעדען. רבה אונד רב חסדא, ביידע גלייך אן פראממיגקייט אונד געלעהרזאמקייט, וואַרען אין איהרען לעבענסשיקקזאלען זעהר פאן איינאנדער פערשיעדען; וואהרענד דער לעטצ- טערע איין האהעס אלטער עררייכטע, פיעלע קינדער פערהייראטהעטע אונד ניא מאנגעל ליטט, וואר עס בייא ערסטערעם גאנץ דאס געגענטהייל, אים פיערציגסטען יאהרע שטארב ער שאן, נאכדעם ער פיעלע ליידען אונד קראנקהייטען איבערוואונדען אוסטע אונד זעלבסט איט נאהרונגסזארגען טעטעס צו קאמפפען האטטע. וויר קענ- נען נור דען העררן פרייזען, ווען וויר זאָ עטוואס אויפפאללענדעס וואהרנעהמען; איהם אללײן נור איזט דער גרונד היערפאן, יעדעס געהייםניס בעקאננט. אחנליך דאס דארום דעם פראממען ליידען טרעפפען, אום דען קערפער, דיא אויפטויכטענדען בעגיערדען אין דעמוטהבען צו שוואכען אונד זיינעס געגענזאטצע, דער זעעלע איינען אויפשוואונג אונד גלייכזאם פריטטעס לעבען צו געבען. טרעפפענד איימערט זיך אייאון פאלגענדעראסטען איבער דיעזען פונקט: ווען אויך רבה לעהרט, דאס דאס דען פראממען טרעפפענדע גוטע ניכט איינע פאלגע זיינער פראממיגקייט, זאנדערן זיינעס גליקקשטערנס זייא, זאָ איזט אונד בלייבט דיעזע אנזיכט דאך נור דיא איינעס איינצעלנען אונד אונבעוויעזען; עס לאסט זיך היערמיבער קיינע בעשטיאמטע, איט דער פערנונפט בעוויעזענע בעהויפטונג אויפשטעללען, אונד נור גאטט אללײן זינד דיא

במס׳ עירובין פרק מי שהוציאוהו (דף מ״א) שלשה אין רואין פני גיהנם דקדוקי עניו׳ והולי מעים והרשות (פירש מי שיש לו נושים) וי״א אף מי שיש לו אשה רעה. ואידך אשה רעה מצוה לגרשה. ואידך זימנין דכתובה מרובת אי נמי דאית ליה בני מינה ולא מצי לגרשה למאי נפקא מינה לקבולינהו מאהבה. על כן כל בן דעת יקבלם בסבר פנים יפות למרק בהם עינותיו ולהנצל עמהם מצרה אחרת גדולה מהן ובזה יוציא לחירות נפשו. כדאמרינן בפרק קמא דברכות (דף ה׳) ק״ו משן ועין ומה שן ועין שהוא אבר אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן להירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכ״ו. והיינו דאמר רשב״ל נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית בייסורין מה ברית האמורה במלה מלה ממתקת את הבשר אף ברית האמורה בייסורין ייסורין ממרקין עינותיו של אדם. ואם יקבלם בשמחה ויצדיק בהן דין בוראו מן השמים ירחמו עליו ויוציאוהו מצרתו ויושיעו לו ולבני דורו בזכותו. כדאמרינן בפ״ק דתענית (דף ה׳). ארי״בל כל השמח בייסורין בעולם הזה מביא ישועה לעולם שנאמר (ישעיה ס״ד) בהם עולם ונושע:

(ש) פרק שלישי.

פעמים שמביא הקב״ה ייסורין על הצדיק לטובתו לאשרו וללבנו ולצרקו ולחכמו יותר ממה שהיה אף על פי שלא היה מחוייב בהן כפי מעשיו כמו שמצינו באיוב אשר העיד עליו הכתוב שהיה תם וישר ירא אלהים וסר

וואַס הערגעלייטעט ווירד אויס דעם גמוטעלע איבער פֿערלאַסונג איינעס לאַהנעס אַדער אויגעס דעס סקלאַפֿען. ווען מאַן נאַמליך זיינעם יירישען סקלאַפֿען איין לאַהן אַדער אויגע אויסשלאַגט, זאָ איזט דעם הערן נור פֿערליכט גמאַכט דענזעלבען אין פֿרייהייט צו זעטצען. ווען דיעס אַלזאָ ביים פֿערלעטצונג איינעס דער גליעדער שאָן דער פֿאַלל איזט, זאָ פֿערשטעהעט עס זיך פֿאָן זעלבסט, דאַס ליידען אונד שמערצען, דיא דאָך דען גאַנצען קערפער טרעפֿפֿען, דען מענשען גאַנץ פֿאָן זינדען רייניגען אונד פֿריי מאַכען. אונד ווען ער זיא ערסט איט פֿריידען אויפֿניממט, אונד פֿינדעט דאַס שטראַפֿגעריכט זיינעס שאָפּפֿערס פֿיר גערעכט, זאָ ווירד איס ערבאַרמען צו טהייל; זיינע ליידען ווערדען געמילדערט, אונד איהם זאָוואָהל, וויא אויך זיינעם צייטגענאָססען ווירד אין זיינעם פֿערדיענסטע הילפֿע אונד ביישטאַנד. זאָ לעהרט רבי יהושע בן לוי: דעריעניגע, דער זיך איבער ליידען, דיא איהן טרעפֿפֿען, פֿרייט, בריינגט הילפֿע אונד רעטטונג איבער דיא וועלט, דען עס הייסט (ישעיה ס״ד, ד׳.): „זאָ פֿערשאַפֿפֿען זיא שטעטס הילפֿע אונס.“

דריטטעס קאַפּיטעל.

צוווילען פֿערהאַנגט דער געהייליגטע ליידען איבער דען גערעכטען, אָהנע דאַס ער זיא פֿערדיענט האָטטע, בלאָס צו זיינעם אייגענען גוטען אונד גליקק, אום איהן ווייטעגרייינער, גערעכטער אונד וויזער, אַלס ער פֿריהער וואַר, צו מאַכען, וויא דיעס ביים יעקב דער פֿאַלל וואַר, פֿאָן דעם דיא שריפֿט בעריכטעט, „דאַס ער אַליכט רעכטשאַפֿפֿען אין גאַנט וואַר אונד דאַס שלעכטע געמיעדען האַבע.“ יפֿ־

ועוד יש לו לאדם להודות לבוראו כשמביא עליו יסורין ויחשוב בלבו שמענישו מעט על חיוב גדול ברחמיו עליו ובזה עושה עמו חסד. כדגרסי' בפסיקתא אדם נכשל בעברה והוא חייב עליה מיתה לשמים מת שורו אבד תרנגולת נשבר' צלוחתו נכשל באצבע מקצת הנפש ככל הנפש. ר' חגי בשם רבי יצחק אמר (תהלים ס״ה) נוראות בצדק תעננו וגו' נוראות שאתה עתיד לעשות עמנו לעתיד לבוא בשביל הייסורין שאתה מביא עלינו בעולם הזה. אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע (שם ט״ז) תודיעני אורח חיים. רבי יודן ורבי עזריה רבי יודן אמר א״ל הקב״ה דוד אם חיים אתה מבקש צפה ליראה דכתיב (משלי י') יראת ה' תוסיף ימים. ורבי עזריה אומר דוד אם חיים אתה מבקש צפה לייסורין שנאמר (שם ו') ודרך חיים תוכחות מוסר. גם באין לו לאדם ייסורין למחול לו עונותיו. כדגרסינן בפרק קמא דברכות (דף ה'). תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו בחייו מוחלין לו על כל עונותיו. א״ל ר' יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב (שם ט״ז) בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים דכתיב (שם כ״א) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. ואמת זו תורה שנאמר (שם כ״ג) אמת קנה ואל תמכור וגו' אלא קובר בניו בחייו מנין תנא ליה ההוא סבא בשם רשב״י אתיא עון עון לג״ש כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם (ירמיה ל״ב) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם וגומר. וגם באין לאדם יסורין בעה״ז להצילו מהעונש הגדול של גיהנם. כדגרסינן

געפריזען!״ זא דער מענש אללע דאס העררן שטראַפע פיר לײדען, דיא איבער איהן הערײנברעכען איינינגליך דאַנקען אונד אין זײנעס הערצען דענקען, דאַס דיעזע נור איינע געריגגע שטראַפע זײ אויף איין גראָססעס פערגעהען, אונד זאָ ער־קעננע דער מענש דיא באַרמהערציגקייט גאָטטעס איבער איהן אונד דיא וואָהלטהאַטיגע גנאַדע. דען דיא געריגגע שטראַפע, הייסט עס אין דער פסיקתא, דיא דען מענ־שען טריפפט, דער איינע זינדע בעגאַנגען, וואָרויף טאָדעסשטראַפע ערפאָלגען זאָלל־טע, איזט איין גנאַדעניפקט גאָטטעס. ווען איהם נעמליך איין פיעה שטירבט, איין האַהן פערלאָרען געהט, איין גלאַז צערבריכט, אָדער ווען ער זיך דען פינגער פער־שטויכט, יעדעס דיעזער פערלוסטע איזט ערזאַטץ פיר דאַס לעבען דעס מענשען, דאַס ער דורך איינע בעגאַנגענע זינדע פערווירקט האַט. רב חגי דייטעטע, אים נאַמען דעס רבי יצחק, אויס דעם פערז, (תהלים ס״ה, ו'.): „פורכטבאַר דאָך געטרעכט איזט דיין דראָהען,״ דאַס דיא וואונדער, דיא דער הערר דען גערעכטען אין דער צוקינפטיגען וועלט צייגען ווירד, איינע פאָלגע דער אים דיעסזייט ערליטטע־נען לײדען זיין ווירד. — עס פלעהעטע דוד פאָר דעם געהייליגטען, הערר! לעה־רע איך דען וועג דעס לעבענס! אונד עס ווורדע איהם צור אַנטוואָרט: שטרעבע נאַך גאָטטעספורכט אונד דיין וואונש געהט אין ערפיללונג. — זאָ ווירד נאַך אַמהר־פאַך אים טראַקטאַט ברכות נאַכגעוויעזען, דאַס דער מענש נור דורך דעמוטהיגען איט לײדען אונד שמערצען היימגעזוכט ווירד, דאַמיט ער בוסע טהוע אונד איהם זיינע זינדען פערגעבען ווערדען; אויך איזט ער דאַן פאָן העללענשטראַפען בעפרייט,

שבכלם כך עישה האל יתברך מיכיח ומיסר למי שאיהב יותר כדי שיאשר דרכיו. וגרסינן נמי בסוף פרק קמא דקדושין (דף מ׳). אמר רבי אליעזר בר צדוק למה צדיקים דומין בעולם הזה וכו׳ כך הקב״ה מביא ייסורין על הצדיקים בעולם הזה וכו׳. כדאיתא למעלה בהקדמת נר זה. וכל זה לטובתם הוא עושה כדי שירשו הטובה הגדולה של עה״ב:

(רצט) פרק · שני ·

מאחר שהוא ברור וידוע שאינו נידון האדם בשום ענין אלא בדין אמת חייב אדם לברך את בוראו על הרעה כמו שמברך על הטובה. כדגרסינן בברכות פרק הרואה (דף מ׳) חייב אדם לברך על הרעה וכו׳. ואמרינן עלה מאי חייב וכו׳ כדאיתא למעלה. וגרסינן במכילתא (שמות כ׳) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי שלא תנהגו בי כדרך שאחרים מנהיגין ביראותיהן כשהטובה באה עליהם מכבדין את אלהיהם שנאמר (חבקוק א׳) על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה. ובשהפורענות באה עליהם מקללים את אלהיהם שנאמר (ישעיה ה׳) והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה תנו הודאה. הבאתי עליכם רעה תנו הודאה וכן דוד אמר (תהלים קט״ז) כוס ישועות אשא וגו׳ צרה ויגון וגו׳. וכן אמר (איוב א׳) ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מברך.

דאַס ער זיך בעססערע; אונד דיזע ציכטיגונג געשיעהט עבען דאַרום אויך וויל גאָטט פאַן איהם מעהר וואָהלגעפאַללען פינדעט, אלס פאַן אַנדערע, דאַמיט ער זיך בעססערע. אונד זאָ געשיעהט דיא ציכטיגונג דער פראָממען אונד גערעכטען צו איהרעם אייגענען וואָהלע אונד גליקקע, אויף דאַס זיא דעס יענזייטיגען גוטען אונד גענוססעס טהיילהאַפטיג ווערדען.

צווייטעס קאַפיטעל.

דאַ בעקאַננטליך דער מענש נור נאַך פערדיענסט בעשטראַפט אונד געריכטעט ווירד, זאָ איזט'ס זיינע פפליכט דען אללגיטיגען עבען זאָ פיר דאַס אונאַנגענעהמע טאַדעלטע ווייא פיר דאַס אַנגענעהמע גוטע צו פרייזען. — אין דער מכילתא ווירד איטגעטהיילט, דאַס רבי עקיבא דען פערז: „איהר זאָללט מאַכען איר קיינע זילבערנע אונד גאָלדענע געטצענבילדער אייך אנפערטיגען" וויא פאָלגט דייטעט, נעמליך: איהר זאָללט ניכט גלייך דען היידען, דיא איהרען געטטערן פיר דאַס גוטע דאַנקטען, פיר דאַס שלעכטע אַבער איהנען פלוכטען, געגען אייך פערפאַהרען, זאָנדערן פיר דאַס שלעכטע וויא פיר דאַס גוטע זאָללט איהר איר דאַנק אונד אַנערקענונג צאָללען, אונד זאָ לויטען אויך דיא וואָרטע דוד'ס: „דריקקט איך יאַממער אונד נאָטה, זאָ רופע איך אַן דעם עוויגען נאַמען, דען קעלך דעם הייל'ס וויל איך ערגרייפען (איט פריידען), דען נאַמען דעם העררן לויט פערקינדען" (תהלים קט״ז). זאָ לויטען אויך דיא פערטרויאונגספאָללען וואָרטע איוב'ס: „דער העררר האַט עס געגעבען אונד דער העררר האַט עס גענאָממען, עס זייא דער נאַמע דעס העררן

עליו ייסורין לזכותו לעולם התמידי. כדגרסינן עלה אמר רבה אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו בייסורין שנא' (ישעיה נ"ג) וה' חפץ דכאו החלי יכיל אפילו לא קבלו עליו מאהבה ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף ייסורין לדעת ואם קבלם עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמידו מתקיים בידו שנאמר (שם) והפץ ה' בידו יצליח. פליגי בה רב יעקב בר אידי ורב אהא בר הנינא חד אמר כל ייסורין שיש בהם ביטול תורה אינן ייסורין של אהבה שנאמר (תהלים צ"ד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו'. ואידך אמר כל ייסורין שיש בהם ביטול תפלה אינן ייסורין של אהבה שנאמר (תהלים ס"ו) ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתי והסדו מאתי. אמר להו רבי אבא בריה דרבי אהא בר אבא אמר רבי יוחנן אלו ואלו ייסורין של אהבה הן שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו'. אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמידנו דבר זה מתורתך תלמדנו קל והומר משן ועין ומה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהם להירו' ייסורין שממרקין כל גופו של אדם לכ"ש. והיינו דאמר ריש לקיש נאמרה ברית במלה ונאמרה ברית בייסורין נאמרה ברית במלה שנאמר (ויקרא ב') ולא תשבית מלה ברית אלהיך ונאמר ברית בייסורין שנאמר (דברים כ"ט) אלה דברי הברית מה ברית האמורה במלה מלה ממתקת את הבשר אף ברית האמורה בייסורין ייסורין ממרקין גופו של אדם. ועל ידי הייסורין שב האדם ונשאר מרוצה יותר לפני המקום. כדגרסינן בספרי תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר כל זמן שאדם שרוי בשלוה אין מתכפרין לו מעוניתיו כלום ועל ידי הייסורין הוא מתרצה לפני המקום שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו'. ר"ל שיוכיח הש"י לאוהבו כמו האב שמוכיח לבני. או נוכל לומר כמו שמוכיח האב את הבן שירצה יותר מלאהרים כדי שיצא טוב

זאָ לעהרט אויך רבא אים נאַמען דעס רב סחורא, אָדער דעס רב הונא: דער געהייליגטע שטראַפט דעניניגען, דען ער ליעבט אונד דער דיא שטראַפע מיט ליע= בע אונד אַנערקעננונג אויפניממט, אונד זיין לאָהן היערויף איזט, דאַס ער פיעלע נאַכקאָממען זיעגט אונד לאַנגע לעבט אונד זיין תורה= וויססען בעשטאַנד האַט בייא איהם, דען עס הייסט: „אונד גאָטטעס לוסט געדייהעט אין זיינער האַנד." אונד געראַדע ליידען אונד אונגליק ווירדס, דיא דען מענשען צום געהייליגטען נע= ריקקפיהרען, איהן אים גלויבען בעפעסטיגען אונד גאָטטגעפעלליג מאַכען; וויא עס אויך אים ספרי הייסט, עס לעהרט רבי אליעזר בן יעקב: זאָ לאַנגע דער מענש אין פריעדען, רוהע אונד גענוס לעבט, ווירד איהם דעססען זינדען ניכט פערגע= בען, ליידען היגעגען, פאָן דענען ער היימגעזוכט ווירד, ליעפערן געראַדע דען בעווייז, דאַס גאָטט אַן איהם געפאַללען פינדעט, דען עס הייסט: „דען דער עווינע ליעבט שטראַפט ער," גלייך איינעס פאַטער, דער זיינען זאָהן ציכטיגט,

מוניה (פי׳ וכי אינו גונב בו יותר מחלקו) אמרו ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גניב טעמא טעים. אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא. לפי׳ יאמין אדם אמונה קיימת שהבורא יתברך יודע כל נסתרות והוא דיין אמת ודן את כל האדם כדרכיו וכפרי מעלליו. ולמי שהוא אדם גדול מקפידין בו יותר אפילו כחוט השערה כמו שנא׳ (ויקרא י׳) בקרובי אקדש כדי שישאר שלם ונקי וגובין ממנו מעט כדי שלא ימלא סאתו. ואם בא לו לאדם ייסורין והושב שלא חטא ידקדק בדרכו וימצא טעם לדבר ויפשפש במעשיו וישוב בתשובה כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ה׳) אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר (איכה ג׳) נחפשה דרכינו וגו׳ פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר ונשובה עד ה׳. פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנאמר (תהלים צ״ד) אשרי הגבר אשר תייסרנו יה וגו׳ תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר (משלי ג׳) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וגו׳. תלה ומצא בידוע שאין ייסורין של אהבה. נמצא שהמחוייב בא לו ענשו ולמי שאינו מחויב באין

בעגאַנגען, אינדעם דוא איהן אוס דען איהם צוסטעהענדען טהייל פֿאָן רעבען בע־ קירצט האַסט, דאַ דוא איהם נור דען טרעפֿפֿענדען טהייל פֿאָן וויין, אַבער ניכט דען פֿאָן רעבען געגעבען האַבעסט. אונד רב הונא גאַב אונגעוויסט זיינען ווינצער אויך דיא איהם צוסטעהענדען רעבען אונד — אמרקווירדיג גענוג — דער וויין וואורדע ווידער געניסבאַר. נאַך אַנדערן שטיעג דער עססיג דעראַססען אים פּרייזע, דאַס ער צו דעם וואַרטהע דעס וויינעס פֿערקויפֿט וואורדע. אוס דיעזער בעגעבענהייט איסט אַלזאָ דיא וואַרנונג גאָטטעס איבער דיא מענשען ערזיכטליך אונד צו ערקעננען, וויא ער יעדען נאַך זיינען האַנדלונגען בעלאָהנט. בעזאָנדערס גענויא ניממט דער געהייליגטע זיט דעם שטרענגסטען מאַאַססע, דאַ עס הייסט: „דורך דיא, וועלכע זיך מיר נאַהערן, וויל איך געהייליגט זיין,“ אונד דיעס געשיעהט, דאַמיט זיא פֿאָללקאָממען אונד ריין איינגעהען אין׳ס גלאָררייכע יענזייט; יעדעם גע־ רינגע, אונבעדייטענדע פֿעהלער ריגט ער בייא איהנען גלייך, דאַמיט זיא ניכט אין גרעססערע זינדען פֿערפֿאַללען. ווען דאַהער איבער יעמאַנד ליידען אונד אונגליק הער־ איינברעכען, זאָ דענקע ער ניכט, דאַס דערגלייכען צופֿעלליג אונפֿערדיענט, ניכט איינע פֿאָלגע זיינער זינדען זייא, זאָנדערן ער פּריפֿע זיינע וועגע אונד בעגאַנגענען האַנדלונגען אונד אַלזאָבאַלד ווירד ער דען גרונד צו זיינען ליידען אויפֿפֿינדען אונד זיך געוויס בעססערן. זאָ לעהרט אויך רבא, אונד נאַך אַנדערן רב חסדא, מיט אַנ־ פֿיהרונג דעס פֿערזעס: „לאַססעט אונס פּריפֿען אונד ערפֿאָרשען אונזערע וועגע.“ אונד איסט דיא פּריפֿונג אונד בעססערונג פֿערפֿאָלגט, דאַן „וואָללען וויר צו דיר צו־ ריקקעהרען.“ צו גאָטט, דער יעדע וואונדע פֿאָטערליך היילעט. איסט דיא פּרי־ פֿונג ערפֿאָלגט אונד קיין גרונד אויפֿגעפֿונדען, דאַן ליעגט ער געוויס אין דער פֿער־ נאַכלעססיגונג דעס שטודיומס דער תורה. „דען הייל דעם מענשען דען גאָטט ציכטיגעט.“ אויך קאַן דער גרונד דער איבער איהן געקאָממענען ליידען אין דער ליעבע גאָטטעס צו איהם ליעגען, דער איהן דאַרום מילדע אונד פֿאָטערליך שטראַפֿט, אויף דאַס ער גאַנץ געלייטערט אונד בערייט זייא פֿיר דאַס עוויגע לעבען.

בכך ענשו הוא מדה כנגד מדה לעזבו למקרים בלי שמירה כמו שאמרה תורה (ויקרא כ"ו) והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי. ועונש זה הוא גדול כי רבים הם המקרים המתגשבים בעולם והעזוב מלמעלה אין שמירתו כלום כדכתיב (תהלים קכ"ז) אם ה' לא ישמר עיר וגו' ומה שאמרו אין דבר רע יורד מלמעלה והוא בעבור שהחטא אין צריך להזיקו מלמעלה אלא להסיר מעליו המחסה והמסתור ואז ניתנה רשות למקרים וליסורין. וזה שאמרו אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון. על כן אל יהרהר שום אדם על מדת בוראו בחשבו שבא עליו שום נזק שלא כדין שכבר נאמר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו וגו'. וגרסינן בפרק חלק (דף ק"א) אמר רבה בר בר חנה כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חמה עזה יש בעולם וכו' אמרו לו למדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ וכו' כדאיתא לעיל בפר' אחרון מנר המצית. וגם כן בפ"ק דברכות (דף ה'). רב הונא תקיפו ליה ת' דני (פי' חביות) חמרא ותוה חלא עאל לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן אמרו ליה ליעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרו ליה ומי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא אמר אי איכא דשמע לימא לי אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שיבשא (פי' זמורות) לאריסיה אמר להו ומי קא שביק לי מידי

מאַאס פֿיר מאַאס; ער בלייבט פֿערנער גאַנץ אָהנע איבערוואַכט, אָהנע דיא שיט־צענדע האַנד גאָטטעס אונד גאַנץ בלויסען דעם צופֿאַלל איבערלאַססען; וואָרויף אויך אין דער שריפֿט היינגעוויעזען איזט, אינדעם עס הייסט (ויקרא כ"ו, כ"ז, אונד כ"ח.): „וואַנדעלט איהר ענטגעגען מיר מיט שטאַררזינניגקייט, זאָ וואַנדלע איך אויך ענטגעגען איך מיט שטאַררזינניגעם גרים!" דען „ווען דער העדר ניכט זעלבסט דיא שטאַדט בעוואַכט, איזט דאַס פֿערגעבליך דעם וועכטערס פֿלייס." גאָטט זעלבער, לעהרען דיא ווייזען, שטראַפֿט דען זינדער ניכט, אַבער ער ענטציהט איהם זיינען שוטץ, דאַן ברעכען לײדען, קינדער דעס צופֿאַללס איבער איהן הערײן, אונד דאַהער איזט פֿערנער איהרע בעהויפטונג בעגרינדעט, דאַס קיינע לײדען אָהנע פֿערגעהען אונד קיין טאָד אָהנע זינדע ערפֿאָלגט. עס פֿערפֿאַללע דאַרום ניעמאַנד אין דען וואַהן, דאַס ער צו שאַדען אונד לײדען אונרעכטמעסיגער ווייזע געקאָממען זייא, „דאַ דיא האַנדלונגען דעס שעפֿפֿערס שטעטס גערעכט זינד." זאָ ווירד אים תלמוד אַלס מערקווירדיגקייט ערצאָהלט, דאַס דעם רב הונא פֿיערהונדערט פֿאַססער וויין זויער געוואָרדען זינד; אונד עס קאַמען צו איהם רב יהודה, ברודער דעם רב סלא־חסידא אונד אַנדערע ווייזען אונד שפּראַכען צו איהם, דיעזער אויפֿפֿאַללענדען ערשיינונג מוזס איינע זינדהאַפֿטע טהאַט צו גרונדע ליעגען; עס וואָרע ראַטהזאַם, ווען דער הערר נאַכזיננע. דאַ שפּראַך רב הונא, איך בעגרייפֿע ניכט, וויא איהר אויף דיעזע מיינונג קאָממט. זיא שפּראַכען זיא, זאָ איזט דיר דער געהייליגטע פֿאַם עטוואַ איין אונרעכט געטהאַן האַבען! נאַך איינינען נאַכ־דענקען שפּראַך רב הונא: ווען יעמאַנד עטוואַ וויססע, דאַס איך איינע זינדע בעגאַנגען, זאָ ביטטע איך, מיך דאַפֿאָן אין קענטניס צו זעטצען. וויא ווירד ער־פֿאַהרען, בעמערקטען דיא ווייזען, האַסט דו איינע זינדע געגען דיינען ווינצער

לומר בערב שבעה פעמים השם להראותינו שעולה בתרועה ובקול שופר כדכתיב (תהלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה וגומר. וג"כ משמע ממעמד הר סיני שאמר (שמות י"ט) במשוך היובל המה יעלו בהר ואמרו רבותינו שהוא סימן לסילוק שכינה ואז יהיה רשאין לעלות אל ההר. ומצינו בתשובת הגאונים שכתב רבינו האיי בתשובת מנהגנו לתרוע במוצאי י"ה ולא מצינו טעם הובה לא רמז כי הוא זכר ליובל או כדי לערבב את השטן ע"כ. ונוכל לומר שרומז לתקיעת שופר של חירות כי לפי שבא יום כפרה ונשאר הנשמות משוחררות משעבוד הגוף וגם הגופים ראויים להירות עולם ע"כ תוקעים כמו שנאמר (ישעי' כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר וגו':

הכלל השלישי.

בייסורין הממרקין ויש בו שני חלקים:

ההלק הראשון בייסורי יחיד. ההלק השני בייסורי רבים:

ההלק הראשון בייסורי יחיד ויש בו ארבעה פרקים:

(רצח) פרק ראשון.

כשיראה אדם שיסורין באין עליו אל יחשוב שבאין במקרה כי מי שמאמין

בלאזען, ווית רב האיי גאון לעהרט, אויך בעויגעלט ווירד, איינדעם דאדורך אנ־גערייטעט ווירד: „דער הערר טטייגט היגאויף אונטער לארמבלאזען." אויך קאן היערני אלס גרונד אנגעגעבען ווערדען, דאס, דא דער פרלאהונגסטאג, וואו דיא זעעלען פרייא אונד ריין פאן זינדען אויסגעהען אונד זעלבסט דיא קערפער פאן זינ־דען ענטלאסטעט זינד ווארדען, זייגער בעסטיאוונג נאך פערמיבער איזט, — זאו־וואהל דיא קערפער אלס דיא זעעלען ווירדיג ווארען פיר איינע עוויגע פרייהייט, דאהער ווירד אין דען טופר געבלאזען, אום היגצווייזען אויף דאס ווארט דעס פראפעטען, דאס דא לויטעט: „אונד עס ווירד זיין אן דיעזעם טאגע אונד עס ווירד געבלאזען אין דען טופר."

דריטטער טיטעל.

איבער פערציהונג ערווירקענדע ליידען.

אין צווייא אבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער ליידען, דיא איבער דען איינצעלנען פערהאֶנגט ווערדען; אין פיער קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

ברעכען ליידען העריין איבער דען מענטטען, זא דענקע ער יא ניכט, דאס זיא זא נופאללינ איבער איהן קאמען. דיעזער וואהן מאכט זיינע טטראפע צוועקלאזער,

נקירה. ולפי שבעונותינו חרבה מקדשנו ואין אנו יכולין להקריב שעירי חטאת תקנו לנו לקרית בפרשת אחרי מות דבר השעירים והפר ועם המפטיר מוסף היום וגם לספר סדר עבודה כתקנה והלכתה כדי שיחשב לנו לפני האל יתברך כאלו היינו עוסקין בעבודה כדגרסינן במסכת תעניות פר' בג' פרקים (דף כ"ז) ובמסכת מגילה פרק בני העיר (דף ל"א) תקנתי להם סדר הקרבנות בזמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאלו הקריבים לפני ומוחל להם על כל עונותיהם. וגם כתיב באלה שמות רבה וזה אשר תעשה על המזבח הה"ד קחו עמכם דברים וכו' כדאיתא למעלה בפ"ק מחלק התפלות. וגם לפי שכל אחד יתן אל לבו אם חטא במעשה או בהרהור באחת מן הנשים האסורות שהם רשת ללכוד רוב בני אדם. על כן קוראין במנחה פרשת העריות ומפטירין בנבואת יונה הנביא כדי שילמוד אדם התשובה השלימה מאנשי נינוה שאף על פי שלא היו מזרע ישראל שבו בתשובה שלימה ועל כן כתבו דבריהם בין ספרי הנביאים. גם תקנו רבותינו לאמר לישראל בתעניות של צרות דברי כבושין בתשובת נינוה. כדגרסינן בפרק סדר תעניות (דף ט"ז) אחינו לא שק ולא תעניות גורמין אלא תשובה ומעשים טובים שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכהם הרעה. ולפי שביום הקדוש הזה שכינה שורה למטה עם ישראל ובערב עולה על שבעה רקיעים והוזרת למעלה. אמרו בשם רב יהודה גאון תקנו

דורך ניערען אונד גלייכזאם פערעהרען. — נאכדעם נון אין פאלגע אונזערער זינדען דער טעמפעל צערשטערט איזט װאָרדען אונד װיר דיא ביירען אָבפען מעהרפראָהנ־טען אָפּפער ניכט דארברינגען קאָננען, האבען דיא װייזען פעסטגעזעצט, דאס איבער דיא זובען אין דער טריפט האנדלענדען אבשניטט אם פערזאָהנונגסטאגע פאָרגעלעזען, אויך דאס דער געהייליגטע אונס דען װילען פיר דיא טהאט אנרעכנען מאָגע. עבענזאָ װירד אין מנחה־געבעט דער אבשניטט איבער אונערלויבטע פליישליכע פערמעהרונגען אונד אים פראָפעטען יונה איבער דיא זינדע דער ניניפיטען אונד דערען אויפריכטיגע רייע פאָרגעטראגען, דאמיט איין יעדער זיך פריפע, אָב ער עטװא אין געדאנקען אָדער דורך טהאט געזינדיגט האבע אונד זיך דורך רייע אונד בוסע צור בעססערונג װענדע. בעזאָנדערס זינד עס דיא איינװאָהנער ניניוה'ס, דיא יעדען צום אוסטער דיענען מאָגען. דער פראָפעט הײלט איהנען אויך געהיים גאָטטעס איינע שטראפּפערדיגט, דראָהטע איהנען מיט פאָלליגער פערניכטונג, װען זיא ניכט דען װעג דער בעססערונג איינשלוגען, אונד זיא װענדעטען זיך דורך דרייטאָגיגעס פאסטען אונד געבעט צו גאָטט, „דער איהרע האנדלונגסװייזע נון זאה, װיא זיא צוריקגעקעהרט װארען פאָן איהרען אונזיטטליכען װעגען,“ אונד פערציהה איהנען. אם שלוססע דעס פערזאָהנונגספעסטעס װירד, נאך רב יהודה גאון, דאסװעגען זיעבען מאל „דער עװיגע איזט דער װאהרע גאָטט (ה' הוא האלהים)“ געבעטעט, װייל דער אבגלאנץ גאָטטעס, דיא שכינה, דיא דאס טאגעס איבער ביים ישראל װיילטע, דאן דיעזעס זיעבענפאכען אויפריכטיגען בעקעננטניס גלייכזאם אין דיא האָהע, אין דען זיעבענטען הימעל געהאָבען װירד, װאס איט דאס טלוס־

יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חבירו. להודיענו שאין היום מכפר אלא לשב כראוי. וגם אין הכוונה רק בצום של עינוי גופו בלבד ושישאר מטונף בחטאו בזה מואס הקב"ה ואינו חפץ בו אלא שיישר האדם מעשיו ודרכיו כמו שאמר הנביא בהפטרת יום זה כל התרעומת שהיו מתרעמין ישראל באומרם (ישעיה נ"ח) למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע ומשיב להם הן ביום צומכם תמצאו חפץ וגומר הן לריב ומצה תצומו וגו' הכזה יהיה צום וגו' והיה מראה להם דרך תשובה שהיה חפץ ואומר הלוא זה צום אבחרהו וגומר. וגם היה אומר שהתענית הוא טוב עם הצדקה לעני ואומר הלוא פרוס לרעב לחמך והצדקה והתענית עם התפלה הם טובים לבטל את הגזרה כדגרסינן בפסיקתא רבי יוחן בשם רבי אליעזר אומר שלשה דברים הם מבטלים את הגזרה התפלה והצדקה והתשובה וכו' כדאיתא לעיל בחלק התפלות. וגם מאחר שהיום הזה אין בו עונג הגוף לכבדו בעדון כמו שבת ויום טוב יכבדהו במלבישים נאים כל אחד כפי מסת ידו כדגרסינן במסכת שבת פרק כל כתבי (דף קי"ה) אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא מ"ד (שם) ולקדוש ה' מכובד זה יו"ה שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות

טהואע. דען עס ווירד געלעהרט: דער דא שפריכט: איך וויל זינדיגען אונד בוסע דאן טהון, דער געלאנגט ניכט צור בוסע; איך וויל זינדיגען, דא איר אם פערזאה=נונגסטאגע דאך פערציהונג צו טהייל ווירד, דער איזט עבענפאללס אים אירטהומע. אונד זעלבסט ביים פאללער אויפריכטיגען רייע אם פערזאהנונגסטאגע ווערדען דעם מענשען נור דיעיעניגען זינדען פערגעבען, דיא ער געגען גאטט בעגאנגען, פער=געהען אונד בעלײדיגונגען געגען דען נעבענמענשען אבער, קאננען אם פער=זאהנונגסטאגע ניכט עהער אויסגעמערזט ווערדען. ביז דער נאכסטע איבערבעטען אונד צופריעדען געשטעללט זיין ווירד. היעראויס איזט צו ענטנעהמען, דאס רייע אונד בוסע נור דאן נוטצען אם פערזאהנונגסטאגע פערציהונג ערווירקען. — ווען נון אויך דיעזער טאג „פאסטטאג" גענאננט איזט, זא זייא מאן ניכט דער איר=ריגען מיינונג, דאס דאז פאסטען אללעין, אהנע רייע, בעקענטניס אונד בוסע פערזאהנונג ערווירקען. דער פראפעט ישעיה שילדערט דיעזע מאנכע זעהר טרעפפענד מיט דען ווארטען: „ווארום פאסטען וויר, אונד דוא ערקעננסט ניכטס, וויר הערמען אונזערע זעעלע אב, אונד דוא וויססעסט ניכטס." דעם געהייליגטען איזט זאלכעס פאסטען צום גרייל אונד גיעבט דיעזעם מאנכען צור אנטווארט: „זיע=הע אן אייערעם פאסטען פינדעט איהר געפאללען! נור דעם זאנקעס אונד שטריי=טעס ווילען פאסטעט איהר! דיעס איזט דער פאסטטאג, אן דעם איך געפאללען פינדע, ווען דוא צוגלייך אויך דעם הונגריגען דיין בראד רייכעסט אונד דען אב=דאכלאזען אין דיין הויז ברינגסט;" יא פאסטען געפאארט מיט גוטען האנד=לונגען נור זינד פערמאגענד איין איבעלשטעס פערהאנגניס אבצוווענדען. אונד דא מאן אם פערזאהנונגסטאגע, דער אונטער דען פייערטאגען געראכנעט איזט, דעם קער=פער קיינען גענוס ביעטען קאן, זא זאלל מאן איהן ווענינגסטענס דורך שאנע קליי=

ושממה ודרשו ז״ל זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם שהוא השטן המשטין לאדם כשישראל נוהגין כדת אין לו רשות בהם בי״ה. כדגרסינן בפ״ק דיומא (דף י״ט) אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא אתי משיחא והאידנא יום כפור הוא ואיבעול כמה בתולת בנהרדעא א״ל הקב״ה מאי אמר א״ל לפתח חטאת רובץ אמר ליה ושטן מאי אמר א״ל ביום כפור לית ליה רשותא לאישטוני ממאי דאמר רמי בר חמא השטן בגימטריא שס״ד הוו ושס״ה יומי בשתא ושס״ד יומי אית ליה רשותא לאישטוני. ולפי שהשעירים באים מן העזים שטבעם להזיק היו מביאים שעירים לרמוז אל המזיקים שיסירו מישראל מכל וכל שהוא האמונה כוזבת והאחד מקצת שהוא הונות כדי שישאר מה שצריך לקיום הגוף והמין ובלבד שיהו כל מעשיו כהלכתן ולשם שמים:

(רצז) פרק שלישי.

אף על פי שהיום הזה הוא יום שהבטיח הקב״ה לכפר חטאת ישראל צריך לו לאדם לעזוב חטאו ולינחם על מה שעבר ולקבל עליו שלא ישוב עוד להטא. והיום הזה עם תשובה כזאת מכפר. ולא יאמר אחטא ויום הכפורים מכפר שלא יכפר. כדתנן בפרק י״ה (דף פ״ה). האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויום הכפורים מכפר אין

געהייסען פֿיינר דער בּאָזע טריעב צו פֿערשטעהען זייא, דער זיך איינניסטעט אין דאס הערץ דעס מענשען. ווען אבער דיא איזראעליטען זיך נאך פֿאָרשריפֿט פֿיהרען, דא הערט דעססען מאכט אויף, אונד אם פֿערזאָהנונגסטאגע פֿערשטוממט זיינע פֿערלייאומדעריטע צונגע. דיעזעס טהיילטע אויך דער פראָפֿעט אליהו דעם רב יהודה, ברודער דעם סלא־חסידא מיט. — אויך וויססען דיא היידען אם פֿער־זאָהנונגספֿעסטע דער הערגעבראכטען ניעגעבּרעקקע דערען נאטור ווילדהייט אונד צער־שטאָרונגסוואוטה איזט, (גלייכלויטענד מיט דער איבערזעטצונג פֿאָן שעירים) וואָרען דער איינע דערגעבראכטע אונד דער אנדערע לעבענדיג אין דיא וויסטע געשיקקט וואָר־דען, — אויך צווייערלייא הין, ערסטענס, דאס מאן דען וואהנגלויבען גאנצליך אויירטע, איהן זאָ אבטרעקקענד וויא דיא וויסטע ערמאכטע, אונד צווייטענס, דאס מאן דיא איננוואָהנענדע טריעבע איבערוואכע אונד איבּאָפֿערן אין זיך רוים געווינגען לאססע, אלס זיא נור ערהאלטונג דעס קאָרפּערס אונד דעס מענשענגעשלעכטעס נאָטהווענ־דיג זינד, אונד זאָ איס וויללען גאָטטעס אין טהאָטיגקייט קאָממען.

דריטטעס קאַפּיטעל.

ווען אויך דער פֿערזאָהנונגסטאג דעריעניגע טאג איזט, דען דער געהייליגטע צור פֿערגעבונג דער זינדען ישראל׳ס איינגעזעטצט האט, זאָ איזט עס יעדען־פֿאללס דעס מענשען פֿפליכט פֿאָרווערג זיינע זינדע צו לאססען, זיא אויפֿריכטיג צו בערייען אונד דען פֿאָרזאטץ פֿעסט אין זיך אויפֿצונעהמען, זיא ניא מעהר צו בעגע־הען, דען דיעזער פֿאָרזאטץ נור פֿיהרט אן דיעזעם טאגע דיא פֿערגעבונג הער־בייא. ווען אבער יעמאנד דער מיינונג איזט: איך וויל מיאמערהין זינדיגען, אם פֿער־זאָהנונגסטאגע ווירד מיר דענכאָך פֿערצייהונג, דאן איזט ער וואהרליך אים איר־

חטאת בכל חדש וחדש שנקראת חטאת לה׳ להעיר על דרך הנהגת האדם במעשיו ושיאמין שנתכפר החטא שעבר בהינות מן העולם לשם תאוה ולא יתיאש מן התשובה עד שתושע נפשו מיד שונא אותו שהוא גופו והוא שונאו כפי האמת והוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. אבל בי״ה שהוא יום נועד לתשובה באו שני שעירים כנגד שני מיני החטא. האחד כנגד מין הנמשך אחר תאוות הגופניות שהם נמשכות אל טבע הגוף הכלה המרת והוא הראוי לדחותו בשמאל ולקרבו בימין לא לשלחו כלה וכנגדו בא גורל אחד לה׳ לפי שהוא הנשחט והמקורב לשם לא המשולח כי זה ראוי להחזיק בו ולהכניעו ולשמש בו לשם שמים ולדחותו ולענותו כפי הראוי. וכפי המש הרגשותיו המבקשות המותרות צוה הקב״ה ביום זה כנגדן חמשת עינויין כדי לענותם ולהכניעם ולהשלים כוונה זאת בא שעיר החטאת הנשחט. אבל המשתלה ראוי לשלחו חי לגמרי כנגד החלק ההי החוטא. והוא שאמר סמאל על ישרא׳ אי אתם נותן לי רשות לומר שכבר הזהרתם לא יהיה לך וגו׳. והשיב לו הרי יש לך רשות עליהם בי״ה אם יש בהם חטא ר״ל שהיום ההוא נועד להתקדש ולשוב ואם ישאר חטא באמונות הרי יש לך רשות עליהם. ולמה היו משלחין שעיר לעזאזל והוא מורכב מעז אזל להעיר אותם שהשעיר אזל לו והלך מאתם כמו שנקרא שעיר המשתלה להעיר על שולחו לגמרי שלא ישאר לו שום זכר ביישוב וכן אמר יואל (יואל ב׳) ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה

אום דאַדורך יעדען צום בעקעננטניס דער זינדע אַנזורעגען אונד דעססען זעעלע אויס דען קלויפען דער זינגעססלוסט צו בעפֿרייען, זאָ װורדע אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע צווייא זינדענאָפּפֿער דאַרגעבראַכט. דאַס איינע װאַר פֿיר גאָטט בעשטיממט אונד דאַס אַנדערע, װאַנדערנדע ציעגע גענאַננט, װורדע אין דיא וויסטע געשיקקט. דאַס פֿיר גאָטט בעשטיממטע אָפּפֿער זאָללטע צור פֿערזאָהנונג זאָלכער זינדען דיענען, דיא פֿער־מיטטעלסט דעס קאָרפּער בעגאַנגען װורדען, דיא אַבער פֿערזאָהנגע דעססען בע־שאַפֿפֿענהייט ניכט גאַנץ צו בעזייטיגען זינד, דען אין דער קאָנסטיטוטיאָן דעס קאָרפּערס ליעגט װאָהל דער האַנג צום זינדיגען, דען מאַן מיט דער לינקען האַנד דער אויסאַרטונג צװאַר פֿאָן זיך װייזען זאָלל, אַבער מיט דער רעכטען האַנד זיך אַנצונאָהערן דאַרף, װען ער איין גאָטטגעפֿעלליגער איזט. דאַס אָפּפֿער הינגעגען, דאַס לעבענדיג אין דיא װיסטע געשיקקט װורדע, װייזט הין אויף זאָלכע זינדען, דיא דער מענש ניא בעגעהען, זאָנדערן טעטעט איידען אונד גלייבען אין דיא װיסטע, װאָראַן דער מענש קיין געפֿאַללען האַט, שיקקען זאָלל. אונד זאָ זינד דיא װאָרטע דעס סמאל צום געהייליגסטען ערקלאָהרליך, דיא דאַ לויטען: הערר! װיללסט דו איר דען יעדע מאַכט איבער ישראל בענעהמען? אונד עס װורדע איהם צור אַנטװאָרט: דיינע מאַכט מיזט דיר ניכט בענאָמען, אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע, װען דו מערקסט, דאַס זיא פֿאָן איהרען זינדען ניכט לאַססען, איהרען האַנג נאַך אַבגאָטטעריא אונד װאַהנהאַפֿטען גלויבען ביימבעהאַלטען, דאַן איבע זיא אויס. — עס הייסט (יואל ב׳, כ׳.): „אונד דען געהייאמען פֿיינד מאַכט פֿערנע איך פֿאָן אייך אונד פֿערשטאָסע איהן אין איין דירדעס, אָדעס, לאַנד,“ היערויז בעמערקען דיא װייזען, דאַס אונטער דיעזען

ברית למול שאר ערלות לב ואזן ושפתים וכו׳ ביום נתכפר מעשה העגל ונתנו לוחות שניות. ועל זה אמרו ז״ל שהיו נוהגות בנות ישראל לכבדו במלבושים נאים יותר מכל מועדי השנה. כדגרסינן בסוף מסכת תעניות (דף ל׳) ובפרק יש נוחלין (דף קכ״א) אמר רשב״י לא היו ימים טובים לישרא׳ כט״ו באב וכי״ה שבהם בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולים כדי שלא לבייש את מי שאין לו וכו׳ כדאיתא למעלה. וגם נוכל לומר ברוך הש״י אשר לו נתכנו עלילות אשר צוה להיות יום זה בזמן הזה שהוא זמן בעיטה וסיררות בעבור ימי הקיץ על האדם והאוצרות שהיו מלאים בארץ ישראל בזמן הזה דגן ותירוש ויצהר וכל טוב הארץ ולכך הוצרך לצוות לאדם שיתעורר משינה זאת ויסיר עצמו מהשמנות ומבעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת התאוות וההנאות. וגם יסיר מכל מהשבתו כל אמונה כוזבת שעל אלו הזהירה תורה באומרה (במדבר ט״ו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ודרשו בו בפ״ק דע״ז אחרי לבבכם זו אמונה כוזבת ואחרי עיניכם זו זנות ר״ל שלא יצייר בלבו רק הראוי להאמין ולא ימלא מאויו רק לקיום הגוף ולהעמיד המין ובשמיר׳ זאת ישיג האדם שלימות אנושית. וע״כ להאיר האדם על הטאיו הנמשכים אחר התאוה אשר האדם מוטבע כהם בכל השנה ושלא ימשך אחריהם שלא לשם שמים בא שעיר

אברהם זיך פַן דעמזעלבען, בפטניטטען האַט, הינווייזענד אויף דיא אונבעטטניט־ טעהייט אונזערעס הערצענס, אָהרעס אונד אונזערער ליפפען, דיא וויר מַן דיע־ זעס טאַגעס דורך בעקעננטניס אונזערער זינדען, דורך רייע אונד בוסע גלייכזאם בעטניירען. אויך אויט דען אויזראַעליטען איהרע זינדע וועגען אַנפערטיגונג דעס גאָלֿ־ דענען קאַלבעס פֿערגעבען אונד דיא צווייטע געזעטצעסטאַפֿעלן ווינר איהנען פֿן דיע־ זען טאַגע איבערגעבען וואָרדען; דאַהער לעהרען דיא ווייזען, דאַס אַפֿן זיך פֿן דיע־ זעם טאַגע אעהר אַלס פֿן אַנדערע פֿייערטאַגע פוטצען אונד זיערען זאָלל. אַלס הויפט־ גרונד פֿיר דיא אַנועטצונג דאַס פֿרוּאָהלונגסזעטטעס אויף דיעזען טאַג קאָננטע נאָך אַנגעפֿיהרט ווערדען, דאַס, דאַ נון דער זאָממער איט ויינען ערנדטען פֿאָרטי־ בער איזט, וואָ יעדער ויינע טיינע איט געטריידע, ויינען קעללער אונד קעללער איט וויין געפֿיללט האַט, איינע געוויססע איפּפּיגקייט, איין אונפֿאָרהערגעקאַנטער האָכ־ אוטה זיך אין דיא הערצען איינגעטליכען האַט, וואָדורך געראַדע דער אונבעפאַכטעט בלייבט, פֿאָן דעם פֿללע דיעזע טאָגען גאַבען, דיעזע וואָהלטהוטענדען אונד ערפֿרײ־ ענדע געטטניקס קאָמאען; דאַהער לייכטעט דיא נאָטהווענדיגקייט דיעזער טאַגעס איין, אויף דאַס דער מענט אויס ויינען פֿריידענטויאטן ערוואַכע אונד זיך צו דעם דאַנקענד אונד בעקעננענד ווענדע, פֿאָן וועלכעם איהם אַלל דאַס גוטע אונד ערפֿרײ־ ענדען צוגעקאָמאען, אבער ניכט אויף איטלען טאַגר זיין פֿערטרויען אונד ויינע צופֿער־ זיכט זעטצע, פֿיעלמעהר זאָלל ער דענקען, דאַס זיין גאַנצער בעזיטץ, זיין פֿללעס איין געטטעגק פֿאָן גאָטט אונד איהם געגעבען זייא, אום ויינען קאָרפּער וויא ויינע זעעלע אים דיענסטע גאָטטעס צו ערהאַלטען; דאַהער הייסט עס: „איהר זאָללט ניכט שפעהען נאָך דען געלוסטען אייערעס הערצענס אונד אייערער אויגען״. ווען נון אויך פֿן יעדען נייטאָנדסטאַג איין זינדענאָפּפֿער פֿיר גאַנץ ישראל דאַרגעבראַכט ווורדע,

(רצו) פרק שני.

כשיכנס היום יתקדש אדם גופו ונפשו כמלאך אלהים שיהא נקי מכל חטא כדגרסינן בפ״ו מפ״ר אליעזר ראה סמאל שלא מצא חטא לישראל בי״ה ואמר רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל בי״ה מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים בי״ה מכל חטא מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך ישראל בי״ה. והקב״ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם. וגם כתוב במדרש ואלה הדברים רבה פר׳ ואתחנן כשעלה משה לרקיע שמע למלאכי השרת שהיו מקלסים להקב״ה באמרם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והורידה לישראל. משל לה״ד לאדם שגנב הורמין (פי׳ כלי נאה) מתוך פלטרין של מלך ונתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך. לכן כל השנה אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בלחש ובי״ה אומרין אותו בקול רם לפי שאנו כמלאכים. וגם לזה סומכין אותן שנהגו לעמוד על רגליהם בי״ה כל היום. כלומר כיון שהם נמשלו למלאכים יהו בעמידה כמותם. גם נוכל לומר כי יום זה ראוי לכפרה כי בו ביום מל אברהם אבינו ע״ה הערלה הכורתת

צווייטעס קאַפּיטעל.

מיט דעם בעגין דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטעס הייליגט יעדערמאַן זיך זאָ וואָהל אַן קאָרפּער אַלס אַן זעעלע, דאַס ער ריין ווירד פֿאָן יעדער זינדע, גלייך איינעם ענגעל גאָטטעס. שאָן איזט'ס, וואַס אַן דען פּעריקאָפּען דעס רבי אליעזר היעריבער מיטגעטהיילט איזט, נעמליך: דער ענגעל סמאל מערקטע איינסט אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע קיינע זינדע ביי ישראל אונד שפּראַך: הערר דער וועלט! איין פֿאָלק האַסט דו אויף ערדען, דאַס דען דיענענדען ענגעלן גלייכעט, דען זאָ ווי דיעזע זינד אויך דיין פֿאָלק אַן דיעזעם טאַגע, דאַשטעהענד מיט ענטבלאָססטען פֿיסען, פֿריי פֿאָן זינדען, פֿאָללער איינטראַכט אונד פֿריעדען אונטער איינאַנדער, אונד דער געהייליגטע נימט דיעזעס פֿאָן דעם זאָגט פֿערלייאומדענדען סמאל וויליג אויף אונד פֿערגיעבט ישראל. זאָ הייסט עס אויך אין מדרש דברים: אַלס משה הינויפֿשטיעג צום הימעל פֿערנאַהם ער, ווי דיא ענגעל דען געהייליגטען פּריזען מיט דעם זאַצע: „געפּריזען זייא דער פֿערהערליכטע נאַמע דעססען, דער מאַכט אונד עוויג רעגיערעט“, אונד ער בראַכטע דיעזע פּרייזונגספֿאָרמעל הערַאַב אונד טהיילטע זיא פֿאַסט געהיים ישראל מיט, גלייך יעמאַנד, דער איינען קאָסטבאַרען געגענשטאַנד אויס איינעם קאָניגליכען פּאַלאַסט ענטווענדעט אונד איהן זיינער פֿרויא מיט דער בעדינגונג איבערגיעבט, איהן צו פֿערבערגען, אַבער, זיך יאַ ניכט דאַמיט צו ציערען, עבענזאָ איזט'ס דער פֿאַלל מיט דיעזער פּרייזונגספֿאָרמעל; דעם יאַהרעס איבער, ווירד זיא לייזע געבעטעט, אַבער אַם פֿערזאָהנונגספֿעסטע, אַן וועלכעם ווער דען ענגעלן גלייכען, ווירד זיא מיט לויטער שטימע פֿאָן יעדעם פֿאָרגעטראַגען. דאַרויף זיך שטיטצענד, דאַס ווער אַן דיעזעם טאַגע דען ענגעלן גלייכען גיעבט עס פֿיעלע, דיא אַם פֿערזאָהנונגספֿעסטע איממערוואָהרענד שטעהענד בעטען. אויך מוס דיעזער טאַג אַם געאייגנעטסטען איין פֿערזאָהנונגסטאַג צו זיין, וויל

גדול בצום ועל כן אמרו כל האוכל ושותה בתשיעי מ״ע כאלו התענה תשיעי ועשירי כלומר שהתענית נעשה לו גדול מפני שהורגל ליום שלפניו בעונג ונעשה לו כשני ימים בתענית. ומ״מ כל בן דעת משמח לבו בבא יום כפרת עונותיו וצריך להקדימו בתשובה כדי שיהא מוכן לכפרה כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול להולה מקדימתו בהרקה מאותו דבר שיודע שהיה סבת החולי מהמרת מלוי כרס או מלוי דם כי כשיבא הגבול שימצאהו נקי ומוכן לקבלו ואם לאו הגביל יקרב מיתתו. כך יקרה לי״ה הוא יום גבול לחולי הנפש אם יעמוד בפשעו וימצאנו רשע בדינו יקרב גזר דינו ואם ימצאנו נקי ובתשובה ימרק עונותיו וילבינן ויכפר לו כמו שנאמר (ישעיה א׳) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. וע״כ טוב לו לאדם לחפש בדרכיו ולשוב מחטאתיו ולהתודות עליהם מבערב קודם סעודתו. וגם לטבול גופו ונפשו יותר ולא ידמה כמי שטובל ושרץ בידו שלא עלתה לו טבילה. אבל יכין את עצמו כדי שיכנס ביום זה מלובן ומזורז בתשובה ויבוא יום הכפרה ויכפר לו הבורא יתברך במדת רחמיו שנאמר (ויקרא ט״ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם:

גענאָהרט, אבער איין פאסטטאג איזט, ניכט געשטאטטען דארף, אם ריסטטאגע איי= דעסטאָ מעהר גוט שפייזען. איין אנדערער גרונד אבער שיינט דער ריכטיגסטע צו זיין, נעמליך: דאס דער גוטיגע, דער פאָן גוטער קאָסט געוואָהנט איזט, דאס פאסטען זעהר אבהאָרט, זאָ וואָהל יעדער אם ריסטטאגע גוטע קאָסט געניעסען, דאמיט עס איהם דאדורך אנגענעהם ערלייכטערט ווערדען, אלס ווען ער דיעזע צוויא הינטערעינאנדער פאָלגענדע טאגע געפאסטעט האבע. — יעדענפאללס ווירד יעדער פערנינפטיגע זיך אויף דען פערזאָהנונגסטאג, דורך רייע אונד בוסע, פאָרבערייטען, גלייך דעם ארצטע, דער, באלד ער פיר דיא היילונג איינעס קראנקען עטוואס אונטערנימט, ערסט אונטערזוכט אין וואס דיא קראנקהייט בעשטעהט, דאן זוכט ער דען קראנקהייטס= געגענשטאנד צו העבען; אונטערלעסט ער אבער דיעזעס, דאן קאָממט דער קראנקע אין געפאהר אונד ריקקט דעם טאָדע איממער נעהער. זאָ איזט'ס אויך מיט דעם מענשען דער זעעלע. דער פערזאָהנונגסטאג פיר זיינע זינדען ערקראנקטע זעעלע איזט דא; פערהארעט ער אין זיינער זינדע אונד ער ווירד אלס פערשטאָקטער ערקאננט, דאן ווירד דאס אורטהייל זיינער פערניכטונג אם פערזאָהנונגסטאגע איבער איהן בעשטע= געלט; האט ער אבער בייזייטען אויסריכטיג בערייעט אונד בוסע געטהאן, דאן ווערדען זיינע זינדען אויסגעלאָשט, זיין זינדענרעגיסטער איזט וויעדער ריין אונד וויס, וויא עס אויך הייסט: „ווען אייערע זינדען ווערדען זיין רויא, וויא שנעע ווערדען זיא וויעדער וויס.״ דאהער פריפע מאן זיינע וועגע, בעקעננע דיא זינדען אונד בעסערע זיך אויפריכטיג, בעפאָר מאן דיא לעצטע מאהלצייט אם ריסטטאגע געניעסט, אונד זאָ רייניגע מאן גלייכזאם דיא זעעלע, וויא מאן דען קאָרפער פאָן דיע= זעם טאגע דורך איין באד רייניגען זאָלל, אויף דאס מאן וויס אונד ריין פאָר זיינעם שאָפפער אם פערזאָהנונגסטאגע ערשיינע, דאמיט איהם דער הערר אין זיינער אונענדליכען גנאדע פערגעבע, וויא עס הייסט: „דען אן דיעזעם טאגע ווערדע איך אייך פערגעבען אום אייך צו רייניגען.

אלא לומר לך כל האוכל ושותה בט' כאלו התענה ט' וי'. ואמרו במדרש מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דג ולא מצא אלא דג אחד ונתן בו זהוב. היה שם יהודי הייט ונתן בו ב'. והוסיף העבד ונתן בו ג'. וחזר עוד החייט והוסיף עליו עד שהעלהו לה' ונשאר עמו. בא העבד וספר לו כל המאורע שלח השוטר בעד החייט. א"ל מה מלאכתך. א"ל חייט א"ל ולמה קנית דג שוה זהוב בה' זהו' ולא עוד אלא שלקחתו מיד עבדי ששלחתיו לקנות לי. השיב לו והיאך לא אקננו אפי' בעשר' כדי לאכלו ביום כזה שצונו הקב"ה לאכול ולשתות בו ואנו בטוחים שיכפר לנו עונותינו. ואמר לו אם כן יפה עשית ופטרו והלך לו לשלום. ללמדנו כי מי שכונתו לש"ש אינו ניזוק באותו דבר. וביום הזה מראה הקב"ה שהוא מרחם על ישראל כי ביום אחד בשנה שצוה להם להתענות אמר שיתענגו קודם באכילה ושתיה כדי לחזק גופם ויוכלו להתענות משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה לסעדו קודם באכילה ושתיה כדי שיוכל לסבול התענית. ועוד לפי שבשבתות וי"ט אנחנו קובעין סעודה לשמחה לשם שמים. ולפי שאין אנו יכולין לקבוע סעודה בי"ה שהיום יום צום נתחייבנו לקובעה מבערב יום הכפור. וי"א שאם אדם קיבע סעודתו בערב יום הצום העינוי

מן דיעזעם טאגע דורך שפייז אונד טראנק שטארקעסט, אויך אארגען נאך פאסטע- טאגע. זא ווירד אויך אים אדרש ערצאהלט, דאס איין יידישער שניידער דעם דיענער איינעס אבעררייכטערס דעם אם מארקטע פייל געבאטענען איינציגען פיש מיט איינעם טהייערן פרייז אויסקויפטע, אונד אלס דער דיענער דאריבער פערוואונדערט איהן אום זיינען נאמען אונד שטאנד בעפראג, ערהיעלט ער נור אנטוואָרט: איך בין נור שניידער, אבער דיעזער פיש, קאָנטע ער דאס דאפפעלטע, נעהן גאָלדשטיקקע צו שטעהען, איך ווירדע איהן דאך געקויפט האבען, אום אן דיעזעם הייטיגען טאג איהן צו פערצעהרען, וויל דער געהייליגטע אונס געבאָטען האט, אן דיעזעם הייטי- גען רישטטאגע גוט צו עססען אונד צו טרינקען, אונד וויר האלטען אונס דער פערגע- בונג אונזערער זינדען אם אָרגען אם פערזאָהנונגסטאגע וואן וויר בפרייטן אונד איבערי- מטיג בטטען, פערזיכערט. וואן דעם זא מוט, גאב דער דיענער נור אנטוואָרט, דאן ביוט רוא אים רעכטע; אונד עס געטאה דעם שניידער קיין איבלעס, דאן ער האנדעלטע היער אום גאָטט צו געפאללען. אונד נייגט דער געהייליגטע זיינע ליעבע אונד בארמהערציגקייט געגען ישראל דאמיט, דאס ער איינען טאג אים יאהרע נור פאסטטאג געבאָטען האט, אבער אויך זיך צו שטארקען אונד קראָפטיגען אם רישט- טאגע צו דיעזעם פאסטטאג, דורך שפייז אונד טראנק זיך צו פערגניגען אונד דען קארפער היערצו אויסצורישטען, האט ער אנגעאנפאהלען. גלייך איינעם קעניגסזאָהנע, דער זיך געגען זיינעם פאטער פערגאנגען האט, אונד דעם נור שטראפע פאָר פאטער אויפערלעגט ווירד, איינעם טאג צו פאסטען. דיעזע שטראפע ואָלל דעם זאָהן נור בעססערונג אונד צום געהאָרזאם פיהרען, אבער דער פאטער אין זיינעם ערבאר- מען לאסט איהם דאָך דען טאג פאָרהער שפייז אונד טראנק פאָללאויף רייכען, דאמיט ער צו דיעזער שטראפע געקראָפטיגט זיין זאָלל. — נאָך איין גרונד איזט: וויל עס דאָך געבאָטען איזט אם שבת אונד פייערטאג פאָרטריפטמאָסיג גוט צו שפייזען, זאָ זאָלל אמן, דא עס דאָך אם פערזאָהנונגספעסטע, דער נאמר אונטער דיא פייערטאגע

שנתינה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וביון שנחל אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא ואם חוזר בתשובה הקב"ה מגביהו שנאמר (ישעיה מ') כל גיא ינשא. וגרסינן נמי בפרק י"ה (דף פ"ז) רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא אזיל תריסר ירחי שתא ולא אתא לפיוסי כי מטא מעלי יומא דכפורי לא אתא אמר אזיל אנא לגביה פגע ביה רב הונא א"ל היכי אזיל מר אמר ליה לפיוסי לפלניא קא אזילנא א"ל קא אזיל מר למקטל נפשיה אזל קרא אבבא אמר ליה זיל לית לי מלתא בהדך הוה קא תבר רישא גדא נרגא מקתיה (פלף סכרול מן סינז) ויתיב בקועיה וקטליה. ונהגו לטבול בעי"ה וסמכו על מדרש של פרקי ר' אליעזר שהיו נקיים כמלאכי השרת בי"ה ומצינו בתשובת הגאונים בשם הר' יצחק ן' גיאת ז"ל טבילה זו כיון שאינה מתקון הכמים הראשונים לאו בת ברכה היא הילכך טובל אדם כמנהג ואינו מברך דאין מברכין על המנהג מדאמרינן לענין ערבה חביט חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים הוא אלמא אמנהג אין מברכין עליו. יצוו לקבוע סעודה בערב י"ה להראות ששמח בהגיע זמן כפרתו. כדגרסינן במסכת יומא פרק י"ה (דף פ"א). תניא רבי חייא בר רב מדפתי ע"פ (ויקרא כ"ג) ועניתם את נפשותיכם בט' להדש וכי בט' מתענין והלא בי' מתענין

פנוסהסן אונד פכטונג (במות). ווירד ער אבער דורך זיין וויססען שטאלץ אונד האפפ־ פרטהיג, דאן קאמאט ער נום זינקען אונד נור ערניעדריגונג (ומבמות הגיא); בוסס יערחך ברינגט איהן וויעדער נו פנוסהען, דא עס הייסט: „יעדער געזונקענע ווירד ערהאבען.״ אויך רב ווארדע פאן איינעם פלייסער בעליידיגט, דער איהם אבער דעם יאהרעס איבער ווכבסט אם ריסטטאגע נום פערואהנונגספעסט קיינע אבביטטע טהאט, אונד רב טיקקטע זיך אן נו דעם פלייסער נו געהען, אום זיך איט איהם אויסצוגלייכען. אונטערוועגס בעגעגנעטע איהם רב הונא, דער איהם פרא־ טע, וואהין ער געהע. אלס איהם רב זיין פארהאבען ערואהלטע, טפראך רב הונא נו איהם: דוא אאכסט דאס ווינדעגרעגיסטער ריעועס פלייטערס נאך פאללער אונד ער ווירד איין אאן דעם טאדעס. אבער רב גינג נו איהם, אונד אלס ער אין דעססען הויז טראט, טטאנד עס געראדע איט דער אקסט אין דער האנד, אום דען קאפף איינעס געטלאכטעטען רינדפיעהעס נו נערטפאלטען, אונד רב ריעף איהם נו: איך האבע איט דיר קיינען טטרייט אונד פערנייהע דיר יערע בעליידיגונג; דער פלייטער יערחך טיען זיך ניכט טטארען נו לאססען אונד וואללטע זיין פארהאבען אויספיהרען, אבער דיא אקסט פלאג געם העפט אונד טפאלטעטע איהם דען קאפף, וא דאס ער טאדר נור ערדע פיעל. — עס איזט אויך איינע לאבליכע זיטטע זיך אם ריסטטאג נום פער־ זאהנונגספעסט נו באדען, אום ווענגטטענס אייסערליך געריינגט וויא איין ענגעל פאר גאטט נו ערטיינען. אונד דא דיעס באדען נור זיטטע (מנהג), אבער קיין געבאט איזט, וא ווירד קיין ועגענטטפרוך וואהרענד דיעזער האנדלונג געטפראכען. — אום אויך פריידע איבער דיא באלד נו ערלאנגענדען פערגעבונג דער זינדען אן דען טאג נו לעגען, וואלל אאן אם ריסטטאגע נום פערואהנונגספעסטע דעם פראהמען, אאטי־ גען געגוססע לאבען. בערייטע דיך פאר אם ריסטטאגע נום פערואהנונגספעסטע, בעאערקט רבי חייא בר רב, בערייטע דיך פאר דאדורך, דאס דוא דיך

אדם בינו להברו צריך לפייסו ולרצותו בדבור ובמעשה כמו ששנינו בפרק יום הכפורים (דף פ״ה) את זו דרש רבי אלעזר בן עוריה מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו עונות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ושבינו לבין חברו אין יום הכפורים מכפר׳ עד שירצה חברו. ואמרינן עלה בגמרא אמר רבי יצחק כל המקניט את חברו צריך לפייסו וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ד מהלק עזיבת חטא וכו׳. ואף על פי שבכל ימות השנה חייב אדם לרצות להברו תכף לפשיעתו אבל כשהגיע ערב י״ה לא יאחר לשלמו ויבקש מחילה על כל פנים ואותו שפשע אצלו אל יאחרו בדבר ויעביר על כל פשעיו כדגרסינן במסכת ערובין פרק כיצד מעברין (דף נ״ד) ובמסכת נדרים פרק הנודר מן הירק רבא הוה ליה לרב יוסף בר חמא מילתא בהדיה וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ג מהלק ג׳ של הנהגת לומדי התורה. כי מטא מעלי יומא דכפורי אמר איזיל אפייסיה אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג ליה חמרא אמר ליה הב לי כסא ואמזגיה אנא ליה מזג ליה כדטעמיה אמר ליה דמי לי האי מזיגא למזיגא דרבא אמר ליה אנא הוא אמר לא תיתיב אברעיך עד דמפרשת לי להני קראי מ״ד (במדבר כ״א) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות אמר ליה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין אותו תורה נתונה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה וכיון

סטען קאן אמן נור דורך אבביטטע, אדער דורך נוריקערטאטטונג דעם אונ־רעכטמאססיגער וויזע זיך אנגעאייגנעטען פראנגען, וואס אויך רבי אלעזר בן עזריה אויס דעם פערזע: „פאן אללען אייערען זינדען (וועלכע פאן דענען, געגען אייערען נעכסטען), זאלט דאס טוויגען, זאללעט איהר אייך רייניגען״ ריכטיג בעוויזט. אונד אבגלייך עס פעזיכט איזט, ויינעם נעכסטען, גלייך נאך נוגעפיגטער בעליידיגונג, אבביטטע צו טהון, זא איזט, אינזאפערן דיעזעס דעם יאהרעס איבער ניכט געטאַ־הען איזט, דער ריסטטאג פאר דעס פערזאהנונגספעסטע דיא לעטצטע אונד הערכ־סטע צייט היערצו; אמן זאלע דען בעליידיגטען אויף אונד טרווירקע זיך בייא איהם פערצייהונג. זא ווירד בעריכטעט, דאס רבא דען רב יוסף בר חמא, דער בעקאננטליך בלינד וואר, בעליידיגט האטטע. אם ריסטטאג צום פערזאהנונגספעסטע גינג רבא צו איהם, אום פערצייהונג זיך צו ערווירקען. אלס ער היןקאם זאה ער, ווייא דער דיענער דען וויין וויא איבליך איט וואססער אענגען וואללטע. אונד דא דיעס רבא בעזאנדערס זעהר גוט פערשטאנד, זא נאהם ער דעם דיענער דיא געפאסע אויס דער האנד אונד איסטע דען וויין. אלס רב יוסף נון דען וויין, דער איהם בעזאנדערס גוט אונדסטע, טראנק, איינערטע ער זיך געגען דען דיענער: היי־טע טאעקקט דיעזער טראנק זא קאסטליך, אלס ווען איהן רבא געמאענגט האטטע. אונד רבא שפראך נון: אין דער טהאט רבי, איך האבע איהן אויך בערייטעט! בעזאר דוא דיך צו איר זעטצעסט, שפראך רב יוסף, ביטטע איך איר איינע דייטונג דעם פערזעס: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות צו געבען, אונד רבא ער־קלארטע וויא פאלגט: ווען זיך דער אענש וועלכעס זא געריגג אכטעט גלייך איינער וויסטע, דאן ווירד איהם דיא תורה, נאך דעם ער טטרעבט, צום געשענק (מתנה), זא דאן ווירד זיא איהם צום ערבע (נחליאל) אונד ער שטייגט האהער אין

החלק השני·

בבוא יום הכפרה ויש בו שלשה פרקים:

(רצח) פרק ראשון·

כל המשכיל הירא את דבר ה׳ לבו יחיל בקרבו בהיותו יודע כי כל מעשיו בספר נכתבין והאלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. והאדם תחלת דינו כראש השנה וגמר דינו נחתם בי״ה וכאשר ידע האדם שבא דינו לפני מלך ב״ו והלא יחרד חרדה גדולה להנצל מן הדין מה יש לו לעשות כאשר בא דינו דיין העולם ובידו לפני כפרתו שיש לו להתעורר לתשובה קודם שיתחייב בדינו כמו שנא׳ (שיר ח׳) מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה· ולכן ראוי כל ירא אלהים לעורר בימי התשובה קודם יום החתימה וימעט בעסקיו ויחפש דרכיו ויתעסק בדרכי התשובה כיון שהוא זמן של רצון לפני האל יתברך כדכתיב (ישעיה מ״ט) בעת רצון עניתיך ואומר (שם נ״ה) דרשו ה׳ בהמצאו ואמרו אלו עשרה ימים שבין ר״ה לי״ה· וגרסינן בפסיקתא רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר בעשרת ימים אין כתיב כאן אלא בעשרת הימים הידועים שבין ראש השנה לי״ה שמא יעשה תשובה וכו׳ כדאיתא בפ״ג מעוכבת החטא. ואף ע״פ שהקב״ה הוא רחמן ומכפר דברים שבין אדם למקום אם חטא אדם למקום אבל אם חטא

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס העראַננאַהען דעס פֿערזאָהנונגסטאַג. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ע ר ס ט ע ס ק אַ פּ י ט ע ל.

דאס הערץ דעס פֿערשטאָנדיגען, דער דאַ פֿירכֿטעט דאס וואָרט גאָטטעס, ווירד ערבעבען אים בעוואוסטזיין, דאס אַללע זיינע האַנדלונגען אים בוכֿע דראָבען פֿער-צייכֿנעט זינד אונד דאַס וואָגען יעדער געהיימען טהאַט, זייא עס גוט אָדער שלעכֿט, דער הערר מיט איהם אינ׳ס געריכֿט קאָממט, אונד אַם נייאַהר איזט דער בעגין אונד אַם פֿערזאָהנונגסטאַגע ווירד דאַס אונוויעדעררופֿליכֿע אורטהייל בעזיעגעלט. ווען נון דער מענש אין אַנגסט געראָטה דאַריבער, דאַס ער פֿאָר איינעם קאָניג, וועגען איי-נער בעגאַנגענער אונערלויבטער האַנדלונג, געלאַדען ווירד, ווי מיסטע ער ערסט דאַ ציטטערן אונד בעבען, ווען הערנאַהט דער טאַג דעס געריכֿטס אונד פֿאָר גאָט-ליכֿען דעם ריכֿטער דער וועלט טרעטען זאָלל! אונד דאָך ליעגט דיא רעכֿטפֿערטיגונג אין זיינער האַנד, ווען ער נעמליך פֿאָר ערפֿאָלגענדעם אורטהייל רייע פֿיהלט אונד אויפֿריכֿטיגע בוסע טהוט, וואַס געשעהען מוס זור געהאָריגען צייט, שאָן וואָכֿער עס הייסט: „איך ערהערע דיך, זור גנאַדענצייט" אָדער ווי דער פּראָפֿעט ישעיה שפּריכֿט: „זאָרשעט נאַך דעם עוויגען, דער זיך מיך פֿינדען לאָסט," אונד דיעזעס איזט געשעהען, אין דען צעהן טאַגען, פֿאָן נייאַהר ביז זום פֿערזאָה-נונגספֿעסטע. — ווען מיך דער געהייליגטע ערבאַרמונגספֿאָלל איזט, אונד זינדען גאַנגען זיך בערייטוויללינג פֿערצייהט, זאָ האַט דיא פֿערצייהונג ניכֿטס געמיין מיט דען בעלייריגונגען דעס מענשען געגען זיינען נעכֿסטען; דיא פֿערצייהונג דאַס נעכֿ-

באותם שיקומו לחיים שיתקע להם שופר ויתקבצו כולם בשמוע העם את קול השופר שנאמר (שם י״ח) כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים וגו׳. יושבי אלו ישראל שבגלות ושוכני ארץ אלו המתים וכה״א (שם כ״ו) הקיצו ורננו שוכני עפר. ע״כ אנהנו חייבים לשום הדברים האלו על לבנו ולבוין במצות שופר ולהיות הזהיר בו כאשר צותה תורה להרבות שברנו כדכתיב (דברים ו׳) ויצונו ה׳ לעשות את כל החקים האלה וגו׳ לטוב לנו כל הימים. ודבר התפלה והפסיקים איתנהי בכלל נר המצות בפרק אחרון מהלק התפלה והפרטים המבוארים בשלחן הפנים. ומ״מ למדנו שלא היתה כוונת התורה בשמיעת התרועה לבד אלא להזהיר על התשובה וכן מצינו במכילתא ע״פ (ויקרא כ״ג) ובחדש השביעי באחד לחדש וגו׳ בחדש הרשו עצמיכם שופר שפרו מעשיכם. אמר הקב״ה לישראל אם שפרתם את מעשיכם לפני הריני נעשה לכם כשופר מה שופר זו מכנים בזו ומוציא בזו אף אני עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים ומרחם עליכם. והכל תלוי בתשובותינו וירחמו עלינו מן השמים:

דיא איינסטיגע אויפערשטעהונג פרמיננערן. אללעס ווירד אויפערשטעהען אונד אויס דען גרעבערן שטייגען אונד זיך פערזאממלן, אויף דען רוף דעס שופר, ויא עס אין ישעיה הייסט: „איהר, דיא איהר דיא וועלט בעוואָהנעט אונד אויף ערדען רוהעט! איהר ווערדעט דאַס פּאַניער אויף דען בערגען זיך ערהעבען זעהען, עס הערען, ווען אין דען שופר געבלאַזען ווירד.“ פערנער הייסט עס דאַזעלבסט: „ערוואַכעט אונד פראָהלאָקקעט, דיא איהר אים שטויבע רוהעט.“ וויר זאָללען דאַהער דיעזע גע־פיהרטען זעהן גרינדע, וועהרענד דעם שופר־בלאַזענס, אין גערדאַנקען האַבען, אום דאַדורך נור בוסע פאָללקאָממען אַנגערעגט צו ווערדען: „דען דער עוויגע האַט אַללע דיעזע געזעטצע געבאָטען, דאַמיט עס אונס אַללע טאַגע וואָהלערגעהע.“ — אין דער מכילתא ווירד דער פערז: „אים זיעבענטען מאָנאַט אַ. ז. וו.“ (בחדש השביעי) (ויקרא כ״ג, ל״ג.) וויא פאָלגט געדייטעט: אים זיעבענטען מאָנאַט זאָללעט איהר אייך זעלבסט ערנייען (חדש), צום גוטען בעגעבען, אונד שעֶנע טהאַטען (שפר) אויסאיבען, דאַן דער געהייליגטע שפראַך צו יתרא: ווען איהר שעֶנע אונד געפאָלליגע טהאַטען פאָר איר איבעט, דאַן זאָלל איט אייך, וויא איט דעם שופר, פערפאַהרען ווערדען. דיא שטיממע, דיא אין דיעזעס הינאיינגעבלאַזען ווירד, געהעט נור פערוענדעטעטע אַבערזוג ווידער הינאויס, עבענזאָ וועַן איהר שעֶנע, נור געפאָלליגע טהאַטען איבעט, פערלאַססע איך דען טהראָן דעס רעכטס אונד זעטצע איך אויף דען דעם ערבאַרמענס, אום אייך איירער צו ערבאַר־מען, אונד עס ליעגט נור אַן איינער אויפריכטיגען בוסע, אום גנאַדע אונד ערבאַר־מען פאָם הימעל צו ערווירקען.

ושיטניכם. הו׳ כשנשמע קול השופר נירא ונפחד מקולו ותרועתו שכך הוא מנהגו וטבעו ועל כן נכנע לפני יוצרנו כמו שנא׳ (עמוס ג׳) אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. ולפיכך יאמרו כל איש לרעהו בשומעם את קול השופר למה תקעו היום מימים ויאמר להם על דבר זה וזה. וכ״כ הרמב״ם אע״פ שתקיעת השופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלו׳ ישנים עורו מתרדמותיכם והפשו מעשיכם וזכרו בוראכם וחזרו בתשובה ואל תהיו מן השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והביטו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וישוב אל ה׳ וירחמהו. הח׳ כדי שנזכר יום הדין הגדול ונפחד ממנו שנאמר (צפניה א׳) קרוב יום ה׳ הגדול קרוב ומהר מאד קול יום ה׳ מר צורח שם גבור יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שואה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל יום שופר ותרועה וגו׳. ואמר על זה (שם ב׳) התקוששו וקושו הגוי לא נכסף. הט׳ נתקע בשופר כדי שיקבץ הקב״ה נדחי ישראל אשר הבטיחנו על ידי ישעיה הנביא ע״ה שנאמר בו (ישעיה כ״ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳. הי׳ כדי שנזכיר יום תחיית המתים אשר המשיל אותו הנביא

ויא פֿערהייסען, בעפֿרייע. זיעבענטענס, ווען וויר דען שופר־טאָן הערען זאָללען וויר אין אַנגסט אונד ציטטערן געראַטהען איבר אונס פֿאָר דעם טאָגעפֿער צֿער־קירטען, דער נאַטור דעס שופר געמעס, וועלכער אַנגסט אונד שרעקקען איינ־פֿלעסט, וויא עס אויך הייסט: „ווען אין דער שטאַדט אים שופר געבלאָזען ווירד, זאָלל דאַ דאַס פֿאָלק ניכט אין אַנגסט געראַטהען?“ אונד ווען איינער דען אַנדערן פֿראָגט, וואַס בעדייטעט דאַס? זאָ זאָלל דער פֿאָרהער אַנגעפֿיהרטע גרונד אַנ־געגעבען ווערדען. אויך מיימאָניטעס בעמערקט: אָבגלייך דאַס שופר־בלאָזען אַם נייאַהר איין געבאָט איזט, זאָ זאָללען דאָמיט אויך גלייכזאַם דיא שלומערנדען ער־וועקקט ווערדען, דאַס זיא איהרע בעגאַנגענען האַנדלונגען פריפֿען, זיך דיא אונ־ענדליכע מאַכט דעס שאָפּפֿערס אינ'ס געדעכטניס רופֿען אונד בוסע טהון זאָללען; דאַס זיא ניכט, היינגעריסען פֿאָן דען פֿערדערבענדען פֿאָלטהען דער צייט אונד איינ־געהיללט פֿאָן דען בעטייבענדען לוסטען דער אויגענבליקקע, דאַס וואַהרע אונד היילי־זאַמע פֿערגעססען. בליקקעט, לעהרט ער פֿערנער, פֿיעלמעהר אין אייער אינגערעס, פריפֿעט אייערע וועגע אונד האַנדלונגען, אונד פֿערלאַססעט זיא, דיא ניכט גוט אונד היילזאַם זינד, אונד קעהרעט צוריקק צום עוויגען, דער זיך אייערער ערבאַרמען ווירד. אַכטענס, זאָלל עס אונס ערינגערן אַן דען גראָסען געריכטסטאַג אונד אונס דאַפֿאָר אין פֿורכט זעטצען, וויא עס אויך אין צפניה הייסט: „דער נאַהע איזט דער גראָסע טאַג דעס עוויגען, זעהר נאַהע, זעהר אייליגנד; ביים געריכט אַם טאַגע גאָטטעס, דאַ ווירד זעלבסט דער העלד ביטטערליך שרייען.“ נייונטענס, זאָלל עס אונס דיא צופֿערזיכט איינפֿלעססען, דאַס דער געהייליגטע איינסט זיינע פֿערשטאָססענען אונד צער־שטרייטען וויעדער פֿערזאַממלען אונד פֿערייניגען ווירד, וויא אונס פֿערזיכערט וואָרדע דורך דען פראָפֿעט ישעיה'ס: „אַן יענעם טאַגע ווירד געבלאָזען ווערדען אין דען גראָסען שופר, אונד עס ווערדען הערבייקאָממען דיא הערומאירענדען אים לאַנדע אשור אונד דיא פֿערשטאָססענען אים לאַנדע מצרים.“ צעהנטענס, זאָלל עס אונס אַן

לאו אשמו עליו כך הוא זה. הג׳ שנזכר תקיעת השופר דיום מעמד הר סיני שנא׳ (שמות י״ט) ויהי קול השופר הולך וחזק מאד וכשנשמע השופר יזכור יום מתן תורה ותבוא בלבנו יראת הקב״ה ונשתדל לעשות מצותיו כאשר צונו ונחזור בתשובה. הד׳ שנזכיר דברי הנביאים שנמשלו דבריהם לנו בתקיעת שופר שנאמר (יחזקאל ל״ג) ושמע השומע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה כשנזכר זה הנזהר לו מלט ביתו וכל אשר לו. הה׳ שנזכור הרבן בית המקדש שהיה בקולות ושופרות ותרועות מלחמות האויבים שנא׳ (ירמיה ד׳) כי קול שופר שמעת נפשי תרועת מלחמה ובשומענו קול השופר נתפלל אל ה׳ ונתחנן לו שיושיענו מיד אויבינו ויקרב ויבנה בית המקדש שהחרבוהו אויבינו בעונותינו כאשר הבטיחנו על ידי עבדיו הנביאים. הו׳ שנזכר עקידת יצחק אבינו שמסר עצמו למיתה על כבוד קונו להשלים רצונו ואביו אשר היה אוהבו כנפשו היה חפץ לקיים דבריו לולי שחמל הק״בה על האב ועל הבן והראה לו האיל שנברא עם האדם ועשאו עולה תחתיו ונחשב לו כאלו הקריב בנו עולה תמימה. ואנחנו אם נלך בדרכיו ירחם עלינו בוראנו ויזכור לנו צדקתו כמו שאמרו אמר הק״בה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכיר לכם עקידת יצחק בן אברהם ואצילכם מיד אויביכם

וואנדערנדען שטיממע, דאן זינד זיא זעלבסט שולד אן איהרעם אונגליקק. דריטטענס, זאלל דער שופר־שאלל אונס אן אונזערעס איינסטמאליגען שטאנד אם בערגע סיני, פאן דעם עס הייסט: „דיא שטיממע דעס שופר טאָנטע זעהר שטארק,“ ערמינ־נערן, דעם טאגעס, אן וועלכעם אונזערע פֿאָרפֿאהרען דיא תורה עמפפֿאנגען האבען, דאמיט וויר דיא געטטעספֿורכט אויפֿ׳ס נייע אין אונזער הערץ איינפֿלעססען, איט דעם פֿאָרזאטצע, דיא געבאָטע, דיא אויסגיאיבען אונס אנבעפֿאָהלען זינד, וויליג צו ערפֿיללען אונד אויף דיא בעגאנגענען זינדען בוסע צו טהון. פֿיערטענס, זאָללען וויר ערמאַהנט ווערדען, דאס דיא וואָרטע דער פראָפֿעטען פֿערגליכען זינד צום שאלל דעם שופר, וויא עס הייסט: „ווען דער האָרענדע דען שאלל דעם שופר האָרט אונד זיך דעננאָך ניכט ווארנען לאָסט, אונד דאס שווערט בריכט הערייִן אונד ראפֿפֿט איהן פֿאָרט, דאן האט ער זעלבער אן זיינעם אונגליקקע שולד, לאָסט ער זיך אבער ווארנען, זאָ איזט ער גערעטטעט. פֿינפֿטענס, זאָללען וויר אן דיא צערשטאָרונג דעס טעמפעלס אונד אן דען טריאומפֿיהרענדען קריעגסרוף דער פֿיינדע ערמיננערט ווערדען, וויא עס אין ירמיה׳ס הייסט: „דען טאָן דעס שופר פֿער־נאהם מיינע זעעלע, דען שאלל דעס קריעגעס;“ ווען וויר דאהער דען טאָן דעס שופר פֿערנעהמען, זאָ זאָללען וויר צו גאָטט פֿלעהען אום ערבויאונג דעס טעמ־פעלס, וואס אונס דורך זיינע דיענער, דיא פראָפֿעטען פֿערהייסען וואורדע. זעכסטענס, זאָלל עס אונס אן דיא אויפֿאָפֿפֿערונג יצחק׳ס צו עהרען זיינעס שאָפֿפֿערס אונד אום דען וויללען זיינעס פֿאטערס, דער איהן זעלבסט גלייך זיינער אייגענען זעעלע, צו פֿאָללפֿיהרען, ערמיננערן; ווען וויר נון דען טאָן אוס איינעם האָרנע פֿאָן איינעם ווידדער, דער אן יצחק שטאטט געאָפֿפֿערט וואורדע, פֿערנעה־מען, זאָ זאָללען וויר צוריקקעהרען צו דען וועגען גאָטטעס, דאמיט ער זיך אונזערער ערבארמע, אונס דיא אָפּפֿערונג יצחק׳ס געדענקע אונד אונס פֿאָן יעדען איסגעטיקק,

הקב"ה לזכות את ישראל אשר בחר בהם מכל האומות הרבה להם תורה ומצות לתועלתם גם במצות תקיעה זו של ר"ה יש בה כמה כוונות אשר כולם הם אורח חיים למעלה למשכיל והם נכללים בי' דברים. הא' כי בעצם היום הזה תחלת היצירה מהאדם שהיתה בו כוונת בריאת זה העולם השפל ובו ביום מלך הקב"ה על בריית העולם הזה שיצא מן הכח אל הפועל. ומנהג ידוע כי ביום שימלוך מלך בשר ודם יתקבצו עבדיו ויתקעו בשופרות לפניו לפרסם הדבר ויאמרו יחי אדונינו המלך וכדאי היא מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר מלכותו קדמה לעמו והיה למלך על כל הארץ לעולם שיעשו כן בתחלת מלכותו שמלך על כל העולם. וכן ביום הזה בכל שנה כיון שמלכותו יהי תמיד בלי הפסק וכן אמר המשורר (תהלים צ"ח) בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. הב' הימים האלה הם הראויי' לקבל השבים וציותה תורה לתקוע שופר להכריז הרוצה לשוב ישוב ואם לא ישוב דמו בראשו ולא יתכן להיות התראה גדולה מזאת וכן מצות המלך המצוה להכריז בכל גזירה שירצה כדי שיתרה לבני אדם שלא יעברו על מצותו והעובר עליה הרי זה חייב. וכן כשרוצה למחול לחטאים ומצוה להכריז כל אשר יביא לזמן פלוני וישוב לעבודת המלך יכופר עונו ואם

האלטענען געבאָטען, צום הײלע פֿיר דען קֶערפער אונד דיא זעעלע. אױך איזט דעם געבאָטע דעס שופר=בלאַזענס אַם נײאָהרספֿעסטע זינד פֿיעלע אַבזיכטען אָדער גרינדע פֿערבאָרגען, דיא דענינגען, דער זיא ערפֿאַסט, אױף אײנע האָהערע שטופֿע דער ערקענטניס שטעללען. דיא גרינדע, צעהן אַן דער צאַהל, זינד פֿאָלגענדע: ערס־טענס, מיט דיעזעם טאַג נאַהם דיא שאָפֿפֿונג דורך איהרען אַנפֿאַנג, דאַס ערם, אונד דעסוועגען דיא וועלט ענטשטאַנדען, אַן דיעזעם טאַגע ערשאַפֿפֿען וואָרדען; דאַהער בעגינט דיא הערשאַפֿט גאָטטעס איבער דיא וועלט מיט דיעזעם טאַגע. ווייא נון בײם רעגיערונגסאַנטריטע אײנעס קעניגס זיך דיא דיענער דעסועלבען פֿער־זאַממעלן, אונד דורך פּאָזױנענשאַלל דעסועלבען איבערנאַהמע בעקאַננט צו מאַכען, פֿער־בונדען מיט דעם אױסרופֿ: עס לעבע אונזער הערר, דער קעניג! אױך דיעזעלבע ווייזע זאָלל אױך דורך דען שופר=שאַלל פֿערקינדעט ווערדען, דאַס דיא רעגיערונג דעס קעניגס אַללער קעניגע, דעססען הערשאַפֿט איבער דיא וועלט וואַר, בעפֿאָר נאָך איין מענש עקזיסטירטע, מיט דיעזעם טאַגע דען אַנפֿאַנג נאַהם. עס הייסט אױך דיא וואָרטע דעס פּסאַלמיסטען: „מיט טראָמפּעטען אונד שופר=שאַלל יויכצעט פֿאָר דעם קעניג, דעם עוויגען!“ צווייטענס, בעגינט מיט דיעזעם טאַגע דיא צייט דער בוסע. עס בעפֿיעהלט דאַהער דיא תורה אין דען שופר צו בלאַזען, אום יעדען צור בוסע אַנצורעגען, מיט דער וואַרנונג, דאַס, ווער דיעס אונטערלאַססט, זיינע אײגענע שולד טראַגט. ווייא דיעס אונגעפֿאַהר איין קעניג מאַכט, ווען ער איין געזעטץ אױסגיעבט, זאָ לעסט ער דעמזעלבען אײנע וואַרנונג פֿאָר דער איבערטרעטונג דעס־זעלבען פֿאָראַנגעהען, אונד ווער אױך דיעזע וואַרנונג אונבעאַכטעט לעסט, מוס זעלבסט שולד האַבען, ווען ער אין שטראַפֿע פֿערפֿעללט. עבענזאָ מוס'ס נאָטהווענדיג פֿיר דיא זינדער, איהנען אַנ'ס געדאַכטניס צו רופֿען, וועלכע שטראַפֿען פֿיר זיא ענדליך אײנטרעפֿפֿען ווערדען, דאַמיט זיא צוריקקעהרען דעם הערן צו דיענען, דער איהנען אױך איהרע זינדען פֿערגעבען ווירד; אונטערלאַססען זיא דיעזעס אַבער, טראָגען דער

הלב על מה שעבר. והג׳ שלא ישוב עוד למעשה כוה. ואם זה הפסוק לא נאמר על התשובה אלא על התורה יהיה הפי׳ כי מצות התורה עשה ולא תעשה כלם הם נכללים באלו הג׳ דברים דבור והרהור ומעשה. וצוו רבותינו לתקוע ולהריע שנית כשהן עומדין בתפילת המוסף. כדגרסינן בפ״ק דר״ה (דף ט״ז). אמר רבי יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותיקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן. ויש במדרש שבתחלה כשהן יושבין מתחיל להתפחד ולבסוף כשהן עומדין עדיין מתפחד יותר שמא הגיע זמנו להיות נבלע כמו שנאמר (ישעיה כ״ה) בלע המות לנצח ע״כ. ועוד נראה שהשטן זוכר כששומע קול שופר כי לקץ הימים כשיתקע בשופר גדול יגיע זמנו להיות נבלע לנצח. וכמו שהאדם כשנזכר יום המיתה מעורבב ואינו יכול לקטרג כך עושה השטן. וגם כתיב בתשובות בשם הרב רבי יצחק ן׳ גיארת סי׳ קע״ה קע״ו ורב עמרם ורבינו סעדיה ורבינו האיי שהיו נוהגין בימיהם להריע גם כן אחר סיום התפלה נמי תקיעה וג׳ שברים כדי לערבב את השטן. ונקרא יום זה יום תרועה לא יום תקיעה. מפני שהמתנהם על חטאתיו בוכה ומתאנח ומייליל עליהם מוכיח דעתו עליו שעוזבם ולא יחזור עוד להם. נמצא שהתנאי האמצעי אשר אליו רמוזה התרועה גדול שבכולם על כן אמרה תורה יום תרועה יהיה לכם. גם כן הוא לשון שברון הלב. כמו (תהלים ב׳) תרועם בשבט ברזל. גם הוא לשון הערה בהילוף תיבות. ועל השגת ידיעת הכוונה אשר לה׳ רמוזה התרועה אמר המשורר (שם פ״ט) אשרי העם יודעי תרועה וגו׳ ואמר על זה ה׳ באור פניך יהלכון לפי שהש״י יאר פניו אל בעלי תשובה ומקרבם לשמו הגדול באהבה:

(רצד) פרק חמישי.

המצות יש להם סגולות רבות שהם מועילות לגוף ולנפש ועל כן ברצות

ענטטלוס איבערטרעטען ווערדען. — אונד דער נייאיאהרסטאג איזט דארום „טאג דעס טראמבאָנענס" (יום תרועה) גענאנט, וויל אן דיעזעם טאגע מאן זיך בעדענקען אונד זיינע זינדע בערייען זאָלל, אונטער וויינען אונד קלאגען, מיט דעם פעסטען פאָרזאטצע, ניכט מעהר צו איהר צוריקק צוקעהרען; אבן צערטטשמעטטערע דיא (תרועה) איסט איינעס איינזעלנען וויללען, אונד געשטיעהט דיעזעס, זאָ פינדעט זאָ־ וועהרונג דער פערז: „היילל דעם פאָלקע, דאס פערשטעהט דאס טראמבאָנען, איס ליכטע דיינעס אנגעזיכטעס, הערר! וואנדעלט עס" (תהלים פ״ט, ט״ז.), דען דער געהייליגטע לאָסט זיין אנטליטץ שטראהלען דעם בערייענדען אונד דענען, דיא זיך זיינעם היילליגען נאמען נאהערן אויס ליעבע.

פינפטעס קאפיטעל.

עס ליעגט אים וויללען דעס געהייליגטען, יטראל אמהר אלס אנדערע נאטיאָנען צו בעגינסטיגען, דאסוועגען ערטהיילטע ער איהנען דיא תורה איט דען אין איהר ענט־

ולרמוז על ג׳ עקרי התשובה ציתה תורה לתקיע ולהריע ולתקוע התקיעה האחרת לרמוז על התנאי הראשון שצריך בעל תשובה להפש ולפשפש בדרכיו ולעזוב עזיבה מוחלטת אם אין בידו או בלבו ומחשבותיו יסירנו כדכתיב (ישעיה נ״ה) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב וגומר. ההרועה האמצעית לעשות אנחה ויללה על חטאתיו שעברו עליו ושינחם על רוע מעשיו דכתיב (ירמיה ל״א) כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי וגו׳. והתקיעה אחרונה לשום בלבו ולקבל על עצמו שלא יחזור עוד למחשבותיו ולמעשיו הראשון כדכתיב (הושע י״ד) ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. וגם לזה רמזה תורה באומרה (דברים ל׳) כי קרוב אליך הדבר מאד וגו׳. בתחלה אמרה שזאת התשובה שציתה תורה לעשות לאומה זו היא קרובה וקלה יותר מכל אותן שנוהגים כל העכו״ם כאשר יחטאו והולכים לבקש עצה על דרכי התשובה אומרים להם שיתענו ימים רבים וילכו מעבר לים יחפים ועיפים ויגעים ולשכב על הארץ ועינוים אחרים גדולים מאד. אך תורתינו הקדושה חסה על ישראל בעצמם ולא רצתה להרבות בתעניות ובעינויים רבים ולא שילך בדרכים לא ציתה לעלות למקום גבוה שלא יוכל לעלות שם וגם לא בדרך רחוקה אל עבר הים על זה אמרה לא בשמים וגו׳ ולא מעבר לים וגו׳ כי קרוב אליך הדבר מאד וגו׳. רמזה בג׳ דברים פה ולב ומעשה. האי וידוי פה באומרו שעזב החטא. והבי אנחה ושברון

דיא תורה אויך דאס בלאזען אין דעם שופר אויף דרייערלייא ארט געבאטען; ער־
סטענס, איינען איינפאכען טאן (תקיעה), דער גלייכזאם דען פראממען אויפפאדערט
זיינע וועגע צו פריפען אונד מיט פעסטעם פארזאטץ דער בעססערונג זיא צו פערלאססען
אונד איין עטווא בעגאנגענעס פערגעהען, וויא עס אין געדאנקען אדער דורך טהאט,
ניא וויעדער צו בעגעהען, דען עס הייסט: „עס פערלאססע דער פרעפלער זיינען וועג
אונד דער מאן דער זינדע זיינען געדאנקען אונד קעהרע צוריק צו גאטט, דער זיך
זיינער ערבארמען ווירד.“ דאן צווייטענס, דאס צערשלאגען (תרועה) וואהל דען
אנגסטען שטיאומען צור טרויעריגקייט אונד צום ווייכען, וועגען זיינער זינדען, דיא
ער בעגאנגען, דא עס הייסט: „נאכדעם איך מיט אויפריכטיגקייט בין צוריק־
געקעהרט ווורדע איך געטרעסטעט.“ אונד דריטטענס ענדליך וואהל דער לעטצטע
איינפאכע שופר־טאן (תקיעה) אין דעם אינגערן הערצן דער פראממען בעפעסטיגען,
ניכט מעהר צו דען פריהערן פערווערפליכען געדאנקען אונד האנדלונגען צוריק צו־
קעהרען, וויא עס הייסט (הושע י״ד, ד׳.): „איר וואללען ניכט מעהר אונזער
הענדעווערק נענגען „אונזער גאטט.“ אונד בייטע צו טהון ליעגט נור אין דעם
אמנטען אמאכט, „דען זעהר נאהע איזט דיעזע זאכע דיר, מיט דיינעם מונדע,
אין דיינעם הערצען עס צו טהון“ (דברים ל׳, י״ד.); נאהער אונד לייכטער, אלס
יעדער אנדערן נאטיאן, אונד צוואר נור מיט דעם מונדע, דורך בעקעננטניס דער
זינדע; דאן מיט דעם הערצען דורך ווייכען אונד פעראבשייאונג דעס הערצען,
וועגען דער בעגאנגענען זינדע, אונד ענדליך דורך דיא טהאט אדער דען פעסטען
ענטשלוס, ניכט מעהר דיעזע זינדע צו בעגעהען. אונד וואהלטהאטליכע געבאָ־
טע דער תורה קאננען נור דורך דיעזע דרייא: דען מונד, דאס הערץ, אדער

יאבדו ברעתם כי מאחר שיצר לב האדם רע מנעוריו ונוטה בטבעו יותר אל החמריות ומניח המושכלות על כן צריך אדם בכל עת לחפש בדרכיו ולחזור בתשובה כדכתיב (איכה ג׳) נחפשה דרכינו ונחקירה ונשובה עד ה׳. לפי שבכל השנה הוא מוטבע בתאוות ואינו מתעורר אל התשובה צוותה תורה לתקוע שופר בראש השנה לעוררם ולהזכירם כלומר עורו ישנים מתרדמותיכם כי קרב זמן פקודתכם. והאל יתברך שאינו חפץ בהשחתת הרשעים אלא שיהזרו בתשובה ויחיו נותן קולו בתרועת ראש השנה לבני ישראל שיחזרו בתשובה ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו דמם בראשם. וגרסינן בפסיקתא ע״פ (יואל ב׳) וה׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה׳ ונורא מאד ומי יכילנו. וה׳ נתן קולו לפני חילו בר״ה. כי רב מאד מחנהו אלו ישראל. כי עצום עושה דברו שהוא מעצים כהן של צדיקים שיעשו רצונו. כי גדול יום ה׳ ונורא מאד זה יום הכפורים. ומי יכילנו דאמר רבי כרוספדאי משום רבי יוחנן ג׳ פנקסות הן אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. אלה לחיי עוה״ב הצדיקים גמורים. ואלה להרפות ולדראון עולם אלו רשעים גמורים. ימחו מספר אלו הרשעים. חיים אלו הצדיקים. ועם צדיקים אל יכתבו אלו הבינוניים שנתן להם הקב״ה י׳ ימים שבין ר״ה לי״ה אם עשו תשובה נכתבין עם הצדיקים. ואם לאו נכתבין עם הרשעים.

אענטשליסען הערצען, דאס נור נאך אירדישעם שטרעבט אונד דאס זעלענהייל פער-נאכלאסיגט, — בעקאננט זיך, האט ער דען אמטען דען וועג צור בוסע געאפפ-נעט, דאמיט זיא ניכט דורך איהרע אונטהאטען פערלאהרען געהען זאללען. עס איזט דאהער דיא פפליכט איינעס יעדען זיינע וועגע צו יעדער צייט צו פריפען אונד צור בוסע זיך צו ווענדען, וויא עס אויך הייסט: „לאססעט אונס אונזערע וועגע פריפען אונד ערפארשען אונד צוריקקעהרען ביז צום עוויגען.” וויל יעדאך בעקאננטליך דער מענש דאס יאהרעס איבער זיך פאן זיינען בעגיערדען אונד געליסטען בעהאל-טיגען לאססט אונד זיך ניכט דער בוסע צווענדעט, זא האט דיא תורה אויסדריקק-ליך געבאטען, אם נייאיאהרע אין דען שופר צו בלאזען, אום דיא אמטען אויפצו-ריטטלען אונד איהנען דען שפרוך אין ערמיננערונג צו ברינגען: „ערוואכעט איהר שלאפענדען אויס אייערער בעטייבונג, דען דיא צייט דער פריפונג איזט דא!” זעלבסט פאן דער פרעפלער אונטערגאנג האט דער הערר קיין געפאללען, אויך איהרע בוסע פינדען אויפנאהמע אונד אויך איהנען זאלל דעם שופר-שאלל צו גע-וויססען רעדען: „דען ווען דער שופר ערשאללעט אין דער שטאדט אונד דאס פאלק ניכט אין אנגסט געראטהע, זא טראגט עס זעלבער דיא שולד.” — אין דער פסיקתא ווירד געלעהרט, עס הייסט (יואל ב׳, י״א.): „דער הערר גיעבט זיינע שטיממע פאר זיינעם העער” אם נייאיאהרע, „דען זעהר גראס איזט זיין לאגער,” דאס דער איזראעליטען, „דען שטארק איזט, דער זיין ווארט ערפיללט” דאס געדעכ-טען קראפט, דער זיין ווארט פאללפיהרט, שטארקט ער, „אונד גראס איזט דער טאג דעס עוויגען אונד זעהר פורכטבאר” נאמליך דער פערזאהנונגסטאג „אונד ווער קאן איהן איבערווינדען?” אונד דא עס דרייערלייא ארט בוסע גיעבט, זא האט

יוליד בנים כל זה וכיוצא בו היא הפך הטבע הנטבע בנבראים מתחלת הוייתן בחפץ הבורא יתברך די לנו בעוה״ז שכל טובתו הכל בערך מניחת העוה״ב שהצדיק אע״פ שיפיל יקום ורשע יפיל ברעה וטיבות אחרות שאין להם קץ ותכלית בעוה״ז מלבד המנוחה והנחלה אשר יש להם בעוה״ב אשר עין לא ראתה וגו׳. נמצא שהתשובה ומעשים טובים הם רצויים בכל זמן אבל בקרבו ליום הדין של גופו ובניו ומזונותיו יש לו לשוב מחטאתיו כדי שיזכה בדינו ויהא נכתב לאלתר לחיים ואם יהא בינוני יזכה להכריע אל החיים. ומה שאמרו לא זכה נכתב למיתה בעבור שעבר על מצות התשובה והכריע למיתה לפי שהתשובה הוא מצוה על כל אדם כמו שאמרה תורה ושבת עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו וגו׳. ואמרו רבותינו בפ״ק דר״ה (דף י״ח) ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ר״ה לי״ה שהוא מצוי וקרוב לקבל התשובה כמו שדרשו ג״כ על דרשו ה׳ בהמצאו וגם נא׳ (שם ד׳) ובקשתם משם את ה׳ אלהיך וגו׳:

פרק רביעי.

(רצג) ברחם האל יתברך על בריותיו נתן להם מקום לחזור בתשובה כדי שלא

מפרן, מונד דמם דפם פרעפ̈פרם מבער מָהנע רעגען מונד געדייהען בלייבען. קינ-דער, זום ועגען דעם הויזעס געהָריג, איסטע נור דפר פרָמאמע נייגען, דימ עהע דעם פרעפ̈פרם מבער טטעטס קינדערלָמו וויין. דיפועס פ̈פרהָלטניס, איסטעס מיינטרפטטען, ווירדפ נאָטהגעדרונגען מיינע מואטטמָלטונג דער נאַטור, דימ דפר גאָטטליכע ווילָע מין דימ טאָפפ̈ונג געלעגט, נור פאָלגע האַבען. דמ דיעזעס (מין פאָלגע דעם נוערסט מַנגעפ̈יהרטען גרונדעס) ניכט גמטעהען קאַן, זאָ מיזט דער טלום מיין ריכטיגער, דמם לאָהן מונד טטראַפ̈מ ניכט היעניעדען, זאָנדערן מין דער זוקינפ̈-טיגען וועלט ערפאָלגט, וואָהינמיבער נאָך קיין אמנטליכעס מויגע געטויעט. — מוים דפם בעזאַגטען מיזט נון איט רעכט זו פאָלגערן, דמס פאָר דעם הערן סטעטס בוסע מונד גוטע טהאַטען וואָהלגעפ̈אָלליג זינד. נאָהערט זיך אַבער דעם מענטען דער געריכטסטאַג, אַן וועלכעם איבער זיינען קאָרפער, אָדער ריכטיגער איבער זיין הייזליכעס גליקק, איבער דאַס לעבען זיינער קינדער מונד זיינע נאַהרונג בעסטיאמט ווירד, דמ וואָכע ער דורך רייע מונד בוסע זיך פאָן זיינען בעגאַנגענען זינדען זו בעפ̈-פרייען, דמאיט ער פאָם ריכטער פרייגעטפרָכען מונד גלייך זום לעבען געבוכט ווערדע. מונד ווען דימ זונגע ווינער וואַגע מונגעוויס מונד טוואַנקענד מיזט, זאָ זינד עס מויפ̈ריכטיגע בוסע מונד גוטע טהאַטען, דימ דען מויסטלאַג געבען מונד פיר מיהם דמס לעבען ערווירקען. מונטערלָמסט ער דיעזע, דאַן פ̈ערווירקט ער מויך זיין לעבען. ער האַט דמס מויסדריקקליכע געבאָט: „דוּ זאָללסט נוריקקעהרען זום עווי-גען, דיינעם גאָטטע מונד זיינער טטיאמע געהָרכען“ מונבעפאָלגעט געלאַססען, מונד עס מיזט מוס מיהן געטעהען. דמם אַבער דימ נעהן טאַגע נווישען נייאיאהר מונד דעם פ̈ערזאָהנונגספ̈עסטע בעזאָנדערס נור בוסע בעסטיאמט זינד, בעזאַגט, ווימ דימ וויזען לעהרען, דפר פערו: „מונד מיהר זאָללט מויפ̈וכען פאָן דמ מב (יערער) דען עוויגען, זיינען גאָטט!“

פ י ע ר ט ע ס ק א פ י ט ע ל.

מוים ערבאַרמען נור מונד דמדורך, דמס דפם הערן דימ פאָלכען דמס

מבריה כל בני אדם להיות צדיקים ויהיה הוא סברת תנועתם הראשונה למעשה ולא לשם שמים ולא לכונת המעשה ולא להשיג התכליות הנכבדות שהבטיחה בהן התורה אלא להשיג אותן הטובות הגופניות המושגות מיד ולברוח מהפכיהן ותהיינה אותן הטובות שכוונתן להשיגן מיד או ההפכים שמכוונין לברוח מהן סבה שנית לתנועתן כי יחוייב ההרגש הנמצא בכל אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא גם כן בשאר ב״ח כי כפי טבעם מבקשים הנאות להם ובורחים מהפכה כי בראות הבהמה העשבים כשתרעב או המים כשתצמא מיד תלך לבקש מחייתה ומרחקת מן הפחתים ומן הדרבונות כ״ש בהיות הבחירה טבעית באישי בני אדם כי אפילו הולד הקטן אלו ישימו לפניו הגחלת והמרגלית יבחר במרגלית ואפילו עתה שהטובה איננה מושגת לצדיק מיד לעין אמרו אל תעבדו את האל יתברך ע״מ לקבל פרס אלא לשם שמים להשיג האמת ולבסוף הכבוד לבוא וכ״ש אם היתה הטובה מורגשת מיד שלא תהיה הכוונה אמיתית. ועוד אם ישיגו כלל הצדיקים טובות בלי שום הפך וכלל הרשעים הפכם בלי טובה נמצא טבע המקרים המשתנים על זה החמר ההוה והפסד בטל ואז יתכן שאפילו יתמיד זה החסיד לאכול מאכלים רעים שלא יכאב ולא יחלה ואפי׳ שיפיל עצמו ממגדל גבוה שלא ירגיש באחד מאבריו ושיזרע הרשע בארץ שמנה וטוב׳ ולא יצמיח ואפי׳ יהא שדהו קרוב לשדה החסיד שלא יגשים בו ויבא גשם בשדה הקרוב וגם שיבע״ל זה הרשע נקבה ולא

דער שטעללע דעם פֿרייען וויללענס דיא נאָטהווענדיגקייט בייא דען מענשען זיין, אום נור דאס גוטע היניעדען צו ערלאַנגען: גוט, פֿראָם אונד רעכטשאַפֿפֿען צו זיין; דיעס געשעהע אַבער ניכט אוס גאָטט צו דיענען, אָדער אוס זיך איינען לאָהן פֿיר דאס יענזייט צו ערווערבען, אָדער ענדליך אוס איין דער תורה פֿאָרגעטראַגע= בענעס געבאָט צו ערפֿיללען, זאָנדערן נור דער אירדישען וואָהלפֿאַהרט וויללען. אַן דער שטעללע דעם פֿרייען וויללען טרעטע נאַטורגעמעססיגען איין אינסטינקטאַרטיגעס געפֿיהל, פֿערמאָגע וועלכען, דאס גוטע אויסגעוועהלט אונד דאס בעזע געמיעדען ווירד, וויא דיעס בייא אורטהיילסאונפֿעהיגען קינדערן אונד דען טהיערען דער פֿאַלל איזט. עס האַבען דאַהער דיא ווייזען אויף דיעזען אומשטאַנד אויפֿמערקזאַם געמאַכט אונד אַנעמ= פֿאָהלען, ניכט גאָטט אום דעס גלייך ערפֿאָלגענדען לאָהנעס וועגען צו דיענען, זאָנדערן וויל עס פֿאָרגעשריעבען אונד געבאָטען איזט, אום דעסטוויללען עס געטהאַן אוס. — אויך איזט עס, ווען עס דעם פֿראָממען נור גוט אונד דעם פֿרעפֿלער ערשרעקליך שלעכט, אויף ערדען געהען זאָללטע, איינע אֶנדערונג אונד אוננאַטירליכקייט אין דיא לאַגע דער דינגע, דיא נאַטור, איינטרעטען. גענאָססע דער פֿראָממע שלעכטע אונפֿערדויליכע שפייזע, זאָ דירפֿטען זיא איהם, איינע פֿאָלגע זיינער פֿראָממיגקייט, דורכאויס ניכט שעדליך זיין, עבענזאָ, ווען ער אויס אונפֿאָרזיכטיגקייט אָדער בעוואוסטלאָזען פֿאָן איינעם טהורמע העראַבפֿיעלע, מיססטע ער, שאָן וועגען זיינער גאָטטגעפֿעלליגקייט, אונבעשעדיגט בלייבען. פֿערנער ווען איין פֿרעפֿלער זיין פֿעלד פֿאָן בעסטעם באָדען, דאס אַנגרענצט אַן דעם פֿעלדע איינעס פֿראָממען, בעשטעללטע, זאָ מיססטע דאס דעם פֿראָממען וויркליך געדייהען, דער הערפֿאָרטרעטענדע רעגען נור דיעזעס בעוואַס=

המשורר על זה ואני כמעט נטיו רגלי וגו׳ כי קנאתי בהוללים וגומר. ולא מצא מנוחה עד שאמר במתרץ עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם ר״ל לאחרית הדברים או באחרית ימיו של אדם או בעולם האחרון שהוא עולם הבא. ועל זה אמר ירמיהו ע״ה (ירמיה י״ב) מדוע דרך רשעים צלחה שלו וגו׳. נראה כפי דבריהם שהיו תמהים יותר על שלות הרשעים מעל יסורי הצדיקים לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ואל יחטא ומי שרומה צדיק אולי חטא בדבר נעלם אבל באותו שאנו רואין אותו עובר עברות בפרהסיא ויש לו שלוה והשקט על כזה הוא תימה גדול לולי שאמרו רבותינו על פסוק (דברים ל״ב) אל אמונה ואין עול שאין לפניו משא פנים והרשע שחוטא כל ימיו אם יש לו שום זכות נותן לו ממנו שכרו מושלם בעה״ז כדי שילכו חייבין לעה״ב. והצדיק שנתגלגל לו שום חטא נפרעין ממנו בעה״ז כדי שיתנו לו שכרו מושלם לעה״ב. ולפי׳ אם אנו רואים צדיקים לפי ראות עינינו שנפטרין בקוצר שנים ורשעים מאריכים בחייהם הוא בעבור שהדין של ר״ה אינו לנפשות אלא לגופים ומה שאמר רבי יוחנן צדיקים גמורים ר״ל צדיקים בדינם בעה״ז ומה שאמר רשעים הוא ג״כ רשעים בדינם של עה״ז כי דין הנפשות הוא לעולם הבא ביום הדין כמו שאמר סמוך למימרא זאת. תניא ב״ש אומרים שלש כתות הם ליום הדין וכו׳. וי״א כי מה שאין הצדיק זוכה לשתי שלחנות הוא שאם ינהיג הבורא יתברך ליתן ממון ושלוה לצדיקים וחיים ארוכין בעוה״ז וימנע אלו הטובות מן הרשעים וכ״ש אם יענישם מיד כפי רשעם תמיד נמצא

רעכטען טרויריג אונד דעם פֿרעפֿלער אונד בּאָזעוויכט וואָהל געהט אויף ערדען. דיעזע פֿראַגע האַט זעלבסט וויזע מאַננער אונד פּראָפֿעטען פֿיעלפֿאַך בעשעפֿטיגט אונד זיא ווארדע דאַהין ענטשיעדען, „דאַס דער אַללמאַכטיגע אין זיינער וואַהרהאַפֿטיגקייט קיין אונרעכט בעגעהט,“ דאַהער ווען עס דעם פֿרעפֿלער היער אויף ערדען גוט געהט, זאָ איזט דיעס איינע פֿאָלגע אונד דער לאָהן פֿיר אירגענד איינער גוטען האַנדלונג, דיא ער אויסגעאיבט; דיא שטראַפֿע פֿיר זיינע פֿרעפֿעלטהאַטען אַבער עמפּפֿאַנגט ער יענזייט. דער גערעכטע היננעגען, ווען ער אויך פֿיר גאַנץ מאַקעללאָז בעקאַננט איזט, עמפּפֿאַנגט היעניעדען דיא ציכֿטיגונג פֿאָן דעם, דער דיא געהיימסטע האַנדלונגען יעדעס מענשען קעננט, אויף זינדען, דיא ער בעגאַנגען, אום געלייטערט אונד ריין אין דאַס יענזייט איינצוגעהען, וואָ דער בעגליקענדסטע לאָהן זיינער האַררעט. אים איבריגען ווירד עס נייכֿמאַהרע ניכט איבער דיא זעעלען, זאָנדערן בלאָס איבער דיא קערפּער דאַס אורטהייל געפֿאַללט. דאַהער איזט דאַס פֿריהצייטיגע הינשטערבען אייניגער פֿראָממען, וויא דאַס לאַנגע לעבען אייניגער פֿרעפֿלער ניכט ערקלערליך, אונד זאָמיט האַט דער פֿאָרהער בעמערקטע אויסשפּרוך דעס רבי יוחנן זיינע ריכטיגקייט. — דיא פֿראַגע, וואַרום עס דעם פֿראָממען היעניעדען ניכט אימער וואָהלערגעהע, קאַן אויך פֿאָלגענדערמאַססען ערלעדיגט ווערדען. ווען נעמליך דער שעפּפֿער דען פֿראָממען אַללעס גוטעס צוערטהיילען אונד עס דען פֿרעפֿלערן ענטציעהען, אָדער זיא גאַר גלייך נאָך ערפֿאָלגטער רוכלאָזען טהאַט ציכֿטיגען מאָכטע, זאָ טראַטע עס

העולם נידון והכל לפי רוב המעשה. ואף על פי שההשגחה והגמול הוא בכל זמן ובכל עת אבל ביום הדין בא הכל להשובו ולשיקלו בכף מאזנים שהחדש הוא נכנס במאזנים ובא הזמן לחפש על מעשה בני אדם לראות אי זה כף מכרעת. ולפי שאין שכחה לפני כסא כבודו והכל הוא זכור לפניו כאלו הוא כתוב ויותר. המשיל הדבר להבינו לעם בלשון בני אדם שהוא כתוב בספרים כאומרם בפ"ק דראש השנה (דף ט"ז) אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן שלשה ספרים נפתחין בראש השנה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים ושל רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. ושל בינוניים תלויים ועומדין מראש השנה עד י"ה זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבים למיתה. א"ר אבין מאי קראה (תהלים ס"ט) ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספרן של רשעים גמורים חיים זה ספרן של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינוניים. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (שמות ל"ב) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני נא זה ספרן של רשעים מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינוניים. ועל דבר כזה נבוכים רבים במבוכה זאת באומרם שצדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו עד שאמר

אונד אללעס ריכטעט זיך נאך דער האנדלונגסווייזע דעס מענשען. אונד אבגלייך דיא פֿארזעהונג טעגליך וואלטעט אונד לאהן אונד שטראפֿע צו יעדער צייט ערטהיילט ווירד, זא ווירד אם נייאיאהרע, דיעזעם געריכטסטאג יעדער נאך בעזאנדערס וועגען זיינער האנדלונגען צור רעכענשאפֿט געצאגען, זיא ווערדען אויף דיא וואגע געלעגט אונד עס ווירד געפריפֿט, וועלכע האנדלונגען, אב דיא גוטען אדער שלעכטען דאס איבערגעוויכט האבען. אונד דא דיא האנדלונגען יעדעס איינצעלנען פֿאר דעם געהייליגטען שטעטס געגענווארטיג זינד, זא האבען דיא ווייזען, נור נאהערן פֿערשטאנדיגונג, דען אויסשפרוך געטהאן, דאס יעדע האנדלונג דעס מענשען דראבען געבוכט זייא. דאהער לעהרטע רבי כרוספדאי אים נאמען דעס רבי יוחנן: דרייא ביכער ליעגען אים היממעל אם נייאיאהרע אויפגעשלאגען. אין דעם איינען זינד דיא האנדלונגען דער פֿאללקאממען פֿראממען, אין דעם אנדערען דיא דער פֿרעפֿלער אונד אין דעם דריטטען, דיא דער לייטע פֿאן מיטטעלמעסיגער, שוואנקענדער האנדלונגסווייזע (בינוניים) פֿערצייכנעט. איבער דיא פֿראממען ווירד זאפֿארט בעשטיממט אונד בעזיעגעלט צום לעבען אונד איבער דיא פֿרעפֿלער, צום טאדע, אבער איבער דיא פֿאן מיטטעלמעסיגער האנדלונגסווייזע ווירד צוואר אם נייאיאהרע דאס אורטהייל געפֿעללט, דאך ווירד עס ערסט אם פֿערזאהנונגספֿעסטע בעזיעגעלט, אונד עס ליעגט אין איהרער האנד, דורך אויפֿריכטיגע רייע אונד בוסע, איין גינסטיגעס אורטהייל ביז דאהין נאך צו ערווירקען. רבי אבין אונד רב נחמן בר יצחק בעווייזען, יעדער דורך איינען פֿערז, דאס אים היממעל דרייא ביכער אויפגעשלאגען זינד, וואָרין דיא האנדלונגען דער אבען נאהער בעשריעבענען דרייא ארטען לייטע אויפגעצייכנעט שטעהען. מאן וועהנע יעדאך קיינען צווייפעל אן דיא גערעכטע וואלטונג גאטטעס, ווען מאן זיעהט, דאס עס דעם פֿראממען אונד גע-

שטן דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגומר. ועל כן צוה לתקוע בשופר של איל לזכר האיל הנחלף על יצחק. והפסוקים והתקיעות כולם הם לכוונת התשובה ולהמליך עלינו מלכנו לבקש מלפניו שאף על פי שלא נשוב כהוגן שיזכר לפניו פקידת הצדקניות ועקידת יחיד מבטן וע״ב אנו קורים בר״ה פקידת שרה ועקידת יצחק ומפטירים פקידת חנה ואחריי שיבה כדי שיעלה זכרוננו לפניו לטובה וירחם עלינו:

(רצב) פרק שלישי.

כל יסודות התורה והאמונה הם בנויים על אמונת ההשגחה בתכלית השלימות שיש לבורא תמיד על הכלל ועל הפרט ונותן לכל אחד כפי מעשיו כדכתיב (ירמיה ל״ב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ואומר (זכריה ד׳) עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ ופסוקי התורה המורים על זה אין להם חקר. ועל זה אמרו רבותינו בפ״ק דאבות הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב

נאטה אונד יערעם דראנגזאל דער איורמעליטען, גלייך איינעם בעזאנדערן סוטלעגנאל איבער זיא וואלטעטע אונד בעטיטלעטע. עס וואורדע דאהער געבאטען אם נייאיאהרע אין איין ווידדערהארן צו בלאזען, צום אנדענקען אן דען ווידדער, דער אנשטאטט יצחק, אויף גאטטליכעס געהייס, געאפפערט וואורדע. אונד אללע פערזע, דיא פאן דעם אנגעפיהרטען בעריכטען אונד דער טופר-טאלל אם נייאיאהרע זאלל צור בוסע שטיממען אונד בעווירקען, דאס דער קאניג דער וועלט אונס בעהערשע אונד פאטערליך רעגיערע. אויך זאללען ווענן, פאללס אונזערע רייע ניכט גאנץ אויפריכטיג אונד פאללקאממען זיין זאללטע, נאך פאטער דער גנאדע פלעהען, דאס ער זא גנאדיג געגען אונס זיין זאלל, וויא ער עס געגען דיא פראממען איטטער וואר, דיא ער בעדאכט, אונד דאס ער אונס דיא אפפערונג יצחק׳ס צום גוטען געדענקע. דאהער ווערדען אם נייאיאהרע דיא אבשניטטע אין דער טריפט געלעזען, וועלכע בעריכטען, פאן דען עמפפאנגונגען שרה׳ס אונד חנה׳ס אונד פאן דער אפפערונג יצחק׳ס אונד נאכהער פאן דער ריקקעהר ישראל׳ס צו גאטט (הפטורה), אויף דאס אונזער אללער גאטט צום גוטען געדאכט ווערדע, אונד ער זיך אונזערער ערבארמע.

דריטטעס קאפיטעל.

דיא גרונדלאגע דער תורה אונד דעם גלויבענס איזט דאס בעוואוסטזיין, דאס דיא גאטטליכע פארזעהונג וואלטע איבער דיא געזאממטהייט, וויא איבער דען איינצעלנען וואלטעט, אונד דאס דער העררר יעדען נאך זיינער הנדלונגסוועיזע פערגעלטעט, דען עס הייסט (ירמיה ל״ב, י״ט.): ,,גראס ביזט דוא אים ראטהע, געוואלטיג אין דיינען ווערקען, דאס דוא אפפענטעטסט דיינע אויגען אויף אללע וועגע דער מענשענקינדער, אונד גיעבסט יעדעם נאך זיינעם וואנדעל, יעדעם נאך דער פרוכט זיינער ווערקע.״ פערנער הייסט עס: ,,דיא אויגען גאטטעס דורכשטרייפען דיא גאנצע ערדע;״ אונד זא גיעבט עס נאך אונצאהליגע שטעללען אין דער טריפט, דיא פאן דער פארזעהונג גאטטעס צייגניס געבען. אויך דירפטע היער אן דעם שעטער שטעללע זיין דער דענקשפרוך דעס רבי עקיבא, וועלכער לויטעט: אללעס וויזד געשויט, דער פרייע ווילע איזט געגעבען, דורך גיטע ווירד דיא וועלט רעגיערט,

אדם נדון בכל יום שנאמר (איוב ז׳) ותפקדנו לבקרים. רבי נתן אומר אדם נדון בכל שעה שנאמר לרגעים תבחננו. ואמרינן עלה תניא רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא אמר הקב״ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאה לפני שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא אמר הקדוש ב״ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג מפני שהחג זמן גשמי שנה הוא אמר הקב״ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר. אמר רבי אבהו למה תוקעין בראש השנה בשופר של איל אמר הקב״ה תקעו לפני בראש השנה בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמיכם לפני. כי עקידת יצחק היא דבר גדול בורע אברהם שאוהב להם תמיד בוראם מה שבא לעשות אברהם אבינו להשלים רצון בוראו וזהו העומד לישראל בכל צרותם לפי שעמד בנסיון גדול כזה. כדגרסינן פרק אלו הן הנחנקין (דף פ״ט) ע״פ (בראשי׳ כ״ב) ויהי אחר הדברים וגומר אחר למי אמר רבי יוסי בן זמרא אחר דבריו של

גערייכטעט ווירד, דאַ עס הייסט: „דוא פריפסט איהן מיט יעדעם אויגענבליק." —
רבי יהודה לעהרט איס נאַמען דעס רבי עקיבא: דער עומר ווארדע דעס־
וועגען אַן פסח פאָרטריפטסמאָסיג דאַרגעבראַכט, וויל אום דיעזעס פעסטע דיא צייט
דער געטריידעריינפאָללע, אונד עס שפראַך דער געהייליגטע: ברינגעט דען
עומר פאָר מיר אַן פסח, דאַמיט איך אייערע געטריידעפעלדער זעגנע. פערנער
שפראַך דער געהייליגטע; ברינגעט פאָר מיר אַם וואָכענפעסטע צוויא ברָאדע דאַר,
דאַמיט איך אייערע פריכטע אויף דען בייזען זעגנע. ענדליך שפראַך דער געהייליג־
טע: ברינגעט אַן היטטענפעסטע אויף איינעם אַלטאַר וואַססער דאַר אונד איך
ווערדע אייך דאַס יאַהרעס איבער מיט פרוכטבאַרען רעגען בעשענקען. אויך זאָללעט
איהר אַם נייאיאַהרע אין אייערן געבעטען פערזע איינשאַלטען, וואָרין פאָן איינער
הערשאַפט איבער דיא וועלט (מלכיות) פאָרקאָממט, ווידער אַנדערע פערזע,
וואָרין איינער גנאַדענוואַלטונג ערוואֶהנונג געשיעהט (זכרונות), דאַמיט אויך
אייערער צום גוטען פאָר מיר געדאַכט ווערדע, אונד ענדליך פערזע, וואָרין דיא
ווירקונג דעס שופר־שאַללעס בעשפראָכען ווירד (שופרות). — רבי אבהו שטעללט
דיא פראַגע: וואַרום ווירד אַם נייאיאַהרע מיט איינעם שופר (ווידדערהאָרן) געב־
לאַזען? דאַמיט איך, שפריכט דער געהייליגטע, אייך געדענקע דיא אָפפערונג
דעס יצחק אונד אייך דיאזעלבע צו אַנרעכנע, אַלס וען איהר אייך זעלבער בערייט־
וויללינג צום אָפפער פאָר מיר בערייטעט האֶטטעט. דען דיא פריפונג, דיא גאָטט
דעם אברהם אויפערלעגט, דאַס ער זיינען איינציגען, געליעבטען זאָהן יצחק
אָפפערן זאָללטע, וועלכע אברהם זאָ בערייטוויללינג אויפנאַהם אונד אויספיהרען
וואָללטע, איזט זאָ נאַכהאַלטיג פיר זיינע נאַכקאָממען, דאַס דיעזע טהאַט אין יעגליכער

המשימר ובא כן המזיקין. שמעינן מהכא שהוא יום בריאת אדם הראשון כפי האמת וכפי הראוי בכל שנה מתחיל מאיתי יום השנה לכל באי עולם והוא ראוי לפקידה וגם היא יום שנפקדו בו הצריכים פקידה. וגם ביום שנברא אדם הראשון בו ביום חטא ועשה תשובה ונתכפר. ולפי׳ ראוי הוא לדין ולתשובה ולכפרה בו ביום אמר ליה הקדוש ברוך הוא כשם שמחלתי לך ביום הזה כך אני עתיד למחול את בניך כיום הזה. וגרסינן בפסיקתא ע״פ (תהלים קי״ט) לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וכתיב למשפטיך עמדו היום וגו׳ רבי אליעזר אומר בכ״ה באלול נברא העולם ואתיא כההיא דתניא זה היום תחלת מעשיך. נמצאת אומר בר״ה נברא אדם הראשון. בשעה ראשונה עלה במחשבה בשניה נתיעץ עם מלאכי השרת בג׳ כנס עפרו בד׳ גבלו בה׳ רקמו בו׳ עשאו גולם בז׳ זרק בו נשמה בח׳ הכניסו לג״ע בט׳ נצטווה בי׳ סרח בי״א נדון בי״ב יצא לדימוס. אמר ליה הקב״ה לאדם הראשון זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני ביום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך להיות עומדין לפני בדין ביום זה ויוצאין בדימוס. ואף על פי כן יש דברים שנשארים תלויים ועומדין מזמן האדם לזמנים ידועים כשהיה בית המקדש קיים והיו מקריבים קרבנות לרצות עליהם כדאמרינן התם בפ״ק דראש השנה (דף ט״ז) תניא הכל נדונין בראש השנה וגזר דין שלהם כל א׳ בזמנו. בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. ובחג נדונין על המים. ואדם נדון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים. רבי יוסי אומר

מַן וועלכעם אדם ערשאַפֿפֿען איזט וואָרדען, דאַס יאַהר בעגיננט. (דאַ דורך אדם ערסט דיא שאָפּפֿונג פֿאָללשטאֶנדיג ווארדע, גלייכזאַם אַלס ווען זיא מַן דיע־זעם טאַגע ערסט איג׳ם דאַזיין גערופֿען וואָרדען וואָרע). דאַהער איזט דיא מנאַה־מע ריכטיג, דאַס איט דעם בעגין דעס יאַהרעס אויך איבער דעם מענשען גע־ריכט בעשטיממט ווירד, דאַ אויך איבער אדם, דער מַן דעם טאַגע זיינער געבורט דיא ערסטע זינדע בעגינג, בעשטיממט וואורדע, דאַס רייך דעם האָכמטען געמעס־טעם צו פֿערלאַססען. אונד אדם טהאַט גלייך בוסע, — אונד עס וואורדע איהם פֿערגעבען. דאַהער איזט דיזער טאַג אַם געאייגנעטסטען, איין טאַג דעס געריכטס, דער בוסע אונד פֿערגעבונג צו זיין, אונד עס שפּראַך דער געהייליגטע צו אדם: זאָ וויא איך דיר פֿון דיזעם טאַגע פֿערגעבען האַבע, זאָ ווערדע איך אויך דיינען נאַכקאָממען פֿון דיזעם טאַגע פֿערצייהונג געוואָהרען. עס זיא דיר אַלזאָ איין גוטעס צייכען, דאַס זאָ וויא דוא פֿאָר איר הייטע איט דעם בעוואוסטזיין דיינער טאָד געשטאַנדען אונד איך דיך איין גנאַדע ענטלאַססען האַבע, זאָ זינד אויך דיינע קינדער בעשטיממט, פֿון דיזעם טאַגע דעס געריכטס פֿאָר איר צו שטעהען, אונד אויך זיא ווערדע איך גנאֶדיג ענטלאַססען. אונד זאָ ווירד איבער דעם מענשען האַנד־לונגען אַם נייאַיאַהרס געריכטעט, דאָך דאַס אורטהייל ווירד ערסט אַם פֿערזאָהנונגס־טאַגע געזאָללט. רבי יוסי אַבער לעהרט, דאַס דער מענש איט יעדעם טאַגע גע־ריכטעט ווירד, דאַ עס הייסט: „דוא בעדענקסט איהן איט יעדעם מאָרגען.״ רבי נתן שטעללט זאָגאַר דיא בעהויפטונג אויף, דאַס איט יעדער שטונדע דער מענש

יולדת למקוטעים יולדת לשבעה יולדת למקוטעים שנאמר (שמואל א׳, א׳) ויהי לתקופות הימים מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים. בראש השנה נפקדה שרה רחל והנה מ״ל אמר ר׳ אליעזר אתיא זכירה ואתיא פקידה כתיב בה ברחל ויזכור אלהים את רחל וכתיב בחנה ויזכרה ה׳ ואתיא זכירה מר״ה דכתיב זכרון תרועה מקרא קדש ואתיא פקידה פקידה כתיב בה בחנה כי פקד ה׳ את חנה וכתיב בה בשרה וה׳ פקד את שרה. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים מ״ל דכתיב תקעו בחדש שופר וגו׳ וכתיב כי חק לישראל הוא וסמיך ליה עדות ביהוסף שמו וגו׳. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים מ״ל אתיא סבילה סבילה כתיב הכא (שמות ו׳) מתחת סבלות מצרים וכתיב התם הסירותי מסבל שכמו. בניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל אתיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם (ישעיה כ״ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר וגו׳. ורבי יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל מ״ט אמר קרא ליל שמורים הוא לה׳ לילה המשומר ובא משׁשת ימי בראשית ואידך ההוא לילה

צום פֿייערטאַג ווערדע איך צו דיר צוריקקעהרען, צור צייט, ווען דיא נאַטור אויפֿלעבט, אונד שרה ווירד איינען זאָהן האַבען." דאַס אַבער וואָהל שרה אַלס רחל אונד חנה אַם נייאַהרס עמפפֿאַנגען האַבען, בעווייזט, וויא רבי אליעזר ריכטיג בעמערקט, דער אויסדרוק זכור געדענקען, דער בייא רחל פֿאָרקאָממט, נעמליך: „גאָטט געדאַכטע רחל," זאָ אויך בייא חנה: „דער עוויגע געדאַכטע איהרער." גלייכלויטענד איזט דער אויסדרוק בייס נייאַהר, דער אין דער שריפֿט גענאַננט איזט: „טאַג דעס געדענקענס דעס פֿאָזוינענשאַללס, היילגע פֿערזאַממלונג." אונד נון, דאַ וואָהל בייא חנה, וויא בייא שרה דער אויס-דרוק פקוד בעדענקען, נעמליך: „דען דער עוויגע בעדאַכטע חנה," אונד בייא שרה: „אונד דער עוויגע בעדאַכטע שרה," פֿאָרקאָממט, זאָ איזט עס רעכט אַנצונעהמען, דאַס אויך שרה אַם נייאַהר עמפפֿאַנגען האַבע. דאַס יוסף אַם נייאַהרע אויס זיינער געפֿאַנגענשאַפֿט בעפֿרייעט ווארדע, בעווייזט דער פֿערז: עדות ביהוסף „צייגניס פֿיר יוסף," דער פֿערבונדען איזט מיט דעם פֿערז: „דען (דער נייאַהרסטאַג) איזט איין געזעטץ פֿיר ישראל;" אונד דאַ אויך יוסף דיא פֿראָפֿעצייהונג: „איך ווערדע פֿאָן זיינער שולטער (מסבל) דיא לאַסט נעהמען," בעצוג האַט אונד דער גלייכאַרטיגע אויסדרוק סבל אין דער פֿערקינדונג דער בע-פֿרייאונג ישראל'ס פֿאָרקאָממט, נעמליך: „איך ווערדע זיא הערויספֿיהרען אונטער דער לאַסט מצרים'ס," זאָ איזט דער שלוס ריכטיג, דאַס דיא אורפֿעלטערן שאָן אַם נייאַהרע פֿריהער איהרע פֿראָהנדיענסטאַרבייט איינגעשטעללט האַבען. נאַך רבי אליעזר ווירד דיא איינסטיגע ערלעזונג אים מאָנאַט תשרי שטאַטטפֿינדען, וואַס ער אויס דעם פֿערז: „אַן דעמזעלבען טאַגע ווירד מיט דעם גראָססען שופר געבלאָזען ווערדען" פֿערגלייכע דעם פֿערזע: „בלאָזעט אַם דיזעם מאָנאַט מיט דעם שופר." רבי יהושע בעווייזט אַבער: דאַס אַם ניסן אָדער אַן פסח דיא איינסטיגע ערלעזונג ערפֿאָלגען ווירד, דאַ דיא ערסטע נאַכט דיזעס פֿעסטעס: „געהיטעטע נאַכט" גענאַננט איזט, אונד אין זאָלך איינער נאַכט קאַן דיא איינסטיגע ערלעזונג נור שטאַטט-פֿינדען. — עס איזט אויך מיט געוויסהייט אַנצונעהמען, דאַס מיט דעם טאַגע,

היא דכתיב (במדבר כ״ד) איתן מושבך. ואומר (מיכה ו׳) שמעו הרים וגו׳ והאיתנים מוסדי הארץ ואומר (שיר ב׳) קול דודי וגו׳ מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות. ורבי יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות שנאמר (מלכים א׳, ו׳) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל וגו׳ בחדש זיו ירח שנולדו בו זיותני עולם. ואידך הא כתיב בירח האיתנים ההוא דתקיף במצות. ואידך נמי הכתיב בחדש זיו ההוא דאתא ביה זיוא לאילני דאמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזא אילני דמלבלבי אומר ברוך אשר לא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות כדי ליהנות מהם בני אדם. ומ״ד בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות ומ״ד בניסן נולדו אבות בניסן מתו מ״ל דכתיב (דברים ל״א) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום מה ת״ל היום היום מלאו ימי ושנותי. ללמדך שהקב״ה מחשב שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנאמר (שמות כ״ג) את מספר ימיך אמלא. בפסח נולד יצחק דכתיב (בראשית י״ח) למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. אימת קאי אלימא בפסח וקא אמר ליה לעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה. אלא דקאי בעצרת וקא אמר ליה בחג. בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בתשרי וקא אמר ליה לניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי מר ימי טומאה בצרי ליה. אמר מר זוטרא אפילו למ״ד יולדת לתשעה אינה

אים מאָנאַט (זיו) „דער העללע אונד ליעבליכקייט,“ דיעס איזט דער מאָנאַט ניסן. דער ביינאַמע „העלל אונד ליעבליך“ איזט איהם דאַרום געגעבען, וויל דיא ליעבערן אונד ליעבעפאָללען לייטע, דיא ערצפֿאֶטער, אין איהם געבאָרען וואָרדען. רבי אליעזר איזט דער מיינונג, דאַס דיעזעס מאָנאַט דעסוועגען דאַס פּראָדיקאַט „העלל אונד ליעבליך“ בייגעלעגט איזט, וויל אין איהם אַללעס גרינעט, שפּריססעט, דופֿטעט אונד בליהעט; דאַהער בעשטיממט אויך רב יהודה: ווער אים מאָנאַט ניסן דיא בליהענדען בייאמע זיעהעט, שפּרעכע נאַכשטעהענדען זעגען: „געפּריזען זייא, דער אין זיינער וועלט ניכטס מאַנגעלן לאָסט; ער בעשענקט זיא מיט שאָנען געשאֶפּפֿען אונד פּראַנגענדען בייאמען, דאַמיט דיא מענשען זיך דורך זיא ערפֿרייען מאָגען.“ אונד אין דעם מאָנאַט, אין וועלכעם נאַך מיינונג דעם איינען אָדער דעם אַנדערן געגאַנגטען לעהרערס דיא פֿאֶטער געבאָרען ווארדען, זינד זיא אויך געשטאָר־בען, דאַ דיא פֿראָממען אונד גערעכטען דיא פֿאָללען פֿיר זיא בעשטיממטען יאַהרע דורכלעבטען. דען בעווייז היערצו ליעפֿערט משה, פֿאָן דעם בעריכטעט וויר: „ער שפּראַך צו איהנען: הייטע בין איך הונדערט אונד צוואַנציג יאַהרע אַלט“ אונד דיעס וואַרען דיא לעבענסיאַהרע פֿאָן משה. — אַן פסח איזט יצחק געבאָרען וואָרדען, אונד צוואַר אים זיעבענטען מאָנאַט, דאַ עס הייסט: „(למועד — חיה)

ט״ו) בד׳ פרקים בשנה העולם נדון בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן בר״ה כל באי עולם עיברין לפניו כבני מרון שנאמר (תהלים ל״ג) היוצר יחד לבם וגו׳ ובחג נדונין על המים. ואחד בתשרי הוא יום הדין לפי שהוא ראשון לבריאת אדם הראשון כפי דעת רבי אליעזר. כדגרסינן התם בגמרא (דף י״ב) תניא רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות בפסח נולד יצחק בר״ה נפקדה שרה ורחל וחנה בר״ה יצא יוסף מבית האסורים בר״ה בטלה עבודה מאבות במצרים בניסן נגאלו ובתשרי עתידין להגאל רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם וכו׳ תניא רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנא׳ (בראשית א׳) ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו׳ אי זהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפר׳ זמן רביעה היה וירדו עליהם גשמים וצמחו שנאמר (שם ב׳) ואיד יעלה מן הארץ. ורבי יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנא׳ (שם א׳) ותוצא הארץ דשא וגו׳ אי זהו חדש שהארץ מלאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה ניסן. ואותו פרק זמן בהמה וחיה שמזדוגין זה עם זה שנאמר (תהלים ס״ה) לבשו כרים הצאן וגו׳. רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנאמר (מלכים א׳, ח׳) ויקהלו אל המלך שלמה וגו׳ בירח האיתנים בחג וגומר ירח שנולדו בו איתני עולם. מאי משמע דהאי איתן לישנא דתוקפא

בעשלאָססען. זיא ווערדען דעם העררן געווייכאַט נור אויסטערונג וויא איינס העפרדע פאָרגעפיהרט. אונד דאַס היטטענפעסטע ווירד איבער דען רעגען בעשלאָססען. נאַך רבי אליעזר איזט דאַרום דער ערסטע תשרי איין אַללגעמיינער היילליגע גע=ריכטסטאַג, וויל אַן דיעזעם טאַגע אונד אין דיעזעם מאָנאַט דיא וועלט אונד אדם ערשאַפפען וואָרדען, אברהם אונד יעקב געבאָרען אונד דיא ערצפאָטער גע=שטאָרבען זינד. שרה, רחל אונד חנה ווארדען אַן דיעזעם מאָנאַט געזעגנעט, יוסף אויס דעם געפאָנגניס אונד דיא איזראַעליטען פאָן איהרער שווערען אַרבייט אין עגיפ=טען בעפרייט. אים מאָנאַט ניסן ווארדע יצחק געבאָרען, אונד דיא איזראַעליטען ווארדען אויס עגיפטען בעפרייט. אויך זאָלל דיא איינסטיגע ערלאָזונג אין זיעבענטען מאָנאַט שטאַטט פינדען. נאַך רבי יהושע אַבער איזט דיא וועלט אים מאָנאַט ניסן ערשאַפפען אונד דיא ערצפאָטער אין דיעזעם מאָנאַט געבאָרען וואָרדען. (ביידע לעה=רער פיהרען צו בעלעגען איהרער בעהויפטונג פערטיידענדע פערזע אויס דער שריפט אַן). זאָ פיהרט רבי אליעזר דען בעוויז דאַס דיא פאָטער אים תשרי געבאָרען זינד וואָרדען, דורך דען פערז: „עס פערזאַממעלטע דער קאָניג שלמה דאַס פאָלק אים מאָנאַט דער מעכטיגען האיתנים,“ וועלכער ביינאַמען אויך דען ערצפאָטערן בייגע=לעגט איזט. רבי יהושע הינגעגען פיהרט אַלס בעוויז, דאַס דיא ערצפאָטער אים מאָנאַט ניסן געבאָרען זינד וואָרדען, דען פערזאַן: עס וואַר אים יאַהרע פיער הונ=דערט אונד אַכטציג, נאַכדעם דיא איזראַעליטען אויס עגיפטען בעפרייעט ווארדען,

אמרינן בירושלמי רבי יעקב הוה מפקד לספריא מאן אתא משאל לכון אתין אמרי ליה בכל מתענין היין משבתות וי"ט ור"ה ופירים. וכי"ה (דף פ"א) אמרינן ומה עניי שאינו נוהג בשבתות וי"ט ענש מלאכה שנוהגת בשבתות וי"ט אינו דין שיענש ש"מ אין מתענין לא בשבתות וי"ט ומכאן תשובה למתענין בר"ה ובשבת של תשובה שאינם יודעין שתוכל להיות תשובה בלא תענית והיא אינה אלא אחת מדרכי התשובה והדרכים האחרים הם יותר עיקר:

(רצא) פרק שני.

יום הדין לכל בני אדם בין יחיד בין צבור בעניני העולם הזה היא בראש השנה. כדגרסינן בפ"ק דר"ה (דף ח') תנו רבנן כי חק לישראל הוא וגו'. מלמד שאין ב"ד של מעלה נכנסין לדין אלא א"כ קדשו בית דין של מטה את החדש. תניא אידך כי חק לישראל הוא אין לי אלא ישראל אומות העולם מנין ת"ל משפט לאלהי יעקב. אם כן מה ת"ל כי חק לישראל הוא מלמד שישראל נכנסין תחלה לדין כדרב חסדא דאמר מלך וצבור מלך נכנס לדין תחלה שנאמר (מלכים א', ח') לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל מ"ט איבעית אימא דלאו אורח ארעא למיתב מלכא אבראי. ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף. גם מצינו במשנה (דף

דארף מאן פאסטען. אויך רבי יעקב גאב זיין גוטאכטען דאהין אב, דאס מאן אללע טאגע דעס יאהרעס, מיט אויסנאהמע דער שבבאטהע אונד פייערטאגע, פאסטען דארף. ריזיעניגען אבער, דיא דענניך אם ניייאהרע אונד שבת=תשובה פאסטען, טיינען ניכט צו וויססען, דאס מאן אהנע צו פאסטען אויך בוסע טהון קאן. רייע, געבעט אונד אילדטהאטיגקייט איבען, זינד אויסער דעם פאסטען בעוואַ= דערע הויפטגעגענשטאנדע, דיא פערגעבונג ערווירקען קאננען

צוויטעס קאַפיטעל.

דער הויפטגעריכטסטאג וועהרענד וועלכען אלס פיר דיא איינצעלנען אלס פיר דיא געזאַממטהייט איזט אם נייאיאהרסטאגע, דען דיא ווייזען לעהרען: עס הייסט: „בעטטיאאט איזט ער פיר ישראל, איין געריכטסטאג פיר דען גאָטט יעקב'ס," ווארום דער בע= וויז צו נעהמען איזט, דאס דאו היממלישע געריכט ניכט עהער דיא זיצונג בעגיננט, אלס ביז דאס אירדישע געריכט דיעזען נייאמאנדסטאג איינגעזעגנעט האט. אן איינער אנדערן שטעללע ווירד אויס אנגעפיהרטעם פערז בעוויעזען, דאס ערסט איבער ישראל דאן איבער זאממטליכע בעוואהנער דער ערדע אם נייאיאהרסטאגע געריכט גע= האלטען ווירד, זאָ עס ערסט הייסט: „ער איזט בעטטיאאט (צום געריכטסטאג) פיר ישראל" אונד דאן: „איין געריכטסטאג פיר דען גאָטט יעקב'ס," דער גע= האלטען ווירד איבער דיא בעוואהנער דער גאנצען ערדע. ישראל ווירד, וויא רב חסדא בעמערקט, ערסט ישראל, דאן דיא איבריגען ערדבעוואהנער צו געריכטע געלאַ= גען. אויך הייסט עס אין דער משנה, דאס פיער מאל דעס יאהרעס דיא וועלט גע= ריכטעט ווירד. אם פסח ווירד איבער דאס געדייהען דער פעלדפריכטע; אם וואכענ= פעסטע, איבער דאס דער בוימפריכטע; אם נייאיאהרסטאגע איבער דיא מענשען

את השטן. ועוד מצינו תשובה לרבינו האי וזה נוסחה ומנהגנו לומר תחנונים בהני עשרה יומי להוד. ושמענו דבמקצת מקומות פרס קיימי מראש חדש אלול. ואמרי דביה סליק משה להר וזימנא שלישית ונחית בלוחות שניות בי״ה וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו רבי יצחק ן׳ גיא״ת ז״ל. ואנו מנהגנו כהנך דקיימין מראש חדש אלול. לרבינו נסים ז״ל הרבה מן הזקנים ומן בעלי בתים תוקעין בשופר בראש חדש אלול ומצאתי עיקר במדרש תניא בראש חדש אלול אמר הקב״ה למשה וכו׳ כדאיתא לפנים. גם מצינו שנוהגי׳ להתענות בערב ר״ה וסמך ממדרש תנחומא ע״פ (ויקרא כ״ג) ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט״ו הוא אלא ראשון להשבון עונות משל למדינה שחייבת מס למלך וכו׳ יע״ש. וגם מצינו תשובה לגאון ז״ל וזה נוסחה ולהתענות בב׳ י״ט של ר״ה כך אנו רואין יפה שלא להתענות שבך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל בר״ה (נחמיה ח׳) לכו אכלו משמנים וגו׳ וכן בשבת שובה אין אנו רואין שיתענה שהרי ט״ב שהוא תענית המור לא ראו לקבעו בשבת אלא דחו אותו. ואפילו בערב שבת להשלים תענית נסתפק כמה דורות עד שנתחברה הלכה מתענה ומשלים. וכהיא

האי גאון*) בעריכטעט, זיטטע, צעהן טאגע פאר דעם נייאיאהרספעסטע ביז צום פערזאהנונגסטאג פאר דעם יעדעסמאליגען פריהגעבעט בעזאנדערע געבעטע צו בעטען, אוס נור בלאס אנגערעגט צו ווערדען. אין איינינגען שטאדטען פערזיענס ווערדען דערזייא געבעטע זאגאר שאן מיט דעם בעגין דעס מאנאטס אלול געבעטעט. אויך דיא שפאניטען יודען, וויא יצחק אבן גיאת**) בעריכטעט, טהון דאזא. רבינו נסים***) בעריכטעט, דאס פאלטע לייטע אונד אנגעועהענע מאננער מיט דעם בלאזען איס שופר שאן מיט בעגין דעס מאנאטס אלול אנפאנגען. — עס איזט אויך זיטטע אם דעם טאגע פאר נייאיאהר צו פאסטען. עס ווורדע איין גאון אנגעפראגט, אב מאן אם נייאיאהר פאסטען דארף, אונד ער שפראך זיך דאהין אויס, דאס עס ניכט אנצורמטהען זייא, וויל דיא פארגעזעטצטען דער איזראעליטען אין דען צייטען עזרא׳ס צו דעם פאלקע שפראכען: געהעט אונד געניעסעט אנגענעהמע שפייזען; אונד דיעס וואר אם נייאיאהר. אם פרייטאגע פאר דעם שבת־תשובה

---

*) האי גאון וואר דער לעטצטע אונד בעריהמטעסטע דער גאונים, אונד פאררערסע מעהר אלס זיינע פארגאנגער דאס שטודיום דעס געזעטצעס. אין זיינעם 29טען לעבענס־יאהרע ווורדע ער צום דירעקטאר דער אקאדעמיא צו פומבעדיטהא ערוועהלט אונד בעקליידעטע דיעזע ווירדע 40 יאהרע. ער שטארב אין זיינעם 69טען לעבענסיאהטער (1089). עס זינד פאן איהם מעהרע שריפטען פארהאנדען. דער איבערזעטצער.

**) יצחק אבן גיאת געבירטיג אין לוקאנא אין שפאניען, וואר ער ביז צו זיינעם טאדע (1089) ראבבינער וואר. ער שטארב אין קארדאפא 51 יאהר אלט, ווורדע יעדאך אין זיינער פאטערשטאדט בעגראבען. ער וואר זאוואהל געלעהרטער אלס בעריהמטער דיכטער; ער איזט איינער דער פערפאססער דער תוספות, אונד אין דען געבעטביכערן פינדען זיך פער־טיערענע זיינער דיכטונגען. דער איבערזעטצער.

***) נסים בן יעקב וואר איינער דער בעליעבטעסטען שילער דער האי גאון אונד לעהרער דעס אלפס. ער ליעפערטע ערקלארונגען צו איינינגען טראקטאטען דעס תלמוד׳ס אונד ריטואלע קאנסטיטוציאנען, וואן אונד וואו ער געלעבט, שיינט ניכט גענויא בעקאננט צו זיין. דער איבערזעטצער.

גופו לפני מלך בשר ודם מתעורר מאד ביום ובלילה ומחפש בדרכיו ושואל ומבקש עצה מכל יועץ שימצא לומר לו כיצד ינצל מן הדין עאכו מה יש לעשות כשיבא יום פקדתי ידינו מגופו ובניו וממונו לפני ממ״ה הקב״ה שהוא יודע כל תעלומות שאין צריך לפניו לא עדים ולא ראיה שהכל גלוי לו ואינו מועיל לפניו סניגור אחר בלתי תשובה ומעשים טובים שיש לו לאדם לירא מאוד ולחפש בדרכיו ולשוב מחטאיו ולבקש עצה טובה מכל יודע דעת קודם הגיעו ליום הדין כדי שיזכה בדינו. ולזה צריך להקדים שלשים יום לכל הפחות כדי שיתחיל מר״ח אלול לעורר מתרדמתו אשר הוא יושב בה כל השנה. ועוד שהוא זמן שנתרצה בו הקב״ה למחול עונם של ישראל בכלל. וצוה למשה רבינו לעלות ההרה לתת לו לוחות שניות כמו שמצינו בפרקי רבי אליעזר תניא בראש חדש אלול אמר הקב״ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות האחרונות והעבירו שופר בכל המחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע״ז והקב״ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ״ז) עלה אלהים בתרועה וגו׳. ובך התקינו חכמים שיהו תוקעין בראש חדש אלול בכל שנה ושנה כל החדש כדי להזהיר את ישראל שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג׳) אם יתקע שופר וגו׳ וכדי לערבב

אָדער וועגען איינעס איהם בעצייכטיגטען פֿערברעכענס פֿאָר דעם ריכטער אָדער דעם קעניגע ערשיינען מוס, אום זיך צו רעכטפֿערטיגען, זאָ ווירד ער אָהנע צווייפֿעל אַללעס אויפֿביעטען, יעדען איהם אַלס ווייזע בעקאַננטען אום ראַטה בעפֿראַגען, ווא ער דער אַן איהן געמאַכטע געלדפֿאָדערונג אָדער דעם איהם בעצייכטיגטען פֿערגעהען אויסוויכען אונד ווא ער פֿאָר זיינעם ריכטער זיך ריין וואַשען קאָננטע. ווא איסטע דער מענש ערנסט ציטטערן אונד בעבען אונד זיינען ביזהעריגען וואַנדעל פריפֿען אונד בוסע טהון, ווען דער געריכטסטאַג גאָטטעס נאַהעט, וואָ זיין פֿערמאָגען, זיינע קינדער אונד זיין איינענעס איך אין פֿראַגע געשטעללט ווירד, אָב עס פֿערבלייבט אָדער אויפֿהערע צו זיין? אונד היערצו זינד דרייסיג פֿאָללע טאַגע, דער גאַנצע מאָנאַט אלול, איינגעווייהט, דיא פֿאַסט געהייליגטען פֿיר גאַנץ ישראל צור בוסע בעשטיממט איזט, איינגעזעטצט, דאַס דער מענש זיך ערוועקקע אוס זיינעם פֿאָללשטאַנדיגען אונד דען וועג צור בעססערונג איינצושלאַגען. אין דען פּעריקאָפען דעס רבי אליעזר הייסט עס: דער געהייליגטע שפּראַך אַנפֿאַנגס דעס מאָנאַטס אלול צו משה: געה' העראויף צו מיר אויף דען בערג, אונד לאַסס בלאַזען ערשאַלל דער שופר אים לאַגער מיט דער פֿערקינדיגונג, דאַס משה אויף דען בערג געגאַנגען. דיעזעס געשאַה, דאַמיט דיא איזראַעליטען ניכט ווידער דורך דאַססען אַבוועזענהייט אויף דען וועג דער פֿערפֿיהרונג, איינען אַבגאָטט זיך אַנצופֿערטיגען, געראַטהען מאָגען; אונד זאָ וואַנדערטע דער העררר פֿערהערליכט דורך דיעזען שופר־קלאַנג, ווא עס אויך הייסט: „ערהאַבען איזט דער העררר דורך שופר־שאַלל." אונד דאַרום אויך האַבען דיא ווייזען בעשטיממט, דאַס אין יעדעם טאַג דעס מאָנאַטס אלול אים שופר געבלאַזען ווערדען זאָלל, אום דיא געמיטהער גלייכסאַם אויפֿצוריטטעלן, דאַס זיא בוסע טהון, דען עס הייסט: „ווען אים שופר ווירד געבלאַזען, זאָלל דאַ דאַס פֿאָלק ניכט אין אַנגסט זיין." — אויך איזט עס, ווא רב

ואע"ג דכתיב (שמות ל"ב) וביום פקדי וגו' הוא שהוטאין בעון אחר שמצטרף עמהם אבל הקב"ה מחל להם על אותו עון כדגרסינן פרק אין עומדין (דף ל"ב ע"פ (ישעיה מ"ט) התשכח אשה עולה האשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקריבו ישראל במדבר לפני ארבעים שנה. אמרו לפניו הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל א"ל גם אלה תשכחנה. אמרו לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה הר סיני א"ל ואנכי לא אשכחך. והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעמד הר סיני. ובשכר התשובה הקב"ה יקרב הגאולה. כדגרסינן בפרק י"ה (דף פ"ו) אמר רבי יונתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנאמר (שם נ"ט) ובא לציון גואל ולשבי פשע:

הכלל השני.

בימי התשובה ונהלק לשני חלקים:

ההלק הראשון בבוא יום הדין. ההלק השני בבוא יום הכפרה:

ההלק הראשון בבוא יום הדין. ויש בו חמשה פרקים:

(רצ) פרק ראשון.

כל בן דעת כאשר רואה שקרב זמנו לבוא לדין על קצת ממונו וכ"ש על

זינדע דעס גאָרנען קאַלבעס אַן ישראל ניכט אַהנדען ווירד, זאָגט ער דורך ישעיה דיעזעס פֿאָלקע פֿערקינדען, מיט דען וואָרטען: אויך דיעזע (זינדען) ווערדען פֿערגעססען, אַבער דיין שטעהען אַם בערגע סיני, וואָ דוא דיא לעהרע פֿאָן דער איינהייט גאָטטעס מיט איבערצייגונג אין דיר אויפֿגענאָממען, געדענקע איך שטעטס אונד רופֿע „פֿערגעססע איך דיך ניא.“ — טרעסטליך לעהרטע רבי יונתן: דאַס דורך אויפֿריכטיגע רייע ערלאָזונג הערבייא געפֿיהרט ווירד, דען עס הייסט: „צו ציון קאָממט דער ערלאָזער, אונד פֿיר דיא פֿאָן דער זינדע צוריקקעהרענדען.“

צווייטער טיטעל.

איבער דיא צור בוסע בעשטיממטען טאַגע.

אין צוויא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא פֿאָרבערייטונג צום געריכטסטאַג. אין פֿינף קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווען דער טעראין פֿיר יעמאַנד נאַהעט, וואָ ער וועגען אויסגעקלאַגטער שולד,

אפי׳ גזר דין של צבור כששבים בתשובה שלימה וגזר דין של נינוה יוכיח ועוד אמרו שאפילו בזכות תשובת יחיד מוחלין לרבים כדגרסינן בפרק י״ח אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב גדולה תשובה שאפילו יחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר (הושע י״ד) ארפא משובתם וגו׳ כי שב אפו ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו ולא עוד אלא שמביאה רפואה לעולם שנא׳ (ירמי׳ ג׳) שובו בנים שובבים וגו׳. ולפי שהעון שעושין כל העדה הוא חמור לא יחשבו שאין להם תקנה ולא יתיאשו מן התשובה ע״כ נזדמן להם לישראל מעשה חטא העגל כדי שילמדו ממנו קל וחומר וידעו כי מאחר שהאריך אפו על חטא גדול כזה שאין חטא שיעשו שלא יקבל תשובתם כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ה׳) אמר ריב״ל לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמר (דברים ה׳) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו׳. והיינו דאמר רבי יוחנן לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראויים לאותו מעשה. לא היה דוד ראוי דכתיב (תהלים ק״ט) כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי. ולא היו ישראל ראויים דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו׳. ולמה עשו לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו לך אצל יחיד ואם חטא צבור אומרים לו לך אצל צבור. וצריכא דאי כתב רחמנא יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא. ואי כתב רחמנא צבור משום דנפישי רחמי אבל יחיד אימא לא צריכא והיינו דאמר ר׳ שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ״ד (ש״ב, כ״ג) נאם דוד וגו׳ הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה.

בעווייזען. מר־זוטרא בר טוביה בעווייזט זאגאר, דאס דיא בוסע דעס איינצעלנען פערצייהונג פיר דיא געזאממטהייט בעווירקען קאן, דא עס הייסט: „איך וויל היילען איהרע אויסגעלאססענהייט, וויל איך איינען צארן אבגעווענדעט האבע פאן איהם." עס פערלאנגע אלזא דיא געזאממטהייט ניכט, ווען זיא איינס ווערדע בעגאנגען, דאס איהר דאס גליקק דער פערצייהונג ניכט צו טהייל ווערדען ווירד; דיא בעגאנגענע זינדע, וועגען אנפערטיגונג דעס גאלדענען קאלבעס, ווארויף ישראל פערצייהונג ווארדס, בעווייזט, דאס זעלבסט נאכזיכטספאלל, גנאדיג אונד בארמהערציג איזט. דאהער לעהרטע רבי יהושע בן לוי: ישראל (דאס צו יענער צייט גאנץ געוויסענט ווער) האט נור דארום דאס גאלדענע קאלב אנגעפערטיגט, אום דעם בערייענדען דען וועג צור בוסע צו לעהרען, דען עס הייסט (דברים ה׳, כ״ו.): „אכטעטען זיא דאך איין זאלכעס הערץ, איך צו פירכטען אונד אללע מיינע געבאטע צו האלטען, (וויא יעטצט) אימאמער האבען." עס לעהרט דאהער אויך רבי יוחנן ומהר טרעפפענד, דאס זא וויא דיא געזיננונגען דער אורפאלטען צו יענער צייט ניכט געאייגנעט וואַרען איין גאלדענעס קאלב צום געטצענבילד אנצופערטיגען, אויך דיא ריינען געזיננונגען דוד׳ס ניכט געאייגנעט ווארען דיא זינדע מיט בת־שבע צו בעגעהען, דא דוד פאן זיך בעקעננעט: „איין ארמער אונד דירפטיגער בין איך, איינעס הערצענס טריעבע איזט ערשטארבען אין איר." עס וואורדען אלזא בעקאננטען זינדען דארום בעגאנגען, אום זאוואהל דעם איינצעלנען, אלס אויך דער געזאממטהייט דען וועג צור בוסע צו לעהרען. אונד דאס דער געוויהייטע דיא

ג׳ דמועד קטן (דף ל׳) ובפרק חלק (דף ק״ז) ובפרק במה מדליקין (דף כ״ט). אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש שלמה להכנים ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה יאמר כ״ד רננות ולא נענה. אמר (תהלים כ״ד) שאו שערים ראשיכם וגו׳ מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ולא נענה. כיון שאמר (ד״ה ב׳, ו׳) ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל ישראל שמחל לו הקב״ה על אותו עון. היינו דכתיב (מלכים א׳, ח׳) ביום השמיני שלח את העם וגו׳ לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו שמחל להם עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא. אמר רב יהודה שידעו ישראל שמחל לו הקב״ה על אותו עון. ועוד אמרו שבשכר התשובה מרבה ימיו של אדם כדגרסינן בפרק י״ה (דף פ״ו) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם שנא׳ (יחזקאל י״ח) חיה יחיה שמרבה ומוסיף כל הטובות שבעולם: (רפט)

פרק שני.

כשם שהקב״ה ברוב רחמיו מקבל תשובת היחיד וקורע גזר דינו כך קורע

אים נאמען רב״ם: אלס טלאה דיא לעצטע איינם אללערהייליגסטע ברינגען וואללטע, אנשלאססען זיך דיא טהירען דעססעלבען ניכט אונד ער טרוג פאר פיער אונד צוואנציג געזאנגע, דיא אבער עבענפאללס וויר קונגסלאז בליעבען. דא שפראך ער: „ערהעבעט איהר טהארען אייער הויפט, דאס איינציהע דער קאניג דער עהרען! ווער איזט דען דער קאניג דער עהרען?״ אונד אויך דיעזער געזאנג בליעב אהנע ווירקונג. אונד זא פלעהעטע ער ענדליך: „העדר, גאטט! לאס ניכט צוריקקעהרען דאס אנגעזיכט דיינעס געזאלבטען, א, געדענקע דער דיענעד דוד ערטהיילטען גנאדע״ אונד זיעהע, עס אפפנעטען זיך דיא טהירען צום אללערהייליגסטען. אונד פאן דיעזער שטונדע אב וואורען דיא פיינדע דוד׳ס איבערצייגט, דאס דעססעלבען אויך דיא זינדע מיט בת-שבע פערצייהונג וואורדע. אונד זא ערקלערט טלאה אם אכטען טאגע דאס פאלק, דאס פראהליך אונד פערגניגט אין דיא הייאמאטה גינג אים בעוואוסטזיין, דאס זאוואהל איהנען אויך דיא ענטזיינדונג דאס פערזאהנונגספעסטעס, דיא איינע פאלגע דער איינווייהונג דעם טעמפעלס וואר, — זא אויך איהרען פער־שטארבענען געליעבטען קאניגע דוד פערציהען וואורדע. — רבי שמואל בר נחמני לעהרטע אים נאמען דעם רבי יונתן, דאס אין פאלגע איינער אויפריכטיגען בוסע דעם מענשען טאגע אונד יאהרע פערלאנגערט ווערדען, דא עס הייסט (יחזקאל י״ח, י״ג): „דאך פראמען האט ער אבגעהאלטען זיינע האנד, צינז אונד אויפשלאג האט ער ניכט גענאממען, איינע רעכטע האט ער אויסגעאיבט, אין איינען וואנדלונגען איזט ער געוואנדעלט, דער שטירבט ניכט אין דער זינדע זיינעס פאטערס, ער בלייבט אם לעבען,״ אונד געניעסט אללעס גוטע אויף ערדען.

צווייטעס קאפיטעל.

דיא אויפריכטיגע בוסע דער געזאממטהייט מאכט עבענזא דאס אונהייל אבוועגדיג, אלס דיא דעס איינצעלנען, וואס דיא בוסע דער איינוואהנער ניגוה׳ס צור גענוגע

ניח להם שלא נבראו. וגרסינן במדרש תהלים (שם מ״ה) למנצח לבני קרח משכיל שיר ידידות ב״א וראה בבני קרח שעד שלא עשו תשובה לא נקראו ידידים משעשו תשובה נקראו ידידים שנאמר למנצח וגו׳. אלו בניו של קרח שנסתכלו למעלה לאביהם שבשמים וימלטו שנאמר (במדבר כ״ו) ובני קרח לא מתו למה שלא נשתתפו לעצת אביהם ובאחרים כתיב (שם ט״ז) וירדו הם וכל אשר להם וגו׳. אבל אלו שנסתכלו למעלה נמלטו שנאמר (תהלים ל״ד) הביטו אליו ונהרו וגו׳. וכן דוד כשנסתכל למעלה נמלט שנא׳ (שם ל״ב) לדוד משכיל אשר נשוי פשע וגו׳. וש״ה (משלי ט״ו) אורח חיים למעלה למשכיל ולא עוד אלא הרשעים שרצו להסתכל למעלה נמלטו שכן אתה מוצא בנבוכד נצר דכתיב ביה (דניאל ד׳) אנה נבוכד נצר עיני לשמיא נטלית ונקרע מקצרת גזר דיני. ומה אם הרשעים שהם חייבים להקדוש ברוך הוא כשמסתכלים למעלה מוחל להם. ישראל שהם בני קדושה בני אברהם יצחק ויעקב אם מסתכלים למעלה ועושין תשובה שלימה איני דין שהקדוש ברוך הוא מוחל להם. ומפני שהיה דוד משכיל ופירש מעונו והתודה ועשה תשובה ואמר לך חטאתי וגו׳. כי פשעי וגו׳ מחל לו הקב״ה. ומצינו שהוא הקים עולה של תשובה. כדגרסינן במ״ק פרק אלו מגלחין (דף ט״ז) אמר רבי יונתן מ״ד (שמואל ב׳, כ״ג) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה. ולא עוד אלא שבשבר תשובתו נתגלה הדבר לכל באי עולם שידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון. כדגרסינן בפר׳

געטאדעלט וואָרדען צו זיין. אונד אויאמער אוּט'ס דיא בוסע, דיא דאס פערמיבטע איבלע אבגוועהט אונד דען אענשען צו אנזעהען אונד עהרע ברינגט. זיא ווער עס, דיא דיא זאָהנע קרח'ס פאָס אונטערגאנגע רעטטעטע, דען עס הייסט: „דיא זאָהנע קרח'ס זינד ניכט אומגעקאָממען," אונד דיא איהנען דען ביינאמען „ליעבלינגע" בייאלעגטע. זיא זעטצטען איהר פערטרויען אויף גאָטט אונד איטטען זיך ניכט אין דען האַנדעל איהרעס פאַטערס. עלבסט דוד, װען ער אין געפאַהר װאַר, אונד זיינען בליק נאַך אָבען ריכטעטע, אויף גאָטט פערטרויטע, װאָ װאורדע איהם רעטטונג. אבער ניכט נור דען פראָממען, זאָנדערן אויך דען באָזעוויכטערן װאַרד הילפע, װען זיא אויף גאָטט פערטרויטען; זאָ הייסט עס פאָן נבוכד נצר: „איך נבוכד נצר ריכטעטע מיינע אויגען נאַך דעם הימאעל אונד מיין טהייל דאס איבער איך פערהאָנגטען װאורדע פאָן מיר אבגעװענדעט." װען אלזאָ דען באָזעװיכטערן דאס פערטרויען אויף גאָטט פריכטע טראָגט, װיא איטטע ערסט פיר דיא נאַכקאָממען דער ערצפאָטער אונזייל אין היייל פערוואנדעלט װערדען, װען זיא איהרען רייזפאָללען בליק נאַך אָבען װענדען! יאַ װער בוסע טהוט אונד זיינע זינדע גלייך דוד בעקעננט, דער געטצראַכטען: „צו דיר הערר, האבע איך געזינדיגט," דעם פערצייהעט גאָטט אבענזאָ, װיא ער איהם פערגעבען האט. רבי יונתן בעװייזט זאָגאר אויס דעם פערזע: „זאָ שפריכט דוד, זאָהן ישי, זאָ שפריכט דער אַאן, דער ערריכטעטע האט דאס יאָך (דער בוסע)," דאס דוד עס װאַר, דער דיא בוסע צור געלטונג ברעכטע, אונד דאס דיא מענטשהייט דורך איהן פאָן דערען װירקונג איבערצייגט װאורדע. דען רב יהודה טהיילט אית

יתקרע הגזר דין. אבל יורע אמתחם בהנבאם לשלום ולטובה אם תתקיים. גם מצינו כי מן הרעה המוכנת לבוא יוכל השכל הטיב בחכמתו ובתשובתו למלט את הגוף מן הגזרות. כדגרסינן בסוף פ"ד נדרים (דף ל"ב) אמר רמי בר אבא מ"ד (קהלת ט') עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים וגו'. עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע ובנה עליה מצודים גדולים אלו עונות. ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא זה יצר טוב. ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצר הטוב. (שם ז') החכמה תעוז לחכם זו תשובה ומעשים טובים מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו שתי ידים ושתי רגלים ושתי אזנים ושתי עינים וראש הגויה והפה. וברוך הוא שהחכמה הטובה המצלת גוף החוטא מהגזירות ומהמקרים המוכנים לבוא היא התשובה. כדגרסינן במסכת ברכות פרק היה קורא (דף י"ז) מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה שנא' (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה' וגו'. לומדיהם לא נאמר אלא עושיהם לעושין לשמה ולא לעושין שלא לשמה וכל העושים שלא לשמה

ערפֿרייליכעס אונד גוטעס פראָפֿעצייהעט, יאַ ליעגט דאַרין דער פראָביערשטיין זיינער פֿאָרטרעפֿליכקייט, דאַ דער העררע איינע צוזיכערונג דעס גוטען ניכט צוריקקניממט.״ זאָלכעס אַבער ווען דאַס אונגליק איבער דען פֿראָממען שאָן פֿערהענגט איזט, זאָ קאַן ער עס, וויא שאָן אָפֿטערס געשעהען, דורך רייע אונד בוסע פֿאָן זיך אַבֿ־ ווענדען. ראמי בר אבא בעווייזט דאַס געזאָגטע אויס נאַכֿשטעהענדען פֿערז. עס הייסט נעמליך: „איינע קליינע שטאַדט, וואָרין נור וועניגע מענשען וואָהנטען, דאַ קאַם איין גראָסער קעניג איבער זיא, שליסט זיא איין אונד בויעט גראָססע באָל־ ווערקע רינגסאומהער, אונד עס פֿינדעט זיך דאַרין איין קלוגער אונד איינזיכטספֿאָל־ לער מאַן, דער דיא שטאַדט בעפֿרייט דורך זיינע ווייזהייט.״ דיא קליינע שטאַדט בעדייטעט דער מענש; דערען איינוואָהנער, דעם מענשען גליעדער; דער גראָססע קעניג, דיא דען מענשען בעהערשענדען בעגירדען; דיא גראָססען באָללווערקע, דעס מענשען זינדען; אונד דער ווייזע מאַן בעדייטעט ענדליך דער בעססערע זין, דער צור ריקקעהר אונד בוסע מאַהנט. דיעזער ליישטעט דעם מענשען מעהר הילפֿע אַלס צעהן מעכטיגע בעשיטצער דער שטאַדט, וועלכע זינד: האַנדע, פֿיססע, אָהרען, אויגען, הויפט, קערפער אונד. אויך רבא פֿלעגטע אים מונדע צו פֿיהרען: דאַס ענדציעל דער ווייזהייט איזט אונד בלייבט בוסע אונד גוטע גאָטטגעפֿעלליגע האַנדלונגען. שטודירען אונד אונגעהאָרזאַם זיין געגען עלטערן אָדער פֿאָרגעזעטצטען איזט פֿערווערפֿליך אונד זינדהאַפֿט, דען „אַנפֿאַנג דער ווייז־ הייט איזט גאָטטעספֿורכט״, דיא דאַרין בעשטעהען מוס, דיא ערוואָרבענע ווייזהייט צום גוטען אונד נאַך פֿאָרשריפֿט אַנצוווענדען. פֿיר דיאיעניגען, וועלכע זיא נור פראַה־ לעריא אונד צו אונגעזעטצליכקייטען פֿערווענדען איזט בעססער, גאַר ערסט ניכט

רב פפא לאביי ודילמא קודם גזר דין אמר ליה ושב ורפא לו כתיב ואי זהו דבר שצריך רפואה הוי אימר זה גזר דין. ודבר זה הוא מרחמיו על כל מעשיו שחוזר על מה שגוזר לרעה למען התשובה ומה שגוזר לטובה אינו חוזר בו אף על פי שיתחייבו כמו שאמרו כל דבר שיוצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר. ואם יעקב אבינו היה מתירא מן החטא אחרי שאמר לו האל יתברך (בראשית כ"ח) והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ועכ"ז (שם ל"ב) ויירא יעקב מאד וגו'. ואז"ל שנתיירא שמא יגרום החטא אולי היה ברוב ענותנתו שהיה ירא מאד מן החטא. אבל דבר ברור הוא מה שגוזר הקב"ה לטובה אינו חוזר בו. ולדבר הזה רמז ירמיהו הנביא ע"ה כשהלך עם חנניה בן עזור כשהיה מתנבא ירמיהו לרעה ולמיתה ושינצח נבוכד נצר לערי ישראל ושיחריב בית המקדש והנניה בן עזור היה מתנבא לטובה בהפך זה. ועל זה אמר ירמיהו שאף על פי שלא תתקיים נבואתו שהיה לרעה שאין בו הכחשה לנבואתו כי אולי יתב' ירחם עליהם או יחזרו בתשובה. אבל אם לא יתקיימו דברי חנניה יורה שהוא נביא שקר. וכן כתיב (ירמיה כ"ח) אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דובר באזניך ובאזני כל העם הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו על ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת. ר"ל שהנביאים המתנבאים לרעה לא יודע מן הבא אחר כן אם נבואתם אמת או שקר לפי שבתשובה

פערשטאָקקט מו. ז. וו. קעהרט סם צוריקק (צו גאָטט) זאָ ווירד מיס גענעזונג." דען דער הערר לאָסט זיינע גנאַדע וואַלטען איבער זיינע געשאָפפע אונד ניממט זיינען ענטשלוס דעם אונטערגאַנגעס צוריקק אויף פרעאָגטער בוסע, אונד ווענדען איהן צום גוטען. וואָן דער הערר יפראָך, זאָלבסט אונטער בעדינגונגען, צום היילע פיר דיא אפנשהייט בעשלאָססט, זאָ אָנדערט ער ניא זיינען בעשלוס. דאַס בעדענקען, דאַס דער שטאַממפאַטער יעקב דעננאָך געאייסערט אונד דיא פורכט דיא ער האַטטע, נאַכדעם איהם פאָן גאָטט צוגעזיכערט װאורדע: ,,זיעהע איך בין איט דיר אונד איך װערדע דיך היטען" קאַן, וויא דיא ווייזען דער מַזיכט זינד, דאַהער געריהרט האַבען, וויל ער אין זיינער דעמוטה זיך פאָר טפאָטערן עטוואס צו בעגעהענדען זינדען פירכטעטע; אַבער בעקאַננטליך אָנדערט דער הערר ניא זיינען בעשלוס צום גוטען. זעלבסט אויך ווען פראָפעטען עטוואַס אונהייל פאָלגעס פערקינדעטען אונד עס טראַף ניכט איין, זאָ קאַן דער גרונד אין דער אינגוויסען פראָגטען בוסע ליעגען, וואָרי בער אויך דער פראָפעט ירמיהו געגען דען פאַלטען פראָפעטען חנניה זיך אויס טפראַך, נעמליך: ,,אסרקע אויך דאַס, וואַס איך פאָר דיר אונד פאָר דעם גאַנזען פאָלקע טפרעכען װערדע: דיא פראָפעטען, דיא פאָר איר אונד דיר פאָן יע העער וואַרען אונד זיא וויידאַגטען איבער פיעלע לאָנדער אונד גראָסע קאָניגרייכע צום קריעג, צור הונגערסנאָטה אונד פעסט, זאָ קאַן אמן, ווען דיעזע ווייזאַגונג ניכט אין ערפיללונג געהט, ניכט בעהויפטען, דאַס דער ווייזאַגענדע פראָפעט אונ וואַהרהייט פראָפעציהעט האַבע, דאַ דיא אָנדערונג דער פראָפעציהונג איינע פאָלגע איינער אינצוויסען ערפאָלגטען בוסע זיין קאַן. ווען היגעגען איין פראָפעט

דיומא מצלינן ובעינן רחמי שנאמר (נחמיה ט׳) ויקראו בספר תורת ה׳ אלהיהם וגו׳ ורביעית מתודים ומשתחוים לה׳ אלהיהם. וכשיתענו וישובו כראוי מובטח להם לישראל שישמע ויקובל תפלתם:

החלק הרביעי.

בשכר התשובה ויש בו שני פרקים:

(רפח) : פרק ראשון.

לעולם ידמה אדם בנפשו שהוא בינוני שאם עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות ואם עבר עברה א׳ אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה ובשיחשוב זה יהא זריז לקיים מצוה אחת ויזהר מלעבור עברה. וגם ידמה בבני העולם שהם בינוניים ושהעולם תלוי בו כי בזכותו או בחובתו יכריע את כל העולם. כדגרסינן בסוף פרק קמא דקדושין (דף מ׳). ת״ר לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וכו׳. כדאיתא בחתימת נר של מצות. ולפי שאין לנו מצוה גדולה יותר מן התשובה אמרו רבותינו שהתשובה גורמת לאדם להסות תחת כנפי השכינה. ועוד כי אפילו שנחתם על שום אדם גזר דין לרעה התשובה שלימה מקרעת אותו. כדגרסי׳ בפרק קמא דר״ה ד׳ דברים קורעים גזר דין של אדם. כדאיתא בפ״ו מן החלק הב׳ שבכלל הצדקה. ואמרינן נמי עלה אמר ר׳ יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר השמן לב העם הזה וגו׳. אמר ליה

שבענד אונ דאס וואָהלערגעהען דער ברידער געבעטעט. דיעזעס פֿאָרפֿאַהרען האַט נאָך טיטוספונקט דעם פֿאָרז: „זיא לאַזען איהם בוסע גטהאַטען אונד איהם (לעטצטען) טאַגעס פֿיערטעל בעקאַננטען זיא איהרע זינדען אונד ביקקטען זיך נאָך פֿאָרנען, איהרעם גאָטטע.״ — דיאיעניגען אַלזאָ, וועלכע מיט אויפֿריכטיגער רייע בוסע טהון אונד פֿאַסטען, מאָגען זיך פֿערזיכערט האַלטען, דאס איהרע געבעטע ערהאָרט ווערדען.

פֿיערטע אַבטהיילונג.

איבער דען אויף בוסע ערפֿאָלגענדען לאָהן. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

איינאָפֿערן דער מענש דיא איבערצייגונג געוואָננען האַט, דאס, וואן ער איין געבאָט ערפֿיללט, דיא וואָגע זיינער וואַגע זיך צו זיינעם פֿאָרטהיילע נייגט, אָדער דאס זיא צו זיינעם נאַכטהיילע טאָגט, וואן ער איינע זינדע בעגעהט, זאָ ווירד ער וואָהל טעטעט בעאיהט זיין, עהער איין געבאָט צו ערפֿיללען אַלס איינע זינדע צו בעגעהען, אונ אינדעסטען זיינע וואַגע איק גלייכגעוויכט צו ערהאַלטען. דער מענש זאָלל זאָגאַר זאָ געוויססענהאַפֿט זיין צו דענקען, דאַס פֿאָן זיינעם ביטראַגען דאַס הייל דער גאַנזען וועלט אַבהאָנגע; דאַהער מיוט פֿיר דען רעכטגלייביגען ניכטס וויכטיגער אַלס דיא בוסע, וועלכע, נאַך אַנזיכט דער ווייזען, איהן אונטער בעזאָנדערן טוטן גאָטטעס שטעללט, אונד איין איבער איהן בעשלאָססענעס פֿערהאָנגניס פֿאָן איהם אַבוועגדעט; „דען אויט דאס הערץ דיעזעס פֿאָלקעס אויך

בעד קהל ישראל בענין שלא יתבטלו מלימודם בסבת התענית כמו שהיו עושים אנשי המעמדות בזמן שבית המקדש קיים כדגרסינן במסכת תעניות בפרק בג׳ פרקים (דף כ״ז). ת״ר אנשי משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון אנשי מעמד נכנסין לבית הכנסת וגוזרין ארבע תעניות בשבת. בשני על יורדי ימים. בג׳ על הולכי מדברות. בד׳ על אסכרא שלא תפיל בתינוקות. בה׳ על עוברות ומיניקות. עוברות שלא יפילו ומיניקות שיגדלו את בניהם. בע״ש לא היו מתענים מפני כבוד השבת וכ״ש בשבת עצמה בא׳ בשבת מ״ט לא מפני האומות ר׳ שמואל בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה ר״ל אמר מפני נשמה יתירה דאמר ר״ל נשמה יתירה נתונה בהאדם בע״ש ובמוצאי שבת ניטלה ממנו שנאמר (שמות ל״ב) וביום השביעי שבת וינפש כיון ששבת ויי אבדה נפש. והצומות שחפץ הקב״ה בהם הם בהכנעה ותשובה וצדקה לאביונים ולא בענוי הגוף וכפיפתו ולבוש שק וגאוה בלב והחטא עמו כ״ש הנביא ישעיהו (ישעיה נ״ח) הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע וגו׳. ובצומות של רבים צריך להקור ולדרוש בדברי הרבים עם התפלה להחזירם למוטב. כדאמרינן התם בפ״ק דתענית (דף י״ב). אמר אביי מצפרא ועד פלגא דיומא מעיינינן במילי דמתא ומפלגא דיומא לפניא ריבעא דיומא קרינן ומפטרי ורבעא

פיר איהרע ערדעטטונג פאסטעטען אונד בעטעטען. זא גאב עס, וויא דיא ווייזען לעהרען, געוויססע לייטע „בעאבאכטער" גענאננט, דיא, ווען יעמאנד איין אפפער דארבראכטע, צו גאָטט פלעהעטען זיינעטוועגען, דאס עס וואָהלגעפעלליג אויפגענאממען ווערדע; אונד וויעדער אנדערע לייטע, דיא „בעשטאָנדיגען" גענאננט, גאב עס, דיא פיער טאגע אין דער וואָכע, מיט אויסשלוס דעס זאָננטאגס אונד פרייטאגס, פאסטעטען אונד אים בעטהויזע פיר איהרע אויף רייזען בעפינדליכען ברידער אונד פיר דאס וואָהל- ערגעהען דער פרויען בעטעטען. — זאָלל דער געהייליגטע פאסטען וואָהלגעפאללען פינדען, זאָ מוס עס פערבונדען זיין מיט אויפריכטיגער רייע אונד בוסע. עס ערהייטט פערנער איין דעמיטהיגעס הערץ אונד איינען וואָהלטהעטיגקייטסזין געגען ארמע אונד דירפטיגע. דען קערפער אבהארמען, איהן אין זאקק אונד אשע הילען אונד אים הערצען האָכמוטה אונד זינדהאפטע געדאנקען, דא פינדען דיא ווארטע דעס פראָ- פעטען דארויף אנוואנדונג, דיא דא לויטען (ישעיה נ״ח, ה׳.): „זאָללטע דיעס איין פאסטען זיין, וואָראן איך געפאללען האבע, איין טאג, וואָ דער מענש קאסטייעט זיינע זעעלע? זאָלל ער עטווא בייגען גלייך דעם שילף זיין הויפט אונד זיך אין זאקק אונד אשע בעטטען? וויללסט דוא דיעס איין פאסטען נעננען, איינען טאג, גאָטט וואָהלגעפעלליג?" — מוס אבער איין אללגעמיינער פאסטטאג אנגעאָרדנעט אונד מאן וויל פיר דאס וואָהלערגעהען אללער בעטען, זאָ פאָרשע מאן ערסט גענויער נאך דעם, וואָמיט דיעזער אונד יענער געזינדיגט האט, אונד זוכע זאָ דיא לייטע דורך גוטעס בייאשפיעל אויף דען פפאד דער רייע אונד בעססערונג צו לייטען אונד בעטע מיט איהנען אונד פיר זיא. אבביי ערצאָהלטע פאָן זיך, דאס ער אן איינעם אנבעראום- טען פאסטטאגע ביז מיטטאג זיך מיט געמיינדעאנגעלעגענהייטען בעשעפטיגטע. פאָן דא אב ביז אין דיא האלבע דעס נאכמיטטאגס ווארדע שטודירט אונד דאן ביז

שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרין פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור. כדגרסינן במסכת תעניות פ"ק (דף י"א) תנו רבנן בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת וכו'. תניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי ואם עשה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כ"ב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחט צאן אכול בשר ושתות וגו' כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. זו מדה בינונית מדת רשעים מהו (שם נ"ו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד ומה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם על לב. וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור שנא' (שמות י"ז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו'. וכי לא היה למשה כר וכסת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער. שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו וקורות ביתו של אדם מעידין בו שנאמר (חבקוק ב') כי אבן מקיר תזעק. רבי זירא אומר שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מעידים בו שנאמר (תהלים צ"א) כי מלאכיו יצוה לך וגו'. רבי חדקא אמר נשמתו של אדם מעידה בו שנאמר (מיכה ז') משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והחכמים אומרין אבריו של אדם מעידין בו שנאמר (ישעיה מ"ג) ואתם עדי נאם ה' ואני אל. ומוסיף על זה החסידים ואנשי מעשה טוב להם להתפלל ולהתענות

דעסוועגען בעטען אונד פאסטען אונד אייטער זיך דעס ענטציהעט, דא בעגלייטען איהן צוויא ענגעל אונד איהרע הענדע אויף זיין הויפט לעגענד, שפרעכען זיא: דען טראסט דיעזער פערזאממלונג זאללסט דוא ניכט מיט אנזעהען. עס שיידע זיך דאהער ניע- מאנד פאן איינער געמיינדע בייא זאלכען פערהעלטניססען אב, דאמיט אויף איהן קיינע אנוועגדונג האבע דער פערז: „זיעהע, היער איסט פרייע אונד וואננע, דא ווירד איין אכס געווירגט, איין שאף געשלאכטעט, פלייש געגעססען אונד וויין גע- טרונקען, מארגען (הייסט עס) זינד וויר דאך טאדט.“ אונד וועיטער הייסט עס: אפפענבאר איסט פאר דעם הערען דער העערשארען, דאס דיעזע זינדע אייך ניע פערגעבען ווירד, ביז איהר שטערבעט.“ דער פראפעט אבער דענקט אן גאר ניכטס אונד זיינע בעטראכטונג איסט: „וואהלאויף! וויין הער, בעזויפען וויל איך מיך, מארגען זאלל עס נאך טאללער הערגעהען!“ ווער היננעגען אן דער אללגמיי- נען טרויער טהייל נימט, ערלעבט אויך דען אויף פאסטען אונד געבעט ערפאלגע- דען טראסט, דען, וויא רבי זירא לעהרט, בעגלייטען איהן יא צוויא דיענענדע ענגעל אונד לעגען צייגניס זיינער טהיילנאהמע אב. נאך רבי חדקא מוס'ס דיא זעעלע אונד נאך דען וויזען זינד עס דיא גליעדמאסען דעס מענשען דיא צייגניס היעריבער אבגעבען, דען: „איהר זייד צייגען, שפריכט דער עוויגע, אונד איך בין דיא אללמאכט.“ עס גאב שטעטס פראממע מאננער אונד וואהלגעזיננטע לייטע, דיא, ווען זיך איינע געמיינדע אין איינער געפאהרדראהענדען לאגע בעפאנד,

בן גמליאל איו לו לדיר שנתקע בבך איו לו למי שעלתה בימיו כך חלש דעתיה ואתא מטרא. ואמרינן התם רב נחמן גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מיטרא אמר שקלוה לנחמן וטריה מגורא לבר חלש דעתיה ואתא מטרא. ואמרינן נמי התם רבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר ביתו כ"ע בתעניתייכו למחר אמר להו מי איכא דהוא מידי בחלמיה. אמר ליה רבי אלעזר מהגרוניא לדידי אקריון בחלמי שלם טב לרב טב דמטוביה איטיב לעלמיה. אמר ש"מ עת רצון היא בעא רחמי ואתא מטרא. ובזה אירע לראשונים אלא שקצתם היו נשמעין מיד כמו חוני המעגל ואחרים וקצתם עד שהיו מתאוננים הרבה כמו רבי חמא בר חנינא ולוי דאיטלע ביה ואחרים. וגרסינן נמי התם תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שגזר י"ג תעניות על הצבור ולא נענה ולא ירדו גשמים באחרונה התחילו לצאת אמר להם קברים תקנתם לעצמיכם געו בבכיה וירדו גשמים. ושוב מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות ולא נענה וירד אחריו רע"ק ואמר א"מ חטאנו לפניך א"מ אין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו רחם עלינו ונענה כסבורין העם שזה גדול מזה יצתה בת קול ואמרת לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. ובזמן שהצבור שרויין בצער היחיד הפורש מהם

אַלס שמואל דער פראָפעט אום רעגען פֿלעהעטע, זאָ ווארדע ער ערהאָרט, אַבער איך זאַג, ווארדע ניכט ערהאָרט. ווענע איבער דיעזעס נייטמאַלטער, דאַס אויך איין גע־בעט פֿערטרויט! אונד ער גאַב זיך גאַנץ דעם קוואַער הין, דאַ פֿינג עס פלעדליך אַן צו רעגנען. איט רב נחמן פֿעראיינגעטעט זיך איין אָהנליכער פֿאַלל אונד אַלס עס ניכט רעגנען וואָללטע, זאָ שפּראַך ער: ענטוועטזט איך אייגעס נטיא־מאַטעס, איך בין ניכט ווירדיג פֿיר אייך צו פֿלעהען אונד דיעזע ווירדע פֿערנער נאָך צו בעקליידען. דיעז־זע דעמוטה בעווירקטע, דאַס עס צו רעגנען אַנפֿינג. אויך רבא, דער זיך איינסט אין הגרוניא בעפאַנד, פֿלעהעטע צור רעכטען צייט אום רעגען, אונד זיין געבעט ווארדע ערהאָרט. רבי אלעזר אָרדנעטע דרייצעהן פֿאַסטטאַגע אַן אום רעגען. אַלס אַם לעטצטען טאַגע נאָך איממער קיין רעגען ערפֿאָלגטע, אונד דיא בעטענדען שאָן אויסאיינאַנדער גינגען, דאַ שפּראַך רבי אליעזר דיא ריהרענדען אונד הערצצער־רייסענדען וואָרטע: ברידער! דער הונגערטאָד שטעהט אייך בעפֿאָר, וואָהלאַן אייך פֿאַסטענס, וואָ אייערע לייכען בעגראַבען ווערדען זאָללען. אונד אַללעס פֿינג יאַממערליך אַן צו ווײנען; דאַ ערבאַרמטע זיך דער הערר אונד — עס רעגנעטע. איינסט אויך בעטעטע רבי אליעזר פֿאָר ווענען רעגען, אונד עס ערפֿאָלגטע קיינער, דאַ טראַט רבי עקיבא הין צור בעטשטעלע אונד פֿלעהעטע איינברינסטיג: אונזער פֿאַטער אונד קאָניג, פֿלעהעטע ער, וויר האַבען פֿאָר דיר געזינדיגט, אָ ערבאַרמע דיך אונזער! אונד עס פֿינג אַן צו רעגנען. נון וואַר מאַן דער מיינונג, דאַס רבי עקיבא פֿראָממער זייא, אַלס רבי אליעזר, דאַ ליעס זיך איינע געטטליכע שטיממע הערען: ביידע זינד פֿאָן פֿראָממיגקייט זיך גלייך, נור האַט רבי עקיבא דען פֿאָרצוג דער פֿערזאָהנליכ־קייט; איינע איהם צוגעפֿיגטע בעליידיגונג פֿערצייהט ער גלייך. — דיא ווייזען לעה־רען: ווען דיא איזראַעליטען זיך אין איינער אונגליקליכען לאַגע בעפֿינדען, זיא

מנח ליה אמר רבי עקיבא במקום תפילין שנאי (ישעיה ס״א) לשום לאבלי ציון וגו׳ פאר תחת אפר. למה יוצאין לרחוב אמר רבי חייא בר אבא לומר צעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמינו בפרהסיא. רשב״ל אמר לומר גלותינו מכפרת עלינו. מאי בינייהו דגלו מבי כנישתא לבי כנישתא. ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר אריב״ל לומר כלי צניע היה לנו ונתבזה בעונותינו. ולמה מתכסין בשקים אמר ר׳ חייא בר אבא לומר הרי אנו חשובין לפניך כבהמה. ולמה נותנין אפר מקלה על גבי ס״ת אמר רבי יהודה בן פזי כלומר עמו אנכי בצרה וריש לקיש אמר בכל צרתם לו צר. אמר ר׳ זירא כי הוה חזינן דנותנין אפר מקלה על גבי ס״ת הוה מזדעזע כולי גופי. ולמה נותנין אפר מקלה על ראש כל אחד ואחד פליגו בה רבי לוי בר חמא ור׳ חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כעפר וחד אמר כדי שתזכור לנו אפרו של יצחק אבינו ותרחם עלינו מאי בינייהו איכא בינייהו עפר סתם. למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו מאי בינייהו א״ב קברי גוים. וכל זה היו עושין כדי לכנוע לבם בתשובה ולכוין בתפלה כדי שישמע הקב״ה תפלתם. כדגרסינן התם פרק סדר תעניות אלו (דף כ״ד) רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא בעי רחמי ולא אתא מטרא. אמר כמה משמואל הרמתי ליהודה

גפריגגטהָטלונג אויסגעזעטצט זייא, (אָדער אַבער אויך, אום דיא אענגסטע מעהר צור בוסע אַנצורעגען). נאַך רבי עקיבא ווארדע דיא אַשע אויף דיא שטעללע דער הויפּ- טער געשיטטעט, וואָ דיא תפילין אנגעלעגט ווירד, דען עס הייסט: „דען טרויע- רענדען ציון׳ס ווירד שמוקק אנגעלעגט ווערדען אויף דער שטעללע וואָ אַשע לאַג.״ נאַך רבי חייא בר אבא לעגטע מאַן דאַשוואַנגען איין הערענעס זאַקקלייד אָן אונד געשאַה דיעס אַללעס אויף אָפּפענער שטראַססע, אום צו בעקונדען פֿאָר גאָטט, דאַסס וויר אונס דעם שימפּפע גלייך צו אַכטען, דאַ וויר געאיררט, דאַסס דוא אונס הערר! אים פֿערבאָרגענען ניכט ערהאָרט, אונד האָפּפען וויר, דאַסס דוא אונס דאַ, וואָ וויר אונס דער פֿעראַכטונג פּרייז געבען, ערהאָרען ווערדעסט. דאַסס אויפשיטטען דער אַשע אויף דיא לאַדע געשאַה, נאַך רבי יהודה בן פזי, אום אַנצוצייגען, דאַסס אויך דאַסס הייליגסטע אין טרויער זייא, אונד נאַך ריש-לקיש, דאַסס ווען זיא אין דראַנגזאַל זינד, זאָ איזט איהם ווָהלבער אויך ניכט וואָהל. דאַסס שיטטען דער אַשע אויף דאַסס הויפט יעדעס איינצעלנען זאָללטע, נאַך רבי לוי בר חמא, יעדען אָן זיינע ניכטיגקייט אונד נאַך רבי חמא בר חנינא אָן דיא אָפּפערשטע דעס יצחק ערינגערן, מיט דעם הינבליקק אויף גאָטט אום ערבאַרמען. אויך פּפלעגטע מאַן דען גאָטטעסאַקקער צו בעזוכען, וואַס נאַך דעם ערסטערן געשאַה, אום אונזערע ניכטיגקייט אַנצודייטען, אונד נאַך דעם לעטצטערן, דאַמיט דיא טאָדטען פֿירביטטע טהון מאָגען. דיעזעס אַללעס געשאַה, אום זיך צו דעמיטהיגען, זום גע- בעט אַנצורעגען אונד דאַמיט דער געהייליגטע דאַסס געבעט ערהאָרע. רבי יהודה דער נשיא אָרדנעטע אויף אַנהאַלטענדע דירדע איינען פֿאַסטטאַג אָן אונד ער זאַהע בעטעטע איננבריננסטיג, אַבער עס ערפֿאָלגטע קיין רעגען. דאַ שפּראַך ער:

בעולם. והקב״ה הבטיחנו ע״י ירמיה נביאו להפיך אבלינו לששון דכתיב (ירמיה ל״א) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

(רפז) פרק שלישי.

כשם שגזרו צומות אלו על הדברים שאירעו לאבותינו כך תקנו כשיראו ארץ או מדינה או עיר או יחידים שרוין בצער או בצרה או יראו שהגיעו זמנים הצריכים בהם גשמים ולא ירדו שיתענו ויתפללו לשם ית׳ ויריעו כדי שיכניע לבן ויפשפשו במעשיהם וישובו בתשובה למען ירחם עליהם הקב״ה ויצילם מכל צרה שלא תבוא עליהם והחמירו בסדר התעניות כפי השעה וכפי הדוחק כסדר החומרות הכתובות במסכת תעניות עד שצריכין להוציא את התיבה ברחובה של עיר כדי לשבר לב העם ויחזרו בתשובה כמו ששנינו בפרק סדר תעניות אלו (דף ט״ו) כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב ב״ד וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו והזקן שבהם אומר להן דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו וגו׳ והוא אומר בקבלה (יואל ב׳) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. ואמרינן עלה בגמרא נשיא ואב ב״ד נמי לישקלו אינהו ולינחו ברישייהו מ״ט דשקיל איניש אחרינא ומנח להו. א״ר אבא דמן קסרי לפי שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים. היכא

„איך ווערדע אויסוואנדלן איהרע טרויער אין וואָננע, ווערדע זיא טרעֶסטען, אונד זיא מעהר אלס איהר קוממער אָפט, ערפרייען.“

דריטטעס קאַפּיטעל.

אויסער דען אים פאָרהערגעהענדען קאַפּיטעל בענאַננטען פאַסטטאַגען האַבען דיא ווייזען נאָך בעשטיממט, ווען אמאַן דיא איינוואָהנער איינעס לאַנדעס, איינער פראָווינץ, איינער שטאַדט אָדער איינצעלנע פערזאָנען אין קוממער, אָדער אין נאָטה וועגען אַנ־האַלטענדער דירדע זיעהט, דאַס מאַן פאַסטעט אונד נוך געהייליגטען פֿלעהעס, זיך פרייע אונד בוסע טהוע, דאַמיט זיך דער הערר איהרער ערבאַרמע אונד דאַס איבער איהנען שוועבענדע פֿערהאֶנגניס אַבוועגדע. ווען אין פֿריהערן צייטען איינע וואָלקע דאַס פֿערדערבענס איבער ישראל׳ס הייפטער זיך לאַגערטע, זאָ וואַר עס ברויך, דיא הייליגע לאַדע מיט דער געזעטצעסראָללע אויף דיא שטראַסע צו שטעללען, אויף זיא, אלס צייכען דער אַללגעמיינען טרויער, אַשע צו שיטטען, זאָ אויך אויף דאַס הויפט דעס נשיא, דער ראַבבינען אונד דיא הייפטער זאַממטליכער אַנוועזענדען, אונד איין מעהר־ווירדיגער געלעהרטע היעלט איינע שטראַפּרעדיגט; ער וויעז הין אויף דיא ווינדענפֿאָ־לען איינוואָהנער ניגוה׳ס, דענען פֿערצייהונג וואורדע, נאָכדעם זיא דרייא טאַגע גע־פאַסטעט אונד זיך פאָן איהרען פֿרעפֿעלהאַפֿטען טהאַטען געריינינגט האַטטען, דען דער הערר פֿערלאַנגט נור אויפריכטיגע רייע, דאַס איהר אייער הערץ צעררייסעט, אַבער ניכט אייערע קליידער. וואַן בראַכטע דיא הייליגע לאַדע, זאָ ר׳ יהושע בן לוי לעהרטע, דעסוועגען אויף דיא שטראַסע, אום דען בעוויז צו ליעפֿערן, דאַס וועגען דער בעגאַנגענען זינדען אויך דיא שטעטטע אים פֿערבאָרגענען אָרטע שטעהענדע לאַדע דער

שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום ת״ח בטלין. רשב״ג אומר לעולם יעשו כל אדם עצמן כת״ח. וגרסינן נמי בסוף מסכת תעניות (דף ל׳). רבי עקיבא אומר כל העושה מלאכה בט׳ באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל האוכל בט׳ באב אינו רואה בשמחתה של ירושלים שנאמר (ישעיה ס״ו) שמחו את ירושלים וגו׳ שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר שישו אתה משוש וגו׳. וכל האוכל בשר ושותה יין בערב ט׳ באב עליו הכתוב אומר (יחזקאל ל״ב) ותהי עונתם על עצמותם. וביד ישראל נשאר לשוב לקדמותם. כדגרסינן בסוף איכה רבתי (איכה ה׳) השיבנו ה׳ אליך ונשובה וגו׳. אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע השיבנו אמר להם שלכם הוא שנאמר (מלאכי ג׳) שובו אלי ואשובה אליכם אמרו לפניו רבונו של עולם שלך הוא שנאמר (תהלים פ״ה) שובנו אלהי ישענו. לכך נאמר השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כאבות הראשונים דכתיב (דברים ל״ג) ומראש הררי קדם. ד״א חדש ימינו כקדם דכתיב (מלאכי ג׳) וערבה לה׳ מנחת יהודה וגומר כימי עולם זה משה שנאמר (ישעיה ס״ג) ויזכור ימי עולם משה עמו וכשנים קדמוניות כימי שלמה. ד״א כימי עולם כימי נח דכתיב (שם נ״ד) כי מי נח זאת לי וגומר. וכשנים קדמוניות כשנת הבל שלא היתה ע״ז

בעשנדיגונג דיעזער אמהלזייט, בעגיננט דיא טרויער, גלייך דער איינעס טרויערנדען, אום איינען היגעשיעדענען. אין עבען דעם גראדע וויא דיא אם פערזאהנונגסשעסטע אום אמן זיך ענטבעהרונגען אם נייגטען אב אויפערלעגען. קיינע מארבייט דארף אמן, נאך רבי שמעון בן גמליאל, אן דיעזעם טאגע פערריכטען, זא אויך קיינע פריידע ערוועקקענדע שטיקקע אויס דער שריפט לעזען, אונד דער געלעהרטע אום זאגאר דאם שטודירען אן דיעזעם טאגע אויסזעטצען. רבי עקיבא לעהרטע: ווער אם נייגטען אב איינע ארבייט אמאכט, זיעהט קיינע פריידע דאראן. אויך דימיעניגען, דיא אם אכטען אב פלייטשעיזען געניעססען, פינדעט אנוועגדונג דער שריפט: „איהרע זינדע רוהט אויף איהרען געביינען.“ אונד דעם, דער אם נייגטען אב דעם טאגליכען גענוססע לעבט, ווירד ניכט דאס גליקק צו טהייל, דיא וויעדערערבויאונג ירושלים׳ס צו ערלעבען. — עס ליעגט אין דער אמאכט ישראל׳ס צו איהרער פריהערען גייסטיגען גרעססע וויעדער צו געלאנגען, דען אים אדרש איכה רבתי פינדעט אויף דען שפרוך: „בריגג׳ אונס צוריקק, העדר! צו דיר, איר קעהרען ווילליג צוריקק,“ פאלגענדעס אנוועגדונג: ישראל שפראך צו דעם געהייליגטען: העדר דער וועלט, בריגג אונס צוריקק, אונד זיא ערהיעלטען צור אנטווארט: „קעהרעט צוריקק צו איר אונד איך וויל צוריקקעהרען צו אייך.“ העדר דער וועלט, פלעהטען זיא וויעדער: אין דיינער אמאכט ליעגט עס נור, אונס צוריקקצופיהרען, צו דען אמאוטען פארצייטען, צו דען רוהארייכען טאגען שלמה׳ס, צו דען צייטען דער ריינען געטטעסערקעננונג, צו דענען דעס הבל, אך! פיהרע אונס צוריקק, העדר! פרייפאללען קעהרטען וויר צוריקק דאן צו דיר. אונד דער געהייליגטע ליעס איהנען דיא פערזיכערונג צוקאמען, דורך זיינען פראפעטען ירמיה׳ס:

(שם ל"ג) ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה להדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר. ונראין דברי מדבריו אני אומר על ראשון ראשון ועל אהרון אהרון והוא אומר על ראשון אהרון ועל אחרון ראשון אלא שאני מונה לסדר פורעניות והוא מונה לסדר חדשים. וגרסינן נמי במסכת תעניות (דף כ"ו). ה' דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז וה' בט' באב. בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות. ובטל התמיד. והובקע העיר. ושרף אפיסטומוס את התורה. והעמיד צלם בהיכל. בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובאחרונה. ונלכדה ביתר. ונחרשה העיר. והחמיר שבצומות אלו ט' באב לפי שהוכפלו בו צרות כמו שכתוב למטה בדרך ארוכה בחלק יסורי רבים על דבר הייסורין ובצרות שאירעו לאבותינו למרק עונם. ועל כן אין ישראל יכולין לבטלו בזמן הזה. והוסיפו עליו למעטו בכל הדברים שהם עניינים של שמחה משנכנס אב וגם לנוהגן שלא לאכל בשר ועל כולם בערב ט' באב בסעודת המפסקת זולתי אם חל בשבת ולהתאבל בו במצות לא תעשה שבאבל. וגם שלא לקרוא בדברי שמחה של תורה. וגם לעניתו בחמשה דברי עינויים האמורים בצום כפור וגם לנהגין שלא לעשות בו מלאכה. כדגרסינן בפרק מקום שנהגו (דף נ"ד) מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב עושין ומקום

אונד געפייערט ווערדען. וויל מאן דיעזעס טאגע דיא טרויריגע נאכריכט פאן דער איינ־נאהמע ירושלים'ס פאן דיא אין בבל וואהנענדען יודען געלאנגט איזט. אים טראקטאט תעניות ווירד נאך פאלגענדעס בעריכטעט. פינף אונגליקספאללע טראפען אונזערע פארפאהרען אם זיעבצעהנטען דעס מאנאטס תמוז אונד עבענזא פינף אם נייטען דעס מאנאטס אב. אם זיעבצעהנטען תמוז ווארדען דיא געזעטצטאפעלן צערבראכען, דאס טעגליכע אפפער ווארדע געשטערט, דיא מויערן ירושלים'ס ווארדען געשפרענגט, אפוסטומוס פערברענטע דיא געזעטצראללע אונד איין געטצענבילד ווורדע פאן מנשה אים טעמפעל עררייכטעט. אם נייטען אב ווארדע אין דער וויסטע איבער דיא מעהר אלס צוואנציג יאהרע אלטען איזראעליטען פערהענגט, דאס זיא ניכט דאס געלאבטע לאנד זעהען זאללען; דער ערסטע אונד צווייטע טעמפעל ווארדען פאן דיעזעם פערהענגניספאללען טאגע צערשטערט; דיא שטאדט ביתר, דער לעטצטע צופלוכטסארט אונד דיא איינציגע דען יודען נאך נאך דער צערשטערונג דעס צווייטען טעמפעלס געבליעבענע שטארקע פעסטונג, ווארדע פאם פיינדע ערשטירמט, אונד ענדליך ליעס דער פיינד דיא שטאדט ירושלים מיט איינעם אקקערפפלוגע גלייך איינעם אקקערפעלדע בעשטעללען, צום צייכען, דאס דיעזע שטאדט ניא מעהר צו איהרער פריהערן גלאריע אונד גרעססע געלאנגען ווירד. דער וויכטיגסטע דער פאסטטאגע בלייבט אלזא דער נייטע אב, וויל וויא פרוהער געזאגט, אן דיעזעם טאגע זאוואהל דער ערסטע אלס דער צווייטע טעמפעל צערשטערט ווארדע. דאהער קאן דיעזער פאסטטאג אויך אין דער יעטצצייט ניכט אויפגעהאבען ווערדען, פיעלמעהר ערהייסט דיא פפליכט, ענטבעהרונגען אין גענוססען, אין דען ערסטען נייען טאגען דיעזעס מאנאטס זיך אויפצולעגען, בעזאנדערס אם אכטען דיעזעס מאנאטס (מיט אויסשלוס, ווען ער אם שבת איינטריפפט) מיט אללען פערבונדען פאר זאננענאונטערגאנג דיא טרויערמאהלצייט צו האלטען. נאך

ויעורר להפש בדרכיו ולשוב בתשובה כדי לבטל הגזירה אם נגזרה בנגדו ירחמו עליו מן השמים:

(רפו) פרק שני.

דברי הצומות וזעקתם הכתיבים בתורה שבכתב נגזרו על דברים שאירעו לאבותינו בזמנים ידועים ועל כן תקנו שיתענו בהם וידאגו ויאנחו עליהם כדגרסינן בפ"ק דר"ה (דף י"ח) תניא ארשב"י ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש ואין אני דורש כמותו וזה א' מהם צום הרביעי זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר (מלכים ב', כ"ה) בחדש הרביעי בט' לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב בתריה ותבקע העיר ואמאי קרי ליה רביעי דהוא רביעי לחדשים. צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית אלהינו ואמאי קרי ליה ה' שהוא ה' לחדשים. צום השביעי זה ג' תשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשרפת בית המקדש ואמאי קרי ליה ז' שהוא ז' לחדשים. צום העשירי זה י' בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר (יחזקאל כ"ד) ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בעשיר לחדש לאמר בן אדם כתיב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים. ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה ה' בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר

אבער דיא אין איהם איבערהאַנדנעהמענדען בעגירדען דאַדורך ניעדערקעמפפען, אום דאַס עטוואַ וועגען זיינער בעגאַנגענען זינדע איבער איהן בעשלאָססענע פֿערהענג־ניס פֿאָן זיך אַבצוּוועגדען, אונד ענדליך, דאַס דער הערר זיך זיינער ערבאַרמע אונד מיט איהם שאָנענד פֿערפֿאַהרע.

צווייטעס קאַפּיטעל.

דיא פֿאַסטטאַגע, דיא אים תלמוד אַלס געבאָטען פֿעסטגעזעטצט ווירד, זינד איינע פֿאָלגע אונגליקקליכער געשיכטע פֿיר אונזערע פֿאָרפֿאַהרען, אין געוויססען צייטפּער־יאָדען. רבי עקיבא האַט דיא פֿיער איינגעזעטצטען פֿאַסטטאַגע וויא פֿאָלגט בענאַננט. ערסטענס, פֿאַסטטאַג דעס פֿיערטען, דעס מאָנאַטס תמוז; אַם זיעבצעהנטען טאַ־גע דיעזעס מאָנאַטס ווּרדע ירושלים פֿאָם פֿיינדע ערשטירמט אונד איינגענאָממען. צווייטענס, פֿאַסטטאַג דעס פֿינפֿטען, דעס מאָנאַטס אב; אַם נייגטען דיעזעס מאָנאַטס ווּרדע פֿאָן פֿיינדעס האַנד דער טעמפּעל ניעדערגעבראַננט. דריטטענס, פֿאַסטטאַג דעס זיעבענטען, דעס מאָנאַטס תשרי; אַם דריטטען דיעזעס מאָנאַטס ווּרדע גדליה, דיעזער פֿראָממע אונד גערעכטע שטאַטטהאַלטער, דער נור אונטערווירפֿיג־קייט אַנריעטה, אויף אַנשטיפֿטונג דעס כאַלדעערס ישמעאל, זאָהן נתניה'ס אין מצפה ערשלאַגען. דיעזער איינגעזעטצטע פֿאַסטטאַג ליעפֿערט דען בעווייז, דאַס דער פֿערלוסט איינעס גראָססען מאַננעס עבען זאָ הערבע איזט, אַלס דער דעס טעמפּעלס. פֿיערטענס ענדליך, פֿאַסטטאַג דעס צעהנטען, דעס מאָנאַטס טבת; אַם צעהנטען דיעזעס מאָנאַטס ריקקטע דער קעניג פֿאָן בבל פֿאָר ירושלים. רבי שמעון בן יוחאי וויל דען פֿאַסטטאַג דיעזעס מאָנאַטס אויף דען פֿינפֿטען דעסזעלבען פֿערלעגט

אם רפא להולה כ״ש שישמור לבריא בריאותו ואינו בן שבלי ספק יחלה בו. כן אלו הולי הנפשות יארע להם כזה בלוקחם הרפואה על הבריאות מה שלא היתה רצון תורתינו שהיא תמימה משיבת נפש ונאמנה ומחכימת פתי אלא שיהא האדם מבעו הילך בדרך האמצעית שיאכל מה שיש לו לאכול בשיווי וישתה מה שיש לו לשתות בשיווי ואם יראה בטבעו שנוטה אל המיתרות יתענה בשיווי ועל תענית כזה אמרו במסכת ברכות פרק אין עומדין (דף ל״ב). אמר ר׳ אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו וכו׳. ובתענית כזה יתפלל אדם לפני בוראו שיהא מירוק חלבו ודמו לפניו כקרבן. כדגרסינן במסכת ברכות פרק היה קורא (דף י״ז) רב ששת כי היה יתיב בתעניתא הוה אמר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומביא קרבן ואינו מקריב ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו נתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט מנחי כמו ריח ניחוח על גבי המזבח ותרצני. ועל תענית כזה אמרו בפרק קמא דשבת (דף י״א) אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת אמר רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת. ואמרינן נמי בפרק אין עומדין (דף ל״א) אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו וכו׳. כדאיתא למעלה בפרק ששי מחלק כבוד השבת. ובכל זה לא היתה כוונת רבותינו על התענית בלבד אלא כדי שיתענה גופו בצים

דער דאַן נאָך געוויס רעכט קרעֶפֿטיג ווערדען ווירד. אַבער ווען פרעטטויגטע דיעזער אַמַן, אַלס ער וואַהרנאַהם, דאַס דיעזער דעם געזונדען גערייכטע טראַנק איינע ענט־געגענגעזעטצטע ווירקונג, איינע קראַנקהייט הערבֿאָררעיף. עבענזאָ איזט'ס דער פֿאַלל מיט דעם, דעססען זעעלע דורך זינדען ערקראַנקט איזט; וויא בעדאַרף דער היילּ־מיטטעל, בעטען, רייע אונד פֿאַסטען, אום יעדע זינדליכקייט פֿאָן איהר צו ענטפֿערנען, וואַס דער געזונדען, זיך מיט תורה־שטודיען בעשעֿפֿטיגענדען זעעלע גאָהנע צווייפֿעל נאַכטהייליג איזט, דען אין דער לעהרע, דיא פֿאָללקאָממען, וואַהרהאַפֿט איזט אונד דען נערפֿען קלוג מאַכט, ליעגט הייליג אונד אַללין דיא אַבזיכט, דאַס דער מענש דיא מיט־טעלשטראַסע וואַנדלע, מיטטעלמעֶסיג עססע אונד טרינקע, אונד ווען ער מערקט, דאַס זיין געמיטה איין טריעב איבערהאַנדגענאָממען וויל, דאַן זאָלע ער איהן דורך פֿאַסטען צו אונטערדריקקען אונד פֿלעהען צו זיינעם שעֶפֿפֿער, דאַס ער זיינען ווילן, דער איזט אַבהאַרטען פֿאָן פֿעטט אונד בלוט זיך אונד גיעבט, וויא איין דאַרגעבראַכטעס אָפּפֿער אַנגעהמע. אַלס רב ששת פֿאַסטעטע, שפּראַך ער: הערר דער וועלט! עס איזט דיר בעקאַננט, דאַס יעדער, אַלס דער הייליגע טעמפּעל שטאַנד, אויך איינע בעגאַנ־גענע זינדע איין אָפּפֿער דאַרבראַכטע, וואָפֿאָן אַבער בלאָס דאַס פֿעטט אונד בלוט צור זיהנע געאָפּפֿערט ווורדע, נון אַבער האַבע איך דורך פֿאַסטען איין איגנעם פֿעטט אונד בלוט גלייכזאַם געאָפּפֿערט, אָ, נעהמע דיעזעס וויא איין אָפּפֿער אַן, דאַס דאַרגעבראַכט וואָרדען וועֶרע אויף דעם אַלטאַר. — ווען אַלזאָ דיא וויזען דאַס פֿאַ־סטען אַנעמפֿאָהלען האַבען, זאָ געשאַה עס לעדיגליך אין דער אַבזיכט, דאַמיט דער

קדוש שנאמר (שם) קדוש יהיה וגו׳. והלא דברים ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר עאכ״ו. ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר (משלי י״א) גומל נפשו איש חסד. על כן פירשו הענין באמרם כי ת״ח אינו צריך עינוי ואסור לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים. ואמר רב׳ ששת בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותיה. ואם בשום זמן נהגו קצת מהחסידים בעינויי גופם בצומות ובעזבם מלאכול בשר ושתה יין ובהרחקת הנשים ובלבישת צמר ושער לא היה אלא בראותם נטית לבם בשום זמן אחר המותרות הקצה האחרון כמו חולי הגוף כשרואם שיצא המזג משוויו אל אי זה צד הרופא יעמוד כנגדו בהפכו עד שישוב אל השווי כך היו עושין אלו הפרישין. ואולי שעשאוהו לקבל יסורין על עצמן כדי למרק שום הרהור או שגיאה שבאה לידם. והיו סכלים בעולם שכשראו אלו הפעולות להסידים ולא ידעו כוונתם חשבו שהן מדות טובות ושאם יענו כמותם גופתם בכל מיני עינויי שיקנו לעצמם מעלה ומדה טובה ושיקרבו בזה לאל יתברך כאלו הוא שונא את הגוף ורוצה להאבידו והם לא ידעו שאלו הפעולות הן רעות למי שאינו צריך להם. וזה דומה לאיש שאינו יודע במלאכת הרפואות ויראה רופא בקי שהשקה לחולה משקה א׳ מהסמים הגדולים ורפא אותו בו מחליו ובראותו זה הלך והשקה משקה כזה לאדם בריא ונשא ק״ו בעצמו באמרו

נאך רבי אלעזר אבער ווירד דעריעניגע, וועלכער זיינען קערפער דורך ענטבעה=רונגען אבהערטעט ,,הייליגער,'' גלייך דעם נזיר, גענאננט. נאך ריש לקיש ענדליך ווירד ער חסיד, פראממער גענאננט, דען עס הייסט: גומל נפשו ,,דער זיינען קערפער ענטוועהנט, איזט איין פראממער מאן.'' דיא וויזען האבען יעדאך פעסטגעזעטצט, דאס איין געלעהרטער זיך יעדער אבהערטונג אונד פאסט פאסטען פערן האלטען זאלל. אויך רב ששת שפריכט זיך טאדעלנד אויס איבער דאס הייפיגע פאסטען דער געלעהרטען. ווען עס יעדאך אין אנגאבען צייטען געוויסע פראממע גאב, דיא זיך דיא ענטבעהרונג צום הויפטציעל איהרעס לעבענס מאכטען, זא גע=שאה עס, וויל זיא דאס וואכזווערדען איהרער טריעבע בייא צייטען אערקטען, אונד טהאטען זיא דאזו, אום ווידער אויף דען פפאד דער פראממיגקייט צו געלאנגען. אהנליך אויך דאס זיא דורך ענטבעהרונגען אללער ארט איהרע קערפער צייטערן וואלל=טען פאן יעדעם פערפיהרערישען געדאנקען, אדער זיך רייניגען פאן איינער אונוויס=סענדליך בעגאנגענען זינדע. עס גאב אבער אויך נאכאהמער טהארען, דיא וועני=גער אויף דיא אבזיכט דער פראממען איינגינגען, זאנדערן פיעלמעהר דאכטען, דאס פאסטען אונד אבהערטונג געוויס דעם געהייליגטען נעהער פיהרע, אלס אב גאטט דעם קערפער פיינד וואהרע אונד איהן פערניכטעט וויססען וואללטע. אונד זא מוסטען זיא ניכט, דאס דיעזע אנזיכט איינע ווידערזינניגע אונד שטראפליכע זייא. דיעזעס פערהאלטניס גלייכט איינעם וויע דער אערצטען אונבעקאננטען, דער בייא איינעם קראנקען צוגעגען וואר, וועלכעס פאן איינעם קונדיגען ארצט איין טראנק געריכט ווורדע, וואדורך ער ווידער גענאז. דא דענקט דער אונוויסענדע: איך וויל דיעזען טראנק, וואדורך דער קראנקע געזונד ווורדע, אויך איינמאל איינעם געזונדען רייכען

החלק השלישי.

בצומות ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (רפה)

דבר התענית היא סיוע גדול לשב בתשובה לב׳ דברים. הראשון להחליש גופו ולשבר גאון לבו אשר חטא בו. והב׳ לסגף תאוותיו ולמרק חלבו ודמו כפי גודל אשמו ויחשב לו יותר מהקרבת חלב ודם קרבנו. וכמו שהחולים הגופות בשיראו שחליים באה להם מצד מלוי כרס בכה רפואתם היא לעצור מאכלם. כך ראוי לעשות לחולי הנפשות. וכשם שמי שאינו חולה או הוא חולה מחולשת הגוף אם ימנעו ממנו המאכל יגרמו לו חולי וחלישות כך יארע למענה גופו בלי צורך. ובראות חז״ל ענייני בני אדם חלוקים בענין זה יש מתענה לצורך ויש מתענה שלא לצורך וקראו למתענה לצורך קדוש וחסיד ולמתענה שלא לצורך קראוהו חוטא. ואף על פי שנראה לבאורה שחולקין מר אמר הכי ומר אמר הכי ולא פליגי. כדגרסינן בפ״ק דתעניות (דף י״א) אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר (במדבר ו׳) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי על אי זה נפש חטא אלא על שציער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ״ו. רבי אלעזר אומר נקרא

דריטטע אַבטהיילונג.

איבער דאַס פאַסטען. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דאַס פאַסטען איזט דעם ביסענדען צוטרָגליך אויף צווייערלייא אַרט. ערסטענס שוואֶכט עס דען קֶערפער אונד האֶלט דען הָאכמוטה ניעדער, וואָדורך ער געזינ=דיגט האַט. צווייטענס בעקעֶמפפט ער דאַדורך זיינע בעגיערדען אונד לייטערט זיין שווינדענדעס פעטט אונד בלוט, וואַס איהם אין זינדלאַג געבראַכט ווירד אעהר, אַלס ווען ער דאַס בלוט אונד פעטט איינעס אָפפערטהיערעס דאַרגעבראַכט הֶעטטע. ווען יעמאַנד זיינען מאַגען אויס איבערלאַדונג פערדאָרבען האַט, זאָ איזט אויסהונגערן דאַס בעסטע מיטטעל, עבענזאָ איזט הונגערן איין גענעזונגסמיטטעל פיר דיא זעעלע. היינגעגען ווען מאַן יעמאַנד, דער אין שוואַכער לייבעסבעשאַפפענהייט, יעדאָך אין געזונדעם צושטאַנדע זיך בעפינדענד, צור שטֶערקונג נאַהרונגסמיטטעל רייכען וואָללטע, זאָ מיסטע ער אָהנע צווייפעל דיעזער ענטבעהרונג אונטערליעגען; עבענזאָ איז'ט דער פאַלל מיט דעמיעניגען, דער אָהנע בעוואוסטעס פערגעהען זיך פייניגט אונד דורך קאַסטייאונגען אַבקוועֶלט; אונד זאָלכע זעלבסטקוועֶלעריי ווירד, וויא דיא ווייזען בעהויפטען, צור זינדע אַנגערעכנעט. נור דער זינדער זאָלל זיך אַבהֶערמען אונד זאָלל פאַסטען, דער פראָממע אונד גערעכטע היננעגען, ווען ער זיך אָהנע פערשולדונג אַבקאַסטייעט, ווירד זינדער גענאַננט. זאָ לעהרט טאַלמוד, אונד בעווייזט זיינע לעהרע אויס דעם נזיר אויפערלעגטעם אָפפער, ווייל ער דאַס געליבדע געֹ=טהאַן קיינען וויין צו טרינקען אונד זיך אַן איינעם טאָדטען ניכט צו פערונרייניגען.

ואת העמדתיך וגו׳ ולמען ספר שמי וגו׳. והלך ומלך בנינוה יהיו אנשי נינוה כותבים מכתבי עמל וגוזלין איש את רעהו ובאין זה עם זה במשכב זכור וכששלח הקב״ה ליונה לנביא עליהם שמע פרעה ועמד מכסאו ויקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו ג׳ ימים כל מי שלא יעשה כדברים האלה ישרף באש. מה עשה. העמיד אנשים מצד אחד ונשים מצד אחד וכל בהמה טהורה בצד אחד ובהמה טמאה מצד אחד והילדים מצד אחד רואין את שדי אמותן ורוצים לינק ולא הניחו ובוכים והאמהות רואות לבניהן ורוצות להניקן ואינן יכולות ובוכות. והיו בה קכ״ג אלף יותר משתים עשרה רבוא שנא׳ (שם) ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה וגו׳. ונאמר וינחם האלהים על הרעה וגו׳. ארבעים שנה האריך הקב״ה אפו עמהם כנגד מ׳ יום שנא׳ ליונה. ולאחר מ׳ שנה חזרו לקלקולם ולמעשיהם הרעים יותר מבראשונה ונבלעו כמתים בשאול תחתיה שנא׳ (איוב כ״ד) מעיר מתים ינאקו (שם ל״ו) ורוח עברת ותטהרם. לפיכך שלח הקדוש ב״ה ביד עבדיו הנביאים להנבא על ישראל ואמר להם שובה ישראל עד ה׳ אלהיך:

קעֶניג. אונד דיא איינוואָהנער דיזער זעהר בעפֿעֶלקערטען שטאַדט גאַבען זיך איי-נעם געשטלאָזען וואַנדעל הין, זיא לעבטען פֿאָן בעטריגערייען, פֿאָן פֿאַלשען שוואָר-שוויינען אונד רויב, אונד דער הערר מערקטע עס. דאַ זאַנדטע ער דען פּראָפֿעט יונה צו דיעזער שטאַדט, איהר דען אונטערגאַנג צו פֿערקינדען. אונד פּרעה האָר-טע עס אונד שטיעג הערַאב פֿאָן זיינעם טהראָן, צעררים דיא קליידער, הילטע זיך אין זאַקק אונד אַשע אונד ליעס דען בעפֿעהל אַן דיא איינוואָהנער נינוה'ס ערגעהען, דריא טאַגע היכטער איינאַנדער צו פֿאַסטען, אונד ווער דיעזעס בעפֿעהל ניכט פֿאָלגע לייסטען ווירד, זאָלל דען פֿייערטאָד שטערבען. דיעזער בעפֿעהל ערשטרעקקטע זיך זאָגאַר אויף קינדער אונד זייגלינגע, יאַ ביז אויף'ס פֿיעה אונד זאָמטיגע הויסטהיערע, אונד יעדער איינוואָהנער נינוה'ס פֿאָללזאָג איהן אויף'ס שטרענגסטע. אונד דער הערר היעלט זיינען צאָרן פֿאָן דיעזער שטאַדט פֿאָללע פֿיערציג יאַהרע אַב. אַבער נאַך דיעזער צייט פֿערפֿיעלען דערען איינוואָהנער וויעדערום אין זינדען אונד איהרע פֿרעפֿעלטהאַטען וואַרען נאָך רוכלאָזער אונד אין גרעֶסטערעם מאַאַסע, אַלס פֿאָר דיעזער צייט. דאַ בראַך ענדליך דער לאַנגמוטה גאָטטעס אונד איין ערדבעבען פֿערטילגטע דיא שטאַדט זאַממט איהרען בעוואָהנערן. — ווען דיא אויראַלטען דער זינדע פֿערפֿאַללען וואַרען, זאָ זאַנדטע איהנען דער געהייליגטע אויס פֿאָטערליכער פֿירזאָרגע וואַרנענדע באָטען, זיינע פּראָפֿעטען, דיא איהנען צוריעפֿען: קעהרע צוריקק ישראל, ביז צום עוויגען, דיינעם גאָטטע.

לכל אשר יעבור עליהם בדרך מה עשה הניח לשני רעיו שודדין בהרים ושב לאלהיו בכל לבו בצום ובתפלה והיה משכים ומעריב לפני הקב"ה והיה עוסק בתורה ובמצות ולא שב למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו. וביום שמת מתו שני רעיו השודדים בהרים ונתנו את רבי שמעון באוצר חיים ולשני רעיו לשאול תחתיה. ואמרו שני רעיו לפני הקב"ה רבש"ע יש משא פנים לפניך זה שודד עמנו בהרים והוא באוצר החיים ואנו בשאול תחתיה אמר להם זה עשה תשובה בחייו ואתם לא עשיתם תשובה. אמרו לו הנח לנו ונעשה תשובה גדולה. אמר להם אין תשובה אלא עד יום המיתה. משל למה"ד לאדם שהוא רוצה לילך לקראת המדבר אם אינו לוקח מן היישוב לחם ומים במדבר אינו מוצא מה שיאכל וישתה כך אם אין אדם עושה תשובה בחייו לאחר מותו אין לו תשובה אלא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו שנאמר (ירמיה י"ז) אני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת לאיש כדרכיו. רבי נחוניה בן הקנה אומר תדע לך כח התשובה בוא וראה מפרעה מלך מצרים שמרד ברבון העולמים ואמר (שמות ה') מי ה' אשר אשמע בקולו. ובאותו לשון עשה תשובה שנאמר (שם ט"ו) מי כמוך באלים ה'. והצילו הקב"ה מבין המתים שנא' (שם ט') כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגו'. והעמידו מבין המתים לספר גבורתו שנא' (שם) ואולם בעבור

זיינער געזעללען לאַנגמערער צייט. ענדליך בעזאַן ער זיך, פֿלאָה זיינע געזעללען, אונד רייעפֿאָלל ווענדעטע ער זיך צו גאָטט, פֿאַסטעטע אונד בעטעטע אונד לעבטע וואָהל געפֿעלליג פֿאָר גאָטט אונד בעשעפֿטיגטע זיך אויסשליסליך מיט דעם שטודיום דער טהאָרה, — אונד איהם ווורדע פֿערציהונג. אלס ער שטאַרב, שטאַרבען אויך זיינע עהעמאַליגען רויבגענאָססען, רבי שמעון גינג איין אין דאס ליכטפֿעלד עדען אונד דיעזע ווורדען צור העללע פֿערדאממט. דא טראַטען דיעזע רויבגענאָססען הין פֿאָר גאָטט אונד שפּראַכען: העררּ דער וועלט! גיאַכטעסט דוא עטוואַ אויף אַנזעהען דער פּערזאָן ריקזיכט? דיעזער שמעון רויבטע איינסט מיט אונס אין דיא וועטטע אונד נון איזט זיין לאָהן איין אַנגענעהמעס; וויא קאָממט עס, דאס וויר צור העללע פֿערדאממט זינד? דיעזער שמעון, לויטעטע דיא אַנטוואָרט, בערייעטע זיינע אונטהאַטען אלס ער אויף ערדען לעבטע, אונד איהר בליעבעט ביז אַן אייער ענדע פֿערשטאָקקטע זינדער! אָ, פֿלעהעטען זיא, געשטאַטטע אונס, העררר! היער אין דער אונטערוועלט צו בערייען. דא ערהיעלטען זיא צור אַנטוואָרט: נור ביז צום שטערבעטאַג ווירד רייע אַנגענאָממען. „דען איך, דער עוויגע, ערפֿאָרשע דאס העררץ, פּריפֿע דאס איננערע, אום יעדעם נאַך זיינען ערדענוועגען צו פֿערגעלטען." אויך רבי נחוניה בן הקנה פֿיהרט נאַך-שטעהענדען בעווייז פֿיר דיא וויכטיגקייט דער בוסע אַן. פרעה, דער קאָניג פֿאָן מצרים, דער זיך ערקיהנטע אונד שפּראַך: „ווער איזט דען דער עוויגע, דאס איך זיינער שטיממע געהאָרכען זאָלל," בערייעטע איהם שפּעטהין אמערע, אלס ער דעם ערטרינקען נאַהע וואַר אונד ער זאַגטע איין בעקענטניס אַב מיט דען וואָרטען: „ווער איזט גלייך דיר אונטער דען מעכטען, עוויגער!" אונד דער געהייליגטע רעטטעטע איהן פֿאָם טאָדע, „דען נור דעסוועגען האַבע איך דיך אם לעבען ערהאַלטען, דאס דוא מיינען רוהם פֿערברייטעסט." דא גינג פרעה נאַך נינוה אונד ווורדע דאָזעלבסט

נפל מישראל אלא אבישי בן צרויה שהיה שקול במעשיו הטובים כע' אלף איש. אנשים לא נאמר כאן אלא איש ושמע דוד וקרע את בגדיו ולבש שק ואפר ונפל על פניו ארצה לפני ארון ברית ה' והיה מבקש תשובה מלפני הקב"ה ואמר רבש"ע אני הוא שחטאתי העבר נא חטאתי ונתרצית תשובתו ואמר למלאך המשחית בעם רב. ומהו רב אמר לו אדם רב נפל מישראל ומה עשה המלאך לקח חרבו וקנחה בטליתו של דוד וראה דוד הרבו של מלאך והיה מרתת בכל איבריו עד יום מותו שנא' (דה"י א', כ"א) ולא יכול דויד ללכת לפניו לדרוש אלהים כי נבעת וגו' מלאך ה'. רבי יהושע אומר תדע לך כח התשובה בוא וראה ממנשה מלך יהודה שעשה כל התועבות הרעות שבעולם וזבח לאלהים אחרים שנאמר (דה"י ב', ל"ג) והוא העביר את בניו באש וגומר והרבה לעשות הרע בעיני ה'. והיה מזבח לכל צבא השמים ובאו עליו גדודי מלך אשור ואחזו אותו במניכת ראשו והורידוהו בבלה ונתנו אותו במחבת אש וקרא שם לכל האלהים שזיבח להם ואין עונהו להצילו. אמר אקרא לאלהי אבותי בכל לבי אולי יעשה לי ככל נפלאותיו אשר עשה לאבי וקרא לאלהי אבותיו בכל לבו ונעתר לו ונשמעה תפלתו שנא' (שם) ויתפלל אליו וגו' וישמע תחנתו וישיבהו וגו' וידע מנשה כי ה' הוא האלהים. באותה שעה אמר מנשה אית דין ואית דיין. בן עזאי אומר תדע לך כח התשובה בוא וראה מרשב"ל שהיה הוא ושני רעיו גוזלים

זיעבציג טויזענד מאַנן. אַלס דוד היעפֿאָן קונדע ערהיעלט, צעררים ער זיינע קליידער, קליידעטע זיך אין זאַקק אונד אַשע אונד וואַרף זיך אויף זיין אַנגעזיכט פֿאָר דער היי-ליגען לאַדע אונד פֿלעהעטע בערייענד פֿאָר גאָטט, שפּרעכענד: הערר דער וועלט! איך האַבע געזינדיגט, אָ פֿערצייהע מיר מיין פֿערגעהען! אונד זיינע רייע ווּרדע וואָהלגעפֿעלליג אַנגענאָממען, אונד דיא פעסט הערטע אויף צו וויטהען אונטער ישראל. רבי יהושע בעווייזט דאַס רוקקעהרען קעניג מנשה, דאַס דער געהייליגטע זעלבסט געגען דען פֿערשטאָקקטעסטען זינדער גנאַדענפֿאָלל איזט. דיעזער מנשה אָפּפֿערטע זיינע אייגנען קינדער דעם פֿייער, שלאַכטעטע פֿיר דיא פֿאָן איהם אַנ-געבעטעטען פּלאַנעטען. אַלס איבער איהן דיא אַססירישען האָרדען הערפֿיעלען, נאַך בבל שלעפּטען אונד איהן דאָרט אין איינען פֿייעראָפֿען וואַרפֿען, דאַ פֿלעהעטע ער אַללע דיא גאָטטהייטען אַן, וועלכע ער אין דען טאַגען זיינעס איבערמוטהעס אַנגע-בעטעט האַטטע, אַבער קיינער בעמיהטע זיך אום זיינע רעטטונג. דאַ שפּראַך ער: איך וויל צו דעם גאָטטע איינער פֿאָטער ביטטען, פֿיעללייכט געשיעהט איר איינס דער וואונדער, וויא זאָלכע איינען עלטערן געשעהען. אונד זאָ בעטעטע ער צו גאָטט איט איינעם רייעפֿאָללען הערצען אונד עס ווּרדע ערהאָרט זיין געבעט, דען עס הייסט: „ער פֿלעהעטע צו גאָטט, אונד ער ערהאָרטע זיין פֿלעהען אונד בראַכטע איהן צוריק נאַך ירושלים, דאַ וואוסטע מנשה ענדליך, דאַס דער עוויגע דער וואַהרהאַפֿטע גאָטט איזט." אונד ער שפּראַך: נון וויים איך, דאַס איין ריכטער אים הימעל איזט. בן עזאי פֿיהרט אַלס בעוויז דער גאָטטליכען גנאַדע דען נאַכמאַליגען גע-לעהרטען רבי שמעון בן לקיש אַן. דיעזער וואַר בעקאַננטליך אין זיינער יוגענד איין טוגענדלאָס אונד ווּרדע רייבער. דיעזעס האַנדווערק טריעב ער איט צווייען

בניכם ובנותיכם למה כי חנון ורחום הוא וגו׳. תשובתו של יכניה קבלתי שנגזרה עליו גזירה קשה ותשובתכם איני מקבל דכתיב (ירמיה כ״ב) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו וגו׳. רבי אחא בר בון בר בנימין בשם רבי אבא בריה דרב פפי גדולה כחה של תשובה שבטלה את השבועה ובטלה את הגזירה. בטלה את השבועה מנין דכתיב (שם) חי אני נאם ה׳ כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגו׳ חותם על יד ימיני כי משם אתקנך וכתיב (חגי ב׳) ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל וגו׳. ובטלה את הגזירה מנין דכתיב (ירמיה כ״ב) כה אמר ה׳ כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו וגומר איש יושב על כסא דוד וכתיב (ד״ה א׳, ג׳) ובני יכניה אסיר וגו׳. (תהלים קי״ט) לעולם ה׳ דברך נצב וגו׳ גם זה הפסוק נאמר על אדם הראשון כשחטא אדם הראשון אלולא שתקרוש ב״ה יושב על כסא רחמים לא היה מתקיים אפילו שעה אחת והקב״ה הבטיח את זרעו אחריו שיתנהג עמהם במדת רחמים שנא׳ (שם) לדור ודור אמונתך וגו׳. וגרסינן בפרק מ״א מפ״ר אליעזר תדע לך כח התשובה בא וראה מאחאב מלך ישראל שגזל וחמד ורצח שנאמר הרצחת וגם ירשת שלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והיה מלקהו מלקות מ׳ ג׳ פעמים בכל יום ובצום ובתפלה היה משכים ומעריב לפני הקב״ה ולא חזר למעשיו הרעים יותר ונתרצית תשובתו שנאמר הראית כי נכנע אחאב וגו׳. רבי אבהו אומר תדע לך כח התשובה מדוד מלך ישראל שנשבע הקב״ה לאבות הראשונים להרבות את זרעם ככוכבי השמים אשר לא יספר מרוב ובא דוד למנות מספרם אמר ליה הקב״ה דוד אני נשבעתי לאבות להרבות את זרעם ואתה באת לבטל את דברי בשבילך ניתנה הצאן למאכל ובג׳ שעות נפלו מישראל ע׳ אלף איש שנא׳ (ש״ב, כ״ד) וימת מן העם וגו׳ ע׳ אלף איש. רבי שמעון אומר לא

בען ווערדען, צערייסען מיססען; ווענדעט דאהער אייער הערץ ליעבער דער בוסע צו, דען גאָטט איזט גנעדיג אונד פאָללער ערבארמען. איבער דען קעניג יכניה וואר איין שווערעס געשיקק פערהענגט, אונד דא ער צו איהר, זיינעם גאָטטע, פלעהעטע, ווענדעטע איך עס אב פאָן זיינעם הויפטע, אונד אויך איינען שוואור בראַכטע איך דעסוועגען ניכט אין ערפיללונג. — עס הייסט: „עוויג, עוויגער, איזט דיין וואָרט פאָן בעשטאַנד,“ דיעזער פערז האַט בעציעהונג אויף אדם׳ס זינדע. דען אלס אדם דער זינדע פערפיעל, דא זעטצטע זיך דער געהייליגטע אויף זיינען טהראָן דער גנאדע אונד פערזיכערטע, דאס ער אויך איבער דעססען נאכקאָממען זיינע בארמהערציגקייט ווירד וואַלטען לאססען. אונד זאָ ליעס ער זיא אויך דעם קעניג דוד אנגעדייהען, דער, וויא רבי אבהו לעהרט, ווידער דען גאָטטליכען וויללען דיא איזראעליטען צאָהלען ליעס, אונד עס שפראַך צו איהם דער געהייליגטע: איך האַבע דען ערצפאַטערן צו־ געשוואָרען, איהרע נאכקאָממען צו פערמעהרען, וויא דיא שטערנע אם הימעל, דאס זיא ניכט פאָר מענגע געצעהלט ווערדען קאָננען, אונד וויא וואָללטעסט דוא נון איינעם וואָרטע צווידער האַנדלען? עס שטאַרבען דאהער איננערהאַלב דרייא שטונדען

אדם הראשון מטפח על פניו ואמר כך הוא גדול כח התשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב וגו'. וגרסי' בפסיקתא טוב להודות לה'. א"ר לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו מלמד שהקב"ה מקבל את השבים ואומר שובו אלי. תשובתו של אחאב קבלתי שנגזרה עליו גזרה קשה ותשובתכם איני מקבל. הדא הוא דכתיב (מלכים א', כ"א) ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר. קום רד לקראת אחאב וגומר הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו ודברת אליו לאמר כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר ה' במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה וגו'. ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט. וכמה התענה שלש שעות אם היה רגיל לאכול בג' שעות אכל בו' ואם בו' אכל בט'. ויהלך אט מהו אט ריב"ל אומר שהיה מהלך יחף מה כתיב תמן ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני וגו'. אמר הקב"ה לאליהו המית אחאב דעביד תשובה יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וגו'. תשובת אנשי ענתות קבלתי שנגזרה גזירה קשה עליהם ותשובתכם איני מקבל דכתיב (ירמיה י"א) לכן כה אמר ה' צבאות הנני פוקד וגו' ושארית לא תהיה להם וכיון שעשו תשובה זכו אנשי ענתות להתיחס קב"ה כדמפרש בעזרא (ב'). תשובה של אנשי נינוה קבלתי שנגזרה עליהם גזירה קשה ותשובתכם איני מקבל דכתיב (יונה ג') ויחל יונה לבוא בעיר וגומר ויאמינו אנשי נינוה וגו' ויגע הדבר וגו' ויזעק וגו' מי יודע ישוב וכתיב וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה. וכתיב (יואל ב') וקרעו לבבכם ואל בגדיכם וגו' אמר ריב"ל אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעים בגדיכם על

זאָ פיעﭏ פערמאַג אויפריכטיגע רייע אונד איך וואוסטע עס ניכט. דאַ בעגאַן ער דען פזאַﭏם: „איין געזאַנג פיר דען ש ב ת־טאַג: גוט איזט'ס, דעם עוויגען צו בע־ קעננען.” — דאַס דער געהייליגטע אויפריכטיגע רייע וואָהלגעפאַלליג אויפניממט, בעווייזט דיא נאַכשטעהענדע האַנדלונג דעס קעניגס אחאב; אונד אַלס איהם דעסוועגען איינע גראָססע שטראַפע אַנגעדראָהט וואורדע, וויא ער אויפריכטיג בערייענד זיך אין זאַקק אונד אַשע היללטע אונד פאַסטעטע, אונד עס שפראַך דער עוויגע צו אליהו: „האַסט דוא געזעהען, דאַס זיך אחאב פאָר מיר דעמיטהיגט? אונד וויﭏ ער בוססע געטהאַן, זאָ וויﭏ איך איבער איהן אין זיינען טאַגען דאַס אונהייל ניכט העריינברעכען.” איבער דיא איינוואָהנער ענתות, עבענזאָ איבער דיא פאָן נינוה וואַר דער אונטער־ גאַנג פערהענגט, אַבער איהרע אויפריכטיגע רייע אונד איהר פלעהען צו גאָטט האַט זיא פאָם פערהענגניס געררעטטעט. רבי יהושע בן לוי לעהרטע: „עס הייסט: צערייססעט אייערע הערצען, אַבער ניכט אייערע קליידער” (יואל ב', י"ג.), וואָרום צו ענטגעגנען איזט, פאַללס איהר אייער הערץ ניכט דער בוססע וויהעט, זאָ ווער־ דעט איהר אייערע קליידער וועגען אייערער קינדער, דיא איך פריהצייטיג הינשטער־

ליה מילתא בחדי איניש הוה ממצי ליה נפשיה וחליף ותאני קמיה כי היכי דניתוי ונפיק מדעתיה. למדנו שהחטא שבינו לבין חבירו צריך לרצות את חבירו. והדרך האחרון צריך בעל תשובה כדי שתהא תשובתו שלימה שישיב רבים מעון. וידריך בני אדם בדרך ישרה ויזהירם ויוכיחם ויודיעם עונש ושכר ואיך מקבל הקדוש ברוך הוא לבעלי תשובה כדי שישיבו פושעים מדרכם הרעה כמו שאמר דוד בבקשו מלפני הקב"ה שיקבל תשובתו וימחול לו (תהלים נ"א) אלמדה פושעים דרכיך וגו':

(רפד) פרק חמישי.

כמה גדולה כחה של תשובה שהקב"ה ברוב רחמיו פתח לאדם פתח של תשובה. כדגרסינן בב"ר ועתה פן ישלח ידו. אמר רבי אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקדוש ברוך הוא פתח של תשובה שנאמר ועתה ואין עתה אלא לשון תשובה שנאמר (דברים י') ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. ועוד גרסינן התם ויצא קין מלפני ה' מהיכן יצא רב הונא בשם רב נחמן בר יצחק אמר יצא שמח. כמה דאת אמר (שמות ד') וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונפשרתי והתחיל

דיגט הַטטע, וּנְ וואלטע דערזעלבע יערע געלעגענהייט צור אויסאיבונג אויף, דאַ-
מיט דער בעלייריגער איהם שבביטטע טהון זָאלל; וואָרויס עבענפאַללס דיא לעהרע
צו ענטנעהמען איזט, דאס מאַן דען בעלייריגטען נאָכמטען באַרואַנגשטיגען אוס.
ענגליך נאָך אוס דער בערייענדע אויף אנדערס, דורך זיין גוטעס בייאַספיעל, אייגע-
ציווירקען וואָכטען; ער אוס זיא פאָר זינדען ווארנען, זיא איבער לאָהן אונד שטראַפע
בעלעהרען, וויא דוד עס געטהאַן, אלס ער צום געהייליגטען וועגען פאַנאַהאַע זיינעס
געבעטעס אונד אוס פערצייהונג פלעהעטע, דא שפראַך ער: „איך וויל דען זינדערן
דיינע וועגע לעהרען."

פינפטעס קאַפיטעל.

דער געהייליגטע ושלבער האַט אין זיינער גנאַדע דעם אדם דען וועג צור בוסע
דאַמיט געלעהרט, אינדעם ער שפראַך: פיעללייכט שטרעקקט ער זיינע האַנד נאַך
דעם בוים דעס לעבענס, (דאַהער וואורדע ער אויס דעם עדן פערוויעזען, דאַמיט
ער דורך דען פערלוסט דעסזעלבען זיינע זינדע איינזעהען לערנע אונד בוסע טהוע).
רבי אבא בר כהנא שטעללטע אויך דיא פראַגע: וואָהער איזט דער בעוויז צו
נעהמען, דאס דער געהייליגטע דעם אמנטען דען וועג דער בוסע געלעהרט?
אויס דעם פערז: „אונד נון ישראל, וואַס איזט'ס, וואַס דער עוויגע, דיין גאָטט פאָן
דיר פערלאַנגט? דאס דוא בוסע טהועסט, איזט זיין פערלאַנגען." פערנער טהיילט
רב הונא אים נאַמען דעס רב נחמן בר יצחק איט, עס הייסט: „ער — קין
— גינג הינאויס פאָר גאָטט" איט פריידיגעס הערצען, אונד עס בעגעגנעטע איהם
אדם, דער איהן פראַגטע: וויא איזט דיין אורטהייל אויסגעפאַללען? איך האַבע,
גאַב קין צור אַנטוואָרט, פאָר גאָטט איין פערגעהען איינגעשטאַנדען אונד אויפ-
ריכטיג בערייעט אונד זאָ ווארדע איר דיא האַלפטע דער פערדיענטען שטראַפע ער-
לאַססען. דאַ בערעקקטע אדם זיין געוויסען אונד שפראַך דאַן וועהמיטהיג, אָך,

בינו לבין חברו צריך לתקן המעוות כמו שנאמר (יונה ג׳) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה. אמר שמואל אפילו גזל מריש אחד ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה ומחזיר המריש לבעליו. ואם החטא הוא בדברים שבגופו אע״פ שישלם לו כל היזבו צריך לבקש ממנו מחילה. כדגרסינן במסכת קמא פר׳ החובל (דף צ״ב) אע״פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה שנאמר (בראשי׳ כ׳) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וגומר. ומנין שלא יהא המוחל אכזרי שנאמר (שם) ויתפלל אברהם אל האלהים. ואמרינן עלה בגמרא תנו רבנן כל אלו שאמרו דמי בושתו אבל דמי צערו אפילו נותן לו כל אילי נביות שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה שנאמר ועתה השב אשת וגו׳. וגרסינן נמי בפרק י״ה (דף פ״ו) אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר (משלי ו׳) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וגו׳. אם ממון יש לו בידך התר לו פסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים. אמר רב חסדא וצריך לפייסו בג׳ שורת של ג׳ בני אדם שנא׳ (איוב ל״ג) ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי. ואם מת אמר רב יוסף מביא עשרה בני אדם ומעמידין על קברו ואומר חטאתי לה׳ אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו. רבי זירא כי הוה

פערגעהט זיך יעמאנד אבער געגען זיינען נאכסטען, זא מוס ער זיין פערגעהען ווידער גוט צו מאכען זוכען; דען פאן דען איינוואהנערן נינוה׳ס ווירד בעריכ־טעט: „אונד גאטט זאה איהרע טהאטען, דאס זיא צוריקגעקעהרט אונד פאן איהרען רויבוועגען ווענדעטען אונד פאן דעם רויב, דען זיא אין איהרען הענדען האט־טען,“ יא, ויא טאוסענד לעהרטע, זאגאר זיא זעלבסט איינען טאן איינגעמויערטען געשטאהלענען באלקען ווידער צוריק. — האט מאן יעמאנד זיכטליך בעטראגען, זא מוס מאן איהם דען געגענשטאנד צוריקערשטאטטען אונד איהן אבענדריין אום פערצייהונג ביטטען. איזט דיעס געשעהען, זא זיא מאן אבער אויך ניכט שטררינג אונד גרויזאם, זאנדערן האנדלע זיא דער שטאממפאטער אברהם געגען אבימלך געהאנדעלט, פאן וועלכעם בעריכטעט ווירד: „עס פלעהעטע אברהם צו גאטט געגען אבימלך.“ דיא ווייזען לעהרען: ווען יעמאנד זיינען נאכסטען בעלייריגט, זא קאן ער׳ס דורך געלדבוסע וואהל ווידער גוט מאכען, האט ער איהם אבער איינע הערצענסקראנקונג אבזיכטליך צוגעפיגט, זא איזט זיא נור דורך אבביטטע צו טילגען. רבי יצחק לעהרטע: ווער זיינען נאכסטען נור דורך ווארטע ערצירנט, מוס איהם אבביטטע טהון. „האט דיין פריינד געלד פאן דיר צו פאדערן, זא אכטע דיינע האנד אויף אונד בעצאהלע איהם, האסט דוא איהן זאנסט בעליידיגט, זא שיקקע פריינדע צו איהם, דיא איהן דאראב בעזאנפטיגען זאללען,“ אונד ווען דיעזעס ניכט צום ערשטען מאלע געלינגען וויל, זא טהוע מאן עס, וויא רב חסדא לעהרטע, ביז דריא מאל. שטירבט דער בעליידיגטע, זא בריגנע מאן, וויא רב יוסף לעהרטע, צעהן לייטע אויף דעססען גראב אונד שפרעכע: איך האבע געזינדיגט צום עוויגען, דעם גאטטע ישראל׳ס אונד צו דיעזעם פערשטארבענען, דען איך דורך איינע ווארטע פערוואונדעטע האבע. — ווען יעמאנד דען דאמאליגען רבי זירא בעלייי־

נפשי היה דוד מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא שלא יאסוף אותו בשהוא חוטא אלא שיניחנו לעשות תשובה קודם. רבי יוחנן אומר מצינו בשני מקומות שבקשו הצדיקים לפני הקדוש ברוך הוא שלא יאספו עם חטאיהם. דניאל אמר (דניאל ב׳) וההמון למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל. ודוד אמר אל תאסוף עם חטאים נפשי ר״ל שלא ימות בבהלה בשלא יספיק לעשות תשובה. רבי חלפתא בשם רבי איבו אומר (שמואל א׳, כ״ה) ויהי בעשרת הימים ויגף ה׳ את נבל וימות והלא אין מגפה אלא לג׳. כדתניא יום א׳ מיתה של זעף לב׳ מיתה של בהלה לג׳ מיתה של מגפה לד׳ מיתה כהכרת לה׳ מיתה הדופה לו׳ מיתה האמורה בתורה לז׳ מיתה של חברה יותר מכאן מיתה של ייסורין. והקב״ה תלה לנבל שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא תתערב אבלו באבלו של נבל ואח״כ נשתהא ג׳ ימים ומת במגפה. רבי ברכיה בשם רבי שמואל אומר בעשרה ימים אין כתיב כאן אלא כעשרת הימים הידועין שבין ר״ה לי״ה שמא יעשה תשובה. ודכוותיה (בראשית ז׳) ויהי לשבעת הימים ומי המבול וגו׳ אמר רבי אישעיא מלמד שתלה להם הקדוש ברוך הוא ימי אבלו של מתושלה הצדיק על שם שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי:

(רפג) פרק רביעי.

כל אלו הדברים שאמרנו היא בחטא שבין אדם למקום אבל אם חטא

שטערבען צו לאססען, בעפֿאָר ער זיין פֿערברעכען אבגעלעגט האבע, ער שפראך נעמליך: „ראפֿפֿע ניכט מיין זעעלע מיט זינדערן,״ זאָנדערן געוואָהרע איהר צייט צור בוסע. רבי יוחנן לעהרטע: איין עהנליכעס געבעט ריכטעטע אויך דניאל צו גאָטט. — עס הייסט: „עס וואר איהן צעהן טאגען אונד דער עוויגע שיקטע פעסט איבער נבל אונד ער שטארב,״ היערויף בעמערקטע רבי חלפתא אים נאמען דעס רבי איבו, וואן אויך אין דער רעגעל אנגענאממען ווירד, דאס איין דערארטיגער טאָד נאך דרייטאָגיגער קראנקהייט ערפאָלגט, אונד היער עס דאָך אין צעהן טאגען געשאה, זאָ איזט דער ווידערשפרוך דאדורך גע־האָבען, ווען בעריקזיכטיגט ווירד, דאס דיא זיעבען טרויערטאגע אום שמואל מיט איינגערעכנעט זינד, ווי עס אויך בייא דער זינדפֿלוטה הייסט: „עס וואר נאך זיעבען טאגען, (אלס דער פֿראָממע מתושלח געשטאָרבען וואר) אונד דיא פֿלוטה נאהם איהרען אנפאנג,״ דאמיט דיא גאָטטלאָזען ניכט מיט דעם גערעכטען צוגלייך שטערבען, דער פסאלמיסט: ראפֿפֿע מיט דען זינדערן מיינע זעעלע ניכט איין. רבי ברכיה גיעבט אים נאמען דעס רבי שמואל פֿאָלגענדע אויפֿקלערונג: עס הייסט היער כעשרת הימים, נעמליך עס וואר אין דען בעקאננטען צעהן בוסטאגען, אונד עס האררטע דער העער פֿערגעבענס אויף דיא בוסע דעס נבל.

פֿיערטעס קאַפּיטעל.

ביזהער וואורדע פֿאָרצוגסווייזע איבער דיא זינדע צווישען מענש אונד גאָטט.

נכנע אחאב וגרסינן בפסיקתא ע״פ (תהלים נ״א) זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳. זבדי בן לוי ורבי יוסי בן פנחס ורבנן ח״א אמר דוד לפני הקב״ה אם מקבלני אתה בתשובה יודע אני ששלמה בני עומד ובונה בהמ״ק ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות כלן שנאמר זבחי אלהים וגו׳ מה כתיב בתריה היטיבה ברצונך את ציון וגו׳ אז תחפוץ זבחי צדק וגו׳. והורנא אמר מנין לזה שהוא עושה תשובה שהקב״ה מעלה עליו כאלו עלה לירושלים ובונה בית המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות כלן מן הדין קרא לב נשבר ונדכה וגו׳. וגם גרסינן בפרק קמא דר״ה (דף י״ז) אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנא׳ (מיכה ז׳) נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע. נמצא במי שעובר על מדותיו שהוא מורה על הכנעת לבו האל יתברך נושא עונו. וגם צריך שייטיב פעליו בדבר אשר זדה עליו בכל הדברים אשר חטא ישתדל לקיים בהם מצות כמו שאמרו ז״ל הצדיקים באותו דבר שחוטאים מתרצים. עוד אמרו אם עשית חבילות של עבירות עשה חבילות של מצות. ועם כל זה צריך להתפלל לבקש סליחה. כמו שאמר משה רבינו (שמות ל״ד) וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו. ואמר דניאל (דניאל ט׳) ואתנה את פני וגו׳ לבקש תפלה וגו׳. ואמר דוד המלך (תהלים ק״ו) חטאנו עם אבותינו וגו׳. וגרסינן בפרק קמא דר״ה (דף ח׳) תניא היה רבי מאיר אומר שנים שעלה למטה וחלין שוה וכן שנים שעלו לגרדום לידון ודינם שוה זה ירד וזה לא ירד זה ניצול וזה לא ניצול זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה זה שהתפלל תפלה שלמה נענה וזה שלא התפלל תפלה שלמה לא נענה. וגם יתפלל שלא יאסף בלא תשובה. כדגרסי׳ במדרש תהלים (כ״ו) אל תאסוף עם חטאים

כמטטע מיך זמקק מונד גינג מין זיך געקעהרט;" דא טפראך דער גמהייליגטע ﭏיהו: „המטט דוא געזעהען וויא אחאב זיך דעמיטהיגט?" — רבא לעהרטע: וומר נאכזיכטיג מיזט געגען מיהם פאן זיינעם נאכסטען זוגעפיגטע בעלייריגונגען, דעם ווערדען דיא בעגאנגענען זינדען פערגעבען; דען דיא נאכזיכט נייגט פאן מייגער דעמיטהיגען הערצען, מונד עס הייסט: „ער פערצייהט דיא זינדע דעם, דער געגען דיא מיהם זוגעפיגטע בעליידיגונג נאכזיכטיג מיזט." — עס מיזט פערנער זיינען פעהלער דמאיט חיעדער גוט צו מאכען, וואדורך אמן צור זינדע געקאמאען. מויך לעהרען דיא ווייזען: המטט דוא פיעלע זינדען בעגאנגען, זא ערפילע וויעדער פיעלע געבאטע; יעראך העבען דיעזע יענע ניכט מויף, זאנדערן אמן מוס צו גאטט מינברינסטיג מום פערצייהונג פלעהען, וויא משה געפלעהעט האט: „פער גיעב מונזערע פערגעהען מונד זינדען מונד לאס מונס ערבען" מונד וויא אנדערע טוגענדהאפטע מאנגער געפלעהעט האבען. וויל אמן, וויא רבי מאיר לעהרט, מוס איינער געפאהר ערדעטטעט ווערדען מונד אמן פלעהעט דעמוועגען צו גאטט, זא זאלל דאס געבעט איין מויפריכטיגעס, איין מוים דעם הערצען קאממענדעס זיין. — מים מדרש תהלים הייסט עס: דוד פלעהטע פאר דעם גמהייליגטען, מיהן ניכט

מתבייש מלקרב אל המזבח מפני איתו עון ומיד אמר לו משה רבינו ע"ה קרב אל המזבח כבר נמחל לך איתו עון תואיל ותבייש ממני. לפיכך החסידים הראשונים אם היה בא לידם שום חטא היו מעלין על לבם איתו תמיד ומתביישין ממנו. וכן אמר דוד (תהלים נ א) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ר"ל שהיה תמיד נגד לבו חטאתו ויודעו ומכירו כדי שיתבייש ממנו ולא ישוב עוד להזיד בו ולבוא בו. וכן אמר עזרא (עזרא ט') אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך וגו' למדני שבשאדם מתבייש מחטא אשר עשה אל יחזור עוד אליו ויכופר לו:

(רפב) פרק שלישי.

ההכנעה והשפלות נאה לבעל תשובה לפי שהחטא בא בסבת גבהות הלב כמו שנאמר (דברים ח') ורם לבבך ושכחת וגו' ונאמר (משלי כ"א) רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת על כן רפואה זאת בהכנעת הלב כמו שאמר הנביא (יואל ב') קרעו לבבכם ואל בגדיכם. וגם אמר דוד בהתודותו על חטאו זבחי אלהים רוח נשברה וגו' ר"ל שאינו חפץ הקב"ה על עון מזיד קרבן אלא רוח נשברה. וגם נאמר באחאב (מלכים א', כ א) וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט ועל זה אמר הש"י הראית כי

שפראך משה צו איהם: נאהערע דיך געטראָסט דעם אַלטאַר, דען שאָן לאַנגסט איזט דיר פערגעבען וואָרדען, וויל דוא דיך דיינער זינדע שעהמסט. זאָ וואַר עס אויך, ווען איינער דער פריהערן פראָממען איינע זינדע בעגאַנגען, דאַס ער זיך איהרער, ווען זיא איהם אין געדאַנקען קאַם, שעהמטע. זאָ שפראַך אויך דוד: „איך קעננע איין פערגעהען אונד איינע זינדע איזט איר שטעטס געגענוואָרטיג," אום דאַמיט צו זאָגען, אויפריכטיגע רייע האַט דען טאַג צו זאָגען. אויך עזרא זאָגטע זיין בעקעננטניס איט דען וואָרטען אַב: „העררר! איך שעהמע מיך אונד ערראָטהע." היעראויס איזט צו ענטנעהמען, דאַס, ווען מאַן זיך דער בעגאַנגענען זינדע שעהמט, איט דעם פאָרזאַטץ זיא ניכט מעהר צו בעגעהען, איהם געוויס אויך פערגעבונג צו טהייל ווירד:

דריטטעס קאַפיטעל.

דיא דעמוטה איזט אונערלעסליך אונד איינע ציערדע פיר דען ביסענדען, דאַ בעקאַננטליך דיא זינדע איינע געבורט דעס איבערמוטהעס אונד דער האָפפאַהרט איזט, וואַס אויך דיא שריפט דורך וועניגע וואָרטע בעצייכנעט, נעמליך: „עס ווירד זיך שפרייצען דיין הערץ אונד דוא ווירסט פערגעססען." פערנער הייסט עס: „שטאָלצע אויגען אונד געשוואָללענעס הערץ זינד דער פרעפלער בראָדען צור זינדע;" דאַהער איזט היערגעגען דיא דעמוטה דאַס זיכערסטע מיטטעל. „צערייססעט אייערע הערצען, הייסט עס, אבער ניכט אייערע קליידער," אָדער וויא דוד זיך היערציבער אייסערטע: „דיא זינדע בעקעננען, איין דעהמיטהיג הערץ, וויא דעם הערן וואָהלגעפעלליגער דאַרברינגען." עס שפראַך דוד פאָר דעם געהייליגטען: ניימאַנט דוא איינע אויפריכטיגע בוסע אויף: זאָ האַלטע איך איך איבערצייגט, דאַס איין זאָלכעס טונה דען טעמפעל אונד אַלטאַר ערבויען אונד אָפפער דאַרברינגען ווירד. אויך ביים קעניג אחאב הייסט עס: „ער לעגטע זאַקק אַן, פאַסטעטע אונד לעגטע זיך צו

מוסיף בלבי בושה וכלימה בחרפת חטאת נעורי. כי אם אדם בוש בפשע חברו שיוכל להתעלם ממנו מה יעשה בפשעי לפני מי שאינו יכול להתעלם ממנו אוי לו לאותה בושה אוי לו לאותה כלימה. ובראות אדם שמיחל לו חברו ברחמו עליו יבוש ממנו על החסד שעשה עמו גם בראות החוטא כי השם יתברך מעביר על עונו ואינו נפרע ממנו יוסיף בושה בלבבו ועל זה אמר כי נשאתי חרפת נעורי. ר"ל שסלחת לי חרפת נעורי כמו נשוי פשע. וכן כתיב (יחזקאל ט"ז) למען תזכרי ובושת וגו' בכפרי לך וגו'. ועל דא גרסינן בפ"ק דברכות (דף י"ב) אמר רב הונא סבא משמיה דרב כל העושה דבר ומתבייש ממנו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים. ודילמא צבור שאני אלא מהכא (שמואל א', כ"ח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה. ואלו באורים ותומים לא קאמר משום דקטל נוב עיר הכהנים. ומנא לן דאחילו ליה שנא' (שם) ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים ואמר רבי יוחנן עמי במחצתי. ורבנן אמרי מהכא (שם ב', כ"א) והוקענים לה' בגבעת שאול בחיר ה' בחיר ה' לא נאמר אלא בחיר ה' יצתה בת קול ואמרה שאול בחיר ה'. וגרסינן נמי מאי דכתיב (ויקרא ט') ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח מלמד שהיה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתיירא ממנו שמא היה נזכר לו עון העגל והיה

האָנרע צוזאממען איבער דיא היפטען, בעטהאָט, ערראָטהעטע אין דער עראיננע=רונג, ווען איך אייניגע יוגענדזינדען איר פאָרווירפט." אונד ווען מאן זיינעם נאָכ=סטען געגענאיבער, געגען דען מאן זיך פערגאַנגען האט, דאס מאן דאָך אויסווייכען קאַן, ערראָטהעט, ווען ער זיך נאָך גוטמיטהיג אונד געפעלליג געגען זיינען בעליידיגער צייגט, ווי איסט מאן ערסט פאָן דעססען פערגעהען, פאָר דעם מאן זיך ניכט פערבערגען קאַן, ווען מאן מערקט, ווי נאַכזיכטספאָלל אונד גנאָדיג דער געהייליגטע זיך געגען איהן, דען זינדער, צייגט אונד איהם דיא פער=דיענטע ציכטיגונג הולדפאָלל ערלאָסט. עס לעהרט דאהער דער לעהרער רב הונא אים נאַמען רב'ס: ווער איינע זינדע בעגעהט אונד זיך דעססען אויפריכטיג שאָמט, דעם ווירד זיא פערגעבען, דא עס הייסט: „דאס דוא געדענקעסט אונד דיך שאָ=מעסט, דאמיט איך דיר דיינע פערגעהונגען פערגעבע." זאָ הייסט עס אויך: „עס שפראַך משה צו אהרן נאָהערע דיך דעם אלטאַר;" עס מוס היער דיא פראגע אויפגעוואָרפען, וואָצו דאס אויסדריקקליכע געבאָט דעם נאָהערנס צום אלטארע? נור דירפטע היעראויס צו שליסען זיין, דאס אהרן דורך דען אלטאר אן דאס גאָלדענע קאַלב, בייא דעססען פערפערטיגונג ער זיך בעזאָנדערס בעטהייליגט האטטע, לעב=האפט ערינערט ווארדע אונד געגלויבט, אין דעם בעוואוסטזיין זיינער אונווירדיגען טהאט אונד זיינעס שאַאמגעפיהל'ס, ניכט פיר'ס פריעסטעראמט ווירדיג צו זיין, דא

כדי שיהא לו למשמרת וישקוד על המצוה עד שתשוב לו כמנהג. וכן אמר החכם מנעורי הייתי עז פנים ולא נכלמתי מעשית כל רע עד אשר קנאתי בחברי והרגלתי נפשי בענוה ולא היתה מלבי כי אם בחברה ובשביעה ובאשר שקדתי עליה ימים רבים יראיתי נעימותיה השקתי כח ודבקה נפשי אחריה. וגם הנפש אשר תפליג מלבוא במשתאות ומלטייל בגנים רפואתם היא שתחלש התאוה מן התענוגים וירבה בדברים המחלישים את התאוה וימעיט מחברה אנשי רשע וירגיל להתחבר לעניים ולמרודים ובזה תחלשנה האותיו ויתמיד בדרך טובה וישרה. וכן כל מי שחולה נפשו מצד אחד ירגיל עצמו בצד האחר וישוב אל אלוה וירפאהו:

(רפא) פרק שני.

צריך בעל תשובה ליביש מחטאתיו בזכרם בלבו או כשיתודה עליהם ויועיל לו לשני דברים. הראשון ליכנע לבו מן הגאוה שהיתה בו. והשני לבל יוסיף השק העון עוד בקרבו כמו שנאמר (ירמיה ל"א) כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי וגו'. ר"ל אחרי אשר יסרתני עד שהיכרחתי לשוב מדרכי נחמתי ואני מתחרט על מה שעברתי ומאחר שאני זוכר מעשי הראשונים ומודיעם ללבי בוכירה ובוידוי ספקתי על ירך בצערי את כל גופי ביגון לבי ובשברון עצמי ואני

איינגעשטאנדען דאס איבערמאסע איטעלן, וואָלן דער וויזע איינע שליטונג גיעבט, אינדעם ער זאָגן זיך ערנאָהלט: זאָגן יוגענד אן וואַר איך פֿרעך אין איינעם בפֿנעהן אָבער נוכט טאָאטע איך ניכט, גענעטלווידריגעס לו טהון, ביז איר ענדליך דאס ויטוואַאע, אָרדענטליכע בעטראַגען אייגער פֿריינדע אויפֿזיכן אונד איך איר זאָרן נאַהם, אין איהרען וועגען לו וואַנדעלן; אונד זאָ געוואָהנטע איך איך אן דעאוטה. אנפֿאַנגס אוסטע איך איר געוואַלט אנטהון, אין איינעם זאָרומטנע לו פֿערהאַררען; נאַך אונד נאַך אבער געוואָהנטע איך איך דאראַן אונד ענדליך אמרקטע איך דיא וואָהלטהאַט דיעזער געוואָהנהייט אונד זאַנד גאַנץ וואָהלגעפֿאַללען דאראַן. — אויך אאַן גאנוס: אונד פֿערגניגונגסוכטיג, זאָ איירע אאַן יעדע געלעגענהייט, דיא היערלו פֿערלייטעט. אאַן האַלטע זיך זאָן נעכזפֿריינדען אונד טרינקגעלאַגען פֿערן אונד גע: וועללע זיך לו זאָלכען לייטען, דיא דורך אוסטאָנדע אן ענטבעהרונג געוואָהנט זינד. דיעס איזט דער איבערסטע אונד היילזאַאַמסטע וועג, דען אאַן איינס עגען א ס. איבערהויפט וואַכע אאַן אַלס איטטעלן איינעס ונעלענגעברעכענס זיינען געגענזאַטץ אנלווענדען. זאָ קעהרעט אאַן לו גאָטט לוריקק, דער היילונג געוואָהרט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

ערטיענערט זיך דער בוסענדע זיינער בעגאַנגענען זינדע אונד עס איבערקאָאוט איהם איין טשאַאגעפֿיהל דעסוועגען, זאָ ניטלט איהם דיעזעס ערסטענס, דאַס ער דאדורך דען האָכאוטה אונד איינענדינקעל אונטערדריקקט, אונד לווייטענס, דאַס ער זיך ניכט ועהר נאַך דער זינדע זעהנען ווירד. דיעזעס בעלייכנעט דער פּראָ: פֿעט דורך דען זערז (ירמיה ל"א, י"ט.): „נאַכדעם איך איך זאָן דער זינדע האַבע אבגעוואַנדעט, בערייטע איך, אונד נאַכדעם איך זיא בעקאַננט, שלוג איך דיא

יסודי העברות כלל הנביא רפיאתם בפסוק אחד באומרו (יואל ב׳) וגם עתה נאם ה׳ שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד. מה שאמר בכל לבבכם ר״ל להוסיף יגון בלבם על מה שעבר ובהפיל דמעות עיניהם שנקרא בכי ובצום ובמספד להכניע גופם ולשבר רוחם והוזק יצרם. ואל יקל בעיני בעל תשובה הבכי כי כבר אמרו שאף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו. כדגרסינן בפרק אין עומדין אמר רבי אלעזר וכו׳ אף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו וכו׳ כדאיתא למעלה בפרק י״א מחלק התפלות. וכמו שאם יחלה הגוף יקח רפיאה שתהיה כנגד חולי הגוף וכפי ריחוק החולי מקו המשור לצד א׳ יהיה הוזק הרפיאה לצד אחר כן צריך לעשות לרפיאת הנפש מחוליה הנפש אשר תפליג באהבת ממון ירגיל נפשו בצדקות ובהסיר התאוה והבצע ובשמחו בחלקו בזכרו כי הכל יאבד בבוא המות פתאום ואולי אפילו בחייו. וגם ירגיל עצמו בהתחבר לחולים ובהתבונן במתים בלבו וגם בעומדו בבית הקברות ויכיר שהיום כאן ומחר בקבר. והנפש אשר תפליג באהבת נשים רפיאתו לעשות הרחקה יתירה וכפי גודל האהבה יהי גודל המיאוס. וגם יזכיר את מומם והפסדם ומדותיהם הרעות וכי הם רשת לאדם לאבד גופו ונפשו. וגם הנפש אשר היתה רגילה בגאוה רפיאתה שתהור להצנע לכת ועניה. ובעשות לנפש רפיאות כאלו מאלו המדות וכיוצא בהן צריך להרגיל ברפיאת ימים רבים עד שיחזור לו כטבע מוטבע כי כמו שרפיאת הגוף לא תסיר החולי ברגע אחד גם רפיאות הנפש לא תסיר חוליה אלא בימים רבים בהתמיד בדבר

פראָפֿעט אין איינעם פֿערז בעטריבען איט דער אַנגאַבע איהרער היילונג, אינדעם עס הייסט: „אויך יעטצט קעהרעט צוריקק צו איר, שפריכט דער עוויגע, איט איירעם גאַנצען הערצען, איט פֿאַסטען, ווייגען אונד קלאַגען.“ אַאַן אונטערדריקקע דיא בעגיערדען, פֿאַסטע אונד פֿערגיעססע טהרענען דער רייע, וואַס פֿיר ביסענדע בעואָנדערס וויכטיג איזט; דען דיא וויזען לעהרען: ווען אויך דיא פּפֿאָרטען דעס געבעטעס פֿערשלאָססען זינד, זאָ זינד עס ניא דיא פּפֿאָרטען דער טהרענען. אויך זאָלל אַאַן געגען זעעלענקראַנקהייטען איטטעל אַנווענדען, וויא אַאַן אַרצנייא איטטעל געגען קערפערקראַנקהייטען אַנווענדעט, אום זיא גאַנץ צו בעזייטיגען. אערקט אַאַן, דאַס אַאַן געלדגייציג איזט, זאָ איבערווינדע אַאַן זיך אונד שפענדע דען אַראען אונד דירפֿטיגען, איט פֿעסטהאַלטען דעס בעוואוסטזיינס, דאַס געלד פֿערגאַנגליך איזט, אונד דאַס אַללעס צוריקקבלייבט, ווען דער טאָד אַנברוכט. אַאַן אַכע קראַנ־קענבעזוכע, אום דיא הינפֿאַלליגקייט דעס אענשען פֿאָר איגען צו האַבען. עבענ־זאָ זאָלל אַאַן דען פֿערטטאָרבענען דיא לעטצטע עהרע ערוויזען, אום דאַדורך צו בע־טראַכטונגען איבער זיינע איגענע שטערבליכקייט צו קאָאען. אַאַן האַלטע זיך פֿאָן פֿערפֿיהרונג דעס ווייבליכען געשלעכטעס אונד דערען פֿערלאָקקענדען רייצען פֿערן, זאָ אויך פֿאָן שטאָלץ אונד האָכאוטה. אום דיעס צו בעמייסטערן, געוואָהנע אַאַן זיך אַן דעאוטה אונד זיטטזאַמקייט. ווילל אַאַן זיינע זעעלע פֿאָן דיעזען קראַנקהייטען שטעטס פֿריי וויססען, זאָ איזט געוואָהנהייט אַן דען עבען אַנגעפֿיהרטען גוטען

מידו. כדגרסינן בריש פרק סדר התעניות כיצד (דף ט״ז). ת״ר אדם שיש בו עבירה מתודה עליה ואינו חוזר בה למה הוא דומה לאדם שתופס בידו שרץ שאפילו טובל בכל מימית שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו עלתה לו טבילה שנא׳ (שם) ומודה ועוזב ירוחם וגם נאמר (ישעיה נ״ה) יעזוב רשע דרכו וגו׳. על כן צריך בעל תשובה שאם יש און בידו שיעזבנו ואם בלבו ובמחשבותיו שיסירנו ויקבל עליו לבל יוסיף לחטוא ולזה צריך לקבל על עצמו אלו התנאים. בראשונה שיגדיל יגון בלבבו על חטאתו אשר חטא אפילו בלב כדי שלא תהא קל בעיניו מכאן ואילך לחזור בו. וכפי גודל המרירות ועוצם היגון היא גדולה התשובה ומעלתה והתמדתה לפי שמורה על טוהר הנפש ועל מרירות לבו על מה שעבר עליו ולזה רמז באומרו (תהלים נ״א) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ואם חטא בראיית העין יבכה בדמעות עיניו כמו שנאמר (שם קי״ט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. ולפי שהלב והעינים הם סרסורי החטא הזהירה תורה (במדבר ט״ו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם שהעין רואה והלב מתאווה עד שבא לידי מעשה. ואם חטא בתאות מאכל ומשתה מדברים אסורים או מרבוי עינוגים ירבה בצומות. ואם חטא בתאות המשגל ירבה במספד לשבר תאותו וערלת לבו. ולכל ד׳ כללים אלו הבאים מהם כל

וואַן ער, ווי דיא ווייזען לעהרען, טעגליך איין רייניגונגסבאַד ניממט אונד דען אונריינען אין האַנדען האַלטענדען געגענשטאַנד ניכט פאָן זיך ווירפט, ווירד ער ניא צור געוואונשטען ריינהייט געלאַנגען. עס איסט אַלזאָ דער בערייענדע פאָרזאַץ דען פאָרזאַטץ האַבען, דיא נון בערייעטע זינדע ניעמאַלס צו בעגעהען; ער מוס זיך אַלזאָ פאָלגענדע בעדינגונגען זעלבסט שטעללען. ערסטענס מוס ער, זעלבסט ווען ער בלאָס אים הערצען אָדער אין געדאַנקען געזינדיגט האַט, אין זיך געקעהרט אונד אויך וועגען זאָלך איינער זינדע טרויריג זיין, דאַמיט ער ניכט לייכט ווידער אין דיעזע זינדע פערפאַללע. אונד יע מעהר מאַן זיך איבער איינע דערארטיגע זינדע בעטריבט אונד בוסע טהוט, יע מעהר עס צייגט פאָן איינער ריינען לויטערן זעעלע אונד פאָן דער בעטריבטניס וועגען דער בעגאַנגענען זינדע. דער פערז דעס פסאַלמיסטען: „דאַס צערקניר שטע הערץ פעראַכטעט דער העררר ניכט," פינדעט אויף איהן אַנווענדונג. זינדיגט מאַן אַבער מיט דען אויגען, דאַן פערגיעסע מאַן טהרענען דאַרנאַך: „דען וואַססערשטראָמע גיעסען אויס איינע אויגען, וויל זיא דיינע לעהרע ניכט בעאָבאַכטעט האַבען." אונד דאַ דאַס הערץ ווי דיא אויגען דיא פאַקטאָרען דער זינדע זינד, זאָ האַט דיא תורה בעזאָנדערס דאַפיר געוואַרנט מיט דען וואָרטען: „שפּאָהעט ניכט נאַך איירען הערצען אונד איירען אויגען," דען דאַס אויגע זיעהט דען געגענשטאַנד דער זינדע אונד פיהרט איהן צו דעם גיערי־ גען הערצען, אונד דיא זינדע ווירד בעגאַנגען. טרייבט יעמאַנד דיא בעגיערדע צום גענוססע פערבאָטענער שפייזען אָדער אונערלויבטער פערגניגונגען, זאָ קאַן דיא בוסע אונד רייע דאַריין נור אים פאַסטען בעשטעהען, היינגעגען אויף בע־ גאַנגענע זינדע דורך אונצוכט, מוס מאַן זיך דער טרויער אונד קלאַגע גאַנץ היני־ געבען, אום היערפאָן געריינינגט צו ווערדען. אונד דיא פיער אַרטען זינדע, דיא דיא הויפטקוועללען זינד צו אַללען זינדען, דיא מאַן בעגעהען קאַן, האַט דער

סרחני שנא' (במדבר כ') יען לא האמנתם בי. ודוד אמר אל יכתב סרחני שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. משל דמשה ודוד למה"ד לשתי נשים שלוקות בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית זו שאכלה פגי שביעית אמרה להן בבקשה מכם הודיעו על מה היא לוקה כדי שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה מיד הביאו פגי שביעית ותלו על צוארה והכריזו עליה על מה לוקה. ואם החטא הוא מפורסם לבני אדם יודנו בפרהסיא כדי שידעו ששב ממנו. וגם אם היא עברה שבין אדם לחברו צריך לבקש ממנו מחילה ברבים. כדגרסינן התם אמר רב יהודה רב רמי כתיב (משלי כ"ח) מכסה פשעיו לא יצליח וכתיב אשר נשוי פשע כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. רב זוטרא בר טובי אמר רב כאן בדברים שבין אדם לחברו וכאן בדברים שבין אדם למקום. ולפי שהשב הוא צריך לפרט את כל החטאים וגם לכסות מבני אדם החטא שאינו מפורסם על כן תקנו לכל הוידוי שכולל כל דברי חטא:

החלק השני.

בעזיבת החטא ויש בו חמשה פרקים:

(רפ) פרק ראשון.

אף על פי שיתחרט אדם מעונותיו ויתודה עליהם בדבור אם לא יעזבם דומה למי שטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ

תורה אויפגעצייכנעט ווערדע, אונד גאָטט געבאָט איהם צום פֿעלזען צו רעדען אונד ער שלוג אויף דען פֿעלזען; דאַהער וואַרד איהם דאַס גליקק ניכט צו טהייל דען באָדען פּאַלעסטינאַ'ס צו בעטרעטען, אונד געשריעבען שטעהט'ס: „וויל איהר איר ניכט געגלויבעט א. ז. וו." דוד הינגעגען פֿלעהעטע: „הייל דאַס, דעססען זינדע פֿער־געבונג פֿינדעט, אונד זיין פֿערגעהען בלייבט פֿערדעקקט." — האַט יעמאַנד איינע זינדע אֶפֿפֿענטליך פֿאָר לייטען בעגאַנגען, זאָ מוס ער זיינע זעלבסט אֶפֿפֿענטליך זיינע זינדע צו בעקענען אונד רייע פֿאָן דען טאָג צו לעגען. אונד וועגען איינער דעם נעכסטען צוגעפֿיגטען בעליידיגונג בעדאַרף עס עבענפֿאַללס איינער אֶפֿפֿענטליכען אַבביטע. ווער הינגעגען איינע זינדע געהיים בעגאַנגען, בעקענע זיא פֿאָר גאָטט מיט רייאיגען הערצען, וואָזו דיא וויזען אויך דאַס בעקאַננטע זינדענבעקענטניס אבגעפֿאַסט האַבען, אונד איהם וויר פֿערגעבונג צו טהייל ווערדען.

צווייטע אַבטהיילונג

איבער דאַס לאַססען דער זינדע. אין פֿינף קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווען יעמאַנד אויך זיינע בעגאַנגענע זינדע בערייעט אונד בוסבעקענטניס אב־לעגט, זיא יעדאָך וויעדערום בעגעהט, זאָ גלייכט ער דעם, דער איין רייניגונגס־באַד נימט אונד איין אונרייניס טהיער אין האַנדען האַלט, וואָ ער דאָך ניכט מעהר ריין ווירד, ביז ער דיעזען געגענשטאַנד דער אונרייניהייט פֿאָן זיך ווירפֿט. זעלבסט

חסב פלגא יתשביק פלגא. וג״כ גרסינן בפ״ק דסוטה ת״ר אומרים לפניה דברי אגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון (איוב ט״ו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. יהודה הודה ולא בוש מה היה בסופו זכה וירש חיי העה״ב. ראובן הודה ולא בוש מה היה סופו נטל חיי עה״ב. ומה שכרן. מה שכרן בדקא אמרינן אלא מה שכרן בעה״ז (שם) להם לבדם ניתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם. בשלמא יהודה אודי דכתיב (בראשית ל״ח) צדקה ממני אלא ראובן מנא לן דאודי דאמר רשב״נ א״ר יונתן מ״ד (דברים ל״ג) יחי ראובן וגו׳ וזאת ליהודה מלמד שכל אותם שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מתגלגלין בארון עד שבא משה וביקש עליהם רחמים אמר לפניו רבונו של עולם מי גרם לראובן שיודה יהודה מיד שמע ה׳ קול יהודה. עאל איבריה לשפא (למקום שנתקו מהם כמו דפק סרוכתיה) לא הוו קא מעיילי ליה למתיבתא דרקיעא אמר ואל עמו תביאנו. לא הוה ידע למשקל ולמטרח בשמעתא אמר ידיו רב לו. לא הוה סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא אמר ועזר מצריו תהיה. בשלמא יהודה אודי כי היכי דלא לישרוף תמר אלא ראובן למה ליה לאודויי והא אמר רב ששת הציף עלי מאן דמפרש חטאיה. היינו טעמא דאודי כי היכי דלא ליחשדוהו אחוהי. ואפילו למאן דאמר החציף מאן דמפרש חטאיה היינו בפני אדם אבל צריך לפרט את החטא לפני המקום. כדגרסינן בפרק י״ה תניא רבי יהודה בן בבא אומר צריך אדם לפרט את החטא שנאמר (שמות ל״ב) ויעשו להם אלהי זהב. ר״ע אומר אינו צריך שנאמר (תהלים ל״ב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדרבי ינאי דאמר רבי ינאי אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די גרם להם לעשות אלהי זהב. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הן משה ודוד. משה אמר יכתב

פראַגט. — אים טראַקטאַט סוטה ווירד בעריכטעט: בעפאָר מאַן איינער פרויא, דיא וועגען פערדאַכט דעס עהעברוכעס אַנגעקלאַגט וואַר, דאַס ביטטערע וואַססער צו טרינקען גאַב, ווורדע זיא דורך ערצאָהלונגען אויס דער ביבעל, צום איינגעשטאָנד־ניס אַנגערעגט. זאָ ווורדע איהר ערצאָהלט, דאַס יהודה, דער זיינער שוויגער־טאָכטער ביאוואָהנטע אונד ראובן, דער דאַס עהעבעטט זיינעס פאַטערס בעפלעקטע, דער יענזייטיגען גליקזעליגקייט טהיילהאַפטיג ווורדען, וויל זיא אָהנע ריקקהאַלט איהרע בעגאַנגענע שולד בעקאַננטען; וואָרויס עבענפאַללס צו ענטנעהמען איזט, דאַס איין אָפפענעס בעקעננטניס דער שולד, אום פערגעבונג צו ערלאַנגען, נאָטהיג ווייא. רבי יהודה בן בבא לעהרט: נאַך רבי עקיבא איזט איין אָפפענעס בעקעננט־ניס ניכט ערפאָרדערליך, דאַ עס הייסט: „הייל דעם, דעססען זינדע פערגעבונג פינדעט אונד זיין פערגעהען בלייבט פערדעקקט.“ — צוויא גוטע אָבערהערטען האַטטע ישראל אַן משה אונד דוד. יענער באַט, דאַס זעלבסט זיינע זינדע אין דער

כבודו. והחבר השני הבנים והקרובים והחברים שמלוין לאדם עד הקבר ובשקיברין אותו יתפרדו מעליו ויעזבוהו. והחבר השלישי שהליין עליו טובה עם המלך ולימד עליו זכות היא התשובה והמעשים טובים שהולכין עם האדם בשעת פטירתו להליץ טובה בעדו שנאמר (ישעיה נ"ח) והלך לפניך צדקך וגומר. והמלך ששלח לקרוא לו היא מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין לפניו משוא פנים ולא מקח שחד ולא ינצל אדם מדינו אלא בתשובה ומעשים טובים:

(רעט) פרק רביעי.

המתחרט מעניותיו לשוב בתשובה צריך להתודות עליהם ואין צורך להביא מנחה אחרת ומליץ אחר בעדו אלא חרטה בלבו ווידוי בפיו. כדגרסינן בפרק י"ה (דף פ"ו). אמר רבי יצחק אמרי במערבא משמיה דרבא בר מארי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אדם מקניט את חברו ספק מתפייס ממנו ספק אין מתפייס ממנו ואת"ל מתפייס ממנו ספק מתפייס ממנו בדברים ספק בממון. אבל הקב"ה מתפייס ממנו בדברים שנא' (הושע י"ד) קחו עמכם דברים ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח טוב ולא עוד אלא שדומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ונשלמה פרים שפתינו ושמא תאמר פרים חובה ת"ל (שם) אוהבם נדבה. וגרסינן בפ"ר אליעזר קחו עמכם דברים קחו עמכם כסף וזהב לא נאמר אלא קחו עמכם דברים. וגרסינן בפסיקתא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואמרו אליו כל תשא עון. ר' יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר כל העולם הסבול ועונותינו לא תשא. רבי נחמיה אומר כל תשא כולהון שבוק ואי לא

שען. דער צווייטע פריינד זינד דיא קינדער אונד פערוואנדטען, זיא בעגלייטען דען מענשען ביז צור גרובע, אבער ווען איהן דיא לעטצטע שאָללע בעדעקקט, דאַ קעה־רען זיא צוריקק. אבער דער דריטטע פריינד, דיא אויסגעאיבטען גוטען טהאטען, טוגענד, פראָממיגקייט אונד בוסע, דיא פאָלגען איהם אויף ערדען קוים בעמערקטעט ווערדען, בעגלייטען איהן ביז צום ריכטערטהראָנע גאָטטעס אונד געבען צייגניס אב פאָן זיינעם אבקעהלאָזען וואנדעל אונד זיינער געדעכטען האנדלונגסווייזע, אונד דער קעניג אללער קעניגע, דער איהן פאָר זיך לאַדען ליעס, בעגנאדיגט איהן נור אויף פירשפראכע דיעזעס זאָ ווניג פאָן איהם בעאכטעטען פריינדעס.

פיערטעס קאַפּיטעל.

עס בעדאַרף נור אויפריכטיגען בוסע ניכטס מעהר, אלס וואהרע רייע אים הער־צען אונד בעקעננטניס דער בעגאנגענען זינדע מיט דעם מונדע, דען דער געהיי־ליגטע לעהרט זיך דורך אויפריכטיגע רייע אונד אָפפענעס בעקעננטניס בעזאָנפטיגען אונד געוואָהרט פערצייהונג. אונד הימרין פאָרדערט דער פראָפעט אויך אויף, אינ־דעם ער שרייבט: „נעהמעט וואָרטע מיט אייך, אונד קעהרעט צוריקק צום עוויגען." עס בעדאַרף אלזא נור בוסע צו טהון ניכט דעם אָפפערס אונד דער אָפפער, דען „וויר וואָללען מיט אונזערן ליפפען דיא אָפפערשטיערע ערזעטצען," שרייבט פערנער דער

אוהבו עד מאוד והשני היה איהבו ולא כל כך והשלישי לא היה אוהבו ולא היה חושבו למאומה. פעם אחת שלח המלך לקרוא לאותו אדם וסריסי המלך התחילו להביאו לחצר המלך לעשות מצות אדוניהם והיה מתפחד ומתיירא מאימת המלך והיה אומר שמא הלשינוני עמו הנרגנים ויהרגני כשאגיע אליו אין לי טוב כי אם לקרוא לחברי אהיבי שבטחה בו נפשי ואוליכנו עמי כדי שיליץ לי טובה עם המלך. הלך וקרא לחברו הראשון שהיה אוהבו יותר מן השנים וספר לו הענין ולא אבה ללכת עמו ולא נתפייס עזבו ובא בפחי נפש. אמר אלך אל החבר השני ואבקש ממנו ללכת עמי הלך ובקש ממנו אמר ליה לפני המלך לא אכנס אבל אלך עמך לשמרך בדרך וכשתגיע לחצר המלך אעזבך ואביא לדרכי. הלך לשלישי שלא היה חושבו למאומה יבקש ממנו ללכת עמו וספר לו מה שאירע לו עם שני חבריו אמר לו אל תירא אני אלך עמך ואכנס אל המלך ואליץ בעדך טובה ואעשה כל יכולתי עד שתנצל. מיד הלך עמו אל המלך ולימד עליו זכות והצילו מידו. החבר הראשון שהיה איהבו עד מאד הוא הממון שהביב עליו יותר מכל דבר שבעולם. הוא שעוזבו ביום פטירתו ולא יוליך בידו מאומה ממנו שנאמר (תהלים מ״ט) לא ירד אחריו

ווערע דעם! דער אורט פֿיהרט היערצו איין בייספּיעל אן: יעמאנד בעזיטצט דריי פֿריינדע; דען איינען ליעבט ער אונגעמיין; דען אנדערן ליעבט ער אויך, אבער ניכט אין דעם מאסע וויא דען ערסטען, אונד דען דריטטען פֿריינד בעאכטעט ער קוים. איינעס טאגעס לעססט דער קעניג איהן פֿאָר זיך לאַדען. דיא בעאַמטען אין איהרעם אַמטסאייפֿער דרינגען אין איהן, דאס ער מיט איהנען געהע; ער אבער געראָטה דעסוועגען אין אַנגסט אונד ציטטערן אונד דענקט, אַם ענדע האַט איך יעמאַנד ביים קעניגע פֿערלייאדעט, אַך ווען איך נור ניכט דאס לעבען פֿערלערע! דאַס בעסטע ווירד וואָהל זיין, איך לאַססע איינען בעסטען פֿריינד רופֿען, דער איזט אַנגעזעהען ביים קעֿ ניגע, איך וויל איהן דאַהער ביטטען אום פֿירשפּראַכע פֿיר איך. אַבער דער בעסטע פֿריינד צוקקט דיא אַכסעל אונד בעדויערט, איהם ניכט דיענען צו קענגען, דאַ זיינע וואָרטע ביים קעניגע אָהנע אַללען איינפֿלוס זינד. דאַ לעסט ער דען צווייטען פֿריינד רופֿען, ערצעהלט זיינע אונגליקליכע מיסליכע לאַגע אונד ביטטעט איהן ענדליך, איהן צום קעניגע צו בעגלייטען אונד זיינען איינפֿלוס ביים דעמזעלבען זיינעטוועגען געלטענד צו מאַכען. אַבער אויך דיעזער פֿריינד בעדויערט, איהם ניכט פֿאָללקאָמֿ מען דיענען צו קענגען, ער וואָללע איהן יעדאָך ביז צום קעניגליכען פּאַלאַסטע בעֿ גלייטען, דאַמיט איהם אונטערוועגעס קיין שאַדען געשעהע. דאַ לעסט ער ענדליך דען דריטטען, דען איהם אונבעאַכטעט געבליעבענען פֿריינד רופֿען, ערצאָהלט איהם, וואַס איהם בעדראָהע אונד באַט אום זיינע בעגלייטונג אונד פֿירשפּראַכע ביים קעניגע. זייא אָהנע פֿורכט טראַסט דיעזער, זייא אָהנע אַללע בעזאָרגניס, איך געהע מיט דיר אונד וויל מיינען איינפֿלוס ביים קעניגע געלטענד מאַכען, אונד איך גלויבע דיר שאָן איצט פֿאָראויס פֿערזיכערן צו קענגען, דאַס דיר קיין לייד וויעדערפֿאָהרען ווירד. דאַס גאָלד איזט דער ערסטע ליעבסטע פֿריינד דעס מענשען, אַבער ווען ער דורך דען טאָד פֿאָר גאָטט צור רעכענשאַפֿט געפֿאָדערט ווירד, דאַ בלייבט דיעזער פֿריינד צוריקק, ער קאַן דאַ זיינען איינפֿלוס ניכט געלטענד מאַֿ

בהרותם. וזו היא תשובה מעולה כמו שאמרנו. והכת הב׳ שלא יצאו מן האי עד ששמעו קול ההצוצרות בספינה דומין לבני אדם שלא עשו תשובה עד עת זקנתם ויראו שעתם קצר ואז יעשו תשובה קודם שימותו ברשעתם ואף על פי שהם בעלי תשובה אין מקומם בריוח כמו שלפניהם. והכת הד׳ שלא יצאו מן האי עד שהתחיל הספינה ללכת והיו ממתינין מזמן לזמן עד שלא נשאר להם פנאי לעלות הספינה אפילו רגע אחד דומין לבני אדם שאינן עושין תשובה עד שעת המיתה כי יראו כי אזלת יד והייהם חלפו ואין להם חיים בעולם הזה עושין תשובה מפני יראתם מן המות ואף על פי שתשיבתן מועלת להם אין מקומן כאחרים שלפניהם. והכת הה׳ שישבו באי עד שהלכה הספינה ונשארו נעים ונדים ובוכים ומתאבלים ולא יועיל להם דומין לבני אדם הטבועים בעולם הזה בעומק תאוותם ההולכים אחרי שרירות לבם הרעה ולא נתנו אל נפשם לעשית תשובה עד שמחו ברשעתן והלכו לאבדון ולבהלה ונהפך להם עונג העולם הזה לתולעה ולרמה אוכלת בשרם ושורפה נשמתם עד ששבין להרפות ולדראין עולם כמו שנהפך ליושבי האי תענוגיהם לשפטים רעים חורב ביום וקרח בלילה היות רעות משונות נחשים ועקרבים. וגם אמרו במדרש למי אוי למי אבוי למי שעוזב ממון הרבה ויולך עמו לקבר עונות הרבה ומי הוא זה זה הכונס ממון שלא כדין ועליו הכתוב אומר (ירמיה י״ז) עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגו׳ כי בשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב אלא תשובה ומעשים טובים. משל לאדם שהיו לו שלשה חברים האחד

ליכקייטען אויף דער אינזעל פערלאקקען לאססען, יעדאך נאך איינגענאממענעם גענוס באלד צום טיפסטען צוריקקעהרען. דיאיעניגען אבער, דיא דען לעצטען לעבענס-אנגעל ניכט עהער לאססען, ביז זיא פאסט אללער היערצו געמאהנט ווערדען אונד איינ-זעהען, דאס זיך איהרע לעבענסלאנגע דעם אונטערגאנגע נייגעט, גלייכען דענען, דיא ערסט דאן צום טיפסטען צוריקקעהרען, נאכדעם דאס זיגנאל צור אבפאהרט מיזט געגעבען ווארדען; דען געווינשטען געמאכליכען פלאטץ אים טיפסטען פינדען זיא ניכט מעהר פאר. דיאיעניגען נון, דיא ערסט בערייען, ווען זיא שאן מיט דעם טאדע רינגען אונד איינזעהען, דאס דיא רייזע דאס לעבענס פיר זיא גאנץ דאהין זינד, גלייכען דעניעניגען, דיא ניכט עהער צום טיפסטען צוריקקעהרען, אלס ביז עס צור אבפאהרט אין בעוועגונג געזעטצט ווירד, דא טרעטען זיא ענדליך איהרע לעטצטע קראפט אן, אום נאך דאס טיף צו עררייכען. אבער וועלכע פלאטצע נעה-מען זיא דאן אויך איין? זא ענגע אונד אונגעמאכליך! אונד דענגאך מיססען זיא זיך צופרידען שטעללען. דיאיעניגען ענדליך, דיא איהר לעבעלאנג דיא וועגע גאטטעס אבזייט לאססען אונד נור נאך בעפרידיגונג איהרער געליסטע האהנע אונטערלאס יאגען, גלייכען דענען, דיא דאס טיף רוהיג אבזעגלען לאססען אונד איהר הייל אונד דיא בע-פרידיגונג איהרער געליסטע אויף דער לאקקענדען אינזעל צו פינדען גלויבען. אבער זא וויא דיעזען, ערגעהט עס אויך יענען; וואהרין זיא איהר גליקק צו פינדען גלויבען, ווירד איהר אונטערגאנג, איהרע פערניכטונג. — ווער פערמעגען גייציג אונד אויף אונרעכטמאסיגע ווייזע אויפהייפט אונד פיעלע זינדען מיט אינ׳ס גראב נימט,

עתה רגע אחד תלך לה הספינה והרי אנו נפסדין וכלין. מיד רצו אל שפת האי ונכנסו בים וסכנו עצמן עד שהגיעו אל הספינה ונכנסו בה ומצאו מקומן צר וישבו בדוחק ולא היה להם ריוח כאחרים שלא נתעכבו כל כך באי. הכת הה׳ ישבו באי אוכלין ושותין ושמחין ולא נתנו אל לבם לשוב אל הספינה עד שהלכה ונשארו באי נעים ונדים ועברו ימי החום ובאו ימי הקור ונשרו הפירות מן האילנות ויבשו העלין נשארו להורב ביום ולקרח בלילה ויצאו חיות רעות ומשונות מן האי והיו משחיתין בהן וטורפין ואוכלין מהם ונשארו בוכים ומתאבלים על שלא נכנסו בספינה ולא היה מועיל להם כלום וישבו באי עד שבלו ואבדו נכרתו מן הספינה ומן האי. וכן האדם בעולם הזה מעשיו הטובים דומים לספינה ואם ילך בתום לבב וישב על משמרתו לעבוד את בוראו ולא ידיחנו יצרו ללכת אחר תאוות העה״ז והבליו הרי זה נכנס בשלום ויצא בשלום. כך הכת הראשונה של בני אדם שלא רצו ליכנס באי הם הצדיקים גמורים שלא טעמו טעם חטא מימיהם וכבשו את יצרם ולא הלכו אחר תאוות העולם הזה אלא ישבו על משמרתם ושמרו מקומם ולא נכנסו לאי הדומה לעבירות שמפתין את האדם בתענוגיהם והנמשך אחריהם יאבד והפירש מהם ינצל. והכת הב׳ שנכנסו לאי ויצאו מיד דומין לבני אדם שחטאו וטעמו טעם החטא וחזרו בתשובה מיד בימי

נוססעס אויף דער אינזעל. אבער דיא אנקער ווארדען געליכטעט אונד דאס שיף פאנגט אן זיך אין בעוועגונג צו זעטצען, דאס זעהען זיא, דאס עס ערנסט ווירד מיט דער אבפאהרט אונד זיא איילען פאסט מיט פורכט אויף דער אינזעל בלייבען צו מיססען, אונד שטירצען זיך אינ׳ס מעער אונד זעטצען זיך געפאהר אויס, אום נור אינ׳ס שיף צו קאממען. זיא זעהען זיך פיר געדרענגעט אן אונד געבען זיך מיט יעדעם אונ-בעקוועמען פלאטצכען, דאס איהנען צום זיטצען נאך געבאטען ווירד, וויליג צו-פריעדען. דיא פינפטע פארט לייטע לאססען דאס שיף רוהיג אבזעגלען אונד בלייבען פערגניגט אויף דער אינזעל צוריק אונד עססען אונד טרינקען נאך הערצענסלוסט. אבער איהרע פריידע דויערט ניכט לאנגע. דער זאממער איזט אים אבנעהמען, דיא פריכטע פאללען איבעראל פאן דען בייאמען אונד געהן אין פיילניס איבער, דיא פאלבגעווארדענען בלעטטער ווירבעלן ניעדער צור ערדע אונד דאס אבדאך פאר שטורם אונד רעגען איזט פערניכטעט. זיא וויססען זיך פאר דען פראסטען דעס ווינטערס וועדער בייא טאג נאך בייא נאכט, נאך פאר דען ווילדען רייסענדען טהיע-רען, דיא אויס דעם דיכטען געהעלצע גיעריג אויף זיא לאסשטירצען, צו בערגען, אונד יאממערן אונד קלאגען איבער איהרע לייכטזינניגקייט, דאס זיא דאס שיף אויס מוטוויללט פערלאססען האבען. אבער עס קאן איהנען נון ניכטס העלפען, זיא מיססען דער שטרענגען קעלטע אונד דען רייסענדען טהיערען אונטערליעגען. דיא גאטטעספירכטיגען אונד טוגענדהאפטען, דיא ניעמאלס אויף אבוועגע גע-ראטהען, גלייכען דענען, דיא טראטץ דער לאקקענדען איינלאדונג, אויף דיא אינזעל צו קאממען, דאס שיף דעננאך ניכט פערלאססען. דיעיעניגען, וועלכע צוואר דער זינדע פערפאללען, יעדאך אבער נאך אין איהרער יוגענד רייע פיהלען אונד צום וועג דער טוגענד צוריקקעהרען, גלייכען דענען, דיא צוואר זיך פאן דען אנגעהא-

של בני אדם. הכת הראשונה לא רצו לצאת מהספינה וללכת אל האי כי אמרו אם נצא מן הספינה אפשר שתבוא רוח ותוליך את הספינה ונשאר באי ובשביל נחת רוח של שעה שנהיה באי בתאוות פירותיו נפסיד עצמותינו אם תלך לה הספינה ונשאר באי ונמות. הכת השנית יצאו מן הספינה ונכנסו לאי אבל לא התמהמו אלא אכלו מעט מהפירות וטיילו מעט על האי והזרו מיד לספינה ומצאו מקומותם שהניחו וישבו בהם בריוח ולא הפסידו כלו' בשביל שנכנסו לאי. הכת הג' יצאו מן הספינה ונכנסו לאי ואכלו מפירות האילנות וטיילו על האי ונתעכבו לשם עד שבאה הרוח והיו המלחים רוצים לנהוג ספינתא ולהלך לדרכם תקעו המלחים בחצוצרות כמו שדרכם לתקוע בשעה שהולכים כששמעו קול ההצוצרות מיד יראו על נפשותם ונכנסו לספינה ומצאו מקומם שישבו בני אדם במקצת ורוצים לישב במקומות שנשארו ישבו בניהם ברוחק ולא מצאו מקומות בריוח כמו הראשונים. הכת הד' היו אוכלים מפירות האילנות והיו שטין באי והולכין על כל עבריו והיו שומעין קול ההצוצרות ואומרין אף על פי שתקעו בהצוצרות לא ילכו עד שיקימו את התורן הקימו את התורן אמרו עדיין לא ילכו עד שיפרשו את הנס פרשו את הנס אמרו לא ילכו עד שיאכלו המלחין ובכל זה יושבין באי ואוכלים מפירותיו ושבורין ביין תאוותם עד שאכלו המלחים ונהגו ספינתם והתחילה ללכת כיון שהיתה הספינה הולכת אמרו אם נמתין

זעהר בעקוועם אונד געמעכליך אויף דיעזער אינזעל וואָהנען; יעדאָך דיא איינע פּאַרט דיעזער לייטע אַג ערסט דאַס שיף גאַר ניכט פֿערלאַססען, דען זיא שפּרעכען: ווען וויר נון דאַס שיף פֿערלאַססען אונד איין גינסטיגער ווינד קאָממט אונד עס פֿאָרט־פֿיהרט, זאָ וואָרען וויר דען גענאָטהיגט אויף דיעזער אינזעל, אָבגלייך זיא אַללעס גוטע אונד געמעכליכע ביעטעט, אונזער לעבען צו צובריגען. דיא אַנדערע פּאַרט ליי־טע פֿערלאָססט וואָהל דאַס שיף אונד בעטריטט דיא אינזעל, אַבער ניכט אום דאַ־זעלבסט לאַנגע צו ווײלען, זאָנדערן אום נור עטוואַס פֿריכטע צו געניססען אונד זיך איין וועניג צו ערגעהען, דאַן קעהרטען זיא ווידער אין דאַס שיף צוריק אונד נאַה־מען איהרען פֿריהערן פּלאַטץ ווידער איין, דיא דריטטע פּאַרט לייטע שטייגען עבענפֿאַללס אַנס לאַנד, גענאָססען דיא פֿריכטע אונד ערגעהטען זיך צור ערהאָלונג זאָ לאַנגע אויף דער אינזעל, ביז איין גינסטיגער ווינד צו בלאַזען בעגאַננ. דיא מאַטראָזען מאַכטען אונטערדעס אַללעס צור אַבפֿאַהרט בערייט אונד ענדליך ווירד דאַס זיגנאַל צור אַבפֿאַהרט אויפ'ס טיפּפּע געגעבען, דאַ איילען זיא, אום אויף דאַס שיף צו קאָממ־מען אונד נעהמען פּלעטצע איין, דיא זיך איהנען נור דאַרביעטען; אַן איין געמעכ־ליכעס זיטצען וואַר פֿריהער איזט גאַר ניכט צו דענקען, זיא זינד פֿראָה, דאַס זיא זעלבסט אונבעקוועמע זיטצע פֿאָרפֿינדען. דיא פֿיערטע פּאַרט לייטע שטרייפֿטען אומהער אויף דער אינזעל אונד זעטטיגטען זיך מיט פֿריכטען, אונד אַלס זיא דאַס זיגנאַל צור אַב־פֿאַהרט הערטען, שפּרעכען זיא: עס האַט נאָך קיינע איילע, דער מאַסטבוים איזט נאָך ניכט אויפֿגעריכטעט אונד דיא זעגעל זינד נאָך ניכט געשפּאַננט. איזט אויך דיעזעס שאָן געשעהען, דאַן שפּרעכען זיא ווידער: דיא מאַטראָזען מיססען ערסט איהרע מאַהלצייט האַלטען. אינצווישען לעבען זיא פֿאָללער פֿראָהזין אונד אים רויטע דעם גע־

ורוח הרשה ולמה תמותו בית ישראל. ר"ל שלא ימותו בלא תשובה אבל אם שבין אע"פ שהיו שובבין זמן רב רפואה יש למכתם כדכתיב (ירמי' ג') שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם:

(רעח) פרק שלישי.

כדי להדמות בעיני בני אדם דבר מי שלא חטא כל ימיו והג' עניינים הנבדלים יותר מהו' מעלות האמורות למעלה. ודבר מי שלא חזר בתשובה בימיו שהם המשה ענינים נהלקים זה מזה ודומים בחלוקה כמו שאירע להמש כתות ההולכים בספינת הים המשילום במדרש ואמרו למה"ד לאנשים ההולכים בים בספינה ונתעכבו בה ימים רבים ולא הגיעו אל מהוז חפצם יום אחד נשבה רוח הזקה בים והוליך הספינה והאנשים אשר בה עד שהגיע לאי אחד בתוך הים והיה הים סיבבו מכל רוח ובאותו האי היו אילנות גבוהים עד מאד והיו נושאים פירות ומיני מגדנות מכל מין ומין נחמד למראה וטוב למאכל והיו באותו האי מעיינות מים מתוקים מדבש והיה מתגברים והולכים ומשקים כל אותו האי עד שצמחו דשאיו ורבו עשבותיו והנצו פירותיו ושושניו וענפי האילנות שלהן יונקותיהן ושריגיהן ולבשו העלין ועליהם כל עוף כנף פוצה פה ומצפצף והיה המקום נחמד לשבת בין מעיינות המים תחת צללי האילנות. והיו בספינה חמש כתות

איהר טטערבען, הויז יטראל'ס?" בעססערן דיא זינדער אבער איהרען רוכלאַזען וואַנ־דעל אונד ווענדען זיך רייספֿאָלל צו גאָטט, זאָ ווירד איהנען, טראָטצדעם, דאַס זיא זעהר לאַנגע פֿרעפֿעלהאַפֿט וואַרען, פֿערגעבונג; דען עס הייסט: „קעהרעט צוריק איהר אויסגעאַרטעטען קינדער, אונד איך ווערדע אייך היילען פֿאָן אייערער אויסאַרטונג.

דריטטעס קאַפּיטעל.

דורך נאַכשטעהענדעס בייטפיעל ווירד איין אַנט יליכעס ביזר געגעבען פֿאָן דעם, דער זיין לעבטאַג ניכט געזינדיגט אונד פֿאָן דען דרייען ביסעגרען אונטער דען אים פֿאָרהערגעהענדען קאַפּיטעל בעטריעבענען ויעבען, אונד פֿאָן דעם, דער אין ויי־נער פֿערטטאָקקטהייט גאַר קיינע רייע פֿיהלט אונד בוסע טהוט. דיעזע פֿינף פֿער־טיערענער אַרטען אענטען זינד צו פֿינף פֿערטיערענער אַרט לייטען צו פֿערגלייכען, דיא צו שיפֿפֿע געהען אונד דורך אונגינסטיגע ווינדע אויף דעם אמערע הין אונד הער געטריעבען ווערדען, אָהנע צו איהרעם ציעלע צו געלאַנגען. איינעס טאַגעס ענד־ליך ווירד דער ווינד בעטטאָנדיג אונד פֿיהרט דיעזעס שיף פֿאָן איינעס פֿאָם אעערעס אויסגעלאַססענע אינזעל. דיא פֿריידע דער לייטע איזט גראָס אונד זיא וואַרפֿען גלייך אַנקער אויס אונד ריכטען איהרע אויגען אויף דיא אינזעל. דאַ ערבליקקטען זיא האָ־הע פֿרוכטבעלאַדענע בייאָע, אויך אערקטען זיא, דאַס דיעזע אינזעל איט זיסעס קוועללוואַססער אונד פֿלייסע פֿערוטהען זייא, וועלכע לעטצטערע אויסטרעטענד דען באָדען טראָנקען אונד פֿרוכטבאַר אאַכען, דאַס עס טפריססעט אונד גרינעט אונד ערדפֿריכטע געדייהליך וואַכוען. דיא אָסטע דער פֿרוכטבייאָע זינד איט דופֿטענדען בלאָטטערן בעדעקקט, וואָרונטער צאַיטטערנדע פֿאָגעל ניסטען אונד זינגען אונד פֿאָן רייז צו רייז פֿראָהליך היפֿפֿען, עס ליעסע זיך אַללערדינגס, דעס פֿרטטען איינדרוקקעס נאַך,

הן פרקלטין של אדם תשובה ומעשים טובים ואפילו תתקצ"ט מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות נצול שנאמר (איוב ל"ג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תתקצ"ט באותו מלאך לחובה ואחד לזכות נצול שנאמר מליץ אחד מני אלף. וגם אמר אליהוא (שם) ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממתים וגו' יעתר אל אלוה וירצהו רצה לומר שאפילו יגיע לו זמנו למות אם ישוב ויעתר אל אלהי וירצהו וימחול עונותיו. ולמדנו הלכה למעשה מאלעזר בן דורדיא בפ"ק מע"ז בחתימת נר ראשון. ואף על פי שהתשובות האלו הם חלוקות מקובלות הם לכל אחד ואחד כפי מעלתו בקדימה ואיחור אבל העומד ברשעתו ביום המיתה ונפטר בלא תשובה זהו אפיקורוס גמור שאינו מאמין ביום הדין ומשחית גופו ונפשו להכעיס ונדון בגיהנם לדורי דורות. ועל כן הזהיר שלמה בחכמתו ואמר (קהלת ט') כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. ר"ל כל אשר תמצא לעשות בעולם הזה עשה כלומר שתשוב בתשובה בכל זמן שתוכל להקדים יותר והטוב שבהם כשתעמוד בכחך כי אחר שיפטר אין תשובה ולא תקנה בשאול שהולך אם לא עשאה בחייו. ולזה רמזו במסכת אבות התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כלומר שבטרקלין אין שום תיקון על כן צעק הנביא ואמר (יחזקאל ל"ג) שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל ואומר (שם מ"ח) ועשו לכם לב חדש

קאַן. דעם מענשען בעסטען פֿריינדע זינד: רייע, בוסע אונד גוטע האַנדלונגען; זיא מאַכען יעדע פֿערלייאודונג צו ניכטע: „דען ווען נור איין ענגעל פֿיר איהן פֿירשפּראַכע טהוט, זאָ ווירד איהם גנאַדע,“ זעלבסט ווען נוין הונדערט אונד נוין אונד נייצניג ענגעל איהן אנקלאַגטען, זאָ ווירד ער דורך דיא פֿערטהיידיגונג אונד פֿירשפּראַכע דעם איינען בעגנאַדיגט; זאָ לעהרט רבי אליעזר, זאָהן דעם רבי יוסי דעם גאַליליאָערס. פֿיר יעדען ביסענדען, זיא עס, דאַס ער אין זיינער יוגענד, אָדער אין זיינעם אַלטער, אָדער איינען טאַג פֿאָר זיינעם טאָדע ווערהאַפֿט זיינע בעגאַנגענען זינדען בערייעט, איזט דיא פּפֿאָרטע דער גנאַדע אָפֿפֿען. ווער אַבער ביז אַן זיין ענדע אין זיינעם פֿרעפֿעלהאַפֿטען וואַנדעל אויסהאַררעט, אַן קיינעם יענזייטיגען שטראַפֿגעריכט גלויבט, זיינען קערפּער אונד זיינע זעעלע צו גרונדע ריכטעט ווירד עפּיקורעאָער גענאַננט. אונד אויף דיזען האַבען דיא וואָרטע שלאָמאָס (קהלת ט', י'.): „אַללעס וואַס צו טהון דין דיינער מאַכט שטעהט, טהוע, דען אין דער גרופֿט, וואָהין דו וואַנדעלסט, איזט וועדער האַנדלונג נאָך רעכענשאַפֿט, וועדער וויזהייט נאָך פֿערשטאַנד,“ אַנווענדונג, נעמליך: זאָ לאַנגע עס אין דער קראַפֿט דעם מענשען שטעהט, זאָ לאַנגע ער אַם לעבען איזט, קאַן ער זיך נאָך גוטען ווענדען אונד בוסע טהון, אין דער גרופֿט אַבער איזט בוסע אָהנע ווירקונג. דאַהער לויטען אויך דיא וואָרטע דעם פּראָפֿעטען יחזקאל: „קעהרעט צוריק פֿאָן אייערען שלעכטען וועגען, וואַרום וואָללעט איהר שטערבען, הויז ישראלס! שאַפֿפֿעט אייך איין נייעס הערץ אונד איינען נייען גייסט, וואַרום וואָללעט

כמו שאמר יפתח (שופטים י״א) ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם הקב״ה ברוב חסדו על בראיו מקבלתה כדכתיב (דברים ד׳) בצר לך ומצאוך כל הדברים וגו׳ ושבת עד ה׳ אלהיך ועל דא אמרו במסכת אבות תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפירענות. המעלה הששית היא השב בימי זקנתו כשאינו יכול ללכת בדרכי העברות מפני חלישותו ואף ע״פ כן אם נתהרט על מה שעשה בבחרותו ושב בתשובה שלימה בכל לבו תשובתו מקובלת ועל זה נאמר (תהלים צ׳) תשב אנוש עד דכא וגומר ר״ל עד הזמן שאדם נדכא ונחלש ואע״פ כן הוא אומר שובו בני אדם וגו׳. ועל דא גרסינן בסוף פ״ק דקידושין (דף מ׳) רשב״י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את כל הראשונות שנאמר (יחזקאל ל״ג) צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו. ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשע שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו. ונהוי כמהצה זכיות ומהצה עונית אמר רשב״ל בתוהה (פי׳ מתחרט) על הראשונות. המעלה הז׳ היא הפחותה שבכלם מי שלא נתהרט כל ימיו ועמד בפשעו אשר בו עד בראותו כי קרוב עתו למות. ועל דא גרסינן באבות שוב יום אחד לפני מיתתך. וגרסינן נמי בפרק במה מדליקין (דף ל״ב) תנו רבנן מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה על כל עונותיך שכן דרך כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהא דומה בעיניו כמו שנמסר לסרדיוט להוליכו לפני השופט חש בראשו יהא דומה כמי שנתנוהו בקולר. עלה למטה ונפל יהא דומה כמי שעלוהו לגרדום לידון שאין דנין שם אלא להריגה אם יש פרקלטין גדולים ניצל ואם לאו אינו ניצל. ואלו

ענדליך צו גאָטט אונד פֿלעהעט אום פֿערצייהונג, זאָ ווירד איהם פֿערגעבונג, דאַ עס הייסט: „ווען עס דיר ענגע געהט, — צו איר ווענדע דיך — איך לאַססע איך פֿינדען.״ דיא זעכסטע אַרט בוססע איזט, ווען יעמאַנד אַלט אונד קראַפֿטלאָז איזט אונד אַן דער זינדע קיין וואָהלגעפֿאַללען מעהר פֿינדעט; בערייעט ער אויפֿריכטיג זיינע אין דער יוגענד בעגאַנגענען זינדען אונד ווענדעט זיך צו גאָטט איט אויפֿריכטיגער בוססע, אויך דיעזער פֿינדעט פֿערגעבונג, אונד אויף איהן פֿינדעט דער פֿסאַלם אַנוועודונג: „דוא ברינגסט דען מענשען ביז צור הינפֿעלליגקייט אונד שפריכסט: קעהרעט צוריקק מענשענקינדער!״ דיא זיעבענטע אַרט בוססע איזט, ווען יעמאַנד ניא רייע געפֿיהלט, ער נאָהערט זיך אַבער אַללמעהליך דעם טאָדע, דער איהן אויפֿריטטעלט, זיינע מיססעטהאַטען אַהלען זיך איהם איט גרעללען פֿאַרבען, ער פֿיהלט רייע איין זיינעם ביז דאַ׳ט ענדע פֿערשטאָקקטען הערצען אונד טהוט בוססע, אויך דיעזעם ווירד פֿערגעבען, אונד אויף איהן פֿינדען דיא וואָרטע דער וועיזען אַנוועג דונג: קעהרע איינען טאַג פֿאָר דיינעם טאָדע אום. דאַהער לעהרען זיא: ווער שטערבענסקראַנק איזט, דען ערמאַהנערע מאַן דאַראַן, דאַסס ער זיינע זינדען בעקענגע. איבערהויפּט דענקע דער מענש איימער אַן זיין ענדע, אָדער דאַסס ער פֿאָר׳ס גע ריכט ווערדען איינער אונטהאַט געזאָגען, וואָ איהם דיא הערכסטע שטראַפֿע אַנגעדראָהט ווירד, דאַן וועלכער ער אַבער נור פֿעראיטטעלסט גוטער פֿריינדע בעפֿרייט ווערדען

שלימה עליו נאמר (קהלת י"ב) וזכור את בוראיך בימי בחורותיך וגומר ר"ל בעוד שאתה בתקפך ורשאי לעשות העברה כבראשונה ואינך עוזבה בסבת מונע אלא ביראת הטא. ועל דא אמרו בפרק יום הכפורים (דף פ"ו) היכי דמי בעל תשובה כגון שבא דבר עברה לידו ופירש הימנה. מחוי רב יהודה באותו פרק ובאותה אשה ובאותו מקום ר"ל שהבחרות והאשה עומדין ואין דבר מונע. המעלה השלישית שעדיין הוא בימי בחרותו אבל אינה מזומנת לפניו העברה כבראשונה או הוא בוש מבני אדם לרדוף אחר יצרו כבתהלה וסר מדרך זה מעט מעט גם זה תשובתו מקובלת אף על פי שנזדמן לו מונע כיון שהוא עדיין בבחרותו עליו נאמר (זכריה ט') והסירותי דמיו מפיו ושיקוציו מבין שיניו וגם עליו נאמר (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא את ה'. ודרשו עליו בפרק קמא דע"ז (דף י"ט). אשרי איש ירא את ה' איש ולא אשה אמר רב אשרי שעשה תשובה כשהוא איש ורבי יהושע בן לוי אמר אשרי מתגבר על יצרו כאיש. המעלה הרביעית השב מאימת מוכיחין או מאימת גזירה כמו שמצינו באנשי נינוה שאף ע"פ שלא עוררו לבם לעשות תשובה עד שהוכיחם יונה הנביא ואמר להם (יונה ג') עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת מיד ויאמינו אנשי נינוה באלהים. וגם אלו אף על פי ששבו מאימת הגזירה נתרצית תשובתם לפי שנתחרטו ושבו מעונם שנא' (שם) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה. ועל דא גרסינן בפרק סדר תעניות האלו (דף ט"ז) אחינו לא שק ולא תענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין וכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. המעלה הה' המתחרט מחטאתיו מאחר שבאו צרות רבות עליו ושב בתשובה ואף על פי שאינה מועילה בין איש לחברו תשובה כזאת

פערצייהונג. דיא דריטטע ארט בוססע איזט, ווען יעמאנד וואר נאך יונג אונד לע־ בענסלוסטיג, דיא געלעגענהייט פיר איהן אבער ניכט מעהר זא דא איזט זו זינדיגען, איין זיינע אויגענבליקליכע שטעללונג איהן דאראן פערהינדערט, אונד ער לעסט דאס בעססערע אין זיך נור געוואהנהייט ווערדען, פיהלט ענדליך רייע אונד טהוט בוססע, — אויך דעססען בוססע ווירד אנגענאממען. אויף דיעזען פיהרט דער פערז־ אנווענדונג: „הייל דעם מאננע, דער גאטטעספורכטיג איזט;" ער האט ענדליך דען קאמפף איבער זיינע יוגענד בעשטאנדען אונד איזט אלס זיעגער הערפארגע־ גאנגען. דיא פיערטע ארט בוססע איזט דיא זו נעננען, ווען יעמאנד דאזו פעראנ־ לאססט ווירד דורך ערמאהנונג אדער דורך איין איהם בעדראהענדעס אונהייל, (אויף וועלכע ארט עבען אויך דיא איינוואהנער נינוה'ס זור בוססע פעראנלאססט וואורדען) אונד ער לאססט אב פאן זיינער זינדע, פיהלט רייע אונד טהוט בוססע, אויך ער פינדעט פערגעבונג. דיא פינפטע ארט בוססע איזט, ווען יעמאנד זיינע זינדען בע־ רייעט, ווייל איהן פיעל אונגעמאך אונד מיסגעשיק טרעפפען אונד ער ווענדעט זיך

בטבעו יבא חם ויכסוף לעריה לא יוכל להנצל ממנה. אבל מי שהוא חם בטבעו ומתאוה למשגל ברחקו ממנו מקבל צער גדול ועל דא אמרו לפום צערא אגרא. וגם לזה קראוהו יותר גדול כמו שאמרו כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו ואדם כזה אף על פי שבא לידו בהרהור או במעשה חטא באינם טבעו ומיד בגידל שכלו נתחרט ושב נקרא גדול על גבורתו שהוא יכול לכבוש את יצרו ביראת החטא ורבי אבהו דבר על זה וכיוצא בו. ולא אמרן אלא בדברים התורניות כאותם שאלמלא נכתבו לא היו מחוייבות בשכל כגון עריות וכיוצא בהן אבל בדברים השכליות שאף על פי שלא נגזרו ראויים לעשית ולשומרם לפי שהשכל מחייבם הנפש אשר תכסוף אליהם מעידה עליה שהיא חסרה ומרשעת ומודה שיש בה תכונת רעה שמתאוה לדברים שהם כנגד השכל ועל נפש כזאת נאמר (משלי כ״א) נפש רשע אותה רע. והחסיד שאינו מתאוה להן עליו נאמר (שם) שמחה לצדיק עשות משפט ועכ״ז אם נתחרט ועשה תשובה מוחלין לו מיד. וזאת היא התשובה הגדולה שבכל אלו הו׳ מעלות לפי שלא נתעכב בחטא. המעלה הב׳ מי שהוטבע בחטא ימים רבים או שנים אבל שב בימי בחרותו בעודנו בתוקפו וגבורתו ונתחרט מאותו הדרך הרע וכבש את יצרו ועשה תשובה

וואָרע היגגעגען קוים אין אַברעדע צו שטעללען, דאַס, ווען זיא אויפגערעגטער נאַטור וואָרען אונד זיך נאַך פערפיהרונג זעהנטען, זיא עבענפאַללס, איא יעדער אַנדרע זינדער, דער פערלאָקקונג פערפאַללען מאָכטען. דער בימטנדס היגגעגען, דער דאַס פערפיהרישע דער פרפיללטען בעגיערדען קעננט, ווען ער אין זיינעם פאָרזאַטץ צו פערהאַררען דיא קראַפט בעזיטצט, יעדעס געלימט פאָן זיך צו בעזגען אונד צו איבערווינדען פערמאַג, זאָ געהאָרט איהם פאָרנעהמליך דער רוהם, דער זעלבסטבע-קאָמפפונג. אונד היערויף טהאַטען דיא וויזען דען אויסדרוק: זאָ דיא איבערווינ-דונג, זאָ דער לאָהן. אויך נאַנטען זיא איינען זאָלכען: „גראָסער מאַן;“ אונד זאָלך איין מאַן, פערפאָללט ער אויך ווידער איינמאַל, אויס דראַנג זיינער פערפיהרערי-שען טריעבע, דער זינדע, זאָבאַלד ער צו רוהיגעם בלוטע אונד צו בעזיננונג קאָממט, מיט מַנזונטהאוזן, דאַס ער רייע פיהלען אונד אויך בוסע טהון ווירד, דען זיין רויט מיט פאָראיבער אונד זיין פערשטאַנד זיעגט געווים אָב. יעדאָך האַט דיעזעס נור אַנווענדונג, ווען מאַן געגען געבאָטע זינדיגט, דיא ניכט פערשטאַנ-דעסגעבאָטע גענאַננט ווערדען קאָננען; זינדיגט מאַן אַבער געגען געבאָטע, דיא, ווען זיא אין דער תורה ניכט געבאָטען וואָרען, מאַן דענגאָך אַסנטליכער איינזיכט צו פאָלגע פערפפליכטעט וואָרע, זיא צו איירען, אַלס שטעהלען, רויבען, או. ד. גל. זאָ פינדעט דער פערו אויך איינען זאָלכען אַנווענדונג: „איינע שלעכטע זעעלע גע-לימטעט נאַך שלעכטעם.“ אונד דאָך, זעלבסט ווען דיעזער גלייך נאַך דער טהאַט רייע פיהלט אונד בוסע טהוט, זאָ ווירד איהם פערצייהונג צו טהייל. דיא צוויי-טע אַרט בוסע איזט, ווען ביים יעמאַנד, דער נאָך יונג אונד לעבענסלוסטיג איזט, פיעלע טאַגע אָדער יאַהרע איינע זינדע צור געוואָהנהייט געוואָרדען אונד ער רייסט זיך פאָן איהר לאָז, קאָמפפט זיינע בעגיערדע אונד געוואָהנ-הייט ניעדער, פיהלט רייע אונד טהוט בוסע אונד פערהאַררט אין זיינעם גוטען פאָרזאַטץ, זאָ ווירד ער „וואַהרהאַפטער בימטר“ גענאַננט, אונד איהם ווירד

ישראל עד ה׳ אלהיך. וגרסינן בב״ר פרשת וישב. ע״פ (בראשית ל״ז) וישב ראובן אל הבור היכן היה ר׳ אליעזר ורבי יהושע רבי אליעזר אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו. וכיון שנפנה הלך והציץ בבור הה״ד וישב ראובן אל הבור. אמר ליה הקב״ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה. חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואי זהו זה הושע שנאמר שובה ישראל עד ה׳ אלהיך. ועל תשובה כזאת אמרו שמגעת עד כסא הכבוד כדגרסינן בפרק י״ה אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה׳ אלהיך:

(רעו) פרק שני.

כל זמן שיתהרט אדם מחטאתיו ויעשה תשובה תשובתו נרצית לפני הקדוש ב״ה ובלבד שיפטר מן העולם הזה בתשובה שלימה. אבל היא על שבעה מעלות זו גדולה מזו. המעולה והטובה שבכולם היא אותה שנעשית תיכף למשובה כפי האמור למעלה והיא מקובלת מיד ועל תשובה כזאת אמר רבי אבהו בפרק חלק (דף צ״ט) ובפרק אין עומדין (דף ל״א) במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד. ר״ל לפי שהצדיק גמור שלא חטא מעולם הוא בעבור שיצרו אינו מתאוה לדבר. ואולי שאם

דער זינדע פערפאללט, דער ווירד, ווען ער בוסע טהוט, פאָם געהייליגטען גאָטט געריינגט. אין בראשית־רבה ווירד דער זאַטץ: „ראובן קעהרטע צוריק צור גרובע,״ (וואָרין דיא ברידער דען יוסף געוואָרפען), פאָן רבי אליעזר דאַהין ערקלאָרט, דאַס ער וועגען איינער פריהער געטהאַנען זינדע צו הויזע וואַר אונד זיך אין איינען זאַקק געהיללט אונד געפאַסטעט האַבע, נאַכהער קאַם ער צוריק צור גרובע; דאַ שפראַך דער געהייליגטע צו איהם: וייל דוא דער ערסטע אונטער דען מענשען ביזט, דער אויף איינע בעגאַנגענע זינדע רייע פיהלענד וואַהרהאַפט בוסע טהוט, זאָ זייא עס בייא דיינעם לעבען געשוואָרען, דאַס איין אורענקעל פאָן דיר זייַנע פראָפעטענוואָרטע בעגיננען זאָלל מיט בוסוואָרטען, נעמליך: „קעהרע צוריק ישראל צום עוויגען, דיינעם גאָטטע!״ אונד דיא אויפריכטיגע בוסע, דיא צו טהון דער פראָפעט הושע מאַהנטע, דרינגט, וויא רבי לוי בעמערקט, ביז פאָר דען ריכטערטהראָן גאָטטעס.

צווייטעס קאַפיטעל.

זאָבאַלד דער מענש רייע פיהלט וועגען בעגאַנגענער זינדען אונד בוסע טהוט, ווירד זיא פאָם געהייליגטען אויפגענאָממען, בעזאָנדערס ווען דער מענש מיט רייע אונד בוסע פאָן דער ערדע שיידעט: — מאַן קאַן אויך זיעבען אבשטופונגען דער בוסע טהון. דיא פאָרצוגליכסטע דאַרט בוסע אויט פרעטענס, ווען מאַן בערייעט גלייך נאַך בעגאַנגענער זינדע, אונד אויך זאָלכע בוסע ערפאָלגט אויך גלייך דיא פער־האָפפטע פערצייהונג. טרעפפענד לעהרטע רבי אבהו: דאַ וואָ דיא בערייענדען שטעהען, פערמאָגען דיא וואַהרהאַפטען פראָממען ניכט צו שטעהען, וואַס אויך זייכט ערקלאָרליך איזט, דאַ דיעזע אין דער שטאָרקע איהרער פראָממיגקייט אונד איהר ניעדערקאָמפפען אַללעס וועלטליכען ניא צור זינדע פערלייטעט ווערדען. עס

ביום שמא עשה תשובה שמא סלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה וכל זה לפי שמרגיש מיד השגיאה והוזר ממנה ואינו מורגל במשובה שהמורגל בה רחוקה ממנו התשובה לפי שנעשית לו העברה כהיתר כמו שאו"ל כיון שעבר אדם עברה ושנה בה הותרה לו הותרה ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר. אבל המתהרט מיד ושב בתשובה גמורה נחשבת לו כמי שעבר בשוגג ומוחלין לו מיד. ועל תשובה כזאת נאמר (ירמיה ג') שובו בנים שובבים ארפא וגו' כדאיתא לעיל בשאלת רבי מתיא בן חרש וגם נאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו'. ועל דא גרסינן בפרק י"ה (דף פ"ו) ארשב"ל גדולה תשובה שהזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' ומכשול ר"ל שוגג. וגרסינן בפסיקתא א"ר יודן בר סימון שובה ישראל עד ה' אלהיך אפילו כפרת בעיקר. אמר רבי אלעזר בנוהג שבעולם אדם עומד ומבזה את חברו ברבים ולאחר זמן הוא מבקש להתרצות לו והוא אומר לו אתה בזיתני ברבים ומתרצה לי ביני ובינך לך והבא אותם האנשים שבזיתני בפניהם ואני מתרצה לך אבל הקב"ה אינו כן אדם מחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו עשה תשובה ביני ובינך ואני מקבלך. וגרסינן נמי בפסיקתא שובה ישראל עד ה' אלהיך משל למדינה שהיתה משובשת בגייסות והיה בה זקן והיה מזהיר לכל בני המדינה ואומר להם הזהרו מהגייסות כל מי שהיה שומע לו ניצול וכל מי שלא היה שומע לו היו הגייסות באים עליו והורגין אותו ולפי' הנביא צווה ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך. תאנא בשם רבי אליעזר (ירמיה י"ד) מקוה ישראל ה' וגו' מה המקוה הזה מטהר את הטמאים כך הקב"ה מטהר את ישראל בתשובה לכך הושע מזהיר את ישראל ואומר שובה

זא רערט אמן איהם אם טאגע קיין איבלעס נאך, זאנדערן זעטצע פארמויס, דאס ער נאך אן דיעזעם טאגע, רייע פיהלענד, געוויס בוסע טהון ווירד. פפרשאלט יעמאנד אבער הייפיג איין אונד דערזעלבען זינדע, זא הארט זיא ענדליך אויף פיר איהן איינע זינדע צו זיין; עס שיינט איהם, וויא דיא וויזען בעמערקען, אלס ווען ער איינע ערלויבטע האנדלונג בעגינגע. זעלבסט ווען יעמאנד אוטהוויליג געגען דאס געזעטץ זינדיגט, באלד דאראוף אבער רייע פיהלט אונד איין פאלקאמענער בוסע צו נאטט צוריקקעהרט, דעם ווירד דיא איין אוטהווילען בעגאנגענע זינדע וויא איינע איין אונוויססענהייט בעגאנגענע אנגערעכנעט, אונד זיא ווירד איהם אלסדאן באלד פערגעבען, וואס רבי סאעון בן לקיט אויס דעם פסוק: „קעהרע צוריק, יסראל! צום עוויגען, דיינעם גאטטע, ווען דוא געשטרויכעלט דורך דיינע זינדע." רבי אלעזר לעהרטע: דער געהייליגטע שריפט זעלבסט צו דעם, דער איהן אפפענטליך געלאסטערט האט, קעהרע צוריק, טהוע בוסע אונד איך פער־געבע דיר. ווען יעמאנד אבער זיינען פריינד פאר אנדערן בעליידיגען ווירדע, זא ווירד זיך דער בעליידיגטע וואהל ניכט עהער צופריעדען שטעללען, אלס ביז דער בעליידי־גער איהם אפפענטליך אבביטטע געטהאן האבען ווירד. ווער דעם טעקסט

הגופות ידמו למתוק שהוא מר ולמר שהוא מתיק וימאסי המאכל והמשתה ששומר הבריאות ויתאוו לתאוות שמסבב החלאים. כך חולי הנפש ידמו במה שהוא רע שהוא טוב ובמה שהוא טוב שהוא רע ומואסי בטיב לנפשם ובוחרים ברע ועל כיוצא בהם נאמר (ישעיה ה׳) הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וגו׳. וגם כן מי שמרגיש בחולי גופו ומתחרט מהדרך ההיא אשר בה נילד החולי בגיפו והפץ לרפאתו יבקש רופא לתת לו עצה בדבר ויברח מכל הדברים שיאמר לו כי בסבתם אירע בגופו המקרים החדשים אשר שנו את מזגו ממה שהיה בבריאותו. כך מי שהלך בדרך לא טובה ואחר כך הרגיש בחולי נפשו ומתחרט על עונותיו יבקש רפואה לחליו וילך אצל החכמים שהם רופאי הנפש ויתנו לו עצה בדבר. נמצא שהחרטה אשר באה אל לבו מהדרך הרעה אשר היה הולך והכיר רוע מעשיו וניחם מהם זה סיבב לו דבר התשובה. וכמו שהוא בחולי הגוף שהרגישה בשגיאה הקטנה או במעט משנוי מזגו ושב מיד מאותו הדרך שירפא מיד לפי שעדין לא נטבע בגופו החולי. כן מי שהרגיל ללכת בדרך ישרה ובאה לידו חטא בשוגג או לתאבון והרגיש בו מיד ונתחרט ממנה קלה בעיניו התשיבה ולהזור ללכת בדרך טובה לפי שלא הורגל כ״כ במשובה. וכך יארע לתלמיד חכם כדגרסינן בפרק מי שמתו (דף י״ט) תאנא דבי רבי ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עברה בלילה אל תהרהר אחריו

ביטטערע זיס, אונד דיאיעניגען שפייזען, דיא איהרעם קראנקהייטסצושטאנד צו־
טרעגליך וועהרען ניכט געניססען מעגען, וועהרענד נור בעגיערדע האבען נאך שפייזען,
דיא איהנען שעדליך זינד, עבען זא פערגעהט עס דען זעעלענקראנקען, דיא דער פרעמ־
מיגקייט מיט דעם וואָרטע דאהערגעשטאָלט: „וועהע, דיא דא שפרעכען, דאס שלעכטע
איזט גוט אונד דאס גוטע שלעכט!" עס גיעבט יעדאך נאך איינע דריטטע ארט קראנ־
קען, דער זיינע קערפערליידען שפירט, איינען ארצט זיך קאָממען לעסט, איהן צו ראטהע
ציעהט, אונד דיעזער גיעבט איהם דיא אורזאכע אן, וואָדורך ער קראנק וואורדע, וועלכע
אין אונצוטרעגליכען שפייזען, דיא ער גענאָססען, בעשטעהט. נאכדעם נון דער קראנ־
קע וויעדער הערגעשטעללט איזט, היטעט ער זיך וואהל וויעדער דערארטיגע שפייזען
צו גענייסען. עבענזא איזט'ס מיט דעם דער פאלל, דער אויף אונזיטטליכע אבוועגע גע־
ראטהען איזט, דער יעדאך מערקט, דאס זיינע זעעלע פערקראנקט זייא; ער בערייטט
דאהער זיינע זינדען, אונד זיעהט זיך אום נאך היילונג; דאהער געהט ער צו איינעם
וויזען, צו איינעם זעעלענארצט, דער איהם דען געווינשטען ראטה ערטהיילט. היעראוס
געהט הערפאר, דאס נאכדעם דער מענש ערקאננט האט, דאס ער אויף אבוועגע גע־
ראטהען אונד דען יעהען אבגרונד מערקט פאר דעם ער שטעהט, איזט עס דיא רייע,
דיא איהן צור בוססע אונד צור בעססערונג לייטעט. אונד זא וויא עס צוטרעגליך פיר
דען איזט, דער זיך שטוואס אונוואהל פיהלט, דאס ער דורך איין געריגעס מיטטעל
זיינע געזונדהייט וויעדער צו ערלאנגען זוכע, עבענזא איזט ער פיר דען רעדליכען,
דער אונווילקיהרליך אָדער אויס בעגיערדע איינע זינדע בעגאנגען, וואס ער גלייך
מערקט, איין לייכטעס, אויף דיא באהן דער טוגענד צוריקקעהרען, אויף דער ער
זאנסט געוואנדעלט. ווען מאן אלזא איינען וויזענשאפטליער דעם נאכטס זינדיגען זיעהט,

הכלל הראשון.

ברבר התשובה ונחלק לארבעה חלקים:

החלק הראשון בחרטה. החלק השני בעזיבת החטא.
החלק השלישי בצומות. החלק הרביעי בשכר התשובה:

החלק הראשון בחרטה ויש בו ארבעה פרקים:

(רעו) פרק ראשון.

כאשר מי שהוא חולה מחולי הגוף אם לא ירגיש בחוליו דומה בעצמו שהוא בריא או ירגיש בחליו ולא ירצה לבקש רפואה וימשך אחר תאותיו שיטבע בגופו החולי עד שימות בסבתו בלי ספק. כן יארע להולה בחולי הנפש יש בני אדם שלא ירגישו בחליים וידמו שהם בריאים ואינם מבחינים בין טוב לרע ועל אלו נאמר (משלי ד׳) דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו ואומר (שם י״ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ויש מי שירגיש בחליו ובהיותו שטוף בתאוות לא שם לבו לרפואה אלא לרוות צמאו ועל זה נאמר (דברים כ״ט) כי בשרירות לבי אלך. וגם כמו שחולי

פינפטעס הויפטשטיקק.

ערסטער טיטעל.

איבער בוסע.

אין פיער אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא רייע. אין פיער קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

זאָ וויא עס שוויערליך קערפערקראַנקע גיעבט, דער איינע נאָהאליך פיהלט גאַר ניכט, דאַס ער קראַנק זייא, דאַהער קיינעס אַרצטעס בעדאַרף, אונד דער אַנדערע וויעדער שפירט אַללערדינגס איין אונבעהאַגען אונד אונוואָהלזיין אין זיינעם קערפער, גלויבט אבער, שטאַטט דען אַרצט צו ראַטהע צו ציעהען, דאַס עס איהם דורך צער־שטרייאונגען אונד פערגניגונגען בעססער ווערדען ווירד, דאַדורך יעדאָך פאַסט דיא קראַנקהייט איממער מעהר וואורצעל אין זיינעם קערפער אונד ער געהט דעם פריה־טאָדע ענטגעגען, — עבען זאָ גיעבט עס שוויערליך זעעלענקראַנקע. דער איינע גלויבט זיינע זעעלע איס בעסטען געזונדהייטסצושטאַנדע, זיעהט גאַר קיינע געפאַהר פיר זיך, דאַ ער ניכט צו אונטערשיידען פערשטעהט, וואַס גוט אונד שלעכט. אויף דיזען איסט אַנצוווענדען דער פערס: „דער וועג דער פרעפלער איסט וויא אים פינסטערן, זיא וויססען ניכט, וואָדורך זיא שטרויכלען.“ דער אַנדערע היננגעגען קעננט וואָהל דיא וואונדע שטעללע זיינער זעעלע; דאַדורך אַבער, דאַס ער זיך צו זעהר דעם שטרודעל דער גע־לוסטע האַט פרייא געגעבען, פערמאַג ער ניכט, זיין הערץ דער היילונג צוצוווענדען. זיין וואַהלשפרוך בלייבט: „דעם טריעבע מיינעס הערצענס וויל איך פאָלגע לייסטען!“ אונד וויא געוויססען קערפערקראַנקען דאַס זיססע ביטטער שמעקקט אונד דאַס

וגרסינן נמי בפ״ק דתעניות (דף י״א) כתיב (דברים ל״ב) אל אמונה ואין עול כשם שהקב״ה משלם שכר טוב לצדיקים וכו׳ כדאיתא בהקדמת הנר. הא למדנו כי שופט כל הארץ עושה משפט בהעניש למי שמיעוטן עונות בעולם הזה שהיא הבל ורעות רוח ימיו כצל עובר. ובגמול להם על הרוב של זכיות העוה״ב שהוא כלו טוב וכלו ארוך ולהפך הדבר לאותן שמיעוטן זכיות ורובן עונות. על כן יעורר אדם לשוב בכל זמן וכ״ש בימים המזומנים יותר לדין ולכפרה ואל יקוץ בתוכחורת ובייסורין שהם הדברים המענין את הגוף והמענגים את הנפש וממרקים את העונות ושב ורפא לו:

יעדענפֿאללס שטעהט פֿעסט, דאס דער ריכטער דער גאנצען ערדע, אויף דיעזער וועלט דער פֿערגאנגליכקייט, דען דיא פֿערגעהונגען אבביסען לאססט, דעססען זינדען נור גערינגפֿיגיג זינד, דאמיט ער אוך זא געלייטערטער אונד ריינער היניבערקאממע אין דאס ליכטפֿאללע יענזייט; וויא ער ווידער דעניעניגען היעניעדען גענייסען לאססט, דער וויללקיהרליך זיך דען געליסטען אונד זינדהאפֿטען האנדלונגען היגגיעבט; ער געניססט היער פֿאללאויף אונד פֿערווירקט זא דען יענזייטיגען גענוס. עס מוס דאהער יעדעס פֿראממע געמיטה נאטירליך זיך זעלבסט צו בעאבאכטען, זיינע האנדלונגען צו פריפֿען אונד צו גאטט צוריקצוקעהרען, בעזאנדערס אבער צור צייט, דיא „צייט דער בוסע אונד פֿערזאהנונג“ גענאננט ווירד. טריפֿפֿט דען מענשען איינע קערפערליכע צוכטיגונג, אלזא נעהמע ער זיא מיט פֿריידען אן, דא זיא בעשטיממט איזט, דער זעעלע איין גליקזעליגעס לאאז צו בערייטען; זיא זייבערט דען איננערן מענשען גלייכזאם פֿאן זינדען, ער ווענדעט זיך דאן גאנץ דעם העררן צו, דער איהן היילעט.

להם שכרם מושלם לעה"ב שהוא עולם הנצחי מה שאינו עושה כן לעכו"ם בכלל ולרשעים בפרט שאינו מעניש בעה"ז על עונם אבל מגבה להם כותם כדי שילכו לאבדון לנצח נצחים. כדגרסינן בסוף פ"ק דקדושין (דף מ'). א"ר אליעזר בר צדוק למה צדיקים דומין בעולם הזה לאילן שכלו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טהרה כך הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שיירשו העולם הבא שנאמר (שם ח') והיה ראשיתך מצער וגו'. ולמה רשעים דומים בעה"ז לאילן שכלו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע טובה לרשעים בעה"ז כדי שירשו מדרגה התחתונה שנאמר (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש וגו'. וגרסינן נמי במסכת הוריות (דף י'). דרש רב נחמן בר רב חסדא מ"ד (קהלת ח') יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים. אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם בעוה"ז כמעשה הרשעים בעוה"ב ואוי להם לרשעים שמגיע אליהם בעוה"ז כמעשה הצדיקים בעוה"ב. אמר ליה רבא אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מי סני להון. אלא אמר רבא אשרי צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים של עוה"ז בעוה"ז. ואוי להם לרשעים שמגיע להם כמעשה הצדיקים של עוה"ז בעוה"ז. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אתו לקמיה דרבא אמר להו אוקמיתו מסכת פלו' אמרי ליה אין איתערתו פורתא אמרי ליה אין ובנינן קטינא קטינא דארעא קרי עלייהו אשרי צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים שבעוה"ז בעוה"ז.

דען. וויא טראָגט דעסוועגען היניעדען, דאס דיא פֿראָממען געלייטערט אונד ריין פֿאָן זינדען אינ'ס יענזייט איינגעהען. נאך רבי אליעזר בר צדוק גלייכען דיא טוגענד-האַפֿטען איינעם אויף איינעם ריינען אָרטע וואַכסענדען בוימע, אַבער איין אַסט דעס-זעלבען ניעהט זיך הין נאך איינעם אונרייגען אָרטע; ווירד דיעזער אַסט אַבגעהויען, דאַן בעפֿינדעט זיך דער גאַנצע בוים אים בערייכע דער רייניהייט. דיעזער אַסט בע-דייטעט דיא דעם פֿראָממען היניעדען אויפֿערלעגטע ציכטיגונג אונד מיט דעססען טאָדע געהט אויך דיא ציכטיגונג צו ענדע אונד ער געהט איין אין דאס רייך דעס עוויגריינען גענוססעס. מיט דען פֿרעפֿלערן היינגעגען איזט'ס אומגעוואנדט; זיא געניססען היער נאך וואונש גענוססע, דיא ניכט אים ענטפֿערנטעסטען אֶהנליכקייט מיט דען גענוססען דעס יענזייטס האַבען, אונד דיעזע יענזייטיגען גענוססע ליעגען אויסער דעם בערייכע איהרער וויגטע. דאַהער בעמערקט רב נחמן בר רב חסדא זעהר ריכטיג: דען גערעכטען וויא דען פֿרעפֿלערן טריפֿט איין געשיקק, נור מיט דעם אונטערשיעדע אין דער צייט. דיא גערעכטען ביסען דיעסזייט איהרע פעהלטריטע זינדען אַב, דיא פֿרעפֿלער דאָרט; דיא גערעכטען לעבען דאָרט אים זעליגסטען גענוססע, דיא פֿרעפֿלער היער. רבא בעמערקט: עס וואָרע וואָהל צו ווינשען: דאס עס דען פֿראָממען גלייך דען פֿרעפֿלערן היער וואָהלערגעהע. —

רציתם. ואומר (ישעיה מ״ה) כי נשבעתי יצא מפי צדקה וגו׳. החוקה שאתה כובש ברחמים מדת הדין שנאמר (מיכה ז׳) מי אל כמוך נושא עון וגו׳ ואומר ישוב ירחמנו וגו׳ ואומר תתן אמת ליעקב וגו׳. אשר מי אל בשמים וגו׳ שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו מדת ב״ו הגדול מחברו מבטל גזרת חברו אבל אתה מי יכול למחות על ידך וכן הכתוב אומר (איוב כ״ג) והוא באחד ומי וגו׳. רבי יהודה בן בבא משלן לאדם שנתון בקונטריסין של מלכות אפילו נותן ממון הרבה אי אפשר לעבב את הגזרה. אבל אתה אמרת עשו תשובה ואני מקבל שנאמר (ישעיה מ״ד) מחיתי כעב פשעיך וגומר. וגרסינן בפסיקתא ע״פ (תהלים כ״ה) טוב וישר ה׳ וגו׳. אמר רבי פנחס למה הוא טוב מפני שהוא ישר ולמה הוא ישר מפני שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך שהיא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. וכן מצינו שאין הקדוש ב״ה חפץ במיתתן של רשעים ויותר הוא חפץ בתשובתן שנאמר (יחזקאל י״ח) כי לא אחפוץ במות וגו׳ והשיבו וחיו. וברחמיו על ישראל מכל האומות גילה סודו לעבדיו הנביאים כדי שיאמרו לישראל הגזרה שהיתה נגזרת עליהם בעונם ושיתרו בהן שיחזרו למוטב ומאריך אפו אם ישובו בתשובה. והכבידו אזנם וחזקו את לבם ולא רצו לשוב עד שסלק מעליהם שכינתו והסתו כדי להגליתם בין א״ה. ואף על פי שהתחלה הגזרה נתעכבה השכינה רחוקה מהן במדבר להמתין לתשובתם. כדגרסינן במסכת ר״ה פרק י״ט (דף ל״א). אמר רבי יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה ולא חזרו כיון שלא חזרו אמר תפח עצמותן שנאמר (איוב י״א) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש. והשם יתברך ברחמו על ישראל בכלל ועל הטובים שבהם בפרט מענישם בעונם בעולם הזה כדי שילכו נקיים ויתן

טאנקינדער! יא דער הערר שפראך: טהוסט בוסע אונד איך ווערדע זיא אויפנעה=מען, דען עס הייסט: „איך ווערדע אבלאססען וויא איינע וואָלקע דיינע זינדען,“ אונד פר איזט'ס, דער דען זינדערן דען וועג לעהרט, דער נור בוסע פיהרט; דען ער פערלאנגט ניכט, דאס דיא בעזעוויכטער הינטערבען, פיעלמעהר האט ער אן דערען רייע וואָהלגעפאללען, דא עס הייסט: „איך פערלאנגע ניכט, דאס דער נאך טהדע בעשטיאמטע שטערבע, זאנדערן דאס ער זו איר זיך ווענדע אונד לעבע.“ וואָרען דיא איזראעליטען אין פריהערן צייטען דער זינדע פערפאללען, זא ליעס דער געהייליגטע אויס גנאדע אונד ערבארמען עס איהנען דורך זיינע פראָפעטען קונד טהון, דאמיט זיא זיך ווידער נאך גוטען ווענדען זאָללען. דאס זיא אבער צערשטרייט וואורדען נאך אללען וועלטגעגענדען הין, קאם דאהער, וויל זיא טראָטזן דען ערמאהנונגען פער=שטאָקקט אונד זינדהאפט בליעבען, אונד עס נאך זיך ענדליך דער טוטן גאָטטעס, דיא שכינה, צוריקק פאָן איהנען אונד זאָ וואורדען זיא פאָן איהרען פיינדען איבער=וועלטיגט. אין דער ניכטיגונג אום יעראָך איינע בעזאָנדערע ליעבע גאָטטעס צו דען איזראעליטען, בעזאָנדערס אבער צו דען בעססערן אונטער איהנען, ערקאננט ווער=

ואף על פי שמצוה זאת פירשום ז"ל על התורה בכללה אין מקרא יוצא מידי פשוטו ופשט הפסוק מדבר בתשובה. ותלה הענין שיהיו פיו ולבו שוין כשישוב מחטאו. ואף על פי שאין לך דבר שעומד בפני התשובה יש דברי חטא קלים שתשובה לבדה ירפאה. ויש עבירות שצריכות ימי כפרה לכפרם. ויש לך המורות שצריכות יסורין למרק אותן כפי החלוק שהלקן רבי ישמעאל במימרא דשאל רבי מתיא בן חרש הכתובה בפר׳ י"ה כדאיתא בחתימת הנר הראשון שחלק כל העונות חוץ מדברי הלול ה׳ לג׳ חלוקים. עברות מצות עשה בתשובה לחוד מצות לא תעשה ביום הכפורים שהוא יום המיוחד לכפרה ודברי כריתות ומיתות בית דין בייסורין הממרקין ועם כל אחד מהם צריך תשובה שאם לא כן כשבאין ימי התשובה או ייסורין על האדם ואינו עורר משנתו לשוב מרשעתו הם המגיעים לאדם לעת המיתה ולעונש התמידי. אבל אם יעורר משנתו ויחזור בתשובה האל ית׳ יקבלנה כי ימינו פשוטה לקבל שבים ואומר שובו בני אדם• כדגרסינן בפר׳ ע"פ (דף קי"ט) אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ב"ר יוסי ואמרי לה ארשב"ל משום ר׳ יהודה נשיאה מ"ד (יחזקאל א׳) וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין. וגרסינן בספרי (דברים ג׳) אתה החלות את השבועה. את גדלך זה מדת טובך שנאמר (במדבר י"ד) ועתה יגדל נא כח ה׳• את ידך זה ימינך פשוטה לכל באי העולם שנאמר (שמות ט"ו) ימינך ה׳ נאדרי בכח ואומר (תהלים מ"ד) כי ימינך וזרועך ואור פניך כי

בערייע זיא וואַהרהאַפֿט אין דיינעם הערצען אונד פֿערזיכערע, זיא ניכט מעהר צו בע-געהען; דען דיא אויפֿריכטיגע בוסע פֿערפֿאָרדערט דיא איבעראיינשטיממונג פֿאָן מונד אונד הערץ. עס גיעבט אללערדינגס קיינען געגענשטאַנד, דער דער בוסע אַן וויכ-טיגקייט גלייכגעשטעללט ווערדען קאָננטע; עס איזט יעדאָך אין דען גראַדען דער זינדע זעלבסט איין אונטערשיעד צו מאַכען. זאָ גיעבט עס זינדען, וואָ דיא איבערטרעטונג דער גע-אונד פֿערבאָטע, דיא נור אויפֿריכטיגע בוסע ערהייטען, אונד ווידער אַנדערע, אַלס דיא איבערטרעטונג זאָלכער געבאָטע, וואָרויף טאָדעסשטראַפֿע אָדער שנעללעס הינשטערבען זאָגאַר פֿערפֿאָלגטע, דיא צוכטיגונגען ערפֿאָדערן, דורך וועלכע דער מענש גלייכזאַם געלייטערט אונד ריין פֿאָן זינדען ווירד. צור פֿרעכ-געגאַנגענען אָרט זינדען זינד דיא בוסטאַגע פֿאָר דעם פֿערזאָהנונגספֿעסטעס אונד דיעזעס פֿעסט זעלבסט איינגעזעטצט, אונד אויך דיא אַנדערע אָרט ערפֿאָלגען אין דער רעגעל קאָרפּערליכע צוכטיגונגען; בייזדע זינד אַבער בעשטיממט, דאַמיט דער מענש זיך פֿראַגענע, זיינע פֿרעפֿעלהאַפֿטע געזיננונג פֿאַהרען לאַססע אונד פֿאָר זיינעם הינטער-בען ריין פֿאָן זינדען ווערדע, אויף דאַס ער ניכט דער עוויגען שטראַפֿע יענזייטס אַנ-היימגעפֿאַללען זייא. ערוועקקעט ער זיך אַבער פֿאָן זיינעם טויאַסל אונד ווענדעט זיך רייאַיג צור בוסע, זאָ ניאַאט דער געהייליגטע זיינע רייע וויללינג אויף, דען זיינע רעכטע איזט יא אויסגעשטרעקקט, דיא ביסטיגען, דיא צו זיינער פֿאַטערהולד צוריקקעהרען, צו עמפֿאַנגען, ווי ער איזט'ס, דער שפריכט: „קעהרעט צוריקק, איהר מענ-

הקדמה לנר חמישי.

בדרכי התשובה. ונחלק לשלשה כללים:
הכלל הראשון בדבר התשובה. הכלל השני בימי התשובה:
הכלל השלישי בייסורין הממרקין:

הקדמה. (ערה)

התשובה היא קיום בני אדם ועמידתם ולולי התשובה לא היה יכול לעמוד אדם בפני מדת הדין החזקה. כדגרסינן בפ״ג מפרקי ר׳ אליעזר עד שלא נברא העולם היה הקב״ה בלבד ועלה במחשבתו לברא העולם והיה מהריט לפניו את כל העולם ולא היה עומד. מלה״ד למלך שרצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מהריט בארץ יסודותיו ומובאיו אינו מתחיל לבנות. כך הקב״ה היה מהריט לפניו את כל העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה. והמצוה הזאת היא קרובה וקלה אצל בעלי תורה יותר ויותר מאשר היא אל העמים המחקים אותה בחקיהם בענויים לא כן תורתנו שלא צותה בעינויים רק בפה ובלב שנאמר (דברים ל׳) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. וזהו על דבר ושבת עד ה׳ אלהיך על זה אמרה תורה שלדבר התשובה אינו צריך ללכת אל עבר הים ולא לעלות למקומות גבוהים הנמשלים לשמים. ואמרה תורה שסוף הדבר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ר״ל שיתודה בפיו וינחם בלבו ולא ישוב עוד לעשות כבראשונה,

---

פינפטע אבטהיילונג.

איבער בוסע. אין דרייא טיטעלן.

פאָרוואָרט.

ריא בוסע ערהאַלט דאַס מענשענגעשלעכט; אונד וועהרע דיעזע ניכט געגעבען, זאָ קאָננטע שווערליך דער מענש פאָר דעם שטרענגען רעכט גאָטטעס בעשטעהען. דאַהער היישט עס אין דען פעריקאָפען דעס רבי אליעזר: עס וואַר פאָר ער-שאַפפונג דער וועלט ניעמאַנד דאַ אַלס דער געהייליגטע, אונד ער וואַר ווילענס דיא וועלט צו ערשאַפפען. דער אַבריס היערצו לאַג פאָר איהם גלייכזאַם אויסגעשטאַלט, אַבער זיא שיען איהם קיין בעשטאַנד האַבען צו קאָננען אונד ער שוף צופאָר דיא בוסע. אונד פערמיטטעלסט דער פאָרשריפטען דער תורה איזט עס לייכט זיא זיך אַנצואייגנען, דען ניכט קאַסטייאונגען אָדער אַבהאַרטונגען דעס קאָרפערס, וואַס אַנדערע נאַציאָנען בוסע נעננען, טרייבט דיא שריפט פאָר, אום צו איהר צו גע-לאַנגען, „דען דיעזעס געבאָט, דאַס איך דיר אַנבעפאָהלען הייטע, עס איזט ניכט עטוואַס אונערבאַרעס פיר דיך אָדער ענטפערנטעס,“ אַנדערן „צוריקקעהרען זאָללסט דוא ביז צום עוויגען, דיינעם גאָטטע.“ אים נור בוסע צו גע-לאַנגען בעדאַרפסט דוא אויך קיינער רייזע איבערס מעער, אָדער איינער וואַללפאַהרט נאַך געווייהטען האָהען, „זאָנדערן זעהר נאַהע איזט דיעזע זאַכע דיר, אין דיינעם מונדע אונד אין דיינעם הערצען, דאַ דאַס זיא וואַלטען,“ ד. ה. בעקעננע אויפריכטיג דיא זינדע,

איתו על קופה של צדקה ואין ממנין אותו אפטרופוס על היתומים ואין מתלוין עמו בדרך וי"א אף אין מכריזין על אבידתו. ות"ק זמנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל ומקיים ביה (איוב כ"ז) יכין וצדיק ילבש. והרחיקו גם כן שלא ליהנות מעם הארץ כדגרסינן בפרק ד' מיתות (דף נ"ב) אמר רבי אלעזר למה ת"ח דומה בפני עם הארץ בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר עמו דומה לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס כיון שנשבר אין לו תקנה. ולא עוד אלא שאמרו שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. כדגרסינן בפ"ק דבתרא (דף ח') בתרי זמני אמר רבי ראו שאין פירענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ כמו שכתובים למעלה. ואמרו גם כן שמי שאינו קירא ושינה ואינו בדרך ארץ אינו מן הישוב. כדגרסינן בפרק קמא דקדושין (דף מ') ואמרינן עלה בגמרא אמר רבי יוחנן ופסול לעדות. הא למדת שעמי הארץ רחוקים מכל הטוב האמיתית ודורסין כחיות היער ואוכלין ושותין כבהמות להנאת גיפם ולא עוד אלא שהם יותר סכלים מהם שהבהמות אינן אוכלות ושותות כשהן שבעות ואינן מזדוגות כשהן מעוברות ובוחרות בטוב ומואסות ברע באותה הבחירה שניתנה בטבען. ועם הארץ מוציא שכלו להרע ולא להטיב עוזב דרך טובה ובוחר את הפכה אומר לרע טוב ולטוב רע. אוכל ושותה ובועל כשהוא שבע עושה לגופו מה שלא יוכל אויבו עשותו. ידע שור קונהו וחמור למי שטוב עושהו ועם הארץ אינו מכיר לעושה לו טוב ואף לא למי שבראו מאין. אין מתעסק כל זמנו אלא באמור אכול ושתה כי מחר נמות. וחושב בלבו שאין חשבון ומשפט ונחשך הזה הולך כל ימי הבלו עד אשר תשוב פגרו לעפרו ונפשו יקלענה בתוך כף הקלע. על כן יש לו לאדם לאמץ את לבו לשום עמלו בתורה. ויצא מכלל עמי הארץ הנבדלים מן הפרושים ויהא מכלל הגדולים והקדושים שבעולם ויזכה לחיי עולם:

אָדער איהן איבער איינע געמיינדעקאַססע אָדער צום פֿאָרמונד אַנצוזעטצען, דאַ ניכטס איהם היילִיג איזט. רבי בעהויפּטעטע, דאַס נור וועגען דער אונוויססענדען אונהייל איבער דיא וועלט פֿערהאָנגט ווירד. דען דער אונוויססענדע ווענדעט זיינען פֿערשטאַנד נור צום שלעכטען אַן, פֿיר איהן איזט דאַס גוטע שלעכט אונד דאַס שלעכטע גוט, ער לעבט נור דעם פֿיעהישען גענוססע אונד, — אום זיינע ווינשעסאַרט מיט קירצען וואָרטען צו בעזייכנען, — איזט בעקאַננטליך זיין וואַהלשפּרוך: עססעט אונד טרינקעט, דען מאָרגען שטערבען וויר דאָך! ער דענקט אַן קיין היממלישעס געריכט, ניכט אַן אַבלעגונג איינער רעכענשאַפֿט, לעבט אין זיינע פֿינסטערניס הינאיין, ביז ער הינזינקט אונד זיינע זעעלע אין דונסט אויפֿגעהט. דאַהער איזט עס יעדעם מענ־שען פֿפֿליכט זיך צו ערקרעֿפֿטיגען אונד זיין הערץ דעם שטודיום דער תורה צוצו־ווענדען, אויף דאַס ער ניכט מעהר צו דעם פֿערבאַנדע דער אונוויססענדען, זאָנדערן צו דעם דער פֿראָממען, גראָססען אונד היילִיגען דער ערדע געהאָרע אונד זאָ זיך דעם גלאָררייכען יענזייט פֿאָרבערייטע, אום דעמזעלבען טהיילהאַפֿטיג צו ווערדען.

כרג. אמר רב שמואל בר יצחק ומגבו. תניא אמר רבי עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי ת״ח ואנשכנו כחמור ועכשיו אני אומר מי יתן לי ע״ה ואנשכנו כהמור. אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להם חמור נושך ומשבר העצם וכלב נושך ואינו משבר העצם. תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אלמלא שצריכין אנו להם למשא ומתן היו הורגים אותנו. ואמרינן שם עלה גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ את ת״ה יותר משנאה ששונאין עכו״ם את ישראל ונשותיהן יותר מהן. תאנא שנה ופירש יותר מכולן. וגרסינן בסוף פ״ק דהגיגה (דף ט׳) ר׳ יהודה בן לקיש אומר כל ת״ח שפירש מן התורה עליו הכתוב אומר (משלי כ״ז) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו ואומר (ירמיה ב׳) מה מצאו אבותיכם בי עול וגומר. להראותינו שכיון שנוטין אלו להיוב השכל ואלו לרצון הגוף הם שני הפכים כמו שני אומות ויותר. ועל כן אמרו בפסחים (דף מ״ט) ואמר רבי אלעזר עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך שנא׳ (דברים ל׳) כי היא חייך ואורך ימיך. על חייו לא חס על חיי חברו לכ״ש. והזהירו גם כן שלא יתחתן בהם כדגרסינן התם תניא רבי מאיר אומר כל המשיא בתו לעם הארץ וגו׳ כדאיתא בנר המצות באכות הזווג. וגם כן אמרינן התם תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם וכו׳ כדאיתא נמי התם. ועל כן אמרו שלא יעסוק אדם בתורה לפניהם שהוא בושת להם כבועל אשה בפני בעלה ואינו יכול למחות בידו. כדגרסינן התם תניא רבי חייא אומר כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאלו בועל ארוסתו בפניו שנאמר (שם ל״ג) תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה. וגם כן הרחיקום מהם בדברים רבים כדאמרינן התם. תנו רבנן ששה דברים נאמרו בעם הארץ. אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין ממנו עדות ואין מגלין לו את הסוד ואין ממנין

אַלס איך נאָך איין אונוויססענדער וואַר, דאַ דאַכטע איך, ווען ווער דיא מאַכט געגע-בען וואָרע, זאָ פֿיעלע איך איבער דען ערסטען בעסטען געלעהרטען הער, וויא איין וואָלף; נון אַבער דענקע איך, דיעזע פֿערטהיאמונג פֿיגטע איך געגען איינעם אונ-וויססענדען צו. דען דיעזע זינד געגען געלעהרטע געהאַססיגער, אַלס היידען גע-גען איזראַעליטען. אַם געהאַססיגסטען געגען געלעהרטע איזט אַבער דעריעניגע, וועלכער ערסט סטודירט, אונד נאַכהער זיין סטודיום אויפֿגיעבט. עס לעהרט דאַ-הער רבי אלעזר: מאַן טרעטע מיט איינעם אונוויססענדען קיינע געזעללשאַפֿטסרייזע אַן, דאַ עס הייסט: ,,זיא (דיא לעהרע) זייא דיין לעבען אונד פֿערלאַנגערונג דיינער טאַגע;״ דער אונוויססענדע לאַסט דאַמאַלס פֿאַלגע זיין איינענעס לעבען אונגעאַכטעט, וויא ווירדע ער דאַס איינעס געלעהרטען, זיינעס נעכסטען, שאָנען? מאַן פֿערהייראַטהע זיך ניכט מיט איינעם אונוויססענדען אונד סטודירע ניכט אין זיינען בייזיין, דאַ איהם דיעזעס איין גרייעל איזט. דיא ווייזען לעהרען: דער אונוויססענדע איזט וועדער אַלס צייגע פֿאַרצוּלאַדען אונד אַנצונעהמען, נאָך איזט איהם איין געהיימניס אַנצופֿערטרויען,

הגדולות הבאות לאדם בסבתה כפי שכתוב למעלה אם למד תורה גם בזקנותו נתוספה חכמה בו ובעם הארץ מתוספת טפשית בו כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ״ב) תניא ת״ח כל זמן שמזקינים חכמה מתוספת בהם שנא׳ (איוב י״ב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ועמי הארץ כ״ז שמזקינים טפשות מתוספת בהן שנאמר (שם) מסיר שפה לנאמנים וגו׳. ר״ל דכיון דקשו קראי אהדדי חד מתיקים בחכמים שבכל זמן שמתחלש גופם מתחזק שכלם וחד בזקני השוק שהיטבעו בתאווה כשיחלש גופם הנהגה מעטית שהיתה בהם נפסדת ונתוספת בהן הטפשות. ועוד תמצא במי שלמד תורה שאף על פי שאינו שלם במדותיו הכל רצין אחריו. ואם עם הארץ הוא אף על פי שיש בו מדות טובות אינו ראוי לדבר עמו. כדגרסינן במסכת שבת פרק במה אשה יוצאה (דף ס״ג) אמר רשב״ל אם ת״ח נוקם ונוטר כנחש הוא הגרהו על מתניך. ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו. ר״ל אף על פי שדומה לך כחסיד אינו כן כי שבע תועבות בלבו. וכבר אמרו ולא עם הארץ חסיד. ועוד אמרו שאע״פ שהבשר הותר לבני נח לא היתה כוונת הכתוב אלא לאותם שקרואים אדם ולא לעמי הארץ הדומים לבהמות. ואסמכוה אקראי כדגרסינן בפסחים פרק אלו עוברין (דף מ״ט) תניא רבי אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר (ויקרא י״א) זאת תורת הבהמה והעוף וכי מה ענין תורה אצל בהמה ועוף אלא לומר לך כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף. ולא עוד אלא שאמרו שמותר להרגו בשינוי מיתה לפי שהוא גרוע מבהמה ועוף כי להם לא נתן שכל. אבל האדם שניתן שכל בו ועזבו הוא חטא גדול. לפיכך אמרו החכם א״ר אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. אמרו לו תלמידיו אמור לשוחטו אמר להם זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה. ואמרינן התם עם הארץ מותר לקרעו

ויגר ווער תורה אָהנע אונטערלאַס סטודירט, נימט זעלבסט אים אַלטער פאָן וויי־
הייט אונד אַן זעעלענקראַפט אַב, זאָ וויא דער אונוויססענדע אים אַלטער, דעססטאָ טהאָ־
־כטער ווירד, דאַ דיא קראֶפטע זיינעס גייסטעס, אין גלייכעם פערהעלטניס מיט זיי־
־נעס קערפער שטעהענד, אימער מעהר אונד מעהר זיך שוועכען אונד אַבנעהמען,
־ענדליך דיא אָהנמאַכט דעס קערפערס גאַנץ דיא אָבערהאַנד געווינט. אונד טראָטץ
דעם, דאַס דער אונוויססענדע מיטאונטער טוגענדען בעזיטצט, זאָ ווירד ער דעננאָך
־לטען געאַכטעט, דער געלעהרטע הינגעגען, אָבגלייך איהם מאַנכע אונטוגענד נור לאַסט
־ליגט ווערדען קאַן, זאָ ווירד ער דעננאָך פאָן דען לייטען אויפגעזוכט. נאַך דעם ריכטי־
־ן אורטהייל דער ווייזען, שטעהט דער אונוויססענדע דעם פיעהע נאַך, דאַ איהם,
־ם מענשען, איינע זעעלע בייגעגעבן, דיא ער זעלבסט הערבווירדיגט אונד אינ־
־כטעט. וואַס קאַן זינדהאַפטער זיין אַלס דיעזעס? דאַס טרעפפענדסטע ביאַד פאָן
־ער דענקונגסאַרט איינעס אונוויססענדען גיעבט רבי עקיבא. דיעזער פראַהלטע:

דתניא פעם אחד הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבילין עיסותיהן בטומאה אמר להם מפני מה אתם מגבלין עסותיכם בטומאה אמרו לו תלמיד בא לכאן והורה לנו מי בצעים אין מכשירין והוא מי ביצים דרש להו. וטעו נמי בהא דתנן מי קרמיון ומי פוגה פסולין מפני שהם מי בצעים ואינהו סברו מדלגבי חטאת פסילי אכשורי נמי לא מכשרי ולא היא התם לענין חטאת בעינן מים חיים הכא אכשיר כל דהוא מכשירי. תאנא באותה שעה גזרו תלמיד אל יורה אא״כ נטל רשות מרבו. תנחום בריה דרבי אמי אקלע להתר דרש להו מותר ללתות חטים בפסח אמרו ליה לאו רבי מני דמן צור איכא הכא והתניא תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא א״כ רחוק ממנו ג׳ פרסאות כנגד מחנה ישראל. אמר להו לאו אדעתיה. לפיכך טיב לו לאדם לייראה מבוראו יתברך ומרבותיו ואל יהא גס לבו בהוראה כמו שאמרו בפ״ד מאבות והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. אבל יהשיך עצמו מן ההוראות בכל זמן שאינו מחוייב להורות ואל יבא לידי הטעאה:

(רעד) חתימה.

בוא וראה כמה יש לו לאדם לעשות כדי ללמוד תורה שהוא מכל הטובות

נאַך איינעם אָרטע, וואָ ער זאַה, דאַס מאַן מיט וואַססער דען טייג קנעטעטע, ריעף פֿיעל איהם איין אונד ער פֿראַגטע דאַהער, ווער עס געשטאַטטעט? דאַ וואור־ דע איהם צור אַנטוואָרט, איין וויזענטליכער האַט עס אונס געלעהרט, (אין דער פֿערוועכסלונג וואַססער מי בצעים מיט מי ביצים אייער, דאַס קיינע פֿערמוּ־ רייניגונג צווועגע ברינגט. דיא לייטע האַבען דיעזען גלייכלויטענדען אויסדרוק ניכט ריכטיג אויפֿגעפֿאַססט אונד זינד איינעם אירטהומע פֿערפֿאַללען); אונד עס וואַרדע דאַנאַך פֿאָן דען וויזען בעשלאָססען, דאַס קיין וויסענשאַפֿטליכער אָהנע ערלויבניס איינעס לעהרערס איבער ריטועללע פֿראַגען א. ז. וו. ענטשיידונג אַבגעבען דאַרף. — תנחום, זאָהן דעס רב אמי, קאַם איינסט נאַך דער שטאַדט חתר אונד לעהרטע, דאַס עס געשטאַטטעט זייא, דען צו אָשטערקוכען בעשטיממטען ווייצען פֿאָרערסט איין ווינינג צו בייצען, (דאַ ער דאָך באַלד צור מיהלע געבראַכט ווירד, דאַהער ניכט אויפֿקוועללען קאַן.) דאַ שפּראַכען דיא לייטע צו איהם: וויר האַבען אונזערן ראַבבינען היער, נאַמענס מני אויס צור, וועלכעס רעכט שטעהט דיר צו, היער צו לעה־ רען? דיעס וואַר איהר ניכט בעקאַנט, גאַב תנחום בעשטירצט צור אַנטוואָרט. — עס איזט דאַהער פֿיר יעדערמאַן נוטצליך, זיך פֿאָר דעם שעפּפֿער אונד זיינען לעהרערן צו פֿירכטען אונד ניכט איבעראַמטהיג צו זיין אים רעכטסאויסשפּרוך. דען רבי ישמעאל לעהרטע אין אבות: ווער איבערמיטהיג איזט אים רעכטסאויסשפּרוך, איזט איין טהאָר, איין בעזעוויכט אונד איין האָכמיטהיגער מענש. מאַן האַלטע זיך דאַהער זאָ לאַנגע פֿאָם ראַבבינאַטסאַמטע פֿערן, אַלס מאַן היערצו ניכט קרעירט אונד פֿערפֿליכטעט איזט, דאַמיט מאַן קיינעם אירטהומע פֿערפֿאַללע.

שלום.

עס זינד נון דיא וועגע אַנגעגעבען וואָרדען, דיא איינצושלאַגען זינד, אום זיך תורה־וויססען אַנצואייגנען אונד דיא וואָהלטהאַטען, דיא היערדורך צו ערלאַנגען

לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כך מקובלני כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו והיה רחוק ממנו ג' פרסאות בפניו הוה וכי בפניו הוה והלא רחוק ממנו ג' פרסאות קאמר. ולטעמיך שמו של אביו למה לי אלא שלא תאמר משל היה. אמר רבי חייא בר אבא כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש שנאמר (איוב ל"ב) ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא וגומר וכתיב (דברים ל"ב) עם חמת זוחלי עפר. זעירי אמר נקרא חוטא שנאמר (תהלי' קי"ט) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. רב המנונא רמי כתיב בלבי צפנתי אמרתך וכתיב (שם מ') בשרתי צדק בקהל רב. לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים כאן בזמן שאין עירא היאירי קיים. ואע"פ שילך למקום אחר יש לו ליטול רשות מרבו להורות כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין (דף ה') כי הוה נחית רבה בר בר חנה לבבל א"ל רבי חייא לרבי בן אחי יורד לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות יתיר. כי הוה נחית רב לבבל אמר ליה רבי חייא לרבי בן אחותי יורד לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות אל יתיר ואמרינן עלה מ"ט אלימא משום דלא חכים והא אמרינן דחכים טובא אלא דלא בקיאי במומו והא אמר רב י"ח חדשים גדלתי אצל רועה בהמה דקה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר. אלא להחלוק לו כבוד לרבה בר חנה. ואי בעית אימא משום הוא גופיה דרב בקי במומי טפי ושרי מומי דלא ידעי אינשי ואמרי כי האי שרא רב ואתו למישרי מום עובר. ואמרינן שם עלה אי גמיר רשות למה ליה למשקל משום מעשה שהיה

פֿראגע: זייט וואַן בעזיטצעסט דוא איינע פראָפעטענגאַבע? דאַ אַנטוואָרטעטע רבי אליעזר: װעדער איך בין איין פראָפעט נאָך וואַר מיין פֿאַטער איינער, נור האַבע איך אַלס איבערליפֿערונג, דאַס ווער איין אורטהייל איס בייזיין זיינעס לעהרערס אַב־גיעבט, האַט זיין לעבען פֿערווירקט. דער נאַמע דעס שילערס וואַר, וויא רבה בר בר חנה מיטטהיילטע, אים נאַמען דעס רבי יוחנן, יהודה בן גוריא. נאַך רבי חייא בר אבא פֿעררינט אויך איין שילער פֿאָן איינער גיפֿטיגען שלאַנגע געביססען צו ווערדען, אונד נאַך זעירי ווירד ער זינדער גענאַננט. זעלבסט ווען איין שילער זיינען וואָהנזיטץ אין איינע אַנדערע שטאַדט פֿערלעגט, זאָ דאַרף ער דענאָך ניכט אהנע איין רעכטסאורטהייל פֿאַללען, ביז ער פֿאָן זיינעם לעהרער היערצו קראַפֿטירט ווירד. דען עס ווירד אים טראַקטאַט סנהדרין מיטגעטהיילט: אַלס רב איס בעגריף וואַר פֿאָן פּאַלעסטינאַ נאַך בבל צו געהען, ערבאַט רבי חייא פֿאָן רבי דיא ערלויבניס פֿיר איהן, זיינען נעפֿפֿען, איבער ריטועללע פֿראַגען ענטשיידען אונד איבער גאַסטיגע שטרייטיגקייטען אורטהיילע פֿאַללען צו דירפֿען. דער גרונד אַבער, דאַס איין שילער ניכט עהער איינע ריטועללע פֿראַגע ענטשיידען אונד איין אורטהייל פֿאַללען דאַרף, ביז ער פֿאָן זיינעם לעהרער דאַצו קראַפֿטירט ווירד, ליעגט אין פֿאָלגענדער בעגעבענהייט. איינסט קאַם רבי

בכתובות פרק אלמנה ניזונת (דף צ"ו) אמר ריב"ל כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת מנעל והנעלת לו מנעל. אמר רבא לא אמרן אלא במקום שאין מכירין אותו אבל במקום שמכירין אותו לית לן בה. אמר רב אשי אף במקום שאין מכירין אותו לא אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לא. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו כאלו מונע ממנו חסד שנאמר (איוב ו') למס מרעהו חסד. רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר (שם) ויראת שדי יעזוב. וכשיפטר מרבו אל יהזיר פניו מכנגד רבו אלא מצדד לו פניו והולך כדא"ר אלעזר וכו' כדאיתא במסכת יומא וכתוב לעיל ס"פ כלל ב' מהלק התפלה. על כן יהא מוזהר כל אדם לקום מפני רבו ולשמשו ויהא חשוב לו כעובד לשכינה:

(רעג) פרק שלישי.

לעולם יתירא אדם מלהורות כפני רבו כדגרסינן במסכת עירובין פרק הדר (דף ס"ג) תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מתו בניו של אהרן אלא בשביל שהורו הלכה בפני משה רבן מאי דרשו (ויקרא א') ונתנו בני אהרן הכהן וגומר וערכו עצים על האש אמרו אף על פי שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה לפניו אמר ליה רבי אליעזר לאימא שלום אשתו תמה אני אם יוצא זה שנתו ולא הוציא שנתו ואמרה לו וכי נביא אתה אמר לה

פערפפליכטעט, וואו מאן איהן ניכט קעננט. רב אשי בעמערקט: זעלבסט אין איינעם אָרטע, וואו דער שילער אונבעקאננט, מוס ער היערצו נור דאן פערפפליכ־טעט, ווען ער תפילין אנגעלעגט, וואדורך ער מיט איינעם היילינגען שמוקע ניכט פערוועכסעלט ווערדען קאן. ווער זיינעם שילער דאן דיעזער פפליכט צוריקק־האלט, ענטציעהט איהם, ווי רבי חייא בר אבא, אים נאמען דעם רבי יוחנן לעהרטע, גנאדע; נאך רב נחמן בר' יצחק זאגאר דיא גאטטעספורכט. דאהער זייא עס פיר יעדען פפליכט אונד וואורדיגקייט פאר זיינעם לעהרער אויפצושטעהען אונד איהן צו בעדיענען, וואס איהם זא האך אנגערעכנעט ווערדען וויר, אלס דיענטע ער דער שכינה זעלבער.

דריטטעס קאפיטעל.

מאן נעהמע זיך וואהל אין אכט, איין אורטהייל אים בייזיין זיינעס לעהרערס אויסצוספרעכען, בעזאנדער דיעזער עס אבגעגעבען; דען ווי רבי אליעזר בן יעקב לעהרטע, זינד דיא ביידען זאהנע אהרן'ס נור דארום דורך פייער אומגע־קאממען, וויל זיא דיעזעס אים בייזיין משה'ס, אהנע זיין געהייס אינ'ס הייליג־טהום בראכטען, אין דער בעהויפטונג, דאס עס געשטאטטעט זייא. זא האטטע רבי אליעזר איינען שילער, דער זיך ערקיהנטע אין בייזיין דיעזעס זיינעס לעה־רערס איין אורטהייל צו פאללען אונד עס שפראך דאהער רבי אליעזר צו זיינער פרויא אימא־שלום: עס זאלל מיך וואונדערן, ווען דיעזער דיעזעס יאהר דורכלעבט, אונד זיעהע, ער שטארב ווירקליך נאך אין דעמזעלבען יאהרע. דא פראגטע איהן זיינע

(רעב) פרק שני׃

התלמיד לרבו מובהק חייב לקום מפניו משיראנו כמלא עיניו כדגרסינן פ״ק דקדושין (דף ל״ג) תנא אי זו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד׳ אמות. אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק כמלא עיניו. אביי מבי חזיא ליה לאידניה דחמרא דרב יוסף דאתו הוה קאים. אביי הוה רכיב חמרא וקא מיסגי אגודא דנהר פפא יתיב רב משרשיא ורבנן באידך גיסא ולא קמו מקמי׳. אמר להו ולאו רב מובהק אנא. אמרו ליה לאו אדעתין. ואמרינן שם עלה אמר רבי אלעזר כל ת״ח שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנאמר (קהלת ח׳) וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים. מורא זו אינו יודע מה היא כשהוא אומר (ויקרא י״ט) ויראת מאלהיך הוי אומר מורא זו קימה. וכשיפטר ממנו אל יחזיר לראות אחוריו כדגרסינן במסכת יומא פרק הוציאו לו את הכף (דף נ״ג) תלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר פניו בנגד רבו אלא מסבב פניו והולך כי הא דרבי אלעזר כי הוה מיפטר מיניה מרבי יוחנן והוה בעי רבי יוחנן לסגויי הוה גחון וקאי רבי אלעזר אדוכתיה עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה וכי הוה בעי רבי אלעזר לסגויי הוה אזיל לאחוריה עד דהוה מכסי מיניה מרבי יוחנן. רבא כי הוה מיפטר מרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דהוו מנגפאן כרעיה ומתווסן אסקופתיה דמא אמרו ליה לרב יוסף הכי עביד רבא. אמר יהא רעוא דתירום רישיה אכולא כרכא. ועובד לרבו כעבדו כדגרסינן

צווייטעס קאַפיטעל.

יעדער שילער איזט פערפפליכטעט פאָר זיינעם פאָרחיבערגעהענדען לעהרער זיך זאָ לאַנגע שטעהענד צו פערהאַלטען, אַלס זיין אויגע איהם פאָלגט; דיעס לעהרט אביי. געהט אַבער איין זאָנסטיגער געלעהרטער פאָרחיבער, זאָ מוס מאַן איהם דיעזע עהרע ערציינען, אַלס מאַן מיט איהם אין נאָהער בעריהרונג איזט, האַט דערזעלבע זיך שאָן שטוואַס ענטפערנט, זאָ קאַן מאַן זיינען זיטץ וויעדער איינגעהמען. רבי אלעזר לעהר־טע: ווער פאָר זיינעם לעהרער ניכט אויפשטעהט, ווירד פרעפלער גענאַננט, לעבט ניכט לאַנגע אונד פערגיסט זיינע שטודיען. — ענטפערנט מאַן זיך פאָן זיינעם לעהרער, זאָ פערפאַהרע מאַן ווי רבי אלעזר געגען רבי יוחנן, אָדער ווי רבא געגען רב יוסף, וועלן דיעזע נעהמליך זיך פאָן איהרען גענאַננטען לעהרערן ענטפערנטען, זאָ וואַנדטען זיא איהנען ניכט דען ריקקען צו, זאָנדערן זיא גינגען ריקקלינגס, ביז זיא אַן איינען וואַנדעפונקט קאַמען, דאַן ערסט דרעהטען זיא זיך אום. אַלס רב יוסף, דער בעקאַננטליך בלינד וואַר, דיא אויפמערקזאַמקייט רבא׳ס געגען זיך ערפוהר, שפראַך ער: דאַ, דאַס עס דער ווילע גאָטטעס וואָרע, דיעזען זיך צום אָבערהויפטע דער שטאַדט צו ערוועהלען. — אויך מוס איין שילער זיינעם לעהרער דיענען גלייך איינעם שקלאַפען; דיעס איזט דיא מיינונג דעס רבי יהושע בן לוי. נאַך רבא היינגעגען איזט דער שילער היערצו נור אין איינעם אָרטע

ודלי ליה לרב יצחק ולא קם מקמיה ואיקפד. אפילו הכי הדור בעיא למעבד ליה. אמר רב אשי אפילו למ"ד הרב שמחל על כבודו כבודו מחול נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול. מתיבי מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובים בבית המשתה מבנו של ר"ג והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם אמר להם רבי אליעזר היאך אנו יושבים ורבן גמליאל ברבי עומד ומשקה עלינו. אמר ליה רבי יהושע מצינו גדול ממנו ששמש אברהם גדול הדור היה וכתיב בו (בראשית י"ח) והוא עומד עליהם וגו׳. ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו אלא כערביים ואני לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו. אמר להם רבי צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ועוסקים בכבוד הבריות. הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו. אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב אשי אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול. מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול משום שנאמר (דברים י"ז) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך:

אַנויכֿט דעם רב חסדא. רב אשי בעמערקט אויף דיא איינווענדונג דעס רב יוסף: ווען אויך איין לעהרער אויף זיינע עהרע פֿערציכֿטען קאַן, זאָ דאַרף דיעס איין נשיא ניכֿט. היערויף ווירד דורך פֿאָלגענדע געשיכֿטע דיא פֿראַגע געשטעללט: רבי אליעזר, רבי יהושע אונד רבי צדוק וואַרען איינסט צור האָכֿצייט דעס זאָהנעס דעס רבן גמליאל (דער לעטצטערע וואַר בעקאַננטליך נשיא), געלאַדען אונד רבן גמליאל שטאַנד בייא איהנען אונד שענקטע איהנען איין, דאַ שפּראַך רבי אליעזר צו זיינען קאָללעגען, וויא דירפֿען וויר עס צוגעבען, דאַס וויר דאַזיטצען אונד אונס פֿאָן דיעזעם נשיא בעדיענען לאַססען? היערויף גאַב רבי יהושע צור אַנט-וואָרט: ווען דער גראָססע אברהם זיך ניכֿט פֿערלעטצט פֿיהלטע דרייא לייטע, דיא ער דאָך פֿיר אַראַבער היעלט, דאַ ער זיא באַט, זיך פֿאָר דעם מאַהלע דיא פֿיססע פֿאָם שטויבע צו רייניגען, שטעהענד צו בעדיענען, זאָ דירפֿטע עס וואָהל פֿיר רבן גמליאל קיינע אונעהרע זיין, אונס שטעהענד צו בעדיענען. דאַ בעמערקטע רבי צדוק: איהר שטרייטעט איבער דיא פֿערלעטצטע עהרע איינעס מענשען אונד ריכֿ-טעט ניכֿט איירע בליקע נאַך אָבען, צו גאָטט, דער עבענפֿאַללס דיא מענשען פֿאָטערליך בעדיענט! ער לעססט דיא ווינדע וועהען, דינסטע אויפֿשטייגען אונד זענדען רעגען אויף דיא ערדע העראַב, דאַס אַללעס איפּפּיג שפּראָססעט, אונד זאָ בערייטעט ער דיא שפּייזען פֿיר איינען יעגליכֿען אויף ערדען; ווען נון דער הערר זיינע ערדע-קינדער בעדיענט, זאָ מאַג זיך דער נשיא ניכֿט פֿערלעטצט פֿיהלען אונס צו בעדיענען. היערויס איזט דאָך צו ענטנעהמען, דאַס דיא לעהרע דעס רב אשי אונגעגרינדעט זייא? נור אום דיעזער זיינע לעהרע אויף איינען קאָניג בעזאָגען האַבען, נעמליך: ווען איין קאָניג אויף דיא איהם צוקאָממענדע עהרע פֿערציכֿטעט, זאָ דאַרף מאַן היערפֿאָן קיינען געברויך מאַכֿען, דען עס הייסט: דוא זאָללסט איבער דיך איינען קאָניג זעטצען, דאַס הייסט, זיינע פֿורכֿט זאָלל שטעטס איבער דיך וואַלטען.

ולא קאמר ארוני אלישע. ורבא אמר כגון הני דבי מנימין אסיא דאמרי רבנן מאי עבדי לן מעולם לא שארו לן עורבא ולא אסירו לן יונה. רבא כי הוה אתיא טרפתא לקמיה אמר קראו לי מנימין אסיא כי הוה שרו ליה אמר הזו דשרו לכו עורבא וכי הוה אסר ליה אמר הזו דאסרו לכו יונה. רב פפא אמר כגון דאמרו הני רבנן. רב פפא אשתלי ואמר הני רבנן ויתיב בתענית כולי יומא. לוי בר שמואל ורב הונא בר יהודה הוו יתבו וקא מתקני כסותא לספרי דרב יהודה כי מטו למגילת אסתר אמרי האי לא בעי כסותא. אמר להו רב יהודה בעיתו למיתב בתענית. (ר״ל לפי שלא אמרו בלשון סלקא). ועל כן מצווה אדם בדברים רבים בכבוד רבו יותר מכבוד אביו. כמו ששנינו במציעא פרק אלו מציאות (דף ל״ג) אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קודמת לשל אביו שאביו מביאו לעולם הזה ורבו שלמדו תורה מביאו לחיי העולם הבא. ואמרינן נמי שם עלה היו אביו ורבו נושאין משוי פורק של רבו ואחר כך פורק את של אביו. אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו. אבל אם היה אביו ת״ח פודה את אביו ואח״כ פודה את רבו. וגרסינן בפ״ק דקדושין (דף ל״ב) אמר רב יצחק בר שילת אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר אפילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר (שמות י״ג) וה׳ הולך לפניהם יומם. אמר רבא הכי השתא הקב״ה עלמא דיליה הוא ותורה דיליה ומחיל ליה ליקריה הבא תורה דיליה הוא דלימחול לה הדר אמר רבא אין תורה נמי דיליה הוא דכתיב ובתורתו יהגה יומם וגומר. איני והא רבא הוה קא משקה בהלולא דבריה ודלי ליה כסא לרב פפא ולרב הונא בריה דרבי יהושע וקמו מקמיה דרב מרי ודרב פנחס בני רב חסדא ולא קמו מקמיה ואיקפד ואמר הני רבנן רבנן והני רבנן לאו רבנן. ורב פפא הוה משקה בהלולא דאבא מר בריה

קורפער, דער אין ריטועללער ענטשיידונג אנדערער מיינונג איזט אלס דער לעהרער. נאך רב פפא ווירד דיעזעס פראדיקאט בייגעלעגט, דער פאן דען ראבבינען פעראכטליך שפריכט. נאך רב יהודה אום דעריעניגע, וועלכער אין בייזיין זיינעס לעהרערס איבער איינע ריטועללע פראגע, אהנע זיא אין פראגע צו שטעללען, ענט= שיידעט, דענזעלבען טאג זיך ניט ביז=אונד פאסטטאג אויזווארדען. היערויס איזט צו שליסען, דאס עס געבאט איזט פיר יעדערמאן אויף דיא עהרע זיינעס לעהרערס פאסט נאך מעהר צו אכטען אונד ריקזיכט צו נעהמען, אלס אויף דיא זיינעס פא= טערס, דען דער פאטער האט איהם נור דאס דיעסזייט פערטגעזעצט, דער לעה= רער היננעגען בערייטעט איהן פאר אונד אכט איהן ריין פיר דאס גלארריינע יענזייט. דאהער לעהרט אויך רב יצחק, זאהן שילת, אים נאמען דעס רב חסדא, וועןן דער פאטער אויף דיא איהם שולדיגע עהרע ויטטוהנדט פערציכטעט, זא קאנן עס געשעהען, דיא פערציכטונג דעס לעהרערס היננעגען, דארף דער שילער ניכט אננעהמען. נאך רב יוסף איזט אויך דיעזעס געשטאטטעט. רבא טהיילט דיא

קימה שיש בה הדור. יכול יעלים עיניו כמי שלא ראהו ת״ל תקום וגומר ויראת דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך:

החלק השני.

לכבד רבותיו ויש בו ג׳ פרקים:

(רעא) פרק ראשון.

אף על פי שחייב אדם לכבד ת״ח ולירא מהם גדול הוא חיובו בשיכבד את רבותיו ויירא מהם. והשוו רבותינו מורא רבו של אדם כמורא שמים כמו ששנינו בפרק ד׳ מאבות רבי אליעזר אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים. למדנו מכאן שהבדילם רבי אליעזר של חברו קראו כבוד ולרבו קראו מורא ועל כן אמרו שכל תלמיד ששונה בפני רבו שיהא שפתותיו נוטפות מר ממוראו. כדגרסינן בפרק במה מדליקין (דף ל׳) אמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר (שיר ה׳) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר א״ת שושנים אלא ששונים. וגם קראוהו דעביד אפקרותא למי שאינו מוזהר בכבוד רבו כראוי כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״ט) אמר רב יוסף היכי דמי אפקרותא כגון דיתיב קמיה רביה ונפל ליה שמעתא ואמר הכי קאמינא ברוכתא אחריתי ולא אמר כדאמר מר התם. ורב נחמן אומר זה הקורא לרבו בשמו שנאמר (מלכים ב׳, ה׳) ואת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע

טטרעבט גאָטט דורך טוגענד אונד פראָממיגקייט זיך מיזאמער מעהר צו נאָהערן אונד אָהנליך צו ווערדען, אונד דוא זאָללסט דיך יעדע פירכטען פאָר דיינעס גאָטטעס!

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא פערעהרונג דער אייגנען לעהרער. אין דרייא קאַפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

אָבגלייך מאַן פערפפליכטעט איזט דיא געלעהרטען צו פירכטען אונד צו פערעהרען, זאָ איזט עס נאָך גרעסערע פפליכט זיינען אייגנען לעהרער נאָך מעגליכקייט צו פערעהרען אונד צו פירכטען; אונד דיא וויזען האַבען דיא פורכט פאָר זיינעם לעהרער דער פורכט פאָר גאָטט גלייכגעשטעללט. רבי אליעזר לעהרט: לאַסע דיא עהרע דיינעס שילערס זאָ האָך זיין, וויא דיינע עהרע; דיא עהרע דיינעס נאָכסטען אַכטע זאָ האָך, וויא דיא פורכט פאָר דיינעם לעהרער, אונד דיא פורכט פאָר דיינעם זאָ זאָלל איין דעם גראַדע זיין, וויא דיא פאָר גאָטט. נאַך רב נחמן הייסט זאָגאַר דרייעניגע איין עפיקורעאָער, דער זיינען לעהרער בייא דעססען טטאַמאנאַ אַמען נענגט, דען גיחזי וואורדע, וויא רבי יוחנן לעהרט, דעסוועגען איט איינעם האַרטנאָקקיגען אויסטאַג בעשטראַפט, וויל ער זיינען לעהרער ניכט זאָ, זאָנדערן אליסע נאַננטע, דען ער שפראַך: „דיעס דיא פרויא אונד דיעס איהר זאָהן, דען אליסע וויעדער איגס לעבען ריעף. נאַך רבא הייסט דרייעניגע איין עפי־

וגם מצינו על רבינו הקדוש שאמר שזכה להורה לפי שראה את רבי מאיר מאחריו וכל שכן אם זכה לראותו בפניו כדגרסינן במסכת ביצה פרק משילין פירות בירושלמי בהלוליה דרבי שמעון ברבי הוו מטפחין אחורי ידיהון בשבתא. עבר רבי מאיר ושמע קלהון אמר רבותי היתרה שבת שמע ר' קליה אמר מי הוא זה שבא לנדותינו בתוך ביתינו שמע ר' מאיר קליה דרבי וערק נפקי פריו בתריה (פי' רצו לאחריו). אפרח רוחא פקילי (פי' סודר נקי) מעל קדליה דרבי מאיר איריק רבי מן כוותא והמא קדליה דרבי מאיר מן אחוריו אמר רבי לא זכיתי לתורה אלא על ההמית קדליה דרבי מאיר מן אחוריו. וגרסינן נמי בפ"ק דערובין (דף י"ג) א"ר האי דמחדדנא מחבריה דחזינא לר' מאיר מאחוריה ואלו חזיתיה מקמיה מחדידנא טפי דכתיב (ישעיה ל') והיו עיניך רואות את מוריך. ומחייב כל אדם לכבד לת"ח ולהדרו ולקום מפניו כדגרסינן בפ"ק דקדושין (דף ל"ב) תנו רבנן מפני שיבה תקום יכול אפי' מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר (במדבר י"א) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנאמר (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו וגו'. יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הדור. אי הדור יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הדור שאין בו חסרון כיס. יכול יעמוד בבית הכסא ובבית המרחץ ת"ל והדרת לא אמרתי אלא

האָכצייטסוואָכע דעם רבי שמעון, זאָהן דעס רבי, וואורדען נור פרהייטפרונג פֿערשיעדענע פֿערלע אים הויזע דעס עלטערן אויפגעפיהרט, אונד דאַ טראַן זיכ'ס, אַלס דיא אַנוועזענדען אים שפיעלע דיא קטהרייטען איהרער האַנדע גשנגען איינאַנדער שלוגען, דאַס עס דער פֿאָרבייגעהענדע רבי מאיר האָרטע, דאַהער פֿראַגטע ער: איינס העררען, איזט עס דען געשטאַטטעט אַם שבת אַלזאָ צו טהון? אַלס רבי דיעזע איהם עטוואַס פֿערדאָססען טיינענדע פֿראַגע האָרטע שפּראַך ער: ווער איזט דער, דער אונס אין אונזערען הייליגען פֿערגניגונגען שטאָרען וויל? קוים פֿער= נאַהם רבי מאיר רבי'ס שטימע, זאָ איילטע ער דאַפֿאָן אונד מעהרערע דער גע= סטע איילטען איהם נאָך. אין דער האַסט פֿערלאָר רבי מאיר זיין האַלז=אָדער נאַק= קענטוך. דער נאַכטויענדע רבי ערבליקטע דאַהער דעססען ענטבלאָסטען נאַקקען. שפּעטער בעמערקטע רבי, דאַס ער נור דאַדורך צו דעם גליקקע, געלעהרט צו זיין, געלאַנגט זייא, וויל ער דען נאַקקען דעם רבי מאיר געזעהן האַטטע, וואורדע ער איהן אַבער פֿאָן אַנגעזיכט געזעהען האַבען, (פֿאָן איהם אונטעררעכט ערהאַלטען האַבען), זאָ וואָרע זיינע געלעהרזאַמקייט נאָך בעדייטענדער געוועזען, דען עס הייסט: „דיינע אויגען זאָללען דיינען לעהרער.“ — דיא ווייזען לעהרען: אונטער דעם לעהראַמטע: „פֿאָר איינעם גרייז זאָללסט דו אויפשטעהען,“ איזט צו פֿערשטעהען: פֿאָר איינעם געלעהר= טען, אַבער ניכט פֿאָר איינעם ערגרויטען פֿרעפֿלער. יאַ דאַס געלעהרטען אום זאָ דאַ עהרערביעטיג בעגעגנען, זאָ איהם טהרע געביהרט, זאָ דאַרף זיין אויגע ניכט אַבווע= דען, אום דיעזער עהרערביעטיגקייט צו ענטגעהען, דען דער געלעהרטע איזט עס נאָטט

ומכבדין אותם מה יש לעשות בזמן הזה שנתמעטו בעונותינו ולא נשאר מהם בכל ישראל אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה. ויש לנו ללמוד מרבינו הקדוש שאף על פי שהיה נשיא ישראל וגדול הדור בכל מקום שהיה הולך היה שואל אם היה ת״ח בעיר לראותו כדגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ה׳) רבי ורבי חייא הוו אזלי באורחא כי מטו להההיא מתא אמרי איכא צורבא מרבנן הכא ניזיל ונקביל לאפיה אמרו להו איכא ומאור עינים הוא. אמר ליה רבי חייא לרבי תיב את דלא תזלזל בנשיאותך איזיל אנא ואקביל לאפיה תקפיה ואזל בהדיה. כי הוו מיפטרי מיניה אמר להו אתם קבלתם פנים הנראים ואינם רואים יהי רצון שתזכו ותקבלו פני השכינה שרואה ואינה נראית. אמר ליה רבי אי לא אתינא השתא מנעתי מהאי ברכתא. אמר ליה מנא לך הא א״ל מפרקיה דרבי יעקב איש כפר חנניא שמיע לי דהוה רגיל דאזיל ומקביל לאפיה דרביה בכל יומא. כד קש אמר ליה לא ליצטער מר דלא יכילנא אמר ליה מי זוטר מ״ד בהו ברבנן (תהלים מ״ט) ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו השתא ומה רואה חכמים במיתתן כך בחייהם על אחת כמה וכמה.

טען אויף אונד פערעהרטען איהן אונגעמיין. ווען דיעזע טהאט יעטצט אין דען צייטען, וואָ עס דער געלעהרטען פיעלע גאב איינע ריהמליכע גענאננט ווירדע, וויא מוסטע מאן זיא ערסט אין דער פאָרצייט צו ערהאלטען וויסען, וואָ עס אין איינער שטאדט איינען אונד אין איינער פראָווינץ העכסטענס צוויא געלעהרטע גיעבט: זעלבסט דער גראָססע רבי, דער געפייערטע איינציגע פאטריארך, היעלט דיעזע טהאט אויסגעצייכנעט, דען עס ווירד פאָן איהם בעריכטעט, דאס ער איינסט מיט רבי חייא אונטערוועגס גינג אונד זיא קאמען נאך איינער שטאדט אונד פאלגבאלד ערקונדיגטע ער זיך, אב געלעהרטע אין דיעזער שטאדט וואָהנען? עס ווארדע איהם צור אנטוואָרט, דאס נור איין געלעהרטער, דער אבער בלינד זייא, היער וואָהנע. דא שפראך רבי חייא צו רבי: בלייבע צוריק, דא עס פיר דיך, דען נשיא, ניכט עהרענהאפט איזט הינצוגעהען, איך וויל אליינע דיעזען געלעהרטען בעזוכען. רבי וויעז דיעזע מיינונג אב אונד גינג מיט. אלס זיא נון אים בעגריף וואַרען דיעזען עהרווירדיגען בלינדען צו פערלאססען, שפראך דערזעלבע צו איהנען: איהר האבעט דעמיטיגען מייסטער אויפווארטונג געמאכט, דער געזעהען ווירד, אבער ניכט זיעהט, זאָ מאָגע עס דען דער ווילע גאָטטעס זיין, דאס איהר איינסט דען אבגלאנץ גאָטטעס שאוען (?) געוירדיגט ווערדעט, דער אללעס זיעהט אונד דען איהר ניכט זעהען ווערדעט! אלס זיא ווידער דרויסען וואַרען, שפראך רבי צו רבי חייא: וועהרע איך ניכט מיט דיר גע־גאנגען, זאָ העטטע איך דיעזען ערפרייענדען וואונש אונד זעגען מיססט. אונד נון ער־צעהלטע רבי, דאס ער דיעזע זיטטע פאָן זיינעם געפייערטען רבי יעקב, דער טעגליך זיינעם לעהרער ביז איינס האָכגעפייערטע אלטער דיא אויפווארטונג מאכטע, אנגענאָממען האבע. אלס בעלעג היערצו דיענען דיא פערזע (תהלים מ״ט, י׳ אונד י״א): „ער ווירד עוויגליך לעבען, ניא דיא העללע זעהען, דען זיא זעהען דיא ווייזען שטערבען.״ ווען זאָגאר שאָן לעהן טהאן דעם ווירד, דער ביים הינשייד דען איינעס געלעהרטען אנוועזענד איזט, וויא גראָס מוסטע דאן ערסט דער לאָהן פיר דען זיין, דער דיא געלעהרטען טעגליך אויפזוכט. אם שבת דער

ה׳ בעמו עד לאין מרפא מאי עד לאין מרפא. א״ר יהודה אמר רב שכל המבזה ת״ח אין לו רפואה למכתו. ואמר רב יהודה אמר רב מ״ד (תהלים ק״ה) אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. ובנביאי אל תרעו אלו ת״ח. וגם קראו למבזה ת״ח אפיקורוס כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״ט) אפיקורוס רבי ור׳ חנינא דאמרי תרווייהו זה המבזה ת״ח. וריב״ל אמר המבזה חברו בפני ת״ה. וגם קראוהו מגלה פנים כדאמרינן שם עלה ואיבא דמתני לה הכי מגלה פנים בתורה. רב ורבי חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת״ח עצמו. וריב״ל אמר זה המבזה חברו בפני ת״ה. על כן יש לו לאדם לירא מעונשם וליזהר מגחלתם כדגרסינן בפ״ב דאבות והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ואף כל דבריהם כגחלי אש. וגם השוו רבותינו מוראם למורא שמים ורבוהו מרבוי את ה׳ אלהיך תירא כדגרסינן במסכת פסחים פרק כל שעה (דף כ״ב) ובמסכת קמא פרק שור שנגח ד׳ וה׳ (דף מ״א) ובפ״ק דברכות (דף י׳) תניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה׳ אלהיך תירא פירש. אמרו לו תלמידיו רבינו כל אתים שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אקבל שכר על הפרישה עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה׳ אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים:

פרק שני.

(ער)

מצינו שחכמי ישראל וגדוליהם היו מבקשין לראות כל ת״ח שימצאו

פראַפּעטען, ביז דער גריס גאָטטעס הערמייגברען איבער זיין פֿאָלק, ביז קיינע הילפֿע מעהר וואר״ (צו זיינער וואונדע). נאַך רבי אונד רב חנינא ווירד איין גמרינגשאָטצער דער געלעהרטען זאָגאַר עפיקורעֶר גענאַננט. נאַך רבי יהושע בן לוי פֿערדיענט אויך דעריעניגע דיעזען טיטעלנאַמען בייגעלעגט, דער זיינען נאָכסטען פֿאָר איינעם געלעהרטען בעלייריגט. אויך ווירד זאָלכעם אמנגע דער טיאעלנאַמען בייגעלעגט: ,,פֿערדרעהער דעס ווארטעס אין דער טריפֿט,״ בייגעלעגט. דאַהער נעהמע מאַן זיך זעהר אין אַכט פֿאָר זאָלך איינער אונחויכבלייכלי= כען טטראַפֿע, דען רבי אליעזר לעהרט: וואָרמע דיך מַן דעם פֿייער דער וויזען, היטע דיך אַבער פֿאָר איהרער גלוטה, דאַס דוא דיך ניכט פֿערברענעסט; דען איהר ביס איזט דער ביס איינעס פֿוכסעס, איהר שטיך דער שטיך איינעס סקאָר= פיאָנעס, איהר ניטען דאַס ניטען איינער גיפֿטיגען שלאַנגע, אונד אַללע איהרע וואָרטע זינד ווי גליהענדע קאָהלען. רבי עקיבא בעוויעז אויס דעם איבערפֿליסיגען את אין דעם פסוק: את ה׳ אלהיך תירא ,,דען שוויגען דיינען גאָטט זאָללסט דוא פֿירכ= טען,״ דאַס מאַן גלייך גאָטט אויך דיא וויזען אונד געלעהרטען, דיא איט גאָטט זינד אונד לעבען, פֿירכטען מיססע.

צווייטעס קאַפּיטעל.

אין פֿריהערן צייטען זוכטען דיא וויזען אין ישראל יעדען נאַהמהאַפֿטען געלעהר=

הכלל הרביעי.

לכבד לומדי התורה ונחלק לשני חלקים:

החלק הראשון לחכמים. החלק השני לרבותיו:

החלק הראשון לחכמים. ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון. (רסט)

אף על פי שהאדם מוזהר שלא יבזה לשום אדם הנברא בצלם אלהים וכל שכן לבני ישראל שנקראו בנים למקום ונכללו בכלל. אבל האזהרה והעונש הגדול היא המבזה ת״ח שכבר מצינו שהמלך אסא נענש עליהם בחליו כדגרסינן בפ״ק דסוטה (דף י׳) דריש רבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בת״ח שנא׳ (מ״א, ט״ו) והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. וגם מתו תלמידי רבי עקיבא על שלא נהגו כבוד זה עם זה כדגרסינן בפרק הבא על יבמתו (דף ס״ב) י״ב אלף תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפטרס וכלן מתו בפרק אחד. תנא כלן מתו מפסח ועד עצרת מפני שלא נהגו כבוד זה עם זה. וגם מצינו שחרבה ירושלים על חטא זה כדגרסינן במסכת שבת פרק כל כתבי (דף קי״ט) אמר רב לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבזו בה ת״ח שנאמר (ד״ה ב׳, ל״ו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת

פיערטער טיטעל.

איבער דאס פערעהרען דער תורה-בעפליססענען.

אין צווייא אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

איבער דאס פערעהרען דער ווייזען. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

אָבגלייך מאַן קיינען מענשען גערינגפיגיג בעהאַנדעלן דאַרף, וויל ער איס עבענבילדע גאָטטעס געשאַפפען איזט וואָרדען, געשווייגע איינען איזראַעליטען, דיא וואָהל: קינדער גאָטטעס גענאַננט זינד, זאָ פערפאָלגט דענננאָך איינע בעזאָנדערע שטראַפע אויף דיא איינעם געלעהרטען צוגעפיגטע אימאַכטונג. זאָ ווארדע דער קאָניג אסא מיט איינער האַרטנאַקקיגען קראַנקהייט בעשטראַפט, וויל ער זעלבסט דיא געלעהרטען צום פראָהנדיענסט נאָטהיגטע. זאָ מאָכטע דער דעם רבי עקיבא, אַן צוועלף טויזענד, דיא דען רוים איינגעהאָלט, פאָן דער שטאַדט גע-בעטה ביז אנטיפאטרס, שטאַרבען אין דעם גערינגען צייטרוים צווישען פסח אונד דעם וואָכענפעסטע, דיעס געשאַה, וויל זיא זיך געגענזייטיג גערינג שעטצטען, אונד, וויא רב לעהרט, איזט וועגען געגענזייטיגער אימאַכטונג אויך ירושלים צער-שטאָרט וואָרדען. דען עס הייסט (ד״ה. ב׳, ל״ו, ט״ז.): „אונד זיא פערהאָהנטען דיא באָטען דעס הערן אונד פערשמעהטען זיינע וואָרטע אונד פערשפאָטטעטען זיינע

נפרד מן השכל ורחוק מן הדעת. ורבותינו עשו כן בשביל עניינים נפלאים האחד מהם היא לפלפל לבית הנבונים ולהאיר עיניהם ולעור עיני הסכלים שלא יאור לבם לעולם שאלו מראים להם בגילוי הדרך האמיתי היו מקשים עליה ובורחים ממנה כפי חיסר טבעם ועליהם אמרו ז״ל אין מגלין להם את הסוד. ר״ל לפי שאין שכלם שלם ואין דיות בחכם לקבל האמת כמות שהיא. וכשיסיר הבורא המסך מלב האיש החפץ להשיג האמת אחרי אשר ירגיל נפשו בדעות וישים חשקו בחכמות או יבין מהם כפי שכלו עד שיגיע להבינם על בוריים. אם יראה דברים רחוקים משכלו אל יתלה החסרון בדבר ההוא אבל יסמכנו להוסר שכלו ויצטער מאד על זה שלא הבין הבינה האמיתית וישוב אל בוראו ויחנן קילו ויבקש ממנו שישכילהו ויאשרהו ויגלה לו הסודות הרמוזים בספר הקדש כי כיון שבא לטהר מסייעין אותו. ועי״ז אמר דוד (תהלי׳ קי״ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

פאָם גאָטטליכען וועזען) פיר דאס האַלט, וואס זיא דעם פֿאַטיינע נאַך אויסזאַגען אונד ניכט פערשטאַנדען בעוויזען, דערען טיעפערליעגענדען אידעען צו ערפאסען, פיר דען מוזט׳ס נוטראָגליכער זיך דאמיט גאר ניכט צו בעפאססען, דא זיין נאַכדענקען איהן עהער אירן פֿבוועגע, אלס נור וואהרהייט פיהרען קאָננטע. אויס פערטיפֿ דענען גרינדען האבען דיא ווייזען זיך היערביא בילדליך אויסגעדריקקט, איינמאל, דאמיט דיא פֿערשטאָנדיגען איהרען פערשטאנד טאָרפען אונד איהרע אויגען ערפֿלייכטען אונד דאס דיא טהאָרען היננעגען, דענען מאן קיין געהייאניס אָפפענבאַרען זאָלל, זיך עווינליך דאפאָן פֿערן האלטען מאָגען, דא זיא טיעפֿליעגענדע וואהרהייטען, אויס מאַנגעל אַן פֿאססונגסקראַפט ניכט בעגרייפען קאָננען. אונד ווען דער טאָפער דיא דעקקע ליפֿטעט פֿאָן דעם הערצען דעם נאַך וויססען אונד וואהרהייט רינגענדען מאַננעס, דאן ווירד ער וואהל דיא וואהרהייט ערפֿאַססען, זאָ וויט זיין פערשטאנד אויסרייכט. ווען איהם דאן אבער נאָך וואהרהייטען פֿערן ליעגען אונד פֿר פֿרגעבענס רינגט, זיא אויפֿצופֿאססען, זאָ לעגע ער דיא שולד ניכט דיזען וואַהרהייטען ביא, זאָנדערן זיינעם מאַנגעלהאַפֿטען פערשטאנדע, אונד פֿנטטפטט ער טאָשפֿענר זיך פֿבצוווענדען, ריכטע ער זיין געבעט צו זיינעם שאָפֿפער, דאס ער איהן ערלייכטע אונד איהן בעגליקקע מיט דער אָפֿפֿענבאַרונג דער געגענשטאָנדע אין דער תורה, דיא פיר איהן נאָך געהייאניססע זינד. דען ווער נאַך ריינהייט שטרעבט, דעם ווירד היערצו דיא היילפֿרייכע הענד. ער פֿלעהע צו גאָטט מיט דען וואָרטען דוד׳ס: „ערלייכטע איינע אויגען, דאס איך שויע, דיא אין דיינער תורה ענטהאלטענען וואונדער.“

הדברים לפני רבי יהושע היה הוא ורבי יוסי מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה. פתח רבי יהושע ודרש במעשה מרכבה. ואותו היום תקופת תמוז היה ונתקשרו השמים בעבים ונראה כמין קשת בענן. והיו מלאכי השרת מתקבצים ובאין לשמוע מעשה מרכבה כבני אדם שבאין לשמוע בזמוטי חתן וכלה. הלך רבי יוסי הכהן וספר דברים לפני ריב"ז אמר להם אשריכם אשרי עיני שכך ראיתי בחלום אני ואתם היינו מסובים על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן טרקלין גדולים מוכנים לכם מצעות גדולות מוצעית לכם אתם ותלמידכם מזומנים לכת ג׳. למדנו שהחכמים הנזכרים וכאלה רבים היו בקיאים בהכמות ורמזו קצת במדרשות הכלולים בתלמוד שנקראו הגדות. ואל יעלה על הדעת שתועלת מעוטרה אלא היא גדולה למבין והעלימורה כדי שיוכל המעיין הדרך הפנימי לבאר מהם טוב אמיתירת שאין למעלה הימינה ונגלה מהם חלק מענייני האלהות ומאמתת העניינים בכל מה שהבינו בו אנשי המדה ובכל מה שפסקו בו הפילוסופים התורניים שבכל דור ודור. אבל מי שאין לו כח להשיג בהם הדרך הפנימי ויהשוב שהם כפשוטם אין לך דבר יותר

יהושע דער פאָן דיעזער בעגעבענהייט קונדע ערהיעלט, גינג מיט רבי יוסי אויף רייזען אונד רבי יהושע בעגאַן פאָרצוטראַגען אוס דער מרכבה. אַן דיעזעם טאַגע וואַר געראַדע דיא זאָננענווענדע דעס מאָנאַטס תמוז, דאַ אומוואָלקטע זיך דער הימעל אונד עס צייגטע זיך איינע אַרט רעגענבאָגען אין דען וואָלקען; אונד דיא ענגעל קאַמען הערבּיי, אום דען פאָרטראַג דעס רבי יהושע צו הערען, גלייך דען לייטען, דיא זיך בייא איינעם ברויטפּאַארע פערזאַממעלן, אום אַן דער פייערע אונד ערגעטצליכקייט דעסזעלבען זיך טבּענפּאַלס צו ערפרייען. רבי יוסי, דער פריעסטער, ועטצטע רבי יוחנן בן זכאי היערפאָן אין קעננטניס; דאַ טפראַך דיעזער צו דען ביידען ערסטען: הייל אייך אונד הייל איינען אויגען! דען איך זאַה אים טרויאמע, דאַס איך אונד איהר אויף דעם בערגע סיני געמאַכליך זאַסען, אונד עס ליעס זיך איינע שטיממע פאָם הימעל פערנעהמען: שטייגעט האָהער, וואָ געטמיקקטע שפייזעזיממער מיט קאָסטליכען טעפפיכען אויסגעלעגט פיר אייך בפרייטעט זינד, אונד איהר אונד אייערע שילער זייד בעשטיממט, אַלס דיא דריטטע פאַרטהייא, דער עס פערגאָננט זיין ווירד, דען אַבגלאַנץ גאָטטעס אין דער נאָכסטען נאָהע צו געניעססען. — אויס דעם בעריכטעטען ערהעללעט, דאַס זאָוואָהל דיעזע וייזען אַלס אויך פילע אַנדערע איינגעווייהט וואַרען אין פערטיעדענען וויססענטאַפּ־טען, וואָס אין פילען שטעללען אים תלמוד, בעזאָנדערס אין דען הגדה׳ס צו ערזעהען איזט. עס קאָממע יעדאָך ניעמאַנד אין דען זין, דאַס דערמאַרטיגעס וויס־סען פאָן געריינגעם נוטצען זייא; עס איזט פיעלמעהר פיר דען קעננער פאָן בעזאָנ־דערער וויכטיגקייט. דיא וייזען האַבען יעדאָך דיא געהייאמעהרע דאַרום אין איינע בילדערשפּראַכע געהיללט, דאַמיט דער פערשטאַנדרייכע רייכליך דאַריבער נאַכ־דענקע אונד דאַס גוטע אונד הייליגע דאַרויס ערפאָרטע אונד ערקעננע, דאַס דיע־זע נוס וואַהרען גלויבען אונד צור גאָטטעסערקעננטניס פיהרט, איין וועג, דען אַללע יידיטע פילאָזאָפען יעדעס צייטאַלטערס איינגעטלאַגען האַבען. ווער אַבער דער־לייא הגדה׳ס (אָדער דיא אין דער שריפט פאָרקאָממענדען קאָרפערליכען איינגעטאַפטען

מהמר אחריו. א"ל ר' שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה. א"ל בני ולא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד. א"ל הרשיני ואמר לפניך דבר אחד ממה שלמדתני אמר ליה אמור. מיד ירד ריב"ז מן החמור ונתעטף וישב על גבי האבן תחת הזית. אמר לו רבי מפני מה ירדת אמר ליה איפשר שאתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני רוכב על החמור. מיד פתח רבי אלעזר בן ערך במעשה מרכבה ירדה אש מן השמים וסבבה כל האילנות שבשדה ופתחו כולן ואמרו שירה ומה שירה אמרו (תהלים קמ"ח) הללו את ה' מן הארץ. וי"א שירה זו אמרו (שם צ"ו) אז ירננו עצי היער. נענה מלאך מן השמים מתוך האש ואמר הן הן מעשה מרכבה מיד עמד ריב"ז ונשקו על ראשו ואמר ברוך כבוד ה' ממקומו. וברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע לדרוש ולחקור במעשה מרכבה כאלעזר בן ערך. ויש נאה דורש ואין נאה מקיים ויש נאה מקיים ואין נאה דורש. ואלעזר בן ערך נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלציך. וכשנאמרו

רבי אלעזר בן ערך אנטרייבענד פֿיהרטע. דא שפּראך רבי אלעזר צו רבי יוחנן: רבי, לעהרע מיך איינען אבשניט פֿאָן דער מרכבה. ניין זאָהן, שפּראך רבי יוחנן, איך האבע דאָך געלעהרט, דאס מאן דיא מרכבה ניכט איינעם איינצעלנען לעהרען דארף. ערלויבע מיר, באט רבי אלעזר, דיר עטוואס פֿאָן דעם לעהרען, דיא איך פֿאָן דיר ערלערנט האבע, פֿאָרצוטראגען, אונד רבי יוחנן געשטאטטעטע עס, יעדאָך שטיעג ער אב פֿאָם עזעל אונד היללטע זיך אין איין איינען טלית אונד זעטצטע זיך אויף איינען אונטער איינעם אָעלבּאום ליעגענדען שטיין. רבי, פֿראגטע רבי אלעזר, ווארום שטיעגסט דו פֿאָם עזעל? וויא לייכט, גאב רבי יוחנן צור אנטוואָרט. טריגסט דו עטוואס פֿאָר אויס דער געשיכטע דער מרכבה, אונד דער אבגלאנץ גאָטטעס איסט דאן מיט אונס אונד דיא דיע-נענדען ענגעל בעגלייטען אונס, אונד וויא דירפֿטע איך דאן אויף איינעם עזעל רייטען? אונד עס בעגאן רבי אלעזר בן ערך פֿאָרצוטראגען אויס דער געשיכטע דער מרכבה; דא קאם איין פֿייער הערונטער פֿאָם הימעל אונד אומצינגעלטע זאממטליכע בייאמע דעס פֿעלדעס אונד זיא רוישטען אונד זאנגען איין ליעד, דאס דא לויטעטע: „פּרייזעט דען עוויגען פֿאָן דער ערדע אויס.“ נאך אנדערן לויטעטע דאס ליעד: „דאן זינגען אללע בייאמע דעס וואלדעס.“ אונד עס פֿערקינדעטע איין ענגעל פֿאָם הימעל אויס דעם פֿייער: דיעס איסט אויס דער געשיכטע דער מרכבה! דא שטאנד אויף רבי יוחנן בן זכאי אונד קיסטע רבי אלעזר אויף'ס הויפט אונד שפּראך: געפּריזען זייא דיא הערר ליכקייט דעס עוויגען פֿאָן זיינעם אָרטע אויס אונד געפּריזען זייא דער עוויגע, גאָטט ישראל'ס, דער אונ-זערם שטאממפֿאטער אן אלעזר בן ערך איין נאכקאָממען גאב, דער דא פֿער-שטעהעט צו ערגרינדען אונד צו דייטען דיא געשיכטע דער מרכבה; דען צו-ווילען ערקלאָרט יעמאנד דיא געבאָטע אויף איינע שאָנע פֿערשטאנדליכע אָרט, אבער ער לעבט ערפֿיללט אונד פֿאָללפֿיהרט זיא ניכט, אָדער ער איסט פּינקטליך אין אויס-פֿיהרונג דער געבאָטע אונד פֿערשטעהעט ניכט זיא צו ערקלאָרען, בייא אלעזר בן ערך היננעגען פֿינדען זיך ביידע ריהמענסווערטהע איינענשאפֿטען פֿאָר. היל דיר שטאממפֿאטער אברהם, דאס אלעזר בן ערך דיין נאכקאָממע איסט! — רבי

בין ביום ובין בלילה. ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים וא׳ יום וז׳ שעות ומחצה. ואין תקופה נמשכה מחברתה אלא חצי שעה. ואמר שמואל אין לך תקופת ניסן נופלת בצדק שאינה משברת את האילנות ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק שאינה מיבשת הזורעים וה״מ דאתיליד לבנה או בלבנה או בצדק. וגרסינן במס׳ ר״ה (דף כ׳) אמר שמואל יכילנא לתקיני לה לבולהו גולה וכו׳. וגם כן גרסי׳ במסי׳ שבת בפ׳ כלל גדול (דף ע״ה) אמר ר׳ שמואל בר נחמני מנין שמצוה לאדם לחשוב בתקיפות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם וגו׳ אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה הושב תקופות ומזלות. וגם גרסינן במסכת ברכות פרק הרואה אמר שמואל נהירן לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא. ואמרו במסכת אבות תקיפות וגמטריאות פרפראות לחכמה. וגם מצינו לריב״ל שהיה חכם במשפטי המולדות. כדאיתא במסכת שבת פרק מי שהחשיך (דף קנ״ו) כתיב אפינקסיה דריב״ל האי מאן דאוליד בחד בשבתא יהא גבר ולא חדא ביה וכו׳ וכן בכל ימים ושעות. וגם מצינו שהיו בקיאין רבי חנינא ורבי אושעיא בספר יצירה. וגם מצינו בפרק אין דורשין (דף ט״ו) שאמר בן זומא צופה הייתי בין מים העליונים לתחתונים ואין ביניהם אלא שלשה אצבעות. וגם מצינו לריב״ז ולרבי אלעזר בן ערך ולרבי יהושע תלמידיו שהיו דורשין במעשה מרכבה כדגרסינן פרק אין דורשין תנו רבנן מעשה בריב״ז שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלים והיה רבי אלעזר בן ערך

טאַגעס אָדער נאַכטס. פֿאָן איינער זאָננענווענדע צור אַנדערן זינד איין אונד ניינציג טאַגע אונד זיעבען איינע האַלבע שטונדע, אונד דיא שפּעטערע זאָננענווענדע געגען דיא פֿאָרגעהענדע טריפֿט איממער איינע האַלבע שטונדע פֿריהער איין א. ז. וו. אים טראַקטאַט שבת ווירפֿט רבי שמואל בר נחמני דיא פֿראַגע אויף: וואָהער איזט דער בעווייז צו נעהמען, דאַס עס געבאָט זייא, דיא צייט דער זאָננענווענדע צו בעשטיממען אונד דען לויף דער פּלאַנעטען צו בערעכנען? דיא אַנטוואָרט לויטעט, אויס דיעזעם פֿערז; עס הייסט: „זיא (דיא אַסטראָנאָמיע) איזט איירע ווייזהייט אונד איירע פֿערנונפֿט פֿאָר דען אויגען דער נאַטיאָנען!“ — פֿאָן שמואל ווירד פֿערנער נאָך בעריכטעט, דאַס ער מיט דעם לויפֿע דער היממעלסקערפּער זאָ בעקאַננט וואַר, אַלס ער אין דען שטראַססען פֿאָן נהרדעא בעשייד וואוסטע. אונד זאָ וויא דיעזער איין טיכטיגער אַסטראָנאָם, וואַר רבי יהושע בן לוי איין גראָסער אַסטראָלאָג. רבי חנינא אונד רבי אושעיא וואַרען זעהר בעוואַנדערט אין דעם קאַבבאַליסטישען בוכע יצירה. בן־זומא, דער, וויא שאָן פֿריהער מיטגע־טהיילט איזט, זיך מיט קבלה בעשעפֿטיגטע, שפּראַך איינסט: איך האַבע וואַהר־גענאָממען, דאַס צווישען דעם אָבערן אונד אונטערן וואַססער נור איין דריי־פֿינגער ברייטער צווישענרוים זייא.*) דיא ווייזען טהיילען נאַכשטעהענדעס מיט. איינסט ריטט רבי יוחנן בן זכאי אויס ירושלים אויף איינעם עזעל, דען

---

*) איינע ראַציאָנעללע ערקלערונג איבער דיא אייסערונג דעס בן זומא איזט צו ערזעהען אין גנאָסטיציסמוס אונד יודענטהום פֿאָן דאָקטאָר גרעץ זייטע 80 — 79.

(רסח) פרק שני.

אל יעלה בלב אדם שהיו מונעים רבותינו הכמה ואת מבני אדם לפי שלא היו משיגים איתה שכבר מצינו שהיו שלמים בכל חכמה ורודפים אחריה כמו שמצינו שהיו שלמים בכל. מקצתם בחכמת הרפואות כמו שמואל ואביי כדגרסינן במסכת שבת פרק שמנה שרצים (דף ק״ח) שלח ליה רבי ינאי למר עיקבא שדר לי מר מהנך קילורי דמר שמואל וכו׳. וגם אמרו בפרק השוכר את הפועלים (דף פ״ה) שמואל ירחינאי אסיא לר׳ הוה וכו׳. וגם אמרו בפרק רבי אליעזר דמילה ובפרק במה אשה יוצאה בכמה דברים אמר אביי אמרה לי אם וכו׳. וגם מצינו באלו ובחכמים אחרים במסכת ע״ז פרק אין מעמידין ובמסכת שבת פרק במה אשה ובמקימות אחרים ממראות רבות שנראה מהם שהיו בקיאין בחכמת הרפואות. ומצינו לר״ג שהיה בקי בחכמת התכונה כדאיתא במסכת ר״ה (דף כ״ה). וג״כ היו יודעים להשוב תקיפות ומולות כדגרסינן בעירובין פרק כיצד מעברין (דף נ״ו) אמר שמואל אין תקיפת ניסן נופלת אלא בד׳ רביעי היום או בתחילת היום או בתחילת הלילה או בחצי היום או בחצי הלילה. ואין תקיפת תמוז נופלת אלא בא׳ ומחצה או בז׳ ומחצה בין ביום ובין בלילה. ואין תקיפת תשרי נופלת אלא בג׳ שעות או בט׳ שעות בין ביום ובין בלילה. ואין תקיפת טבת נופלת אלא בד׳ ומחצה או בי׳ ומחצה

צווייטעס קאַפיטעל.

עס קאָממט ניעמאַנדעם איין דען זינן, דאַס דיא ווייזען דאַס שטודיום דער קבלה דאַרום אונטערלאַססען האַבען, וויל זיא זעלבסט דאַרין ניכט אונטעררישטעט וואַרען. זיא וואַרען, וויא מאַן פֿיעלפֿאַך מיטגעטהיילט איזט וואָרדען, פֿאָללקאָממען אין יע-דער נור דענקבאַרען וויססענהייט אונטעררישטעט, דאַ זיא בעגיעריג דאַנאַך שטרעב-טען; זא זאָגאַר אין דער הייליגען וואַרען זיא גוט איינגעווייהט, גלייך שמואל אונד אביי. פֿאָן שמואל ווירד זאָגאַר בעריכטעט, דאַס ער רבי ערצטליך בעהאַנ-דעלטע. דיא פֿאָן איהם בערייטעטען זאַלבען האַטטען איינען וויט פֿערברייטעטען רוף. עס איזט אויך אים תלמוד פֿאָן פֿערשידענען שטעללען דיא בערייטונג פֿאָן מעדיקאַמענטען, נאַך פֿאָרשריפֿט פֿאָן שמואל אָדער אביי, אַנגעגעבען. פֿאָן רבן גמליאל ווירד בעריכטעט, דאַס ער איין טיכטיגער אַסטראָנאָם געוועזען זייא. זאָ וואַרען דיא ווייזען פֿאַסט דורכוועג אין דער אַסטראָנאָמיע בעוואַנדערט, בעזאָנ-דערס צייכנעטע זיך שמואל אין דיעזער וויססענשאַפֿט אויס. ער לעהרטע: דיא זאָנ-נענווענדע (תקופה) דעס פֿריהלינגס ניסן טריפֿפֿט נור איין, ענטוועדער מיט דעם בעגין דעס טאַגעס, אָדער דער נאַכט, אָדער אין מיטטען דעס טאַגעס, אָדער מיט מיטטערנאַכט. דיא זאָננענווענדע דעס זאָממערס תמוז נור, אום איין אונד איין האַלב אוהר אָדער זיעבען אונד איין האַלב אוהר דעס טאַגעס אָדער דער נאַכט. דיא זאָנ-נענווענדע אים הערבסט תשרי נור אום נײַן אוהר מאָרגענס אָדער אַבענדס, אָדער דריא אוהר נאַכמיטטאַגס אָדער נאַכטס, אונד דיא אים ווינטער טבת נור אום צעהן איין האַלב אוהר דעס טאַגעס אָדער נאַכטס, אָדער פֿיער איין האַלב אוהר דעס

ראוי לבינה ומיושב בה שהוא זך הטבע ונכנס בימים שיבין במעט רמז אז אמרו שמוסרין לו ראשי פרקים והוא יוסיף מדעתו. וג״כ אמרו שם אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו. רוצה לומר אב בית דין שקדם בתלמוד ולבו דואג בקרבו שיש בו שפלות ויראת הטא. ומי שיש בו תנאים אלו הורשה לכנס בה. ועל כל זה הזהירו ואמרו במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות ר״ל שלא ישלח שכלו במה שלא יוכל להשיג כפי האמור למעלה. ועל זה רמז החכם באומרו (משלי כ״ה) דבש מצאת אכול דייך וגומר ר״ל כי כמו שהדבש אף על פי שהוא מתוק מפסיד למי שהוא חם בטבעו או למי שאוכל ממנו רב. כך החכמה העליונה עם כל מתיקותה מזקת לכל מי שאין בו כח להבינה. וגם לזה רמז באומרו (קהלת ז׳) ואל תתחכם יותר למה תשומם ר״ל יותר ממה שדעתו יוכל להשיגו. ועל זה רמז דוד באמרו(תהלי׳ קל״א) ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני ר״ל במה שהיה מופלא ומכוסה ממני. ויש לו לאדם לירא תמיד ממה שאירע לגאוני עולם בן עזאי ובן זומא שאמרו על בן עזאי שהציץ ומת ואמרו על בן זומא שהציץ ונפגע ולפיכך אל יכנס אדם אלא במה שיוכל להשיג ובעשותו כן יכנס בשלום ויצא בשלום ויבא בשלום למנוחה עליונה:

איינִיכֿט נוטרויען טענקען קאַן אונד טאָן אין יאַהרען פֿאָרגעריקקט איזט, דאַן דאַרף אמאַן זיך אין דען אַנפֿאַנגסגרינדען דערזעלבען אונטעררילכֿטען לאַססען, אונד זאָ אַלליינע ווייטער אַרבייטען. אויך איהרע בעהוטזאַמקייט היערין נאָך מעהר פֿאָן דען טאַג צו לעגען, אמאַכֿען זיא פֿערנער צור בעדינגונג, דאַס אמאַן זעלבסט ריעזע אַנ־פֿאַנגסגרינדע נור דעם פֿאָרזיטצענדען איינעס ראַבבינער־קאָללעגיום לעהרען דאַרף, פֿאָראויסגעזעטצט, דאַס ער דעמוטהספֿאָלל אונד געטטעספֿירכֿטיג איזט. טראָטצ דעם אַבער מאַכֿען זיא אויך דיא וואַהרהייט דעס פֿאָלגענדען אויסשפּרוכֿעס, דער דאַ לויטעט: „נאַך דעם וואונדערבאַרען פֿאָרשע ניכֿט אונד דאַס פֿערדעקקטע וואָלע ניכֿט צו ערגרינדען, דענקע איבער דאַס נאַך, וואָריבער דוא נאַכֿדענקען דאַרפֿסט אונד בעשעֿ־טיגע דיך מיט דעם פֿערבאָרגענען ניכֿט.“ זאָ וויא דער גענוס דעס האָניגס דעם שאַדעט, דער היטציגער נאַטור איזט, אָדער איהן איבערמעסיג גענייסט, זאָ איזט אויך דאַס שטודיום דער געהיימלעהרע דעם פֿערדערבליך, דעססען גייסטעסקרעפֿטע היערצו ניכֿט אויסרייכֿען: „קליגלע ניכֿט צו פֿיעל,“ שפּריכֿט דער ווייזע, „וואַרום וויללסט דוא דיך אינ'ם פֿערדערבען שטירצען;“ דיעזער פֿערז האַט עבענפֿאַללס אויף דען אַנווענדונג דעססען גייסטעסקרעפֿטע ניכֿט אויסרייכֿען. אויך דער פּזאַלמיסט וואַרנט דאַפֿאָר, אינדעם ער בעקענט: „איין שטרעבען וואַר ניא נאַך גראָססאַרטיגעם אונד נאַך דעם, וואַס מיר וואונדערבאַר וואַר.“ גינג עס דאָך זאָגאַר דען גייסטעסגאַבטען לעהרערן בן־עזאי אונד בן־זומא טרויריג, וויל זיא זיך אין דאַס לאַבירינט דער געהיימלעה־רע וואַגטען; דען פֿאָן בן־עזאי ווירד בעריכֿטעט, דאַס ער זיך אין איהרעם גע־ביעטע אויסטויעטע אונד שטאַרב, אונד פֿאָן בן־זומא, דאַס ער זיך אויסגעטויעטעט אונד וואַהנזיננינג ווורדע. דאַהער שטרעבע דער מענש נור נאַך זאָלכֿען וויססענ־שאַפֿטען, דיא וועלכֿע זיין פֿערשטאַנד זיך אייגנעט, אויך דאַס ער אין דיא געביעטע דערזעלבען מיט פֿריעדען היניין אונד העראויסגעהע, אום זאָדאַן צום וואַהרען, דויערנדען פֿריעדען, צור הימלישען רוהע איינצוגעהען.

וכל זה לפי שאין כח בשכל להשיג כהן ואולי יבוא לידי הטעאה. אבל בכל הדברים שיוכל להשיגם על בוריים אחר שתהא חקיקה בלבו הקבלה ויגיע הזמן שיוכל להתישב בלבו תבונה ודעת טוב לו להכנס בחכמות במדרגה אחר מדרגה כפי הראוי עד שיכנס לפרדס. אמנם אם יתחיל בחכמה אלהית לא יתהדש לו בלבול באמונה לבד אבל ביטיל לגמרי מכל למיד לפי שלא ישיג בהתהלתו התיעלת האמיתי. וזה דומה למי שירצה לזון לנער היונק בלחם ובשר ויין שימיתהו בלי ספק לא לפי שאלו המזונות הם רעים אבל ימיתהו להולשתו מלעכלם עד שיגיע זמן שיוכל לקבל התיעלת בהם. כך אלו הדעות האמיתיות לא הרחיקן מאדם והעלימום ודברו בהם בחידות מפני היות בהם דבר רע נסתר או לפי שהם סותרים ליסודות התורה כמו שיחשבו הפתאים. אבל העלימום ועכבים לקצור השכל בהתחלה לקבלם עד שיהא שלם ביראה ובאהבה ובישיב הבינה כדי שיוכל להבינם על אמיתתם. ועל זה התנו ואמרו בפרק אין דורשין ולא במרכבה ביחיד אלא אם היה חכם ומבין מדעתו. ר״ל כי בשני התנאים האלו בהיותו חכם שכבר נכנס בחכמות אשר הם הקדמות לעיון והשני בהיותו

שפּאֶטער זיין ווירד, האַבען דיא ווייזען דאַרום שטרענג פערבאָטען, וויל דער אנפענגער פערשטאַנד היערבייא ניכט צום ציעלע קאָממען קאַן, אונד לייכט דעם אירר-טהומע פערפאַללען ווירדע. היגעגען דערלייא ווישסענשאַפטען, דיא דער מענש מיט קלאַרהייט אויפצופאַססען פערמאַג, דאַראן ער זיך, זאָבאַלד דיא קעננטניס דער קבלה, נאַכדעם ער דאַס געהאָריגע אַלטער ערריכט האַט, שטופענווייזע אַנאייגנען, ביז ער דיא האָכסטע שטופע דיעזער ווישסענשאַפט עררייכט, ביז ער גלייכזאַם אינ'ס פּאַראַדיעז דערזעלבען איינגעהט. ווירדע מאַן אַבער, אָהנע אַללע פאָרשטודיען, זיך מיט דיעזער ווישסענשאַפט אויסשליסליך בעשאַפטען, זאָ ווירדע ער, אַנגעזעהען דאַפאָן, דאַס ער אויף דען אַבוועג דעס אונגלויבענס געראַטהען מאָכטע, פּלאָטצליך איין בעסטרעבען אויפגעבען, וואָפאָן ער דאַס שוויעריגע, דאַס זיעל צו עררייכען, איינזעהען ווירד, אונד זאָ ווירדע ער יעדעם אַנדערן שטודיום עבענפאַללס אַבהאָלד ווערדען; איין פערפאַהרען, דאַס גלייך איזט, ווען מאַן איינעם זייגלינג מיט בראָד, פלייש אונד וויין נאָהרטע, וועלכע נאַהרונג אָהנע צווייפעל דעמזעלבען דען טאָד ברינגט, וועניגער אַבער, וויל דיא נאַהרונג אַן אונד פיר זיך שעדליך איזט, זאָנדערן וויל זאַ איין מאַגען זעלבע נאָך ניכט פערטראַגען אונד פערדויען קאַן; דיעזעס בייאשפּיעל אָהנליך האַבען דיא ווייזען דאַס שטודיום דער געהיימלעהרע ביז צום ערלאַנגטען רייפען אַלטער אונטערזאַגט, ניכט עטוואַ, וויל זיא עטוואַס איבלעס ענטהיעלטע, אָדער וויל איהרע גרונדזאַטצע דער לעהרע דער תורה ווידערשפּרעכען, — וויא טהאָרען היעריבער דער אַגלויבט זינד, — זאָנדערן ריין דעסוועגען, דאַמיט מאַן צופאָר דען פערשטאַנד מיט תורה-שטודיען שטאַרקע אונד קראַפטיגע, זיך מעהר אונד מעהר אין ליעבע צו גאָטט אונד עהרפורכט פאָר זיינעם היילינען נאַמען פערפאָללקאָממנע, וואָדורך מאַן זיך פיר דיא פערשטאַנדיגונג דער געהיימען האַהערן וואַהרהייטען פאָרבערייטעט, אום זיא צו פערשטעהען. אונד דאַרום לעהרטען אויך דיא ווייזען: מאַן שטודירע דיא מרכבה ניכט אָהנע ביימהילפע איינעס ווירדיגען לעהרערס, אויסער ווען מאַן רייפע דער וויזהייט ערלאַנגט האַט, דער איינגען

נמירנא. וגם הוהירו רבותינו שלא יורה אדם עד שהיא בן מ׳ שנה שהוא ראוי לבינה כמו שאמרו בפרק (דע״ז) ובפר״ק דתעניות ובמסכת סוטה פרק היה נוטל כל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה עד כמה עד ארבעין שנין וכו׳ כדאיתא למעלה בסוף חלק ראשון מכלל ו׳ מנר זה. וגם אמרו מנעו בניכם מן ההגיון אולי לזה היתה כוונתם שאמרו בניכם ר״ל כשהם קטנים ועל כן לא אמרו עצמכם שלא היו מונעים רבותינו לשום אדם מלידע בכל החכמות בהיותם בעיניהם דבר גדול כמו שאמרו על ריב״ז שלא הניח דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי ורבא. וגם קראו לחכמות האלהיות כבשונו של עולם כדגרסינן פרק אין דורשין (דף י״ג) רב יוסף הוה גמיר מעשה מרכבה. סבי דפומבדיתא הוו גמירי מעשה בראשית אמרו ליה ליגמרן מר מעשה מרכבה. אמר להו אגמרין אתון לי מעשה בראשית. אגמרוהו בתר דאגמרוה אמרו ליה ליגמרון מר מעשה מרכבה אמר להו תנינא (שיר ד׳) דבש וחלב תחת לשונך דברים המתוקים מדבש וחלב יהיו תחת לשונך. רבי אבהו אמר מהכא (משלי כ״ז) כבשים ללבושיך אל תקרי כבשים אלא כבושים דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך. ולא הוהירו למבין מלהסתכל בחכמה אלא בארבעה דברים המפסידים לכל אדם כמו שאמרו שם כל המסתכל בד׳ דברים ראוי לו שלא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור.

שטען יאהר אין דיעזעם געביעטע וואגטען. אויך לעהרטען דיא ווייזען: ניעמאנד זאללע, בעפאהר ער דאס פיערציגסטע יאהר ערריכט האט, ריטועללע פראגען ענטשיי- דען וואללען. פערנער טהאטען זיא דען אויססשפרוך: אונטעררריכטעט אייערע קינדער ניכט אין דער פערנונפטלעהרע (לאגיק). ווען היער פאן קינדערן דיא רעדע איזט, זא איזט וואהרשיינליך דארונטער דיא יוגענד צו פערשטעהען, דא דיא ווייזען דיא זעלבסטשטאנדיגען שטעטס צום שטרעבען נאך וויססען אונד קעננטניססען אללער ארט אנגעפייערט האבען, זא וויא זיא עס זינד, דיא פאן רבי יוחנן בן זכאי ריהמליך בעריכטען, דאס ער אין יעדער נור אירגענד בעקאננטען וויססענשאפט, פאן דען דיספוטאציאנען דעס אביי אונד רבא, ביז צור האכסטען וויססענשאפט דער קבלה אונד דער געשיכטע דער מרכבה, (פיזיאן יחזקאל׳ס), — איינגעווייהט וואר. — רב יוסף וואר איינגעווייהט אין דער געשיכטע דער מרכבה אונד דיא אלטעסטען פאן פומבדיתא אין דער שאפפונגסגעשיכטע; דא שפראכען דיעזע צו רב יוסף: לעהרע אונס דיא געשיכטע דער מרכבה! לעהרעט איך צופאר דיא שאפפונגסגעשיכטע, גאב ער איהנען צור אנטוואָרט, אונד זיא לעהרטען זיא איהן. אלס ער היערין גוט אונטעררריכטעט וואר, באטען זיא איהם זיינען אונטער- ריכט, וואס ער איהנען יעדאך פערוויגערטע, אינדעם ער איהנען דען פערז אנ- פיהרטע: „האניג אונד מילך אונטער דיינער צונגע;“ ווארטע, דיא זא זיס וויא האניג אונד ליעבליך וויא מילך זינד, זאלל מאן ניכט פעראייסערן. נאך רבי אבהו לויטעטע זיינע אנטווארט: געהייסע לעהרען דער תורה האלטע אונטער דיעזעם געוואנדע פערבארגען. — נור דאס נאכדענקען איבער פיער געגענשטאנדע נאמליך: וואס איבער דיר, וואס אונטער דיר איזט; וואס פאר דער שאפפונג וואר אונד וואס

החלק השלישי.

בזמן הראוי ויש בו שני פרקים:

(רסז) פרק ראשון.

האדם בימי בחרותו אינו יכול לישג המושכלות הנעלמות בלבו כמו שהם ובזקנותו נתוספה בהם החכמה. כדגרסינן במסכת שבת פרק שואל אדם (דף קנ״ב) תניא ת״ח כל זמן שמזקינין חכמה מתוספת בהם שנאמר (איוב י״ב) בישישים חכמה. ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות מתוספת בהם שנא׳ (שם) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח. על כן כל אדם אף על פי שיה׳ נבון בעיניו טוב לו שלא יכנס בנערותו בעמקי החכמות עד שיגיע לבן מ׳ שמתקרר החום הטבעי והוא מיושב וראוי לבינה כמו שאמרו במסכת אבות בן מ׳ לבינה. והוא לפי שכבר עברו חצי ימיו אפילו שיגיע לגבורות כי רתיחת הטבע והמיית הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו מליכנס בחכמות בענין שלא יפסיד אמונתו. ולפי׳ כתוב בתלמוד שהחכמים הראשונים לא היו רוצים ליכנס בחכמות אף על פי שהיו בקיאין בקבלה וגדולים בתלמוד עד שהיו נכנסים לימי הזקנה שהוא מ׳ שנה. כדגרסינן פרק אין דורשין (דף י״ג) אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר תא אגמרך מעשה מרכבה אמר ליה אכתי לא קשאי. כי קשאי נח נפשיה דר׳ יוחנן א״ל ר׳ יוסי לר׳ אלעזר תא אגמרך מעשה מרכבה. אמר ליה אי זכאי מרבי יוחנן רבך הוי

דריטטע אבטהיילונג.

איבער דיא געאייגנעטסטע צייט צום תורה=לערנען, אין צוויא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דיא האָכסטע ווייזהייט אונד דאס טיעפסטע וויססען קאַן דער מענש אין זיינער יוגענד ניכט ערריייכען; נור מיט דעם צונעהמענדען אַלטער ריקקט ער איהנען נעהער; דאהער ווירד געלעהרט: דאס וויססען אונד דיא ווייזהייט איינעס ווייזען ניממט מיט דעם אַלטער מעהר צו, זאָ ווי דיא טהאָרהייט דעם אונוויססענדען, יע אַלטער ער ווירד, אים צונעהמען איסט. דאהער זאָלל ניעמאַנד, זאָ לאַנגע ער נאָך יונג איסט, בעסטרעבט זיין, דיא שטופע דער האָכסטען ערקענטניס צו ערריייכען, ביז ער דאס פיערציגסטע יאהר ערריייכט האַט, אין וועלכעם יאהרע זיך דאס בלוט אבקיהלט אונד רוהיגער אונד געזעטצטער ווירד, דאַן ערסט, ווי דיא ווייזען לעהרען, איסט דער מענש צור ערלאַנגונג דער ערקענטניס דער האָכסטען פערנונפט רייף. דען זיין האַל=בענס ניכט, פאַללס פיר איהן שכטליג יאהר בעשטימאט זינד, האַט ער דורכגעמאַכט, דאס יוגענדליכע ברויזען זיך געלעגט אונד זיין געמיט איינערעס איסט קיהלער געוואָרדען, אונד רוהע אונד קלאַרהייט זינד פאָרהערשענד. דיא פאָן דער יוגענד אונצערטרעננליכען איגענשאַפטען הינגעגען זינד הינדערניססע צור ערלאַנגונג דעס האָכסטען וויססענסגראַדעס אונד געאייגנעט, זיא איררע צו לייטען אונד זיא דאַדורך זעלבסט אים גלויבען וואַנקען צו מאַכען. עס ווירד דאהער אים תלמוד בעריכטעט, דאס פריהערע ווייזען טראָטץ דעס, דאס זיא פיעלע קענטניססע בעזאַסען אונד אין דען פאָרשטודיען דער קבלה איינגעווייהט וואַרען, זיך דאָך ניכט פאָר דעם פיערציג=

אלהי' האמיר באיוב מאהבה. ואברהם גופיה מ"ל דכתיב (ישעי' מ"א) זרע אברהם אוהבי. מאי איכא בין עושה מאהבה לעושה מיראה איכא הא דתניא רבן שמעון בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה יותר מהעושה מיראה שזה תלוי לו לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור הכא כתיב (דברים ה') ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי והתם כתיב (שם ז') שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה. הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרבא חד אמר אקריון בחלמי (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' ואידך אמר אקריון בחלמי (שם ה') וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו. אמר להו תרוייכו צדיקי גמורי אתון מר מאהבה ומר מיראה. ועל הלומדים מאהבה נאמר להנחיל אוהבי יש וגו'. כדגרסינן במסכת סוכה בפרק הישן (דף כ"ח) ובבבא בתרא פרק יש נוחלין (דף ק"ג) תנו רבנן שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן וכו' לקיים מה שנאי' להנחיל אוהבי יש כדאי' בהקדמה ראשונה. מזה הכתוב דרשו ז"ל שהקב"ה מנחיל לאוהביו ג' מאות ועשר עולמות. כדגרסינן בפרי' חלק אמרו במערבא משמיה דרבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאי' (משלי ה') להנחיל אוהבי יש בגימטריא ש"י הוו. אף על פי שפשט הכתוב הוא שמנחיל לאוהביו העולם האמיתי שהוא יש לא העולם הזה שהוא אין לפי שהוא הבל בלי טובה אמיתית. על כן הלומד מאהבה זוכה למעלת החכמה ולשכר הגנוז לצדיקים לעולם שכלו טוב:

צו שליסען, דאַס זאָ וויא אברהם עס וואַר אויס ליעבע צו גאָטט, זאָ וואַר עס איוב ניכט מינדער. רבן שמעון בן אלעזר בעווייזט אויס דער שריפט דען אונטערשיעד איס לאָהן פיר דיאַיעניגען, דיא גאָטט אויס ליעבע אונד פיר דיאַיע-ניגען, דיא איהם אויס פורכט דיענען, אונד זאַגט: „ער שפענדעט גנאַדע אויף מעהרערע טויזענד צייטאַלטער דענען, דיא איהן ליעבען אונד זיינע געבאָטע בעאָבאַכ-טען;" היננעגען דענען, דיא איהן פירכטען, אויך פערהייסט: „ער היטעט זיינען בונד אונד דיא גנאַדע זיינען פריינדען אונד דענען, דיא זיינע געבאָטע בעאָבאַכ-טען פיר טויזענד צייטאַלטער." — אויף דיאַיעניגען, וועלכע תורה לערנען אויס ליעבע, פינדעט אַנווענדונג: ערבען צו לאַססען דענען, דיא איך ליעבען, וועזענטליכעס; קיינע אירדישע וואָהלפאַהרט אונד גליקקסגיטער, דאַ זיא פערגאַנגליך אונד ניכטס וועזענטליכעס זינד. דאַס וואַהרע גליק איזט נור איס יענזייט צו ער-האַפפען, דאַס דענען צו טהייל ווירד, דיא אויס ליעבע צור תורה זיא שטודירען אונד שטעטס בעשטרעבט זינד, דיא האָכשטע אין איהר ענטהאַלטענע ווייזהייט צו ערלאַנגען. איהנען ווירד איין לאָהן צו טהייל, דער יענזייטס פיר דיא גערעכטען אויפבעוואַהרט איזט.

ואהבת את ה' אלהיך אהבוה על הבריית באברהם אבינו שנא' (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן. ר"ל שהביאום להסות תחת כנפי השכינה ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאם. וכל זה באה בתאוית בוראו והקב"ה אוהבו ומאהבתו אותו קרא לזרעו זרע אברהם אוהבי ועמד בכמה נסיונות והכניס עצמו בסכנות ולולי שהיה עובד מאהבה לא היה עומד בהם. ויש לנו ללמוד ממנו שיהא עבודתינו מאהבה. וגם יש לנו ללמוד מאיוב שאירעו לו כמה חלאים רעים בגופו במקנהו בבניו ובממונו ועמד בתמימותו מאהבה. כדגרסינן במסכת סוטה פרק כשם שהמים בודקין (דף כ"ז) בו ביום דרש רבי יהושע שלא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנאמר (איוב י"ג) הן יקטלני לו איחל ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או אין אני מצפה לו ת"ל (שם כ"ז) עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה היה. אמר רבי יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר (איוב ב') איש תם וישר ירא אלהים והלא רבי יהושע תלמיד תלמידך אומר שמאהבה עשה. ואמרינן עלה בגמרא (דף ל"א) תניא רבי אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף ירא

ריינען גאָטט ליעבען," גאַנץ נאַך דעססען טיעפערער בעדייטונג, אינדעם ער דען נאַמען גאָטטעס ליעבען לעהרטע; דאַהער ווירד אויך, וויא אים ספרי ריכטיג בע- מערקט איזט, פאָן דיעזעם פאַטריארכען פאַסוק בעריכטעט: "אונד דיא זעעלען, דיא זיא אין חרן געשאַפפען האַבען;" זיא לעהרטען דיעזע זעעלען זיך אונטער גאָט- טעס שוטץ שטעללען, איהרע נייגונג אונד פערטרויען נור אויף איהן האַבען אונד זאָ איט גאַנצעם הערצען איהן צו ליעבען. אַללעס דיעס אַבער איזט איינע פאָלגע דעס גלויבענס אברהם'ס אַן גאָטט; אונד דער געהייליגטע ליעבטע איהן, אונד אויס ליע- בע, נאַננטע ער זיינען זאַמען: "זאַמען איינעס ליעבלינגס אברהם!" אַבער אברהם וואַר זאָלכער אויסלייכנונג אויך ווירדיג. וועלכען פריפונגען, וועלכען געפאַהרען וואורדע ער אויסגעזעטצט! אונד אַללע איבער שטאַנד ער אונד גינג ליטער אונד ריין הערפאָר, דען דיא ליעבע צו גאָטט היעלט איהן שטעטס אויפרעכט. דאַהער מאָגע ער אונס נאָך אונטער זיין: גאָטט צו דיענען אויס וואַהרער ליעבע צו איהם. – וועלכעס איוב, דער קינדער אונד פערמאָגען פערלאָרען אונד דאַן איינען פאַסט אונ- הייבאַרען אויסזאַטץ צו ערטראַגען האַטטע, דאַבייא אַבער שטעטס גאָטטערגעבען אונד וואַהרהאַפט גאָטטעספירכטיג בליעב אויס ריינער ליעבע צום געהייליגטסטען, – מאָגע אונס עבענפאַללס נאָך אונטער דיענען. דען ער שפראַך (י"ג, ט"ו.): "וויסעט, ער טאָדטעט איך, איך האָפפע צו איהם;" היער קאָננטע עס צוואַר היישען: "איך האָפפע ניכט," דא לא שטעהט, יעדאָך שפריכט איינע אַנדערע שטעללע פיר דאַס פאָן איהם געזאַגטע, דיא דאַ לויטעט: "ביז איך פערגעהע, וויל איך איינע גאָטטערגעבע- הייט ניכט פאָן איר ווייכען לאַססען." רבי יוחנן בן זכאי, וויא רבי יהושע איטטהיילט, האַט טראַפענד בעוויעזען, דאַס איוב דעם עוויגען אויס ליעבע דיענ- טע, דען דיא טריפט ואַגט פאָן איהם אויס: ער וואַר איין אויפריכטיגער, רעכט- שאַפפענער מאַן אונד גאָטטעספירכטיג. אונד דאַ זאָוואָהל איוב וויא אברהם, וויא רבי לעהרט, דאַס פראָדיקאַט "גאָטטעספירכטיג" בייגעלעגט איזט, זאָ איזט ריכטיג

נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך. אלא אם יש אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך. ואם יש אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך. תנו רבנן מעשה וגזרו על ישראל שלא יעסקו בתורה מה עשה עקיבא בן יוסף וכו' והיה מכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה וכו' כדאיתא לעיל בראש כלל שני מנר זה. ואם מצינו בראשונים שהיו שמים בסכנות נפשם על קדוש השם מה יש לעשות שלא בשעת הגזרות שיש לו להשוק בלימוד מאהבה לשם שמים ויאהבוהו כל רואיו בקנאתם בו ובמדותיו ובלימודו ובעצתו. ויהא שם שמים מתאהב על ידו כדגרסינן פרק יה"כ (דף פ"ו) תניא ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח וכו' כדאיתא למעלה בחתימת נר ראשון. ולפי' כל הרוצה לידבק באהבת השם יתברך ושיהיו אהובים דברי השם על ידו וישיג בחכמות ילמוד מאהבה וימלא חשקו בתורה והכביד מאליו יבא:

(רסו) פרק שני.

הראשון שנברא בעולם שלימד מאהבה היה אברהם אבינו עליו השלום והשיג האמונה האמיתית בזמן שכל בני דורו היו נבוכים ופרסיה בעולם וקרא הכופרים והסכלים ודרש להם האמונה האמיתית כמו שאמרו בספרי

דיינעם גאַנצען לעבען," וואָזו דער נאַכזאַטץ: „מיט דיינעם גאַנצען פערמאָגען?" עס מאָג אַבער היערמיט געזאַגט זיין, דאַס ווען יעמאַנד זיין פערמאָגען מעהר אַלס זיין לעבען ליעבט, זאָ מוס ער'ס עבען זאָ דער ליעבע צו גאָטט אָפּפערן קאָננען. רבי עקיבא בן יוסף אָפּפערטע זיין לעבען דער ליעבע צו גאָטטעס לעהרע, ווי דיעס שאָן פריהער מיט בעריכטעט וואָרדען. ווען אַלזאָ דיע פריהערן גראָססען איהר לעבען נור צייט דער פערפאָלגונגען פערבאָטע געגען תורה-שטודיום דעסוועגען פרייז גאַבען, אום זאָ מעהר זאָללטע יעדער אין צייטען, וואָ קיינע דעראַרטיגע פערבאָטע עקסיסטירען, זיא ריין אויס ליעבע צו גאָטט דעם תורה-וויססען ווידמען! ער ווירד זיך היעדורך דיא ליעבע דער לייטע ערווערבען, ווירד נאַכאייפערער איינ'ס לעבען רופען, דיא איהם אין יעדער הינזיכט, איהם אֶהנליך צו זיין, בעמיהט זיין ווערדען, אונד דער נאַמע גאָטטעס ווירד זאָ דורך איהן פערקלערט אונד געליעבט זיין. דאַן ווייזסט דוא דאַס געזאַגט: „אונד דוא זאָללסט ליעבען דען עוויגען, דיינען גאָטט," וואָהרהאַפט ערפיללען, זאָ מוסט דוא פלייסיג שטודירען אונד שילער אין תורה-וויססען אונטערריכטען. נור אויס ליעבע צו גאָטט אונד זיינער הייליגען תורה ערריכט דער מענש דיא האָכסטע שטופע דעס וויססענס, אונד דיא איהם געביהרענדע עהרע בלייבט איהם דאַן געוויס ניכט אויס.

צווייטעס קאַפּיטעל.

וואָהרענד נאָך אַללע מענשען אויף ערדען פאָן דער נאַכט דעס אַבערגלויבענס אונד דער אַבגאָטטעריי אומפאַנגען וואַרען, וואַר אברהם דער ערסטע, דער צור ערקעננטניס דעס וואָהרען גלויבענס געלאַנגטע, איהן לעהרטע אונד אימער מעהר אונד מעהר צו פערברייטען וואוסטע. ער ערפיללטע דאַס געבאָט: „דוא זאָללסט דען עוויגען

להשיג את שאהבה נפשו. ואל יעשה מעט מזער מזה אם לא אהב אותה בשביל שיאמרו לו שישיג כבוד או עושר בעבורה. כמו כן אם האדם שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל העדונים וההנאות שבעולם וידבק בלימוד עד שיצייר בלבו המושכלות ומן הראשונות יבוא לשניות ומן השניות ללמודיות ומן הלמודיות יבוא לטבעיות ומן הטבעיות לאלהיות מדרגה אחר מדרגה עד שיעלה בסולם כפי גודל השגתו. וכל זה יביא לו כפי החשק אשר יחשיק בחכמות אבל אם ילמוד כדי להשיג בעבורו עושר או כבוד כיון שאין כוונתו להשכיל לא יצליח בדבר. וכל שכן אם יראה בדרך אחר כבוד או עושר מזומן יותר ממה שהוא רואה בלימוד שיעזבנו מיד על כן אמרה תורה למוד מאהבה. כדגרסינן בנדרים פרק קונם יין (דף ס״ב) תניא (דברים י״א) לאהבה את ה׳ אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני רבי אלמוד כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנאמר (משלי ג׳) קשרם על גרגרותיך כתבם וגו׳. כדאיתא לעיל בפרק ו׳ מחלק א׳ מנר זה. וגם כן אמרו בספרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר לעולם הבא ת״ל לאהבה את ה׳ אלהיך. וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה (דף ס״א). תניא רבי אלעזר הגדול אומר אם

וואָהלפֿאַהרט, אום דען געגענשטאַנד זיינער ליעבע הערבייגעשאַפֿט צו ווערדען. האַנדעל־טע עס זיך אַבער בלאָס אום ערלאַנגונג פֿאָן עהרע אָדער רייכטהום אָהנע בייאי־טונג פֿאָן ליעבע, זאָ ווירדע ער זיך קיינער געפֿאַהר אויסזעטצען, אום איינס אָדער דאַס אַנדערע צו ערלאַנגען. מיט דעם תורה־שטודיום האַט עס דאַססעלבע בע־וואַנדטניס. בעפֿלייסיגט זיך דער מענש איהן אויס ליעבע, זאָ האַט אויסער דעמזעלבען ניכטס פֿיר איהן ווערטה; וועדער רייכטהום, נאָך גענוס אונד פֿערגני־גען פֿערמאָג איהן פֿאָם שטודירען אַבצוהאַלטען; ער ווירד שטופֿענווייזע היהער פֿאָר־ווערטס טרייטען, ביז ער צור האָכשטען שטופֿע דעס וויססענס געלאַנגען, דיא ער, וואַן זיינע גייסטעסקראַפֿטע אויסרייכען, אויך בעשטייגען ווירד. צו דיעזער האָכ־סטען שטופֿע דעס וויססענס קאַן איהן אַבער נור דיא ליעבע צום וויססען פֿיהרען. שטודירט ער בלאָס דעס רייכטהומס אָדער דער עהרע ווילען, דאַן מוס איט געוויסהייט אַנגענאָממען, דאַס איהם זיין פֿאָרהאַבען אונד טיינבערער וואונש ניכט געלינגען ווערדע; דען וויא לייכט קאָנטע זיך איהם ניכט איין אַנדערער, זיכערער וועג דאַר, דער צו עהרע אונד רייכטהום פֿיהרטע? דאַרום געביעטעט דיא שריפֿט, אויס ליעבע תורה צו שטודירען, דאַ עס היישט: „צו ליעבען דעם עוויגען דיינען גאָטט, וואַנדעלן אין זיינע וועגע אונד אַן איהם פֿעסט צו האַלטען;” עס זאַגע ניכט דער מענש, וויא עס אויך אים ספרי היישט: איך וויל שטודירען, דאַמיט איך רבי גענאַננט ווערדע, דאַמיט איך איינעם גרייזע אָהנליך, אים האָהען ראַ־טהע צו זיטצען קאָממע, אָדער דאַמיט איך מיר דאַס יענזייט ערווערבע, זאָנדערן אויס ליעבע צום וויססען זאָלל ער עס טהון, אונד פֿאָן זעלבסט ווערדען דיא אויך קאָננט־ניסטע ערפֿאָלגענדען עהרענבעצייגונגען איהם ניכט פֿאָרענטהאַלטען בלייבען. זאָ שטעללט אויך רבי אליעזר דער גראָססע דיא פֿראַגע: ווען עס היישט: „ליעבע גאָטט מיט

ושמשו בו יותר מש׳ כהנים גדולים צא מהם מ׳ שנה ששמש שמעון הצדיק ופ׳ שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשר שנים ששמש יוחנן בן נרבאי כ״ג וי״א שנה ששמש אלעזר בן הרסום מכאן ואילך השוב שכל אחד ואחד לא הוציא שנתו. וכל כך למה לפי שהיו לוקחין אותה בדמים דאמר רב אשי תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי. ואף על פי ששכר היראה הוא גדול אל ישים כוונתו בה על מנת לקבל שכר. כדגרסינן בפ״ק דאבות אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם. בא ללמדנו שאף על פי שהשכר הוא גדול אל ישים כוונתו בו אלא יהא כל עבודתו מיראת השם ומאהבתו ולבסוף השכר הגדול הוא עתיד לבוא:

החלק השני.

באהבה ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון. (רסה)

אדם שהשקה נפשו באשה אחת ישים גופו ונפשו ומאודו בסכנה כדי

פריעסטער, מיט איינשלוס דעס שמעון, דעס גערעכטען, דער פינפציג יאהרע, דעס רבי יוחנן, גענאננט דער האהעפריעסטער, דער אכציג יאהרע, דעס יוחנן בן נרבאי, דער צעהן יאהרע אונד דעס אלעזר בן חרסום, דער עלף יאהרע פונגירטע, — בעקליידעטען דאס קייפליך אן זיך געבראכטע האהעפריעסטער־אמט; דיעס קאם, וויל דיעזע האהע שטעללע פייל שטאנד, דאהער עס אפט ליטער אונווירדיגען אונד גאטטלאזען מענשען בעזעצט וואר. רב אשי ערצעהלט, דאס דיא פרוי דעס צוואר ווירדיגען יהושע בן גמלא איין פאסלעס אמאס מיט גאלד דעם קאניגע ינאי גאב, וואפיר זיא דאס האהעפריעסטעראמט פיר איהרען מאנן ערקויפטע. — אבגלייך דער גאטטעספירכטיגע איינען גראססען לאהן צו ערווארטען האבע, זא מייא מאן דאך ניכט דאס לאהנעס ווילען גאטטעספירכטיג; אונד זינד דיא ווארטע דעס אנטיגאנאס אויס סוכו, דער דיא איבערליפערונג פאן שמעון דעם גערעכטען ערהיעלט, צו בעהערציגען, דיא וויא פאלגט לויטען: זייד ניכט וויא קנעכטע, דיא דעם העררן אום לאהן דיענען, זאנדערן גלייך מאגדען, דיא דעם העררן אהנע רוקזיכט אויף לאהן דיענען, אונד זייד גאטטעספירכטיג, היעראוס איזט צו שליעסען, דאס, אבגלייך אויף גאטטעספורכט איין גראססער לאהן ערפאלגט, מאן יא ניכט דעס לאהנעס וועגען גאטטעספירכטיג זייא, פיעלמעהר עהרפירכטע מאן גאטט אויס רייגער, ליעבע צו איהם. דער גראססע לאהן בלייבט דאן געוויס ניכט אויס.

צווייטע אבטהיילונג.

איבער דיא ליעבע צו גאָטט אונד צום וויססען. אין צווייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאַפיטעל.

דער מענש זעטצט אין דער רעגעל אללעס אויף'ס שפיל, פערמאגען אונד אירדישע

אדם ערום ביראת ובעצה ובמענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם גוי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה. הא למדנו שהיראה היא יסוד כל מדות טובות:

(רסר) פרק שלישי.

כל מי שחקיקה בלבו יראת שמים שברו גדול ובמדה כנגד מדה מתיראין ממנו בני אדם ונשמעין דבריו ועולה לגדולה כדגרסינן בפרק קמא דברכות (דף ו׳) אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים סוף דבריו נשמעין שנאמר (קהלת י״ב) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. מאי כי זה כל האדם אמר רבי אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו. רשב״י אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה. וגם בזכות היראה מאריך ימים כדגרסינן בפ״ק דיומא (דף ט׳) אמר רבי יונתן מ״ד (משלי י׳) יראת ה׳ תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. יראת ה׳ תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ת״י שנים ולא שמשו בו אלא י״ח כהנים גדולים. ושנות רשעים תקצורנה זה מקדש שני שעמד ת״כ שנים

אומזיכט, גאָטטעספורכט אונד דעמוטה, זאָ וויא ווייכמיטהיג אונד לייכט צו בע-זאַנפטיגען, פערהאַלטע זיך אין איינטראַכט מיט זיינען ברידערן, פערוואַנדטען אונד יעדערמאַן, זעלבסט מיט איינעם איהם אונבעקאַננטען היידען, דאַמיט ער איהם הים-מעל וויא אויף ערדען בעליעבט זייא. — אויס דעם מיטגעטהיילטען איזט צו ענטנעה-מען, דאַס דיא גאָטטעספורכט דאַס פונדאַמענט איזט צו אַללען גוטען אייגענשאַפטען.

דריטטעס קאַפיטעל.

דעריעניגע האַט איינען גראָסען לאָהן צו ערוואַרטען, אין דעססען הערץ דיא גאָט-טעספורכט פעסטען פלאַטץ גענאָממען. עס ווירד איהם אַלסאָ פיר אַללעס דאַנק צו טהייל, דאַס איהן דיא מענשען פירכטען אונד איהם געהאָרכען ווערדען, אויך ווירד ער צו האָהען עהרען געלאַנגען. רבי חלבו לעהרטע אים נאַמען דעס רב הונא: וואָר וואַהרהאַפט גאָטטעספירכטיג איזט, דעססען גאָטטעספירכטיגע רע-דען פינדען אויך גלויבען בייא אַנדערען מענשען, דען עס הייסט: „דאַס ענדליכע פאָן אַללעם פינדעט בייא יעדעם איינגאַנג, נעמליך: פירכטע גאָטט! האַלטע זיינע געבאָטע! דען דיעס איזט דער גאַנצע מענש,“ אונד דעמזעלבען נור, בעמערקטע רבי אלעזר, איזט דיא גאַנצע וועלט ערשאַפפען וואָרדען. רבי אבא בר כהנא בעמערקטע, דאַס דיא גאָטטעספורכט דיא גאַנצע שעפפונג אויפוויעגט. נאַך רבי שמעון בן יוחאי איזט דיא וועלט נור אינ׳ס דאַזיין גערופען וואָרדען, אום דער גאָטטעספורכט געלטונג צו פערשאַפפען. דעם וואַהרהאַפט גאָטטעספירכטיגען ווירד איין האָהעס אַלטער צו טהייל, וואַס רבי יונתן אויס דעם פערזע: „גאָט-טעספורכט פערמעהרט דאַס לעבען, דיא יאַהרע דער פרעפלער אַבער ווערדען פער-קירצט,“ אונד אויס דער געשיכטע בעוויעזט. דען דער ערסטע טעמפעל שטאַנד פיער הונדערט אונד צעהן יאַהרע אונד נור אַכטצעהן ווירדיגע אונד גאָטטגעפעלליגע האָהע-פריעסטער פונגירטען וועהרענד דיעזעס צייטראַומעס. דער צווייטע טעמפעל היננעגען שטאַנד פיער הונדערט אונד צוואַנציג יאַהרע אונד מעהר אַלס דרייא הונדערט האָהע-

כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' אמרו לו רבינו ברכנו. אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו. אמרו לו רבינו עד כאן. אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עברה בסתר אומר שלא יראני אדם. ויראת השם היא ברשות האדם להגדיל בה והוא יסוד גדול לכל טיבה. כדגרסינן בפרק אין עומדין (דף ל"ג) אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר (דברים י') ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. אטו יראה זוטרתי היא. אין לגבי משה רבינו זוטרתי היא. משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן. קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול. נמצא שברשות האדם ללכת בדרך היראה. ועל זה אמרו בפ"ג מאבות הכל צפוי והרשות נתונה וכו'. ואמר הכתוב (שם ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת וגו' ובחרת בחיים. על כן כל בן דעת יוסיף ביראה בכל יום ותהיה תמיד נגד עיניו ויערים כל מיני ערמה להוסיף ביראת בוראו. כדגרסינן במסכת ברכות פרק היה קורא (דף ט"ז) מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא

קראנק ווורדע, בעזוכטען איהן זיינע שילער אונד ערבאטען זיך זיינען זעגען. ער שפראך צו איהנען: אָ, דאס עס אייער ווילע וואָרע, דען הערּרן נור אין דעם מאסע צו פירכטען, וויא דיא אירדישע אָבריגקייט! אונד אלס דיא שילער פראגטען: רבי! איזט עס ניכט פאָליכט גאָטט נאָך מעהר אלס דיא אירדישע אָבריגקייט צו פירכטען, זאָ ערהיעלטען זיא צור אנטוואָרט: געטאָהע דיעס, זאָ גענינגע עס געוויס, דען ווען יעמאנד איין פערברעכען איס געהיימען בעגעהט, זאָ טהוט ער'ס, וויל ער וויס, דאס עס ניעמאנד זיעהט; דא גאָטטעס אויגע אבער איבעראלל היני טויעט, זאָ זינדיגט דער מענש געגען גאָטט טעטעס אָפפענטליך. — דיא גאָטטעס פורכט, דיעזער שילעסטעל צו אללעס היילזאָללען, ליעגט גאנץ אין דער געוואלט דעס מענשען; ער פערמאג דיא גראָסטמאָגליכסטע אויסדעהנונג איהר אין זיינעם הערצען צו געבען. דיעס בעוויזט אויך רבי חנינא אוים דעם פערו: „אונד נון ישראל, וואס איזט'ס, וואס דער עוויגע דיין גאָטט פאָן דיר פערלאנגט? דאס דוא איהן פירכטעסט, פערלאנגט ער." עס איזט דיא גאָטטעספורכט זיך לייכט אנצואייגנען, אונד איזט אפן אין איהרעס בעזיטצע, דען זיעהט אפן איין, דאס דיעס ניכט פאָן זאָלכער וויכטיגקייט איזט, וויא זיא עס אויך אונזערעס לעהרער משה ניכט ווער. נום בייאשפיעל אפן פערלאנגט פאָן יעמאנד איין גראָסעס געפאָס געליעהען; בעזיטצט ער'ס, דאן איזט'ס פיר איהן איינע קלייניגקייט; פערלאנגטע אפן פאָן איהם נור איין קליינעס געפאָס געליעהען אונד ער בעזאָסע עס ניכט, זאָ וואָרע עס איהם אבען פאָן זאָלכער וויכטיגקייט אלס איין גראָסעס. אללעס וואס דא איזט, לעהרט רבי עקיבא ווירד פאָן גאָטט געזעהען, אונד דיא פרייע וואהל איזט געגעבען. זאָ הייסט עס אויך אין דער טריפט: „זיעהע, איך האבע פאָר דיר הייטע געגעבען דאס לעבען אונד דאס גוטע, דען טאָד אונד דאס באָזע, אונד קאננסט דאס לעבען דוא דיר וואָהלען." דאהער זייא יעדער איינזיכטספאָללע בעטטרעבט, טאָגליך אן גאָטטעספורכט צוצונעהמען, אונד דאס זיא איהם סטעטס פאָר אויגען שוועבע. ער זייא אואויכטיג אונד בעמיהט, דאס דיא פורכט פאָר זיינעם שאָפפער בעסטאָנדיג שטייגע. אביי פפלעגטע דען וואהלספרוך אים אונדע צו פיהרען: דער מענש פערטאפפע זיך שטעטס אים

ביתא ותרעא לביתיה עביד. אמר להו לרבנן במטותא מנייכו הלא תירתו תרתי גיהנם. על כן יש לו לאדם לקבוע בלבו היראה ושיכנס אחר כך בכל חכמה ולא ישנה בה אבל תיעיל לו לעלות להשגה עליונה:

(רסג) פרק שני.

יש לו לאדם ללמוד מורא שמים בק"ו ממורא ב"ו ולומר בלבו השתא ומה במורא בשר ודם שאף על פי שיעבור על אזהרתו אולי יוכל להעלים הדבר ממנו ואפילו שיתגלה הדבר אולי לא יוכל להענשו עליו או ירחיק הזמן וישכחנו מלבו. ואף על פי כן אדם מתירא ומפחד תמיד מה יש לו לעשות במורא שמים שאין נסתר מנגדו ואין שכחה לפניו היכולת קיים עדי עד. ואם יאריך אפו לאדם בעולם הזה יגבה ממנו לעה"ב אוי לו ולמזלו על הוב זה למי שיותר ממתינים אצלו. ואם לא הזר בתשיבה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וכל זה איננו שיה בעיני בני אדם ההולכים בחושך שאינם משגיחים בכל זה. וגדול בעיניהם מורא ב"ו ממורא שמים בכפלי כפלים כמו שמצינו לריב"ז בצוותו לתלמידיו שבקש מהם שיהא שיה הדבר לפניהם. כדגרסינן בברכות פרק תפלת השחר (דף ל"ב) תני רבנן ·

איננערע גאָטטעספורכט, אויף זיא איזט אנווענדבאר: וואָהל איין ווערטהפאָללער גע-גענשטאַנד אין דעם שאַטצע האַנד! רבי אליעזר ריעף איינסט אויס: וועהע דעם, דער זיך איינע טהירע מאַכט, תורה שטודירט, אָהנע איין הויז צו בעזיצען, אָהנע גאָטטעספורכטיג צו זיין! נעהמעט אייך אין אַכט, ריעף רבא דען ווייזען שילערן צו, דאַס איהר ניכט צווייען האָללען אנהייזאַם פאַללעט! דיא גאָטטעס-פורכט מוס אייער דיעססייטיגעס פאַראַדיעז זיין, אין וועלכעם איהר אייך פיר יענ-זייטיגע גליקזעליגקייט דורך תורה-שטודיען פאָרבערייטעט! עס זאָלל דאַהער דער מענש דיא גאָטטעספורכט פאָרערסט אין זיין הערץ איינפלאַנצען, דאַן מאַג ער מיטאַערהין איבערגעהען צו יעדער בעליעביגען וויססענשאַפט; ער ווירד צור וואַהרהייט געלאַנגען, אָהנע צו אירען, זעלבסט דאַס וויססען פאָן האָכסטען ערקעננטניס איזט איהם דאַן ערלאַססען, דען דיא גאָטטעספורכט לייטעט איהן אויף דער באַהן צום וואַהרען מיזאַער ווייטער.

צווייטעס קאַפיטעל.

בייא איינעם נאַכדענקען דאַס מענשען איבער זיינע שטעללונג דער אירדישען אָבריגקייט געגענאיבער, וואָ ער זיך פאָר יעדער איבערטרעטונג איינעס געזעטצעס, זעלבסט ווען עס איהם געהיימען געשעהען קאָננטע, וועגען שטראַפע בעשטאָנדיג פירכטעט, אינסטע ער צור איבערצייגונג געלאַנגען, דאַס ער דאַס האָכסטע וועזען, דאַס אַללעס פערמאַג, פאָר דעם ניכטס געהיים, קיינע האַנדלונג אונגעשטראַפט בלייבט, געוויס שטעטס צו פירכטען האַבע. אונד ווען דער הערר גאַר לאַנגמיטהיג געגען געזעטצעספערגעהונגען אונד אונטהאַטען זיך היניעדען צייגט, זאָ ווירד דיא צאַכטיגונג דאַפיר געוויס אום זאָ פיהלבאַרער יענזייטס זיין. וועהע דעם, דער זיך דיעזעס ניכט צו הערצען נימט אונד אונפאָרזיכטיג שאַנדע אונד שמאַך איבער זיך הייפט! אָבער דיא מענשען, דיא אים פינסטערן אומהערטאַפפען, זינד כון איינאַנדער זאָ; פאָר דעם אירדישען גריכט אונד דעססען שטראַפע ערבעבט פיעל מעהר איהר הערץ אלס פאָר דעם היממלישען. — דיא ווייזען לעהרטען, אַלס רבי יוחנן בן זכאי

לכל לימוד שבעולם ועל דא אמרינן שם עלת ואמר רבא כל אדם שיש לו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות פנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו במה יעול. אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את עולמו אלא שייראו מלפניו שנאמר (קהלת ג׳) והאלהים עשה שייראו מלפניו. רבי סימון ורבי אלעזר ברבי שמעון הוו יתבי קא חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא אמר ליה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא אמר ליה אידך ניקום מקמיה דגבר בר אוריאן הוא. אמר ליה אמינא לך דגבר דחיל חטאין הוא ואת אמרת דגבר בר אורין הוא. תסתיים דרבי אלעזר ברבי שמעון הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא. דא"ר יוחנן משום רבי אלעזר ב"ר שמעון אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר (איוב כ"ח) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה שכן בלשון יוני קורא לחדא הנ"א. נמצא שיראת ה׳ צריך להקדימה לכל הכמה ועל כן אמר המשורר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה׳ וגו׳ ר"ל מה שצריך להיות קודם לחכמה היא יראת השם. ואמר החכם (משלי י׳) יראת ה׳ תוסיף ימים וגו׳. ועל דא גרסינן בפרק ג׳ מאבות ר׳ חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו׳. וגרסינן נמי במסכת יומא פרק בא לו כ"ג (דף ע"ב). אמר רבי יונתן מ"ד (משלי י"ז) למה זה מחיר ביד כסיל וגומר אוי להם לת"ח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים. מכריז רבי אליכסנדריא חבל על דלית ליה

דען זיא זאָלל דען איינגאַנג צו יעדער עקסיסטירענדען וויססענשאַפט בילדען, אונד דורך זיא אַללעין איזט דיזע נור פאָן בעשטאַנד. אָהנע איננערע גאָטטעספורכט, בעמערקט רבא ווייטער, גלייכט דער מענש דעם פאָרשטעהער איינער אַנשטאַלט, וועלכעם דיא שליססעל צו דען איננערן געמאַכערן דערזעלבען, אַבער דער שליססעל צום הויפטאיינגאַנגע ניכט איבערגעבען וואָרדען. רב יהודה לעהרטע: דער געהייליגטע האַט זיינע וועלט נור דאַרום געשאַפפען, דאַס ער געעהרפירכטעט ווערדע, דען עס הייסט: גאָטט מאַכטע זיא, אויף דאַס זיא איהן עהרפירכטען. — עס זאַססען איינסט בייזאַממען רבי סימון אונד רבי אלעזר ברבי שמעון אונד עס גינג פאָר איהנען רבי יעקב בר אחא פאָרביי; דאַ שפראַך רבי סימון, וויר וואָללען דיזעם אונזערע עהרערביעטיגקייט בעצייגען אונד אויפשטעהען, דען ער איזט זעהר געלעהרט, אונד רבי אלעזר שפראַך: וויר וואָללען דיעס טהון, וויל ער איין אַנערקאַננט גאָטטעספירכטיגער מאַן איזט; אונד עס לעהרטע אויך רבי יוחנן אים נאַמען דעס רבי אלעזר: ניכטס איזט פיר דען געהייליגטען אויף ערדען זאָ וויכטיג אַלס דיא גאָטטעספורכט, דען „ער שפראַך צום מענשען, זיעהע, דיא גאָטטעספורכט איזט וויזהייט.״ דאַהער מוס זיא יעדעם וויססען פאָראַנ= געהען, וויא עס אויך דער פזאַלמיסט ריכטיג לעהרט: דער אַנפאַנג דער וויזהייט איזט גאָטטעספורכט. דער ווייזע שלמה לעהרט פערנער: דיא גאָטטעספורכט טרעגט צור פערמעהרונג דער וויזהייט וועזענטליך ביי. עס איזט דאַהער דער דענקשפרוך דעס רבי חנינא בן דוסא: דעססען וויזהייט איזט פאָן בעשטאַנד, וועלכער פורכט פאָר זינדע פאָראַנגעהעט, זעהר וואַהר אונד טרעפפענד. וועהע דען גע= לעהרטען, בעמערקטע רבי יונתן, דיא זיך מיט דער תורה בעפאַססען, אָהנע

מועד. חוסן זה סדר נשים. ישועות זה סדר נזיקין. חכמה זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות. ואפילו הכי יראת ה׳ היא אוצרו. רבא אמר בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו כלום נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר. ואפילו הכי אי איכא יראת ה׳ אין אי לא לא. משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי חטים לעליה הלך ועלה לו. אמר לו ערבתי לי בהון חומטין (מין מלח ומשמרת את הפירות מתליעה) א״ל לאו. אמר ליה אם כן מוטב היה שלא העליתם. נמצא שסדר רבא ימי האדם כסדר הראויים להיות. בראשונה משא ומתן של אמת לקיום גופו ולהנהגה מדינית ולדרכי שלום. אחר כך שיקבע עתים לתורה כדי שלא יוציא כל זמנו בקיום הגוף לבד. ואחר זה דבר בזיווגו כסדר הראוי לאדם ללמוד תורה ולישא אחר כך אשה. ואמר אחר זה שיקבע בלבו האמונה לשים מבטחו באדון הכל לצפית בישועת הבאות בכל עת ובישועת הכללים. ואל יעלה בלבו שהבורא סר היכולת מידו ונתנו לצבא השמים אבל כי בידו הוא לעשות הכל כי זה צריך האדם על כל פנים להאמין קודם שיכנס בחכמת העיוני כדי שלא יעלה בלבו שגיאה. ואחר כל זה יפלפל בחכמה ומפלפולה יבין דבר מתוך דבר. ועם כל זה אם יש בו יראת שמים אין ואי לא לא. שהיראה היא מבוא וקיום

אונד טליעסט איט דען ווארטען דעס פראפעטען: אונד דיא גאטטעספורכט פער־ וואהרע אללן אין זיך, וויא זיינען שאטץ. — רבא לעהרטע: ווען דער מענש פאר׳ס היממלישע געריכט געפיהרט ווירד, ווערדען פאלגענדע פראגען, דיא גאנץ נאטורגע־ מאס, נאך אלטער, שטרעבען, צוועקק אונד ענדציעל זינד, אן איהן גערעכטעט: האסט דוא מיט אויפריכטיגקייט אויף ערדען געהאנדעלט, אין בעשטיממטען צייטען תורה שטודירט, דיא עהעליכען פפליכטען טריילך ערפיללט, אויף דען ביישטאנד גאט־ טעס געהאפפט אונד דיר קענטניססע דער האהערן וויזהייט אנגעאייגנעט? אונד ווען ער אללעס בעיאהעט, ווען ער אבער באמר איזט פאן איננערער גאטטעספורכט, זא ווירד ער דעננאך בעשטראפט, דען זיא איזט׳ס, דיא אללעס איבערוויעגט. צום ביישפיל, עס שפריכט יעמאנד צו זיינעם דיענער: טראגע דען ווייצען אויף דען באדען, וואס דיעזער אויך טהוט. נאכהער עס געשעהען, פראגט דער הערר דען דיענער: האסט דוא אויך פייכטע ערדע אונטער דען ווייצען געמענגט, דאס ער ניכט מולקאווע? אלס דער דיענער דיעס פערניינעט, זא שפריכט דער הערר: עס וואהרע וואהרליך בעססער געוועזען, דוא האטטעסט איינען בעפעהל ניכט אויסגע־ פיהרט! — דער מענש לאססע יא דען געדאנקען ניכט אין זיך אויפקייאען, דאס דער שאפפער זיינע קראפט צום וואלטען אונטער דען היממלישעען שטערנהייט האבע; אין זיינער מאכט אללין איזט דיא וואלטונג איבער דיא שאפפונג, וואס יעדוועדער אלס פעסטען גלויבען אין זיך אויפנעהמען מוס, בעפאר ער זיך אין דאס געביעט דעס נאכ־ דענקענס, דער פילאזאפיע, וואגט, זאנסט פערפאללט ער איינעם גראבען פערדערב־ ליכען אירטהומע. שטעהט דיעזער גלויבע ערסט אין איהם פעסט, דאן דארף ער זיך אויף דאס געביעט דער האהערן ערקעננטניס וואגען אונד קריטיק צו ווערקע געהען. ער מוס יעדאך דיא איננערע גאטטעספורכט מיטאער אין זיך פארוואלטען לאססען,

אדם להאמין בדבר זה שכלל כל הנסים כולם והכופר בו כופר בכל-התורה והמאמין בו ונוהג כשורה ומצפה לישועה ומחכה לתחיית המתים יזכה לראותו ועליו נאמר (דניאל י״ב) אשרי המחכה ויגיע וגו׳:

הכלל השלישי

בפלפול החכמה. ונֶחלק לשלשה חלקים:

החלק הא׳ ביראה. החלק הב׳ באהבה. החלק הג׳ בזמן הראוי:

החלק הראשון ביראה. ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (רסב)

אחרי שיהא מורגל האדם בלימוד התורה בהיות חקוקה בלבו יראת שמים ואהבתו וביצאו מרתיחות ימי נערותו מגיעו הזמן ליכנס בפלפול החכמה כדי שיגיע למעלה עליונה שהתורה והחכמה בענין זה הם שני דברים. הא׳ המצות והדינים. והשני החכמות העיוניות על כן צריך להקדים זה לזה בזמן. וכן מצינו לרבותינו שהבדילו זה מזה בפרק במה מדליקין (דף ל״א) כדגרסינן התם אמר רבי שמעון בן לקיש מ״ד (ישעיה ל״ג) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו׳. אמונת זה סדר זרעים. עתיך זה סדר

דערזעלבען איהרע גענוגענדע בעגריינדונג האבע, זא איזט עס אויך פאזיטיב איינעם יעדען פאן דיעזעס וואונדער, אין וועלכעס אללע אנדערע וואונדער, דיא פיר יטראל געטעהאן, ענטהאלטען זינד, פעסט צו גלויבען, אונד ווער עס וועגלייגנעט, דער לייגנעט גלייכזאם פאן דער וואהרהייט דער תורה. ווער הינגעגען דאראן איט צו פערזיכט גלויבט, זיך נאך פארטריפט בעניאמט, אויף גאטטעס היילפע הארעט, זא אויך דער איינסטיגען אויפערשטעהונג, דעם ווירד אויך דאס גליק צו טהייל ווערדען, דיעזעס גראסע ערייגניס צו טויען: „דען הייל דעם, דער דא הארעט אונד ערררייכט.” (דניאל י״ב, י״ב.)

דריטטער טיטעל.

איבער פילאָזאָפישע אונטערזוכונגען.

אין דרייא אבטהיילונגען.

ערסטע אבטהיילונג.

איבער דיא גאָטטעספורכט. אין דרייא קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

נאכדעם דער מענט געלייפיגקייט אים תורה-שטודיום ערלאנגט, דיא ליעבע צור גאָטטעספורכט זיך אין זיינעם הערצען איינגעגראבען אונד דאס אונגעשטלטער עררייכט האט, איזט עס צייט אונד געשטאטטעט קענטניס דער האָהערן ווייזהייט, דיא צווייא געביעטע אויסצולערנען, זיך אנצואייגנען. דאס איינע געביעט ענטהאלט דיא קענטניס פאן דען געבאָטען אונד געזעטצען, אונד דאס אנדערע דיא וויסענשאפט פאָן דען לעטצטען גרינדען דער ערקענטניס, דער מעטאפיזיק. רבי שמעון בן לקיש גיעבט דיא רייהענפאָלגע דער איינצעלנען אבטהיילונגען דאס ערסטען געביעטעס פאן

אבא אמר רבי יוחנן מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (ישעיה נ״ב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו רננו לא נאמר אלא ירננו מכאן לתחיית המתים מן התורה. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן עתידין כל הנביאים כולם לומר שירה בפה אחד שנאמר קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו. אמר ריב״ל מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (תהלים פ״ד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה הללוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחיית המתים מן התורה. אמר מר זוטרא מנין לתחיית המתים מן התורה שנא׳ (דברים ל״ג) יחי ראובן ואל ימות. יחי ראובן בעה״ז ואל ימות לעה״ב. רב אשי אמר מהכא (דניאל י״ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. רבינא אמר מהכא (שם) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. אמר רב טובי אמר רב אושעיא מ״ד (משלי ל׳) שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אצל עוצר רחם לומר לך מה רחם מכניס ומוציא אף שאול מכניס ומוציא. והלא דברים ק״ו ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות. מכאן תשובה לאומר אין תחיית המתים מן התורה. תאנא דבי אליהו כל הצדיקים שעתיד הקב״ה להחיות שוב אין חוזרין לעפרן שנאמר (ישעיה ד׳) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים. ואם תאמר אלף שנים שמחדש הקב״ה את עולמו דכתיב (שם ב׳) ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא מה הן עושין. הקב״ה עושה להם כנפים ושטין בלב ים שנאמר (תהלים מ״ו) על כן לא נירא בהמיר ארץ וגו׳. ושמא תאמר יש להם צער ת״ל (ישעיה מ׳) וקוי ה׳ יחליפו כח. הא למדנו תחיית המתים מן התורה בכמה פנים. מכאן שחייב

איטטהיילטע, אויס דעם ספרו זו ענטנעהמען איזט, דער דא לויטעט: „האָרך, דיא שטיממען דיינער וועכטער! זיא ערהעבען זיא לויט; פֿראייענד ווערדען זיא זינגען,“ נור זייט דער אויפֿערשטעהונג, אונד ווערדען לאָבלידער פֿעראיינט אַנ־שטיממען. רבי יהושע בן לוי, מר־זוטרא, רב אשי אונד רבינא בעווייזען דאַס געזאַגטע אויס אַנדערן היערפֿיר שפּרעכענדען פֿערזען דער שריפֿט. רב טובי לעהרט אים נאַמען דעס רב אושעיא, עס הייסט: „דיא גרופֿט אונד פֿערשלאָס־סענער מוטטערשאָאָס“ (משלי ל׳, ט״ז.); וואָרין דער בעווייז ליעגט, דאַס ביידע איינע פֿערוואַנדטע אֶהנליכקייט האַבען. אין דער אליהו׳שען האָכשולע וואורדע בעוויעזען, דאַס דיא אויפֿערשטאַנדענען פֿראָממען ניע מעהר שטערבען ווערדען, דאַ עס הייסט: „אונד עס ווירד זיין, דאַס וואַס איבריג בלייבט אין ציון אונד אַלס רעסט זיך אין ירושלים בעפֿינדעט, ווירד היילִיג גענאַננט“ (ישעיה ד׳, ג׳.), אונד זאָ וויא איין היילִיגער געגענשטאַנד עוויג אין זיינער היילִיגקייט פֿערבלייבט, זאָ בלייבען אויך דיא פֿראָממען היילִיג, עוויג לעבענד אונד גליקליך, „דען דיא זאָ עוויגען האָפֿפֿען, ווערדען שטעטס מיט נייער קראַפֿט בעשענקט.“ — דאַ נון נאַכגעוויעזען איזט אויס פֿערשיעדענען שטעללען דער שריפֿט, דאַס דיא איינסטיגע אויפֿערשטעהונג אין

ווי לכון הייביא דאמריתו דמתייא לא קא חיי השתא מאן דלא הוו הוו ומאן דהוו לא כל שכן. א"ל הייביא קרית לן אי קאימנא בטשנא בך ומפיקנא לעקמימותך (פי' פסיה לו תטוטרת). אמר ליה אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תיטול. ואמרינן עלה רבא רמי כתיב (דברים ל"ב) אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא אחיי מחיי אסויי מיבעי ליה אלא אמר הקב"ה מה שאני ממית אני מחיה ומה שמחצתי אני ארפא. תניא נמי הכי אני אמית ואחיה יכול מיתה לאחד וחיים באחד כדרך שהעולם נוהג ת"ל מחצתי ואני ארפא. מה מכה ורפואה בא' אף מיתה וחיים בא'. מכאן תשובה לאומר אין תחיית המתים מן התורה. ר"ל רמי כתיב (ישעיה ל"ה) אז ידלג כאיל פסח. וכתיב (ירמיה ל"א) בם עור ופסח הא כיצד עומדים במומן ומתרפאין. רב חסדא רמי כתיב (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב (שם ל') והיה אור הלבנה כאור החמה לא קשיא הא לימות המשיח הא לעה"ב. ולשמואל דאמר אין בין העה"ב לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד. לא קשיא הא במחנה ישראל הא במחנה שכינה. עולא רמי כתיב (שם כ"ה) בלע המות לנצח וכתיב (שם ס"ה) כי הנער בן ק' שנה ימות. ל"ק הא בישראל הא בעכו"ם. ועכו"ם חיים לימות המשיח. אין דכתיב (שם ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם. תניא רבי אומר מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (שמות ט"ו) אז ישיר משה ובני ישראל. אז שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה. כיוצא בדבר אתה אומר (יהושע ח') אז יבנה יהושע מזבח בנה לא נאמר אלא יבנה מכאן לתחיית המתים מן התורה. אמר רבי חייא בר

דיא נאך ניכט געבארען וואַרען, געבארען ווערדען קאָננען, זאָ פֿערשטעהט עס זיך דאך פֿאָן זעלבסט, דאַס דיא צו שטויב געוואָרדענען, פֿערמיטטעלסט דעס פֿאָן איהנען דאַזייענדען שטאָפֿפֿעס ווידער לעבענדיג ווערדען קאָננען! רבא בעווייזט אויס דער שריפֿט, דאַס דעריעניגע, וועלכער מיט איינעם לייבעסגעברעכען שטירבט, אויך איינסט מיט דעמזעלבען ווידער אויפֿערשטעהען ווירד, דאַ עס הייסט: „איך טאָדטע אונד מאַכע ווידער לעבענדיג, פֿערוואונדע אונד היילע דאַן ווידער,“ יעדעס געשיעהט זאָ, וויא עס אין דיעזעם פֿערזע אַנגעדייטעט איזט; ערסט, שפריכט דער געהייליגטע, מאַכע איך לעבענדיג, דאַן היילע איך. אונד ליעפֿערט אויך דיעזער פֿערז דען שלאַגענדסטען בעווייז פֿיר דיא איינסטיגע אויפֿערשטעהונג. ריש־לקיש בעווייזט אויך אויס זיך ווידערשפרעכענדען פֿערזען, דאַס דיא מיט געברעכען בעהאַפֿטעטען ערסט נאַך דער אויפֿערשטעהונג דאַפֿאָן בעפֿרייט ווערדען. רבי פֿיהרט עבענפֿאַללס אויס דער תורה איינען בעווייז פֿיר דיא אויפֿערשטעהונג אַן. עס הייסט נעמליך: „דאַמאַלס ווירד זינגען משה אונד דיא קינדער ישראל'ס;“ עס זאָללטע שטעהען שר (ער זאַנג), עס שטעהט אַבער ישיר (ער ווירד זינגען) אונד וואַן? אין דען טאַגען דער אויפֿערשטעהונג. דערזעלבע בעווייז איזט אויך אויס דעם פֿערז: „דאַמאַלס ווירד יהושע איינען אַלטאַר ערבויען,“ צו ענטנעהמען; — וועלכער בעווייז פֿערנער נאַך רבי חייא בר אבא, דער עס אים נאַמען רבי יוחנן'ס

אחד יוצר מן המים ואחד יוצר מן העפר איזה מהם משובח אמר לה זה תיוצר מן המים. אמרה ליה מן המים ניצר מן העפר לא כל שכן. (פירוש מן הטפה הרותה שהיא דומה למים נולד הולד). ואם אי אתה מאמין צא וראה עכבר הציו בשר והציו אדמה למחר והיו כלו בשר. ואם תאמר לזמן מרובה צא וראה בהר שאין אלא חלזון אחד למחר ירדו גשמים ונתמלא כל ההר כלו חלזונית. במתניתא תנא ק"ו מכלי זכוכית ומה כלי זכוכית שעמידתן בבתי של בשר ודם יש להם תקנה בשר ודם שעמידתן בבתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה. א"ל ההוא מינאה לר' אמי אמריתו דמתייא חיי הא הוו עפרא. אמר ליה אמשול לך משל למה"ד למלך בשר ודם שאמר לעבדיו לכו ובנו לי פלטרין גדולים במקום שאין שם מים ועפר הלכו ובנו לו. לימים נפלו וכו' אמר להם ומה במקום שאין שם עפר ומים בניתם עכשיו שיש שם מים ועפר עאכ"ו. א"ל ההוא מינאה לגביהה בן פסיסא ווי לכון חייביא דאמריתו דמתייא חיי. השתא מאן דחיי מיתי מאן דמתי חיי. אמר ליה

שפראך זיא, עס גאבע איין היעזיגער שטאדט צוויא טעפפער; דער איינע פערטיגט געפעססע וויא געוועהנליך אויס טאהן אונד דער אנדערע אויס וואססער, וועם פאן דיעזען ביידען ווירדעסט דוא, מיין פאטער! אלס איינען גרעססערן קינסטלער אכטען? גע-וויס דען, דער געפעססע אויס וואססער אנגעפערטיגט, גאב דער קייזער צור אנטווארט. נון, שפראך דיא טאכטער וויעדער, וועון דיעזער קינסטלער געפעססע אויס וואססער פערטיגען קאן, זא מוס ניכט דאראן צו צווייפלען, דאס ער אויך וועלכע אויס טאהן הערצושטעללען פערמאג. (איינע אנשפיעלונג אויף דיא בעהויפטונג). אונד וועון דוא צווייפעלסט, דאס געשעפפע אויס שטויב ענטשטעהען, זא מאכע דיך אויף דיא אויך אויפמערקזאם, (שאן וועלכער נור פליניוס דער אלטערע אין זיינער נאטורגע-שיכטע בעריכטעט), דיא ריין איין געבילדע דעס שטויבעס, היינטע האלב פלייש אונד האלב ערדע זינד מארגען איין גאנץ אויסגעבילדעטעס, זיך בעוועגענדעס טהיערכען אויס; ענטגעגען קאן דער צו שטויב געווארדענע מענש וויעדער איין קערפער אונד לעבענדיג ווערדען. דאס עס היערצו אבער ניכט לאנגערער צייט בעדארף, בע-וויזט דיא פורפורשנעקקע, דיא זיך היינטע איינצלען אן איינעם מעערעסופער (אם מיטטעל. מעער) בעפינדעט אונד מארגען נאך איינעם רעגען אונצעהליג אויף דיעזעס פעלזען צו ערבליקקען זינד. אן איינער אנדערן שטעללע אים תלמוד זאלל דיא קייזערסטאכטער דיא פראגע איהרעס פאטערס וויא פאלגט בעאנטווארטעט האבען: וועון דאס גלאז, איין מענשליכעס מאכווערק, פאללס עס צערבראכען אונד צערשטא-סען וויערד, וויעדער דורך דען שמעלצאפען צו זיינער פריהערן בעשאפפענהייט אומ-געשמעלצט ווערדען קאן, זא קאן דאך וואהל דער מענש, דער אויס דער האנד גאטטעס הערפארגעגאנגען, וואהל וויעדער דאס ווערדען, וואס ער פריהער וואר. — איין אנדערער פראגטע איינסט רבי אמי, וויא איזט עס מעגליך, דאס דער צו שטויב געווארדענע מענש וויעדער לעבענדיג ווערדען קאן? היערויף ערהיעלט ער צור אנטווארט: וועון גאטט דען מענשען אויס ניכטס וועזענטליכעס מאכען קאננטע אונד ער לעבטע, זא קאן דאך וואהל דעססען מאכטשפרוך דען שטויב דעס-זעלבען געוויס וויעדער בעלעבען! זא גאב גביהה בן פסיסא איינעם אנדערן אויף דעססען געמייסטערטען צווייפעל אן דער אויפערשטעהונג צור אנטווארט: וועהע איבער אייך בעזעוויכטער, דאס איהר היעריין צווייפעלן וועלעט! ווען דיעיעניגען,

ואמרינן שם עלה תניא רבי סימאי אומר מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (שמות ו׳) וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם וגו׳ לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה. שאלו צדוקים את ר״ג מנין שהקב״ה מחיה מתים אמר להם מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים ולא קבלו ממנו. מן התורה דכתיב (דברים ל״א) ויאמר ה׳ אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם. ודילמא וקם העם הזה וזנה. מן הנביאים דכתיב (ישעיה כ״ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון. ודילמא מתים שהחיה יחזקאל. מן הכתובים דכתיב (שיר ז׳) וחכך כיין הטוב הולך וגו׳. ודילמא כדרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל מי שאומרין הלכה משמו בבית המדרש שפתותיו דובבות בקבר שנא׳ (שם) דובב וגו׳. עד שאמר להם המקרא הזה (דברים י״א) אשר נשבע ה׳ לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחיית המתים מן התורה. וי״א מן המקרא הזה (שם ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים וגו׳ מה היום כלכם חיים אף לעולם הבא כלכם חיים. ואמרינן שם עלה שאלה קלפתרא מלכתא את ר׳ מאיר אמרה ליה ידענא דשכבי חיי דכתיב (תהלים ע״ב) ויציצו מעיר כעשב הארץ. אלא מאי היא כשהן עומדין בלבושיהן הן עומדין או ערומין הן עומדין. אמר לה קל וחומר מחטה ומה חטה שנקברת ערומה יוצאת בכמה מלבושין. צדיקים שנקברין בלבושיהן עאכ״ו. אמרה ליה קיסר לרבן גמליאל מנא לכו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי. אמרה ליה ברתיה שבקיה דאנא מהדרנא ליה תיובתא. אמרה ליה שני יוצרים יש בעירנו

בעווייזט רבי סימאי; עס הייסט נעמליך: „איך ווערדע בעשטעטיגען מיינען בונד מינדעם איך איהנען געבע דאס לאנד;" היער אימטע שטאטט להם (איהנען) לכם (אייך) שטעהען; דיעזע פערוועכזלונג זאלל אבער בעווייזען, דאס דיא ערצפאטער איינסט אויפערשטעהען אונד דאס לאנד אין בעזיטץ נעהמען ווערדען. רבן גמליאל, דער פאן זאדדוצאערן אום בעלאגע אויס דער שריפט פיר דיא אויפערשטעהונג בע־פראגט ווארדע, גאב איהנען מעהרערע אן, דיא זיא אבער דורך געגענבעווייזע ענטקראפטען, יעדאך דען עבען אנגעפיהרטען בעווייז פאנדען זיא אויך פיר ריכטיג. נאך אנדערן פיהרטע ער איהנען דען פערז: „אונד איהר האלטעט פעסט אן דעם עוויגען, אייערן גאטט, וויא איהר אללע לעבענדיג הייטע זייד," אלס בעווייז אן אונד צוואר מיט דער ערקלערונג: זא וויא איהר הייטע אללע לעבענדיג זייד, זא ווערדעט איהר עס אויך אין שפעטטערער צוקונפט זיין. — דיא קעניגין קלעפאטרא שפראך איינסט צו רבי מאיר: איך גלויבע וואהל אן איינע אויפערשטעהונג, יעדאך מעכטע איך גערנע וויססען, אב דיא אויפערשטעהענדען געקליידעט אדער נאקקט אויס איהרען גרעבערן הערפארגעהען ווערדען, אונד ער גאב איהר דען אבען אנגעגעבענען בעווייז מיט דעם ווייצענקערנכען צור אנטווארט. — איינסט שפראך דער קייזער צו רבן גמליאל: זאגע מיר רבי, אב דאס מעגליך זייא, דאס דער פערשטארבענע, דער דאך צו שטויב ווירד, וויעדער לעבענדיג ווערדען קאן! דא שפראך דיא טאכטער דעס קייזערס: שווייגע רבי! אונד לאס איך דיעזע פראגע בעאנטווארטען. געזעטצט,

אני דורש (שם) כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תורה טל תורה מחייהו וכל שאינו משתמש באור תורה אין טל תורה מחייהו וכו' כדאיתא לעיל. ואמרינן שם עלה אמר רבי חייא בר יוסף עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן קל וחומר מחטה ומה חטה שנקברה ערומה יוצאת בכמה מלבושין. צדיקים שנקברים בלבושיהן עאכ"ו. על כן יש לנו להאמין שדבר זה הוא אחד מהנסים הגדולים הכתובים בתורה ושנפשות צדיקים ישיבו לגויותיהם ויאכלו וישתו ויולידו והוא ענין חוץ לטבע המציאות ואין עליו ראיה מדרך עיון אלא מנהגי מנהיג בנסים. ויש לנו לקבלו בדרך אמונה כמ"ש (דניאל י"ב) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין:

(רסא) פרק שני.

כל הכופר בתחיית המתים או באחד מכל הנסים הכתובים בתורה כאלו כופר בכל התורה כולה ואין לו חלק לעולם הבא. כדגרסינן בריש פרק חלק (דף צ') תנו רבנן אלו שאין להם חלק לעה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה לפיכך אין לו חלק לעה"ב בתחיית המתים לפי שמדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה וכו' כדאיתא למעלה בפ"ק מראש החבור.

ניט לעבענדיג, דיא זיך צוריקקהיעלטען פאָן דען וואָרטען דער תורה, שטעהען ניט אויף; דאַ נור דער טהויא דער תורה דאַן דיין דיך בעלעבענדער טהויא איזט״. רבי חייא בר יוסף זאָגט נאָך היעצו, דאַס דיא פראָממען איינסט איט דען קליי־דערן, אין וועלכען זיא נור ערדע בעשטאַטטעט וואָרדען זינד, (אָדער ריכטיגער איט דענען איהרער פערדיענסטע), אויפערשטעהען ווערדען, אונד בעווייזט דיעזעס פאָן דער אויפוואַכזונג איינעס ווייצענקאָרנס, דאַס איינפאַרביג, נאַקקט אין דיא ערדע געלעגט ווירד אונד מעהרפאַרביג הערפאָרטראָטט, געשווייגע דען, דאַס דיא פראָממען אַנגעטהאַן אין איהרען קליידערן אויפערשטעהען ווערדען. עס איזט דאַהער ערזיכטליך, דאַס איינע דער גרעססטען וואונדער, דער אויפערשטעהונג, צו גלויי־בען, וויא אַלּן דיא אַנדערן וואונדער פיר וואַהר העלט, פאָן וועלכען אין דער תורה בעריכטעט ווירד, דאַס נעמליך דיא זעעלען דער פראָממען איהרע קערפער איינסט וויעדער בעלעבען אונד בעזעעלען ווערדען, זיא אונגעשטערטען גענוססע אונד צור עה־האַלטענדען אירדישען גליקקזעליגקייט, טראָטץ דעם, דאַס קיין שלאַגענדער בעווייז היערפיר וועדער אויס דער נאַטור, נאָך אויס דער שפעקולאַטיק געגעבען ווערדען קאַן. נור אים גלויבען איזט ער אויפצופאַססען, אין דען וואָרטען דעס (דניאל י״ב, י״ג), דיא וויא פאָלגט לויטען: „דוא אַבער, געהע ענטגעגען דעם ענדע אונד רוהע, דאַן ווירסט דוא אויפשטעהען צו דיינעם לאָאָזע, אַם ענדע דער טאַגע.

צווייטעס קאַפיטעל.

ווער דאַס וואונדער דער אויפערשטעהונג, אָדער דיא אין דער תורה בעריכטע־טען וואונדער וועגלייגנעט, דער לייגנעט גלייכזאַם מאַן דער געטטליכקייט דער תורה, אונד געהט דאַהער דער יענזייטיגען גליקקזעליגקייט פערלוסטיג. דען דיא וויזען לעהרען: ווער דאַ זאַגט, דיא אויפערשטעהונג איזט אין דער תורה ניכט אַנגעדייטעט, געהט דעם יענזייטס פערלוסטיג, דען דער געהייליגטע שטראַפט מאַאַס פיר מאַאַס. אונד דאַס דיא אויפערשטעהונג אין איינעם פערז דער תורה איהרע בעגרינדונג האַבע,

וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה. מפתח של גשמים דכתיב (דברים כ"ח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. ומפתח של תחיית המתים דכתיב (יחזקאל ל"ז) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם. במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב (תהלים קמ"ה) פותח את ידיך וגו'. ורבי יוחנן מ"ט לא חשיב להא אמר לך גשמים נמי היינו פרנסה. ואולי כי לרמז הזה סדרו אנשי כנסת הגדולה תחיית המתים ומוריד הגשם בגבורות אחר ברכת אבות שנולדו בגבורות בהיותן עקרות לפי ששלשתן הם בחפץ אלהי בלי חיוב הטבע. ולפי שהגשמים באים כללית בארץ אחת ובמלכות אחת ובמדינה אחת. ואף על פי שבשבאים בשנוי הטבע בהשגחת השם בזכות הצדיקים מתפרנסין בם גם כן הרשעים ואף יותר מן הצדיקים לפי שהם בני העולם הזה יעסקין יותר בעבודת האדמה. ועל דא גרסינן עלה (דף ז') אמר רבי אבהו גדול יום הגשמים יותר מיום תחיית המתים דאלו תחיית המתים לצדיקים ולא לרשעים וגשמים לצדיקים ולרשעים. לפי שתחיית המתים הוא דבר הבא לגוף האדם כפי שלמותו ואין זוכים בו לע"ל אלא הצדיקים אבל לרשעים הוא להם לגרעון ופחיתות ולדאבון כדכתיב (דניאל י"ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון. וכתיב (יחזקאל כ') וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם וגומר. ועל דא גרסינן במסכת כתובות (דף קי"א) אמר רבי אלעזר עמי הארץ אינם חיים שנאמר (ישעיה כ"ו) מתים בל יחיו רפאים בל יקומו. תניא נמי הכי מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפה עצמו מד"ת הכתוב מדבר. א"ל רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אנן במרפה עצמו לע"ז מוקמינן ליה. אמר ליה רבי מקרא

איהר (דער רחם), גטהאר אונד אפפנעטע איהרע געבאהראוטטער;" פערנער: „עס ווירד אפפנען זיינען גוטען שאטץ, דען היממעל;" דאן פֿערנער, „איהר זאגעט וויססען, דאס איך דער עוויגע בין, ווען איך אפפנע איירע גרעבער." אין פאלעסטינא פֿיגטע מאן נאך הינצו, דאס אויך דער שליססעל צור נאהרונג, דיא נאך רבי יוחנן אונטער פראוויטרעגען בעגריפֿען איזט, זיך ביים גאטט בעפינדעט, דא עס הייסט: „אפפנע דיינע האנד אונד זאטטיגע יעדעס לעבענדיגע איט וואהלטהאטיגקייט." פֿיעללייכט וואהרשיינליכקייט נאך, האט דאס גראסע זינהעדריום דיעזע דריי וואונדערדינגע אין דען ערסטען אבשניטטען ביידען דער פֿאטערן געבעטע אנגעדייטעט. — זען נון אויך איין אויס גאטטעס וואהלטהאטיגער האנד קאממענדער פֿראוויטרעגען, דער אין דער רעגעל איינעם גאנצען ערדשטריך, איין גאנצעס רייך אונד לאנד טריפֿט, בעדייטונגספֿאללער אלס דיא אויפֿערשטעהונג איזט, דא ער, וויא רבי אבהו ריכטיג בעמערקט, דעם גוטען וויא דעם בעזען נאהרונג פֿערשאפֿט, זא איזט דיעזע ווידערום פֿיר זיך פֿאן האהער וויכטיגקייט פֿיר דיא פֿראממען אונד גערעכטען, דיא פֿערמאגע איהרער גוטען האנדלונגען היעניגען דעם גליקקעס דער איינסטיגען אויפֿערשטעהונג אויסשליעסליך טהייללהאפֿטיג ווערדען; דען עס הייסט, וויא רבי אלעזר בעמערקט: „ווירקליך טאדטע ווערדען

השלם אבל היא ענין של נס ונפלא מאד מהנסים הגדולים שעשה הקב״ה ועתיד לעשות. ולפי שהיא דבר חוץ לטבע כמו ההריון לאשה אשר נבראת בתולדה להיות עקרה. וגם הגשמים הבאים בשבר מצוה כנגד טבע המאורות והאויר אשר נקראי גבורת גשמים לפי שיורדין בגבורות השי״ת ובהשגחתו בעולם בנצחי התולדת. כדאמרינן בראש תענית (דף ב׳) מאי גבורת גשמים אמר רבי יונתן שיורדין בגבורה שנאמר (איוב ה׳) עושה גדולות ואין חקר נפלאות עד אין מספר וכתיב (שם) הנותן מטר על פני ארץ וגו׳. על כן לפי שאינם שומרין סדר טבעי אלא ברצון השם נכתבו בתורה במקומות רבים בעונש ובשכר להודיענו שהפעולות המתחדשות בדבר הגשמים הם תלוים בחפץ הבורא יתברך שפועל באמצעות השמש ושאר הכוכבים לולי שפעולה זאת היא יותר קרובה אל הטבע מהשתי דברים האחרים שהם תחיית המתים ופקידת עקרות. אבל שלשתן אלו לא נמסרו ביד הטבע שנקרא שליח לעשות סדר טבעי בלי השתנות אלא בחפץ אלהי. ולזה רמזו באמרם עלה אמר רבי יוחנן ג׳ מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים. מפתח של חיה דכתיב (בראשית ל׳)

ניפרען אויסגעאיבט; זיא האט איהרע בעגרינדונג אים וואונדער, וויא יעדעס אנדערע גראָססע וואונדער, דאס דער געהייליגטע געטהאן אונד נאָך פירדער אויסאיבען ווירד. עבענזאָ וויא דיא שוואַנגערשאַפט איינער אונפרוכטבאר געבאָרענען איין וואונדער גע־נאַננט ווערדען מוס, אָדער וויא דער פרוכטרעגן, דער ניכט אין פאָלגע דער מאַנגע־הייצטען דינסטע אין דער לופט הערונטערטרייפעלט, זאָנדערן אַלס לאָהן פיר דיא פראָממען, דיא איינען גאָטטגעפעלליגען לעבענסוואַנדעל פיהרען אונד דיא פאָרגעשריע־בענען געבאָטע איבען, פערפאָלגט, ווירד אויך דיא מייסטיגע אויפערשטעהונג איינע איבערנאַטירליכע ערשיינונג, איין וואונדער, דאס פאָן גאָטטעס גראָססע צייגט, יעדר־ווערעס זיין. אים אנפאַנגע דעס טראַקטאַטעס תענית ווירד דיא פראַגע געשטעללט: אַרום איין זאָלכער רעגען, רעגען איבערנאַטירליכער קראַפט גענאַננט ווירד? וויל, גיבט רבי יונתן צור אַנטוואָרט, ער דורך דיא אללמאַכט זעלבסט פאָן אָבען קאָממט, דען עס הייסט: ער טהוט גראָססעס, ביז איינס אונערפאָרשליכע, אונד וואונדערטהאַטען אָהנע צאַהל, גיעבט רעגען אויף דיא ערדע או. ז. וו. ווען אלזאָ דערפערטיגע רעגענגיססע דיא ערדע טראָנקען, זאָ ווערדען זיא נור דורך דען ווילען גאָטטעס נור ערדע געזוענדעט, וואָבייא דיא נאַטור אללייגע ניכט פרייוויללינג אויס־אירקט, זאָנדערן עס געשיעהט זאָ צו זאַגען ווידער איהרען ווילען, זיא ווירקט היער נור אויף גאָטטעס געהייס אונד נאָלט גלייכזאַם דען לאָהן פיר גוטע האַנדלונגען אויף פראָממען אונד אויף וועהרהאַפטעס ערפילען דער גאָטטליכען געבאָטע. יעדאָך הא־בען דערפערטיגע רעגענגיססע, טראָטץ איהרער וואונדערבאַרקייט, אעהר נאַטורגע־מאַססעס אַן זיך, אַלס דיא צוויא אַנדערן וואונדערדינגע, נעמליך דאס געבאָהרען דער אונפרוכטבאַרען אונד דיא מייסטיגע אויפערשטעהונג. אונד דיעזע דרייא וואונדערדינ־גע זינד ניכט אין דער מאַכט דעס גאָטטעסבאָטען, דער נאַטור, געגעבען, זאָנדערן דער הערר זעלבער ברינגט זיא אין אויספיהרונג. דיא היערצו ערפאָרדערליכען דרייא שליססעל, (מפתח גענאַננט), בעמערקט רבי יוחנן, האָלט ער זעלבער אין פער־וואַהרונג אונד בענוטצט זיא אויך וואונדער צו טהון, דאַהער הייסט עס: „ער שענקטע

דברוה ללוי עיילוה. א״ל ווי דיתמי היכא אמר ליה באמתא דריחיא עילאי דידן ותתאי דידן ואמצעי דיתמי דאי גנבי גנבי מדידן ואי אכלא ארעא תיכול מדידן. אלמא ידעי. דילמא שאני שמואל דכיון דאדם חשוב הוא קדמי ומבריז עליה פני מקום לשמואל. ואף רבי יונתן הדר ביה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שהמתים מספרין זה עם זה שנא׳ (דברים ל״ד) ויאמר ה׳ אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה. מאי לאמר אמר לו הקב״ה למשה משה לך אמור לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי להם קיימתיה. ואי סלקא דעתך לא ידעי כי אמר להו מאי הוה אלא ודאי ידעי. ואי ידעי למה לי׳ למימר להו כי היכי לאחזוקי ליה טיבותא למשה. נמצא שנפשות הצדיקים תשאר נפשם עדי עד בחיים התמידים ווודעים גם כן בדברי העוה״ז:

החלק השלישי.

בתחיית המתים ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון. (רס)

דבר תחיית המתים אינו כשכר העולם הבא שהוא דבר טבעי לנפש

זיטזן דאַטוה אויפגענאָממען ווערדען מאָכטע; וואַס אויך געטשאַה. נאַכהער פראַגטע שמואל זיינען פאַטער, וואָ זיך דיא איינדעלגעלדער בעפאַנדען, אונד ער בענאַכ־ ריכטיגטע איהם דיא שטעללע אין דער מיהלע, וואָ זיא פערבאָרגען ליעגען, גענאַן גע־ נויא. — רבי יונתן קאַם פאָן זיינער מיינונג, דאַס דיא טאָדטען דאַפאָן, וואַס אויף ערדען פאָרגעהט, ניכטס וויססען, שפּעטער צוריקק. דען רבי שמואל בר נחמני שטעללטע איס נאַמען דעססעלבען דיא פראַגע אויף: וואַס בעווייזט, דאַס דיא טאָדטען אונטעררעדעטעט זיכד פאָן דעם, וואַס אויף ערדען פאָרגעהט? נאַכ־ שטעהענדער פערז בעווייזט עס. עס הייסט נעמליך (דברים ל״ד, ד.): „עס שפּראַך דער עוויגע צו איהם: דיעס איזט דאַס לאַנד וועלכעס איך צוגעשוואָרען האַבע אברהם, יצחק אונד יעקב לאמור איטצוטהיילען, דיינעם זאַאמען וויל איך עס געבען.״ עס שפּראַך דער געהייליגטע צו משה, זאַגע אברהם, יצחק אונד יעקב: דען איר, דען איך איהנען געלייסטעט, האַבע איך ערפיללט. וואָצו זאָללטע עס איהנען משה ערסט זאַגען, דאַ זיא עס דאָך אָהנעהין וויססען? דיעס געשאַה מבער רעסווענען, אום משה איינען עהרענהאַפטען אויפטראַג צו ערטהיי־ לען, וואָפיר איהם דיא פאָטער געוויס דען איניגסטען דאַנק זאָללען ווערדען. — אויס אַלל דעם בריכטעטען געהעט קלאַר הערפאָר, דאַס דיא זעעלען דער פראָמ־ מען עוויג פאָרטלעבען אים הימלישען רייכע אונד דאַס זיא פאָן דעם, וואַס אויף ערדען געשיעהט, שטעטס קונדע האַבען.

דריטטע אַבטהיילונג.

איבער דיא איינסטיגע אויפערשטעהונג. אין צווייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דיא איינסטיגע אויפערשטעהונג איזט קיינע פאָלגע דעס נאַטירליכען, וויא דער יענזייטיגע לאָהן אויף גוטע אונד גאָטטגעפעלליגע האַנדלונגען, דיא דער מענש היע־

דאזל יאתא מבי רב נח נפשה אזל בתרה לחצר מות. אמר לה וואי היכן אל אצטרא הדשא בדיך פלן זיל ואימא לה לאימא דישדר לי מסרקאי וגיבתאי דכוחלא (שמרק שלא יקנה על כחל ולפי שאתם ילדה לשרם וה לעגמת נפש) בהדי פלניתא דאתיא למחר. אלמא ידעי. דילמא דומה קדם ואכריז להו. ה״ש דאבוה דשמואל הוו מפקדי גביה זוזי דיתמי כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה. קא קרו ליה בר דאכיל זוזי דיתמי. אזל בתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא. אמרו ליה אבא טובא איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא אמרו ליה אבא בר אבא נמי טובא איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל אמרו ליה סליק ליה למתיבתא דרקיעא. אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי. אמר ליה מאי טעמא יתבת אבראי אמר ליה דאמרי לי היאיל וכל הנך שני דלא אזלת למתיבתיה דרבי אפס ואחלישתיה לדעתיה לא מעלינן לך למתיבתא דרקיעא. אדהכי אתא אבוה בכה וחייך אמר ליה מאי טעמא אחיכת משום החשיבת טובא הכא. ומ״ט בכית משום דלעגל אתית לן (כלומר כשתרם תבא לגלינו). א״ל ואי חשיבנא התם לעיילוה ללוי

באַרעס פֿערמאָגען אויפֿצובעוואַהרען, אונד אַלס ער ווידער היימגעקעהרט וואַר, פֿאַנד ער זיא ניכט מעהר, דען זיא וואַר אינצווישען געשטאָרבען. ער גינג הינאויס צו איהרעם גראַבע אונד פֿראַגטע זיא, וואָהין זיא זיין געלד געשטעלט האַבע. עס בעציע־העט זיך נאַטירליך דען טהירפֿאַסטען אייגענע הייזעס, גאַב זיא נור אַנטוואָרט; דאַן גאַב זיא איהם נאָך דען אויפֿטראַג, איהרער שוועסטער צו זאַגען, דאַס זיא איהר, פֿערמיט־טעלסט איינער פֿערזאָן, דיא מאָרגען שטערבען ווירד, איהר שמינקשעכטעלכען מיט שמינ־קע בעזאָרגען מאָכטע. — דער פֿאַטער דעס שמואל האַטטע פֿיעלע מינדעלגעלדער אין הענדען. ער שטאַרב, אַלס שמואל אַבוועזענד וואַר אונד דיא וואַיזען ערהיעלטען ניכטס. אַלס שמואל שפּעטער נאָך הויזע קאַם, וואורדע שפּאָטטענד הינטער איהם הער געדופֿען: דאַ געהט יענער וועג, דעססען פֿאַטער זאָ פֿיעלע מינדעלגעלדער פֿערפֿראַסט האַט! דיעזער טאַדעל פֿערדראָס שמואל זעהר; ער גינג דאַהער הינאויס אויף'ם פֿריעדהאָף אונד פֿראַגטע, (וואַהרשיינליך דען בעגראַבניסוואַרטער), דען איבער דאַס בעגרעבניס געזעטצטען זאַגען, וואָ אבא'ס גראַב זייא? היער רוהען גאַר פֿיעלע אבא'ס, ערהיעלט ער צור אַנטוואָרט. וואָ איזט דאַס גראַב דעס אבא בר אבא, פֿראַגטע שמואל ווידער? עס זינד אויך פֿיעלע לייטע דיעזעס נאַמענס היער בע־גראַבען, ערהיעלט ער ווידער צום בעשיידע. איך מיינע דען אבא בר אבא, דען פֿאַטער דעס שמואל. דיעזער בעפֿינדעט זיך אים האָהען הימלישען ראַטהע. שמואל טראַט הינאיין אונד מערקטע, דאַס זיין פֿריינד לוי פֿאָן דיעזעם ראַט־הע אויסגעשלאָססען זייא. ער פֿראַגטע לוי אום דיא אורזאַכע, וואָרויף ער צור אַנטוואָרט ערהיעלט: דיעזע שטראַפֿע ווירד מיר דאַרום, וויל איך מעהרערע יאַהרע דיא האָכשולע דעס רבי אפס ניכט בעזוכטע, דאַהער האַבע איך דעמזעלבען קוממער פֿערורזאַכט, וויל ער דאַרין איינע צוריקזעטצונג ערבליקטע. גלייך דאַר־אויף ערשיען שמואל'ס פֿאַטער, דער ערסט בעטריבט אויסזאַה, באַלד דאַראויף אַבער פֿאָללער הייטערקייט וואורדע. וואַרום זאַהעסט דו זאָ בעטריבט אויס, מיין פֿאַטער! וויל איך ווייס, דאַס דו באַלד שטערבען ווערדעסט. אונד וואַרום לאַכסט דו נאַכ־העהר זאָ פֿריידיג, פֿראַגטע שמואל ווידער. וויל דו זאָ אין אַנזעהען שטעהעסט היער אָבען. עס וואַרע מיר זעהר ליעב, שפּראַך שמואל, דאַס לוי אין דען הימ־

אמרה מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי מאחורי הפרגוד שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותה הלך וזרע ברביעה שנייה של כל העולם לקה ושלו לא לקה. לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם אמרה לה איני יכולה מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. הלכה היא ושטה ובשבאת אמרה לה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו הלך וזרע ברביעה ראשונה של כל העולם נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם נשדף ושלך לא נשדף שח לה כל המאורע. אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה מריבה בין אשתו של זה לאמה של זו. אמרה לה אראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שמספרות זו את זו. אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם אמרה לה דייך שדברים שביני ובינך לבין החיים נשמעו אלמא ידעו. דילמא איניש שכיב ואזיל ואמרה להו. תא שמע דזעירי הוה מפקיד זוזי גבי בת אשפוזביה עד

בענע, דא דוא מן דער הימאליטען טיידעוואנד געלויטט, כייעס געהערט? עס ווורדע אבען פערקינדעט, דאס דאז געטריידע דערפריגען, דיא עס אין דער ערסטען אב־טהיילונג דער זאאטצייט אויסזאען ווערדען, פאם האגעל ניעדערגעטלאגען ווערדען זאלל, לויטעטע דיא אנטוואָרט. דיעס אערקטע זיך דער לויטענדע פראָממע אונד זאעטע זיין געטריידע אים לווייטען פיערטהעל דער זאאטצייט, אונד עס בליעב אונ־פערזעהרט טטעהען. אים קינפטיגען יאהרע גינג דיעזער פראָממע וויעדער אין דער נייאיטהרסנאכט הינאויס אויף דען פריעדהאָף אונד לויטטע וויעדער אויף דיא אונטער־האלטונג דערביידען גייסטער, וואָהן דער איינע בעריכטעטע, דאס דאז געטריידע דער־יעניגען, דיא אין דער לווייטען אבטהיילונג דער זאאטצייט דיעסמאל זאען ווערדען, דורך איינען גלוהענדען ווינד אויסגעטרָקנעט ווערדען ווירד. דיעס זיך מער־קענד, זאעטע ער אים ערסטען פיערטהעל דער איבריגען זאאטצייט אונד עס געריעטה לעדיגליך זיין געטריידע זעהר גוט. דיא פרויא דעס פראָממען וואר נייגיעריג לו וויססען, ווארום געראדע דאס געטריידע איהרעס עהעמאנגעס טאָן לוויא היגטעראייגאנדער פאָלגענדע יאהרע אויסטליעסליך גוט געראטהען וואר; זיא דראנג דאהער אין איהם עס איהר איטלוטהיילען, אונד דער גוטאיטהיגע מאן ערלאָהלטע איהר, דאס דיא איט־אנגעהערטען געטפרעכע לווייער גייסטער אויף דעם פריעדהאָף אין דער נייאיטהרס־נאכט היערלו ריענענד איהם פערהאלפען האבען. ניכט לאנגע נאכהער זאלל איין לאנק ענטשטאנדען זיין לוויטען דער פרויא דעס פראָממען אונד דער איטטער דעס איינען גייסטעס, (עס וואר איינע וואָכנערין), דער אין רָהראמאטטען בעגראבען וואָרדען איזט, וואס דעם פראָממען פרויא ריעזער נאך פאָרוואורף אאכטע. דער פראָממע גינג אין דער דריטטען נייאיטהרסנאכט וויעדער אויף דען פריעדהאָף; דא האָרטע ער איט אן, וויא דער איינע גייסט נאך אנדערן טפראך: טפרעכע ניכט אָ לויט, וויר חערדען בעלויטט, דען זאָנסט וויססען דיא לעבענדיגען ניכט, אאָּהן וויר אונס אין לוויא פריהערן נייאי־יאהרסנאָכטען אונטערהאלטען האבען. — איין געוויססער זעירי, דער, אוס זיך איס וויססען אעהר אויסלובילדען, נאך איינער האָכשולע רייזטע, גאב ויינער ווירטהין זיין

הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי תבר גזיזא דברדא ונחת וטבל. ואיכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסתוא. והמתים אינם יודעים מאומה אלו הרשעים שאפילו בחייהם קרויים מתים שנאמר (יחזקאל כ"א) ואתה חלל רשע נשיא ישראל. ואיבעית אימא מהכא (דברים י"ז) ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יומת המת מעקרו ע"כ הוא כתוב למעלה בנר ראשון בכלל ראשון מחלק שני פרק שני. בני רבי חייא נפקו לקרייתא אייקר להו תלמידיהו הוו יתבי קא מצערי למקרי. אמר חד להבריה ידע אבון בצערא דידן. אמר ליה מנא ידע והא כתיב (איוב י"ד) יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו. ולא ידע והא כתיב (שם) אך בשרו עליו יכאב. ואמר רבי יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי. בצערא דידהו ידעי בצערא דאחריני לא ידעי. ולא והתניא מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בשני בצורת בראש השנה והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמדברות זו את זו. אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונדע איזה פורענות באה לעולם. אמרה לה חברתי איני יכולה לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. הלכה היא ושטה וכשבאת

היגגעגען ווערדען זעלבסט ביים איהרעס לעבען טאָדטע גענאַננט, דאַ זיא ניכטס
ויססען אונד קיין טטרעבען נאַך וויססען האַבען. — דיא זאָהנע דעס רבי חייא
בעגאַבען זיך איינסט אויף איהרע גיטער אונד ווירגאַססען זיך דער לאַנדווירטהשאַפט,
וואָדורך זיא דאַס ערלערנטע גאַנץ פערגאַססען. איט דער צייט געוואַהרטען זיא זעלבסט
דיעזען איהרען פערלוסט אַן קעננטניססען אונד בעטריבטען זיך זעהר דאַריבער. אַב
אונזער פאַטער אָהנע פאָן אונזערעם קוואַער וייס, טפראַך דער איינע? וואָהער זאָללֿ
טע ער עס אויך וויססען, גאַב דער אַנדערע צור אַנטוואָרט, דען הייסט עס ניכט
(איוב י"ד, כ"א): „זיינע זאָהנע זינד געעהרט, ער וייס עס ניכט; זיא זינד געריננ
געאַכטעט אונד בעטריבט, ער אַערקט ניכטס דאַפאָן.“ דיא אַנטוואָרט היערויף
לויטעט: „וואַהרליך זיין פלייש עמפפינדעט דען טמערץ אונד זיינע זעעלע טרויערט
דאַראָב.“ רבי יצחק איזט דער אַנזיכט, דאַס וועןן דער פערשטאָרבענע אים גראַבע
אויך דעס נאַגען דער ווירמער, גלייך איינעס לעבענדיגען דען נאַדעלשטיך, טפירט,
זאָ וייס ער דאָך ניכטס פאָן דעם קוואַער, דען דיא ווייניגען אויף דער ערדע איבער
אירגעננד איינען פערלוסט עמפפינדען. היערויף ווירד פאָלגענדע ערצאָהלונג אַלס
געגענבעוויז דעס עבען בעהויפטעטען איטגעטהיילט: עס וואַר איינמאַל איין פראָמ=
מער מאַן, דער גאַב צור צייט דער טטרענגסטען הונגערסנאָטה איינעם אַראַען אַם
נייאַיאַהרע איין גאָלדשטיקק; דאַריבער זאַנקטע זיינע פרויא איט איהם, ער גינג
דאַהער אויס דעם הויזע אונד איבערנאַכטעטע אויף'ם פריעדהאָפע. דאַ האָרטע ער
דיא אונטערהאַלטונג צווייער גייסטער איט אַן, וויא איינער צום אַנדערן טפראַך: קאָם,
ויר וואָללען אין דער וועלט אומהערשווייפען אונד נאַכטפירען, דאַ עס הייטע נייאַיאַהר
איזט, וועלכעס אונהייל איבער זיא פערהאָנגט ווירד. דאַ טפראַך דער אַנדערע גייסט:
איך קאַן ניכט איט, דאַ איך אין איינער ראָהראַאַטטע (אונגעביהרליך) אים גראַבע
איינגעהיללט ליעגע. עס ענטפערנטע זיך דאַהער דער אַנדערע גייסט אונד נאַך קור=
צעם אויסבלייבען קאַם ער ווידער. וואַס האַסט דוא, פראַגטע דער צוריקקגעבליע=

בפני אדם שרה בפני חוה כקוף בפני אדם. חוה בפני אדם כקוף בפני אדם אדם בפני שכינה כקוף בפני אדם. הא למדנו גם כן היאך היתה כח השגת השלמים להשיג ולהביא מדת הראשונים בערך מדרגתם בהיותם בגוף להגיע אל מעלת עולם הנפשות במעלות עליונות למעלה מגלגל חמה ומכל הגלגלים כלם. ולא די להם השגתם בעולם הבא אלא שהצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים ויודעים בדברי העולם הזה. כדגרסינן במס' ברכות פרק מי שמתו (דף י"ח) רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דרבי יונתן עלוי קברי. אמר ליה ר' חייא דלייה שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפים אותנו. אמר ליה ומי ידעי והכתיב (קהלת ט') כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה. אמר ליה אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שאפילו במיתתם קרויים חיים שנאמר (שמואל ב', כ"ג) ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבציאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. אטו כ"ע בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי. רב פעלים מקבציאל שריבה וקבץ פועלים לתורה. הוא

אויף גאָטטעס ערדבאָדען פערהאַלטען זיך נור טאָנהייט טרה'ס, ווי איין אַפּ־פענגעזיכט צום גמזיכטע איינעס מענשען, זאָ אויך ווידער טרה'ס טאָנהייט צור טאָנהייט חוה'ס, עבענזאָ פערהיעלט זיך די טאָנהייט חוה'ס צו דער דעם אדם'ס, אונד דעססען ווידער צום אייגענטליכען אַבגלאַנץ גאָטטעס. — אויס דען אַנגעפיהרטען ערצאָהלונגען מוזט צו ענטנעהמען, דאַס דען פראָממען זעלבסט טאָן ביים איהרעם לעבען אין'ס יענזייטיגע רייך צו טרעטען פערגאָננט וואַר, ווי בליקקטען האָהער אַלס די הימלישען זפהערען. דיא הויפּטזאַכע אַבער איזט, דאַס דיא פראָממען אויך נאָך איהרעם הינשיידען ווערדען זיא נאָך איממער לעבענדעס גענאַננט, דאַ זיא אַהנען ווישען, וואַס היער אויף ערדען פאָרגעהט. דען עס ווירד ערצאָהלט, דאַס רבי חייא אונד רבי יונתן איינסט איינען פריעדהאָף בעזוכטען אונד דיא טוישפאָדען דעס לעטצטערן דיא גרעבער בעריהרטען, זאָ שפראַך רבי חייא: בע־ריהרע דיא גרעבער ניכט מיט דיינען טוישפאָדען, דען דיא היער רוהענדען ווערדען שפרעכען: מאָרגען גמהען זיא אין אין אונזער רייך אונד היטע שפאָטטען זיא אונזער (דאַ וויר צו קיינעס געבאָטעס מעהר פערפפליכטעט זינד). וויססען זיא דען וואַס היער אויף ערדען געשיעהט? פראַגטע רבי יונתן, הייסט עס ניכט: דיא טאָדטען ויססען פאָן ניכטס! דיא געוואָהנליכען מענשען שטערבען נור היין, גאַב רבי חייא צור אַנטוואָרט, אַבער פיר דיא פראָממען גיעבט עס קיינען וירק־ליכען טאָד, דאַ זיא זעלבסט אין איהרעם פערשטאָרבענזיין לעבענדעס גענאַננט אער־דען, דען עס הייסט: בניהו זאָהן יהוידע'ס וואַר דער זאָהן דעס טטעטס לע־בענדען אַננעס, פיעלע גוטע טהאַטען אויסאיבענד, אויס קבציאל. דיא פרעגלער

אין דיעזען הערהען היממעלסקאָרפער אין דיא זאָננע, ווענן איהרער בלענדענדען שטראַהלען, ניכט בליקקען קאַן, זאָ איזט דער קאָרפער אדם'ס, דאַ ער איין עבענביל, איין אַבגלאַנץ גאָטטעס איזט, ניכט צו שויען; זיינע פערזע טאָן ויססען דאַס מענשליכע אויגע בלענדען, עס קאַן זיך דען שטראַהלען דער הייליגקייט ניכט אויסזעטצען. דער איבערזעטצער.

אולי ואשתטחי במערתיה אמרי במיתא מיניה במתניתא דמר תנינא ואיתסאי. למדנו מכאן מעלת רבי חייא ואחרים עמו בעולם הבא. וגרסינן במסכת בתרא פרק חזקת הבתים (דף נ"ח) רבי בנאה הוה ציין מערתא כי מטא למערתיה דאברהם אשכח לאליעזר עבד אברהם דהוה קאי אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם אמר ליה גני בכנפיה דשרה ומעיינא ליה ארישיה. אמר ליה זיל אימא ליה דבנאה קאי אבבא. א"ל ליעול וליתי מידע ידיע דיצר הרע בהאי עלמא ליתיה עאל עיין ונפיק. כי מטא למערתיה דאדם הראשון יצתה בת קול ואמרה לו נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה אל תסתכל. א"ל והא בעינא לציוני'. כמדת החיצונה כך מדת הפנימית. ולמ"ד שני בתים זה למעלה מזה כמדת העליונה כך מדת התחתונה. א"ר בנאה הסתכלתי בשני עקביו ודומין לשני גלגלי חמה. הכל בפני שרה כקוף

פֿאָן נייאגיערדע געטריעבען ריכטעטע איך מיינען בעגיעריגען בליקק אויף דען נאַהענ־דען רבי חייא אונד עס שווירדטען צוויא פֿייריגע רוטהען הערבייא, פֿייטשטען מיך אין דיא אויגען אונד איך וואורדע בלינד. דאַ ליעס איך מיך הינפֿיהרען צור האֶהלע, וואָ רבי חייא בעגראַבען ליעגט אונד וואַרף מיך הין אויף זיין גראַב אונד שפּראַך: רבי! מיינע אויגען האַבע איך לייטהער דער ערלערנונג דער פֿאָן דיר צוזאַממענגעשטעללטען מתניתא געווידמעט, אָ, ערווירקע מיר וויעדער איין אויגענ־ליכט! מיינע ביטטע בליעב ניכט פֿרוכטלאָז, דען איך ערהיעלט אַלזאָבאַלד איין אויגענליכט וויעדער. אויס דיעזען בעריכטען ערזעהען וויר, אין וועלכעם אַנזעהען אונד ווירדע רבי חייא אונד זיינע גענאָססען אים הימעלרייכע שטעהען. — רבי בנאה אומגרענצטע איינסט וואָהל מיט לייכענשטיינען דיא האֶהלע, וואָרין פֿיעלע ראַבבינען בעגראַבען וואַרען (דאַמיט דיא פּריעסטער ניכט הינאיינגעהען זאָללטען), זאָ קאַם ער אויך צור האֶהלע, וואָרין דיא ערצפֿעטער אונד מיטטער בע־גראַבען ליעגען, אונד ער טראַף אליעזר, דען דיענער אברהם'ס, אַם איינגאַנגע וואַכע האַלטענד. רבי בנאה פֿראַגטע איהן, וואַס אברהם יעטצט פֿערריכטע. זיין הויפּט רוהט אין שרה'ס אַרמע, (איין צייכען דעס ערהאַלטענס, אָהנע בייאַ־מישונג פֿאָן איינעם געדאַנקען נאַך בעפֿריעדיגונג איינער בעגיערדע אָדער איינעס וואונשעס) דיא זיין הויפּט בעטראַכטעט (אויס וועלכעם זאָ פֿיעל הייל פֿיר דיא מענשען ענטשפּרונגען). געהע' הינאיין אונד מעלדע מיך אַן, שפּראַך ער צו אליעזר. דיעס טהאַט דער דיענער, אונד אברהם שפּראַך: מאֶגע ער הערייג־קאָממען, עס טהוט ניכטס, ווען ער מיך זאָ ליעגענד פֿינדעט, דען היער, ווירד ער וואָהל וויססען, גיעבט עס קיין געלוסט. רבי בנאה גינג הינאיין, מאַס דיא האֶהלע אויס, אונד גינג וויעדער הינאויס. אַלס ער אַבער צור האֶהלע אדם'ס קאַם, דאַ ליעס זיך איינע שטיממע פֿערנעהמען: דאַס עבענבילד אדם'ס (יעקב זאַה נאַך דער טראַדיטיאָן אדם אֶהנליך) דורפֿטעסט דו וואָהל שויען, אַבער אדם זעלבער דאַרפֿסט דו ניכט שויען (דאַ ער דאַס עבענבילד גאָטטעס איזט). אַבער איך מאֶכטע דיא האֶהלע אויסמעססען, שפּראַך רבי בנאה. זיא איזט עבענזאָ גראָס, ליעס זיך דיא שטיממע וויעדער פֿערנעהמען, וויא דיא דער ערצפֿעטער. רבי בנאה קאָננטע זיך ניכט ערוועהרען איינען בליקק הינאיין צו ווערפֿען אונד ער מערקטע, דאַס דיא ביידען פֿערסע אדם'ס צווייען זאָננען אֶהנליך וואַרען.*) — זאֶממטליכע שאֶנהייטען

---

*) דורך דיעזע אַללעגאָריע זאָלל וואַהרשיינליך אַנגעדייטעט זיין, דאַס זאָ וויא מאַן

דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתני אהדדי ועבידנא לתורה דלא משתכחא מישראל. והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשה חייא. אמר ליה רבי שמעון ברבי אפילו ממך אמר ליה אין. אמר ליה רבי ישמעאל ברבי יוסי אפילו מאבא. אמר ליה ח"ו לא תהא כזאת בישראל. אמר רבי זירא אמש נראה לי רבי יוסי בר חנינא ואמרתי לו אצל מי אתה תקוע (פי' יושב בישיבה של מעלה) ואמר לי אצל רבי יוחנן ור' יוחנן אצל מי אצל רבי ינאי ור' ינאי אצל מי אצל ר' חייא ור' יוחנן אצל ר' חייא לא. א"ל באתר דזקיקין דנורא וביעוריא דנורא (לפידי אש) מאן מעייל בר נפחא לתמן (לפניו של ר"י היה נפחא שמו). אמר רב חסדא אישתעי לי ההוא מרבנן ורב חביבא בר סומקא שמיה לדידי חזי לי ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה בצפרא הויין שפירן עיניה ובאורתא הוו דמיין כדמקליאן דנורא אמרי ליה מאי האי אמר דאמרי לאליהו אחזי לי רבנן כי סלקי ונחתי למתיבתא דרקיעא. ואמר לי בכולי גוהרקיא (קתדרלות) תסתכל לבר מגוהרקא דרבי חייא דלא תסתכל. ומאי סימניה כולהו יתיב בגוהרקי דדהבי ומסקי להו מלאכי לבר מגוהרקא דרבי חייא דלא עיילוה מלאכי דמנפשיה סליק ונחית. ולא מצאי לאוקומי אנפשאי ואיסתכלי ביה. אתו תרי פולסי דנורא ומחיוה לעיניה דההוא גברא וסמינהו.

צו האבען. דיא פערוואונדערונג רבי'ס איבער רבי חייא'ס לייסטונגען וינד נון לייכט צו בעגרייפען. — רבי זירא ערצאהלטע איינמאל: געסטערן נאכטס ערשיען איר רבי יוסי בר חנינא איס טרויאע אונד איך פראגטע איהן: נעבען וועם זיטצעסט דוא איהם היממלישען ראטהע? נעבען רבי יוחנן, ערהיעלט איך צור אנטווארט. נעבען וועם זיטצט דיעזער? פראגטע איך וויעדער. נעבען רבי ינאי. אונד דיעזער נעבען וועם? נעבען רבי חייא, וואר דיא אנטווארט. אבער ווארום זיטצט ניכט דער ווירדיגע רבי יוחנן נעבען רבי חייא? פראגטע איך וויעדער. דער וואהן דעס טאיעדעס, ערהיעלט איך צור אנטווארט, האט זאלכע האהע רייגהייט אונד היילינקייט ניכט ערלאנגט, אום אן דען אורט צו קאממען, וואו פונקען שפריהען אונד וואָ דאס פייער דער היילינקייט אונד דעס פערדיענסטעס דעם רבי חייא לאדערט! רב חסדא ערצאהלטע, דאס איהם איין געלעהרטער, נאמענס רב חביבא בר סומקא איטגעטהיילט האבע, דאס דער פראָפעט אליהו'ס צו איינעם געוויססען געלעהרטען צו קאממען פפלעגטע, דער נאך אם טאגע זעהר גוטע, העללע אויגען האטטע, דיא אבער אם אבענדע פייעררָאָטה וואַרען, אלס ווען זיא אין איינער גלוטה געבראננט וואָרדען וואָרען. אלס איך, שפראך רב חביבא דען געלעהרטען, בייא דעם דער פראָפעט צו ערשיינען פפלעגטע, אום דיא אורזאכע דער פערוואנדלונג זיינער אויגען פראגטע, זאָ טהיילטע ער איר פאָלגענדעס מיט: איך באט דען פראָפעט אליהו'ס איר דיא היגנטיערענען וויזען איך היממלען צו צייגען, וויא זיא נאך ראנגאָרדנונג דאזיטצען. דא גאב ער איר צור אנטוואָרט: דיא וויזען אללע דארפסט דוא נאכטס איהרען טהראָנען וואָהל טויען, איט אויסנאהמע דעס רבי חייא. וואָראן ווערדע איך דיעזען אבער ערקעננען, פראגטע איך דען פראָפעט? דאראן, גאב ער צור אנטוואָרט, דאס אללע איבריגען וויזען, ווען זיא איהרע טטראהלענדען טהראָנע פערלאססען, פאָן ענגעלן בעגלייטעט ווערדען, רבי חייא היגעגען, דעס איס היממלישע וואָהל בעקאננט איזט, געהט אָהנע בעגלייטונג.

דברי מעשיות בתלמיד עליו לפי שאין כלם בקיאים להשיג דבר זה בנויפת. כדי להודיענו ההשארות שיש לנפש האדם השלם בעולם הבא כל אחד ואחד כפי השגתו בהיות הנפש בה בגוף. כדגרסינן בגמרא מציעא פרק השוכר את הפועלים (דף פ״ה). ר״ל הוה מציין מערתא דרבנן כי מטא למערתא דרבי חייא איעלמא מיניה חלש דעתיה אמר שמא לא פלפלתי תורה כמותו. יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא רבצת. דכי הוה מנצו רבי חייא ורבי חנינא. אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא בהדי דידי קא מינצת דאם ח״ו משתכח תורה מישראל מהדרנא לה מפילפלאי. אמר ליה רבי חייא בהדי דידי קא מינצת דאנא עבדי דלא נשתכחה תורה. מאי עבדי שדינא כיתנא וגדילנא נישבי וצייִדנא טביי ומאכילנא בשרייהו ליתמי ועבידנא מגלתא וכתיבנא חמשה חומשי תורה וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי וכל חד וחד אמינא ליה אקרי חברך ומתנינא שיתא ינוקי בשיתא ס״דרא ואמינא להו עד

מענשען אים אַללגעמיינען ניכט אויסרייכט בעגריפפס פאָם ריין גייסטיגען אויפלע־ בעהאטען, האבען דיא ווייזען דורך ערצאֶהלונגען אונד געשעהניססע, דיא איך תלמוד ניעדערגעלעגט זינד, אַנשויליך צו מאַכען געזוכט, וויא יעדער מענש דורך דיא טהאֶטיגקייט זיינער זעעלע היניעדען אים וואָהלען גאָטטעס, זיך יע נאָך פערשיעדענהייט דיא יענזייטיגע גליקזעליגקייט ערווערבען קאַנן. זאָ ווירד בעריכטעט, דאַס ריש לקיש איינסט דיא גראֶבער דער ווייזען בעצייכנען ליעס אונד אַלס ער נאָך דער טראַדיטיאָן אַן דאַס גראַב דעס רבי חייא קאַם זאָ פֿאַנד ער קיינעס פֿאָר, עס וואַר פיר איהן גלייכזאַם וויא פֿערשוואונדען. אין זיינעם אונמוטה איבער דיעזעס וואונדערבאַרע ערייגניס פֿראַגטע ער זיך זעלבסט: האַבע איך עטוואַ ניכט עבען זאָפיעל תורה געלערנט אַלס רבי חייא? דאַ ליעס זיך איהם איינע שטיממע וויא פֿאָלגט האֶרען: דיין שטרעבען נאָך תורה־וויססען קאֶממט וואָהל דעם דעס רבי חייא גלייך, אַבער דוא וואַרסט ניכט גלייך איהם אויסהאַלטענד אונד ווייטערפֿאַה־ רענד; דען אַלס איינסט רבי חייא אונד רבי חנינא מיט איינאַנדער איבער געלעהרטע געגענשטאֶנדע שטריטטען, זאָ שפּראַך לעצטערער רוהמרעדנעריש, גלויבע מיר רבי, דאַס ווען דאַס תורה־וויססען אין ישראל פֿערגעססען ווערדען זאָללטע, זאָ וויל איך עס דורך מיינען שאַרפֿזין אינ׳ס לעבען רופֿען! דיין שאַרפֿזין פֿערמאַג אַללערדינגס פֿיעל, גאַב רבי חייא בעשיידען צור אַנטוואָרט, איך גלויבע יעדאָך פֿיר דיא ערהאַלטונג דער תורה דען ריכטיגערן וועג דאַמיט איינגעשלאַגען צו האַבען, דאַס איך פֿלאַכס געזאֶעט אונד נעטצע געפֿלאָכטען האַבע, וואָמיט איך הירשע איינפֿינג, דיעזע שלאַכטעטע איך אונד דערען פֿלייש דיענטע צור נאַהרונג פֿיר וואייזענקינדער. אויס דען הייטען מאַכטע איך פערגאַמענט, וואָראויף איך דיא פֿינף ביכער דער תורה שריעב; אַלסדאַנן גינג איך אין דיא שטאַדט אונד אונטער־ ריכטעטע פֿינף קנאַבען, יע איינען קנאַבען אין איינעם דיעזער פֿינף ביכער, זאָ דאַס יעדער דער קנאַבען פֿערטיג וואורדע אין דעם איהם געלעהרטען בוכע, וואָראויף איין קנאַבע דען אַנדערן אונטער איינער לייטונג ווידער אונטעררכטעטע ביז יעדער פֿאָן איהנען דיא גאַנצע תורה אויסוועדיג קאַננטע. נעבען דיעזע אַנשטאַלט וואַנדער־ טע איך בייא זעקס קנאַבען אַן אויף דער אויך זעקס טהיילען בעשטעהענדען משנה, אונד גלויבטע איך היעדורך וועזענטליך צו ערהאַלטונג דער תורה בייגעטראַגען

כה תחרב ותחום שסומכין בו יעקר. מה עשה רבי יהודה בן בבא הלך וישב בין שני הרים גדולים בין שתי עיירות גדולות בין שני תחומי שבת בין אושא לשפרעם וסמך שם חמשה זקנים רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורב אויא מוסיף אף רבי נחמיה. כיון שהכירו בהן אויבים באו להרגן אמר להם בני רוצו. אמרו לו רבי ואתה מה תהא עליך. אמר הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לו הופכים אמרו לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונקיות (חניתות) של ברזל ועשאוהו ככברה. וגם כן מה שאירע לרבי חנינא בן תרדיון על שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה בזמן השמד ומסר עצמו למיתה. כדגרסינן התם בפ״ק דע״ז (דף י״ח) וכתיב למעלה בהתימת נר ראשון. וגם מה שאירע לרבי עקיבא וחבריו כדאיתא למטה בפ״ב מחלק האהבה יבנר התשובה בכלל היסורין. וגם כל זה קבלו על עצמן החסידים הראשונים בהיות בעיניהם חיי העולם הזה הבל ורעות רוח כנגד העולם הבא שכלו טוב וכולו ארוך:

(רנט) פרק רביעי.

אף על פי שהשארות הנפש נתאמת להכמים בחקירה ועיין כתבי רבותינו

אַנגעלעגענהייטען רעכט צו שטערבען. דאַ טאלג רבי יהודה בן בבא ויינען זיטן אין צווישען צווייען היאמעלהאָהען בערגען, צווישען וועלכען צוויא גראָסע שטאָדטע, אושא אונד שפרעם זיך בפֿאַנדען, דיא אונגעפֿאָהר איין פֿערטעל מיילע אויס איינאַנדער לאַגען, דאָרט וואָלטע איהן אויף פֿינף אַנגעזעהענע געלעהרטע, נאַמליך: רבי מאיר, רבי יהודה, רבי יוסי, רבי שמעון אונד רבי אלעזר בן שמוע, נאַך רב אויא אויך נאָך רבי נחמיה, דענען ער דורך דיא סמיכה דאַס רעכט ערטהיילטע, ריכֿטער אין ישראל זיין צו דירפֿען. דיעזעס ווארדען דיא פֿיינדע געוואַהר אונד זיא איילטען הערביי אום דיא אונגעהאָרזאַמען געגען דאַס געזעטץ צו ציכֿטיגען. דאַ שפראַך רבי יהודה צו איהנען, פֿליעהעט איינע זאָהנע! אבער וואַס געדענקעסט דוא, דער דוא דאָך זאָ שוואַך ביזט, צו בעגיננען? פֿראַג-טען זיא איהן בעקיממערטען בליקקעס. איך וויל היער אונבעוועגליך ליעגען בלייבען, גאַב ער צור אַנטוואָרט. אונד עס קאַמען דיא האָשער אונד פֿאַנדען דען שטאַדר דאַליעגענדען רבי יהודה פֿאָר, אונד זיא דורכבאָהרטען איהן מיט איינע אַנצאַהל מורשפיעסע, ביז זיין קאָרפער דורכלאָכערט וואַר גלייך איינעם זיעבע. אֶהנליכֿע געשיקקע טראַפֿען רבי חנינא בן תרדיון אונד רבי עקיבא, איין זיא דען ראָמערן טראָטץ באָטען אונד תורה לעהרטען, וויא דיעס אַנדער-ווייטיג שאָן מיטגעטיילט ווארדע, זאָ אָפּפֿערטען זיך דיא פֿריהערן פֿראָמען אויף פֿיר דיא ערהאַלטונג דער תורה; עס וואַר אין איהרען אויגען דאַס דיעסזייט אין ניכֿטס, איין ווינציגער געדאַנקע געגען דאַס יענזייט, דאָס נור עוויג אַנהאַל-טענדעס גוטעס ביעטעט.

פיערטעס קאַפיטעל.

דיא וויזען ועלכעס געלאַנגטען צור איבערצייגונג פֿאָם פֿאָרטבעשטאַנד דער זעעלע דורך נאַכדענקען אונד גרינדליכֿעס פֿאָרשען, זיין יעדאָך דער פֿפֿרטשטאַנד דער

והצדיקים הניטים לנפש. זה גבור וזה חלש זה ניצח וזה נוצח. יעל׳ כן היקרים ומושלים שלא כדין בעולם הזה הם שפלים לעה״ב בעולם הנשמות וגם לימות המשיח בעולם הגופות. כדגרסינן התם בפרק אלו עוברין (דף נ׳) כתיב (זכריה י״ד) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון אמר רבי אלעזר זה אור שהוא יקר בעולם הזה יהא קפוי לעה״ב. רבי יוחנן אמר אלו נגעים ואהלות שכל העוסק בהן קפואים בעולם הזה יקרים הם לעולם הבא. ור״ל אמר אלו בני אדם שהם יקרים בעולם הזה קפואין הם לעולם הבא כי הא דרב יוסף בריה דריב״ל חלש ואיתנגיד. אמר ליה אביה מאי חזית אמר ליה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה אמר ליה עולם ברור ראית. ואנן היכי חזיתנן אמר ליה כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם. ושמעתי שהיו אומרי׳ אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. מאי ניניהו הרוגי מלכות אילימא רבי עקיבא וחבריו פשיטא בלאו הכי נמי. אלא הרוגי לוד. וגרסינן נמי בפ״ק דבתרא (דף י׳) א״ר אבהו שאלו את שלמה איזהו בן העולם הבא א״ל אותן שכתוב בהן (ישעיה כ״ד) ונגד זקניו כבוד כי הא דרב יוסף בריה דריב״ל וכו׳ כדאיתא למעלה. ואותן שמוסרו עצמן למיתה כדי לעסוק בתורה עולין למעלה העליונה כמו שמצינו שמסר עצמו רבי יהודה בן בבא. כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ח׳) ובפ״ק דסנהדר׳ (דף י״ד) אמר רב יהודה זכור אותו האיש לטוב ורבי יהודה בן בבא שמו שאלמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל. נשתכחו נגרסינהו אלא אימא בטלו דיני קנסות מישראל שגזרו שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכי׳

ווערדען אין דען הינטערגרונד געדרענגט, זיא ווערדען איבערוועלטיגט פֿאָן דען בעֶ־
זען טריעבען, פֿאָן דער הערשזוכט אונד געוואַלטטהעֶטיגקייט איהרעס קעֶרפערס,
אונד מיססען נאַכגעבען. דיעזער צושטאַנד הערט אָבער מיט איהרעם הינשטערבען
גאַנץ אויף, דען דאָרט, אים רייכע דער זעעלען, מיססען זיא עס דורך ערניעדריגונג
פֿאָלגענדס ביסען, וואָ וויא זיא אים צוקינפֿטיגען קעֶרפערלייכע האָהעס פֿאָלע ווירדע,
האָהע אירדישע גליקזעליגקייט דאַמשטעהען ווערדען. „דען עס ווירד זיין אַם זעלבען
טאַגע, דאַ ווירד קיין געוועֶהנליכעס ליכט זיין: ערקוויקקענדע ליכטער ווערדען הייס
שטראַהלען אונד ווידער שאווינג אַבקיהלען" (זכריה י"ד, ו'). רבי אלעזר דייטעט
אויס דיעזעס פֿערזע, דאַס דאַז ליכט, וועלכעס בעזיצט איזט אין דיעזער וועלט,
ווירד דאָרט פֿראַכט פֿערמאָרגעאַכטען. נאַך רבי יוחנן זינד דיא טווער צו פֿערשטעה־
הענדען טראַקטאַטע נגעים אונד אהלות דאַמיט צו פֿערשטעהען, נעֶמליך, היער
זינד זיא אונפֿערשטעהנליך אונד דאָרט ווערדען זיא לייכט פֿאַסליך זיין. ריש לקיש
בעמערקט אויך דיעזען פֿערזע: דיעיעניגען, דיא דורך איהר פֿערמעֶגען היער האָך
אים אַנזעהען שטעהן, ווערדען דאָרט פֿעראַכטעט זיין. — דיעיעניגען, דיא זיך
דעם טאָדע פרייגעבען, אום תורה צו שטודירען, ווירד דיא האֶכסטע היממלישע
גלאָריע צו טהייל. איינסט ערגינג איין שטרענגעס פֿערבאָט געגען ערטהיילונג דער
רעבּיטע פֿאָן וויינגטיגער פֿאָן זייטען דער לעהרער, איבער שטרייטיגע פּונקטע אין געזע־

גורמת ומסייעת ליפנית לבוא אל המושכלות למי שהיא הפין בהם. וגם מטרדרת לרשע שהוא שטוף בתאוות כמו שנאמר (דברים ל"ב) וישמן ישורון ויבעט. עד שיגיע הזמן אשר יבא בעולם הזה ובעולם הבא האורה הגדולה אשר נברא העולם בעבירה ימלאה הארץ דעה כי אז יהיה לצדיקים טובה בעולם הזה ובעולם הבא. כדגרסינן במסכת פסחים פרק אלו עוברין (דף נ') כתיב (זכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד וגו' אטו האידנא לאו אחד הוא. אמר רבי יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא. העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת. אבל לעולם הבא כלו אחד ואחד אומר הטוב והמטיב וכו'. לעולם הבא שכתוב כאן ר"ל בשני עניינים עולם הבא של נפשות וגם עה"ב של גופניות בימות המשיח שבשניהם טובה גמורה לצדיקים אבל בזמן הזה הגוף והנפש וגם הצדיקים והרשעים אינם אלא זה כנגד זה א' למעלה וא' למטה כמו כן ציון לאדום שכשמלאה זו חרבה זו כמו שדרשו על אמלא' החרבה בפר' קמא דמגלה. וגם נאמר (איכ' ד') תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום. וכל זה לפי שהם שני הפכים כך בזמן הזה הם הגוף והנפש וגם הרשעים הנוטים לגוף

זא געטאהן עס ניכט, וויל אין דעאוועלבען איין ווירקליכעס גוטע ענקהאלטען זייא, זאנדערן עס זאלל איהנען ריין דעטיוועגען צו טהייל ווערדען, דאמיט זיא וויליג דיא גאטטליכען פארטריפטען בעפאלגען מאגען, וואדורך זיא אבער ענדליך בייא רייפעם נאכדענקען צור האהערן איינזיכט איבער דיא אבזיכט גאטטעס געלאנגען, איהן אוים גאנצער זעעלע ליעבען אונד זיך דאן פיר דיא יענזייטיגע גליקקזעליגקייט נאך אונד נאך רייף מאכען ווערדען, דיא אבער דעם פערפאלער, דעססען אללייניגעס שטרעבען מיט נאך אירדישען גליקקסגיטערן אונד געליסטען, ניכט צו טהייל ווערדען ווירד; איהם געהארט דיא הערשאפט איבער דיא ערדע, זא וויא פיר דען פראמען איס אללגעמיינען דאס הייאוועלרייך בעשטיממט איזט, וואס זא לאנגע פארטדויערן ווירד, ביז דאס גראסע ליכט, פערזינטעלסט וועלכעס דיא וועלט ערשאפפען איזט ווארדען, זיכטבאר ווירד זיין אונד דיא ערדע פאללער ערקעננטניס, דאן ערסט ווערדען עס דיא פראממען היער אונד דארט גוט האבען. דען דאן ווירד דער עוויגע אנערקאננטער קאניג זיין איבער דיא גאנצע ערדע, דער עוויגע איינציג אונד זיין נאמע איינציג! עס גיעבט יעדאך צווייא יענזייטע אדער צוקינפטיגע וועלטען. דיא איינע איזט דאס רייך דער גייסטער אונד זעעלע, דיא אנדערע היינגעגען, דאס רייך דעס משיח, דיא טאגע דעס וואהלערגעהענס דער קערפער, פאן וועלכעם לעטצטגעד נאנטען רייכע רבי יוחנן איינע אנטוואָרט גיעבט, אינדעם ער לעהרטע: געשיעהט יעמאנדעם היער עטוואס גוטעס, דאן פרייעט ער דען עוויגען דאפיר, געשיעהט איהם אבער איין אונגליק, דאן שפריכט ער: געפריזען זייא דער געררעכטע ריכטער! אין דער צוקינפטיגען וועלט, אין דען משיח-טאגען היינגעגען ווירד מאן דען הערן שטעטס פיר גוטעס צו פרייזען האבען. זאלאנגע אבער דיזעס רייך פיר דיא וואהלפאהרט דעס קערפערס נאך ניכט דא איזט, לעבט דיא זעעלע איט דעם קערפער אים ווידערשטרייט. דיא פראממען ליטען אונד געהארכען דער זעעלע, דיא פרעפלער אבער געהען דעם האנגע איהרער קערפער נאך אונד איהרע זעעלען

וגדולת בניקים אחר. ועל זה רמזו באגדם אין כל אדם זוכה לשתי שלחנות ד"ל שהם מעטים כמו שאמר רשב"י ראיתי בני עליה והם מעטים כלומר המעולים בשתי עולמות לפי שזה הפך זה. וברוך היודע למה זכו אלו לב' עולמות ואחרים לא זכו אף על פי שהיו שלמים שכך עלה במחשבה כדגרסינן במסכת שבת פרק אמר רבי עקיבא על דבר מיתת רבי עקיבא שהראהו למשה רבינו ואמר זו תורה וזו שכרה והיתה תשובתו שתוק כך עלה במחשבה כדאיתא למעלה בנר שני כלל א' חלק ב' פרק ט'. וגרסינן נמי בסנהדרין פרק א' דיני ממונות (דף ל"ח) ופ"ק דע"ז (דף ה') אר"ל מ"ד (בראשי' ה') זה ספר תולדות אדם וכי ספר היה לו לאדם אלא מלמד שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו. כיון שהגיע להורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר לפניו רבונו של עולם ולי מה יקרו ריעיך אל. לפי' רבים או יחידים אשר ישיגו שום דבר באמיתת העולם אל יקוצו בשכליהם ואל יחטאו בלבם בראית צרותם בעולם הזה הדומה ללילה שהוא ראוי לדרים בו חיות היער שהם הרשעי' כי טובת העולם הזה אינה טובה בערך האמת אלא בעולם שכולו טוב. ואם התורה הבטיחה לקהל ישראל שאם ישמרו התורה והמצוה בטובת העולם הזה לא מפני שהיא הטובה האמיתית אלא לפי שהיא

ניכט פערמיינט; יעדאך ליעגט פיעל וואהרעס אין דעם אויססרוך. דער וויזען: ניכט יעדעם ווירד דאס גליק צו טהייל פאן צווייען טישען, דאס דיעססייטיגען אונד יענזייטיגען, צו געניעסען, נור וועניגע זינד זא גליקליך. איך וואגע צוואר, בע-מערקטע רבי שמעון בן יוחאי, ווירדעספאללס לייטע, דיא גראד דאסטעטאגרען אים דיעססייט, דאס איין געגענגעשטיק פאָם יענזייט איזט, אבער נור וועניגע זאגע איך! געפריעזען זייא דער אללוויססענדע, דעם דער גרונד אללייניג בעקאננט איזט, וועניגען פאָרצוגען דיעזע האָהע גליק צו טהייל ווירד, אונד וויעדער אנדערען פאָרצו-ענטהאלטען, דענען נור דער גענוס איס יענזייט, ווען אבען פריהער פאָן רבי עקיבא בעריכטעט ווארדע, אויסבעוואהרט איזט! ריט לקיט שטעללטע דיא פראגע: עס הייסט: „דיעס איזט דאס בוך פאָן אדם'ס געשלעכטסאָלגע,“ בעזאס דען אדם ווירקליך איין דערארטיגעס בוך? דיעזער זאטץ זאלל אבער לעהרען, דאס דער גע-היילינגטע דעם ערסטען מענשען פארגעפיהרט האבע יעדעס קאמענדע צייטאלטער, דיא וויזען אונד דיא פארשטעהער דעסזעלבען, אונד אלס ער איהם פארפיהרטע דאס צייטאלטער דעס רבי עקיבא, דא פרייעטע זיך אדם איבער דעססען גראָסע געלעהרזאמקייט, אבער אויך טרויער איטטע זיך איין אין זיינע פריידע, אלס ער דעס-סען טרעקקליכעס ענדע זאה; דאן שפראך ער: הערר דער וועלט! וויא ליעב איר דיינע פריינדע אללע צו טויסן! דארום זאללען וואהל פיעלע וויא איינצעלן אויף איינער האהערן שטופע דער בילדונג אונד דעס וויססענס שטעהען, ניכט איבער דיא פיגונגען גאָטטעס גריבעלן אונד זינדיגענד דאריבער רעכטען, דאס עס לעם גערעכטען היענידען, אין דיעזעם לאנד דער פינסטערניס ניכט וואהל ער-געהט, ווייל דיעזעס וואהלערגעהען אין ווירקליכקייט ניכט אים ענטפערנטעסטען אהנליכ-קייט האט מיט דער היממליטען גליקזעליגקייט. ווען נון דען איזראעליטען אין דער תורה אירדישעס וואהלערגעהען אויף בעזאלגונג דער געבאטע צוגעזיכערט ווירד,

בעדם ולהטעימם בעולם הזה מעין העו"הב. כדגרסינן בפ"ק דבתרא (דף י").
תנו רבנן ג' הטעימן הקב"ה מעין העולם הבא ואלו הם אברהם יצחק
ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל כלומר שלא חסר מהם שום דבר טוב
וראיים היו לכך שלא היה יצר הרע שולט בהם כדאמרינן עלה תנו רבנן
ג' לא שלט בהן יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל
מכל כל וי"א אף דוד דכתיב (שם ק"ט) ולבי חלל בקרבי ואידך צעריה הוא
דקא מדכר. וגם לא היתה פטירתם כמיתת האחרים אלא בנשיקת שכלם
עם שכל הפועל כדאמרינן עלה תנו רבנן ששה לא שלט בהם מלאך המות
אלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל משה ואהרן ומרים
דכתיב בהו על פי ה'. והא מרים דלא כתיב בה על פי ה' א"ר אלעזר אף
מרים נמי בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה
ע"פ ה' שגנאי הדבר לומר. וע"כ נאמר עליהם שלא שלט בהם רמה ותולעה
לפי שהי' גופם תשמישי קדושה כדאמרי' עלה ת"ר שבעה לא שלט בהם
רמה והולעה אלו הן. אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן מרים ובנימן.
אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל. משה ואהרן ומרים דכתיב
בהו על פי ה'. בנימן בן יעקב דכתיב ישכון לבטח. וי"א אף דוד דכתיב
(תהלים ט"ז) אף בשרי ישכון לבטח. ואידך ההוא רחמי הוא דקא בעי.
למדנו שהחסידים האלו שהיה להם יתרון אפילו בגופם בהייהם ולאחר
פטירתן. וג"כ אירע לצדיקים ידועים בכל דור ודור כל אחד ואחד כפי
מעלתו אף על פי שאמרו בפרק הנזקין מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה

וואונדערבאַרעס, איינע בעזאָנדערס פֿערגינסטיגונג פֿאָן העררן דער וועלט איזט; ער
לאָסט איהרעטוועגען דיעס געטעהען, אָנדערס גלייכֿזאַם דיא נאַטור, דאַאיט זיא היפּ=
ניערען טאָן איינען פֿאָרגעשמאַקק דער אונבעטרייבבאַרען יענזייטיגען גליקקזעליגקייט
האַבען. זאָ לעהרען דיא ווייזען: דיאַידרייא ערצפֿאָטער אברהם, יצחק אונד יעקב
האַבען אויס דער ליטערן קוועללע דעם יענזייטס היניעדערן טאָן גענאָססען, זיא ליט=
טען פֿאָן קיינעם גוטען אַנגעל, וויל קיין בעזער טריעב איבער זיא אַכֿט האַטטע.
נאָך אַנדערן וואורדע אויך דעם קאָניג דוד דיזעס גליקק צו טהייל. אונד זיא, זאָ
אויך משה, אהרן אונד מרים שטאַרבען ניכֿט ויא געוואָהנליכֿע מענשען, דענען
איט דעם הערנאַנגנאַהענדען טאָדע דיא זיגעל צוזעהענדס שוואַכֿער ווערדען, זיא
בליעבען ביז אַן איהרעס ענדע ביא פֿאָלליגעם בעוואוסטזיין אונד דער טאָד הויכֿטע
זיא בלאָס אַן, אָדער ריכֿטיגער גאָטט זעלבער דריקקטע גלייכֿזאַם איינען קוס אויף
איהרע ליפּפּען, אונד זיא וואַרען ניכט מעהר. אויך איהרע קאָרפּער, איט איינשלוס
דעם קאָרפּערס דעם בנימן זאָהן יעקב'ס אונד נאָך אַנדערן אויך דער דעם דוד,
וויא דיא ווייזען לעהרען. — וואורדען ניכֿט איין רויב דער וויראַמער, וויל אויך דיעזע
גאַנץ פֿאָן הייליגקייט דורכֿדרונגען וואַרען. דיעזע אויסצייכֿנונג קאָננטען אויך אַנדערע
פֿראָממע אונד געריכֿטע פֿערטיפּדענער צייטאַלטער טרעפֿפֿען, יע נאָך פֿער=
דיענסט, אָבגלייך עס איזט אַבטניטט נזיקין הייסט, פֿאָן דען טאַגען משה'ס
ביז צום גראָססען רבי וואַר תורה אונד פירדיטע גראָססע, אויסער ביא דיעזען,

ואותם שאינם נטבעים כ"כ בזה החשך ומצפים לאורה כאשמורת הבקר שהיא צאת העולם הזה מגיעים לו לראות האור האמיתי' ועומדין כהשארות נפשם עדי עד כל אחד כפי מעלתו. וכמו שבחשך מושלים חיות היער שהולכים להרוס ולבקש טרפם בהיות בני אדם יושבים ושקטי'. כן הרשעים דומין לחיות היער ומושלים בעולם הזה שדומה ללילה מאחר שניטין אחר גופן שנברא מן האדמה אשר לוקח משם ושם תשוב עוסקין כל ימיהם באכיל ושתה ובעדוני הגוף כדגרסינן בפרק השובר את הפועלים (דף פ"ג) דרש ר' זירא ואיתימא האני רב יוסף מ"ד (תהלים ק"ד) תשת חושך ויהי לילה וגומר זה העולם הזה שדומה ללילה. בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים שבו שדומין לחיות היער. תזרח השמש יאספון תזרח השמש לצדיקים ויאספו רשעים לגיהנם. ואל מעונתם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו. יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרן. ולעבודתו עדי ערב למי שהשלים עבודתו עדי ערב. לפי' הצדיקים שמניחין עדוני הגוף ועוסקין בעדוני הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעולם הזה כפי הטבע עד שתזרח השמש האמיתי לצדיקים בלתי אם יביא להם במעשה נס שעושה ברחמיו רבון העולמים עם אותם השלמים שחפץ לשנות הטבע

דיאיעניגען אבער, דיא אין דיעזער פינסטערניס זיך נאך ניכט פערזענקט האבען אונד דער קלארען מארגענרעטהע, דעם ליכטע דעם יענזייטס ענטגעגען הארען, ווערדען צו דיעזער גליקקזעליגקייט געלאנגען, אינדעם איהרע זעעלע עוויגליך פארט־לעבען ווירד איס שטייגענדען גענוססע, יע נאך פערדיענסט. דיא פרעססער גלייכען דען טהיערען דעס וואלדעס, דיא דעם נאכטס, ווען דיא מענשען פאן דער טאגעסארבייט זיך ערהאלען אונד אויסרוהען, איהרען אויפענטהאלט פערלאססען, אום בייטע צו מאכען אונד פראס זיך צו זוכען; עבען זא דיא פרעססער, וויא איינגען זיך דיא הערדטמאכט איבער דיא ערדע, דיא נור נאכט געגליכען איזט, חיוועקיהרליך מן, טטרעבען איהרעס איררישען האנגע נאך, קלאממערן זיך גלייכזאם דער ערדע אן, אוס דערען טאכטער זיא געווארדען; עססען, טרינקען פראססען אונד פיזיטע געניססע זינד פיר זיא היופטזוועקקע איהר לעבעלאנג. דיעזעס האט אויך דער פסאלמיסט, וויא רב זירא, אדער נאך אנדערען רב יוסף לעהרטע, אנגעדייטעט מיט דען ווארטען: דוא מאכסט פינסטערניס, אונד נאכט איזט היעניעדען, דיא טהיערע דעס וואלדעס, דיא פרעססער, בעוועגען זיך גמאכליך אין איהר; אבער ווען ענטגעגען טייגט דען פראממען דיא זאננע דעס יענזייטס, דא געהען יענע איין אינ'ס רייך דער טאדעססשאטטען, דיא פראממען יעדאך נעהמען בעזיטץ פאן דען פיר זיא בעטטימטע געמאכערן אונד יעדער בערייטעט זיך פאר, דען לאהן, דער זיינער דאן הארעט, צו עמפפאנגען, דאס ער היער טהעטיג וואר פיר איינען לאהן ביז דער אבענד קאם. פר ליעס יעדעס קערפערליכע געליסט אבזייט, ער טטרעבטע ניכט דאנאך, זאנדערן נאך לוסט דער זעלע, דערען הערשאפט ניכט אויף דיעזער וועלט איזט, זאנדערן ערסט בעגיננט, ווען דיא מארגענרעטהע דעס יענזייטס אנבריכט. עס טריפפט יעדאך צוווילען, דאס דען פראממען היעניעדען טאן איין פארגעשמאקק דעס יענזייטיגען גענוססעס צו טהייל ווירד, וואס אבער עטוואס

היא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

(רנח) פרק שלישי.

אף על פי שהאדם מחובר בגוף ונשמה הגוף מהאדמה והנשמה מלמעלה כשהוא בעולם הזה הטבע מחייב שהגוף מושל על הנפש ברוב. לפי שהגוף בתחלת ברייתו מתאו׳ תאוות גופניות ולזה רמזה תורה לפתח חטאת רובץ. והנשמה היא מוכנת בכח לבוא אל הפועל ולזה צריכה הכנות גדולות במדות מושכלות נמצא שבפי טבע המציאות הגוף הולך בתחלה על הנפש ולזה אמרה תורה שהוא המונע לאדם שיאכל וחי לעולם. וע״ב המשיל החכם הגוף למלך זקן וכסיל והשכל לילד מסכן וחכם ובני אדם בעורון לבם אינם משיגים אמתת של העולם ויושבים בחשך וצלמות בהיותם שטופים בהנאות העה״ז ועליהם נאמר (במדבר י״ד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו.

זעלבסט איהנען פערשאַפפען, נור דער הערר אַללײן קאַננט דאַס גוטע, דאַס ער אויפבעוואַהרט דענען, דיא צו איהם האָפפען.

דריטטעס קאַפיטעל.

אָבגלייך דער מענש איין געבילדע אויס קערפער אונד זעעלע, דער קערפער אויס שטויב אונד דיא זעעלע איין געטטטליך פאָן אָבען איזט, דאַהער זיא גלייכען טריט האַלטען, איינס דאַס אַנדערע ניכט איבערוועלטיגען זאָללטע, זאָ ליעגט עס דאָך אין דער נאַטור דער זאַכע, דאַס היענידען, איס בערייכע דעס קערפערס, דיעזער איבער דאַס גייסטיגע, דיא זעעלע, דיא אָבערהאַנד האַבע. דען מיט דעם מיינטריטט דעס מענשען אינ׳ס אירדישע לעבען רעגט זיך אין איהם איין שטרעבען, איין פערלאַנגען נאַך בעפריעדיגונג אירדישער בעדירפניססע, וואַס אויך אין דער תורה אַנגעדייטעט איזט מיט דעם זאַטצע: אַם איינגאַנגע פאָן הערעט דיא זינדע. דיא זעעלע היגעגען בעדאַרף ערסט דער אַנרעגונג פאָן אויסען, אום טהעטיג צו זיין, עס אוס איהר, ווען זיא קיינען געפאַהרליכען קאַמפף מיט דעם קערפערליכען, דער נאַטור, בעשטעהען וויל, דיא בעפריעדיגונג אַללער אַנפאָרדערונגען דערזעלבען פאָר־אַנגעהען, אום ווירקען צו קאָננען, היערצו בעדאַרף עס אָבער דער רייפע, דעס וויססענס אונד דער קלאַרען איינזיכט, דיעס טיינט ימדאָך מיט דעם בעגיננענדען מענשען ניכט דיא געטטליכע אַבזיכט צו זיין, דאַ עס הייסט: ער ווירד פאָם בויאַע דער ערקעננטניס עססען אונד עוויג לעבען, זאָנדערן נאַך אונד נאַך זאָלל איהם דיא איינזיכט קאָממען, נאַך אונד נאַך זאָלל ער נון וואַהרען אונד הייל־זאָמען געלאַנגען. דאַ־הער פערגלייכט דער וויזע שלמה דען קערפער צו איינעם אַלטען אַבער נאַררישען קאָניגע, דיא זעעלע, דען גייסט היגעגען צו איינעם אַרמען, קלוגען קינדע, דאַס גלייכזאַם ערסט אינ׳ס לעבען טריטט, ווען יענער אויס דעמזעלבען צו טיידען איס בעגריף שטעהט. אונד זאָ ערפאַססען דיא מענשען אין דער פערטשטאָקטהייט איהרער הערצען ניכט דיא איינענטליכע וואַהרע אַבזיכט געטטעס מיט זיינער וועלט, זיא זינד אויסגעשטאָססען פאָן פינסטערניס אונד טאָדעסשאַטטען אונד לאַססען זיך איבערפלוטהען פאָם שטרעבען נאַך אירדישען גענוססען. וואָהרענד זיא אַבער אים ליכטע, איס בערייכע דער לעבליכסטען הערצענסלוסט זיך צו בעפינדען וואָהנען, זינד זיא אין דער אונערקוויקליכסטען וויסטע, וואָ זיא ענדען, וואָ זיא שטערבען.

עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשין שבהם הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח. פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסים כשהן מקושטין והללו נכנסים כשהן מלובלכים. שמח המלך לקראת הפקחים וכעס על הטפשין. אמר הללו שקשטו עצמן לסעוד' ישבו ויאכלו וישתו. והללו שלא קשטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו. זיוואי חתנו של רבי מאיר משום רבי מאיר אומר אלמלי הללו יושבין והללו עומדין אין להם בושה מפני שנראין כמשמשי' אלא אלו יושבין ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאין הללו שמחין הללו עצבין דכתיב (ישעיה ס"ה) לכן כה אמר ה' אלהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו. וכל אלו המשלי' שעשו רבותינו בענין זה הכל הולך אל מקום אחד. ומי שיודע להתדמות בשכלו ולצייר אחד מהמשלים יבין האחרים אבל הדבר עמוק עמוק מי ימצאנו שאין למעלה הימנו לפי שהאדם בהיותו גופני לא יוכל לצייר העדונים רוחניים אלא הגופניים וזהו אחד מן הטעמים אשר לא נכתבו בפירוש בתורה שכר העולם הבא. לפי שאין כח באדם לציירו אלא בקישו ועל ידי משל ודמיון. ועל הדא אמרו בפרק אין עומדין (דף ל"ד) אמר רבי

איינגעדענק דעם שפרוכעס (קהלת ט', ח'.): „צו יעדער צייט זייען דיינע קליידער ווייס בער אונד ווייס" אונד עס פרייעט זיך דער קעניג איט איהנען אונד לאסט זיא טהייל נעהמען אן דעם בערייטעטען אמהלע, איבער דיא נארען אונד איהרע פערנאכלעסיגטע קליידונג הינגעגען ערגערט ער זיך איסליעביג אונד לאסט זיא זייטען פערדרוס היערייבער איפצפערן פיהלען, דאס זיא דאסטעהענד נור איטאיגע, פערדריסליכע אונד טרויריגע צושויער זיין דירפען. זיוואי, דער איידאם דעס רבי מאיר אאכטע איך נאאען דעם לעצטערן דיא בעאערקונג, דאס דיא נארען ניכט איט דיענענדע פערזאנען דאסטעהען, זאנדערן אן דער טאפעל הונגערנד אונד פער־שמאכטעטנד אונד טרויריג זיטצען אונד צוזעהען, וויא דיא אנדערן בערייטעטען עססען, טרינקען אונד פרעהליך זינד. — אללע דיא פאן דען ווייזען אנגעפיהרטען בייאשפיעלע בעטרעפן דער יענזייטיגען גליקזעליגקייט, צייגען איך איינס הינאוים, אונד ווער דאס איינע זיך קלאר צו אאכען וויס, ווירד אהנע צווייפעל איך דאס אנדערע פערשטעהען. אבער איינע קלארע אנשויאונג, אהנע אוים דעם בערייכע דער ערדע הערגעהאלטען בצלענע אונד בייאשפיעלע, פאם יענזייטיגען לעבען צו געבען איזט דאריום טווער, וויל זיא לאנגע דיא זעעלע איט קערפער זיך בעפינדעט זיא קיינען בעגריף פאן ריין גייסטיגעם, אהנע בייאאיטונג פאן איררישעם האבען קאן, אונד דיעס איזט איך איין גרונד איט, ווסשווענען אין דער תורה ניכטס פאן יענזייטיגעם לאהן געטריע־בען שטעהט. איך דיא פראגעטען, בעאערקטע רבי חייא בר אבא, אים נאאען דעס רבי יוחנן, האבען נור פאן דען צייטען דעם משיח פראפע־צייעט; ביז דאהין וואר איהנען איין בליק פערגאנט, אבער דאס יענזייט ווער

כל כבוד הופה. מאי על כל כבוד חופה מלמד שכל אחד ואחד עושין לו חופה לפי כבודו. ועשן בחופה למה לי אמר רבי חנינא כל מי שעיניו צרות בת״ח בעה״ז מתמלאות עיניו עשן לעוה״ב. ואש בחופה למה לי אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו אוי לו לאותה בושה אוי לו לאותה כלימה. וגרסינן נמי בפרק שואל אדם (דף קנ״ב) תנו רבנן (קהלת י״ב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך. משל למב״ו שחלק בגדי מלכות לעבדיו. פקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא. טפשין שבהם הלכו ועשו בהן מלאכה. וכשבקש המלך את כליו פקחים שבהם החזירם כשהם מגוהצים טפשים שבהם החזירום כשהם מלוכלכים. כעס המלך על הטפשי׳ ושמח כנגד פקחים ואמר להם ינתנו כלי לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום. ועל הטפשים אמר כלי ינתנו לכביסה והם יחבשו בבית האסורים. על גופן של צדיקי׳ אמר הקב״ה (ישעיה נ״ז) יבוא שלום ינוחו על משכבותם ועל נשמתן הכתוב אומר (ש״א, כ״ה) והיתה נפש אדוני צרורה וגו׳ ועל גופן של רשעים הוא אומר (ישעי׳ שם) אין שלום אמר אלהי לרשעים. ועל נשמתן הוא אומר (ש״א, שם) ואת נפש אויביך יקלענה וגו׳. תניא רבי אלעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה וגו׳. ושל רשעים זוממות והולכות שנאמר ואת נפש אויביך וגו׳. וגרסינן נמי התם ואף שלמה אמר בחכמתו (קהלת ט׳) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. אריב״ז משל למלך ב״ו שזימן את

דער געהייליגטע איס עדן פיר יעדען גערעכטען אמאכטען, אונד צוואר פיר יעדען נאך פערדיענסט. דיא אויגען דעריעניגען, דיא היענידען דיא טוגענדהאפטען פערנאכ-לאססיגטען, זיא ניכט אונטערשטיטצטען, ווערדען דארט, וויא רבי חנינא לעהרטע, פאם רויכע געבלענדעט ווערדען; אונד זעלבסט אין דען פערשיעדענען טהראנהימ-מעלן דער גערעכטען ווירד איין פייער דער אויסצייכנונג זיך בעפינדען, ווארן דיא אינדערפערדיענסטפאללען זיך צו איהרער שאנדע אונד טאדעל זאגענד פערברענען ווערדען. „דער שטויב“ הייסט עס (קהלת י״ב, ז׳.) „קעהרט צור ערדע צוריק,“ ער וירד דאס, וואס ער פריהער וואר, „אונד דער גייסט קעהרעט צוריק צו גאטט, דער איהן געגעבען;“ פלעקקענלאז אונד ריין, זאלל דער גייסט, וויא איין פאן איינעם קאניגע פערליעהענעס שטאאטסגעוואנד, ווען דוא וויזע האנדעלן וואל-לעסט, וויעדער צוריקגעליעפערט ווערדען, דאס ער זיך וויעדער איינינע מיט דעס אורקוועלל דעס לעבענס. רבי יחנן בן זכאי פערגלייכט דאס דיעסזייטיגע לעבען צור פארבערייטונג צום קאניגליכען גאסטמאהל, וואו זיך דיא איינזיכטספאללען עמזיג היערצו ציערענד פארבערייטען אונד זיך אין דער פארהאללע דעס קאניגלי-כען פאלאסטעס, אין דער פאראויסזעטצונג באלד גערופען צו ווערדען, האררענד פערהאלטען, דיא געלאדענען נאררען אבער גלויבען, איין קאניגליכעס מאהל צו בערייטען, דאזו געהארעט גאר פיעל צייט, דאהער לאססען זיא זיך צייט אונד גאהען אונזויבער געקליידעט צו איהרער ארבייט, גאהען מיטלעס געווינע אונד פערגני-גען נאך; מיט איינעם מאלע אבער ערגעהט דיא איינלאדונג. דער קאניג לאדעט אונד אלן אוס קאמען! נון דיא איינזיכטספאללען ערשיינען אנשטאנדיג געקליידעט,

וגרסי' במס' שבת פרק שואל (דף קנ"ב) כתיב (קהלת י"ב) כי הולך האדם אל בית עולמו. א"ר יצחק מלמד שלכל צדיק וצדיק עושין לו מדור לפי כבודו משל למלך ב"ו שנכנס הוא ועבדיו למדינה כשהן נכנסים כולן נכנסים בשער א' וכשהן לנין ניתנין לכל אחד ואחד מדור לפי כבודו. וגרסינן נמי בסוף פרק בתרא דתעניות (דף ל"א) אמר רבי אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר (ישעיה כ"ה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו וגו' נגילה וגו'. וגרסינן נמי בפ"ק דמגלה (דף ט"ו) אמר רבי חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנא' (שם כ"ח) ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה מאי לעטרת צבי לעושין צביוני צפירת תפארה למצפין תפארתו. יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים עליה. ולרוח משפט זה הדן את יצרו. ליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמתו. ולגבורה זה המתגבר על יצרו. משיבי מלחמה אלו שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה. שערה שמשכימין ומעריבין בשערי בתי כנסיות ובתי מדרשות. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו אמר להו גם אלה ביין שגו וגו' פקו פלילי' אין פקו אלא גיהנם שנא' (ש"א, כ"ה) ולא תהיה זאת לך לפוקה ואין פלילה אלא דיינים שנא' (שמות כ"א) ונתן בפלילים. וגרסי' נמי במסכת בתרא בפרק המוכר את הספינה (דף ע"ה) אמר רבב"ה אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק שבע חופות בגן עדן שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על

פֿאָהיגקייטען היערצו זאָגען אַבגעהען. — עס הייסט: דער מענש געהט איין אין דאָס הויז זיינער וועלט, היעראויס ניממט רבי יצחק דען שלוס, דאַס אים יענזייט יעדעם געראֶכטען בעזאָנדערס, נאַך זיינעם פֿערדיענסטע, איינע וואָהנונג איינ־געריימט ווירד, וויא עס בייספּיעלסווייזע דער פֿאַלל איזט מיט איינעם קעניגע, דער מיט זיינען דיענערן איין פֿרעמדעס לאַנד בעריזעט; ווען זיא נאַך איינער שטאַדט קאָממען, זאָ ציעהען זיא אַללע דורך איין אונד דאַססעלבע טהאָר איין, יעדאָך דעם נאַכטס ווירד יעדעם נאַך געביהר אונד ראַנג זיין קוואַרטיער אַנגעוויעזען. רבי אלעזר איזט דער אַנזיכט, דער געהייליגטע גיעבט דען געראֶכטען דערעינסט איין גלאָנצענדעס פֿעסט, נאַך רבי חנינא, שמיקקט ער זיא מיט דען שטראַהלענדען קראָנען איהר־רער פֿערדיענסטע, שמיקקט דיאַדעמען, וועלכע זיך היעניעדען פֿאָן היעלטען פֿאָן יעדעס הבלאוטה, דיא טטעטס איט איהרעס בחוטן טריעבע רעכטפֿערטיגטען, געראַכ־טע אורטהיילע פֿעללטען, יערען פֿערפֿיהרעריסטען טריעב אונטערדריקקטען, דיא אים הלכות, וועלכע פֿערטיערדיגע איינוונגען ציעטען, סטריטטען, אום נור וואַהרען פֿער־שטענדיגונג צו געלאַנגען, אונד דיא ציווהאַן דיא געבעט = מאָרגענס אונד שפּעט־אבענדס גענהריגט. אונד עס טראַט דאַס שטרענגע רעכט פֿאָר דען געהייליגטען אונד פֿראַגטע: וואַרום ווערדען דיעזע דאָ מיט אויסצייכנונג בעהאַנדעלט אונד דיעזע, דיא פֿרעפֿלער, נור היערצו פֿערדאַממט? היעראויף וואורדע נור געאַנטוואָרטעט: דיעס געשיעהט, ווייל זיא פֿראַססער אונד טרונקענבאָלדע וואַרען, איך רעכטע טואָקטען אונד עס פֿער־דרעהטען. רבה לעהרטע איך נאַמען דעס רבי יוחנן: זיעבען טהראָנהימעל ווירד

(דף י"ז). רבי יוחנן כי הוה מסיים ספריה דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין. אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם עליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ז') טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר וכו'. וגרסינן נמי בסוף פ"ב מאבות הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימנו אם למדת תורה הרבה נותן לך שכר הרבה ודע שמתן שכרן של צדיקים לע"ל:

(רנז) פרק שני.

הלמד תורה ומקיימה כדין וכהלכה נקרא צדיק והמפליג יותר מהראוי עליו להטיב למי שאין לו חק עליו או למי שהוא מחוייב בעשות עמו יותר מהראוי נקרא חסיד. ועל זה אמרו לפנים משורת הדין ועל זאת המעלה מוסיף כפי היתרון שיש לו במעלות השכליו'. ועל זה אמרו בפ"ב דאבות ולא עם הארץ חסיד. נמצא שיתרון חסידותו וצדקתו כפי יתרון חכמתו ושלמותו לפיכך כל אחד ואחד מוסיף במעלתו בעולם הבא כפי שלימותו.

זו מאנפֿאַנגען. אלס רבי יוחנן דאס בוך איוב, דער איינעם גוטען רוף הינ־טערליעס, דורכשטודירט האטטע, שפראך ער: דאס מענשען ענדע איזט דער טאָד אונד דאס דעס פיעהעס איזט, דאס עס געשלאַכטעט ווירד, אונד אללעס איזט אינ'ס דאזיין געררופען, אום זו שטערבען. הייל דעם, דער זיך אין דער תורה בעמיהעט, וואָמיט ער זיינען שעפפֿער גלייכזאם ערפֿרייט; ער ערווירבט זיך איינען גוטען רוף, דען ער זעלבסט נאך דעם טאָדע הינטערלעסט. אויף וועלכען איינען אויך אויסשפרוך ועהר איזט שלמה ... „בעססער איזט גוטער רוף אלס קאָסטליכעס עהל, דער טאג דעס טאָדעס בעססער, אלס דער טאג זיינער געבורט" (קהלת ז', א'.). יא ווען דו דיר פֿיעל תורה־וויססען אנגאייגנעסט, דאן האסט דו אויך פֿיעלען לאָהן צו ערוואר־טען, דען רבי טרפון לעהרט אים טראַקטאַטע אבות: דיר ליעגט עס ניכט אָב דאס ווערק צו פֿאָללענדען, יעדאָך שטעהט עס דיר ניכט פֿריי, דיך איהם צו ענטציעהען; האסט דו פֿיעל תורה געלערנט, זאָ ווירד דיר פֿיעל לאָהן ערטהיילט, אונד דיין ווערק־הערר איזט צופֿערלעסיג, דיר דיינען ווערקלאָהן צו בעצאַהלען. וויססע אבער, דאס דיא בעלאָהנונג דער געררעכטען ערסט אין דער צוקינפֿטיגען וועלט געגעבען ווירד.

צוויטעס קאַפיטעל.

ווער תורה לערנט אונד איהרע געבאָטע טרייליך נאך רעכט אונד פֿאָרשריפֿט ער־פֿיללט, ווירד געררעכטער גענאננט. ווער היננעגען נאָך שטרענגער אלס דיא פֿאָרשריפֿט געביעטעט געגען זיך איזט, געגען דען גוטעס איבט, וואָ איהן דאס געזעטץ ניכט פֿערפֿליכטעט, אָדער, וואָ עס איהם גאר געביעטעט וואָהלטהאָטיג צו זיין, ער נאָך מעהר אלס פֿאָרגעשריעבען וואָהלטהאָטיג איזט, דער ווירד שטרענגפֿראָממער גענאננט. יעדאָך איזט איינע זאָלכע האנדלונגסוויזע, איין זאָלכעס מעהרטהון ריין איינע פֿאָלגע דער אויסבילדונג דעס גייסטעס, דורך אנגעאייגנעטעס תורה־וויססען; יע מעהר זיך דיעזעס שטייגערט, דעסטאָ קלאָרער, ריינער אונד געלייטערטער דיא זעלבסטקראַפֿט ווערדען, אונד דעסטאָ רייפֿער פֿיר איין גאָטטגעפֿעלליגעס לעבען. דער אונוויססענדע היני־געגען, וויא דיא אייזען ריכטיג לעהרען, קאן ניכט פֿראָם זיין, דא איהם דיא גייסטיגען

ג׳) קטן וגדול שם הוא וגו׳ אטו לא ידענא דקטן וגדול שם הוא אלא כל המקטין עצמו בעולם הזה על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא. (שם) ועבד חפשי מאדוניו כל המשים עצמו כעבד על ד״ת בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא. ועה״ה הוא עולם הנשמות אשר נהנין בו הנשמות מזיו השכינה. כדגרסינן בברכות פרק היה קורא (דף י״ג) מרגלא בפומי׳ דרב העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. ולזה היו מתאוין חסידים הראשונים כדגרסינן התם כי הוו מיפטרי רבנן מבי ר׳ ואמרי לה מבי רבי חנינה הוו אמרין הכי רבינו עולמך תראה בחייך אחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים פיך ידבר חכמות ישיעו שפתותיך דעת לשונך תחריש רננות לבך יהגה בינה כליותיך תעלוזנה מישרים עיניך יאירו במאור תורה ורגלך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומיא. ועל כן מי שיטרח לעסוק בתורה בעולם הזה יזכה לעולם הבא כדגרסינן בפ״ק דע״ז שיטים מי שטרח בע״ש יאכל בשבת אבל מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת. ר״ל שמי שלא הכין נפשו בעולם הזה לסעודת העולם הבא שנקרא שבת שאחר כך לא יוכל להכינו. וכיון שסוף אדם למות טוב לו ללמוד ויקבל שבר לעו״ה. ועל דא גרסינן בפרק היה קורא

מיין קנאבע היער, דארט פרייא פאן יינעם הפרן,״ בעשטיאמט זום וועזענטליכע נוססע מן גאטטעס הערליכקייט. דער גראסע ר ב גאב פאלגענדע שילדערונג פאם יענזייט: דארט ווירד וועדער געגעססען נאך געטרונקען, דארט ווערדען קיינע קינדער געציינט, קיינע געשעפטע בעטריעבען, דארט עקסיסטירט קיין נייד, קיין צאנק אונד שטרייט, זאנדערן דיא געדעכטען אונד פראממען זיטצען געקראנט מיט איהרען פעררינסטען, אונד געניעססען אים זעליגען ענטציקקען דיא הערליכקייט גאטטעס, וואנאך אויך דיא פריהערן פראממען טטרעבען האטטען. זא ווירד איטגעטהיילט: ווען דיא וויזען זיך בייא רבי, נאך אנדערן בייא רבי חנניה פערר אבשיעדעטען, שפראכען זיא: אָ, מאגע גאטט געבען, אשם דוא היניעדען בעדיר פעסט, ביז צו דיינעם סנדע דיר רייכליך שפענדען אונד מאגע דיין ענדזיעל דאס עוויגע לעבען זיין! דיינע זיך פערווירקליכטע האפנונג מאגע פיר פיעלע געשלעכטער פערבלייבען; דיין אונד שפרעכע נור וויזהייט, דיינע ליפפען מאגען נור וויססען פערקינדען, דיינע צונגע רעגע זיך נור צום לאבע גאטטעס, דאס דענקען דיינעס הערצעס זייא פערנונפט, דיין אינגערעס פראהלאקקע איבער טוגענד, דיינע אויגען מאגען שטעטס פאם ערקוויקקענדען גלאנצע דער תורה ערלייכטעט ווערדען, נאך דערען הייזאמען וואָרטען דייניע פיסע ריסטיג אייזען מאגען, זיא צו פערנעהמען, נאך דען וואָרטען, דיא פאם אלאכטיגען שטאמען. — ווער זיך אם טאגע דער פארפייער צום ש ב ת, דאס הייסט, זער אויף דיעזער וועלט זיך בעמיהעט אום תורה: וויססען צו ערלאנגען, דער געניעסט דיא פריכטע היערפאן אויך אין דער צוקינפטיגען וועלט, רען היער מוזט דיא צייט צום פארבעריייטען, זיך דאס אמהל צורעכטע צו מאכען פיר דיא זאבבאטהליכע וועלט, דאס יענזייט, אונד דא נימאנד דעם טאדע ענטגעהט, זא מוז'ס היילזאם פיר דען מענשען היער זיך אים וויססען דער תורה צו בעפלייסיגען, אום דארט דען דאפיר פאלגענדען לאהן

עשה תשובה. אמר רב הסדא לא אמרן אלא בדברים שבגיפו אבל בממונא עד דמהדר למריה. והעוסק בתורה מובטח לו שנוחל ע"ה. כדגרסינן במסכת מגלה פרק בני העיר (דף כ"ח) תאנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עה"ב שנאמר (חבקוק ג') הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות. וגרסינן נמי בסוף מסכת ברכות (דף ס"ד) אמר רבי לוי בר היני כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת ועוסק בתורה זוכה להקביל פני שכינה שנאמר (תהלים פ"ד) ילכו מחיל אל חיל יראה וגו׳. נמצא כי מנוחתם וגדולתם והדרם לעסיק בתורה בעולם הזה ובעולם הבא. ועל דא גרסינן בפרק חלק (דף צ"א) ארי"בל כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרו לעולם הבא שנאמר (שם) אשרי יושבי ביתך וגו׳. אמר רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא שנאמר (משלי י"א) ומרוה גם הוא יורא. ולא עוד אלא שאם החכם הוא פרנס הדור ומרחם עליהם בעוה"ז זוכה ומנהיגם בעוה"ב שנא׳ (ישעיה מ"ט) כי מרחמם ינהג׳ ועל מבועי מים ינהלם. ואמרינן נמי התם דרש רבי יהודה בר סימון כל המשחיר עצמו על דברי תורה בעה"ז וכו׳ כדאיתא לעיל בפ"ד מהחלק הראשון בכלל זה. וגרסינן נמי במציעא פרק השוכר את הפועלים (דף פ"ה) אמר ליה ר׳ ירמיה לרבי זירא מ"ד (איוב

נאך רב חסדא יעדאָך אום ער, ווען ער יעמאַנדעם איינע וואַארע געלדעס שטריי־
טיג מאַכט, עס צופאָר צוריקצובעצאַהלען, דאַן איזט'ס אונשטאַטטהאַפט פאָן איהם
איבלאָס צו רעדען. — ווער זיך מיט תורה־וויססען בעשעפטיגט, מאַג זיך דעס
צוקינפטיגען לעבענס פערזיכערט האַלטען, דען אין בי־אליהו וואורדע געלעהרט:
ווער טאַג טעגליך אין טראַקטאַטען דעם תלמוד, הלכות, לערנט, מאַג זיך דער
צוקינפטיגען גליקזעליגקייט פערזיכערט האַלטען, דאַ עס הייסט (חבקוק ג׳, ו׳.):
„הליכות ביסטען דיא יענזייטיגע וועלט איהם;" היער אום שטאַטט הליכות,
הלכות, געלעזען ווערדען. רבי לוי בר היני לעהרטע: ווער אויס דער זינאַגאָגע
אינ'ס לעהרהויז, אָדער אויס דיעזעם אין יענע געהט אונד שטודירט, איזט ווירדיג,
דען אַבגלאַנץ גאָטטעס צו שויען. אויס אַלל׳ דעם געהט הערפאָר, דאַס תורה־
שטודיום פיהרט צור גרעססע, עהרענהאַפטיגקייט אונד געמיטהס־ אונד זעעלענ־
רוהע היער אונד דאָרט. — רבי יהושע בן לוי לעהרטע: ווער דען הערען דורך
לאָבגעזאַנגע היעניעדען פרייזעט, ווירד אויך יענזייטס דעראַרטיג דען הערען פרייזען,
דען עס הייסט: „הייל דענען, דיא אין דיינעם הויזע זיטצען, נאָך אין עוויגקייט
ווערדען זיא דיך פרייזען." רב ששת לעהרטע: ווער היעניעדען שילער אין דער
תורה אונטערריכטעט, ווירד זאָ גליקליך זיין, אויך יענזייטס צו אונטערריכטען,
דען עס הייסט (משלי י"א, כ"ה.): „דער היער אַנדערע זעטטיגט, ווירד אויך דאָרט
לעהרען." אונד ווען איין ווייזער, דער צוגלייך פאָרשטעהער איזט, זיך וואָהלוואָללענד,
געפעלליג אונד מיטלײדיג זייגט געגען זיינע מיטמענשען, זאָ ווירד איהם אויך
יענזייטס עהרע אונד פאָררַאַנג ניכט בענאָממען ווערדען. ר׳ ירמיה לעהרט: ווער
זיך היעניעדען געריננג האַלט אום תורה צו שטודירען, אונד וואָר זיך איינעם קנעכ־
טע גלייך מאַכטעט אום וויססען צו ערלאַנגען, ווירד דאָרט גראָס אונד מעכטיג דאַשטע־
הען, דען עס הייסט (איוב ג׳, י"ט.). „קליין איזט ער היער אונד דאָרט גראָס,

החלק השני.

בעולם הבא ויש בו ארבעה פרקים.

(רנו) פרק ראשון.

כשם שהתורה מגינה על לומדיה בעולם הזה כך מגינה מענשה של גיהנם אף על פי שהטא. וק״ו מאלישע אחר שאמרו עליו במסכת הגיגא פרק אין דורשין (דף ט״ו) כי נח נפשיה דאחר שמעינה למלאכי השרת דהוו אמרי לא מידן נדנייה ולא לעלמא דאתי ניתייה. לא מידן נדנייה משום דגמר אורייתא. ולא לעלמא דאתי ניתייה משום דהטא כולי האי. וגרסינן נמי בפרק חומר בקדש (דף כ׳) אמר רבי אלעזר ת״ח אין אור של גיהנם שולטת בהם ק״ו מסלמנדרא ומה סלמנדרא שהיא תולדת אש הסך מדמה אין האור שולטת בו ת״ח שכל גופן אש עאכ״ו. ויש בדבר הזה שני טעמים האחד שהתורה מגינה לו מעונשו של גיהנם. ועוד שהכמתו מסייעתו לשוב בתשובה במעשה ובלב כדגרסינן בפרק מי שמתו (דף י״ט) תאנא דבי רבי ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא סלקא דעתך לא אימא ודאי

צווייטע אבטהיילונג.

איבער דען ערפאָלגענדען לאָהן אים יענזייט. אין פיער קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

זאָ וויא דיא תורה דעניענינגען שוטץ ביםטעט אין דיזער וועלט, דיא זיא סטודירען, עבענזאָ ביעטעט זיא איהנען שוטץ פאָר העֶללענשטראַפע, וועלכע זיא אויך אעהרפאך היסטאָריען דער זינדע פערפאַללען וואַרען, וואַס אויס דער ערצעהלונג דער ריענענדען ענגעל איבער אחר צו ענטנעהמען איזט; דען אַלס אחר געשטאָרבען וואַר, עקסטר־טען זיך דיא דיענענדען ענגעל איבער איהן: ווען דעם אחר דיא צוקינפטיגע גליקזעליגקייט שאָן ניכט צו טהייל ווערדען קאַן, זאָ ווערדען דאָך קיינע העֶללענשטראַפען איבער איהן פערהעֶנגט ווערדען, דאַ ער זאָלכעס בייא זיינער אַבטרינניגקייט סטודירט האַטטע. — דאַס דאַז העֶללענפייער קיינע מאַכט איבער איינען געלעהרטען האַט, בעווייזט דער סאַלאַמאַנדרא (דער פאַבעלהאַפטע טהאָליך), דער איין ערצייגניס, דעס אויך איינער שטעללע זיבבען יאַהרע אונאונטערבראָכען אונטערהאַלטענען פייערס איזט, אונד דער דורכ׳ס פייער געהען קאַן, אָהנע צו פערברענגען, אונד זאָ וויא דיזער, איזט אויך דער איט תורה־ וויססען זיך בעפלייסיגענדע היסטאָריען גאַנץ דורכגליהט, אונד איינע גלוטה העֶלט דער אַנדערן שטיך. אַבגעזעהען היערפאָן, זאָ איזט׳ס ענטוועדער דאַס תורה־וויססען, דאַס איהן טיטעט, אָדער דיא היערדורך הערוואָרבענע איינזיכט אונד ווייזהייט, דיא איהן, ווען ער זיך דער זינדע צווענדעט, צוריקקפיהרט צום פפאַדע דער בעססערונג, אונד זיין הערץ ווירד ווידער ריין אונד זיינע טהאַטען ווערדען לויטער אונד גאָטטגעפעֶלליג. דאַהער ווארדע אויך אין בי־רבי ישמעאל געלעהרט: ווען דוא איינען געלעהרטען אַם טאַגע זינדיגען זעהעסט, זאָ רעדע איהם ניכטס איבלעס נאַך דעם נאַכטס, דען ער האַט געוויס בוסע דעסוועגען געטהאַן.

וגרסינן נמי בפ"ק דבתרא (דף ח') רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן. אמר רב נחמן בר יצחק עבר מר אדאורייתא אדנביאי ואדכתובי אדאורייתא דכתיב (דברים ל"ג) אף חובב עמים וגו' אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שאתה מחבב את כל העמים כל קדושיו יהיו בידך והם תוכו לרגלך ישא וגו' אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה לישא וליתן בדבורה של תורה. אדנביאי דכתיב (הושע ח') גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ואמר עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר. אם כולם יתנו בגוים עתה אקבצם ואם לאו ויחלו מעט וגו'. אדכתובי דכתיב מנדה בלו והלך וגו'. ואמרינן עלה ההוא דמי כלילא דשדו אטבריה אתו לקמיה דרבי אמרו ליה ליתבו רבנן בהדן. אמר להו לא. ערוקנין. ערוק. ערקו פלגא. פש ההוא כובס שדיוה אכובס ערק כובס בטל כלילא. אמר רבי ראיתם שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. ע"כ יעסוק אדם בתורה ולא יבא פורענות לעולם בשבילו ויבא טובה בזכותו:

נחמן זאהן דעם רב חסדא ליעס שטייערן פאן דען וויזען איינציעהען, אונד עס שפראך רב נחמן בר יצחק צו איהם: דוא איבערטריטטסט דיא געבאטע, דיא הערגעגען אין דבר תורה, דען פראפעטען אונד דען אנדערן הייליגען שריפ־טען שטעהען; דען משה שפראך צו דעם געהייליגטען: הערר דער וועלט! זעלבסט צור צייט ,,ווען דו אללע נאציאנען ליעבעסט, זינד זאממטליכע הייליגע אין דיינער האנד, ערגרייפען זיך דיינעס שוטצעס, בעזאנדערס דיאיעניגען, דיא, אום צו שטודירען, זיך דיא פיסע וואונד לויפען, אום דיינע הייליגע לעהרע אויסצוקונד־שאפטען.״ אין דען פראפעטען, דען עס הייסט (הושע ח', י'.): ,,זעלבסט דיעזע היידען, דענען זיא געשענקע שפענדען, פערזאממלע איך אום זיא, זיא ווי־רען נור איין חעניג, אונד פאן דען דריקקענדען לאסטען דעם קאניגס אונד דער פירסטען זינד זיא בעפרייט.״ אונד נון נאך אין עזרא. אויך ווירד איטגעטהיילט, דאס איינסט דער ראמישער קאיזער איינען בעפעהל אן דיא איינוואהנער צו טיבעריאס ערגעהען ליעס, איהם געלד צו איינער קראנע צו זענדען אונד זיא בעפרייטהען זיך דעסוועגען איט רבי, דער איהנען צור פאלגע ריעטה, וואס אויך דיא העלפטע דער לייטע טהאט, אונד דער קאיזער ערליעס דיא איינע העלפטע זיינער שטייער. דא פרשיענען דיא איבריגען איינוואהנער טיבעריאס פאר רבי אונד שפראכען, אגען דאך דיא איזען עבענפאללס צו דיעזער אויסלאגע בייצושטייערן! וואס אבער רבי ניכט צוגעבען וואללטע. אלס זיא אבער דראהטען אויך דאפאן צו לויפען, זא טהאט רבי דאגעגען קיינען איינשפרוך אונד זיא ליעפען עבענפאללס דאפאן, זא דאס נור אויסער דען וויזען איין וועבער איבריג בליעב, פאן דעם מאן דיא אויסלאגע פערלאנגטע, אונד אלס אויך דיעזער פליכטעטע, זא ערליעס דער קאיזער זיינע פאדערונג. דא שפראך רבי: זעהט איהר נון, דאס נור וועגען דער געוואהנליכען לייטע אונהייל איבער דיא וועלט קאממט! — דאהער בעפלייסע זיך דער מענש אין דער תורה, דאס קיין אונגעמאך זיינעטוועגען איבער דיא וועלט הערייינברעכע, דאס פיעל־מעהר אין זיינעם פערדיענסטע גוטעס איבער זיא קאממע.

היינו שנאמר (איוב ה׳) ובני רשף יגביהו עוף כדאיתא למעלה בפרק ב׳ מה״ג של הנהגת לומדי התורה. וגם אין מבשרין אותו בשורות רעות. כדגרסינן בפרק הירה קורא (דף י״ד) אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר (משלי י״ט) ושבע ילין וגו׳. וזוכה להרבות שלום בעולם. כדגרסינן במסכת חגיגה בפרק הומר בקדש ובסוף מסכת נזיר (דף ס״ו) אמר רבי אליעזר אמר רבי חנינא ת״ח מרבין שלום וכו׳. וג״כ זוכה שימנוהו הצבור פרנס עליהם אם הוא ראוי לכך. כדגרסינן במסכת שבת פרק אלו קשרים (דף קי״ד) אמר רבי יוחנן אי זהו ת״ח שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואמרה ואפילו במסכת כלה. וגם מצווין לסייעו במלאכתו. כדאמרינן עלה ואמר רבי יוחנן אי זהו ת״ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים. למאי נפקא מינה למיטרח ליה בריפתיה. וגרסינן נמי במסכת יומא בפרק בא לו כ״ג (דף ע״ב) רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון מכאן לת״ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו. ואם יתעסק בסחורה גם מצווין לקדמו כדגרסינן במסכת נדרים בסוף פרק קונם יין (דף כ״ב) ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שארו לי תיגראי ברישא דכתיב (שמואל ב׳, ח׳) ובני דוד כהנים היו וכי בני דוד כהנים היו אלא מה כהן נוטל חלק בראש אף ת״ח נוטל חלק בראש. וכהן גופיה מ״ל דכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. וגם פטור מן המס כדגרסינן התם ואמר רבא שארי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא דכתיב (עזרא ז׳) מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם. מנדה זו מנת המלך. בלו זה כסף גלגלתא. והלך זה ארנונא.

עס הייסט: דיא פלייסיגסטער שטודענטען דאפֿן. אויך ווערדען דאזעלבסט, וויא רבי יוחנן לעהרטע, קיינע טרויריגע נאכריכטען היטערבראכט, אונד וירד איהם דאס גליק צו טהייל, וויא רבי אליעזר אים נאמען דעם רבי חנינא לעהרטע, פֿריעדען אין דער וועלט פֿיעלפֿאך צו פֿערברייטען. פֿערנער, וויא רבי יוחנן לעהרטע, ווירד ער פֿאן דער געמיינדע צום פֿארשטעהער ערנאננט, ווען ער זיך היערצו אייגנעט. אונד אויס דעם אויך, נאך אויסבט דעס רבי יוחנן, פֿאלגט דער שטאדטבעוואהנער, דיא טהעטיגען ארבייטען איינעס געלעהרטען, דער דעם שטודיום וועגען זאלכע פֿערנאכלאססיגט, פֿיר איהן צו פֿערריכטען. אונד זא וויא עס דעם געלעהרטען ערלויבט איזט, דאס ריכטער, פֿאר דעם ער שטעהט, צו זאגען: פֿאללע איר צוערסט דאס אורטהייל (אום ניכט פֿיללייכט אים שטודיום בעהינדערט צו זיין), זא איזט'ס אויך, וויא רבא בעמערקט, רעכט אונד בילליג איינעס געלעהרטען, דער צוגלייך איט וואארען האנדעלט, פֿאר יעדעס אנדערן האנדעלסמאן אבצוקויפֿען, דאס ער דאדורך אינדירעקט אונטערשטיטצט ווירד. פֿערנער זאלל דער געלעהרטע, וויא רבא נאכווייזט, פֿאן אבגאבען צור געמיינדעקאססע בעפֿרייט זיין. רב

אמר אל גנת אגוז. מלמד שניתן להם כחן של נטיעות. וויון של ירק. רבי עזריה אומר תרתי מה אגוז זה עצמו משמר את פריו כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה. תה״ד עץ חיים היא למחזיקים בה. ולא עוד אלא שהמחזיק ביד לומדי תורה זוכה בע״ה כדגרסי׳ במסכת פסחים פר׳ מקום שנהגו (דף צ״ג) אמר רבי יוחנן המטיל מלאי לכים של ת״ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר (קהלת ז׳) כי בצל החכמה בצל הכסף:

(רנה) פרק שלישי.

כל העוסק בתורה הקב״ה משלים חפצו. כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ט׳) א״ר אבדימי בר חמא כל העוסק בתורה הקב״ה עושה לו חפצו שנא׳ (תהלי׳ א׳) כי אם בתורת ה׳ חפצו וגו׳. ואמרינן נמי התם וכל אשר יעשה יצליח אמר רי״בל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחים. כתיב בתורה דכתיב (דברים כ״ט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו וגו׳. שנוי בנביאים (יהושע א׳) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו׳ אז תצליח וגו׳. ומשולש בכתובים וכל אשר יעשה יצליח. וגם התורה מציל ללומדיה מן הצרות. כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ה׳) אמר ר״ל כל העוסק בתורה יסורין בדלים

עס ניכט, שטעללט רבי אלעזאר דיא פראַגע, אין דען קרייט = אָדער קיכענגאַרטען? נור זאָלל היערדורך דיא לעהרע ווערדען: דאַס דיא וויסענשאַפטער, וויא דער בוים, אין תורה = וויססען פעסטע וואורצעל שלאַגען זאָללען אונד גלייך דען פריכטען דעס נוססבוימעס, דיא פאָן איינער האַרטען שאַלע אומגעבען זינד, זאָללען זיא דאַס וויססען פאָן אַללען אייסערן, שלעכטען איינפליססען צו בעוואַהרען וויסען. רבי עזריה לעהרט אויס דעם אַנגעפיהרטען פערז אויך נאָך דיא לעהרע צו ענטנעהמען, דאַס זאָ וויא דיא נוס איינע האַרטע שאַלע אום איהרען קערן האַט, דאַמיט ער ניכט פער= דערבע, זאָ מוס אויך דער אונוויססענדע דאַ, אום דעם געלעהרטען דורך אונטער= שטיטצונגען אַללער אַרט צו דיענען, אונד ווירד איינסט זאָלכען זאָגאַר אויך דיא צוקינפ= טיגע זעליגקייט דאַפיר צוגעזיכערט, דען רבי יוחנן לעהרט: ווער פיר דען גע= לעהרטען געשעפטע טרייבט, דאַס ער אונגעשטערט וועגען נאַהרונג שטודירען קאַן, דער ווירד איין דערהאַבענער זיטץ אים היממעל צו טהייל, דאַ עס הייסט (קהלת ז׳, י״ב.): „וועם אים שאַטטען דער וויזהייט דאַס זילבער, אונד דיזע איעדער אים שאַטטען דעס זילבערס זיך בערגען, זאָ מוס דער פאָרצוג דיעזעס בעוואוסטזיינס, דאַס דיא וויזהייט איהרע העררען אַם לעבען ערהאַלט.“

ד ר י ט ט ע ס ק אַ פ י ט ע ל.

ווער זיך מיט דער תורה בעשעפטיגט, דעם ערפיללט דער געהייליגטע זיינען וואונש, זאָ לעהרט רב אבדימי בר חמא, דאַ עס הייסט: „וועננ ער נור אין דער לעהרע גאָטטעס זיין שטרעבען האַט, א. ז. וו. זאָ ווירד איהם אַללעס געלינגען,“ אונד מיט דיעס, וויא רבי יהושע בן לוי לעהרט, אין דער תורה, דען פראָ= פעטען אונד דען איבריגען היילינען שריפטען דורך פערזע אויך דערגעטהאַן. פערנער בעפרייט תורה = שטודיום פאָן ליידען, דען ריש לקיש לעהרטע: פאָן דעם, דער זיך אים תורה = וויססען בעפלייסיגט, ווערדען ליידען אַבגעוועהרט, דאַ

(רנד) **פרק שני.**

התורה ניתנת ג"כ חיים למחזיקים ביד לומדיה כדגרסינן במסכת כתובות בפרק בתרא (דף קי"ג) כל המשתמש באור של תורה טל תורה מחייהו וכל שאינו משתמש באור תורה אין טל תורה מחייהו. כיון דחזיה דקא מצטער אמר ליה רבי מצאתי להם מנחה ממקום אחר ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגימר כדאיתא בפ"ה מה"ב באיבירת הזוג. וגרסינן בב"ר (בראשית מ"ט) זבולן לחוף ימים ישכן קדם זבולן לישכבר והרי היה יששכר גדול מזבולן שבן היא מיהסן יששכר וזבולן. אלא לפי שהיה יששכר עוסק בתורה וזבולן עיסק בפרקמטיא ובא ומאכילו לפיכך קדמו הכתיב שנאמר (משלי ג') עץ חיים היא למחזיקים בה ולא לעמלים בה. וגרסינן בויקר' רבה למחזיקים בה למי שמחזיקים ידי לומדי תורה ומסייען מממוני. כשמעון אחי עזריה על שהיה עוריה יוצא בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של שמעון נקרא על שמו. וגרסינן במדר' תנחומא עץ חיים היא למחזיקים בה אלו נאמר לעמלים בה לא היתה תקומה לאחרים אלא למחזיקים בה למחזיקים ידי לומדיה. כיוצא בדבר (דברי' כ"ז) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת אלו נאמר אשר לא ילמד את ד"ת לא היתה תקומה לאחרים אלא אשר לא יקים את לומדיה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו'. וגרסינן במדרש שיר השירים אל גנת אגוז ירדתי אמר רבי אלעשא לא היה צריך קרא למימרא אלא אל גנת ירק ולמה

צווייטעס קאַפּיטעל.

דיא תורה געוואָהרט דענען לעבען, דיא דיאיעניגען אונטערשטיטצען, דיא זיך מיט תורה־וויססען בעשעפֿטיגען. זאָ הייסט עס אויך אים טראַקטאַט כתובות, ווער זיך דעם ליכטע דער תורה דאַדורך בעדיענט, דאַסס ער דיא געלעהרטען אונ־טערשטיטצט, דער ווירד איינסט דורך דען טהויא דער תורה ערוועקקט ווערדען, זאָנסט ווירד ער דורך דיעזען טהויא ניכט ערוועקקט ווערדען. אונד וויל דער שטאַמם זבולן דען שטאַמם יששכר, זיינען שטאַממברודער, דער וויא בעקאַננט נור דען שטו־דיען אָבגעלעגען האַבע, מיט שפייז אונד טראַנק אונד זאָנסטיגען לעבענסבעדירפֿניס־סען אונטערשטיטצטע, ווירד ער אויך אין דער שריפֿט פֿאָר יששכר גענאַננט, דאַ עס הייסט: זיא איזט איין בוים דעס לעבענס דענען, דיא זיא אונטערשטיטצען. אים מדרש ויקרא־רבה אונד מדרש תנחומא ווירד דיעזער פֿערז עבענזאָ געדייטעט. זאָ וואַר אויך איינמאַל איין געוויססער עוריה, דער זיינען ברודער שמעון פֿאָן זיינעם געווערבע אים געשעפֿטע אונטערשטיטצטע, דאַמיט ער גאַנץ זאָרגענ־פֿרייא דען שטודיען דער תורה אָבליעגען קאָננטע, אונד בייא נעננונג דיעזעס שמעון ווירד זיין ערפֿאָרדערנדער ברודער גלייך מיט ערוואָהנט, נעמליך: שמעון ברודער דעס עוריה. דער פֿערז: פֿערזלוכט זייא דער מאַן, דער ניכט ערהאַל־טען ווירד דיא וואָרטע דער תורה בעווייזט אויך, דאַס אָביגע בעהויפטונג איינע ריכטיגע זייא, דאַ עס נור אויף דיא ערהאַלטונג, ניכט אַבער אויף דאַס שטודירען אַנקאָממט. — עס הייסט: איך גינג הינאָב אין דאַס נוססוואָלדכען, וואָרום הייסט

דקילטת ממלאך המות כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגרים בבי רב ולא הוה קא יכול מלאך המות למקרב בהדיה דלא שתיק פומיה מגירס' סליק ויתיב אארזא רבי רב פקע ארזא שתיק ויכיל ליה. וגופא דההיא עובדא היא במסכת מועד. וגרסינן נמי התם במסכת מועד (דף כ"א) רבי חייא לא מצי מה"מ למקרב ליה יומא הד אידמי ליה כענייא וכו' ועיבדי אהריני. וגרסינן נמי בפרק במה מדליקין (דף ל') על ההוא מעשה דדוד המלך ביום פטירתו דכל ימא דשבתא הוה יתיב וגרים כולי יומא כי היכי דלא לישלוט ביה מלאך המות. ההוא יומא דמטא זימניה אתא המלאך המות יתיב לקמיה ולא יכיל ליה דלא פסיק מגרסיה. הוה ליה חד ביסתנא אחורי ביתיה. אזל מלאך המות סליק איים ביני אילני. אמר דוד איסליק ואחזי מאי האי. קא סליק בדרגא אישתמיט כרעי' אפחירת דרגא מתותיה אשתיק ונח נפשיה. וגם מצינו כזה במעשה דרבה בר נחמני הכתיב בפרק השוכר את הפועלים (דף פ"ו) דנה נפשיה ע"י שמדא. וכתיב עליה דלא קא מצי מלאך המות למקרבא ליה מדלא הוה שתוק פומי' מגרסיה וכו'. ולא עוד אלא שהתורה נקראת חיי עולם. כדגרסינן בפ"ק דשבת (דף י') רבא חזייה לרב המנונא דהוה קא מאריך בצלותיה אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. בא ללמדנו שאף על פי שהתפלה נקרא עבודה שבלב כיון שהיא באה לבקש חיי העולם הזה נקראת חיי שעה והתורה נקראת חיי עולם על כן אז"ל תלמוד תורה כנגד כולם:

רב חסדא אונד שטאֶרטע זיך נור איינען אויגענבליק אים שטודירען, אַבער דיעזער אויגענבליק וואַר דער לעצטע דעם רב חסדא. דיעזע געשיכטע פינדעט מאַן אים טראַקטאַט מועד קטן ערצעהלט. אים טראַקטאַט שבת ווירד אויך בעריכטעט: דוד ווינשטע, דאַס ער אַם שבת שטערבען ווערדע, אונד אום דעם טאָדעסענגעל צו ענטגעהען, שטודירטע ער דען גאַנצען שבת-טאַג הינדורך; אונד עס מערקטע דער טאָדעסענגעל, דאַס ער איהם ניכט בייקאָממען קאֶננע, דאַהער בעגאַב ער זיך אין דען היגטער דעם פּאַלאַסטע בעפינדליכען גאַרטען אונד בליעז אין דיא בייאמע, דאַס זיא העפטיג רויששטען. דער קאֶניג וואַר דאַראָב זעהר פערוואונדערט, ער בעשטיעג איינע טרעפּפּע, אום דורך דאַס פענסטער אין דען גאַרטען צו שויען. דאַ טהאַט ער איינען פעהלטריטט, אונד עס וואַנקטע דיא טרעפּפּע, ער פערלאָר דאַס גלייכ-געוויכט, ווארדע אים תורה-לערנען אונווילקיהרליך געשטאֶרט, אונד ער שטאַרב. איין אֶהנליכעס פיעל פאָר מיט רבה בר נחמני. — ניכט אללעין, דאַס תורה-שטודיום שוטץ געגען דען טאָדעסענגעל ביעטעט, זאָנדערן עס ווירד נאָך עוויגעס לעבען גענאַננט, דען אַלס רבא איינסט מערקטע, דאַס רב המנונא אַנהאַלטענד זיין געבעט פערריכטעטע, אונטערבראַך ער איהן מיט דען וואָרטען: דוא טיינסט זאָרגע צו טראַגען פיר'ס צייטליכע אונד פערגיססעסט דאַס עוויגע לעבען! וואָרויס עבענפאַללס דיא לעהרע ווירד, דאַס אָבגלייך געבעט „הערצענסדיענסט" גענאַננט ווירד, דאַ מאַן אַבער נור אום אירדישעס ביטטעט, זאָ ווירד עס „זאָרגע פיר'ס צייטליכע," אונד תורה-שטודיום „זאָרגע פיר'ס עוויגע לעבען," גענאַננט; דאַהער לעהרען אויך דיא ווייזען: תורה-שטודיום איבערוויעגט אללעס.

אימה היים זו תורה שנא׳ עץ חיים היא וגו׳. שיבע שמחות שמהנו שמחות הרבה מקרא משנה תלמוד הלכו׳ והגדו׳ דקדוקי סופרים. וגרסינן במדרש קהלת אמר רבי שמעון בן יוחנן כתיב (ישעיה ס״ה) כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. וכי מי נברא בשביל מי התורה בשביל ישראל או ישרא׳ בשביל התורה הוי אומר תורה בשביל ישראל. אמור מעתה תורה שנבראת בשביל ישרא׳ הרי היא קיימת לעולם ולעולמי עולמים ישראל שנבראו בזכותן לכ״ש. וג״כ בסיפרי יערוף כמטר לקחי אין לקח אלא תורה שנא׳ (משלי ד׳) כי לקח טוב נתתי לכם וגו׳. ואומר (שם ח׳) קחו מוסרי ואל כסף ואין מוסר אלא ד״ת (שם א׳) שנא׳ שמע בני מוסר אביך וגו׳ (שם ח׳) שמעו מוסר והכמו (שם ד׳) החזק במוסר אל תרף. קחו עמכם דברי׳ אין דברי׳ אלא ד״ת שנא׳ (דברים ה׳) את הדברים האלה דבר ה׳ וגו׳. כמטר מה מטר חיים הם לעולם אף ד״ת חיים הם לעולם אי מה מטר זה מקצת עולם שמחין בו ומקצת עולם עצבים בו שם מי שבורו מלא יין וגיתו וגרנו לפניו מצר בו יכול אף ד״ת כן ת״ל תזל כטל אמרתי מה טל כל העולם שמחים בו אף ד״ת כל העולם שמחים בהם. כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדין על עשבין ומגדלין אותן ומעלין אותן כך ד״ת מגדלין ומעלין את האדם. וכן הכתוב אומר (משלי ד׳) סלסלה ותרוממך. וכרביבים עלי עשב מה רביבים הללו יורדין על עשבים ומעדנין אותן ומפנקים אותן כך הן ד״ת מעדנין ומפנקין את הגוף ומחיין את הנפש. ולא עוד אלא שהתורה מצלת ממלאך המות כדגרסינן במסכת מכות פרק אלו הן הגולין (דף י׳) אמר רבי יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו. איני והאמר רבי יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין שנא׳ (דברים ד׳) את בצר במדבר וגו׳ לא קשיא הא בעידנא דעסיק בה הא בעידנא דלא עסיק בה. ואיכא דאמרי

האַסט איהן געפֿונדען. רבי שמעון בן יוחנן לעהרטע, עס הייסט: וויא טאַגע דעס לעבענסבוימס, זאָ ווערדען דיא טאַגע איינעס פֿאָלקעס זיין, היערויס איזט צו פֿאָלגען, דאַס דאַ דיעזער לעבענסבוים, דיא תורה, דיא דאָך נור ישראל׳ס וועגען געשאַפֿפֿען איזט, עוויג בלייבען ווירד, זאָ פֿערשטעהט עס זיך פֿאָן זעלבסט, דאַס ישראל, דאַס זיינער איינגען פֿערדיענסטע וועגען געשאַפֿפֿען וואָרדען, עבען עוויגען בעשטאַנד זיין ווירד. אים ספרי אירד דורך פֿאָלגע פֿאָן פֿערטיפֿר= נען פֿפרוזען נאַכגעוויעזען, דאַס אונטער מטר (רעגען), לקח (לעהרע), מוסר (שטראַפֿרעדע), דברים (וואָרטע), טל (טהויא) אונד שעירים (אַנהאַלטענדער רעגען) דיא תורה צו פֿערשטעהען זייא, דאַס זיא נעמליך זאַמטליכע איינצעלהייטען אין זיך בערגע, וועלכע דיעזען וואָרטערן בייגעלעגט ווערדען. פֿערנער ווירד געלעהרט, דאַס תורה= לערנען אויס דער האַנד דעס טאָדעסענגעלס בעפֿרייט, וויא דאַס ביים רב חסדא דער פֿאַלל וואַר, דעם דער טאָדעסענגעל ניכט בייקאָממען קאָננטע, ווייל ער ניע צו שטודירען אויפֿהאָרטע, אונד עס זעטצטע זיך דער טאָדעסענגעל איהם געגענאיבער אויף איינע טאַנגע, דיא אויסאיינאַנדער בראַסטעטע, אונד דראָב ערשראַק

אמור להם לישראל תורה שנתתי לכם רפואה היא לכם חיים היא לכם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם. וגרסינן נמי במדרש תנחומא רבי אליעזר אומר (שם) אם שמוע תשמע יכול לרשות ת״ל לקול ה׳ אלהיך אלו עשרת הדברות תאמורות בעשרה קולות. והישר בעיניו תעשה אלו הגדות. והאזנת למצותיו אלו המצות. ושמרת כל חוקיו אלו העריות. כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו׳ אמר הקב״ה לישראל תורה שנתתי לכם הם מרפאין אתכם שנאמר רפאות תהי לשרך וגומר. וגרסינן נמי התם כי חיים הם למוצאיהם וגומר כל מי שמוצא ד״ת חיים הוא מוצא מצא אדם רב ללמוד ממנו דבר מן התורה או פרק אחד חיים הוא מוצא לכך נאמר כי חיים הם למוצאיהם. אמר רב יהודה בריה דרבי חייא בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת ב״ו אדם נותן סם לחברו יפה לזה וקשה לזה. אבל הקב״ה נתן תורה לישראל והיא סם חיים לכל גופן שנאמר ולכל בשרו מרפא. גם במכילתא ע״פ (שמות ט״ו) ויורהו ה׳ עץ רבי נתן אומר עץ הרדופניא. וי״א עיקר תאנה ועיקר רמון. דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. אמר רבי יצחק בר אבא למה נקראת התורה עץ חיים שחביבה על כל חיים. אמר רבי יודן למה נמשלה כעץ חיים מה עץ חיים פרוש לכל באי עולם בגן עדן אף התורה פרושה לכל החיים ומביאין לחיי העו״הב. וגרסינן נמי התם (תהלים ט״ז) תודיעני אורח חיים רבי עזריה אומר אמר דוד לפני הקב״ה רבון העולמים תודיעני אורח חיים. אמר לו חיים אתה בעי צפה לתורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ד״א תודיעני אורח חיים

טהיילט ישראל מיט: דיא תורה, דיא איך אייך געגעבען, איזט אייך היילונג, איזט אייך לעבען. זא הייסט עס אויך אים מדרש תנחומא, רבי אליעזר לעהרט, עס הייסט: ווען דוא ווירסט דער שטימע גאָטטעס געהאָרכען, ניכט עטווא אין דינגען, דיא אים פֿערשטאַנדע ליעגען, אַנדערן דער שטימע דעס שוויגען, דיי־נעס גאָטטעס, איינער שטימע, דיא דוא מיט געוואָהנליכען זיננען ניכט פֿערנעה־מען אונד וואַס זיא צו דיר שפריכט, דוא מיט דיינעם שלעכטען פֿערשטאַנדע ניכט פֿער־שטעהען קאַננסט; זא, דיא תורה, איזט צו דיינעם היילע דאַ, וויא דער געהייליגטע שפראַך צו ישראל: איך האַבע אייך דיא תורה געגעבען, דיא אייך היילעט; אונד ווער דאַ אויפֿוואַכט דיא וואָרטע דער תורה, איינע לעהרען, דער וואַכט גלייכזייטיג דאַס לעבען אויף, אָדער, וויא דיא ווייזען לעהרען, אַלן וואַכע דען בוים דעס לעבענס אויף, דען דער פֿייגע אטה געצייגט אונד געלעהרט האַט, אונד הייסט דיא תורה, וויא רבי יצחק בר אבא לעהרט, דעסוועגען בוים דעס לעבענס, ווייל זיא בעלעבט איזט בייא אַללען לעבענדען. רבי יודן בעמערקט: דאַרום איזט זיא זאָ געגאַננט, וויל זיא, וויא דיעזער בוים, איהרע אָסטע אויסברייטעט איבער דיא, וועלכע איהרען שאַטטען וואַכען אונד זיא זיכערט איהנען נאָך דאַס צוקינפֿטיגע לעבען. רבי עזריה טהיילט מיט: דוד פֿלעהעטע צו גאָטט: לאַס מיך דען וועג צום לעבען וויססען! אונד איהם וואורדע צור אַנטוואָרט: בעפֿלייסיגע דיך אין דער תורה אונד דוא

ימיך אני מתיראים כשאני פוסקין מן התורה עאכ"ו. לא היו ימים מועטים עד שתפשו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורין ותפשוהו לפפוס בן יהודה והבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן א"ל אשריך רע"ק שנתפשת על ד"ת אוי לו שנתפשתי על דברים בטלים. אמרו כשהוציאו לרבי עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מתכוין לקבל עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן. אמר להם כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנה ועכשיו שבאה לידי לא אקיימנה יצתה נשמתו באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זו תורה וזו שכרה (תהלים ט"ז) ממתים ידך ה' וגו'. אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה לו אשריך רע"ק שיצתה נשמתך באחד ואתה מזומן לחיי העולם הבא. וגרסינן במכילתא מת"ל (שמות ט"ו) כי אני ה' רופאך אמר ליה הקב"ה למשה

אונז הערויין בריכט? אונד נון עבען זא איזט'ס דער פֿאלל מיט אונז איזראעליטען; דאַ וויר אונז שאָן פֿערלאָרען וויססען, ווען וויר אונז מיט תורה־וויססען בעשעפֿטי־גען, אין וועלכער עס הייסט: זיא איזט דיין לעבען אונד דיא פֿערלענגערונג דיינער טא־גע, וויא שטינדע עס אום אונזער לעבען, ווען וויר אויפֿהערטען תורה צו לערנען? — עס דויערטע אבער ניכט לאנגע אונד רבי עקיבא ווארדע געפֿאנגליך איינגעצאָגען, זאָ אויך פפוס בן יהודה, דער צו עקיבא געזעטצט ווארדע. וואַס האַסט דוא פֿערשולדעט, פֿראַגטע איהם עקיבא, דאַס דוא אויך איינגעצאָגען ביזט וואָרדען? הייל דיר עקיבא, שפּראַך פפוס, דאַס דוא געפֿאַנגען ווירסט וועגען דער תורה, אבער וועהע מיר, דאַס איך היער געפֿאַנגען בין, וועגען וועלטליכער, פּאָליטישער פֿערגעהונגען. אַלס מאַן רבי עקיבא אויף דען ריכטפּלאַטץ בראַכטע, וואַר געראַדע צייט דאַס שמע־געבעט צו פֿערריכטען, אונד וועהרענד דיא הענקער מיט אייזערנען קעממען איהם דען קערפּער צערפֿלייששטען, פֿערריכטעטע ער אין ערגעבענהייט אונד הינבליקק אויף גאָטטעס בייסטאַנד דיעזעס געבעט. אונד דיא טרויערנדען שילער שפּראַכען צו איהם: איזט'ס דיר מעגליך, עקיבא! דיינע גע־דאַנקען אויף'ס געבעט צו ריכטען? אונד רבי עקיבא'ס אַנטוואָרט לויטעטע: אַלל מיין לעבענסטאַג וואַר עס בעטריבענד פֿיר מיך, דעם געהייליגטען „מיט גאַנצעם קערפּער אונד גאַנצער זעעלע," וויא דיא שריפֿט עס געביעטעט, ניכט דיענען אונד איהן ליעבען צו קאָננען, יעטצט וואָ זיך מיר דיא געלעגענהייט היערצו דאַרביע־טעט, וואָ מאַן מיר דען קערפּער רויבט, יעטצט זאָללטע איך מיר דיעזען וואונש אונד דיא גאָטטליכע פֿאָרשריפֿט ניכט ערפֿיללען? אונד ער בעטעטע איינברינסטיג דאַס שמע מיט דער לעטצטען קראַפֿטאַנשטרענגונג אונד דאַס לעטצטע וואָרט, דאַס איהם אויף דער ליפּפּע ערשטאַרב לויטעטע „אחד," גאָטט איזט איינציג. דאַ שפּראַכען דיא דיענענדען ענגעל פֿאָר דעם געהייליגטען, הערר דער וועלט: איזט דיעס דער לאָהן, דער אויף היינגעבונג פֿיר דיא ערהאַלטונג דיינער לעהרע פֿאָלגט? „אויס דיינער האַנד, עוויגער, זאָללטע איהם דער טאָד ווערדען" (תהלים י"ז, י"ד). אונד דער געהייליגטע שפּראַך: דער לאָהן דער מאַרטירער איזט אים עוויגען לעבען. אונד עס ליעס זיך היערויף איינע שטימע פֿערנעהמען, דיא פֿערקינדעטע: הייל דיר רבי עקיבא, דאַס דיין לעטצטעס וואָרט „אחד" וואַר; דוא ביזט ווירדיג פֿיר'ס עוויגע לעבען! — אין דער מכילתא ווירד דיא פֿראַגע: וואַס בעדייטעט דער זאַטץ: דען איך, דער עוויגע, בין דיין אַרצט? — וויא פֿאָלגט בעאַנטוואָרטעט: דער געהייליגטע שפּראַך צו משה,

אמר הקב"ה בני בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין אם אתם עיסקין בתורה אין אתם נמסרים בידו שנאמר (בראשית ד') הלוא אם תטיב שאת. ואם אין אתם עיסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנאמר לפתח חטאת רובץ. ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך שנאמר (שם) ואליך תשוקתו. ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו. וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה (דף ס"א) תני רבנן מעשה שגזרו על ישראל שלא יעסקו בתורה מה עשה רבי עקיבא הלך והקהיל קהלות ברבים ישב ודרש מצאו פפוס בן יהודה א"ל אי אתה מתירא מפני אומה זו. א"ל אתה פפוס בן יהודה שאומרים עליך חכם אתה אי אתה אלא טפש אמשול לך משל למה"ד לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר וראה דגים שרצים לכאן ולכאן אמר להם מפני מה אתם רצים לכאן ולכאן אמרו לו מפני הרשתות והמכמורות הבאות עלינו. אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כמו שדרו אבותי ואבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות אתה אי אתה אלא טפש ומה במקום חיותינו אנו מתיראים במקום מיתתינו לא כ"ש. ואף אנו כך בזמן שאנו עיסקין בתורה דכתיב בה (דברי' ל') כי היא חייך ואורך

זאָ שפּראַך אויך דער געהייליגטע: קינדער, וואָהר אויט'ס, דאס איך דען באָזען טריעב געשאַפען, אַבער אויך איין געגענמיטטעל, דיא תורה, האַבע איך געשאַפען, אונד זאָלאַנגע איהר אייך מיט איהר בעשעֶפטיגעט, ווירד איהר ניכט אין זיינער געוואַלט, דאַהער הייסט עס אויך: ווען דוא גוטעס טהועסט, הייבט ער זיך פאָרט, ווען איהר אייך אַבער ניכט מיט דער תורה בעשעֶפטיגעט, דאַן זייד איהר אין דער פערפיהרונג האַנד געגעבען, דאַ עס הייסט: אַן איינגאַנגע לאַגערט דיא זינדע, אונד זיא ווירד אַללעס אויפביעטען אום דיך צו פערלייטען, דען צו דיר ווירד איהרע בעגיערדע זיין, יעדאָך קאַננסט דוא איבער-זיא הערשען. דיא ווייזען ערמאַהנען: איינסט גאַב דער קאַיזער איינען בעפעהל געגען תורה-לערנער, דאַ פערזאַממעלטע רבי עקיבא פיעלע לייטע אויף'ס פעלד אונד ערטהיילטע איהנען אונטערריכט. פפוס בן יהודה דער אויך הערבייקאַם, פראַגטע עקיבא,' האַב ער זיך ניכט פאָר דען רעֶמערן פירכטע? ביזט דוא דען ווירקליך פפוס בן יהודה, דען מאַן דען ווייזען נעננט? איך בעהויפטע, דוא ביזט איין נאַרר, שפראַך עקיבא, וואַס איך אויך דורך איינע פאַבעל נאַכווייזען וויל. עס שפאַצירטע איינמאַל איין פוכס אַן איינעס פלוססעס, אום פי-טע צו פאַנגען אונד ער מערקטע, דאַס פישע וויא קרעבסע פאָן איינעס אופער צום אַנדערן איילטען. דאַ שפּראַך דער פוכס מיט פריינדליכען וואָרטען צו דען פישען אונד קרעבסען: וואַרום פליכטעט איהר אונד באַלד היער באַלד דאָרט הין? וויר וואָלען דען אויסגעוואָרפענען נעטצען אונד טאַנגען אויסווייכען, גאַבען זיא צור אַנט-וואָרט. דאַ ווייסע איך איינען גוטען ראַטה, שפּראַך שלויא דער פוכס, קאָממעט הערויס אויף דאַס טראָקקענע, איך וועהנע אייך מיט אין איין קוואַרטיער אונד וויר וואָהנען פריעדליך מיט איינאַנדער, וויא אונזערע עלטערן אונגעשטערט בייזאַממען געוואָהנט האַבען. דאַ שפּראַכען דיא פלוססבעוואָהנער: מאַן נעננט דיך זואַר דען קלוגען אונטער דען טהיערען, אַבער דיינעס ראַטהעס נאַך צו אורטהיילען ביזט דוא דען דאָך איין רעכטער נאַרר; דען ווען וויר אין אונזערעם עלעמענטע, דעם וואַססער, אונזערעס לעבענס ניכט זיכער זינד, וויא זאָללטע אונזער לעבען ניכט גע-פעֶהרדעט זיין אויף דער ערדע, פאָן וואָ אויס טאָד אונד פערדערבען טעֶגליך איבער

תהי לשרך. חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר ולכל בשרו מרפא. אמר רב יהודה בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו אדם נותן לחברו סם יפה לזה וקשה לזה אבל הקב״ה נתן להם תורה לישראל סם חיים לכל. יגרסינן בפ״ק דר״ה (דף י״ח) ובמסכת יבמות פר׳ מצות חליצה (דף ק״ה) ת״ר משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים בני י״ח שנה באו והודיעו לריב״ז אמר להם שמא ממשפחת בית עלי אתם שנאמר בהן (שמואל א׳, ו׳) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. לכו ועסקו בתורה וחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קורין להם משפחת יוחנן על שמו. יגרסינן נמי בפ״ק דחגיגה (דף ג׳) דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים למה נמשלו ד״ת לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם אף דברי תורה מכוונין לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים וכו׳. יגרסינן נמי בפרק קמא דקדושין (דף ל׳) תנו רבנן ושמתם סם תם נמשלה תורה בסם חיים משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאך ושתה מה שהנאך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואי אתה מתיירא ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומא. כך

שעֶפֿטיגע זיך מיט תורה=שטודיען, דא עס הייסט: ,,זיא ווירד דיינעם גאנצען קערפער היילונג זיין.'' רב יהודה בעמערקט: עס איזט ניכט זיטטע דעס מענשען אונד דעם געהייליגטען איין אונטערשיעד צו מאכען. דער מענשליכע מאג רייכט דיזעם איינע גוטשמעקקענדע ארצנייא אונד יענעם איעדער איינע ביטטער= שמעקקענדע, דער געהייליגטע היגעגען גאב דען איזראעליטען איינע לעבענסשטאר= קענדע אונד גוטשמעקקענדע ארצנייא, דיעס איזט דיא תורה. איינע פאמיליע גאב'ס אין ירושלים, דערען מיטגליעדער, ווען זיא דאס אכטצעהנטע יאהר ער= רייכט האטטען, שטארבען, אונד זיא גינגען צו רבי יוחנן בן זכאי איהן אום ראטה ביטטענד: וויא זיא דאס איך זיא האטטענדע פערהענגניס פאן זיך אבוועני= דיג מאכען קאֶננטען. ער ריעטה איהנען זיך אים תורה=ווישען צו בעפלייסיגען, זיא טהאטען אויך אונד בליעבען ביים לעבען, וועסוועגען זיא פאן דען לייטען ,,פאמיליע יוחנ׳ס'' גענאננט ווארדען. אים טראקטאט חגיגה ווירד געלעהרט: דיא ווארטע דער ווייזען גלייכען דער עגגע אונד דעם טרייבשטאקקע, אונד צוואר דעסוועגען, וויל וויא דער טרייבשטאקק דאס איזט, דאס דאס פאן דער עגגע גע= שפאננטע ציעה ריעה איבערס אקקער גערעגעלט ציעהע, אום פורכען פיר דיא אויסצושטרייענדע זאאט, דיא נאהרונג בריגגען זאלל, צו מאכען, זא איזט אויך דיא תורה דא, אום דיא הערצען דער מענשען צו פערעדלען, זיא זאק פאן דעם טאדעס אבצופיהרען אונד זיא צו לייטען אויף דען פאד דעס לעבענס. דיא ווייזען לעהרטען, עס הייסט ושמתם, וואס געלעזען ווירד סם תם דיא פארטרעפליכסטע ארצנייא, אונד דורך פאלגענדעס בייששפיעל ערלייטערט ווירד, נעמליך: איין פאטער האטטע זיינעם אונגעהארזאמען קנאבען איינע בייסע געשלאגען, דא פערגיסט ער זיינען צארן אונד פערבינדעט דעם קנאבע דיא בייסע אונד טרעיסט אונד זאגט צו איהם: איין קנאבע, זא לאנגע דער פערבאנד אויף דיינער בייסע ליעגט, געשטאטטע איך דיר צו געניעסען, וואס דיר שמעקקט, צו טרינקען, וואס דיר מונדעט אונד דיך צו באדען אונד צו וואשען אין קאלטעם אדער ווארמען וואססער, פירכטע דיך גאר ניכטס. ניממסט דו אבער דען פערבאנד אב, דאן ווירד איינע אייטערבייסע דאראוס אונד דו ביזט שלימם דראן.

תורה מע"ה כאלו עשאו שנאמר (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן. לימדם מדרכיו והודיעם מאורחותיו. ורבי אלעזר אומר כאלו עשאן לד"ת שנאמר (ויקרא כ"ב) ושמרתם מצותי ועשיתם אותם. רבא אמר כאלו עשאו לעצמו שנאמר אותם אל תקרי אותם אלא אתם:

הכלל השני

בגודל שכרה ונחלק לשלשה חלקים:

חלק ראשון בעולם הזה. חלק שני בעה"ב. חלק שלישי בתחיית המתים:

ההלק הראשון בעולם הזה ויש בו שלשה פרקים:

(רנג) פרק ראשון.

גדולה תורה שניתנת חיים ללומדיה גם בעולם הזה כמו ששנינו בפרק רבי מאיר גדולה תורה שהיא נותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר (שם ג') רפאות תהי לשרך וגו'. וגרסינן נמי במסכת עירובין פרק כיצד מעברין (דף נ"ד). אמר רבי יהושע בן לוי המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנאמר (שם א') כי לוית חן וגו'. חש בראשו יעסוק בתורה שנא' כי לוית חן לראשך. חש בגרונו יעסוק בתורה שנאמר וענקים לגרגרותיך. חש בבני מעיו יעסוק בתורה שנא' רפאות

טעט, דער האַט איהן גלייכזאַם געשאַפפען, דאַ עס הייסט: אונד דיא זעעלען, דיא זיא געשאַפפען האַבען אין חרן; אברהם וואַר'ס, דער איהנען דיא וועגע דער טוגענד אונד דיא פֿאַהרע געטטעס לעהרטע. רבי אלעזר איזט דער אַנזיכט: ווער זיינען נאַכשטען אונטערריכטעט, דער איזט גלייכזאַם דער שאַפפער דער תורה (דיא דורך איהן נור פֿערקאַננט געבראַכט ווירד), רבא הינגעגען איזט דער מיינונג, דאַס ער דאַדורך זיין אייגנער שאַפפער ווירד (ער ווידמעט זיך דער פֿערברייטונג דער תורה, שטרייפֿט אללעס שטרעבען נאַך אירדישען פֿאָן זיך אב אונד שאַפֿט זיך זו עטוואַס האָהערעס ריין).

צווייטער טיטעל.

איבער דיא גראָסע דעס לאָהנעס פֿאָם תורה־שטודיום.

אין דרייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דען לאָהן אין דיזער וועלט. אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

גראָס איזט דער ווערטה דער תורה, דאַ זיא לעבען גיעבט דענען אויף דיזער וועלט, דיא זיא שטודירען; אויך רבי מאיר, זיך בעציהענד, אויף דען פֿערז, (משלי ד', כ"ב.): „זיא זינד לעבען דענען, דיא זיא פֿינדען, אונד דעם גאַנצען לייבע אַרצנייא,“ פֿערנער (דאַז. ג', ח'.): „זיא ווירד דיינעם לייב היילונג זיין אונד זאַפֿט דיינעם געביינען,“ לעהרט אויך דאַזו. רבי יהושע בן לוי לעהרטע. ווער אָהנע בעגלייטונג אויף דער הערשטראַססע געהט, דער בעשעפֿטיגע זיך מיט תורה־שטודיען; ווער קאָפּף־, לייב־ אָדער איבערהויפּט קערפּערשמערצען האַט, בעש־

מקללין אותי שנא׳ (משלי י״א) מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברין שנאמר (בראשי׳ כ״ה) ולאום מלאום יאמץ. ואין בר אלא תורה שנא׳ (תהלים ב׳) נשקו בר פן יאנף. עולא בר ישמעאל אומר מנקבין אותו ככברה שנאמר יקבוהו לאום ולהלן הוא אומר (מלכים ב׳, י״ב) ויקוב חור בדלתו. אביי אמר כאיבלא דקוצרי. ואם מלמדו מה שכרו אמר רבא בר רב ששת זוכה לברכות שנאמרו ליוסף שנאמר (משלי שם) וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנאמר (בראשי׳ מ״ב) ויוסף וגו׳ הוא המשביר. וגם המונע מללמד הוא מבזה דבר השם כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״ט) תניא רבי מאיר אומר כל הלומד תורה ואינו מלמדה זהו דבר ה׳ בזה. אבל אם רצה ללמדה לאחרים ריחו נודף כדגרסינן התם במסכת ע״ז סוף פר׳ אין מעמידין (דף ל״ה) דרש רב נחמן בר יצחק מ״ד (שיר א׳) לריח שמניך טובים למה ת״ח דומה לצלוחית של פליטון מגולה ריחו נודף מכוסה אין ריחו נודף ולא עוד אלא שדברים המכוסין מבני אדם מגולין לו שנאמר (שם) עלמות אהבוך קרי ביה עלמות. ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנאמר עלמות אהבוך קרי ביה על מות. ולא עוד אלא שנוחל ב׳ עולמות העולם הזה והעולם הבא שנאמר עלמות קרי ביה עולמות. והלומד תורה ומלמדה עליו נאמר וצדקתו עומדת לעד כדגרסינן במס׳ כתובות פרק נערה שנתפתתה (דף נ׳) כתיב (תהלים קי״ב) הון ועושר בביתו וגו׳ רב הונא ורב חסדא חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה וחד אמר זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים. וגרסינן נמי בפ״ד מאבות רבי ישמעאל אומר הלומד ע״מ ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. וגרסינן נמי בפרק חלק (דף צ״ט) אמר רשב״ל כל המעשה את חברו לדבר מצוה ומלמדו

דער איך אונטערווייזע דעמיטיגען פֿלוכען, דער מיינען פֿערלאַנגענדען שילער ניכט אונטערריכט פֿאָרענטהאַלטען מאַג; נאַך עולא בר ישמעאל פֿערדיענט ער יאַגאַר ער־שטאָכען צו ווערדען, וועלכער זאָגט אויך אביי אויס. ווער גוטוויליג שילער אונ־טערריכטעט, דאַס ווערדען, וויא רבא בר רב ששת לעהרטע, דיא זעגנונגען יוסף'ס צו טהייל; ווער אַבער בגיעריגען שילערן אונטערריכט פֿערווייגערט, דער צייגט, וויא רבי מאיר לעהרט, פֿעראַכטונג געגען דאַס וואָרט גאָטטעס; ווער היני־געגען דען שילערן מיט אונטערריכט ענטגעגען קאָממט, דער בעקאָממט, וויא רב נחמן בר יצחק לעהרטע, איינען וויט פֿערברייטעטען רוף, דרינגט אין דיא געהיימ־ניססע דער תורה טיעף איין, דער טאָדעסענגעל בעגעגנעט איהם מיט עהרפֿורכט, ביידע וועלטען ווערדען איהם צום ערבטהייל אונד זיינע גערעכטיגקייט בעשטעהט עוויגליך, אָבגלייך גליקקסגיטער זיין הויז פֿיללען. רבי ישמעאל לעהרט: ווער אין דער אַבזיכט לערנט, אום ווייטער צו לעהרען, דעם ווירד עס גליקקען צו לעה־רען; אונד ווער אין דער אַבזיכט לערנט, דאַנאַך צו האַנדלען, דאַס געלינגט עס צו לערנען, לעהרען אונד דאַנאַך צו האַנדלען. רבי שמעון בן לקיש זאַגטע: ווער איינען נאָכסטען צו געבאָטסאיבונגען פֿערמאָכט אונד איהן דאַנאַך אונטערריכ־

לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ובזמן שאדם קורא ושונה ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין משאו ומתנו בשוק נאה ואינו נושא ונותן באמונה. מה הבריות אומרים עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אשרי בני אדם שלא למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה מכוערים מעשיו וכמה מקולקלין דרכיו עליו הכתיב אומר (יחזקאל ל״ו) באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו. וגרסינן נמי במסכת שבת בפרק אמר רבי עקיבא (דף פ״ח) תנו רבנן ת״ח הנעלבין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הכתוב אומר (שופטים ה׳) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וגרסינן נמי במס׳ תעניות פ״ק (דף ז׳) אמר רבי חנילאי בר אידי למה נמשלו ד״ת למים וכו׳ כדאיתא לעיל בח״ב מכלל זה. ועכ״ז אל ישפיל אדם עצמו יותר מדאי לעשות עצמו כבהמה שאינו מרגשת אבל ישמור כבוד תורתו לשם שמים:

(רנב) פרק רביעי.

כל ת״ח היודע ללמוד תורה ואינו רוצה ללמדה לתלמיד הגון כאלו גוזלו מנחלת אבותיו כדגרסינן בפרק חלק (דף צ״א) אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו שנא׳ (דברים ל״ג) תורה צוה לנו משה וגומר מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. ואמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמן

דורך דען איך איך פערהעררליכע״ פערוואנדלונג פינדעט, — נון אונטער נעהמען! האנדעלט דער מענש אבער, נאכדעם ער זיך וויססען אנגעאייגנעט, ניכט ווית היפר געטיילדערט אחורדע, דאן טפרעכען דיא לייטע: וועהע איבער זיין וויססען, וועהע זיינעם פאטער, דער עס איהם בייאבריינגען ליעס; בעססער איזט׳ס פיר דיא לייטע ניכט ערסט צו שטודירען, אום וויא דיזער אהן צו זיין אונד פערדערבטען זיטטען אונד שלעכטען האנדלונגען. דיא ווייזען האבען געלעהרט: דער געלעהרטע, וועל־כער אונפערטהייליגט ווייזע בעטראכט וויד, אהנע זיינען געגנער ערראטהען צו אפכען, אונד דען אהן טאנדווארטע איכ׳ס געשיכט וגגט, אהנע צו אנטווארטען, אונד ער ניאאט זיא ואגער אוס ליעבע צו גאטט אן אונד זיינע געזיהלם פרלעטצונגען מיט פריידען אויף, פאן דעם הייסט עס: אונד זיינע פריינדע גלייכען דער קראפטען זאננע ביים איהרעם אויפגאנגע. יעדאך זאלל זיך ניעמאנד דעמיטהיגער האלטען, אלס עס זיינע עהרע צולאסט, דאס איהם ניכט דער פאָרוואורף דער געזיהללאזיג־קייט טרעפע; ער דארף פיעלמעהר זיינע געלעהרטענעהרע אוס וויללען גאטטעס שטעטס אויפרעכט האלטען.

פיערטעס קאפיטעל.

דעריפניגע, וועלכער זיך תורה־וויססען אנגעאייגנעט האט, אהנע עס איינעס בעגיערינגען שילער איטטהיילען צו וואללען, דער רויבט דעמזעלבען גלייכזאם, וויא רב יהודה אים נאמען רב׳ס לעהרטע, דאס ערבע זיינער עלטערן, דא עס הייסט: דיא תורה האט אונס משה געבאטען, זיא איזט דאס ערבגוט בעסטיממט פיר גאנץ איזראעל, פאן דען ווכט טאגען אן. אויך לעהרטע רב, דאס דיא קינ־

(רנא) פרק שלישי.

הרוצה לקיים תלמודו בידו יהא נעים ומרוצה לבריות ואל יתגאה בתורתו כדגרסינן בעירובין פרק כיצד מעברין (דף נ"ד) אמר רבי אלעזר מ"ד (משלי א') וענקים לגרגרותיך אם משים אדם עצמו כענק זה שרפוי לצואר ורואה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים. ואמר רבי אלעזר מ"ד (שיר ה') לחייו כערוגת הבושם אם משים אדם עצמו כערוגה שהכל דשין אותה וכבושם הזה שהכל מתבשמין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ואמרינן התם אמר רב מתנה מ"ד (במדבר כ"א) וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר שהכל דשין אותו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. וגרסינן נמי התם ובפרק הנודר מן הירק רבא ה"ל לרב יוסף מילתא בהדיה וכו' כדאיתא בפרק ב' מחלק הרבנות. וגרסינן נמי בפרק י"ח תניא ואהבת את ה' וגומר שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו' כדאיתא לעיל בחתימת נ"א. וכשיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה. מה הבריות אומרים עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עה"א (ישעיה מ"ט) ויאמר

דריטטעס קאפיטעל.

ווער דא וויל, דאס זיין תורה=שטודיום בייא איהם בעשטאנד האבע, זייא פריינדליך אונד געפעלליג געגען דיא לייטע אונד ניכט שטאלץ אויף זיין וויססען. רבי אלעזר לעהרט: עס זאלל דען געלעהרטען צירען, וויא איין געשמיידע אום דען האלז, דאס היישט ווענן ער פיר דיא לייטע זיכטבאר אונד צוגענגליך איזט; דיענט עס איהם אבער נור צום פרונק אונד אויסהאנגעשילד, דאן איזט'ס ניכט פאן בעשטאנד. אויך לעהרט רבי אלעזר: עס זאלל דעם געלעהרטען זיין וויא איין געווירצבעעט, דאס יעדען אנגענעהמע דיפטע ביעטעט, אונד וועדער וויא דיא פורכע נעבען דעם פוספפאדע, ווארין דיא לייטע, אום דיא דיפטע צו געניעססען, געהען אונד זיך בעוועגען, זאנסט איזט זיין וויססען ניכט פאן בעשטאנד. אויך רב מתנה לעהרט פאלגענדעס, אינדעם ער זיך אויף דען פסוק: פאן דער וויסטע נאך מתנה, שטיטצט, דער בעזאגט, ווען דער געלעהרטע זיך אין איינער וויסטע, דיא איהנע שטאנג בעטרעטען ווערדען דארף, גלייך מאכט, דאן איזט זיין וויססען פאן בעשטאנד, זאנסט ניכט. ווען דער מענש משנה אונד גמרא שטודירט, דיא געלעהרטען בעדיענט, פריינדליך אונד געפעלליג געגען דיא לייטע איזט, וויא זיך אנשטענדיג צו בענעהמען אונד מיט איין זיינען האנדלונגען דורכוועג רעכטשאפפען, זא שפרעכען דיא לייטע פאן איהם: וואהל וועלכען געלעהרטען, הייל דעם פאטער, דער איהן צו תורה=שטודיען האט אנגעהאלטען אונד הייל זיינעם לעהרער אויך; אבער וועהע דען לייטען, דיא תורה=שטודיען פערנאכלעססיגען, זיא זאללטען זיך דאך דיעזען געלעהרטען אנזעהן, וויא שאן זיינע זיטטען אונד הערצערפרייענד זיינע האנדלונגען. אויף דען דער פראפעט (ישעיה מ"ט, ג'.): „אונד ער שפראך צו מיר: מיין קנעכט ביזט דו, ישראל,

(שם ט׳) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קראיה. וגרסי׳ נמי בס״ב בתרא פרק המוכר את הספינה (דף ע״ט) אמר רב יהודה אמר רב כל הפורש עצמו מד״ת ועוסק בדברי שיחה אש אוכלתו שנא׳ (יחזקאל ט״ו) ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם. וגרסינן נמי במסכת חגיגה פרק אין דורשין (דף י״ב) ובפ״ק דע״ז (דף ג׳) אמר רבי לוי כל הפוסק מד״ת וכו׳ כדאיתא בפר״ק מנר ב׳. וגרסינן בפ״ק דיומא (דף י״ט) אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר (דברים ו׳) ודברת בם ולא בדברים אחרים. וגרסינן התם פרק אמר להם הממונה (דף ל״ה) אמר ר׳ אלעזר כל השוכח דבר אחד מתלמודו גורם גלות לבניו שנאמר (הושע ד׳) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. אמר רבי אבהו אף מורידין אותו מגדולתו שנאמר (שם) כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי. וגם שנינו בפרק ג׳ מאבות כל השוכח דבר אחד ממשנתו מע״ה כאלו מתחייב בנפשו וכו׳. וגרסינן נמי במסכת עירובין פרק הדר עם הנכרי (דף ע״ג) אמר רבי חייא בר פפא לא נענש יהושע אלא על שביטל את ישראל מד״ת וכו׳ כדאיתא התם. וגרסינן בפ״ק דחגיגה (דף ה׳) תנו רבנן ג׳ הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם בכל יום על שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל שא״א לו לעסוק ועוסק ועל פרנס המתגאה על הציבור. לפיכך טוב לו לאדם לשום כל עסקיו בתורה וינצל מהמונעים:

לע. רבי יהודה לעהרט אים נאמען רב: ווער זיך אבזיכטליך דעם תורה-שטודיום ענטציעהט אונד איטלעם טאנד אונד געשוואצט נאכהאנגט, ווירד פאם פייער פערצעהרט. רבא לעהרט: ווער וואהלגעפאללען אן איטלעם געשוואטצע פינדעט, איבערטריטט איין געבאט, דאס עס הייסט: דוא זאללסט אין איהנען רעדען, אבער ניכט אויסער דען תורה-ווארטען, ניכט פאן איטלען וועלטליכען דינגען. רבי אלעזר לעהרטע: ווער נור איינען פאן דען איינגעאיבטען לעהרזאצען פערגיסט איזט שולד, דאס זיינע קינדער אין פערבאננונג געהען, דען עס הייסט (הושע ד׳, ו׳.): „דוא פערגאססעסט דיא לעהרע דיינעס גאטטעס זא וויל אויך איך דיינע זאהנע פערגעססען.“ נאך רבי אבוהו פערליערט ער זיין אנזעהען. אויך אין טראקטאט אבות הייסט עס: ווער נור איינען לעהרזאץ פערגיסט, האט גלייכזאם זיין לעבען פערווירקט. רבי חייא בר פפא לעהרט: וויל יהושע דיא איזראעליטען דיא איינע נאכט, וועלכע זיא אין יריחו אונבעשעפטיגט ליעסען, ניכט אונטעררכטעטע, מוסטע ער אָהנע נאכקאממען שטערבען. דיא ווייזען לעהרטען: וועגען דרייא פערשידענער מענשען וויינט גלייכזאם דער געהייליגטע, איבער דען, דער געלעגענהייט גענוג האט צו תורה-שטודיען אונד עס אונטערלאססט, איבער דען, דער אויס נאהרונגסקוממער ניכט שטודירען קאן, אונד דענגאך זיינען דורסט נאך וויססען שטיללט. אונד איבער איינען פארשטעהער, דער זיך צור אונגעביהר האכמיטהיג איבער דיא געמיינדע בענימט. — עס איזט נון ערוויזען, דאס עס פיר דען מענשען גוט איזט זיך מיט תורה-שטודיען צו בעשעפטיגען, אונד דאס איהם אללע הינדערניססע אויס דעם וועגע געראייט ווערדען.

ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. על כן טוב לו לאדם לקבל עליו עול תורה שלם שאם יבטל ממנה יבואו לו מונעים רבים כמו ששנינו בפ״ד מאבות רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך. וגרסינן נמי בפ״ק דברכות (דף ה׳) אריב״ל כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו שנאמר (איוב ה׳) ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר (משלי כ״ג) התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר (דברים ל״ב) ולחומי רשף. אמר ליה רבי יוחנן האי תינוקות של בית רבן יודעין אותה שנאמר (שמות ט״ו) ויאמר אם שמוע וגומר כי אני ה׳ רופאך אלא כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ומעבירין אותו שנאמר (תהלים ל״ט) נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר. וגרסינן נמי בפרק הרואה (דף ס״ג) אמר רב טובי אמר שמואל כל המרפה עצמו מד״ת אינו יכול לעמוד ביום צרה שנאמר (משלי כ״ד) התרפית ביום צרה צר כחכה. וגרסינן נמי בפר׳ המוכר את הספינה (דף ע״ט) כי אתא רבין אמר ר׳ יונתן כל המרפה עצמו מד״ת נופל בגיהנם שנא׳ (שם כ״א) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ואין רפאים אלא יורדי גיהנם שנאמר

פאָן דעם יאָכע דער אָבריגקייט אונד דער וועלטגעשעפטע בעפרייט; ווער אַבער דאַס יאָך דער תורה אַבווירפט, דעם ווירד דאַס יאָך דער אָבריגקייט אונד דער וועלטגעשעפטע אויפגעלעגט; דאַרום אויך איזט'ס גוט דאַס יאָך דער תורה גאַנץ אויף זיך צו נעהמען; אָקקערט יעמאַנד ערסט דאַס יאָך, זאָ טרעטען איהם דראַנגען הינדערניססע אין דען וועג, דאַס ער זאָגען ניכט מעהר קאַנ'ס שטודירען דענקען קאַן; אונד זאָ איזט דיא לעהרע דעס רבי מאיר; ווייא שראַנקע איט געשעפטען אונד פלייסיג אים שטודיום דער תורה; זייא געגען יעדען מענשען הערצבלאַססענער. ווען דוא דיך שטערען לאַססעסט אים שטודיום דער תורה, זאָ האַסט דוא פיעלע שטערונגען אום דיך; האַסט דוא דיר אַבער איהע אום דאַס שטודיום דער תורה געגעבען, זאָ גיעבט'ס בייא איהם (גאָטט) גראָססען לאָהן, אום דיר איהן צו געבען, — זעהר טרעפפענד. — רבי שמעון בן לקיש לעהרטע: ווער דען תורה־שטודיען אָבליעגט, דער ווירד פאָן קאָרפערשמערצען בעפרייט, דען עס הייסט (איוב ה׳, ז׳.): „דיא פלאַמגייסטער ווערדען פערשייכט דורך תורה־וויססען.“ רבי יוחנן במערקטע, מאָן ער פאָן דעם געזאַגטען לעהרער דיעזע דייטונג האָרטע, דאַס יעדעס קינד, דאַס דיא טורא בעזוכט אונד אים פענטאַטייך אונטעררייכטעט ווירד, דיעזע לעהרע בעססער קענגט, דען עס הייסט: „ווען דוא האָרען ווירסט אויף גאָטטעס שטיממע א. ז. וו. זאָ ווירד גאָטט קיינע קראַנקהייט איבער דיך שיקקען. עס אום פאָלגענד געלעהרט ווערדען: ווער עס מעגליך איזט זיך מיט תורה־שטודיען צו בעשעפטיגען אונד עס אונטערלעסט, איבער דען הייסט גאָטט קוואַלענדע שמערצען, דען עס הייסט (תהלים ל״ט, ג׳.): „איך פערהאַררע אים שווייגען, ענטזאַגע איך דעם גוטען, נון זאָ טאָבט איין גראַם אינגערליך.“ רב טובי לעהרט אים נאַמען שמואל'ס: ווער זיך דעם תורה־שטודיום ענטציעהט, דער קאַן אין טאַגען דער נאָטה ניכט בעשטעהען; נאַך רבי יונתן פערפאַללט ער דער העלּ־

המניח כליו תחת מראשותיו. ה׳ דברים משיבין את התלמוד האוכל פת חטים וכ״ש חטים עצמן והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח והרגיל בשמן זית והרגיל ביין ובשמים והשותה מים שבשיירי עיסה. וי״א אף הטובל אצבעו במלח ואוכל. הרגיל בשמן זית מסייע ליה לרבי יוחנן. דאמר רבי יוחנן כשם שהזית משכח את התלמוד של ע׳ שנה כך שמן זית מחזיר התלמוד של ע׳ שנה. הרגיל ביין ובשמים מסייע ליה לרב דאמר חמרא וריחני פקחין. הטובל אצבעו במלח אר״ל ובאחת כתנאי רבי יהודה אומר א׳ ולא שתים רבי יוסי אומר שתים ולא שלש וסימניך קמיצה. עשרה דברים קשין לתלמוד העובר תחת אפסר גמל וכ״ש תחת גמל עצמו והעובר בין שני גמלים והעובר בין שתי נשים ואשה שעיברת בין שני אנשים והעובר תחת גשר שלא עברו תחתיו מים מ׳ יום והאוכל פת שלא בישל כל צרכו והאוכל בשר מזומא לסטרון ושותה מאמת המים העוברת בין הקברות והמסתכל בפני המת. ויש אומרים אף הקורא כתב מעל גבי הקבר. ובשיהיו נזהרין בדברים אלו הת״ה יגדל תורתן ויאדיר:

(רנ) פרק שני.

כל הנותן הפצו לעסוק בתורה מסייעין אותו מן השמים ומסלקים ממנו המונעים כדי שיוכל למלאות הפצו בלימוד כמו ששנינו בפ״ג מאבות רבי נחוניה בן הקנה אמר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות

נאך אנדערן, ווער זיינע קליידער זיך צו קאפפענס לעגט, דער שוואכט זיין געדעכטניס. ווער הינגעגען ווייצענבראד אדער גאר ווייצען, האלבגעקאכטע היהנעראייער אה־נע זאלץ איסט, ווער, נאך דער אנזיכט דעם רבי יוחנן, קלארען בוימאהל אונד נאך רב, גוטגעווירצטען וויין, אדער וואססער, דאס איבריג געבליעבען איזט פאן דעם וואססער, וואמיט מאן טייג איינגעריהרט האט, טרינקט, נאך אנדערן נאך, ווער זיינען נאססגעמאכטען פינגער אין זאלץ טונקט אונד דאן דאס זאלץ פאם פינ־גער נאגט, בעקאממט איין גוטעס געדעכטניס. צעהן האנדלונגען בעווירקען איי־נע שוועררע אויפפאססונגסקראפט אונד זינד: ווער אונטער דעם צוים איינעס קא־מעעלעס אדער אונטער איינעם אדער צווישען צוויי קאמעעלען דורך געהט, ווער צווישען צוויי פרויען געהט, אדער ווען איינע פרוי צווישען צוויי מאננערן דורך געהט; ווער אונטער איינער בריקקע, וואָרונטער שאן פירציג טאגע קיין וואססער געשטאנדען, געהט, אדער פערנער האלבגעבאקקענעס ברוד, אדער ווער פלייש איסט אויס דעם אבטויאלאזזעל, ווער וואססער טרינקט אויס איינעם פלוססע, דער דורך איינען בעגראבניספלאטץ פליסט אונד ווער איינער לייכע אבזיכטליך אינ'ס אנ־געזיכט שויט; נאך אנדערן נאך, ווער דיא אינשריפטען דער לייכענשטיינע ליעזט. אונד דיעזעניגען, דיא זיך היעפאר אין אכט נעהמען, ווערדען גראס אים וויססען זיין.

צווייטעס קאפיטעל.

ווער ערנסטליך זיך אין תורה־וויססען בעפלייסיגט, דעם ווירד פאם היממעל דרא־בען הילפע אונד בייאשטאנד, אום יעדעס הינדערניס, דאס זיך זיינעם שטרעבען ענטגעגען שטעללט, אויס דעם וועג ריימען צו קאננען. אונד זא לעהרט אויך רבי נחוניה בן הקנה: ווער זיך דעם יאכע דער תורה אונטערוויהט, דער ווירד

כדגרסינן במסכת שבת פר׳ במה אשה יוצאה (דף ס״ג) א״ר ירמיה שני ת״ח הנוחין זה לזה בהלכה וכו׳ כדאיתא לעיל בפ״ק מכ״ז נ״ב. ואם אינן נוחין זה לזה בהלכה נענשין כדגרסינן במסכת סוטה (דף מ״ט) ואמר רבי אלעאי בר ברכיה ב׳ ת״ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה שנאמר (דברים ד׳) לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת. ואין דעת אלא תורה שנאמר (הושע ד׳) כי אתה הדעת מאסת. כדגרסינן נמי בפר׳ קמא דתעניות (דף ה׳) אמר רבא ב׳ ת״ח הדרין בעיר אחת ואינן נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר (איוב ל״ו) מקנה אף על עולה ע״כ הנאה לחברים שיהו נוחין ביחד וילמוד הקטן מן הגדול ממנו. ואם יוכלו לקנות רב יבקשוהו וכשישבו לפניו ללמוד יהיו במקום שיראו את פניו כדגרסי׳ בהוריות פרק כהן משיח (דף י״ב) אמר להו רב משרשיא לבניה כי בעיתו מיעל ומגמר גבי דרבייבו גריסו מתניתא ועילו קמיה וכי יתביתו קמי חזו לפומיה דכתיב (ישעיה ל׳) והיו עיניך רואות את מוריך וגומר כדאיתא התם. וגם יש ליזהר מהדברים המשכחין את הלימוד ולהיות רגילים בדברים המסייעין את הלימוד. וגרסינן נמי עלה תנו רבנן ה׳ דברים משכחין את הלימוד האוכל ממה שאכל עכבר וממה שאכל חתול והאוכל לב בהמה והרגיל בזיתים והשותה שיורי רחיצה והרוחץ ב׳ רגליו זו על גבי זו. וי״א אף

מיטטהיילענד געגען איינאנדער זינד, זאָ ווערדען זיא רייכער אן וויססען, אים ענט=
געגענגעזעטצטען פֿאַללע אַבער, טרעפֿט זיא שטראַפֿע, דען רבי אלעאי בר ברכיה
לעהרטע, וואן צוויא געלעהרטע אין איינער שטאַדט וואָהנען, זיך פֿיינדזעליג געגענ=
איבער שטעהען, זאָ שטירבט דער איינע, אונד איבער דען אנדערן ווירד איין אונ=
שטעטעס לעבען פֿערהאָנגט, דאַ עס הייסט (דברים ד׳, מ״ב.): „דאַס דאַהין
פֿליעהע דער מאָרדער, דער מאָרדען ווירד זיינעס נעכסטען, וויל ער איהן אָהנע וויס=
סען ליעס,״ נאך רבא היינגעגען ענטשטעהעט נייר אונטער איהנען אונד זיא פֿיינ=
דען זיך געגענזייטיג אן, זאָ דאַס זיא דען צאָרן גאָטטעס איבער דיא וועלט ברינגען.
דאַהער איזט'ס שטעטס שאָן אונד רעכט, ווען געלעהרטע פֿריינדליך מיט איינאנדער
זינד אונד דאַס דער מינדערגעלעהרטע פֿאָן דעם וויססענסרייכען לעהרער אַנניאַמט. מאַן
זאָלטע זיך איינען לעהרער אויף אונד געווינגע איהן פֿיר זיך, אונד ווען מאַן אונטעררייכט
פֿאָן איהם ערהאַלט, זאָ זעטצע מאַן זיך איהם געגענאיבער אום איהם אינ'ס געזיכט
צו זעהען, דען עס הייסט: „אונד דיינע אויגען זאָללען שטעטס דיינען לעהרער;״ דיעזעס
לעהרע גאַב רב משרשיא זיינען זאָהנען מיט דעם צוזאַטצע, זיך פֿריהער מיט דעם,
וואַס דער לעהרער פֿאָרצוטראַגען בעאַבזיכטיגט, צו הויזע פֿערטרויט צו מאַכען.
אויך האַלטע זיך יעדערמאַן פֿערן פֿאָן געגענשטאַנדען, דיא שוואַכער אויזס גע=
דאַכטניס איינווירקען אונד זיא פֿיעלמעהר בעשטרעבט, דאַסיעניגע אויף יעדע איהם
צו געבאָטע שטעהענדען ווייזע צו שטאַרקען אונד קרעפֿטיגען. דיא ווייזען געבען
פֿאָלגענדע רעגעלן פֿיר'ס פֿערגעססען, ווא פֿיר'ס שטאַרקען דעס געדאַכטניססעס
אן: זאָר פֿאָן איינער שפייזע, וואָפֿאָן איינע מויז, אָדער איין איעזעלטהירכען גע=
נאָססען, איססט, ווער דאַס הערץ איינעס רינדעס אָדער פֿיעלע אָהלטריוכען גע=
ניססט, ווער פֿאָן איבריגגעבליעבענעם וואַססער, דאַס צום וואַשען דער האַנדע בע=
שטיממט וואַר, טרינקט, אונד ווער זיך דיא פֿיססע איבעראיינאַנדער געלעגט האַט,

שני ת״ח ההולכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף שנא׳ (מלכים ב׳, ב׳) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש וגו׳ טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף. ואם עוסקין בתורה כשהם ביחד מחדדין זה לזה בהלכה ומרבין בתלמיד כדגרסינן בפ״ק דתעניות (דף ד) אמר רב חמא בר חנינא מ״ד (משלי כ״ז) ברזל בברזל יחד וגו׳ לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חברו אף שני ת״ח מחדדין זה לזה בהלכה. אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה לאש דכתיב (ירמיה כ״ג) הלא כה דברי וגו׳ לומר לך מה אש אינה דולקת ביחידי אף ד״ת אין מתקיימין ביחידי. והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא מ״ד (שם נ׳) חרב אל הבדים ונואלו. חרב על צוארי שונאיהם של ת״ח שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר ונואלו ולא עוד אלא שחוטאין כתיב הכא נואלו וכתיב התם (במדבר י״ב) אשר נואלנו ואשר חטאנו. ואי בעית אימא מהכא (ישעיה י״ט) נואלו שרי צוען. אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו ד״ת כעץ דכתיב עץ חיים היא וגומר מה עץ זה קטן מדליק את הגדול אף ת״ח קטנים מדליקין את הגדולים ומחדדין אותם. והיינו דאמר רבי הרבה תורה למדתי מרבותי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכלם. ואם הת״ח נוחין זה לזה בהלכה מרבין בתורתן

צוייא געלעהרטע אויף דער העערשטראססע געהען, אהנע זיך איבער געלעהרטע געגענשטאנדע צו אונטערהאלטען, זא מאכען זיא זיך דעם פייערטאדעס פערדיענט, דען עס הייסט (מלכים ב׳, ב׳, י״א): „אלס זיא נון זא פארטגינגען אונד זיך אונטערהאלטען האטטען, זיעהע! דא וואר איין פייריגער וואגען אונד פייריגע ראססע;״ ווירדען זיא זיך אבער ניכט פאן געלעהרטען געגענשטאנדען אונטערהאלטען האבען, זא וואהרען זיא ווערטה געוועזען פערבראננט צו ווערדען. געלעהרטע אונטערהאלטונגען אונד שטרייטיגקייטען איבען אונד שארפען דען פערשטאנד אונד פערמעהרען דאס וויססען, זא וויא אייזען, וויא רב חמא בר חנינא לעהרטע, אייזען גלעטטעט, פאלירט אונד שארפט. רבה בר בר חנה שטעללט דיא פראגע: ווארום זינד דיא ווארטע דער תורה צו פייער פערגליכען? דארום, וויל וויא דאס פייער ברעננשטאף האבען אונד אום אונטערהאלטען צו זיין ברעננשטאף הינצוגעטהאן ווערדען מוס, זא געדייהעט אויך דאס תורה־וויססען ניכט אללין, זאנדערן נור אים פערעין פאן געלעהרטען. אונד ווער גאנץ אללין שטודירט, בעמערקטע רבי יוסי בר חנינא, קאן צו ריכטיגען אונד וואהרען פערשטאנדניס איינעס געגענשטאנדעס ניכט געלאנגען, לייכטזינניג פערפאללט ער איינער אבערגלויבליכקייט, זיינע שלוססע זינד טהאריכט אונד זא אויך זינדהאפט. רב נחמן בר יצחק שטעללט דיא פראגע: ווארום איזט דיא תורה צו האלץ פערגליכען, דא עס הייסט, זיא איזט איין האלץ, איין בוים דעס לעבענס? דעסוועגען, וויל וויא דאס לייכט פייער פאססענדע קליינע האלץ, דאס גראססע ענטצינדעט, זא זינד׳ס אויך דיא מינדערגעלעהרטען, דיא דורך איהרע פערשטאנדליכען פראגען דיא גראססען געלעהרטען צור וואהרען פערשטאנדניס איינעס לעהרזאטצעס אפט נאך וואהרען וויססען ברינגען; אונד זא זינד אויך דיא ווארטע דעס גראססען רבי: פיעל האבע איך פאן מיינען לעהרערן, מעהר נאך פאן מיינען קאללעגען אונד אם מייסטען אבער פאן מיינען שילערן געלערנט, — צו פערשטעהען. אונד ווען דיא געלעהרטען פריינדשאפטליך אונד

כ"ג (דף ע"ב) אמר רבי יוחנן ג' זרין הן של מזבח ושל ארון ושל שלחן. של מזבח זכה בו אהרן ונטלו. של שלחן זכה בו דוד ונטלו. של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. שמא תאמר פחות שבהם היא ת"ל (משלי ח') בי מלכים ימלוכו. נמצאת למד שהוא הממליך והממליך גדול מהמלך. ושנינו במ"א גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בל' מעלות והכהונה בכ"ד מעלות והתורה נקנית במ"ח דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האוזן וכו' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

החלק השלישי.

בהנהגת לומדי תורה ויש בו ד' פרקים:

פרק ראשון. (רמט)

תלמידי חכמים בשהם ביחד מוכרחים לדבר בד"ת ולהניח כל שיחה אחרת. כדגרסינן בפ"ג מאבות רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם ד"ת וכו'. רבי שמעון אומר ג' שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת וכו'. ואמרינן התם רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שהיו יושבין ועוסקין בתורה וכו' כדאיתא התם עד בכל מקום אשר אזכיר את שמי וגו'. וגרסינן נמי בסוטה (דף מ"ט) ובתענית פ"ק ואמר רבי אלעי בר ברכיה

וועלכע אהרן זיך אנגעאייגנעט, דיא דעס טישעס, אונד דיא זיך דוד פֿערדיענט געמאכט אונד דיא דער לעהרע, וועלכע אבער נאך איממער אונבעריהרט איזט, אונד ווער זיא זיך אנאייגנען וויל, דער קאממע אונד נעהמע זיא. דאס זיא אבער אויך דיא וויכטיגסטע קראנע איזט, בעזאגט (משלי ח', ט"ו.): „דורך מיך רעגיערען דיא קעניגע,“ אונד ווער איינען קעניג איינזעטצט אונד איהם דיא קראנע אויפזעטצט, דער שטעהט געוויס איבער דעם קעניגע. אויך ווירד אים אדרט נאכגעוויזען, דאס דיא תורה האהער איזט אלס דאס פריעסטער- אונד קעניגטהום, דען דאס קע-ניגטהום ערהייסט דרייסיג גוטע אייגענשאפטען, דאס פריעסטערטהום פיער אונד צוואנציג, דיא תורה היינגעגען ערהייסט אכט אונד פיערציג אייגענשאפטען, וועלכע שאממטליכע אין דער טראקטאט אנגעגעבען, איט איינשלוס דער אייגענשאפט, עטוואס אים נאמען דעססען, דער עס געזאגט, צו בעריכטען, וויא עס הייסט: אונד אסתר ערצעהלטע דעם קעניגע אים נאמען מרדכי'ס.

צווייטע אבטהיילונג.

איבער דאס פערהאלטען ביים תורה-שטודיום.

אין פיער קאפיטעלן.

ערסטעס קאפיטעל.

זינד מעהרערע געלעהרטע פערזאממעלט, זא איזט'ס פפליכט פאן איהנען, יעדעס מיססיגע געשפרעך פאהרען צו לאססען אונד זיך נור איבער געלעהרטע געגענשטאנ-דע צו אונטערהאלטען, וואס אין דען שפריכען דער פֿעטער, טראקטאט אבות, פאן פערשיעדענען ווייזען נאכגעוויזען איזט. רבי אלעאי בר ברכיה לעהרטע, ווען

גדול ת״ת מכבוד אב ואם שכל אותם שנים שהיה יעקב עם עבר לא נענש עלייהו וכו׳ כדאיתא התם. וגרסי׳ נמי בסנהדרין פרק נגמר הדין (דף מ״ד) א״ר שמואל בר אידא משמיה דרב גדול ת״ת יותר מהקרבת תמידים דכתיב עתה באתי וכו׳ כדאיתא התם. ולא עוד אלא כך היא גדולתה של תורה שאפילו ממזר ת״ח קודם לכל דבר לכ״ג עם הארץ. לפי שכתר תורה היא המעולה והגדולה שבכולם כמו ששנינו במס׳ הוריות פר׳ כהן משיח (דף י״ג). כהן קודם ללוי ולוי לישראל וישראל לממזר וממזר לנתין ונתין לגר וגר לעבד משוחרר אימתי בזמן שכולם שוים אבל אם היה ממזר ת״ח וכהן גדול עם הארץ ממזר ת״ח קודם לכהן גדול עם הארץ. ואמרינן עלה בגמרא מה״מ אמר רבי חנינא דאמר קרא (משלי ג׳) יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. הא למדת שאין לך כתר גדול מכתרה של תורה. וגרסינן בואלה שמות רבה (שמות כ״ה) ועשו ארון מפני מה בכל הכלים נאמר ועשית ובארון כתיב ועשו ארון. אמר רבי יהודה בר שלום אמר הקב״ה יבואו הכל ויתעסקו בארון כדי שיזכו לתורה. ארשב״י ג׳ כתרים הם כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות כתר מלכות זה שלחן דכתיב בו זר זהב. וכתר כהונה זה מזבח דכתיב בו זר זהב כתר תורה זה ארון דכתיב בו זר זהב למה נכתבין זיר ונקראים זר לומר לך זכה אדם נעשית לו זיר לא זכה נעשה זר מהם. ומפני מה בכולן כתיב ועשית לו זר ובארון כתיב ועשית עליו זר לומר לך שכתר תורה מעולה יותר מכלן. זכה אדם בתורה כאלו זכה בכלן. וגרסינן במסכת יומא פרק בא לו

חנא איזט עס וויכטיגער בייאנאהע אלס דאס עהרען דער עלטערן, יא זעלבסט איינעם געלעהרטען באסטארד געביהרט דער פֿאָררַאנג פֿאָר איינעם אונוויססענדען פריע-סטער, אין יעדער בעציהונג. רבי חנינא בעווייזט זאָגאַר, דאס דער קראָנע דער תורה איין פֿאָררַאנג געביהרט פֿאָר דער קראָנע דעם האָהענפריסטערס, דען עס הייסט (משלי ג׳, ט״ו.): „זיא איזט ווערטהפֿאָללער אלס דיא, וועלכע דאס אללערהייליג-סטע בעטרעטען דורפֿטען.“ אים מדרש שמות רבה ווירד פֿאָלגענדעס געלעהרט: עס הייסט ביים אנפֿערטיגונג דער שטיפֿטסהיטטע נעבסט צובעהאָר „דו זאָללסט מאַכען“ אונד ביים אנפֿערטיגונג דער לאַדע הייסט עס „זיא זאָללען מאַכען.“ היערוים דייטעט רבי יהודה בר שלום: דער געהייליגטע שפראך, עס מאָגען אללע קאָממען, זיך מיט דער לאַדע צו בעשעֶפֿטיגען, דאמיט זיא זיך פֿיר דיא תורה וויר-דיג מאַכען. רבי שמעון בן יוחי לעהרט: דרייא קראָנען, דיא דער תורה, דעס פריסטערטהומס אונד דיא דעס קעֶניגטהומס, גיעבט עס, אבער אין דער שטיפֿט אנגעדייטעט איזט דורך דרייאמאַליגעס זר זהב, אונד דאַרום אויך הייסט היער קראָנע זר (בֿרעאר), אום צו בעדייטען: ווער זיך אום דאס שטודיום דער תורה איהע גיעבט, דעם ווירד דיא קראָנע דעס פֿערדיענסטעס צו טהייל, גיעבט ער זיך אבער דארום קיינע איהע, דאן פֿערפֿרעמדעט (זר) ער זיך מיט איהר. אונד דא עס נאָך ביים אנפֿערטיגונג דער לאַדע הייסט: דו זאָללסט איבער זיא איינע קראָנע מאַכען, זאָ ערהעללעט, דאס דיא קראָנע דער תורה דיא וויכטיגסטע איזט. אויך רבי יוחנן לעהרט, דרייא קראָנען גיעבט עס, דיא דעם אלטארס,

טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד תורה גדול נענו כולם ואמרו ת"ת גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. וגדול תלמוד שקדם לכל המצות כדגרסינן שם עלה תניא רבי יוסי אומר גדול תלמוד שקדם להלה ארבעים שנה. לתרומות ומעשרות חמשים וארבע. לשמיטין ששים ואחד. ליובלות מאה ושלש. מאה וארבע הויין. קסבר יובל מתחלתו משמט. וכשם שהתלמוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה. כדרב המנונא דאמר רב המנונא אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת שנאמר (משלי י"ז) פוטר מים ראשית מדון. וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה שנאמר (תהלים ק"ה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו וגו'. וג"כ גרסינן בפ"ק דמגלה (דף ט"ז) אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות דמעיקרא קא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה דכתיב (עזרא ב') אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן. ולסוף קא חשיב ליה בתר חמשה דכתיב (נחמיה ז') הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי. ואמר רב גדול ת"ת מבנין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה. ואמר רבה בר בר חנא אמר רב

געגען פיר תורה־לערנען, דעם אויך וואהרליך האלטעסטען בייאפפליכטעטען, דא תורה־לערנען נור אויסאיבונג גוטער טהאטען פיהרט. יא עס איזט, ווי רבי יוסי דער גאליליאער לעהרט, זאגאר וויכטיגער נאך, דען דאס געבאט היעראיבער טראט פריהער אין קראפט, אלס דיא אויף פאלעסטינישען באדען אבזונדרונג האבענדען גע־באטע, אלזא בעפאר דאס חלה־געבאט אין קראפט טראט, פיערציג יאהרע (דיעזע זייט דעם ווייליגס אין דער וויסטע). בעפאר דאס העבע־אונד צעהנטענגעבאט אין אויסאיבונג קאם, פיער אונד פונפציג יאהר; (דא עס נאך פיערצעהן יאהרע דויערטע, בעפאר יעדער אים וואהרען בעזיטץ דעם איהם צוגעטהיילטען וואר). בעפאר דאס ערסטע שמיטטיאהר (שמיטה) געפייערט ווערדען קאננטע, (נעמליך זיבען יאהרע נאך דער ווירקליכען גרונדבעזיטצנאהמע), איין אונד זעכציג יאהרע; אונד בעפאר דאס ערסטע יובעליאהר (פונפציג יאהרע נאך דער ווירקליכען בעזיטצנאהמע), הונ־דערט אונד דריי יאהרע. אונד זא ווי מאן ערסט תורה לערנען מוס, עהע מאן געוויססע געבאטע אויסאיבט אונד בעזאנדערס בעפאר מאן דיא גע־ אונד פערבאטע האלטע קאננט, עבענזא, ווי רב המנונא לעהרט, ערפאלגט יענזייטס צוערסט שטרא־פע, וויל מאן קיינע תורה געלערנט האט; דען עס הייסט (משלי י"ז, י"ד.): „ווער היער זיך זעלבסט פאם וואססער (תורה־שטודיען) פרייספריכט, ווירד דארט פאר־וועג דאפיר בעשטראפט.“ דער ערפאלגענדע לאהן אויף תורה־שטודיען געהט אבער אויך יעדעם ערפאלגענדען לאהן אויף ערפיללטע געבאטע פאראן. רב יוסף בעווייזט, דאס תורה־לערנען וויכטיגער איזט, אלס דיא רעטטונג דער מענשען אויס געפאהרען, דען אלס זירוס דעם זרובבל נאך נייאבויא דעס טעמפעלס דיא ערלויבניס ערטהיילטע, ווירד מרדכי אלס פיערטער, דער מיט הינויפגינג, געצאהלט, וויל ער אלס געלעהר־טער האך אין אנזעהען שטאנד, שפעטער אבער, אלס ער דאס האהע אמט איינעס שאטצ־בעקליידעטע, ווארד ער אונטער דער צאהל ערסט דער זעכסטע, וויל ער, דורך דאס אמט פערהינדערט, ניכט מעהר זא זעהר דען תורה־שטודיען אבליעגען קאננטע אונד דא־הער ביי דען ווייזען אויך ניכט מעהר אין זא האהעם אנזעהען שטאנד. נאך רב איזט תורה־לערנען נאך וויכטיגער אלס דער נייאבויא דעס טעמפעלס; נאך רבה בר בר

גנת אגוז ירדתי למה נמשלו ד"ת לאגוז לומר לך מה אגוז זה אף על פי שמלוכלך בטיט ובצואה אין תוכו נמאס. כך ת"ח אף על פי שסרחה אין תורתו נמאסת. ונמשלת לנגיד דכתיב (משלי ח') שמעו כי נגידים אדבר וגו' כמו שכתוב למעלה בפ"ו מה"א. ונמשלה לאילה דכתיב (שם ה') אילת אהבים ויעלת חן. ועל דא גרסינן פרק כיצד מעברין (דף נ"ה) אמר רבי יוחנן מ"ד אילת אהבים ויעלת חן וגומר למה נמשלו ד"ת לאילת לומר לך מה אילת זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבין לומדיה כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה. דדיך ירווך בכל עת (שם) מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב. אף ד"ת כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם. באהבתה תשגה תמיד כגון רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון של ציפורי ועוסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי. תניא אמר רב יצחק בן אלעזר פעם אחת בא אדם אחד ליטלו ומצא נחש כרוך עליו:

(רמח) פרק שלישי.

גדול ת"ת שמורה ומביא את האדם לקיים ולעשות כל המצות. כדגרסינן בסוף פ"ק דקדושין (דף מ') וכבר היו ר' טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד ונשאלה שאלה זו בפניהם ת"ת גדול או מעשה גדול. נענה רבי

ניכט שאדעט, זא אויך דער געלעהרטע, וואן ער אויך דורך זינדע פאלן דאן ווארטען דער תורה אבגעפאללען איזט, זיין וויססען פינדעט איממער אנקלאנג אונד דער וואג צור ריקקעהר איזט איהם איממער אפפען. פערנער איזט דיא תורה צו אייגעם הירשען, זא אויך, וויא רבי יוחנן לעהרטע, צור זאנפטען זיך שמיעגענדען הינדין געגליכען; שטעטס איזט דיעזע איהרעם אנהאנגען ליעב, שטעטס האט זיא נאהרונג פיר איהרע יונגען, דען עס הייסט (משלי ה'. י"ט): „איינע ליעבליכע הינדין, שטעטס נאוטה שאפפענד, איהרע צארטליכקייט לאבע דיך אללע צייט; אוים ליעבע צו איהר ביזט דו שטעטס צערשטרייט," וויא רבי אלעזר בן פדת, דער אן אונטערשטען ענדע דעס אַרקטעס אין ציפורי לעהרטע, זיינען אַנטעל אַן אָבערשטען אַרקטענדע פאללען ליעס, אהנע דאראן צו וויסען, דאס קאם, וויל ער זיינע גדאנקען אויף שטודיען דער תורה גריכטעט האטטע אונד אין וועלטליכען דינגען שטעטס צערשטרייט וואר. ער קאם יעדאך דאדורך ניכט צו שאדען, דען אַס וואללטע איינאַל יעמאַנד, וויא רב יצחק בן אלעזר מיטטהיילט, זיך דיעזעס אַנטעלס בעמאַכטיגען אונד זיעהע, איינע שלאַנגע לאַג דאַרויף היינגעקויערט אונד שייצטע דען דיעב דאַפאָן.

דריטטעס קאַפיטעל.

אַן האַלטע זעהר אויף תורה-שטודיען, דאַ זיא דען אַענשען צור אויסאיבונג אונד ערפיללונג זאַמטליכער געבאָטע פיהרען. זאַ זאַס איינסט רבי טרפון מיט דען אַלטעסטען אין דעם הויזע נתזה אין לוד צוזאַמען, אונד עס ווורדע דיא פראַגע אַן זיא גריכטעט: האַב תורה-לערנען, אָדער גוטע טהאַטען אויסאיבען פאָרצוגע-האַבען זייא. רבי טרפון שפראַך זיך פיר גוטע טהאַטען אויס; רבי עקיבא היננ-

שנאמר (איוב ח׳) והיה ראשיתך מצער וגו׳. מה השמן הזה אורה לעולם אף דברי תורה אורה לעולם. מה השמן הזה אינו יכול להתערב במשקים אחרים אף ישראל אינן יכולין להתערב באומות העולם שנאמר (ויקרא כ׳) ואבדיל אתכם מן העמים וגו׳. מה השמן הזה אפילו אתה נותן אותה בכמה משקים היא עולה על כלן כך הם ישראל עליונים על כל א״ה שנאמר (דברים כ״ח) ונתנך ה׳ עליון וגו׳. מה המים הללו חנם לעולם אף ד״ת חנם לעולם. וגרסינן בהופת אליהו זוטא לעולם ישתדל אדם בד״ת שמשולים ד״ת בלחם ובמים ביין ובחלב ובדבש ובכסף ובזהב בכל דבר חביב שבעולם. בלחם מנין דכתיב לכו לחמו בלחמי. במים מנין דכתיב הוי כל צמא לכו למים. ביין מנין דכתיב ושתו ביין מסכתי. בחלב מנין דכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. בדבש מנין דכתיב ומתוקים מדבש וגו׳. בכסף מנין דכתיב כי טוב סחרה מסחר וגו׳ וכתיב ותבואתי מכסף נבחר. בזהב מנין דכתיב לא יערכנה זהב וזכוכית וגו׳. ללמדך שכשם שאי אפשר לו לאדם לעמוד בלא לחם ובלא מים כך א״א לו לאדם לעמוד בלא תורה שנאמר לא ימיש ספר וגו׳. ונמשלה תורה לתאנה דכתיב (משלי כ״ז) נוצר תאנה יאכל פריה ר״ל המשמש לבעל תורה יקבל שכר. ועל דא גרסינן בעירובין פרק כיצד מעברין (דף נ״ד) אמר רבי יוחנן מ״ד נוצר תאנה יאכל פריה. למה נמשלו ד״ת לתאנה לומר לך מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף ד״ת כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם. ונמשלה לאגוז דכתיב (שיר ו׳) אל גנת אגוז ירדתי. ועל דא גרסינן פר׳ אין דורשין (דף ט״ו) דרש רבא מ״ד אל

זיין קאַן, זאָ איזט אויך דיא תורה דאַ, אום דיא וועלט צו ערלייכטען. זאָ וויא אָהל זיך מיט קיינער אַנדערן פֿליססיגקייט פֿערמישט, זאָ קאָנן איזראַעל זיך אויך אונטער קיינער אַנדערן נאַטיאָנען פֿערמענגען, דען עס הייסט: „איך האַבע אייך אויסגעזאָנדערט פֿאָן דען פֿעלקערן,“ אונד זאָ וויא אֶהל, געגאָססען אין פֿערשיעדענע פֿליססיגקייטען איממער אָבערהאַלב צו שטעהען קאָממט, זאָ נימט אויך איזראַעל שטעטס דען ערסטען ראַנג אונטער דען נאַטיאָנען איין, דען עס הייסט: „אונד עס זעטצט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט האָך, איבער אַללע פֿעלקער דער ערדע.“ בע-זאָנדערס נאַך איזט דיא תורה צו וואַססער פֿערגלייכען, וויל זאָ וויא דיעזעס אַן אויך דיא תורה זיך אונענטגעלדליך אַנאייגנען קאַן. אין חופת אליהו זוטא ווירד אויך געלעהרט, דער מענש האַלטע זיך איבערצייגט, דאַס דיא תורה פֿער-גלייכען זייא צו ברויט, וואַססער, וויין, אֶהל, האָניג, זילבער אונד גאָלד אונד צו יעדעם אַנגענעהמען געגענשטאַנד דער וועלט; יאַ זעלבסט נור פֿייגען מיט איהר, וויא רבי יוחנן לעהרטע, פֿערגלייכען; דען עס הייסט (משלי כ"ז, י"ח.): „ווער דען פֿייגענבוים וואַרטעט, געניעססט זיינע פֿרוכט,“ אונד זאָ לאַנגע דערזעלבע געטאַסטעט ווירד, צייגט ער אויך פֿריכטע, זאָ אויך יע מעהר מאַן זיך מיט דעם שטודיום דער תורה בעפֿלייסיגט, דעסטאָ מעהר גענוס עס בייטעט. דיא תורה איזט אויך צום נוססבוים פֿערגלייכען, דען עס הייסט: איך גינג היגאַב צום נוסס-בוימגאַרטען, וואָרויף רבא בעמערקט, זאָ וויא דיא פֿרוכט דיעזעס בוימעס, ווען זיא רייף היגאַבפֿאַללט אין קאָטה, לעהם אָדער שמוטץ עס איהרעם אינהאַלטע

ודהבא. אזלא ואמרה ליה לאבוה ראמי ליה לחמריה במאני דכספא ודהבא ותקיף אתי ואמרו ליה אמר מאי אמרת לה. א"ל כי היכי דאמרה לי אמרי לה. והא איכא שפירי דגמירי אמר להו אי הוו סאני טפי הוו גמירי. ד"א מה ג' משקין הללו נפסלין בהסיח הדעת אף ד"ת משתכחים בהסיח הדעת. וגרסינן באלה הדברים רבה והיה אם שמוע תשמעו אמר רבי יודן כל מי ששומע בקולה של תורה בעה"ז זוכה לשמוע באותו הקול שכתוב בו קול ששון וקול שמחה. אמר להם משה לישראל הואיל וכל מי ששומע לד"ת מתרומם בשני עולמות הוו זהירין בד"ת הוי והיה אם שמוע תשמעו. ד"א והיה אם שמוע תשמעו הה"ד (שיר א') לריח שמניך טובים. אמרו בה' דברים נמשלה התורה במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן. במים מנין דכתיב הוי כל צמא וגו'. ביין מנין דכתיב ושתו ביין מסכתי. בדבש והלב מנין דכתיב דבש וחלב וגו'. בשמן מנין דכתיב (שם) שמן תורק שמך מה שמן זה תחלתו מר וסופו מתוק כך הם דברי תורה אדם מצטער בהם מתחלה ועושה בהם אחרית טובה

יהושע, איין ווין פיר'ס קערפערליכע הייל מוסטע דאך אין גאלדענען אדער ווענינגסטענס אין זילבערנען געפעססען אויפבעוואהרט ווערדען. אונד זא גינג הין אונד טרוג דיא אונליכט דיזעס ווייזען איהרעס פאטער פאר, דער זא טרעפפענד פאנד, דאהער ליעס ער זילבערנע אונד גאלדענע געפעססע אנפערטיגען אונד ויינען ווין היניינפיללען, אבער זיעהע, דער ווין ווורדע זויער, דער קייזער ליעס רבי יהושע רופען אונד שטעללטע איהן וועגען זיינעס שלעכטען ראטהעס אן זיינע טאכטער צו רעדע. דאס, וואס איך דיינער טאכטער אין היניכט דער איבערלעגונג דיינעס אין זילבערנע אונד גאלדענע געפעססע געזאגט האבע, שפראך רבי יהושע, וואר בלאס איינע אנטווארט אויף איהרע פראגע, וויא עס קאממע, דאס איין האסליכער קערפער זא שאנען גייסט אין זיך בערגע. עס טריפפט דאך אבער אויך זעהר הייפיג, דאס אנשען פאן שאנער געשטאלט זעהר גייסטרייך זינד, בעמערקטע דער קייזער. דאס איזט וואהל וואהר, גאב רבי יהושע צור אנטווארט, ווען אבער דיזע אנשען האסליך וואָרען, זא דירפטע איהר געוויססהייט אננעהמען זיין, דאס זיא, ענטפערנט פאן אללער אייטעלקייט אונד געפאללזוכט, נאך גייסטרייכער וואָרען. אבגעזעהען פאן דיזער פרגאהלונג, זא איזט דיא תורה דארום צו דען אנגעפיהרטען דרייא געטראנקען פער־גליכען, אייל דיזע, ווען זיא ניכט אין געהאריגעם ארטע אויפבעוואהרט, פערדאר־בען ווערדען, זא אויך דיא תורה דעם פערלארען, דער זיא פערנאכלאססיגט. אים אדרש דברים רבה הייסט עס: רבי יודן דייטעטע אויס דעם פערזע: „עס ווירד זיין, אם איהר ווערדעט געהארכען," נאמליך דען אנהאנגענדען ווארטען דער תורה אין דיזער וועלט, דען ווירד דאס גליקק צו טהייל, צו הארען דיא שטימ־מע דער פריידע אונד גליקקזעליגקייט אין יענער וועלט. משה שפראך צו דען איזראעליטען: ווער דען ווארטען דער תורה געהאר שענקט, קאממט זאגאר היער שאן דארט האך צו שטעהען. דיא ווייזען לעהרטען: אן פינף שטאללען דער שריפט איזט דיא תורה צו וואססער, ווין, האניג, אייל אונד אהל פערגליכען. ווארום צו דען ערשטען פיער פליססיגקייטען? איזט שאן אנגעגעבען, ווארום אבער צו אהל, וויל וויא אהל אנפאנגס ביטטער, דאן איאבער אנגענעהמער שמעקקט, זא אויך דיא תורה, נאכדעם מאן דורך פלייס אונד מיהע זיא זיך צו אייגען געמאכט האט, ביעטעט זיא פיעל אנגענעהמעס; זא וויא מאן דורך אהל דיא נאכט ערהעל־

שמעתי מבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר. ונמשלה לכסף דכתיב (משלי ג') כי טוב סחרה מסחר כסף וגו'. וכתיב (שם ב') אם תבקשנה ככסף וגו'. וכתיב (שם ח') טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר. ונמשלה למים שהוא קיום כל בע"ח דכתיב (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים וגו'. ועל דא גרסינן בפ"ק דקמא (דף י"ז). א"ר יוחנן משום רשב"י מ"ד (שם ל"ב) אשריכם זורעי על כל מים וכו' כדאיתא לעיל בפ"ג מחלק גמ"ה. ונמשלה לברזל ולעץ ולאש. כדגרסינן נמי בפר' קמא דתעניות (דף ז'). אמר רבי חמא בר חנינא מ"ד (משלי כ"ז) ברזל בברזל יחד וכו'. כדאיתא לעיל בפ"ק מכלל ו' של נר ב'. ונמשלה למים. כדגרסינן נמי התם. א"ר חנילאי בר אידי למה נמשלו ד"ת למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך אף ד"ת מניחין מי שדעתו גבוהה והולכים למי שדעתו שפלה. ונמשלו ג"כ ליין והלב ליין דכתיב (משלי ט') ושתו ביין מסכתי. חלב דכתיב (שה"ש ד') דבש וחלב תחת לשונך. וכתיב (ישעיה שם) לכו שברו וגו' יין וחלב. ועל דא גרסינן נמי התם א"ר אושעיא למה נמשלו ד"ת לג' משקין הללו למים וליין ולחלב לומר לך מה ג' משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים. אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה עליו. והיינו דאמרה ליה ברתיה דקיסר לר' יהושע בן חנניה חכמה מפוארה בכלי מכוער. אמר לה בתי את ראמי חמרא במני דפחרא א"ל אלא במאי רמו. א"ל כגון אתון החשביתו ראמו במאני דכספא

קעהרען. דאס געהט ניכט, שפראך מחר, דען זאגט מאן שפרעכע איך איינע איבערטריעבענע שטעללע: קעהרעט צוריק איהר אבטריננינען, מיט אויסנאהמע מחר'ס! — פערנער היעס דיא תורה צו זילבער פערגליכען, דען עס הייסט אונטער אנדערן שטעללען היעפיר אויך: ווען דוא זיא זוכען ווערדעסט וויא זילבער; דאן נאך צו וואססער, דא עס הייסט: וואהע, יעדער דורסטיגע קאממע צום וואססער; זאָ מיט זיא אויך צו אייזען, האָלץ אונד פייער פערגליכען. רבי חנילאי בר אידי שטעללט דיא פראגע: ווארום זינד דיא ווארטע דער תורה צו וואססער פערגליכען? ווייל וויא דאס וואססער אויף איינער האָהע ענטשפרינגט דער ניעדרונג אונד טיעפע צואיילט, זאָ אויך דיא ווארטע דער תורה, דען האָכמיטהיגען פערלאססען זיא אונד קעהרען ביים דעמיטהיגען איין. אויך זינד זיא צו וויין אונד מילך פערגליכען, וויא רב אושעיא לעהרטע, אינדעם ער דיא פראגע שטעללט: ווארום זינד דיא ווארטע דער תורה צו וואססער, וויין אונד מילך פערגליכען? ווייל וויא דיעזע דרייא געטראנקע זיך נור אין דען געדינגסטען געפאססען האלטען, זאָ זינד אויך דיא ווארטע דער תורה אין איינעם מיט דעמוטה בעגאבטען קערפער אם בעסטען אויפבעוואהרט, וואס אויך מיט נאכשטעהענדער ערצאהלונג איבעראיינשטימט. דיא טאכטער דעס רעמישען קייזערס פראגטע איינסט רבי יהושע בן חנניה, וויא עס קאממע, דאס ער, מיט זאָלכען פארניגליכען גייסטעסגאבען בעשענקט, זאָ האסליך זייא. האָנע אויף איהרע פראגע צו אנטווארטען, פראגטע ער זיא אין מאלער אונבעפאנגענהייט, אין וואס פיר געפעססע דער פארניגליכע וויין איהרעס פאטערס געפילט זייא. וועלכע פראגע, שפראך זיא פערוואונדערט, אין וועלכען געפעססען דען זאנסט, אלס אין אירדענען. דאס ניאמט איך וואונדער, שפראך רבי

אומר עשה לך רב שתלך לאורו. ואי זה זה אורה של תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. אמר רבי מאיר אשרי אדם שקנה לו תורה למה שהיא משמרת אותו מדרך רעה דכתיב בהתהלכך תנחה אותך וגו׳. וגרסינן במדרש קהלת (קהלת י״ב) עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פ״ט) וכסאו כשמש נגדי. והאור זו אור תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. והירח אלו סנהדרין דכתיב (שם) כירח יכון עולם. והכוכבים אלו ת״ח שנאמר (דניאל י״ב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:

(רמז) פרק שני.

לפי שיש בתורה סגולת לכל הטובות שבעולם נמשלה לדברים רבים כמו שמצינו שנמשלה לפנינים דכתיב (משלי ג׳) יקרה היא מפנינים. ונמשלה לזהב וזכוכית דכתיב (איוב כ״ח) לא יערכנה זהב וזכוכית. ועל דא גרסינן במס׳ חגיגה פר׳ אין דורשין (דף ט״ו). שאל אחר את ר׳ מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה א״ל מ״ד לא יערכנה זהב וזכוכית אמר ליה אלו ד״ת שקשין לקניתן ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדם ככלי זכוכית. א״ל אפילו ככלי חרס. א״ל עקיבא רבך לא כך אמר אלא מה כלי זכוכית אע״פ שנשברו יש להם תקנה אף ת״ח אע״פ שסרח יש לו תקנה. ואף אתה חזור בך. אמר ליה כבר

ליכטע וואַנדעלסט. פֿערנער לעהרט ער: היין דעם אפנטמן, דער זיך תורה = וויס= סען אַנאייגנעט, דאס איהם וואַרנעט פֿאָר געפֿעהרליכען וועגען. דער טהראָן דוד׳ס גלייכט דער זאָננע, דאַ עס הייסט: אונד זיין טהראָן, איינע זאָננע איזט ער געגענאיבער איר. דיא תורה גלייכט איינעם העללייכטענדען ליכטע. דאס זינ= הערריאום דעם מאָנדע, דאַ עס פֿערנער הייסט: וויא דער עוויג פֿעסטשטעהענדע מאָנד. אונד דיא ווייזענשילער, דען שטערנען, דאַ עס הייסט: אונד דיא פֿיעלע גערעכטפֿערטיגען גלייכען דען שטערנען אימאמער אונד עוויג.

צווייטעס קאַפּיטעל.

וויל אין דער תורה זאָ פֿיעל ווערטהפֿאָללעס ענטהאַלטען, איזט זיא אויך צו פֿער= טיערענען ווירדיגען געגענשטאַנדען פֿערגליכען; זאָ הייסט עס איינמאַל: ,,זיא איזט ווערטהפֿאָללער אַלס פּערלען,‟ דאַן הייסט עס ווידער: ,,מאַן שאַטצט זיא ניכט נאַך גאָלד אונד קריסטאַלל‟ (איוב כ״ח, י״ז.): אלישע בן אבויה, נאַכדעם ער דעם יודענטהומע אַבטריננינג געוואָרדען אונד איהן דען נאַמען אחר בייגעלעגט איזט וואָרדען, ריכטעטע דיא פֿראַגע אַן רבי מאיר: וואַס בעדייטעט דער פֿערז: מאַן שאַטצט זיא ניכט נאַך גאָלד אונד קריסטאַלל? דיעזער פֿערז האַט אויף דיא וואָרטע דער תורה בעצוג, גאַב רבי מאיר צור אַנטוואָרט, דיא זאָ טייער אונד שוועהר צו ערווערבען זינד וויא גאָלד אונד לייכט צו פֿערליערען וויא איין קריסטאַללגעפֿעס. היער= אויף בעמערקט אחר שפּאָטטענד, איך גלויבע מאַן קאַן זאָ לייכט אום זיא קאָממען, וויא אום איין אירדענעס געפֿעס. דאַ גאַב איהם רבי מאיר ווידער צור אַנטוואָרט: דיין לעהרער עקיבא האַט ניכט זאָ ערקלערט, זאָנדערן ער האַט בעמערקט, זאָ וויא איין צערבראָכענעס קריסטאַללגעפֿעס ווידער אומגעשמאָלצען ווערדען קאַן, זאָ אויך איין ווייזענשילער, איזט ער אויך דער לעהרע אונטריי געוואָרדען, דער וועג צו איהר איזט איהם ניכט פֿערשלאָססען; אויך דוא אחר, קאַננסט צו איהר צוריקק=

שנאמ׳ (משלי כ׳) נר ה׳ נשמת אדם. תורה שנאמ׳ (שם ו׳) כי נר מצוה וגו׳. אמר הקב״ה לאדם נרי בידך ונרך בידי. נרי בידך זה התורה. ונרך בידי זו הנשמה. אם שמרת את שלי אני אשמור את שלך. ואם כבית את נרי אני אכבה את נרך מנין דכתיב (דברים ד׳) השמר לך ושמור נפשך מאד הוי כי אם שמור תשמרון. אמר רבי שמעון משל לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד היה לו כרם ביהודה אמר אותו שבגליל לאותו שביהודה שמור את שלי ואני אשמור את שלך. כך אמר הקב״ה לאדם הרי תורתי בידך ונפשך בידי אם שמרת את שלי אני אשמור את שלך ואם אבדת את שלי אני מאבד את שלך הוי כי אם שמור תשמרון. וגרסי׳ בספרי כתיב (במדבר ו׳) יאר ה׳ פניו אליך ויחנך זה מאור התורה שנאמר כי נר מצוה וגו׳. וגרסינן במדרש ומתוק האור וטוב לעינים (קהלת י״א) פליגי בה ר׳ יצחק ור׳ אבא בר כהנא. רבי יצחק אומר ומתוק האור אורו של עולם הבא אשרי אדם שיש לו מעשים טובים כדי שיראה אותו האור שנאמר (שופטים ה׳) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ר׳ אבא אומר מה מתוקים ד״ת שנמשלו לאור שנא׳ כי נר מצוה ותורה אור. וגרסי׳ במדרש משלי (משלי ו׳) נצור בני מצות אביך וגו׳ מה כתיב אחריו קשרם על לבך תמיד. למה בהתהלכך תנחה אותך. רבי מאיר

בר קפרא לעהרט: דיא תורה אונד דיא זעעלע גלייכען איינער ליכטע; דיא זעע-לע, דען עס הייסט: איינע ליכטע גאָטטעס איזט דיא זעעלע דעס מענשען; דיא תורה, דען עס הייסט: דאס געבאָט איזט איינע ליכטע אונד דיא תורה איין העללברעננענדעס ליכט. דער געהייליגטע שפראך צום מענשען: מיין ליכט, דיא תורה, איזט אין דיינער האנד אונד דאס דייניגע, דיא זעעלע, אין דער מייניגען; היטעסט דוא דאס מייניגע, זא שיטצע איך אויך דאס דייניגע; לאָשעסט דוא אבער מיין ליכט אויס, זא לאָשע איך אויך דאס דייניגע אויס, וואס אויך דער שריפט: „היטע דיך דען, אונד היטע דיינע זעעלע זעהר" (דברים ד׳, ט׳). בעזאגט. רבי שמעון בעווייזט דאס גלעהרטע דורך איין בייספיעל: דער איינע בעזיטצט איינען ווייןבערג אין גאליליאה אונד דער אנדערע אין פאלעסטינא, אונד עס שטרייבט דער איינע ווייןבערגסבעזיטצער צום אנדערן, איבערנעהמע דיא אויפזיכט איינעס ווייןבער-געס, זא וויל איך הינוויעדערום דען דייניגען היטען, פערנאכלעססיגסט דוא אבער דען מייניגען, דאן לאססע איך אויך דען דייניגען צו גרונדע געהען. — אין ספרי ווירד דער שריפט: „דער הערר ווירד לייכטען לאססען זיין אנגעזיכט דיר אונד דיר גנעדיג זיין," דאהין געדייטעט, דאס היער־אונטער דאס ליכט דער תורה פערשטאנדען זייא, דא דיא תורה איינעם ברעננענדען ליכטע גלייכט. עס הייסט: וויא וואָהלטהוענד איזט דאס ליכט פיר דיא אויגען, דאריבער איזט, נאך רבי יצחק, דאס ליכט דער צוקינפטיגען וועלט צו פערשטעהען, אונד הייל דעם מענ-שען, דער גוטע האנדלונגען מיט היניבער ברינגט, זיא שאפפען איהם דען צוטריט, וואָ דאס שטראהלענדע ליכט וועבעט, דען עס הייסט: אונד זיינע פריינדע ווערדען זיין וויא דיא זאננע, דיא אין גראָססער פראכט שטראהלט. רבי אבא בר כהנא איזט דער מיינונג, דאס אונטער ליכט, דאס דער תורה נור צו פערשטעהען זייא, דא עס הייסט: אונד דיא לעהרע גלייכט איינעם שטראהלענפערבריינדען ליכטע. רבי מאיר לעהרט: שטעלע דיר איינען דאננבינדער אין, דאמיט דוא אין יעדעם

ליה כלילא דיילא לעיניה יומא חד אתא ויתיב קמיה. א"ל חזי מר האי עבדא בישא מה קא עביד. אמר ליה ומאי אעביד ליה אמר ליה לילטייה מר. אמר ליה כתיב (קהלת י׳) גם במדעך מלך אל תקלל. א"ל הני מילי מלך והאי לאו מלך הוא. אמר ליה ולא יהא אלא עשיר וכתיב ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. אמר ליה והכתיב (שמות כ"ב) ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך הוא. אמר ליה מסתפינא דילמא איכא איניש גבאן דשמע מילתא ואזל ומודע ליה למלכא. אמר ליה השתא מיהא ליכא איניש גבאן. אמר ליה כתיב (קהלת י׳) כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר. א"ל אי הוה ידענא דצנעיתו כולי האי לא הוה קטילנא לכו. השתא מאי תקנתיה דההוא גברא. אמר ליה הוא כיבה אורו של עולם ילך ויעסיק באורו של עולם. כיבה אורו של עולם רבנן דכתיב בהו כי נר מצוה וגו׳. ילך ויעסוק באורו של עולם בהמ"ק דכתיב (ישעיה ב׳) ונהרו אליו כל הגוים וכו׳ כדאיתא התם. וגרסי׳ בויקרא רבה כתיב (דברי׳ י"א) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה וגו׳. אמר בר קפרא הנפש והתורה נמשלו לנר. הנפש

הויט איינעס שטאַכעלשוויינעס אויף דיא אויגען בינדען ליעס, וואָדורך ער אויך ער=בלינדעטע. איינעס טאַגעס בעזוכטע הורדוס דען בן=בוטא, זעטצטע זיך צו איהם הין אונד רעדעטע איהן מיט פֿערשטעללטער שטיממע ווי פֿאָלגט אַן: וואַס דענקסט דוא פֿאָן דען גרויזאַמען טהראָנרייבער, דעם קנעכטע דעס קאַיזערס, דער דיא ווייזען אַללע האַט אומבריגנען לאַססען? וואַס זאָללטע איך פֿאָן איהם דענ=קען, פֿראַגטע בן=בוטא, איך בין פֿיר איהן אונטאַדליך. פֿלוכע איהם, שפּראַך הורדוס. היישט עס ניכט, בעמערקטע בן=בוטא: „זעלבסט אים איבערלייגונג זאָללסט דוא דעם קעניגע ניכט פֿלוכען“ (קהלת י׳, כ׳). דיא שריפֿט שפּריכט היער פֿאָן איינעם קעניגע, הורדוס איזט אַבער קיין קעניג. אונד זעלבסט וואָן ער דיעזעס ניכט אונד נור איין רייכער מאַן וועֹרע, שפּראַך בן=בוטא, זאָ דירפֿטע איך איהם אויך ניכט פֿלוכען, דאַ עס היישט: „אין דיינעם שלאַפֿצימער זאָללסט דוא איינעם רייכען ניכט פֿלוכען.“ היערויף ענטגעגנעטע הורדוס ווידער: עס היישט צוואַר: איינעם פֿירסטען אונטער דיינעם פֿאָלקע זאָללסט דוא ניכט פֿלוכען, וואָמיט אַבער געמיינט איזט איינעם פֿירסטען, דער זיך צו דיינעם פֿאָלקע צעהלט אונד וויא איין איזראַעליט האַנדעלט, וואַס ביא הורדוס אַבער ניכט דער פֿאַלל איזט. איך קאָננטע פֿערראַטהען ווערדען, שפּראַך בן=בוטא, פֿאָר האָרכערן קאַנן מאַן זיך ניכט פֿערבערגען. עס איזט ניעמאַנד אויסער איר היער, בעטהייערטע הורדוס. עס היישט: „דער פֿאָגעל אונטער'ם הימעל טראָגט דיא שטיממע ווייטער אונד דיא דיא לופֿט דורכשניידען, זאַגען פֿערנאָממענע וואָרטע ווייטער.“ איך מאַג ניכט פֿלוכען, שפּראַך בן=בוטא מיט פֿעסטיגקייט. דאַ געשטאַנד הורדוס איין, דאַס ער זעלבסט דער קעניג זייא אונד שפּראַך פֿערנער: ווען איך געוואוסט, דאַס איהר זאָ אַדעלדענקענד זייד, זאָ ווירדע איך קיינע האַנד אַן אייך האַבען לעגען לאַססען. נון איזט'ס איינמאַל פֿאָרבייא, אַבער וואָדורך קאָננטע איך איינען פֿעהלער וויעדער גוט מאַכען, איינע שולד זיהנען? ווער דאַס ליכט דער וועלט ערלאָשען, שפּראַך בן=בוטא, דער געהע הין אונד צינדע עס וויעדער אַן. דוא האַסט דיא לעהרע דורך דען טאָד דער ווייזען אויסגעלאָשט, זאָ געהע הין אונד ערבויע אויפ'ס נייע דען טעמפּעל, אויף דאַס דאַס ליכט דער לעהרע אין איהם לייכטע. אויך

החלק השני.

בגודל מעלתה ויש בו שלשה פרקים:

פרק ראשון. (רמו)

התורה היא אורה של עולם והעוסקין בה מאירין לעולם. כדגרסי' במסכת סוטה פרי היה נוטל (דף כ"א). תניא את זו דרש ר' מנחם ברבי יוסי כי ד (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר מאירה לפי שעה אף מצוה מגינה לפי שעה. ואת התורה באור לומר לך מה אור מאיר לעולם אף תורה מאירה לעולם. ואומר (שם) בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה. והקיצות היא תשיחך לעולם הבא. משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה באפלה ומתיירא מן הקיצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיות רעות ומלסטים נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל ממקצתן כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיות רעות ומלסטים ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולן כדאיתא בהקדמת נר של מצות. וראה והבן איך המשיל המצוה לנר והתורה לאור התמידי. וגרסינן נמי בפ"ק דבתרא (דף ד'). מעשה בהורדוס מלכא דקטל לכולהו רבנן ושבקיה לבבא בן בוטא למישקל עצה מיניה אהדר

צווייטע אַבטהיילונג.

איבער דיא בעזאָנדערן פֿאָרציגע, דיא תורה = שטודיען ביעטען.

אין דרייא קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

דיא תורה איזט דיא ליכטע דער וועלט, אונד דיא זיך מיט איהר בעשעפֿטיגען ערלייכטען דיא וועלט. דען עס ווירד געלעהרט, רבי תנחום, זאָהן דעס רבי יוסי האַט דיא פֿראַגע געשטעללט: עס הייסט: דאַס געבאָט איזט איין ליכט אונד דיא תורה איינע אללייכטע, וואַס זאָלל איט דיעזעס גלייכניס געזאַגט זיין? דיא אַנטוואָרט איזט, דיעזער אַנגעפֿיהרטע פֿערז וויל זאַגען: ווא איין ליכט נור צור צייט, ווען עס ברעננט, לייכטעט, זאָ שיטצט אויך דאַס אויסגעאיבטע געבאָט נור צייט, ווען עס אויסגעאיבט ווירד; אונד וויא נון וועלטלייכטע דיא וועלט ליכט ספּענדעט, זאָ איזט'ס אויך דיא תורה, דיא דיא וועלט דורך דען אין איהר לייכטענדען גייסט שטעטס בעלייכטעט, אונד זאָ דוא וויססט ווענדען, ווירד זיא דיך זיכערנד בעגלייטען אין דיעזער וועלט; אין דיינער לאַגערשטאָטטע, אַן דיינעם שטערבעטאַגע ווירד זיא איבער דיר וואַכען אונד דיך היטען, אונד פֿאָר גאָטטעס ריכטערטהראָן ווירד זיא דיינע פֿירשפּרעכערין זיין. דיעזעס איזט שאָן אים פֿאָרהאָרטע נור דריטטען לייכטע, וואָ דער בעווייז, דאַס דאַז אַנגעפֿיהרטע בייאשפּיעל איין טרעפֿפֿענדעס זייא, קלאָר אויסאיינאַנדער געזעטצט וואָרדען. — עס ווירד ערצאָהלט, דאַס דער קאָניג הורדוס, איין פֿאַזאַלל דעס ראָמישען האָפֿעס, זאַממטליכע געלעהרטען אומברינגען ליעס מיט אויסנאַהמע דעס בן=בוטא, דען ער האַט לעבען ליעס, אום זיך פֿאָן איהם ראַטה איינהאָלען צו קאָננען, יעדאָך וואר ער בעראַכט איהן דאַדורך פֿיר יעדע איינמישונג אין פּאָליטישען אַנגעלעגענהייטען אונטאַדעליך צו מאַכען, דאַס ער איהן דיא

קודם שיהא ראוי להוראה כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף י״ט) ובמסכת סיטה פרק היה נוטל (דף כ״ב) אמר רב הונא מ״ד (משלי ז׳) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה. כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. ועד כמה עד ארבעין שנין. איני והא רבא אורי שאני רבא דלא הוה כוותיה. וגם אל יקראנה כמין זמר ליטול בה צוות ולא לשחוק בה. כדגרסינן בפרק חלק (דף ק״א) ובפ״ק דמסכת כלה הקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמין זמר ובן הקורא פסוק בלא זמנו מביא רעה לעולם שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב״ה ואומרת רבש״ע עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו עכו״ם לע״ז. אמר לה הקב״ה אם כן מה יעשו בני בזמן שהם שמחים. אמרה לפניו רבונו של עולם אם ת״ח הם יעסקו בתורה ובמשנה ובתלמוד ובהלכות ובאגדות. ואם עמי הארץ הם יעסקו בהלכות פסח בפסח ובהלכות עצרת בעצרת ובהלכות החג בחג. העיד ר״ש בן אלעזר משום רבי יהושע בן חנניה כל הקורא פסוק אחד בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר (שם ט״ו) ודבר בעתו מה טוב:

צו לעהרען אונד גוטאכטען אבצוגעבען, בעפאָר ער דען ריכטיגען גראד דער רייפע ערלאנגט האט: „דען פיעלע זינד דיא ענטווייהטען, דיא אין איהרעם אייגענדינקעל ניכט צור רייפע געקאָממען אונד געפאללען זינד, אונד אכטיגע ווימטער (דיא וועדער לעהרען נאָך גוטאכטען אבגעבען וואָללען) זינד טויד אן דען טאָד דעריעניגען, דיא זיך אונבערופען היעצו אויף דראָנגען״ (משלי ז׳, כ״ו). דיעס אוט דיא דייטונג דיעזעס פערזעס, דיא רב הונא איס גאב. אונד האבען דיא וויזען דיא זייט, ווען עס געשטאטטעט איזט צו לעהרען אונד גוטאכטען אבצוגעבען אויף דאס פיערציגסטע לעבענסיאהר דעס געלעהרטען בעשטיממט. — מאן טרייבע קיין שפאָט מיט דער היילינגען שריפט, טראגע קיינע פערזע אויס דערזעלבען זינגענד פאָר, זעלבסט אויס דעם האָהענליעדע ניכט; בעזאָנדערס איסט קריווע פראָהער צוכער פערזיידע מאן יעדעס וואָרט אויס דער שריפט ווענדער הערנואגען נאָך אבצוזינגען; אונד ווער דיעס צור אונצייט אונד אן אונגעביהרענדעם אָרטע טהוט, ברינגט אונהייל איבער דיא וועלט, אונד עס היללעט דיא תורה זיך גלייכזאם אין איינען זאקק אונד טריטט קלאגענד הין פאָר דעם געהייליגטען אונד שפריכט: הערר דער וועלט! דיינע קינדער האבען אויס איר איינע האַרפע געמאכט אונד ענטווייהען איך בייא איהרען צעכגעלאגען, טרייבען שפאָט מיט איר. וואס זאָללען זיא אבער צור צייט איהרעס פראָהזיננס זאָנסט טהון, פראָגט דער געהייליגטע. זינד זיא געלעהרט, שפריכט דיא תורה ווידער, זאָ מאָגען זיא זיך זיעבער מיט תורה־שטודיען, מיט משנה, תלמוד, הלכה אונד הגדה בעשעפטיגען; זינד זיא אונוויסענד, נון זאָ מאָג׳ס רעכט זיך איבער דיא געזעטצע דער פייערטאגע אונטערריכטען, שטעטס דיא צייט אין זיא אונד ברוים צו פערגיידען. — רבי שמעון בן אלעזר בעצייגטע, דאס רבי יהושע בן חנניה לעהרטע: ווער נור איבער איינען פערז דער שריפט צו געהאָריגער צייט זיך בעלעהרט אונד קלאַרהייט פערשאפט, ברינגט גוטעס איבער דיא וועלט, דען עס הייסט: איין וואָרט צו זיינער צייט, וויא גוט איזט׳ס.

דאמר רבה בר חנה אמר רבי יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם. ק״ו ומה בלשצר שנשתמש בכלי קדש שנעשו כלי חול שנאמר (יחזקאל ז׳) ובאו בה פריצים וחללוה כיון שבאו פריצים נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב (דניאל ה׳) ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא. המשתמש בכתרה של תורה שהוא קיים לעולם ועד עאכ״ו. וזה המעשה כתיב במסכת כלה פרק רבי יהודה יותר בקוצר ללמדנו שלא יעסוק אדם בתורה אלא לשמה ואל יטול ממנה הנאה בעוה״ז יותר ממה שהתירה תורה. ועכ״ז טוב לו להתחיל וליכנס בלימוד אפילו שלא לשמה שאחר שיבין האמת יהזור להתעסק בה לשמה כדגרסינן בפרק חלק (דף ק״ה) ובמסכת הוריות בפרק כהן משיח (דף י״א) אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ״ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות ואמר רבי יוסי בר הנינא רות בתו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב היתה. ועכ״ז הפרש גדול יש בין לשמה בין שלא לשמה כדגרסינן במס׳ פסחים פר׳ מקום שנהגו (דף צ׳) רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים חסדך וגו׳ כדאיתא לעיל בהקדמת הנר הג׳. וכשיעסוק בה לשמה מאהבת השם ב״ה ירוץ לשומעה מפי כל קורא. כדגרסינן בפ״ק דברכות (דף ו׳) אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא מרהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמענא להא דאמר רבי תנחום אריב״ל לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה אפילו בשבת דכתיב (הושע י״א) אחרי ה׳ ילכו כאריה ישאג וגו׳ אנא נמי רהיטנא. אמר רבי זירא אגרא דפרקא ריהטא. אמר אביי אגרא דבי כלה דוחקא. ואמר אביי אגרא דשמעתא סברא. אמר רב פפא אגרא דבי טמיא שתיקותא. אמר רב אשי אגרא דתעניתא צדקתא. אמר מר זוטרא אגרא דבי הלולא מילי אגרא דהספדא דלויי קלא. וג״כ אל ישתרר בה להיות

געפאַהר גערעטטעט האבע, דאַ רבה בר חנה נאַמענס דעם רבי יוחנן גע-לעהרט, ווער זיך דער קראָנע דער תורה צו אירדישען צוועקקען בעדיענט, ווירד פריהצייטיג הינגעראַפפט. — בײם בעגין דער תורה-שטודיען קאָממט עס יעדאָך ניכט דאַרויף אַן, אום איהרער זעלבסט ווילען צו שטודירען, דאַ רב יהודה לעהרטע: יעדענפאַללס בעשעפטיגע זיך דער מענש מיט תורה אונד אויסאיבען דער געבאָטע, ווען עס אויך פאָרוועג ניכט דער זאַכע זעלבסט וועגען געשיעהט, דען זאָבאַלד אַלס דורך דאַס שטודירען נור בעססערע ערקענטניס געוואָננען איזט, שווינדעט יעדע אונלויטערקייט, אונד נור גאָטט צו דיענען ווירד דאַס ציעל דעס שטרעבענס. — איך איבריגענס, ווער זיין וויססען בערייכערן ווירד וואָללען, אום גאָטט צו דיענען, ווירד זעלבסט אַם שבת געשעפטיגט זיין, אום בעלעהרענדע פאָרטרעגע דער ווייזען צו הערען; דען אויך רב זירא, דער דען ווייזענסלערן נאַכאַהמטע, טהאַט עבענפאַללס זאָ אַם שבת, אונד זאָ האַט ער איבעראַלל וואָ זיך איהם געלעגענ-הייט באָט, זיך מיט קענטניססען בערייכערט. יעדאָך זאָלל ניעמאַנד זיך איינמייגען

חלף. הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. וגרסינן במסכת נדרים פר' קונם (דף ס"ב) תניא (דברים ל') לאהבה את ה' אלהיך שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם. אשנה כדי שיקראוני רבי. אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנא' (משלי ז') קשרם על אצבעותיך וגו'. ואומר (שם ג') דרכיה דרכי נועם וגו' ואומר עץ חיים וגו'. ר"א אומר עשה דברים לשם פועלן ודבר בהם לשמן. אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום להתיך בהם. וק"ו ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם מי שנשתמש בכתרה של תורה עאכ"ו. וכן מצינו לרבי טרפון כי לפי שניצל מן המיתה בשביל תורתו נצטער כל ימיו כדגרסינן התם רבי טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהקיפלו רוב המקציעית דקא אכיל אהתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדייה בנהרא אמר אוי לו לטרפון שזה הורגו. שמעיה איהו שבקיה וערק. אמר רבי אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה.

ווער דיא קעננטניססע דער תורה צו געמיינעם געברויך ניטצט, האט זיינען טהייל אן יענעם לעבען דאהין גענאממען. יא נור אויס ליעבע צו גאטט מוס מאן זיך קעננטניססע פאן דער תורה פערשאפפען. דאס אבער דער מענש ניכט שפרע-כע: איך וויל דיא שריפט לערנען, דאמיט מאן מיך: ווייזער טיטולירט; איך וויל שטו-דירען, אום רבי גענאננט צו ווערדען, אדער אום איינער האכשולע פארצושטעהען, זאנדערן אויס ליעבע צור תורה סטודירע מאן זיא, אונד דיא עהרע אונד דער רוהם בלייבען ניכט אויס. דען איהרע וועגע, זינד דיא וועגע דעס ליעבליכען אונד אללע איהרע פפאדע ביעטען אויסזיכטען דעם פריעדענס. אבער וועהע דעם, דער דיא תורה צו זעלבסטזיכטיגען צוועקקען ענטווייהט; דען וועז, וויא רבי אלעזר ריכטיג בעמערקט, דער קאניג בלשאצר דער דיא הייליגען טעמפעלגע-פעססע צו געוועהנליכען געפעססען הערבווירדיגטע אונד זיא ענטווייהעטע, איינעם אונגלאטירליכען טאדעס געשטארבען איזט, זא פערשטעהט עס זיך פאן זעלבסט, דאס ווער צו זעלבסטצוועקקען דאס אללערהייליגסטע געטטליכע געפעסס, דיא תורה, בענוטצט, געוויס זיין איהם געשטעללטעס לעבענסצילטער ניכט עררייכט. זא בעטריב-טע זיך רבי טרפון איינסט דעסוועגען, וויל איהם זיין געלעהרטהום דאס לעבען ערהיעלט; דען דא עס בראך ווער, דאס איינצעלנע פאן אייגענטהימער אויף בייאמען צוריקגעלאססענען פריכטע פאן יעדעם געפפליקט ווערדען קאננטען, זא בעשטיעג טרפון איינען איהם ניכט געהאריגען פאסט גאנץ אבגעלעסערטען פייגענבוים אונד פפליקטע זיך דען רעסט פאן פייגען אב. דער אייגענטהימער דעס בוימעס, דער ביזהער אויך זאמטליכע פריכטע דיעזעס בוימעס בעראובט געווארדען ווער, דאכטע דאס טרפון דער אייגענטליכע רייבער זייא, ערגריף איהן דאהער, שטעקקטע איהן אין איינען זאקק, פערבאנד איהן, אונד שיקקטע זיך אן, דענזעלבען אין דען פלוס צו ווערפען; דא ריעף דער געאנגסטיגטע אין זיינער אנגסט: וועהע, וועהע דיר טרפון, דאס דיעזער זאלל דיין הענקער זיין! אלס דער מאן דיעזען קלאגרייכען, אין רוף אונד אויסרופען שטעהענדען נאמען נעננען הארטע, ליעס ער ערשראקקען דאפאן, אונד טרפון וואר גערעטטעט, אבער זאלאנגע ער לעבטע, ערצעהלטע רבי אבוהו ווער עס בעטריבענד פיר איהן צו וויססען, דאס זיין רוף איהן פאן טאדעס-

וכבוד ליכא. אלא למימינים בה אורך ימים איכא וכל שכן עושר וכבוד ולמשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא. וגרסינן נמי בפרק רבי עקיבא (דף פ״ח) אמר רבי חנינא מ״ד (שם ח׳) שמעו כי נגידים אדבר וגו׳ למה נמשלו דברי תורה לנגיד לומר לך מה נגיד זה יש בו כח להמית ולהחיות אף דברי תורה יש בהם כח להמית ולהחיות כדרבא דאמר רבא דאימין בה סמא דחיי דלא אימין בה סמא דמיתא. וגרסינן נמי במסכת יומא פרק בא לו כ״ג (דף ע״ב) אריב״ל מ״ד (דברים ד׳) וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות והיינו דאמר רבא דאימין בה סמא דחיי דלא אימין בה סמא דמיתא. רבי שמואל בר נחמן רמי כתיב (תהלים י״ט) פקודי ה׳ ישרים משמחי לב וכתיב (שם י״ח) אמרת ה׳ צרופה. זכה משמחתו לא זכה צורפתו למיתה. וגרסינן נמי במס׳ ברכות פרק היה קורא (דף י״ז) מרגלא בפומא דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו ואמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה שנאמר (שם קי״א) ראשית חכמה וגו׳ ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושין לשמה ולא לעושין שלא לשמה. וכל העושין שלא לשמה נוח להם שלא נבראו. על כן יש לו לאדם לעסוק בתורה לשמה ולא להתגדל בה ולא ליהנות גופו ממנה כמו ששנינו בפ״ד מאבות ר׳ צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם וכן היה הלל אומר ודאשתמש בתגא

אונד רייכטהום אונד עהרע געוויס אויך צו טהייל; ווער זיא אבער ניכט איהרער זעלבסט אונד גאטטעס ווילען שטודירט, אנדערן זיא גלייכזאם לינקס בעהאנדעלט, דעם קאן העכסטענס רייכטהום אונד עהרע היער צו טהייל ווערדען; אויף דאס לאנגע לעבען אבער האט ער זיך ניכט פערדיענט געמאכט. רבי חנינא לעהרט: עס הייסט: האָרט, איך שפרעכע דיא שפראכע דער פירסטען, אין דערען מאכט עס שטעהט טאָדט צו פערהענגען אונד לעבען צו פערהייסען, אונד איט דיעזען איזט דיא תורה צו פערגלייכען, דורך זיא פערווירבט מאן זיך לעבען, אָדער ציעהט זיך דען טאָד צו, יע נאכדעם מאן זיא בענוטצט; באלד איזט זיא, וויא רבא לעהרט, איין קרויט דעס לעבענס אונד באלד איין קרויט דעס טאָדעס. רב פפלעגטע טעטעס איס מונדע צו פיהרען: דאס ענדע דער ווייזהייט איזט, בוסע אונד וואָהלטהאטען איבען, דאס דער מענש ניכט שטודירע אונד אונגעהאָרזאם זיך זייגע געגען עלטערן אונד געגען דען, דער גרעססער פאָן איהם אן ווייזהייט איזט; דאן שטודירט ער דיא תורה ניכט, אום דאס, וואס זיא אונס הייסט ביטעט, אום עס זאָגאר אום אייגענען גליקקע אנצווענדען, זאָנדערן אום איינער זעלבסטזוכט צו גענוגען, אונד דאן איזט זאָהרליך בעססער, ניכט ערסט געשאפפען צו זיין. מאן שטודירע אלזאָ דיא תורה ריין אויס ליעבע דען ווילען גאָטטעס צו ערפיללען, אבער ניכט, זיך דאמיט צו ברישטען אָדער אויך איין געווין דאדורך צו ערציעלען, דען בעהערציגע נור דיא וואָרטע דעס רבי צדוק, דיא וויא פאָלגט לויטען: מאכע דיא קענטניססע וועדער צו איינער קראָנע, דאמיט צו פרונקען, נאך צום שפאטען, דאמיט צו גראבען, אָדער וויא הילל צו זאגען פפלעגטע: ווער דיא קראָנע דער תורה צום געמיינען געברויך ניצט, פערגעהט, וואָרויס דוא לערנען מאגסט:

במסכת כלה פרק רבי מאיר. רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע ואהוב איהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה וכו׳ כדאיתא במסכת אבות. וגרסינן נמי בפרק חלק (דף צ״ט) אמר רבי אלכסנדראי כל העוסק בתורה לשמה כאלו עושה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר (ישעיה כ״ז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי וגו׳. ורב אמר כאלו בנה פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה שנא׳ (שם נ״א) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך וגו׳. ור״י אומר כאלו מגין על כל העולם כלו שנאמר ובצל ידי כסיתיך וריב״ל אמר כאלו מקריב גאולה לישראל שנאמר (שם) ולאמור לציון עמי אתה. וכשיעסוק בה לשמה נעשה לו סם חיים כדגרסינן פ״ק דתעניות (דף ז׳) תניא רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר (משלי ג׳) עץ חיים היא וגו׳ ואומר רפאות תהי לשרך וגו׳ ואומר (שם ח׳) כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה׳. אבל אם אינו עוסק בה לשמה היא לו סם המות דאמרו רז״ל כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר (דברים ל״ב) יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר (שם כ״א) וערפו שם את העגלה וגו׳. וגרסינן נמי במסכת שבת פרק במה אשה יוצאה (דף ס״ג) אמר רב ששת מ״ד (משלי ג׳) אורך ימים בימינה וגו׳ ובי בימינה אורך ימים איבא עושר

טעט ערהייסט, אבער ניכט דעם אהנעמ ווענגן. דען רבי מאיר לעהרטע: ווער זיך מיט דער תורה אום איהרער זעלבסט ווילען בעשעפטיגט, ערלאנגט פיעלע דינגע; יא דער גאנצע ווערלט איזט איינער געגען וועלט ווערטה; ער ווירד פריינד אונד געליעבטער גענאננט, דער ליעבט גאטט, ליעבט דיא מענשען, ער ערפרייעט גאטט, ער ערפרייעט דיא ערטאפפעגען; דיא לעהרע ריסטעט איהן אויס מיט דעמוטה אונד גאטטעספורכט. רבי אלכסנדראי לעהרטע: ווער זיך מיט דער תורה אום איהרער זעלבסט ווילען בעשעפטיגט, דער שטיפטעט גלייכזאם פריעדען אונטער'ם היממלישען רעטהע. רב יהודה לעהרט, ווער זא ווית פארגעטריעבען זיך מיט דער לעהרע גאנץ בעשעפטיגעט, דער שיטצט גלייכזאם דיא וועלט, דען עס הייסט: מיט דעם שאטטען איינער האנד דעקקע איך דיך; נאך רבי יוסי אבער, — אלס ווען ער דיא בעפרייאונג פיר ישראל נאהער בראכטע, דען עס הייסט: שפרעכע צו ציון איין פאלק ביזט דוא. — אונד ווער זיך, וויא רבי בנאה לעהרט, מיט דער לעהרע איהרער זעלבסט ווילען בעשעפטיגט, דעם ווירד איין לעבענסבלזאם בערייטעט, דען עס הייסט (משלי ג׳, י״ח. אי. ח.): „איין בוים דעס לעבענס איזט זיא“ אונד פריהער הייסט עס: „היילזאמע שטארקונג ווירד זיא דיינעם קערפער זיין.“ ווער זיך אבער מיט דער לעהרע נור דעם אהנעמ ווענגן בעשעפטיגט, דעם ווירד זיא, וויא דיא וויזען לעהרען, איין טאדעסקרויט. רב ששת שטעללט דיא פראגע: עס הייסט: לאנגעס לעבען איזט אין איהרער רעכטען אונד אין איהרער לינקען רייכטהום אונד'עהרע; וואראום לעטצטערעס ניכט אויך אין, אדער נור רעכטען זייטע דער תורה? דיעזער פראגע איס אבער אויסגעלאססט ווערדען אלזא: ווען דער געלייבגע לערנט דיא תורה, אום זיא רעכט צו פערשטעהען, זא ווירד איהם לאנגעס לעבען

נפלה על אפה ומנשקה ליה לכרעיה היה קא דחפי לה שמעיה אמר להו הניחו לה שלי ושלכם שלה היא. שמע כלבא שבוע דגברא רבה אתא למתא. אמר איזיל לגביה אפשר דמיפר לי נדרי. אתא לגביה אמר ליה רבי יש לי נדר להפר אמר ליה מאי היא אמר ליה הכי הוה מעשה. א״ל ההוא התנך אי הוה צורבא מרבנן אדעתא דגברא רבה מי נדרת אמר ליה רבי אפילו פסוק אחד. אמר ליה אנא ניהו נפל על אנפיה ונשקיה לכרעיה. ויהיב ליה פלגא דממוניה. ואף ברתיה דר״ע עבדא לשמעון בן עזאי כי האי גוונא. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי רחילא בתר רחילא אזלא כעובדין דאימא כך עובדא דברתא. ובפרק הנודר כתיב מעשה זה יותר בקיצור. וגם מצינו מעשיות כתובים כשהלכו ללמוד תורה ר׳ חנינא בן חכינאי ור׳ חמא בר ביזנא ורבי יוסף בריה דרבא ואחרים כמו שכתוב בפרקים הנזכרים ובמקומות אחרים. עאכ״ו מה יש לעשות בזמן הזה שבעונותינו נתמעטו הישיבות של ת״ת על כן כל הרוצה לילך בדרך החיים ילך לבקש תורה בכל מקום שימצאנה ואף על פי שיגלה למקומות אחרים היא תגאלינו לסוף ויושיבנו בראש:

(רמה) פרק שביעי.

כשיעסוק אדם בתורה יהא לשם שמים ולא כדי ליטול שכרה. כדגרסינן

דַהער פר זיח מוים דעם ניאאטר בריגגען וואָללטע. עקיבח היעלט מיהן יעדאָך נוריקק מוגד טפראַך: לַסט זיח געוואָהרען, דען דיעזעס ווייבס האַבע מיך איין ווימסען מוגד מיהר, ליעבען טילער, וויפרדער דסס מייערע נו פֿערדאַנקען, זיח מיזט איינע פֿרויח. כלבח־טבוע, דעם דאַס געוויססען מיבער דיח האָרטע געגען זיינע טאָכטער טאָן לַנגע געפלאָגט האַבען מאָכטע, האָרטע פֿאָן דער אַנקונפֿט זאָך מיינעס מיבערחוים גראָסען געלעהרטען, מיילטע נו עקיבח מונד פֿלעהעטע: רבי! טפרעכע איך פֿאָן איינעם געלֿיבדע פֿרייח, מונד ערנאָהלטע מיהם, אחָרין עס בע־טטאַנד מונד וואַס מיהם היערנו בעטטיאמטע. ווירדעסט דוח דאַס געלֿיבדע געטהאַן האַבען, פֿראַגטע עקיבח, ווען דוח געוואומסט האַטטעסט, דאַס דיין מיידאַס מיין געלעהרטער זייח? אַך, וואָן מיך געוואומסט, דאַס ער נור מיינען מיינציגען פֿערז דער טריפֿט נו דייטען פֿערטטעהע, זאָ ווירדע מיך מיהם טאָן אַלס איינעם מיידאַם אַנער־קאַנגט האַבען. ווען דעם זאָ מיזט, טפראַך עקיבח גריהרט, דאַן מיזט דיין גע־ליבדע געלאָזט, דען דיין מיידאַם טטעהט פֿאָר דיר. מונד כלבח־טבוע טלאָס זיינע קינדער מין זיינע מראמע מונד טענקטע מיהנען דיח האָלפֿטע זיינעס גראָסען פֿערמאָגענס. מיינע אָהנליכֿע געטיכֿטע פֿינדעט פֿאָר מיט דער טאָכטער דעם רבי עקיבח מונד דעססען דיענער, דעם נאַכמאָליגען געלעהרטען טמעון בן עזאי; וואָרויף רב פפח בעמערקטע, בייח דיעזער פֿעמיליע בעוואָהרט זיך דאַס טפריכֿ־וואָרט: מיין טאַף מַהאט דעם טפרונגע נאַך. — מין דער יעטציגען נייט, וואָ דיח טוּלען מונד דאַס טטרעבען נאַך וויססען זאָ זעהר מין טכנעהאמען מיזט, ווירד עס נאָך מעהר נום פֿערדיענסטע אַנגערעכנעט דמאַיעניגען, דער זיך דעם תורה־טטודיום ווידמעט; ער טייע קיינע מיהע דיח האָרטער מויפֿצוזוכען, מום זיינען דורסט נאַך וויססען נו טטילען, מַם ענדע ווירד זיינע מיהע דאַדורך געקרעָנט, דאַס ער זעלבסט נום חָבערהויפט מיינער טולע ערוואָהלט ווירד.

זיעבענטעס קאַפיטעל.

אמַן בעטשאַפֿטיגע זיך מיט דעם טטודיום דער תורה, וויל עס דער ווילֿס גאָט־

אורחין. וגרסינן בפ"ק דבתרא (דף ח') ע"פ (דברים ל"ג) אף חובב עמים וגו' והם תוכו לרגליך וגו' תאני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה לישא וליתן בדבורו של מקום. לפיכך נהגו רבותינו לילך להגלות בכל מקום שהיו מוצאים ישיבות של תורה כדי ללמוד כמו שמצינו שעשה רבי עקיבא כדגרסי' בכתובות פרק אף על פי (דף ס"ג) ובנדרים פרק הנודר. ר' עקיבא רעיא לבן כלבא שבוע הוה חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי אמרה ליה אי מקדישנא לך אזלת לבי רב אמר לה הין איקדשא ליה בצנעא שדרתיה שמע אבוה ואיקפד אפקה מביתיה ואדרה הנאה מממוניה. אזל ויתיב בבי רב תריסר שתא כי אתא אייתי בהדיה תריסר אלפי תלמידי. שמעי לההוא סבא דקאמר לה עד כמה קא מדברת אלמנות חיות. אמרה ליה אי לדידי ציית יתיב תריסר שנין אחרנייתא כי שמע אמר ברשות קא עבידנא. הדר אזל ויתיב בבי רב תריסר שנין אחרנייתא. כי אתא אייתי בהדיה עשרין וארבע אלפי תלמידי שמעה דביתהו הוה קא נפקא לאפיה. אמר לה שבבתא שאלי מני ואיכסי אמרה לה (משלי י"ב) יודע צדיק נפש בהמתו. כי מטיא לגביה

בעווייזט דאַס געזאַגטע אויס דברים ל"ג, ג'. וואָ עס הייסט: „אויך ליעבט ער דיא פֿאָלקער, אַללע זיינען פֿראָממען נאָהליך, דיא איהרע פֿיססע זיך וואונד מאַכען, אום דיך אויסצוקונדשאַפֿטען." עס וואַר זאָ זיטטע אונטער דעם לעהרערן דאַהין צו וואַנ-דערן, וואָ עס האָכשולען גאַב, אום זיך איס וויססען צו בערייכערן. זאָ ווירד ער-צאָהלט, דאַס, אַלס רבי עקיבא, דער אין זיינער יוגענד געוואָהנליכער הירטע ביים רייכען כלבא-שבוע וואַר, דעססען טאָכטער אַן עקיבא פֿאָרטרעפֿענדעם גייסטע וואָהלגעפֿאַללען פֿאַנד, דאַהער איינעס טאַגעס צו איהם שפּראַך: וויללסט דוא שטודירען, זאָ לאַססע מיך איך הייםליך פֿאָן דיר אַנטרויען. עקיבא וויליגטע איין אונד לאָג דאַן נאַך איינער האָכשולע. כלבא-שבוע ערהיעלט היערפֿאָן קונדע, וואַר זעהר אויפֿגעבראַכט איבער דאַס הייםליך געשלאָססענע עהעבינדניס זיינער טאָכטער מיט איינעם אין זיינעם דיענסטע געוועזענען הירטען, ער געלאָבטע דאַ-הער, דאַס זיא קיינען גענוס פֿאָן זיינעם פֿערמאָגען מעהר האַבען זאָלל אונד שטיעס זיא פֿאָן זיך. נאַך צוועלף יאַהרען קאַם עקיבא אין בעגלייטונג מעהרערער טוי-זענד שילער נאַך זיינער פֿאַטערשטאַדט צוריק, דאַ האָרטע ער איט אַן, וויא איין אַלטער מאַן צו זיינע פֿרויא, דיא עקיבא וואָהל ניכט ערקאַננט האַבען מאָכטע, דיא פֿראַגע ריכטעטע: וויא לאַנגע עס וואָהל העער זייא, דאַס איר מאַן זיא פֿערלאַססען האַבע? בערייטס צוועלף יאַהרע זינד'ס, אונד עס בליעבע איר נון ביינאַהע גלייך, ווען איין מאַן, צו זיינער פֿערנערן בערייכערונג אים וויססען נאָך צוועלף יאַהרע אויס-בלייבע, גאַב זיא צור אַנטוואָרט. אַלס עקיבא דיעס האָרטע, לאָג ער וויעדער פֿאָרט אונד קאַם ערסט נאַך נאָך צוועלף איט איינער פֿערדאָפּפּעלטען אַנצאַהל שילערן צוריק. אַלס זיינע פֿרויא פֿאָן זיינער אַנקונפֿט קענטניס ערהיעלט, שיקקטע זיא זיך אַן, צו איהם צו געהען. דאַ שפּראַך איינע נאַכבאַרין צו איהר: ליעהע דיר דאָך וועניג-סטענס אַנשטאַנדיגע קליידער, ווען דוא פֿאָר דיינעם מאַננע, דער נון זאָ איין גראָססער אונד אַנגעזעהענער געלעהרטער איזט, ערשיינען וויללסט. איין מאַן, שפּראַך זיא, וויס וואָהל, דאַס ער איך האָהנע פֿראָגען צוריק ליעס, דאַהער ווירד ער איך נון וואָהל וועגען איינער האַרמלאָזען קליידונג ניכט פֿאָן זיך שטאָססען, אונד זאָ גינג זיא צו איהם, וואַרף זיך פֿאָר איהם ניעדער אונד קיססטע זיינע פֿיססע, וואַס זיינעם דיענער אימפּיעל,

כדגרסינן בפרק הרואה (דף ס"ג) תניא הלל הזקן אומר בעת שמכניסין פזר ובעת שמפזרים כנס. אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנא' (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד. ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר (תהלים קי"ט) עת לעשות לה' הפרו תורתך. ואם אין רב במקומו שילמדו ילך לבקשו בכל מקום שימצאהו כדגרסינן בפרק ד' מאבות רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחבירך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען. וכל מי שגולה אחר תורה ואינו חושש לטלטולו מובטח לו שילמדנה כדגרסי' במסכת עירובין בפרק כיצד מעברין (דף נ"ד) תאנא דבי רב ענן מ"ד (שופטים ה') רוכבי אתונות צחורות יושבי על מדין וגו' רוכבי אתונות צחורות אלו ת"ח שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושין אותה כצהרים. יושבי על מדין אלו ת"ח שיושבין ודנין דין אמת לאמתו. הולכי אלו בעלי מקרא. על דרך אלו בעלי משנה. שיחו שכל שיחתן הם דברי תורה. וגרסינן נמי במסכת ברכות פרק הרואה (דף ס"ג) ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פתחו כולן בכבוד אכסניא ודרשו. פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום ודרש (שמות ל"ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו' והלא דברים ק"ו ומה ישראל שאין מרוחקין אלא ג' פרסאות אמרה תורה והיה כל מבקש ה' ת"ח שנושאים משוי על כתפיהם והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה עאכ"ו וכו' כדאיתא למעלה בהכנסת

עדעלסטיינע אונד פערלען אין דער וועלט, זאָ וואָהנע איך נירגענדס, אַלס אין איינעם אָרטע, וואָ תורה געלעהרט ווירד. — גיעבסט אין דער שטאַדט וויסבעגיעריגע, זאָ וואָלע אַלן איהרען דורסט נאַך וויססען צו בעפֿריעדיגען, דען דער אַלטערע הילל לעהרט: זינד וועניגע לעהרער פֿאָרהאַנדען, זאָ בעפֿריעדיגע דוא דער טיעפֿער וויס-בעגיער; גיעבסט דער לעהרער פֿיעלע, זאָ בעזייטיגע דיך זעלבסט אים וויססען. אונד ווערקסט דוא, דאַס דיין צייטאַלטער נאַך וויססען שטרעבט, זאָ טהיילע מיט, דאַ עס הייסט (משלי י"א, כ"ד): „מאַנכער שטרייעט אויס אונד בעקאָממט איממער מעהר;" אים ענטגעגענגעזעצטען פֿאַללע זיעה עס דיינע פֿפֿליכט, דיר וויזהייט צו זאַממעלן, אונד נאַך איהר צו שטרעבען, דאַ דוא דורך איינען אַנדערן היערין ניכט ענטשעדיגט ווירסט; היערויף זיך בעציעהענד שפּריכט דער פּזאַלמיסט (תהלים קי"ט, כ"ו.): „עס איזט צייט פֿיר גאָטטעס וואָרט צו טהון, ווען דיינע לעהרע זיא אויף העבען וואָללען." אונד גיעבסט קיינען לעהרער אים אָרטע, ביים דעם מאַן אונטעררכט געניעסען קאַן, זאָ געהע מאַן דאַהין, וואָ איינער זיך בעפֿינדעט. דען רבי נהוראי לעהרט: וואַנדרע הין נאַך איינעם אָרטע, וואָ געלעהרזאַמקייט איזט, אונד זאַגע ניכט זיא ווירד דיר נאַכקאָממען אָדער דיינע מיטגענאָססען ווערדען זיא דיר מיטטהיילען; אונד פֿערלאַסס דיך אויך ניכט אויף דיינען איינגענען שאַרפֿזין. אונד ווער קיינע איהר-זעליגקייטען טייבט אונד אויסוואַנדערט נאַך איינעם אָרטע, וואָ תורה-שטודיען געפֿלעגט ווערדען, מאָגע זיך פֿערזיכערט האַלטען, דאַס זיינע מיהע ניכט אונבע-לאָהנט בלייבען ווירד, וואַס בע-רב ענן אויס שופטים ה', י'. בעווייזט. רב יוסף

דגנך ותירושך ויצהרך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר (דברים כ"ח) ועבדת את אויבך. אמר אביי הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא ליטרידו במזונייכו כולי שתא. אמר רבי יהודה בר אלעאי בוא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים דורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם דורות אחרונים שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זה וזה לא נתקיים בידם. על כן יעשה אדם תורתו קבע ומלאכתו עראי ומן השמים יסייעוהו להתקיים הכל בידו:

(רמד) פרק ששי.

לעולם ידור אדם במקום תורה כדגרסינן בפרק רבי מאיר תניא אמר רבי יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך וכו'. ואם יראה בני אדם חפצים ללמוד ילמד כל מה שידע

פֿאָללפֿיהרען, דאַן מיססען זיא איהרע ארבייט זעלבסט, יאַ זאָגאַר דיא ארבייט אנדרער פֿערריכטען, דען עס הייסט: אונד דוא ווירסט ארבייטען פֿיר דיינען פֿיינד. אביי איזט דער אנזיכט דעס רבי ישמעאל אונד בעמערקט, דאס פֿיעלע דער מיינונג דעס רבי שמעון נאך געהאנדעלט האבען אונד זינד איבעל דאבייא פֿאָרט געקאָממען. — רבא שפראַך צו דען זיינע האָכשולע בעזוכענדען וויזענשילערן: איך ביטטע אייך, ניכט אים מאָנאַט ניסן אונד ניכט אים מאָנאַט תשרי צו מיר צו קאָממען, דאַ דיעס דיא ערנדטעמאָנאַטע זינד; זאָ מיססעט איהר, דאַמיט איהר אין דען צווישענצייטען צו לעבען האַבט אונד דאַ דען תורה-שטודיען אָבליעגען קאָננעט. רבי יהודה בר אלעאי בעמערקטע: ווען מאַן דיא פֿריהערן צייטען דען יעטציגען ענטגעגען האַלט, זאָ ערגיעבט, דאס אין דען פֿריהערן, אין וועלכען תורה-שטודיום הויפטזאַכע אונד געווערבבעטריעב נעבענזאַכע וואַר, וואָהלשטאַנד פֿאָרהערשטע, אונד יעטצט איזט'ס אומגעקעהרט; עס גיעבט קיינע געלעהרטען אונד קיינען וואָהלשטאַנד. דער שלוס איזט, דאס דער מענש תורה-שטודיען צור הויפטזאַכע אונד זיין געווערבע צור נעבענזאַכע מאַכע, אונד עס ווירד איהם הילפע פֿאָם הימעל ווערדען, דאַס ער צור צופֿריעדענהייט ווירד בעשטעהען קאָננען.

זעכסטעס קאַפּיטעל.

אימער זייא דעם מענשען שטרעבען אין איינעם אָרטע צו וואָהנען, וואָ תורה-שטודיען געטריעבען ווערדען. זאָ ערצאָהלט רבי יוסי בן קיסמא: איינסט בעפֿאַנד איך מיך אונטערוועגס אונד טראַף מיט איינעם מאַננע צוזאַממען, דער מיר דען גרוס דעס פֿריעדענס באָט, דען איך אויך ערוויעדערטע; דאַן ריכטעטע ער אַן מיך דיא פֿראַגע: רבי! אויס וועלכעם אָרטע ביזט דוא? אויס איינער גראָססען שטאַדט, דיא פֿאָלל מיט געלעהרטען אונד ווייזען איזט, וואַר מיינע אנטוואָרט. דאַ שפראַך דיעזער מאַן צו מיר: רבי! געפֿיעלע עס דיר, ביא אונס צו וואָהנען? איך געבע דיר טויזענד מאַל טויזענד גאָלדשטיקקע אונד אויך עדעלשטיינע אונד פּערלען. געבעסט דוא מיר אויך, ערוויעדערטע איך, אללעס זילבער אונד גאָלד, אללע

כל השנה כלה. וכן במדת פורענות הוא אומר (במדבר י"ד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום יום לשנה וכי מ' שנה חטאו והלא לא חטאו אלא מ' יום אלא לומר לך שכל העובר עבירה אפילו יום אחד בשנה מע"ה כאלו עבר כל השנה כלה. ואפילו שיוכל לקביע לימודו טוב לו להתעסק מעט בפרנסתו ולא שיטיל צרכו על אחרים. ועל דא אמרו בפרק שני מאבות ר"ג בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וצריך שיהא תורתו קבע ומלאכתו עראי כדגרסינן במסכת ברכות פרק כיצד מברכין (דף ל"ה) תנו רבנן כתיב (דברים י"א) ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. מה ת"ל לפי שנאמר (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שומע אני דברים ככתבם אלא נהוג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל. רבן שמעון בן יוחאי אומר איפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה. אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר (ישעיה ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת

האפט בעזאסט, דעם ווירד'ס אנגערעכנעט, אלס געשאהע דיעזעס דאס גאנזע יאהר הינדורך. — אונד זעלבסט ווען דיא פֿערמאגענסצערהעלטניססע עס גע- שטאטטעטן בעשטימטעס שטונדען דעם טאגעס פֿיר תורה-שטודיען פֿעסטצוזעטצען, זא זאלל מאן זיינען ברודערווערב זא וועניג אלס מעגליך בעאייטרעכטיגען, אום ניכט ענדליך דיא גאבען אנדערער צו בעדירפען: דיעזער אויססשפרוך פֿינדעט זיינע בעגרינדונג אין דעם לעהרזאטצע דעס רבן גמליאל, זאהן דעס נשיא רבי יהודה, וועלכער וויא פֿאלגט לויטעט: עס געציעמט, דאס שטודיום דער תורה מיט וועלטגעשעפֿ- טען צו פֿערבינדען, וויל דאס איהען אין ביידען דאס לאסטער אויס דען געדאנקען פֿערטרייבט; אונד אללעס תורה-שטודיום אהנע געווערבע ווירד צולעטצט געשטערט אונד ציעהט דיא זינדע נאך זיך. יעדאך זאלל דער בעטריעב דעס געווערבעס נע- בענזאכע אונד תורה-שטודיום הויפטזאכע זיין, דען דיא ווייזען לעהרען, נאמענס דעס רבי ישמעאל; מאן קאננטע דער מיינונג זיין, דא עס הייסט: „דאס בוך דער לעהרע ווייכע ניכט אויס דיינעם מונדע," דאס מאן זיין געווערבע גאנץ פֿערנאכלעססיגען מיססטע, דארום האט אויך דיא שריפֿט געבאטען: „אונד דוא זאללסט איינזאממלן דיינען ראגגען, מאסט אונד אהל, אללעס צו זייער צייט." היערויף בעמערקט רבי שמעון בן יוחאי, ווען דעם זא זיין זאללטע, זא ווירדע יעדער זיינע צייט נור דעם פפֿלוגען, זאען, ערנדטען, דרעשען אונד רייניגען דעס געטריידעס ווידמען קאננען, וואס בליעבע איהם דאן נאך צייט צו תורה-שטודיען? עס קאן אלזא דיא ערקלערונג נור דערארט זיין, דאס, ווען דיא איזראעליטען דען ווילען גאטטעס פֿאללפֿיהרען אונד זיין ווארט ניכט אויס איהרעם מונדע לאססען, אנדערע דיא הייליכען ארבייטען פֿיר זיא פֿערריכטען ווערדען, וואס אויך נאכשטעהענדער פֿערז (ישעיה ס"א, ה'.): „אונד בארבארען ווערדען אויפֿשטעהען אונד אייערע שאפֿע ווידען אונד פֿרעמדלינגע ווערדען אייערע אעקער בעשטעללען," גענינגזאם אויססשפריכט. ווען אבער דיא איזראעליטען עס ניכט

משוננין בפיו ומזומן להשיב לכל שואל כדגרסינן בפ"ק דקדושין (דף ל') תנו רבנן ושננתם שיהיו ד"ת משוננים בפיך שאם ישאלך אדם דבר אל תגמגם ותאמר אלא אמור לו מיד שנאמר (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את וגו'. ואומר (שם) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך. ואומר (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור וגו'. ואומר (שם מ"ה) חציך שנונים וגו' ואומר (שם קכ"ז) אשרי הגבר אשר וגו' לא יבושו וגו'. מאי את אויבים בשער אמר ר' חייא בר אבא אפי' האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה. אמר רבא ואין זזין משם עד שנעשים אוהבים זה לזה שנא' (במדבר כ"א) את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסיפה. ועכ"ז אם אינו יכול ללמוד תמיד אלא עתים ידועים אם יעסוק בתורה לשמה מע"ה כאלו עוסק בה תמיד. כדגרסינן בפ"ק דחגיגה (דף ה') רב אידי אביה דר' יעקב בר אידי הוה רגיל ואזיל תלתא ירחי באורחא והוה חד יומא בבי מדרשא והוה אתי תלתא ירחי באורחא והוה חד יומא בביתיה והדר אתי וקרי ליה רבנן בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה קרי אנפשיה (איוב י"ב) שחוק לרעהו אהיה קורא לאלוה ויענהו. א"ל ר' יוחנן במטותא מינך לא תענוש רבנן נפק רבי יוחנן ודרש (ישעיה נ"ח) ואותי יום יום ידרשון וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו אלא לומר לך שכל העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק בה

וויזען גרינדען דיעזע בעהויפטונג אויף ושננתם, וועלכעס געלעהרט זיין זאלל, דאסס דוא דיר יעדען לעהרזאטץ זא איינשארפען זאללסט, אויף יעדען פראגענדען אוגגע-זיימט, אהנע דיך ערסט צו בעזיננען געביהרענד אנטווארטען קאננסט; וויא איין העלד דען פפייל לייכט אונד געשיקקט אבשיסט, זא זאללסט דוא גלייך דיא אנטווארט בייא דער האנד האבען. נאך רב חייא בר אבא איזט עס דעם זאהנע מיט דעם פאטער, דעם שילער מיט דעם לעהרער אין געלעהרטענשטרייט זיך איינצולאססען, געשטאטטעט; עס זאלל יעדאך דער שטרייט, וויא רבא לעהרט, ניכט אין פיינדזע-ליגקייט אויסארטען, אלן אום זיך געגענזייטיג בעלעהרען אונד אין פריינדשאפט פאן איינאנדער שיידען. — אבגעזעהען פאן אללעם דעם, אזן עס דיא פערהעלטניססע עס ניכט געשטאטטען צו יעדער צייט דען תורה-שטודיען אבצוליעגען, ווען ער היערפיר אויך נור בעשטיממטע שטונדען פעסטזעטצען קאן, שטודירט ער דאן אבער, אום דאס וואָרט גאָטטעס צו ערפארשען אונד צו ערגרינדען, זא ווירד איהם דיעזעס אנגערעכנעט, אלס ווען ער פארטוואהרענד וויא פארטריפט שטודירען מאכטע. עס ווירד ערצעהלט רב אידי, פאטער דעס רבי יעקב פפלעגטע פאן יע דרייא צו דרייא מאנאטען איינע דרייא מאנאטע רייזע איהם ענטפערנט ליעגענדע האכשולע אויף איינען טאג צו בעזוכען, אום דא פארטרעגע צו הערען, דאן רייזטע ער ווידער נאך הויזע, אויף דיא פייערטאגע בייא דען זייניגען צוצובריגען, דאהער נאנטען איהן דיא וויזען שטודיערווייזע: איינטאגסגעלעהרטער, וואס איהם פערדראס, אונד ער בראכטע דען פערז (איוב י"ב, ד'.): „זיינעם נאכסטען צור צילשייבע דאס שפאטטעס זיין!" דאראב רופ' איך דען הערען אן, ער מאג איהן דעמיטהיגען," אויף זיך אין אנוועסע-נונג. איך ביטטע דיך, שפראך רבי יוחנן צו איהם, פיהרע דען וויזען קיינע ניכטיגונג צו. אונד רבי יוחנן ערקלארטע דען פערז: נאך איר פארטען זיא טעגליך, דאהין, דאס ווער זיך מיט דעם שטודיום דער תורה אויך נור איינען טאג וואהר-

אימתי ד"ת נעימים בשעה שתשמרם בבטנך ואימתי תשמרם בבטנך בזמן שיכונו יהדיו על שפתיך. ר' זירא אמר מהכא (שם ט"ו) שמחה לאיש במענה פיו וגו' אימתי שמחה לאיש בזמן שהוא במענה פיו. רבי יצחק אמר מהכא (דברים ל') כי קרוב אליך הדבר מאד אימתי קרוב אליך הדבר מאד בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו. רבא אמר מהכא (תהלים כ"א) תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו וגו' אימתי תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת סלה. ומי שרצונו ללמיד יהזיר תמיד לימודו ויבין ויזכור כדגרסינן בפ"ק דתעניות (דף ז') אר"ל אם ראית ת"ח שתלמודו קיהה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה הוא שנא' (קהלת י') והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר (שם) והיילים יגבר. ויתרון הכשר חכמה כ"ש היכא דסדורה לו משנתו מעיקרא. ר"ל הוה מסדר מתניתיה מ' זמנין כנגד מ' יום שניתנה בהם תורה ועייל קמיה דרבי יוחנן. רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה כ"ד זימנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא. ואם אינו חוזר בתלמודו ישכחנו כדגרסי' בפרק חלק (דף צ"ט) אריב"ל כל המלמד תורה ואינה חוזרה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. לומד ומשכח דומה לאשה שיולדת וקוברת. ואם יוכל להזור תלמודו אפי' ק' ואחד פעמים נקרא עובד אלהים כדגרסינן בפ"ק דחגיגה (דף ט') אמר ליה בן הא הא להלל מ"ד (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו לא עבדו. אמר ליה עובד אלהים ולא עבדו תרוויהו צדיקי גמורי נינהו אלא אינו דומה שונה פרקו ק' פעמים למי ששונה פרקו מאה פעמים ואחד. אמר ליה ומשום הדא זימנא יתירה קרי ליה לא עבדו אמר ליה אין. צא ולמד משוק של המרין עשרה פרסי בזוזא ואחד עשר פרסי בתרי זוזי. ומי שרגיל בהורת לימודו יהיו דברי תורה

בלייבע. רב אמי, רב זירא, רבי יצחק אונד רבא בעווייזען עבענפאללס אויס פערשיעדענען פערזען דער שריפט, דאס עס פיר דאס בעהאלטען דעס געלערנטען אים געראכטניססע נוטצליך זייא, עס לייט צו וויעדערהאלען אונד זיך איינצושארפען. אונד דעססען וויללען עס איזט תורה צו שטודירען אונד איין אונפאנגרייכעס וויססען פאן איהר אין זיך אויפצונעהמען, אום דאס פריהער ערלערנטע שטעטס וויעדערהאלען אונד דען וואהרען זין דעס וויעדערהאלטען מיאאמר אעהר צו ערגריינדען זוכען. דיעס איזט דיא אנזיכט דעס ריש לקיש אונד דעס רב אבא בר אהבה. וועד אבער דאס געלערנטע ניכט פלייסיג וויעדערהאלט, דער פערגיסט'ס אויך וויעדער, דען נאך רבי יהושע בן לוי גלייכט איין זאלכער איינעם, דער דאס זאעט אונד ניכט ערנדטעט. אונד וועד דא לערנט אונד דאס ערלערנטע וויעדער פערגיסט, גלייכט איינער פרויא, דיא איהרע נעבארנען קינדער וויעדער בעגראבט. אונד וועד דאס ערלערנטע הונדערט אונד איין מאל, נעמליך אונצאהליגע מאל, וויעדערהאלט, ווירד דיענער גאטטעס גענאננט. ווער, וויא פארגעשריעבען פערפאהרט, ווירד יעדען וויסבעגיערגען געהאריג צו אנטווארטען אונד צו בעלעהרען וויססען. דיא

כדאמרינן התם ר"ע אומר זמר בכל יום זמר בכל יום כלומר היה מסדר תלמודך. אמר רב יצחק בר אבדימי מאי קראה דכתיב (משלי ט"ז) נפש עמלה עמלה לו כי אכף עליו פיהו כשהוא עמל בתורה תורה עמלה לו במקום אחר. וגרסינן נמי בפרק ג' מאבות רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. על כן טוב לו לאדם עולה של תורה שהיא כבוד לאדם בעוה"ז ובעוה"ב אע"פ שיהא בעמל ועניי מכל העולם כלם:

(רמג) פרק חמישי.

הרוצה ללמוד ושיתקיים בידו יוציא הדבר בפיו כדגרסינן במסכת עירובין פרק כיצד מעברין (דף נ"ד) ברוריה אשכחיה לההוא תלמידא דהוה גריס בלחישא בטשא ביה אמרה ליה לאו הכי כתיב (שמואל ב', כ"ג) ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח אברים שבאדם שמורה בלב ואם לאו אינה שמורה בלב. תניא תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר בן יעקב שהיה שונה תלמודו בלחש ולאחר ג' שנים שכח תלמודו. ואמרינן עלה אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא פתח פומך כי היכי דתיקום בידך ותוריך חיי שנא' (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם אל תיקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה. ואמרי' נמי עלה אמר רב אמי מ"ד (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטנך

דריטטען לאַמט, דאַס ער, וויא רבי עקיבא לעהרט, זאָ בעוואַנדערט אין דער תורה איזט, וויא אין איינעם אויסאָרירטען ליעדע, זאָ האַררעט איינע גייסטעסנאַהרונג זיינער אין דער צוקינפטיגען וועלט; דען דיא תורה איזט'ס, וויא רב יצחק בר אבדימאי לעהרטע, דיא זיך אַנדערסוואָ דיינעטוועגען צו דיינער הייל איהט. דאַהער איזט דער שפרוך דעס רבי נחוניא בן הקנה, דער דאַ לויטעט: ווער זיך דעם יאָכע דער תורה פרייאוויללינ אונטערציעהעט, דער ווירד פאָן דעם יאָכע דער אָבריג־קייט אונד דער וועלטגעשעפטע בעפרייט; ווער אַבער דאַס יאָך דער תורה אַב־ווירפט, דעם ווירד דאַס יאָך דער אָבריגקייט אונד דער וועלטגעשעפטע אויפגעלעגט, זעהר טרעפפענד. דאַהער איזט'ס צוטראָגליך פיר דען מענשען דאַס יאָך דער תורה אויף זיך צו נעהמען, דאַ עס רוהם אונד עהרע איהם צופיהרט היער אונד דאָרט, אָבגלייך עס אַנדרערזייטס מיט מיהזעליגקייטען אונד מיט שטעטעם קאַמפף, וועגען ערלאַנגונג דער אירדישען בעדירפניססע, פערבונדען איזט.

פינפטעס קאַפיטעל.

זאָלל דאַס געלערנטע דעם געדאַכטניססע פערבלייבען, זאָ מוס עס לויט אויסגע־אָבט ווערדען. ברוריה, דיא פרויא דעס רבי מאיר מערקטע איינסט, דאַס איין שילער זיך דאַס געלערנטע לייזע איינאָבטע, זיא טריב איהן דאַהער אַן מיט דען וואָרטען: ווען דוא פאָן דיינעם שטודיום נוטצען ציעהען ווילסט, דאַן מוסט דוא לויט ווידערהאָלען. זאָ האַטטע רבי אליעזר בן יעקב איינען שילער, דער דאַס גע־לערנטע איממער לייזע ווידערהאָלטע אונד זיעהע, נאַך דרייא יאַהרען האַטטע ער אַללעס פערגעססען. זאָ רעדעטע אויך שמואל איינסט דען רב יהודה אַן: אָפפנע דיינען מונד, געלעהרטער, אויף דאַס דאַס געלערנטע אין דיינעם געדאַכטניססע פער־

זיו פניו לעולם הבא שנאמר (שיר ה׳) מראהו כלבנון. אמר רבי תנחום בר חנילאי כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב״ה משביעו לעולם הבא שנאמר (תהלים ל״ו) ירויון מדשן ביתך וגו׳. וגרסינן נמי במסכת עירובין פרק כיצד מעברין (דף נ״ד) אמר רב הונא מ״ד (שם ס״ח) חיתך ישבו בה וגו׳. אם עושה אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ואם עושה כן אמר רב הונא הקב״ה עושה לו סעודה בעצמו שנא׳ (שם) תכין בטובתך לעני אלהים. ויש שעבד גופו ואבריו כשור לעול וכחמור למשאוי ואשריו כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף ה׳) אמר רבי יוחנן משום רבי בנאה מאי דכתיב (ישעיה ל״ב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורים בידו שנא׳ אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנא׳ (הושע י׳) זרעו לכם לצדקה. ואין מים אלא תורה, שנא׳ (ישעי׳ נ״ה) הוי כל צמא לכו למים. משלחי רגל השור והחמור תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על ד״ת כשור לעול וכחמור למשאוי ובין שהאדם לעמל נברא טוב לו שיהא עמלו בתורה. כדגרסי׳ בפרק חלק (דף צ״ט) רא״א אדם לעמל נברא ואיני יודע אם לעמל פיהו אם לעמל אחר כשהוא אומר (משלי ט״ז) כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר (יהושע א׳) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא. אמר רבא כל גופי דרופתקא אינן טבאלגופא דזכי והוי דרופתקא דאוריתא (פי׳ כל הגופות טרחנין לכל טוב לגוף דזכי ויהיה טרחו בתורה). ואם הוא עמל בתורה התורה מזומנת פרנסתו

לאססען. רבי תנחום בר חנילאי לעהרטע: ווער זיינען איהן פלאגענדען הונגער וועגען פאָרטדויערנדעס שטודירען היער ניכט בעאכטעט, דען ווירד דער געהייליגטע דאָרט פאָללאויף זאָטטיגען. רב הונא לעהרט: מאן מוס, ווי דאס טהיער איבער זיינען ערלעגטען געגענשטאנד, איבער דען צו שטודירענדען געגענשטאנד גלייכזאם בעגיעריג הערפאללען. זאָ ערקלאָרט אויך רבי יוחנן אים נאמען דעס רבי בנאה דען פערז (ישעיה ל״ב, כ׳.): „וואָהל אייך, דיא איהר אויף וואססעררייכען באָדען זאָעט אונד רינד אונד עזעל טרייבט אין פרייע ווייטע,“ דאס, זאָ לאנגע דיא איזראעליטען מיט תורה־שטודיען, מיט אויסאיבונג דער געבאָטע אונד וואָהלטהאָ־טיגקייט זיך בעשעפֿטיגען, אונד דיעזע דרייא געגענשטאָנדע, גלייך דעם רינדע אונד עזעל, דיא לאסטען טראגען, אהנע זיך אונבעהאגליך דאבייא צו פיהלען, — אויף זיך נעהמען, דער באָזע טריעב אין איהרע האָנדע געגעבען איזט, אונד דא דער מענש איינמאל צור ערטראגונג פאָן מיהזעליגקייט געשאפפען איזט, זאָ איזט׳ס געוויס ערשפריסליך פיר איהן, וועלכע מיהזעליגקייט, תורה־שטודיען ביעטען, פריידפאָלל אויף זיך צו נעהמען; דען היערצו איזט ער לעדיגליך געבאָרען וואָרדען, דא עס הייסט: דיעזעס בוך דער לעהרע זאָלל אויס דיינעם מונדע ניכט וועיכען; אונד הייל דעם קאָרפער, בעמערקט רבא, דער זיך אום ערלאנגונג דעס תורה־וויססענס בעמיהט. אונד ווען דער מענש זיך דער מיהע אונאויסגעזעטצט ניכט פער־

(במדבר י"ט) זאת התורה אדם כי ימות באהל. אמר רבא מ"ד (משלי ל') אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה אם מנבל אתה עצמך על דברי תורה מתנשא ואם לאו יד לפה. אמר רבי ינאי מ"ד (שם) כי מיץ חלב יוציא חמאה וגו'. במי אתה מוציא חמאה של תורה במי שמקיא עליה חלב שינק משדי אמו. ומיץ אף יוציא דם. כל תלמיד שכיעס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה ומבחין בין דם טמא לדם טהור. ומיץ אפים יוציא ריב. כל תלמיד שכיעס עליו רבו פעם ראשונה ושנייה ושותק זוכה ומבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. דתנן הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהם שהם כמעין הנובע. וגרסינן בחגיגה פרק אין דורשין (דף י"ד) ע"פ (איוב כ"ב) אשר קומטו ולא עת נהר וגו' אלו ת"ח שמקמטין שינה מעיניהם בעולם הזה הקב"ה מגלה להם סוד לעולם הבא שנאמר נהר יוצק יסודם. וגרסינן במסכת שבת פרק רבי עקיבא (דף פ"ג) לעולם אל ימנע אדם עצמו מדברי תורה ואפי' בשעת מיתה שנא' (במדבר י"ט) אדם כי ימות באהל. וגרסינן במס' עירובין פרק עושין פסים (דף כ"ב) שחורות כעורב במי אתה מוצא דברי תורה במי שמשכים ומעריב עליהם בבית המדרש. ושחורות דורש לשון שחרית. רבה אמר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. רבא אמר במי שמשים עצמו עליהן אכזרי על בניו ובני ביתו כעורב. כי הא דרב אדא בר מתנא כי הוה אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקא מאי אעביד להו. אמר לה איבא קורמי (פי' ירקות) באגמא. וגרסינן בפרק חלק (דף ק') דרש רבי יהודה בר סימון כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק

טען, דער איך נעלטע זיך אַנגפּערט." רבא דייטעטע דען פערז (משלי ל', ל"ב.) אַלזאָ: ווען דוא היכוועלקענד דיך דער תורה ווידמעסט, דאַן ביזט דוא איך שטיי= גען; ווען דוא אַבער נור דענקסט אונד אויס אונרעכטער שאַאַם שווייגסט, אָהנע דיך אונטערריכטען צו לאַססען, דאַן בעדעקקע דען מונד מיט דער האַנד, דאַ דוא פֿראַגענדען ניכט צו אַנטוואָרטען ווירסט וויססען. אונד ווער זיינען פֿערשטאַנד בעזאָנ= דערס שאָרפֿען וויל, בעשעפֿטיגע זיך מיט דען געזעטצען איבער געלדאַנגעלעגענ= הייטען. ווער איבערהויפּט דען שלאַף היסניעדען אויס זיינען אויגען דראַנגט, דעם ווערדען זיא דאָרט פֿאָם געהייליגטען געאָפֿפֿנעט, אום אַללע געהיימניססע דער תורה צו ערקעננען. יאַ זעלבסט נאָך אין דער נאַהענדען שטערבעשטונדע בעפֿאַססע מאַן זיך מיט תורה=שטודיען, בין: דער מענש איך נעלטע שטירבט. עס הייסט שחורות כעורב, דאַס בעדייטעט: פֿאָרדערע דיך פֿריה מאָרגענס אונד אַבענדס אין דאַס לעהרגעבייודע, אום צו שטודירען; אָדער, נאַך רבא זאָלל מאַן, אום גאַנץ דען שטודיען אָבצולויגען זיך אום דיא ווייניגען, גלייך אייגעס ראַבען, וועניג קיממערן; אונד מיט דיא אַנטוואָרט דעס רב אדא בר מתנא, דער, האָט ער, אום צו שטודירען, זיינע פֿרויא אונד קינדער פֿערלאַססען מיט דער אייסערונג: איך קאַן פֿיר מייך ניכט מעהר זאָרגען, איהר מיסט אייך פֿאָן דען קרייטערן דעס פֿעלדעס נאַהרען, — ערקלאָרליך. רבי יהודה בר סימון לעהרט: ווער זאָ עמזיג היענידען שטודירט, דאַס זיין געזיכט אויס אַנשטרענגונג פֿאַלב אונד שוואַרץ ווירד, דעססען געזיכט ווירד דער געהייליגטע איך יענזייט פערהייטערן אונד שטראַהלען

שיוכל ללמוד בריוח. כדגרסינן בפ"ד מאבות רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. וג"כ גרסינן בסוף מס' סוטה (דף מ"ט) אמר רבי יהודה בר חייא כל העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת שנא' (ישעיה ל') כי עם בציון ישב בירושלים בכי לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך וכתיב בתריה ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ. רב חנינא אומר אף אין הפרגוד ננעל מפניו שנאמר (שם) ולא יכנף עוד מוריך. רבי אבהו אמר אף זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (שם) והיו עיניך רואות את מוריך:

פרק רביעי. (רמב)

אין דברי תורה מתקיימין בלומדיה בעידון אלא מתוך עינוי הגוף כמו ששנינו בפרק ו' מאבות כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. וגרסינן במס' ברכות פרק הרואה (דף ס"ג) כתיב (דברים כ"ז) הסכת ושמע ישראל אמר להם משה לישראל כתתו עצמיכם על דברי תורה. כדרשב"ל דאמר רשב"ל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם שנאמר

הערר וואונדערבאַר ספייזען, דאַס ער דאַן אין איבערפֿלוס שטודירען ווירד קאָננען; דען רבי יונתן לעהרטע: ווער דיא תורה אין אַרמוטה ערפֿיללט, ווירד זיא איינסט אויך אים רייכטהום ערפֿיללען; ווער זיא אַבער אים רייכטהום פֿערנאַכלעססיגט, דער ווירד זיא אַם ענדע אים אַרמוטה פֿערנאַכלעססיגען מיססען. רבי יהודה בר חייא לעהרטע: ווער זיך מיט תורה־שטודיען זעלבסט אין דירפֿטיגקייט בע־פֿאַסט, דעססען געבעט ווירד ערהאָרט, דען עס הייסט (ישעיה ל', י"ט. או. כ'.): „דאַס פֿאָלק, דאַס אין ציון, אין ירושלים וואָהנט, דוא זאָללסט ניכט מעהר ווייגען! בעגנאַדיגען ווירד ער דיך, זאָ וויא ער דיא שטיממע דיינעס יאַממער־געשרייעס פֿערנימט; אונד עס גיעבט אייך דער הערר ברָאָד אין דראַנגזאַל אונד וואַססער, וועננ'ס ענגע געהט; ער אואהיללט דיין אויגע ניכט מעהר,“ זאָנדערן, וויא רב חנינא לעהרט: „ער לעהרט דיך דען וועג צור פֿעהרונג,“ אונד וויא רבי אבוהו לעהרטע: „ווערדען דיינע אויגען זאָהען טויען לעהרער,“ דען אַבגלאַנץ גאָטטעס.

פֿיערטעס קאַפּיטעל.

דיא תורה האַט בייא דעמיעניגען קיינען בעשטאַנד, דער זיך נאַכגייגנסט, ווען ער אין היללע אונד וואָהללעבען זיך בעפֿינדעט, זאָנדערן נור ווען ער אין דירפֿטיגקייט לעבט, דען דיא פֿרט אונד ווייזע, וויא מאַן קענטניס דער תורה ערווירבט, איזט: איס ברָאָד מיט זאַלץ אונד דענכאָך טרינקע וואַססער אונד קאָרגליך אַבגעמעססען, שלאַפֿע אויף בלאָסער ערדע, פֿיהרע איין איהפֿאָללעס לעבען אונד גיעב דיר איהע מיט דיא תורה: טהוסט דוא אַלזאָ, היילן דיר אונד וואָהל דיר; היילן דיר אויף דיעזער וועלט, אונד וואָהל דיר אין דער צוקינפֿטיגען. יאַ דער מענט אוס זיך גאַנץ דען תורה־שטודיען אָפּפֿערן, דען, וויא רבי שמעון בן לקיש לעהרט, הייסט עס (במדבר י"ט, י"ד.): „דיעזע לעהרע איזט נור וואָהנליך פֿיר דען מענ־

(שמות ל"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה והעושה כן מקיים והגית בו יומם ולילה:

(רמא) פרק שלישי.

לעולם יעסוק אדם בתורה בין בעוני בין בעושר וילמוד מהלל הזקן ומרבי אלעזר בן חרסום. הלל הזקן שלמד בעוני ורבי אלעזר בעושר כדגרסינן בפרק אמר להם הממונה (דף ל"ה) תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין וכו' כדאיתא לעיל בהקדמת חבור זה. וגרסינן נמי במסכת סנהדרין פר' כ"ג (דף כ') אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מ"ד (משלי ל"א) שקר החן וגו' אמרו עליו על דורו של רבי יהודה בר אלעאי שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית א' ועוסקין בתורה. וגרסינן במסכת עירובין פרק עושין פסים (דף כ"א) דרש רבא מ"ד (שיר ז') לכה דודי נצא השדה וגו' נשכימה וגו' נראה וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל גלוי עריות ושבועת שקר ושבועת שוא אלא לכה דודי נצא השדה ואראך תלמידי חכמים שעוסקים בתורה מתוך הדוחק. נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא. פתח הסמדר אלו בעלי משנה. הנצו הרמונים אלו בעלי תלמוד. שם אתן וגו' אראך בשבח בני ובנותי. ומי שעוסק בתורה בעוני ובדוחק האל יתברך יזמין לו פרנסתו כדי

טאַגע אונד פֿיערציג נעכטע. אונד וואַר נאַך דיעזער פֿאָרשריפֿט האַנדעלט, ערפֿיללעט דאַס געבאָט: „דוא זאָללסט דאַריבער נאַכדענקען טאַג אונד נאַכט."

דריטטעס קאַפּיטעל.

אין וועלכער לאַגע זיך דער מענש אויך בעפֿינדעט, ער זייא אַרם אָדער רייך, אימּמער זאָלל ער זיך מיט תורה-שטודיען בעשעפֿטיגען אונד זיך נאַך מוסטער נעה-מען דען אַלטען הלל אונד רבי אלעזר בן חרסום, דען דער ערסטערע שטודירטע אין אַרמוטה אונד דער לעטצטערע אין רייכטהום. אין דען צייטען דעס רבי יהודה בר אלעאי וואַרען בעזאָנדערס דיא געלעהרטען זעהר אַרם, אונד דאָך היענגען זיא נור איהרען תורה-שטודיען נאַך, אַללעס איבריגע, אַללער אייסערע שמוקק אונד צירדע וואַר פֿאָן איהנען געמיסאַכטעט, זאָ דאַס זעכס זיך איינעס מאַנטעלס בעדיענטען. — דיא גראָססע פֿערזאַממלונג ישראל'ס שפּראַך פֿאָר דעם געבענעדייטען, העררן דער וועלט! ריכטע אונס ניכט וויא שטאַדטבעוואָהנער, דיא מיט לאַסטערן פֿערשיעדענער אַרט, מיט ראויב, בלוטשאַנדע בעהאַפֿטעט זינד אונד דיא לייכטזינניגע פֿאַלשע שוויערע שוואָרען, זאָנדערן קאָממע היניאויס אינ'ס פֿעלד מיט אונס, געליעבטער, אונד צייגען וויל איך דיר דיא געלעהרטען, דיא אין גראָססטער אַרמוטה זיך מיט תורה-שטודיען בעפֿאַססטען, קאָממע אונד פֿאָרדערע דיך מיט אונס אין דיא וויינבערגע, אין דען פֿערזאַממלונגס- אונד לעהרהייזער, לאַס אונס שוויען, אָב איפּפּיג שפּריססט דיא רעבע, דיא דיא שריפֿט שטודירעט. אָב זיך ערשליססעט דיא קנאָספּע, דיא דיא משנה פֿאָלגעט, אונד אָב דיא גראַנאַטען, דיא מיט תלמוד-שטודיען זיך בעפֿאַססטען, בליהען, דאָרט מאָגעסט דוא דיך איבערצייגען, וויא ריהמענסווירדיג מיינע זעהנע אונד טעכטער זינד. אונד ווער זיך מיט תורה-שטודיען בעפֿאַסט אין דירפֿטיגקייט אונד דראַנגזאַל, דען ווירד דער

ע״ז) מ״ד בן יתן לידידו שינה אמר רבי יצחק אלו נשותיהן של ת״ח שמנדדות שינה מעיניהן בעולם הזה וזוכות לעולם הבא. ואם ה״ז אינו עוסק בלילה נענש כדגרסינן בפר׳ חלק (דף צ״א) אר״א כל בית שאין דברי תורה נשמעין בתוכו בלילה אש אוכלתו שנאמר (שם כ׳) כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח ירע שריד באהלו. ואין שריד אלא ת״ח שנא׳ (יואל ג׳) ולשרידים אשר ה׳ קורא. ועל רא גרסינן בפרק א׳ דאבות ודלא מוסיף יסיף ר״ל מי שאינו מוסיף בלימוד בלילות מט״ו באב שמוסיפות הלילות יסוף. וגרסינן נמי בסוף מסכת תעניות (דף ל״א) ובב״ב פרק יש נוחלין (דף קכ״א). תניא רבי אלעזר הגדול אומר כיון שהגיע ט״ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה וקרו ליה יום תבר מגל. (פי׳ דקרו לט״ו נלב יום שנשבר הגרון שפסקו מלכרות יעצים) מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסוף. מאי יסוף תני רב יוסף תקבריה אימיה. וכל זה לפי שהתורה הנלמדת בלילה מתיישבת ומתקיימת יותר מהנלמדת ביום והסימן הוא מהזמן שקורין בו קומי רוני בלילה. ר״ל קום משנתך ולמוד שהלילות ארוכות ומשהגיע חג השבועות שהלילות קטנות יכול לפסיק ולזה רמז הכתוב בספר רות שקורין בחג השבועות ליני הלילה. ועל הקימה שבלילה ללמוד רמז שלמה שנאמר (משלי ל״א) ותקם בעוד לילה. והמובחרת מכלם הנלמדת ביום ונשנית בלילה כמו שעשה אדון כל הנביאים שנאמר עליו

דעס נאַכטס שטודירען, האַבען, ווי רבי יצחק לעהרט, אין דער צוקינפטיגען וועלט איינען לאָהן צו ערוואַרטען. היגעגען ערוואַרטעט דען שטראָפע, דער דיעס צו טהון היינטערלעסט, דען רבי אלעזר לעהרט: דאַס הויז, אין וועלכעס ביי נאַכט קיינע תורה=שטודיען געפלאָגען ווערדען, ווירד פאָם פייער פערצעהרט. דער גראָסע רבי אליעזר לעהרט: מיט דעם איינטריט דעם פונפצעהנטען דעם מאָנאַטס אב פערלאָסט דיא זאָננע איהרען האָהעפונקט, דיא נעכטע ווערדען קיהלער אונד רעגע- ניכטעס וועטטער טריטט איין, דאַהער צור צייט אַלס דער טעמפעל נאָך שטאַנד, ווורדע קיין האָלץ פיר דען אַלטאַר פאָן דיעזעם טאַגע אַב מעהר געפעללט, דאַ עס דורך דען רעגען וואורמשטיכיג ווירד, אונד דאַרום ווורדע דיעזער טאַג יום תבר מגל (טאַג דער אַקסטפערטיגאונג) גענאַננט; פאָן דיעזעם טאַגע אַן אונד וויטער היעס עס: ווער זיינע קענטניססע פערמעהרט, טהוט וואָהל, ווער אַבער ניכט, פערמינדערט זיא, אָדער (יסוף) ווירד הינגעראַפפט, ד. ה. ויא רב יוסף עס דייטעט, זיינע מוטטער ווירד אַן זיינעם גראַבע. אונד ווער גרינדליכעס וויססען זיך אַנאייגנען וויל, אום דעס נאַכטס, וואָ מאַן גאַנץ פאָן אירדישען געשעפטען אַבגעצאָגען איזט זיך איהרער בעפלייסיגען, דען עס הייסט: „שטעהע אויף אונד לאָבע דען העררן דעס נאַכטס,״ וואָאיט מאַן ביז צום וואָכענפעסטע, אום וועלכער צייט דיא נעכטע זעהר קורץ זינד, פאָרטפאַהרע, וואָ עס ווידער (אין רות) הייסט: איבערנעכטיגע דעס נאַכטס. אויך שלמה ראָטה אַן: שטעהע אויף, ווען עס נאָך נאַכט איזט. דאַס הויפטזעכליכסטע איזט, דאַס טאַגס צו לערנען אונד דעס נאַכטס דאַס געלערנטע ווידערהאָלענד זיך איינצושאָרפען, אונד משה דער איינציגע אַללער פראָפעטען טהאַט אויך אַלזאָ, דען עס הייסט: „ער וואַר דאָזעלבסט ביי גאָטט פירציג

ומה אם דוד מלך ישראל עוסק בתורה אנו עאכ"ו נמצאי כל ישראל עוסקין בתורה. הוא שדוד אומר עורה כבודי עורה וגו' איתער יקרי מן קדם יקרי דבוראי יקרי לית כלום מן קדם יקריה אעירה. שחר אנא הוינא מעורר שחרא שחרא לא מעורר יתי. והיה יצר הרע מרגיזו ואומר לו דוד דרכם של מלכים להיותם ישנים שלש שעות ואתה אומר חצות לילה אקום והוא אומר על משפטי צדקך. וגרסינן במסכת מנחות פרק הרי עלי עשרון (דף ק"י) כתיב (תהלים קל"ד) שיר המעלות הנה ברכו את ה' וגו' בבית ה' בלילות אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאלו עוסקים בעבודה. וגם בפ"ק דע"ז (דף ג') ובחגיגה פרק אין דורשין (דף י"ג) אמר רבי לוי כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר (שם מ"ב) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. מה טעם יומם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירה עמי. איכא דאמרי אמר ריב"ל כל העוסק בתורה בעולם הזה שדומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא שדומה ליום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו וגו'. וגרסינן במסכת עירובין פרק הדר עם הנכרי (דף ס"ה) אמר רבי לוי לא איברא סיהרא אלא לגירסא. וגרסינן נמי התם פרק עושין פסין (דף י"ח) א"ר ירמיה בן אלעזר כל בית שדברי תורה נשמעין בו בלילה שוב אינו חרב שנאמר (איוב ל"ה) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ולא עוד אלא שנשותיהן זוכות בדבר כדגרסינן בפרק י"ה (דף

וועגען מאַן וואַכט, ווארום זאָללטען וויר איהם היערין ניכט נאַכאַהמען? אונד זיא טהאַטען אויך אַלזאָ. „דאַהער זאַגט דוד: „ערוואַכע מיינע הערליכקייט, ערוואַכע! איך ערוועקקע דען מאָרגענשטערן צור פֿאַרהערליכונג גאָטטעס.“ אונד ווען דער געדאַנקע אין איהם אויפשטיעג: דו ביזט יאַ קעניג, דיר געביהרעט דריא שטונדען אויפ'ן טאַג אים בעטטע צו בלייבען, זאָ קאַם דער בעססערע ווילle אונד פֿליסטער־טע איהם צו: „אום מיטטערנאַכט וויל איך אויפשטעהען, דיר, הערר, צו דאַנקען אום דיינער גערעכטען רעכטע ווילען.“ — עס הייסט (תהלים קל"ד, א'.): „שטופענ־געזאַנג. בענעדייעט דען העררן, אַללע קנעכטע דעס העררן! דיא איהר דעס נאַכטס אין זיינעם הויזע, איהם דיענענד, שטעהט,“ דיעזער פֿערז האַט בעצוג אויף דיא ווייזענשילער, דיא זיך מיט תורה־שטודיען בעשעפֿטיגען, אונד דענען עס אַנ־גערעכנעט ווירד, אַלס ווען זיא זיך מיט גאָטטעסדיענסט בעשעפֿטיגטען. רבי לוי, דער בעהויפטעט, דאַס דיא נאַכט נור צום שטודירען דער תורה דאַ איזט, לעהרט: איבער דען, דער זיך דעס נאַכטס מיט תורה־שטודיען בעשעפֿטיגט, לעסט דער גע־הייליגטע זיינע גנאַדע וואַלטען, דען עס הייסט (דאַז. מ"ב, ט'.): „דעס טאַגעס בעפֿיעהלט דער הערר זיינע גנאַדע אונד נאַכטס בלייבט נאָך זיין ליעד ביי מיר.“ רבי שמעון בן לקיש, זיך אויף אַנגעפֿיהרטען פֿערז בעציעהענד, לעהרט, איבער דען, דער זיך אין דיעזער וועלט, דיא דער נאַכט גלייכט, מיט תורה־שטודיען בעשעפֿטיגט, לעסט דער געהייליגטע זיינע גנאַדע וואַלטען אין דער צוקינפֿטיגען וועלט, דיא דעם העללען טאַגע גלייכט. רבי ירמיה זאָהן אלעזר לעהרט: דאַס הויז, אין וועלכעם תורה־שטודיען דעס נאַכטס געטריעבען ווערדען, פֿאַרפֿאַללט ניא דער פֿערוויסטונג. זעלבסט פֿרויען, דיא דאַזו בייטראַגען, דאַס איהרע מאַננער

בידים ומתחייב בנפשו. והזמן המוכן יותר בכל הלילה הוא באשמורת הבקר לפיכך היה דוד קם בחצי הלילה לקרות בתורה. כדגרסינן בפ"ק דסנהדרין (דף ט"ז) אמר רבי שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו. והיה עומד דוד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו ואמרו לו אדוננו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם ילכו ויתפרנסו זה מזה. אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי. ואין הבור מתמלאה מחוליתו. אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושאלין באורים ותומים וכו'. ואמרינן עלה אמר רב יוסף בר אדא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קראה (שם נ"ז) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. וגרסינן בפסיקתא (שם קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. רבי פנחס בשם רבי אלעזר בר מנחם אומר מה היה דוד עושה היה נוטל נבל וכנור ונותן במראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם וקורא בתורה והיו חברי ישראל שומעין את קולו ואומרים ומה אם דוד המלך עוסק בתורה אנחנו עאכ"ו. נמצאו חברי ישראל עוסקין בתורה. אמר רבי לוי חלון היתה על גבי מטתו של דוד פתוחה לצפון והיה הכנור תלוי כנגדה והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומנשבת בו והיה הכנור מנגן מאליו הה"ד (מלכים ב', ג') והיה כנגן המנגן כמנגן אין כתיב כאן אלא כנגן הכינור מנגן מאליו. והיו כל ישראל שומעין אותו ואומרים

טרעפֿפֿענד. דיא צום שטודירען געאייגנעטסטע צייט איזט דיא לעצטע נאַכטוואַכע, אָדער דער פֿריהעסטע מאָרגען, וועלכע צייט זיך אויך דוד צום תורה=שטודיום בענוצטע, אונד אַלס דער מאָרגענשטערן זיך צייגטע, גינגען דיא ראַטהע ישראל'ס צו איהם אונד שפראַכען: אונזער הערר אונד קאָניג, דיין פֿאָלק ישראל איזט נאַהרונגס= לאָז. מאָגע זיך איינער דורך דען אַנדערן ערנאָהרען, שפראַך דער קאָניג. קאַן דער לאָווע, שפראַכען דיא ראַטהע, פֿאָן איינעם האַנדפֿאָלל מעהל געזעטטיגט, אָדער קאַן דיא עבען געהאָהלטע גרובע מיט איהרער אייגנען ערדע גאַנץ געפֿיללט ווערדען? נון, שפראַך דער קאָניג, זאָ מאָגע זיך דאַס פֿאָלק בייא דען אויסלאַנדערן פֿאָלקערן נאַהרונג פֿערשאַפֿפֿען. אונד זאָ גינגען היין דיא ראַטהע צו דעם ווייזען אחיתופל, צו דען מיטגליעדערן דעס זנהעדריאוס אונד פֿרוגטען אויך דאַס אורים אונד תומים אום ראַטה אונד זאָ ווייטער. רבי פנחס טהיילט אים נאַמען דעס רבי אלעזר מיט: בעפֿאָר דוד זיך צו בעטטע לעגטע, נאַהם ער הארפֿע אונד פּזאַלטער אונד לעגטע זיא זיך צו הויפטען אונד שטאַנד אום מיטטערנאַכט אויף אונד שפּיעלטע דיא שאָנסטען מעלאָדיען, דאַן שטודירטע ער. אַלס דיא געלעהרטען ישראל'ס יענע שטיממע פֿערנאַהמען, וואָללטען זיא דעם וויסבעגיעריגען, פֿלייסיגען קאָניגע ניכט נאַכשטעהען, אונד אויך זיא טהאַטען אַלזאָ. אויך רבי לוי לעהרט: דאַס בעטטע דוד'ס געגענאיבער, נור מיטטערנאַכטזייטע, וואַר איינע אָפֿפֿנונג אַנ= געבראַכט, דער געגענאיבער איינע הארפֿע הינג, אונד אַלס דער נאָרדווינד אום מיטטערנאַכט צו וועהען אַנפֿינג, ערקלאַנג דיזע הארפֿע פֿאָן זעלבסט אונד דיא אויפֿמערקזאַמען האָרטען עס אונד שפראַכען: ווען אונזער קאָניג דעם תורה=שטודיום

אדם שניתיו שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד. ומי ידע במה חיי. כי קא אמרי ביומי. וגרסינן נמי בפ״ק דקדושין (דף ל׳) אמר רב ספרא מ״ד ושננתם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד. ומי ידע במה חיי לא צריכא ליומי. ולעולם ילמוד בדבר שהוא יותר חפץ בו כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף י״ט). כי אם בתורת ה׳ חפצו. תניא אין אדם למד תורה אלא ממקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה׳ חפצו. ואמרינן עלה אמר רבא לעולם ילמוד אדם בדבר שהוא חפץ שנאמר כי אם בתורת ה׳ חפצו. ואמר רבא בתחלת נקראת על שמו של הקב״ה ולבסוף נקראה על שמו שנאמר כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה וגו׳. ואמר רבא לעולם ילמוד אדם ואחר כך יהגה. שנאמר כי אם בתורת ה׳ חפצו והדר ובתורתו יהגה. ואמר רבא לגרים איניש והדר ליסבר ואע״ג דמשתכח ואע״ג דלא ידע מה קאמר שנא׳ (תהלים קי״ט) גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת. וכשירגיל בזה יצליח בלמודו:

(רמ) פרק שני.

הלילה היא זמן מוכן ללמוד תורה לפי שפנוי בה האדם יותר מעסקיו וע״ב אמרו בפ״ג מאבות רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו. ר״ל לפי שהם שעות פנויות מעסק וממלאכה וראויות ללמוד. ומי שאינו עושה כן מאבד זמנו

געפפלאַנצט אַן וואַססערבעכען,״ דאַס דער פֿראָממע אונערמיעדעט טעגליך, דער אַללע בעכער, דיא שריפֿט, דיא משנה אונד גמרא צו זיינער גייסטיגען אויסביל־דונג אונד ערקרעפֿטיגונג טעגליך בענוטצט, דאַמיט געמיינט זייא. רב ספרא לייטעט דאַס געזאַגטע פֿאָן דעם וואָרטע ושננתם, דאַס אַן דער סטעללע ושלשתם (דרייא מאַל דעס טאַגעס) סטעהט, הער. אונד זאָ זאָלל דער מענש דאַס סטעטס צו ערלערנען סטרעבען, וואָראַן זיינע זעעלע וואָהלגעפֿאַללען פֿינדעט, אונד וואַן ער איין גאָטטגעפֿעלליגעס לעבען פֿיהרט, זאָ ווירד זיין פֿערלאַנגען געוויס נאַך דער תורה זיין, דען דער פסאַלמיסט, ווא רבא בעמערקט, שפריכט פֿאָם פֿראָממען: נור אַן דער לעהרע גאָטטעס האַט ער וואָהלגעפֿאַללען; נאַכדעם אַבער האַט דער מענש דיעזע לעהרע זיך גלייכזאַם צו אייגען געמאַכט. פֿערנער לעהרט רבא: ערסט זאָללע זיך דער מענש געלייפֿיגקייט אין דער שריפֿט צו פֿערשאַפֿפֿען, אום פאַראַללעלסטעללען הערפֿאָרהעבען צו קאָננען, דאַן זאָללע ער דען זין שוויעריגער סטעללען צו ערגרינדען, דען עס הייסט: נאַך דער לעהרע גאָטטעס מוז זיין פֿער־לאַנגען, אונד איבער דיעזע זיינע לעהרע דענקט ער טאַג אונד נאַכט נאַך; יאַ פֿאָר־ערסט געלייפֿיגקייט אים אויסדרוקק, דאַן סטרעבע מאַן נאַך טיעפֿערער פֿאַססונג פֿערשיעדענער שוויעריגער סטעללען, דען עס הייסט (תהלים קי״ט, כ׳.): „מיינע זעעלע סטודירט נאַך געפֿאַללען, צו דיינען געזעטצען מיט איהר סטרעבען אַללעצייט.״

צווייטעס קאַפּיטעל.

וויל מאַן דעס נאַכטס זיך וועניג מיט וועלטליכער בעשעפֿטיגונג בעפֿאַססט, מוס זיא צום תורה־סטודיום אַם געאייגנעטסטען, דאַהער מוס דער אויסשפּרוך חנינא׳ס זאָהן חכינאי׳ס, דער דאַ לויטעט: ווער דיא נאַכט וואַכענד אָדער אויף׳ם וועגע איינזאַם צובריינגט אונד לעערען געדאַנקען נאַכהאָנגט, דער האַט זיין לעבען פֿערווירקט, וועהר

להשיג בזה אל יוציא כל ימיו במקרא ובמשנה אלא בכל מה שיוכל להשיג. ועל הדא גרסינן במציעא פרק אלו מציאות (דף ל״ג) ת״ר העוסק במקרא מדה שאינה מדה. במשנה מדה שנותנין עליה שכר. בתלמוד אין לך מדה גדולה הימנה. ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. הא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה הימנה והדר תניא הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. א״ר יוחנן בימי רבי נשנית משנה זו שבקיה כ״ע למתניתא ואזול לתלמודא הדר דרש להו הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. מאי דרוש כדדרש רבי יהודה בר אלעאי (ישעיה נ״ח) והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. הגד לעמי פשעם אלו ת״ח שאפי׳ שגגות נעשות להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם אילו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות. והיינו דתנן רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. דרש רבי יהודה בר אלעאי מ״ד (שם ס״ו) שמעו דבר ה׳ החרדים אל דברו. אלו תלמידי חכמים. אחיכם אלו בעלי מקרא. שונאיכם אלו בעלי משנה. מנדיכם אלו עמי הארץ. שמא תאמר אבד סברן ובטל סיכויין. ת״ל (שם) ונראה בשמחתכם והם יבושו א״ה יבושו ולא ישראל. הם יבושו וישראל ישמחו. ועם כ״ז אל ישליך אחר גוו המקרא והמשנה אלא יהיה בם תמיד. כדגרסינן בפ״ק דע״ז (דף י״ט) כתיב על פלגי מים א״ר תנחום בר חנילאי לעולם ישליש

פרלערנען דער היילינען טריפט בעפאסט, דער איינגעט זיך עטוואס אן, דאס אין וועזענטליכען קיינע איינענטהאפט איזט; ווער היננעגען דיא משנה טטודירט, דער איינגעט זיך איינען געגענטטאנד אן, וואָרויף לאָהן ערפאָלגט. ווער יעדאָך איס וויססען דעס תלמוד׳ס זיך בעפלייסיגט, דער טטעהט אויף דער האָכסטען טטופע דיעזער זיך אנגעאייגנעטען לאָהנענדען איינענטהאפט. יעדאָך זאָלל מאן, וויא רבי יוחנן נאכווייזט, דאס טטודיום דער משנה יא ניכט פערנאכלאססיגען. — רבי יהודה בר אלעאי לעהרט: עס הייסט: ,,זאגט איינעם פאָלקע זיינע איסטטהא=טען,‟ היערונטער זינד דיא געלעהרטען צו פערטטעהען, דען זעלבסט ווען זיא אויס איבעראיילונג איינע זינדע בעגעהען, זאָ ווירד זיא איהנען זאָ אנגערעכנעט, אלס ווען זיא זאָלכע מוטהווילליג בעגאנגען האָטטען; פערנער הייסט עס: ,,אונד דעס הויזע יעקב זיינע זינדען‟ (ישעיה נ״ח, א׳.), היערונטער זינד דיא אונוויססענדען צו פערטטעהען, דערען מיט מוטהווילען בעגאנגענע זינדען נור וויא איבעראיילטע זינדען פאָן גאָטט בעטראכטעט ווערדע. אונד זאָ איזט אויך דיא בעמערקונג דעס רבי יהודה, דאס מאן בייס טטודיום דעס תלמוד׳ס אויף ערפאססען דעס וואהרען זיך בעפלייסיגען מוס, אום ניכט דורך אירטהימליכעס אויפפאססען איינעס טאל=מודיסטען געזעטצעס אין טטראפע צו קאָממען, — זעהר ריכטיג. פערנער לעהרט רבי יהודה בר אלעאי: עס הייסט (ישעיה ס״ו, ה׳.): ,,האָרט דאס וואָרט גאָטטעס, דיא איהר פירכטעט זיין וואָרט;‟ היערונטער זינד דיא געלעהרטען, אונ=טער ,,איירע ברידער,‟ דיא מיט דעם ערלערנען דער טריפט, אונטער ,,איירע האס=סער,‟ דיא מיט דעם ערלערנען דער משנה זיך בעפאססען, אונד אונטער ,,איירע פערבאננער,‟ דיא אונוויססענדען צו פערטטעהען. יעדאָך וויא טאָן בעמערקט, פער=נאכלאססיגע מאן דאס איינע וועגען דעם אנדערן יא ניכט, דען רבי תנחום בר חנילאי בעמערקט אויף דען פערז (תהלים א׳, ג׳.): ,,ער גלייכט דעם בוימע,

שאין אדם בעולם שיגע ולא ימצא זולתי אם הוא כסיל מוהלט שלא ירצה ללמוד. וטוב לאדם ללמוד כל המושכלות אם יוכל להבינם ולידעם בבת אחת אבל לפי שאין אדם יכול ללמוד החכמות בלי הקדמות גדולות ובזמן רב ובעמל גדול ובפרישות מהנאות ועל זה רוב העולם מואסין אותו מעורין לבם לפי שאינם יכולין להשיגה בתחלה לגודל הטובה הבאה לאדם בסוף בסבת החכמה אשר לא יוכל לספרה. על כן הערימה תורה ונתנה רשות להבטיח למתחיל העיון בשכר שהוא כטפה לים אצל העתיד לבא והוא שקול בעיניו יותר מהשכר והעדן הגדול הבא בסוף. ואף על פי שיתחיל ללמוד ע"מ שכר מועט לסוף כשישיג האמת יקל בעיניו השכר הראשון ובמדרגה אחר מדרגה יעלה להשיג השכר האמיתי אשר עין לא ראתה אלהים זולתך. ואין כח לשום בעל גוף להשיגו על בוריו אלא החכמים בדמיון ובמשל כמו הסומא אשר לא ראה אור מימיו שאינו יכול להשיג ענייני הגוונים והבדלם. וגם כן כך היא דרכה של תורה שאין אדם יכול ליכנס בלימוד החמור בתחלה אלא מן הקל אל הכבד ממני מעלה אחר מעלה כמעלות הסולם. על כן יש לו לאדם להתחיל מן המקרא ואחר כך במשנה ומן המשנה אל התלמוד ומן התלמוד יוכל ליכנס אחר כך בחכמות ובסתרי תורה שהם דבר גדול. ואחר שיוכל

איזט, אונד נור איין אונוויססענדער קאַן זאָלכע בעהויפטונג אויפשטעללען. — עס וואָרע אַללערדינגס ערשפריסליך, וועןן דער מענש אַללע וויססענשאַפטען מיט איינעם מאַלע אויפפאַססען אונד ערלערנען קאָננטע, דאַ יעדאָך יעדע וויססענשאַפט גראָססע פאָראַרבייטען ערפאָרדערט, וואָזו פיעל צייטאויפוואַנד, אונערמיעדליכע גייסטעסאַנ־שטרענגונג אונד ענטפערנטהאַלטען פאָן אירדישען פערגניגונגען נאָטהיג איזט, זאָ איזט'ס לייכט ערקלאָרליך, דאַס דער גרעסטע טהייל דער מענשהייט זיך גערינג שאַטצט אונד פעראַכטעט; איהר הערץ איזט אונד בלייבט אונעמפפאַנגליך פיר דיא וויססענ־שאַפט, דאַ זעהר שווער איינצוזעהען אונד צובעגרייפען איזט, וויא וואָהלטהוענד פיר יעדען מענשען אַנגעמעססענעס וויססען איזט. דאַהער איזט וואָהלווייזליך געשטאַלטעט דעם תורה־שטודירענדען לאָהן צוצוזיכערן, אונד וועןן דערזעלבע ניכט אים ענטפערנטעסטען אַהנליכקייט האַט מיט דעם לאָהנע, דער אים יענזייט דען טוגענדהאַפטען טריפפט, וועַן, אום איין פערגלייך אַנצושטעללען, ער צו לעצטערעס וויא איין וואַססערטראָפפען צום וועלטמעערע זיך פערהאַלט, זאָ איזט ער יעדעס דעננאָך ליעבער, אַלס דער לאָהן אים יענזייט; דאַהער איזט פאָראויס צו וויססען, דאַס מאַן זיך מיט דעם שטודיום דער תורה דאַרום בעפלייסיגען ווירד, אָבגלייך אַנדערווייטיג קלאָר איזט, דאַס יעמעהר יעמאַנד אין דיעזעס וויססען פאָרטשרייטעט, דעסטאָ אונוויכטיגער פיר איהן דיעס־זייטיגער לאָהן ווירד אונד דעסטאָ מעהר ער דיעזען אויפגיבט, אום יענעס אין דער האָפנונג ליעגענדען, עוויג דויערנדען לאָהנעס איינסט טהיילהאַפטיג צו זיין. אונד זאָ איזט, וויא שאָן אַנגעגעבען, נאַטירליך, אים ערלערנען דער תורה שטופענווייזע, פאָם גערינגען צום שווערערען וויא אויף איינער לייטער פאָרטצושרייטען; דאַהער בע־גיננע מאַן מיט דער היילינגען שריפט, געהע צור משנה, ווענדע צור גמרא איבער, אונד איזט מאַן אויך היריןן אים וויססען פאָרטגעשריטטען, זאָ בלייבע מאַן היערביי ניכט שטעהען, זאָנדערן בעמיהע זיך דאַן וועג צור געהיימלעהרע, דיא דיא האָכ־סטע שטופע דעס וויססענס איזט. זאָ לעהרען אויך דיא ווייזען, ווער זיך מיט דעם

הכלל הראשון

לקבוע עתים לתורה ונחלק לשלשה חלקים: החלק הא׳ בסדר לימודה. החלק הב׳ בגודל מעלתה. החלק הג׳ בהנהגת לימודה:

החלק הראשון בסדר למודה ויש בו שבעה פרקים:

(רלט) פרק ראשון.

אף על פי שיש הילוק בטבעי בני אדם בהיות קצתם מוכנים ללימוד יותר מאחרים. כי כשמזגו של אדם הוא נוטה אל היובש ועצם מוחו זך והלחות בו מועט יהא קל בעיניו ללמוד ולהבין העניינים ולזכרם יותר מאיש בעל ליחה הלבנה שהוא רוב הלחות במוח. אבל אם האיש ההוא המוכן יותר במזגו לזאת המעלה לא ילמוד כלל ולא יעורר רוחו זולתי ללכת אחר מעדני עולם ותהבולותיו ישאר סכל בלי ספק וכן זה רב הליחה בטבעו אם ירבה בלימוד מאהבה ויהגה בו יומם ולילה ידע ויבין וישיג לולי שיהא יותר בעמל וקושי. והילכך אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן בו ואין ספק

פֿיערטעס הויפּטשטיקק.

ערסטער טיטעל.

איבער דיא צו בעשטימםענדע צייטפּונקטע צום שטודיום דער תורה.

אין דרייא אַבטהיילונגען.

ערסטע אַבטהיילונג.

איבער דיא אָרדנונג דער תורה-שטודיען. אין זיעבען קאַפּיטעלן.

ערסטעס קאַפּיטעל.

ווען אויך ניכט אין אַברעדע געשטעללט ווערדען קאַן, דאַס דיא פֿאַססונגסקראַפֿט דעס איינען מענשען שאַרפֿער איזט אַלס דיא דעס אַנדערן, דאַ דאַדורך, דאַס דאַס געהירן וועניג פֿייכטיגקייט אַבזאָנדערט דאַססעלבע בעשטאַנדטהיילע פֿיר אויפֿנאַהמע- אונד געגענשטאַנדע עמפּפֿענגליכער ווירד, אַלס בייא אַבזאָנדערונג פֿיעלער פֿייכטיג- קייט, וואָדורך דאַס געהירן וועניגער צור ראַשען אויפֿפֿאַססונג פֿאָן געגענשטאַנדען אונד לעהרען געאייגנעט איזט, — זאָ איזט דעננאָך דער וועג צור תורה געאָפֿפֿ- נעט, מיט דעם אונטערשיעדע, דאַס דער מיט גוטער פֿאַססונגסקראַפֿט בעגאַבטע לייכט, אונד דער מיט שלעכטער פֿאַססונגסקראַפֿט שווער אונד מיהזאַם זיין שטרעבען בעלאָהנט פֿינדעט. ווען אַבער ערסטערער, אַנשטאַטט מיט פֿלייס אונד ליעבע זיך דעם שטודיום דער תורה צוצווענדען, נאָך פֿערגענגליכען געליסטען אונד פֿערגניגונגען יאַגט, זאָ ווירד ער, וויא לייכט ערקלערליך, שטעטס אונוויססענד זיין, וויא אַנדערער- זייטס לעצטערער, זעלבסט בייא זיינער בעשרענקטען פֿאַססונגסקראַפֿט, ווען ער זיך דעם שטודיום דער תורה מיט אַללעם פֿלייסע אונד ליעבע צווענדעט, אין זיינער מיהע פֿאָללע בעלאָהנונג דורך ערלאַנגטעס וויססען פֿינדעט. ווען אַלזאָ יעמאַנד בעהויפּטעט: איך האַבע מיר, אום וויססען צו ערלאַנגען מיהע געגעבען, אונד זיא בליעב אונבעלאָהנט, זאָ שענקע מאַן איהם קיינען גלויבען, דאַ דיעס ניכט דענקליך

להבחין בין טוב לרע שהיא חכמה מדינית. ואף על פי שחטא בהטות עצמו לידיעת טוב ורע בעולם הזה נשאר לו אפשרות פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם לולי שיש לאדם מונעים רבים שנקראו כרובים ולהט החרב המעכבין לאדם מלידבק תמיד בתורה שהיא עץ החיים ולקיים בה והגית בו יומם ולילה. לפיכך אל ימנע.ממנה מכל וכל אבל יעשה כל יכלתו לקבוע עתים לתורה ותהא תורתו עיקר ומלאכתו טפלה ויאהב התורה ולימודיה. ובזה יביא ללמוד ולקיים התורה מיראה ומאהבה. וישיג בה החכמה העליונה כל מה שיוכל. ובזה תדבק נפשו ותשוב אל האלהים אשר נתנה בעוה״ב הצפון לצדיקים ויעמוד לגורלו לקץ הימין:

דיא ערלאנגונג דעס אונטערשיעדעס צווישען גוט אונד שלעכט, ווארונטער דאס שיקקליכקייטסגעפיהל: אדער דאס, וואס דיא לאנדעסזיטטע ערהיישט צו פערשטעהען איזט, — פערבאָטען האבע. אונד אָבגלייך דער ערסטע מענש דאס געבאָטליכע פערבאָט איבערטרעטען אונד פאָן בויאע דער ערקעננטניס גענאָססען האט, וואָדורך ער דאהין געלאנגט איזט, צווישען גוט אונד שלעכט צו אונטערשיידען, זאָ איזט איהם דעננאָך דיא מעגליכקייט צור ערלאנגונג דעס עוויגען לעבענס ניכט בענאָממען וואָרדען. דער בוים דעס לעבענס, דיא תורה, איזט פאָר איהם היגגעשטעללט, אונד אין זיינער מאכט שטעהט עס, איהרע פריכטע צו געניעססען; ער מאָגע נור דען פלאממענשווערטערן דער איהן אומשוועבענדען זיננעסגעלוסטען מיט פעסטעם ווילען אויסווייכען אונד דעם שטודיום דער תורה טאג אונד נאכט זיך ווידמען, אונד דיא פפאָרטע צום עוויגען לעבען שטעהט אָפֿפען פאָר איהם. זאָ נור געלאנגט ער צור איבערצייגונג, דאס דיא אין איהר ענטהאלטענען געד- אונד פערבאָטע אויס עהרפורכט אונד ליעבע אויסגעאיבט ווערדען מיססען, זאָ נור ערררייכט ער דיא ערקעננטניס פאָן דער האָכסטען ווייזהייט; אונד ווען זיינע קראפטע זיך לאָקקערן, זיינע פיסטען באלדע זיך לאָזען, דאן קעהרט זיינע געלייטערטע זעעלע צוריק צו גאָטט, פאָן וואנען זיא געקאָממען, אום איינע גלאררייכע עוויגקייט אונטער דען פראָממען אונד געראכטען צו געניעססען אונד אם טאגע דער אויפערשטעהונג מיט איהנען פערקלאָרט צו ערוואכען.

ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובהו. ונתן הקב"ה תורה מובחרת לעם ראוי ע"י הגון בזמן המוכן כדגרסי' בשבת פרק רבי עקיבא (דף פ"ח) דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על ידי תליתאי ליום תליתאי לירח תליתאי כמאן כרבנן. ואף על פי שניתנה להם נעלמת ונסתרת באו אחר כך מקובלים ונביאים וחכמים וגלו קצת מסתריה כמו שמצינו שעשה החכם שלמה ע"ה בספרו. כדגרסינן במסכת עירובין פרק עושין פסים (דף כ"א) דרש רבא מ"ד (קהלת י"ב) ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם אגמרה בסימני הטעמים הן המסורת ואסברה בדדמיא ליה. אזן וחקר תיקן משלים הרבה אמר עולא בתחלה היתה תורה דומה לקופה שאין לה אזנים. עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. על כן כל מי שרוצה לראות אמתת העולם ועמידתו יבין למה נברא האדם ולמה הבדילו בוראו מכל נבראי עולם השפל ויצרו בצלם אלהים ובעולם מלא ונתן עצי הגן בידו עם כל ברואי מטה ונתן ברשותו לאכול מעץ החיים שהיא השגת הכמה עליונה להבדיל בין אמת לשקר והזהירו מעץ הדעת שהיא

שטעללט, דאַס ווען ישראל דיא אויס פֿינף ביכערן בעשטעהענדע תורה פֿרייוויליג אַננעהמען אונד דיא אין איהר ענטהאַלטענען גע= אונד פֿערבאָטע פֿאָללפֿיהרען ווירד, זאָ בלייבט זיא, דיא שעפּפֿונג, אין איהרעם עוויגען פֿאָרטבעשטעהען, ווען אַבער ניכט, זאָ ווירד זיא וויעדער אין איהר פֿריהערעס כאַאָס אומגעוואַנדעלט. אונד זאָ ליעס דער געהייליגטע דאַס קליינאָד, דיא תורה, דורך דען ווירדיגסטען, צור געאייגנעטעסטען צייט, דעם פֿיר דיעזעלבע פֿאָרבערייטעטען פֿאָלקע איבערגעבען. דאַהער בעמערקטע איין געלעהרטער פֿאָר רב חסדא זעהר טרעפֿפֿענד: געפּריזען זייא דער הערר, דאַס ער זיין הייליגעס בוך, בעשטעהענד אויס דרייא אַבטהיילונגען, נעמליך תורה, פּראָפֿעטען אונד דיא איבריגען הייליגען שריפֿטען, איינעם אין דרייא אַבטהיילונגען געזאָנדערטען פֿאָלקע, נעמליך פּריעסטער, לעוויטען אונד איזראַעַ= ליטען, איבערגעבען ליעס, פֿערמיטטעלסט דעם דריטטען קינדעס עמרם'ס, אַם דריטטען טאַגע איהרער אַבזאָנדערונג צור קיישהייט אונד אים דריטטען מאָנאַט. — אונד וואָס אויך אין דער תורה פֿיעלע פֿיר דען געוועהנליכען מאַן ניכט זאָ לייכט צו ערקעננענדען אונד אויפֿצופֿאַססענדע געהיימעלעהרען ענטהאַלטען זינד, זאָ זינד זיא דאָך שפּעטער דורך דיא מאַנניגפֿאַכער דער איבערליפֿערונג, דיא פּראָפֿעטען אונד וויזען, דעם פֿאָלקע מיטגעטהיילט אונד ערלייכטערט וואָרדען. זאָ וואַר שלמה איינער, „דער דאַס פֿאָלק צו בעלעהרען זוכטע.“ פֿאָר איהם, וויא עולא בעמערקט, גליך דיא שריפֿט איינער ביכזע אָהנע גריפֿף, „אַבער ער פֿערזאַה זיא דורך זיינען פֿאָרטערגייסט מיט איינעם גריפֿפֿע אונד פֿערפֿערטיגטע פֿיעלע גלייכנישרעדען.“ ווער אַלזאָ פֿערשטעהען אונד ערפֿאַססען וויל דאַס גאַנצע וועלטגעביידע, וואָגע זיך צו ערקלעהרען זוכען, וואַרום דער מענש געשאַפֿפֿען מיזט וואָרדען אונד וואַרום דער שעפּפֿער איהן בעפֿאָרצוגט האַט פֿאָר דען איבריגען שאָן פֿאָרהאַנדענען געשעפּפֿען דער ערדע, מיט זיינעם איינענען עבענבילדע; וואַרום ער איהם זאָמטליכע גע= שעפּפֿע אונטערגעאָרדנעט אונד איהם דען גאַרטען עדן איבערליעפֿערט האַבע מיט דער ערלויבניס, פֿאָן דעם בוימע דעס לעבענס עססען צו דירפֿען, דורך וועלכען גענוס ער איין פֿאָרטדויערנדעס לעבען ערלאַנגען אונד זאָ דיא האָכסטע ערקעננטניס ערררייכען קאַן, אונד וואַרום ער איהם דען גענוס פֿאָם בוימע דער ערקעננטניס,

לא בזכות התורה שקבלו ישראל ופרסמוה לא היה יכול העולם להתקיים כדאמרי' במסכת שבת פרק ר' עקיבא (דף פ"ח) אמר חזקיה מ"ד משמים השמעת דין וגו' כדאיתא לעיל בענין חג השבועות. וכ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה לא נתקיימו אלא בחסדו של הקב"ה כמו שכתוב לעיל בענין התפלות פרק כ"ד עד שקבלו ישראל את התורה אשר בה עמודי עולם כדגרסינן במדרש שיר השירים שוקיו עמודי שש אלו ת"ח ולמה נמשלו לעמודים שהם עמודי עולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. וגרסינן במדרש תנחומא (תהלים קי"ט) רחבה מצותך מאד. ואומר (איוב י"א) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. והיא היתה אומנת לכל מעשה בראשית שנא' ואהיה אצלו אמון וגו'. אל תקרי אמון אלא אומן ובה נטה שמים וארץ שנא' (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. ובה התם מימי אוקיאנוס שלא יצא וישטוף את העולם שנאמר (שם ה') האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו וגו' ובה כבש את התהום שלא יציף את העולם שנא' (משלי ח') בחוקו חוג על פני תהום ובה ברא חמה ולבנה שנאמר (ירמיה ל"א) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו. הא למדת שכל העולם לא נתיסד אלא על התורה ונתנה הקב"ה לישראל שיתעסקו בה יומם ולילה שנאמר והגית בו יומם ולילה וכתיב כי אם בתורת ה' חפצו וגו'. תניא א"ר שמעון מפני מה נאמר במעשה בראשית יום א' יום ב' יום ג' יום ד' יום ה' ויום הששי עם ה"א יתירה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב

ישראל דיא תורה עמפפאנגען אונד איהרען ווערטהפאללען איןהאלט פערברייטעט, בעשטעהט דיא וועלט, אונד דיא זיא שטודירטן, דיא ווייזען, זינד דיא שטיטצען דער וועלט. דיא תורה איזט'ס, דיא יעדעס אונהייל אין שראַנקען העלט, זיא בעווירקט, דאַס דאַז גראָסע וועלטמעער, ביים אויסאַרטונג דער מענשהייט דיא ערדע ניכט איבערפלוטהעטע, דיא גאַנצע איהרע געוועכסע ניכט פערשלונגע. ,,דען דאַס איזט דער בונד, דען איך שליסע מיט דעם הויזע ישראל נאך יענען טאַגען, שפריכט גאָטט: איך געבע איהנען מיינע לעהרע אין איהר איננערעס הינאיין, שרייבע זיא אַן איהרעס הערצען, בין איהר גאָטט אונד זיא זינד מיין פאָלק.“ פערנער: ,,אַלזאָ שפריכט דער עוויגע, דער דיא זאָננע גיעבט צום ליכט ביים טאַג אונד דיא בעשטימונג דעס מאָנדעס אונד דער שטערנע צום ליכטע דער נאַכט, דער דאַ אויפרעגט דאס מעער, דאַס זיינע וועללען ברויזען — דער גאָטט דער העערע איזט זיין נאַמע“ (ירמיה ל"א, ל"ג, או. ל"ה.), וואָרויס ערהעללעט, דאַס דיא וועלט נור וועגען דער תורה אינ'ס דאַזיין גערופען איזט וואָרדען אונד דאס דער געהייליגטע זיא אַן דיא איזראַע-ליטען איבערגעבען האַבע, דאַמיט זיא זיך אויסשליסליך מיט איהר טאַג אונד נאַכט, אויס ליעבע אונד וואָהלגעפאַללען צו איהר, בעשעֶפטיגען זאָללטען. אונד בעווייזט רבי שמעון אַלל דאס געזאַגטע וויא פאָלגט: ביים דען פינף ערסטען שאָפפונגסטאַגען הייסט עס אין דער שריפט יום אחד איין טאַג אונד ביים זעכסטען יום הששי דער זעכסטע טאַג (מיט איינעם איבערפליסיגען ה, דאַס פינף צעהלט), וואָרויס צו שליסען איזט, דאַס דער געהייליגטע זיינער שאָפפונג גלייך דיא בעדינגונג גע-

וגמילות חסדים הם שלשה עמודים שכל העולם כלו בנוי עליהם. ולזה רמזו באומרם בפ״ק דאבות. על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ואלו השלשה דברים אף על פי שהם עמודי העולם כלו יכול להדריך בהם בעולם הזה השלם במדות ובמושכלות. ואף על פי שהקדימם החכם כפי הקדימה במעלה אינן יכולין להיות קנייות באדם אלא מלמטה למעלה כמו שעולה בסולם. נמצא שמי שנוטה אחר גמילות חסדים ולא יותר מסייע עמידת יישוב עולם השפל. ומי שנוטה גם כן אחר הדברים שנקראו עבודת הבורא שהם המצות והתפלה שהיא עבודה שבלב אוחז מדת העולם האמצעי ומן השמים מרחמים עליו ומצילין אותו מן המזיקים. ומי שעמלו בתורה שהוא מדת עולם העליון בחשקו להדבק נפשו בשכל הפועל אשר נחצבה נפשו משם תשוב במותו כל אחד כפי מעלתו ותשאר לנצח ותהיה עדי עד. ולזה רמזו במסכת פאה (דף ב׳) באומרם ותלמוד תורה כנגד כלם שהיא הראשונה במעלה והעליונה בסולם. על כן המתאחז בשלשה דברים הללו מוכתר בשלשה עולמות. ועל כן נברא האדם בשיתוף מעלה ומטה נפשו מלמעלה וגופו מלמטה להיות הרשות בידו להטות לצד שירצה שאם ירצה לעלות לצד מעלה יושב בסתר עליון בעולם הזה ובהפרד נפשו מגופו תשוב אל האלהים אשר נתנה ליהנות מזיו השכינה כמלאכי מעלה. ואם לאו יהא גופו נעזב למקרים כבהמות בלי דעת ונפשו תכרת. נמצא שהקיום האמיתי והתמידי שבאדם היא בזכות התורה. וגם אם

דער תורה, דיזער רעגיאָן דער הָבערן ווﭏט, ווירקט, אוס דאַס האָכסטע ווימטען זיינער וענﭏ, דיא אין אוסﭏוס דיזער ווﭏט איזט, זיך אַנצואייגנען, פער=ווירקט היענידען איהר איינזיגעס פֿאָרטבעשטעהען, איהר זעﭏיגעס גלאָרייכעס ﭏעבען אין דער הָבערן ווﭏט. דאַהער איזט דיא ﭏעהרע דער וויזען זעהר טרעפֿענד, דאַס תורה=שטודיום אַﭏﭏעס אַנדערע איבערוויעגט, דאַ מאַן דורך דאַסזעﭏבע אויך דיא אָבערסטען שטופֿען דער ﭏייטער דער ערקענטניס צו שטעהען קאָממט. ווער זיך דיזע דרייא וויכטיגע געגענשטאַנדע אַנצואייגנען זוכט, פערווירבט זיך איינע דרייא=פֿאַכע קראָנע, דיא גלאָריאַ דיזער דרייא וועﭏטען, וואַס איהם אויך ﭏייכט ווערדען זוס, דאַ זיינע בעשטאַנדטהיילע אויס אירדישען אונד גייסטיגען, וועﭏע אונד קאָרפער, זינד. דעם מענשען איזט דיא מאַכט, דורך זיינען פֿרייען וויﭏﭏען, אין האָנדען גע=געבען צו ערריינגען, וואַס איהם זעﭏבסט גוט דינקט; פער קאַן דורך דיא איהם פֿאָר=געﭏייכנעטען וועגע היענידען צור ערﭏאַנגונג דער האָכסטען גאָטטעסערקענטניס אונד היענידען שאָן דען ענגעﭏן, אין זיינער זעﭏיגקייט, גלייכען, אָדער אויך דורך זיין היכגעבען דער אירדישען געלוסטען, דורך זיין ריגען נאַך אייטﭏעם פֿערגאָנגליכען זיך גאָטטעס אָבהוט ענטציעהען, דאַס ער דעם צופֿאַﭏﭏ אַנהיימגע=געבען איזט אונד דעם טהירע דעם פֿאַﭏﭏעס גלייכסט, זיינע רייגען זעﭏענקראַפֿטע פֿערפֿﭏיכטען זיך דאַן אין דיזען זייגען בעשטרעבונגען מיזואַער אעהר אונד אעהר, ביז זיא זיך אין ניכטס אויפֿﭏאָזען, יאַ נור דורך דאַס שטרעבען צור ערﭏאַנגונג דער האָכסטען גאָטטעסערקענטניס, דיא איהם נור דורך שטעטעס שטודיום דער תורה ווירד, ערריינכט ער איינען עוויגען פֿאָרטבעשטאַנד. נור דאַדורך, דאַס

אומרין שמים נבראו תחלה ואחר כך ארץ שנאמר בראשית ברא אלהים וגו׳. וב״ה אומרין ארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים שנאמר (בראשית ב׳) ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. תניא אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם אדם בונה עלייה ואחר כך בונה בית שנאמר (עמוס ט׳) הבונה בשמים מעליתיו. אמרו ב״ש לבית הלל לדבריכם אדם בונה שרפרף ואחר כך כסא שנאמר (ישעיה ס״ו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו שנאמר (שם מ״ח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. הא למדנו שזאת הקדימה הנאמרת בב״ר לא היתה קדימה זמנית אלא קדימה במעלה והכל בא מסבה ראשונה אלא שהיא בהשתלשלות מזה לזה. ולזה רמזו באמרם אין הקב״ה עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה. וגם כן אמרו בב״ר (קהלת ב׳) את אשר כבר עשוהו בביכול הוא ובית דינו נמנו על כל אבר שבך והשיבו אותו על כנו שנאמר (דברים ל״ב) הוא עשך ויכוננך. נמצא שהתורה בפמליא של מעלה ובית דינו של מעלה מורים על דבר אחד שהוא עולם העליון שכלו תורה שהיא חכמה ובינה ודעת. והוית העולם האמצעי הוא שעובדים את בוראם ועושין באימה רצון קוניהם. וישוב עולם השפל תלוי בגמילות חסד בני אדם אלו עם אלו. ואלו השלשה דברים שבשלשה עולמות שהם תורה ועבודה

סטאַנדען, יעדאָך וואַר דאַס פֿאַרניגליכערע אונד ווירדיגערע אימער דיא אורזאַכע צור ענטוויקעלונג איינעס אַנדערן אונטערגעאָרדנעטען געגענשטאַנדעס. היעריבער דריקקען זיך דיא ווייזען פֿאָלגענדערמאַסען אוס: דער געהייליגטע פֿרטון ניכט עהער איינען געגענשטאַנד, אַלס ביז ער זיך בעראַטהען האַטטע מיט דעם היממלישען פֿערזאַמלונג, דען סענאַט, אָדער מיט אַנדערן וואָרטען: מיט דען אין האָהערעם ראַנגע שטעהענדען געגענשטאָנדען, אונד דען האָכסטען ראַנג נימט דיא תורה, דיעזער אינבעגריף דער האָכערסטען וואָהרע, איין, דאַ זיא דער אינהאַלט דער וויזהייט, דער פֿערנונפֿט אונד האָהערע ווישענס איזט. דיא מיטטלערע וואָהרעוועלט איזט דאַ, אום גאָטט, דעם שאָפֿפֿער אין עהרפֿורכט צו דיענען, וועלכער דיענסט דער טראָגער דערזעלבען איזט, זאָ וויא דיא ניעדערע וועלט געטראַגען ווירד פֿאָן דער אילד- אונד וואָהלטהאָטיגקייט, דיא דיא מענשען אונטער איינאַנדער אויסאיבען. אונד דיעזע דרייא, דיא תורה, דער גאָטטעסדיענסט אונד דיא וואָהלטהאָטיגקייט זינד, וויא דיא ווייזען לעהרען, דיא הויפטפֿפֿיילער, וואָרויף דאַס אוניווערזום געבויט איזט. אונד דער ווייזע אונד גאָטטעספֿירכטיגע קאַן דורך זיין גייסטיגעס שטרעבען פֿערמיינט מיט גאָטטגעפֿעלליגען האַנדלונגען, פֿערמיטטעלסט דער לייטער דער ער- קענטניס, דיא ענטפֿערנטעסטע גייסטיגע האָהע עררייכען. ווער אלזאָ בלאָס אויף דען אונטערסטען שטופֿען דיעזער לייטער שטעהעט, דורך אילד- אונד וואָהלטהאָטיגקייט איבען, טראָגט צור ערהאַלטונג אונד בעשטאַנד דער ניעדערן וועלט וועזענטליך בייא: ווער פֿערנער נאָך מיט דעם גאָטטעסדיענסט, מיט דעם אויסאיבענדער גאָטטליכען געבאָטע אונד דער פֿעררינטונג דער געבעטע, וועלכעס דיענסט דעם הערצענס גענאַננט ווירד, — זיך בעפֿאַסט, ווירד נון טראָגער דער מיטטלערער וועלט, אונד גנאַדע אונד ערבאַרמען ווירד איהם פֿאָן אָבען צו טהייל אונד פֿאָן יעדער איהם דראָהענדען געפֿאַהר ווירד איהם רעטטונג ווערדען. ווער נון נאָך זיך דעם שטודיום

ילדו וגו' ויסמיך ליה תשב אנוש וגו'. גן עדן מנין שנאמר (בראשית ב') ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם עד שלא נברא העולם. גיהנם מנין דכתיב (ישעיה ל') כי ערוך מאתמול תפתה מאתמול עד שלא נברא העולם. כסא הכבוד מנין דכתיב (תהלים צ"ג) נכון כסאך מאז עד שלא נברא העולם. בית המקדש מנין שנאמר (ירמיה י"ז) כסא כבוד מרום מראשון וגו' מראשון עד שלא נברא העולם. ושמו של משיח מנין שנא' (תהלים ע"ב) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו עד שלא נברא העולם. ואמרה בי נתיעץ הקב"ה כשברא העולם שנאמר (משלי ח') לי עצה ותושיה אני בינה וגו'. ועם כל זה אין לנו לחשוב שהדברים כפשטן שכבר מצינו לרבי אליעזר בפרקי זה עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו לבדו נראה לבאורה שהוא סותר דבריו. ואמנם כי רב תנחום התיר לנו זה הספק בבראשית רבה באומרו שבעה דברים קדמו לבריאתו של עולם יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות. וביאר שהתורה וכסא הכבוד נבראו והשאר עלו במחשבה להבראות. ואמר ג"כ רבי אבא התורה קדמה לכסא הכבוד. נמצא שהתורה ראשונה לכל הנבראים וזה אמת שהתורה היא חכמה עליונה הקודמת במעלה לכל הנמצאות. ונמצאת היות ראשונה ועולם העליון וגלגל השכל וכסא הכבוד היא הרקיע הגדול שהוא כללי לכל הגלגלים הנקראים השמים כסאי וזהו עולם האמצעי ועולם סתם הוא עולם השפל. ולא שקדם זה לזה בקדימות זמנית שכבר מצינו שאמרו בחגיגה פרק אין דורשין (דף י"ג). ת"ר ב"ש

עס אויך (משלי ח', י"ד): ,,ביי מיר איזט ראַטה אונד וואונדערליכעס גוט, איך בין דיא פערנונפט, מיין איזט דיא קראַפט." ווען עס אויך אין דען אַנגעפיהרטען פעריקאָפען פאָן איינער אַנדערן שטעללע היימט, דאַס פאָר דער שאֶפפונג ניכטס אַנדערעס עקסיסטירטע אַלס דער געהייליגטע אונד זיין נאַמע, זאָ דענקע מאַן דעננאָך ניכט, דאַס היער איין ווירדערשפרוך פאָרוואַלטע. דען רב תנחום גיעבט פאָלגענדע אויסגלייכענדע ערקלערונג, נעמליך: זיעבען געגענשטענדע וואַרען פאָר דער שאֶפפונג דאַ, וואָפאָן איינינגע ווירקליך עקסיסטירטען, אַלס דיא תורה אונד דער גאָטטעסטהראָן, אונד דיא איבריגען וואַרען נור אין דער גאָטטעסאידעע, אַלזאָ עבען זאָ וויא אין דער עקסיסטענס פאָרהאַנדען. דאַן לעהרט אויך רבי אבא: דאַס דיא תורה פאָר דעם גאָטטעסטהראָן עקסיסטירטע, פאָלגליך מוס ערוויזען, דאַס זיא דער ערסטע געגענשטאַנד דער שאֶפפונג וואַר, וואַס אויך אַלס וואַהר אַנצונעהמען איזט, דאַ זיא דיא העכסטע ווייזהייט, וועלכע אַלס יע אין איינעם וועזען דער שאֶפפונג, אין זיך טראֶגט. זאָ בילדעט אויך דיא תורה דיא אָבערסטע העכסטע וועלט אַלס ערסטע עקסיסטענס אונד אַלס איינבעגריף דער ווייזהייט אונד אינטעלליגענץ, וועה- רענד דער גאָטטעסטהראָן דער איינבעגריף דער איבריגען הימעלספערען איזט, דער אויך בענאַננט איזט: איין טהראָן מיר דער הימעל, אונד דיעס איזט דיא מיטטעלסטע ספערענוועלט, דאַן ערסט ריייהעט זיך דיעזען דיא גאָטטעהעליכע ניעדערע וועלט אַן. יע- דאָך איזט בייא דען אַנגעפיהרטען געגענשטענדען קיין פריהערעס ערטצוזעצען וועגען דער צייט נאַך, זאָנדערן דעם ראַנגע אונד פאָרצוגע נאַך אַנצונעהמען. — אַללעס איזט מיט איינעם מאַלע אויס דעם ווילען דער ערסטען אורזאַכע, אויף גאָטטעס געהייס ענט-

הנר רביעי

על ענין תלמוד תורה. ונחלק לארבעה כללים:

הכלל הראשון לקביע עתים לתורה. הכלל השני בגודל שכרה. הכלל השלישי בפלפול החכמה. הכלל הרביעי לכבד לומדי התורה:

(רלח) הקדמה

התורה היתה כלי אומנתו של הקב״ה לבריאת העולם. כדגרסינן בב״ר (משלי ח׳) ואהיה אצלו אמון אומן אני הייתי כלי אומנותו של הקב״ה. בנוהג שבעולם מלך ב״ו בונה פלטרין ואינו בונה אותה מדעת עצמו. אלא דפתריות ופנקסיות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים היאך עושה פשפשים. כך היה הקב״ה מביט בתורה ובורא את העולם. התורה אמרה בראשית ברא אלהים כי ראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה דכתיב (שם) ה׳ קנני ראשית דרכו. וגם כן מצינו בפרקי רבי אליעזר פ״ג שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. ואלו הן. תורה. ותשובה. וגן עדן. וגיהנם. וכסא הכבוד. ובית המקדש. ושמו של משיח. תורה מנין דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ מאז עד שלא נברא העולם. תשובה מנין דכתיב (תהלים צ׳) בטרם הרים

פיערטע אבטהיילונג.

איבער דיא בעטהאַטיגונג מיט דעם שטודיום דער תורה, בעשטעהענד אויס פיער טיטעלן.

פאָרוואָרט.

דיא תורה וואַר דעם געהייליגטען דאַס ווערקצייג צור שעפפונג, זאָ וויא אין בראשית רבה געלעהרט ווירד. עס הייסט (משלי ח׳, ל׳.): „איך וואַר מיט איהם פערטרויט,“ דעם געהייליגטען בייא זיינער גראָססען שעפפונג דיענטע איך צום אבריס, ער שויטע הינאיין, געבאָט — אונד דיא וועלט שטאַנד פראַנגענד דאַ. עבען זאָ איזט'ס בייא איינעם קעניגע אויף ערדען! וויל ער איינען פאַללאַסט ערבויען לאַססען, זאָ בעדאַרף ער איינעס בוימייסטערס, דער איהם איינע צייכנונג ליעפערט, וואָראויף זיך אַלל דאַס בעפינדעט, וואַס מאַן נאָטהיג אין דעם פאַללאַסטע זיין זאָלל אונד וועלכע מייסטערע פערציערונגען אונד וויא פיעלע שטאָקקווערקע דערזעלבע האַבען זאָלל; דיא תורה אַבער וואַר פאָר דער שעפפונג דאַ, דאַהער בעגיננט זיא אויך: „מיט דעם אַנפאַנגע ראשית ערשוף גאָטט היממעל אונד ערדע,“ אונד דאַס זיא ראשית גענאַננט ווירד, בעזאַגט נאַכשטעהענדער פערז (משלי ח׳, כ״ב.): „דער עוויגע האַט מיך אַלס אַנפאַנג זיינעס וועגעס ערוואָרבען.“ אויך ווירד געלעהרט אין דען פּירקאָס דעס רבי אליעזר: זיעבען געגענשטענדע זינד ערשאַפפען וואָרדען, בעפאָר דיא וועלט ערשאַפפען וואורדע, נעמליך: דיא תורה, דיא בוסע, דאַס פאַראַדיעז, דיא העללע, דער געטטעסטהראָן, דער הייליגע טעמפעל אונד דער נאַמע דעס משיח, אונד עס ריהמט זיך דיא תורה מיט דען וואָרטען: מיט מיר האַט זיך דער געהייליגטע איבער זיינע שעפפונג בעראַטהען, דאַהער הייסט

ספר

מנורת המאור

חבור מלא דברי חכמה ומוסר, רוח דעת ויראת ה׳.

אשר חבר

החכם המפורסם הרב הגדול

מוה׳ יצחק אבוהב הספרדי ז״ל.

עם תרגום אשכנזי צח ונקי

מאת

M. P. Kohn

בנציון בעהרענד.

(חלק שלישי.)

MENORATH HAMMAOR.

Dritter Theil.

Krotoschin, Druck und Verlag von B. L. Monasch.
1848.